

Andris Kairišs

NACIONĀLĀ KULTŪRVĒSTURISKĀ MANTOJUMA SOCIĀLI-EKONOMISKĀ POTENCIĀLA ATTĪSTĪBAS PĀRVALDĪBA

Promocijas darbs

RĪGAS TEHNISKĀ UNIVERSITĀTE

Inženierekonomikas un vadības fakultāte

Andris Kairiņš

Doktora studiju programmas “Vadībzinātne un ekonomika” doktorants

**NACIONĀLĀ KULTŪRVĒSTURISKĀ MANTOJUMA
SOCIĀLI-EKONOMISKĀ POTENCIĀLA ATTĪSTĪBAS
PĀRVALDĪBA**

Promocijas darbs

Zinātniskā vadītāja
profesore *Dr. oec.*
INETA GEIPELE

Rīga 2024

Kairiņš A. Nacionālā kultūrvēsturiskā mantojuma sociāli-ekonomiskā potenciāla attīstības pārvaldība. Promocijas darbs. Rīga: RTU Izdevniecība, 2024. – 341 lpp.

Iespiests saskaņā ar promocijas padomi “RTU P-09” 2024. gada 18. janvāra lēmumu, protokols Nr. 04030-9.9.2-e/1.

PATEICĪBAS

Pirmkārt, pateicos manai darba vadītājai profesorei *Dr. oec.* Inetai Geipelei par viņas spēcīgo atbalstu visā manas doktorantūras studiju un pētniecības darba laikā!

Otrkārt, pateicos manai sievai un līdzautorei *Ph. D. iur. cand.* (Māstrihtas Universitāte), *LL.M.*, Irinai Oļevskai-Kairiņai par nesavtīgo palīdzību un atbalstu pētniecības darbā!

Treškārt, pateicos Rīgas Tehniskās universitātes akadēmiskajam personālam par palīdzību būtisku jēdzienu dziļākā izpratnē, kā arī administratīvajam personālam par raitu akadēmiskā procesa nodrošināšanu!

Visbeidzot, vēlos izteikt atzinību visiem ekspertiem, konsultantiem un respondentiem, kas sniedza nenovērtējamu palīdzību pētījuma veikšanā un aprobācijā.

Andris Kairiņš

PROMOCIJAS DARBS IZVIRZĪTS ZINĀTNES DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI RĪGAS TEHNISKAJĀ UNIVERSITĀTĒ

Promocijas darbs zinātnes doktora (*Ph. D.*) grāda sociālajās zinātnēs iegūšanai tiek publiski aizstāvēts 2024. gada 28. maijā plkst. 10.00 Rīgas Tehniskās universitātes promocijas padomes atklātajā sēdē Inženierekonomikas un vadības fakultātē, Kalnciema ielā 6, 209. auditorijā.

OFICIĀLIE RECENZENTI

Profesors *Dr. oec.* Armands Auziņš,
Rīgas Tehniskā universitāte

Docents *Dr. geogr.* Jānis Brizga,
Latvijas Universitāte, Latvija

Asociētā profesore *Dr. Donna Yates, Ph. D.* sociālajās zinātnēs
Māstrihtas Universitāte, Nīderlande

APSTIPRINĀJUMS

Es, Andris Kairiņš, apstiprinu, ka esmu izstrādājis šo promocijas darbu, kas iesniegts izskatīšanai Rīgas Tehniskajā universitātē zinātnes doktora (*Ph. D.*) grāda sociālajās zinātnēs iegūšanai. Promocijas darbs zinātniskā grāda iegūšanai nav iesniegts nevienā citā universitātē.

Promocijas darbs sagatavots kā tematiski vienota zinātnisko publikāciju kopa. Tas ietver kopsavilkumu un deviņas publikācijas. Publikācijas ir rakstītas latviešu un angļu valodā. Kopējais publikāciju lappušu skaits ir 184 (neskaitot bibliogrāfisko avotu sarakstus un pielikumus).

SATURS

IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI UN TERMINI.....	5
1. PROMOCIJAS DARBA VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS	9
1.1. Ievads	9
1.2. Mērķi un uzdevumi	11
1.3. Pētījuma dizains	14
1.4. Zinātniskā novitāte	16
1.5. Rezultātu lietojums	17
1.6. Promocijas darba struktūra.....	17
1.7. Publikācijas un promocijas darba aprobācija.....	17
1.8. Aizstāvamās promocijas darba tēzes.....	25
2. PĒTĪJUMA GALVENIE REZULTĀTI.....	27
2.1. Sociāli ekonomiskās intereses, kas saistītas ar nekustamo kultūras mantojumu	27
2.2. Nekustamā kultūras mantojuma objektu izmantošanas veidi ienākumu gūšanai un sabiedriskam labumam.....	31
2.3. Kultūras pieminekļa statuss un ar to saistītie izdevumi	34
2.4. Nekustamā kultūras mantojuma objektu monetārās vērtības un tiem nodarīto zaudējumu novērtējuma problemātika.....	42
2.5. Materiālā un nemateriālā kompensācija par nekustamajiem kultūras mantojuma objektiem nodarītajiem zaudējumiem	48
2.6. Nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko attīstību ietekmējošie faktori	52
2.7. Sociāli ekonomiskie indikatori ilgtspējīgiem kultūras mantojuma attīstības projektiem ..	60
2.8. Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskais ietvars	69
3. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI	76
PIELIKUMI	86
ATSAUCES	90

IZMANTOTIE SAĪSINĀJUMI UN TERMINI

Izmantoto saīsinājumu saraksts

Saīsinājums	Atšifrējums
AS	akciju sabiedrība
Eiropols	Eiropas Savienības Aģentūra tiesībsardzības sadarbībai
ESPON	<i>European Spatial Planning Observatory Network</i> (Eiropas Telpiskās plānošanas novērošanas centru tīkls)
ES	Eiropas Savienība
ICC	<i>International Criminal Court</i> (Starptautiskā krimināltiesa)
ICCROM	<i>International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property</i> (Starptautiskais kultūras vērtību saglabāšanas un restaurācijas pētniecības centrs)
ICOM	<i>International Council of Museums</i> (Starptautiskā Muzeju padome)
ICOMOS	<i>The International Council on Monuments and Sites</i> (Starptautiskā Pieminekļu un ievērojamu vietu padome)
Interpols	Starptautiskā Kriminālpolicijas organizācija
LPVEA	Latvijas Privāto vēsturisko ēku asociācija
LVM	AS "Latvijas valsts meži"
MK	Latvijas Republikas Ministru kabinets
Ukrainas metodoloģija	Ukrainas metodoloģija pieminekļu monetārai novērtēšanai (" <i>Metodika groshovoj ocinki pamjatok</i> ")
NKMP	Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde
NVO	nevalstiskā organizācija
NZIER	<i>New Zealand Institute of Economic Research</i> (Jaunzēlandes Ekonomikas pētniecības institūts)
PESTEL analīze	politisko, ekonomisko, sociālo, tehnoloģisko, vides un tiesisko faktoru analīze
Pieminekļu likums	Latvijas Republikas likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību"
Pieminekļu reģistrs	Latvijas Republikas Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu reģistrs
PVN	pievienotās vērtības nodoklis
SoPHIA	<i>Social Platform for Holistic Heritage Impact Assessment</i> (Sociālā platforma holistiskam mantojuma ietekmes novērtējumam)
UCLG	starptautiska organizācija " <i>The World Organization of United Cities and Local Governments</i> " (Pasaules vietējo pašvaldību organizācija – Apvienotās pilsētas un vietējās pašvaldības)
UNESCO	<i>United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization</i> (Apvienoto Nāciju Izglītības, zinātnes un kultūras organizācija)
UNIDROIT	<i>The International Institute for the Unification of Private Law</i> (Starptautisko Privāttiesību unifikācijas institūts)
UNODC	<i>United Nations Office on Drugs and Crime</i> (Apvienoto Nāciju Narkotiku un noziedzības apkarošanas birojs)
VARAM	Latvijas Republikas Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija

Izmantoto terminu saraksts

Termins	Skaidrojums	Piezīmes	Avots
Iesaistītā puse / ieinteresētā puse	Tas, kas ir iesaistīts kādā darbībā vai kuru ietekmē kāda darbība.	Termini "iesaistītā puse" un "ieinteresētā puse" promocijas darbā tiek lietoti kā sinonīmi, abiem terminiem atbilstot angļu valodas terminam "stakeholder".	<i>Merriam-Webster dictionary</i>
Ilgtermiņa pārvaldība	Ilgtermiņa pārvaldība ir pieeja resursu un procesu pārvaldībai, kas līdzsvaro ekonomiskos, sociālos un vides faktorus, lai nodrošinātu ilgtermiņa.	<i>Study Mind</i> ir Apvienotās Karalistes valdības Izglītības departamenta oficiālais partneris Nacionālajā mācību programmā.	<i>Study Mind</i>
Indikators	Izmērāms mainīgais lielums, ko izmanto, lai novērtētu, izmērītu vai reprezentētu konkrētu stāvokli, tendenci vai īpašību konkrētā kontekstā.		Promocijas darbā izmantotais termina definējums
Kultūras mantojuma potenciāls	Potenciāls radīt ilgtermiņa sociālekonomisko attīstību, kas balstīta kultūras resursos. Potenciāls izceļ, atklāj un novērtē kultūras mantojuma sastāvdaļas, uzsverot to kultūras (un sociālo) vērtību un ekonomisko nozīmi.		<i>Król, 2021</i>
Kultūras mantojums	Kultūras mantojums – ietver uzkrātu resursu kopumu, kas saņemti mantojumā no pagātnes un kas neatkarīgi no piederības individu un sabiedrības uztverē tiek uzskatīti par vērtību pārliecības, zināšanu, tradīciju atspoguļotājiem un pautājiem. Tas ietver arī vidi, kas izveidojusies cilvēku un vietu mijiedarbībā, laikiem ejot.	Promocijas darbā tiek lietots kā sinonīms terminam "kultūrvēsturiskais mantojums".	Eiropas Padomes Konvencija, 2005
Kultūras piemineklis (Latvijā)	Kultūrvēsturiskā mantojuma daļa – kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisko notikumu norises un ievērojami personu darbības vietas), kā arī atsevišķi kapi, ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm.	Promocijas darbā, ja nav norādīts atsevišķi, attiecas tikai uz Latvijas nekustamiem kultūras mantojuma objektiem, kuriem ir piešķirts kultūras pieminekļa statuss.	Latvijas Republikas likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību"
Kultūras resursi (ekonomiskajā izpratnē)	Kultūras resursi ekonomiskajā izpratnē attiecas uz aktīviem, kas sakņojas sabiedrības kultūras mantojumā, tradīcijās un jaunradē, kuriem ir potenciāls radīt ekonomisko vērtību un veicināt saimniecisko darbību.		Promocijas darbā izmantotais termina definējums
Kustamais kultūras mantojums (kultūras priekšmeti)	Kultūras priekšmeti ir priekšmeti, ko – no reliģiskā vai laicīgā viedokļa – katra valsts norādījusi kā nozīmīgus arheoloģijai, aizvēsturei, vēsturei, literatūrai, mākslai vai zinātnei un kas pieskaitāmas šādām kategorijām: a) faunas un floras, derīgo izrakteņu un cilvēka ķermeņa (mirstīgo atlieku) daļu eksemplāri un retumu kolekcijas, un objekti ar paleontoloģisku nozīmi;	Atsauce uz <i>UNESCO</i> Konvenciju, 1970, definējot kustamo kultūras mantojumu, ir sniegta arī Eiropas Padomes Konvencijā, 2017.	<i>UNESCO</i> Konvencija, 1970

	<p>b) ģipašums, kas saistīts ar vēsturi, tostarp zinātnes vēsturi, tehnoloģiju, militāro un sociālo vēsturi, ar nacionālo vadoņu, domātāju, zinātnieku, mākslinieku dzīvi un valsts nozīmes notikumiem;</p> <p>c) arheoloģisko izrakumu (tostarp atļauto izrakumu un slepeno izrakumu) priekšmeti vai arheoloģiskie atradumi;</p> <p>d) sadalīto mākslas vai vēstures pieminekļu vai senvietu elementi;</p> <p>e) senatnes priekšmeti, kas vecāki par 100 gadiem, piemēram, priekšmeti ar seniem uzrakstiem, monētas un gravēti spiedogi;</p> <p>f) etnoloģijas materiāli;</p> <p>g) mākslas vērtības, piemēram:</p> <p>i) dažādu veidu un materiālu ar rokām darināti attēli, gleznojumi, zīmējumi (izņemot rūpnieciskus dizainparaugus un rūpnieciskus izstrādājumus, kas apgleznoti ar roku);</p> <p>ii) jebkāda materiāla statuju un skulptūru oriģināldarbi;</p> <p>iii) gravējumu, estampu un litogrāfiju oriģināli;</p> <p>iv) jebkāda materiāla māksliniecišku veidojumu kopu un māksliniecišku montāžu oriģināli;</p> <p>h) reti manuskripti, inkunābulas, vecas grāmatas, dokumenti, publikācijas (attiecināmas uz vēsturi, mākslu, zinātni, literatūru u. c.) vai nu atsevišķi, vai to kolekcijas;</p> <p>i) atsevišķas pastmarkas, zīmogmarkas un līdzīgas markas vai to kolekcijas;</p> <p>j) arhīvi, tostarp fonoarhīvi, fotoarhīvi un kinematogrāfijas arhīvi;</p> <p>k) mēbeles, kas vecākas par 100 gadiem, veci mūzikas instrumenti.</p>	<p>Konvencijas oficiālajā tulkojumā latviešu valodā termina “kultūras priekšmeti” vietā tiek lietots termins “kultūras vērtības” (izņemot Konvencijas nosaukumu, kurā tiek lietots termins “kultūras priekšmeti”), kas precīzi neatbilst Konvencijas teksta oriģinālam, angl. “<i>cultural property</i>”.</p>	
Metodoloģija	<p>Metožu kopums, noteikumi vai idejas, kas ir svarīgas kādā zinātnē vai mākslā.</p> <p>Konkrēta procedūra vai procedūru kopums.</p>	<p>Promocijas darbā termins, ja vien nav norādīts citādi, nozīmē procedūru kopumu, kas vada problēmu risināšanas procesu kādā jomā.</p>	<i>The Britannica Dictionary</i>
Muiža	<p>Zemes ģipašuma pārvaldes ēka vai ēku komplekss. Parasti tajā ietilpst kungu māja vai pils, muižas pārvaldnieka māja, ēkas, kas paredzētas maksājumu savākšanai, produktu uzglabāšanai utt.</p>		Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls
Nekustamais kultūras mantojums	<p>Par [nekustamo] kultūras mantojumu tiek uzskatīts:</p> <p>a) pieminekļi: arhitektūras darbi, monumentālās tēlniecības un glezniecības darbi, tostarp alu mājojļi un uzraksti, kā arī elementi, elementu grupas vai būves ar ģipašu vērtību no arheoloģijas, vēstures, mākslas vai zinātnes viedokļa;</p> <p>b) ēku grupas: atsevišķu vai savstarpēji saistītu ēku grupas, kurām to arhitektūras, viendabīguma vai vietas ainavā dēļ ir ģipaša vērtība no vēstures, mākslas vai zinātnes viedokļa;</p> <p>c) vietas: topogrāfiskie objekti, cilvēka un dabas apvienotie veidojumi, kam ir ģipaša vērtība to skaistuma vai intereses dēļ no arheoloģiskā, vēsturiskā, etnoloģiskā vai antropoloģiskā viedokļa.</p>	<p>Konvencija attiecas tikai uz nekustamo kultūras mantojumu, tāpēc Konvencijā sniegtā kultūras mantojuma definīcija attiecas tikai uz nekustamo kultūras mantojumu.</p> <p>Atsauce uz UNESCO Konvenciju, 1972, definējot nekustamo kultūras mantojumu, ir sniegta arī Eiropas Padomes Konvencijā, 2017.</p>	UNESCO Konvencija, 1972

		Promocijas darbā termini “kultūras mantojums” un “nekustamais kultūras mantojums” tiek lietoti kā sinonīmi, ja vien nav norādīts citādi.	
Nekustamā kultūras mantojuma objekts	Piemineklis, ēku grupa vai vieta, kas atbilst [nekustamā] kultūras mantojuma definīcijai saskaņā ar <i>UNESCO</i> Konvenciju, 1972.	Promocijas darbā termini “nekustamā kultūras mantojuma objekts”, “(kultūras) mantojuma objekts” un “(kultūras) mantojuma vieta” nozīmē nekustamā kultūras mantojuma vienības un tiek lietoti kā sinonīmi, ja vien nav norādīts citādi.	Autora definīcija, pamatojoties uz <i>UNESCO</i> Konvenciju, 1972
Pārvaldības sistēma	Sistēmiskais ietvars, kas izveidots, lai pārvaldītu nozares politiku, procedūras un procesus.		Promocijas darbā izmantotajam terminam definējums
Senlietas	Cilvēka apzinātas darbības rezultātā radīti priekšmeti – artefakti (piemēram, rotaslietas, ieroči, darbarīki, iedzīves priekšmeti, keramikas izstrādājumi, monētas veselā vai fragmentārā veidā), kas atrasti zemē, virs zemes vai ūdenī. Arheoloģiskās senvietās, kas ieguvušas valsts aizsargājama vai jaunatklāta kultūras pieminekļa statusu, kā arī to aizsardzības zonās zemē, virs zemes vai ūdenī atrastas senlietas (ar datējumu līdz 17. gadsimtam ieskaitot) ir valsts aizsardzībā un pieder valstij, un tās glabā publiskie muzeji.		Latvijas Republikas likums “Par kultūras pieminekļu aizsardzību”

1. PROMOCIJAS DARBA VISPĀRĒJS RAKSTUROJUMS

1.1. Ievads

Sena vēsture, daudzu un dažādu kultūru pastāvēšana tagadējā Latvijas teritorijā, attīstīta amatniecība, māksla, tirdzniecība un citi faktori noteica Latvijas kultūras mantojuma bagātību un unikalitāti (gan arhitektūras, senvietu, kultūrvēsturisko ainavu, gan arī mākslas un senlietu ziņā). Arī vairāki tūkstoši kustamo un nekustamo kultūras pieminekļu (Pieminekļu reģistrs, 2023), kā arī attīstīta kultūras iestāžu infrastruktūra un nozīmīgas iedzīvotāju kultūrvēsturiskās intereses nosaka plašas Latvijas kultūras mantojuma potenciāla attīstības iespējas.

Kultūras mantojums ir plašs jēdziens. To nosacīti var iedalīt materiālajā un nemateriālajā mantojumā. Materiālais mantojums savukārt tiek iedalīts kustamajā mantojumā (artefaktos) un nekustamajā mantojumā, kas saistīts, piemēram, ar arhitektūras darbiem, no arheoloģijas viedokļa īpaši vērtīgām struktūrām u. c. (*UNESCO Konvencija, 1972*). Promocijas darbā galvenā uzmanība ir pievērsta Latvijas nekustamā kultūras mantojuma objektiem.

Kultūras vērtības tēma ekonomistam var šķist neierasta, jo kultūra kā koncepts akadēmiskajā ekonomikā netika bieži atspoguļota līdz pat 21. gadsimta sākumam. Cilvēku grupas kultūra, kā to parasti saprot, nozīmē cilvēku kopīgās vērtības un uzskatus. Izslēdzot kultūru no ekonomiskās diskusijas, ekonomisti atņēma sev jebkādu iespēju ieskatīties kultūras vērtību lomā ekonomikā; tādējādi šādu aizliegumu uzskata par nekorektu (*Klamer, 1997*), un vairāki ekonomisti to atspēko (piemēram, *Throsby, 2012; Rypkema, 2012*).

Pēdējos gados kultūras mantojuma noteicošo vērtību, kas izpaužas tā sociālajā un ekonomiskajā ietekmē, apstiprināja dažādi mantojuma aizstāvji, to atzinuši arī daudzi politikas veidotāji. Kultūru (un kultūras mantojumu kā tās neatņemamo daļu) daudzi autori mūsdienās uzskata par vienu no līdzvērtīgiem ilgtspējīgas attīstības pilāriem (*UCLG, 2010; UNESCO, 2012*). Kā apstiprinājuši vairāki pētījumi, kultūras mantojums, ja tas tiek pareizi pārvaldīts, var būt nodēris sociālās iekļaušanas veicināšanā, starpkultūru dialoga attīstībā, teritorijas identitātes veidošanā, vides kvalitātes uzlabošanā, sociālās kohēzijas nodrošināšanā un – no ekonomiskās puses – tūrisma attīstības veicināšanā, radot darbavietas un uzlabojot investīciju vidi (piemēram, *Dümcke, Gnedovsky, 2013; UNESCO, 2019*). Citiem vārdiem sakot, ieguldījumi kultūras mantojumā var radīt atdevi sociālo labumu un ekonomiskās izaugsmes veidā.

Ņemot vērā kultūras mantojuma ekonomisko lomu (kas ir apstiprināta vairākos starptautiskos tiesību instrumentos, pētījumos un ieteikumos, piemēram, Eiropas Padomes Konvencija, 2005; *Mergos, Patsavos, 2016*; Eiropas Komisija, 2017, 2019; *ESPON, 2020*), mantojuma objekti ir jāuztver kā aktīvi un preces, kuru uzturēšana to īpašību dēļ ir samērā dārga un kuru vērtību nosaka tirgus pieprasījuma un piedāvājuma mijiedarbība. Savukārt no ekonomiskā viedokļa pieeja kultūras mantojuma objektu ekonomiskās vērtības novērtēšanai atšķiras no citām precēm vai pakalpojumiem. Galvenā atšķirība ir tā, ka to piedāvājums tirgū ir fiksēts laikā. Kad no apmeklētājiem tiek iekasēta ieejas maksa kultūras mantojuma objektā, tas nenozīmē, ka ieejas maksa atspoguļo tā patieso vērtību vai ekonomiskās izmaksas par objekta uzturēšanu (*Alexandrakis, Manasakis, Kampanis, 2019, 1. lpp.*). Tāpēc, lai novērtētu kultūras mantojuma objektu izmantošanai piešķirto vērtību, būtu jāizmanto arī ārpus tirgus novērtēšanas metodes

(noteikto preferenču metode, ceļojuma izmaksu metode, hedoniskās cenas metode, *NZIER*, 2018; *Nijkamp*, 2012; *Rypkema*, 2012). Turklāt kultūras mantojuma objektu vērtību nosaka arī pati šo objektu esamība, kas ir saistīta ar tā sauktajām “ar izmantošanu nesaistītajām vērtībām” (*Frey*, 1997; *Brooks*, 2004). Tas, piemēram, lielā mērā izskaidro milzīgo ziedojumu skaitu Parīzes Dievmātes katedrāles rekonstrukcijai pēc ugunsgrēka 2019. gadā (*Oelze*, 2020), lai gan daudzi ziedotāji, iespējams, nekad to nav apmeklējuši.

Jāatzīmē, ka pārdomāti un pamatoti ieguldījumi (piemēram, kultūras objektu atjaunošana) nekustamajā kultūras mantojumā veicina vietējo kopienu labklājību (piemēram, piesaistot apmeklētājus, radot vietējiem iedzīvotājiem darbavietas), t. sk. kultūras tūrisma ilgtspējīgu attīstību. No otras puses, nekvalitatīvas iejaukšanās piemēri kultūras mantojuma objektos (piemēram, mazinot to kultūrvēsturisko vērtību, estētisko pievilcību) izraisa gan ekspertu, gan vietējo iedzīvotāju sūdzības. Nekvalitatīvas iejaukšanās var pat sabojāt neaizvietojamus vēsturiskus elementus, to vidī un ar to saistīto nemateriālo kultūras mantojumu, identitātes un sociālās prakses (*SoPHIA*, 2020). Nepietiekams publiskais atbalsts, pārvēršot kultūras mantojuma objektus par slogu, nevis privilēģiju to īpašniekiem, ir cits šķērslis, kas kavē kultūras mantojuma sociāli ekonomisko attīstību (*Karnīte*, 2002; *Kairiss*, *Olevska*, 2021a, 2021c). Prakse liecina, ka kultūras mantojuma objektus bieži negatīvi ietekmē nelikumīgas ekonomiskās darbības (piemēram, arheoloģisko vietu izlaupišana), tādējādi tiek nodarīts kaitējums gan objektiem, gan vairākām ieinteresēto pušu grupām, kas gūst dažādus labumus no kultūras mantojuma objektu izmantošanas (piemēram, *Brodie*, 2010; *Nagle*, 2016; *Kairiss*, 2016).

Nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstība ir cieši saistīta ar nacionālā un starptautiskā kultūras tūrisma attīstību. Neskatoties uz ievērojamo ārvalstu viesu interesi par autentisko Latvijas kultūras mantojumu, lielo kultūras tūrisma potenciālu (Ekonomikas ministrija, 2019, Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.–2027.gadam) un finansējuma programmu pieejamību nekustamā kultūras mantojuma objektu atjaunošanai un attīstībai (*esfondi.lv*, 2022¹), Latvijas kultūras resursi starptautiskajā līmenī ir novērtēti diezgan zemu, ierindojot Latviju 95. vietā (Igauniju 78., Lietuvu 89.) 140 valstu vidū (Pasaules ekonomikas forums, 2019). Kultūras resursi savukārt ir cieši saistīti ar nekustamā kultūras mantojuma objektu stāvokli un pieejamību, tomēr liela daļa Latvijas nekustamo kultūras mantojuma objektu (joprojām) ir sliktā stāvoklī (*Dambis*, 2019). Mantojuma objektu kultūras dimensija ir svarīga, taču, lai veicinātu gan šo objektu, gan plašāka līmeņa ilgtspējīgu attīstību, vispirms ir jāatbild uz dažiem jautājumiem: kas ir kultūras mantojuma objektos ieinteresētās puses, kādas ir viņu intereses un kāda ir nekustamā kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskā ietekme. Kultūras mantojuma objektu saglabāšana (konservācija) vien, ko finansē no publiskiem līdzekļiem, šķiet īslaicīgs un neilgtspējīgs pasākums, ja netiek veikta pastāvīga uzturēšana, kas savukārt nozīmē šo objektu sabalansētu izmantošanu, nodrošinot sociāli ekonomiskos ieguvumus un paaugstinot iedzīvotāju labbūtnību vietējā un plašākās sabiedrības līmenī. Jāņem vērā, ka ar tiešu ekonomisko efektu no kultūras mantojuma objektu izmantošanas (piemēram, biļešu pārdošanas apmeklētājiem) parasti nepietiek, lai nodrošinātu pietiekamu finansējumu to uzturēšanai, tomēr netiešā ietekme, t. sk. apmeklētāju

¹ Piemēram, pēdējo piecu gadu laikā pašvaldību piesaistītais finansējums kultūras mantojuma objektu atjaunošanai no ES fondiem vien pārsniedz 100 milj. EUR.

papildu izdevumi un lielāki publiskie ieņēmumi, ir daudz lielāka, nodrošinot resursus gan šo objektu uzturēšanai, gan to tālākai attīstībai (Brodie, 2010; Pūķis, 2011).

Nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskās ietekmes novērtēšana līdz šim nav kļuvusi par ierastu instrumentu kultūras mantojuma plānošanā Latvijā. Turklāt kultūras mantojuma objekti (visbiežāk publisko institūciju skatījumā) bieži vien tiek uzskatīti tikai par kultūras īpašumu, nenovērtējot to sociāli ekonomisko vērtību. Esošajos nacionālos plānošanas dokumentos netiek analizēti nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskās attīstības aspekti un noteikti attiecīgie attīstības virzieni un risinājumi. Šāda pieeja, no vienas puses, rada pietiekama finansējuma trūkumu nekustamā kultūras mantojuma objektu uzturēšanai labā stāvoklī, kā arī atbalsta trūkumu indivīdiem un organizācijām, kas cenšas attīstīt kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomisko potenciālu; no otras puses, neizmantotās iespējas veicināt vietējās un (daudzos gadījumos) plašākas sabiedrības labbūtību un citu ieinteresēto pušu interešu apmierināšanu. Publiskajam sektoram bieži trūkst nepieciešamo resursu kultūras mantojuma objektu uzturēšanai, bet privātais sektors var nepilnīgi ievērot sabiedrības intereses, tāpēc lielākoties tiek atzīts, ka kultūras mantojuma aizsardzībai un tā sociāli ekonomiskā potenciāla attīstībai nepieciešama holistiska pieeja, iesaistot publisko, privāto un nevalstisko sektoru, kā arī sadarbība starp dažādām ieinteresētajām pusēm. Tādējādi priekšplānā izvirzās nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģijas izstrāde un ieviešana (Kairiss, Geipele, *Olevska-Kairisa*, 2023). Šī metodoloģija primāri attiecas uz nepieciešamo darbību noteikšanu nacionālajā un vietējā (pašvaldību) līmenī, lai sekmētu nekustamā kultūras mantojuma ilgtspējīgu attīstību un nodrošinātu sabiedrībai iespējas gūt sociāli ekonomiskos labumus no nekustamā kultūras mantojuma objektu izmantošanas.

Iepriekšminētais nozīmē, ka ir jāpēta kultūras mantojuma objektu pārvaldība un tai atbilstošā sabiedriskā politika, īpašu uzmanību pievēršot nekustamo kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības šķēršļu apzināšanai un pārvarēšanai.

1.2. Mērķi un uzdevumi

Pastāv liels daudzums dažādu kultūras mantojuma objektu, kas ir iedalīti tipoloģiskajās grupās, piemēram, arheoloģiskie, arhitektūras, industriālie, pilsēt būvniecības u. c. (Pieminekļu reģistrs, 2023). Dažāda veida kultūras objektu pārvaldības aspekti, uzturēšanas izdevumu un ieņēmumu struktūra, kā arī citi aspekti būtiski atšķiras. Promocijas darba autors galvenokārt fokusēsies uz divu veidu kultūras mantojuma objektu izpēti – arheoloģiskā mantojuma objekti (piemēram, senkapi, pilskalni, pilis u. c.) un arhitektūras mantojuma objekti (jo īpaši – muižas kā liela un ilustratīva arhitektūras mantojuma daļa). Šiem objektu veidiem ir raksturīgas atšķirīgas administratīvās prasības, restaurācijas un saglabāšanas (konservācijas) prakse, sociāli ekonomiskā izmantošana u. c., tādējādi ļaujot pētīt sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības aspektus plašākā kontekstā.

Hipotēze – nekustamā kultūrvēsturiskā mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību ietekmējošie faktori nosaka šīs attīstības ilgtspējīgas pārvaldības plānošanu un īstenošanu.

Pētījuma mērķis ir padziļināti izpētīt nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības šķēršļus Latvijā un piedāvāt risinājumu minēto šķēršļu pārvarēšanai.

Pētījuma uzdevumi

1. Apzināt nekustamā kultūras mantojuma izmantošanā iesaistītās puses un izanalizēt ar nekustamo kultūras mantojumu saistītās sociāli ekonomiskās intereses.
2. Identificēt nekustamā kultūras mantojuma objektu ekonomiskās izmantošanas veidus un ar to saistītos attīstības un uzturēšanas izdevumus.
3. Izstrādāt nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskas ietekmes aprakstu, t. sk. identificējot prettiesiskas rīcības dēļ mantojuma objektiem nodarītos zaudējumus un nosakot cietušās puses. Izpētīt pieejas nodarīto zaudējumu novērtēšanai un atbilstošas kompensācijas piešķiršanai visām cietušajām pusēm.
4. Apzināt un izpētīt iesaistīto pušu sadarbības aspektus nekustamā kultūras mantojuma objektu izmantošanā un pārvaldībā.
5. Noteikt galvenos sociāli ekonomiskos indikatorus ilgtspējīgiem attīstības projektiem nekustamā kultūras mantojuma jomā.
6. Identificēt un novērtēt faktorus, kas veicina nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību. Identificēt galvenos attīstības šķēršļus un to pārvarēšanas veidus.
7. Izstrādāt nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģisko ietvaru.

Pastāvot lietderībai, uzdevumu izpildē tiek veikti attiecīgie starptautiskie salīdzinājumi.

Pētījuma objekts ir Latvijas nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskais potenciāls.

Pētījuma priekšmets ir nacionālā nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības pārvaldība.

Pētījuma vieta – Latvija.

Promocijas darba jautājums – vai Latvijā esošā nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības (regulēšanas) sistēma veicina kultūras mantojuma ilgtspējīgu saglabāšanu un sociāli ekonomisko attīstību.

Promocijas darba teorētisko un metodisko pamatojumu veido Latvijā un ārvalstīs izdotā vispārīgā un zinātniskā literatūra par nekustamā kultūras mantojuma objektu pārvaldību un sociāli ekonomisko attīstību, nozares pētījumi, atbilstošo projektu materiāli, Latvijas un starptautiskā statistika, pārskati un cita ministriju, pašvaldību un citu institūciju un organizāciju sniegtā informācija, profesionālo un teritoriālo asociāciju (t. sk. ārvalstu), ekspertu un nozaru pārstāvju konsultācijas un viedokļi, Latvijas, ārvalstu, ES un plašāka starptautiskā mēroga normatīvie akti, krimināllietas par kultūras īpašumam nodarītajiem zaudējumiem, Latvijas un starptautiskā tiesu

prakse, datubāzes, tiešsaistes avoti, masu mediji, kā arī autora zinātniskās publikācijas, analīze un secinājumi.

Pētījuma teorētiskais un metodiskais ietvars. Pētījuma teorētiskā un analītiskā ietvara pamatā ir tādu autoru darbi un ieguldījums ekonomikas teorijā kā *Smith A.* (piemēram, pašlabuma (saprātīgā egoisma) jēdziens), *D. Rikardo* (piemēram, izdevīgas nodokļu sistēmas jēdziens), *J. Schumpeter* (sociālās vērtības jēdziens), *J. M. Keynes* (valdības ekonomiskās politikas jēdziens, patēriņa psiholoģiskie aspekti, publiskās un privātās attiecības, investīciju socializācija), *R. Coase* (sabiedrisko preču jēdziens, attiecības starp tiesībām un ekonomiku, publiskā un privātā partnerība), *D. Throsby* (piemēram, kultūras mantojuma netiešās vērtības jēdziens) u. c. Pētījumā galvenokārt izmantota induktīvā pieeja; teorētisko bāzi veido sistēmu teorijas un *PESTEL* analīzes elementi.

Lai īstenotu pētījuma uzdevumus, atbilstoši pētījuma virzienam tika izmantotas šādas metodes:

- vispārpieņemtās zinātniskās metodes – analīzes un sintēzes metodes, indukcijas un dedukcijas metodes, monogrāfiskā metode, loģiski konstruktīvā metode, salīdzināšanas metode, grafiskā metode;
- kvalitatīvās metodes – ekspertintervijas, kvalitatīvā kontentanalīze;
- kvantitatīvās metodes – statistiskas analīze, aptaujas (anketēšanas).

Pētījuma veikšanā izmantota arī dokumentu analīze, juridiskā analīze (t. sk. normatīvo aktu, krimināllietu materiālu un tiesu prakses analīze; normatīvo aktu analīzē galvenokārt izmantotas tiesību normu sistēmiskā un teleoloģiskā interpretācijas metodes), kā arī matemātiskās metodes (sadalījuma skaitlisko raksturotāju metodes).

Pētījuma izstrādes laikā autors devās vairāku dienu izpētes vizītē uz Kurzemi, lai pētītu nekustamā kultūras mantojuma objektu pārvaldības aspektus šajā reģionā.

Pētījuma ierobežojumi. Lai izveidotu zinātniski precīzu analīzes lauku, veicot pētījumu, tika noteikti un turpmāk ņemti vērā vairāki ierobežojumi.

1. Pētījums galvenokārt ir orientēts uz Latviju, ņemot vērā tās ekonomisko, politisko, sociālo, kultūras un tiesisko specifiku. Tomēr tas neizslēdz iespēju izmantot pētījuma rezultātus arī citā kontekstā, veicot attiecīgus pielāgojumus vietējai specifikai.
2. Pētījums ir vērsts uz nekustamo kultūras mantojumu. Pastāvot lielai vienā nekustamo kultūras mantojuma objektu tipā ietilpstošo objektu daudzveidībai un katram objektu tipam raksturīgām īpašām iezīmēm, pētījums galvenokārt ir vērsts uz arheoloģisko objektu tipoloģisko grupu un muižām (kā arhitektūras tipa apakštipu), jo tie ir daudzskaitlīgi un raksturīgi Latvijai (Pieminekļu reģistrs, 2023). Pētījuma rezultātus var izmantot arī attiecībā uz cita tipa nekustamā mantojuma objektiem (piemēram, industriāliem vai pilsētībūvniecības mantojuma objektiem), veicot attiecīgus pielāgojumus atbilstoši to specifikai.
3. Koncentrējoties galvenokārt uz antropogēniem faktoriem, ne visi nekustamā kultūras mantojuma potenciāla attīstību ietekmējošie faktori tika pētīti vienlīdz detalizēti, piemēram, vides faktori tika pētīti mazāk, salīdzinot ar sociāli ekonomiskajiem un tiesiskajiem faktoriem.

4. Baltijas valstīs, t. sk. Latvijā, būtiski trūkst atbilstošu pētījumu², kā arī būtiski trūkst atbilstošu sociāli ekonomisko datu, tāpēc nav pietiekama teorētiskā un pierādījumu pamatojuma, kas būtu izmantojams kā pētījuma bāze. Tas vienlaikus ir gan pētījuma ierobežojums, gan izaicinājums, apgrūtinot teorētisko izpēti un datu vākšanu, taču pozitīvi ietekmējot pētījuma zinātnisko novitāti.

1.3. Pētījuma dizains

Lai izpildītu pētījuma uzdevumus, tika izmantota loģiska shēma, pieņemot, ka nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstība atbilst iesaistīto pušu konstruktīvo³ sociāli ekonomisko interešu apmierinājumam.

1. Apzinātas nekustamā kultūras mantojumā iesaistītās puses un to sociāli ekonomiskās intereses. Tādējādi ir radīts pamats nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstību ietekmējošo faktoru identificēšanai.
2. Noteikti nekustamā kultūras mantojuma objektu ekonomiskās izmantošanas veidi. Tādējādi ir identificēti vairāki ekonomiskie, sociālie, politiskie, ar sadarbību saistītie un tehnoloģiskie (t. sk. vides) attīstību ietekmējošie faktori.
3. Izpēti ar nekustamā kultūras mantojuma objektiem saistīto izdevumu struktūra un to saikne ar piešķirto kultūras pieminekļa statusu. Tādējādi ir identificēti ekonomiskie un tiesiskie faktori, kas ietekmē izdevumu veidus un apjomu.
4. Veikta nekustamajiem kultūras mantojuma objektiem nodarīto zaudējumu novērtējuma salīdzinošā analīze un apzinātas kultūras mantojuma objekta bojājuma vai iznīcināšanas rezultātā cietušās puses. Bieži vien patiesās sociāli ekonomiskās intereses nav skaidri saskatāmas, kamēr to apmierināšana nav apdraudēta, tāpēc minētais novērtējums ļāva skaidrāk definēt atbilstošās cietušās intereses un līdz ar to arī faktorus, kas veicina šo interešu aizsardzību (politiskie, tiesiskie, sociālie). Novērtējums ļāva noteikt arī savstarpējo saikni starp nekustamā kultūras mantojuma aizsardzību (jo attīstība nav iespējama bez aizsardzības) un faktoru ietekmi.
5. Noteikti atbilstošas kompensācijas veidi cietušajām pusēm. Tādējādi pētījumā ieviesti sociāli ekonomiskā taisnīguma aspekti, kas ļāva precizēt attiecīgus sociālos, ekonomiskos un tiesiskos faktorus.
6. Sagrupēti un izskaidroti nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību ietekmējošie faktori, nosakot veicinošos un kavējošos faktorus.
7. Precizēti un aprobēti sociāli ekonomiskie indikatori ilgspējīgas attīstības projektiem nekustamā kultūras mantojuma jomā. Tādējādi ir ieviesta nekustamā kultūras mantojuma attīstības sociāli ekonomiskās ietekmes mērīšana, vienlaikus ļaujot netieši izmērīt veicinošo un kavējošo faktoru ietekmi.

² Pēc Autora rīcībā esošās informācijas Latvijā tika veikti vien daži pētījumi attiecīgajā jomā, piemēram, Karnīte, 2002, Kīlis, 2007, Pūķis, 2011.

³ Iesaistīto pušu sociāli ekonomiskās intereses nekustamā kultūras mantojuma jomā var būt gan konstruktīvas (piemēram, mantojuma izmantošana sabiedrisko pasākumu laikā, pētniecībai un izglītībai, nodarbinātībai), gan arī destruktīvas (piemēram, arheoloģisko objektu izmantošana nelikumīgiem izrakumiem nolūkā iegūt senlietas, kultūras mantojuma objektu veidojošo materiālu nelikumīga izmantošana celtniecībai u. tml.) (Kairiis, 2020).

8. Pamatojoties uz iepriekšējiem pētījuma rezultātiem, izstrādāts nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskais ietvars, tādējādi pabeidzot Pētījumu.

Pētījuma uzdevumu izpildes attēlošanai autors izstrādāja pētījuma dizaina shēmu, kas atspoguļo pētījuma etapus un atbilstošās promocijas darba nodaļā “Pētījuma galvenie rezultāti” iekļautās apakšnodaļas.

1.1. att. Pētījuma dizaina shēma.

1.4. Zinātniskā novitāte

Pētījuma zinātniskā novitāte attiecas uz vairākiem pētījuma rezultātiem.

1. Identificētas un klasificētas iesaistīto pušu sociāli ekonomiskās (ieskaitot destruktīvās) intereses nekustamā kultūras mantojuma aizsardzības un attīstības jomā, t. sk. veikts to salīdzinājums ar D. Trosbija izstrādāto klasifikāciju (*Throsby*, 2012). Izstrāde veikta šī pētījuma ietvaros (primāri *Kairiis*, 2020; *Kairiss, Olevska*, 2020; 2.1. apakšnodaļa un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).
2. Identificētas iesaistītās puses un intereses, kurām tiek nodarīts sociāls un ekonomisks kaitējums nekustamā kultūras mantojuma objektu bojāšanas vai iznīcināšanas rezultātā (primāri *Kairiss, Olevska*, 2020). Tipoloģizēts cietušo interešu veids, raksturs un apjoms, kaitējums un sociāli ekonomiskās kompensācijas veidi (primāri *Olevska-Kairisa, Kairiss*, 2023). Izstrāde veikta šī pētījuma gaitā (2.5. apakšnodaļa un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).
3. Identificēti un izanalizēti sociāli ekonomiskā kaitējuma, kas nodarīts arheoloģiskajiem objektiem nelikumīgu darbību rezultātā, novērtēšanas kritēriji un veikts 12 valstu (Latvija, Lietuva, Igaunija, Somija, Zviedrija, Vācija, Nīderlande, Spānija, Kipra, Krievija, Moldova, Ukraina) salīdzinājums. Izstrāde veikta šī pētījuma gaitā (primāri *Kairiss, Olevska*, 2020; 2.4. apakšnodaļa un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).
4. Identificēti un no sociāli ekonomiskā un juridiskā viedokļa izanalizēti novērtēšanas praktiskie aspekti zaudējumiem, kas nodarīti Latvijas arheoloģiskajiem objektiem nelikumīgo darbību rezultātā. No sociāli ekonomisko zaudējumu novērtējuma viedokļa ir izpētīta attiecīgā tiesu prakse. Izstrāde veikta šī pētījuma gaitā (primāri *Kairiss, Olevska*, 2021b; 2.4. apakšnodaļa un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).
5. Identificēti un izanalizēti politiskie, ekonomiskie, sociālie, juridiskie un administratīvie, tehnoloģiskie, vides un ar iesaistīto pušu sadarbību saistītie faktori, kas ietekmē nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību Latvijā. Noteikti faktori, kas ietekmē arheoloģisko pētījumu veikšanu Latvijā. Izstrāde veikta šī pētījuma gaitā (primāri *Kairiss, Olevska*, 2021a; *Kairiss, Olevska*, 2021c; 2.6. apakšnodaļa un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).
6. Identificēti un izanalizēti muižu sociāli ekonomiskās izmantošanas veidi Latvijā, Lietuvā un Igaunijā. Izstrādāta dažāda veida arheoloģisko vietu sociāli ekonomiskās izmantošanas tipoloģija. Noteikta ar muižu un arheoloģisko vietu uzturēšanu saistīto izdevumu struktūra. Izstrāde veikta šī pētījuma gaitā (primāri *Kairiss, Olevska*, 2021a; *Kairiss, Olevska*, 2021c; 2.2. un 2.3. apakšnodaļas un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).
7. Izstrādāti kultūras mantojuma objektu attīstības projektu sabiedriskās lietderības sociāli ekonomiskie indikatori. Noteikta un izanalizēta indikatoru piemērotība, kā arī mērījumu datu pieejamība un avoti nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu ilgtspējīgu sociāli ekonomisko iznākumu novērtēšanai. Izstrāde veikta šī pētījuma gaitā (primāri *Kairiss, Geipele, Olevska-Kairisa*, 2023; 2.7. apakšnodaļa un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).

8. Izstrādāts nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskais ietvars nacionālajā un vietējā līmenī. Izstrāde veikta šī pētījuma gaitā (primāri *Kairiss, Geipele, Olevska-Kairisa, 2023*; 2.8. apakšnodaļa un ar to saistītie secinājumi un priekšlikumi).

1.5. Rezultātu lietojums

Pētījuma rezultāti papildina zinātnisko zināšanu bāzi nekustamā kultūras mantojuma ilgtspējīgā pārvaldībā. Rezultāti ir praktiski izmantojami valsts un pašvaldību institūciju darbībā nekustamā kultūras mantojuma jomā, t. sk. mantojuma pārvaldības politikas izstrādē, īstenošanā un izvērtēšanā, plānošanas dokumentu un normatīvo aktu izstrādē, publiskās un privātās partnerības aktivitātēs, ar kultūras mantojuma attīstību saistītos projektos, sabiedriskās informētības uzlabošanā, kā arī sadarbības veicināšanā starp dažādām nozarē iesaistītajām pusēm (publiskais, privātais sektors, akadēmiskās un pētnieciskās institūcijas, NVO u. c.).

1.6. Promocijas darba struktūra

Promocijas darbs ir tematiski saistītu zinātnisku publikāciju kopa, kas ir vērsta uz izpratni par Latvijas nekustamo kultūras mantojuma objektu sociāli-ekonomisko potenciālu un tā attīstību.

1.7. Publikācijas un promocijas darba aprobācija

Darba galvenie rezultāti tika apkopoti deviņās zinātniskās publikācijās (kopumā no 2015. līdz 2023. gadam izstrādātas 14 ar pētījumu saistītas publikācijas (neskaitot konferenču tēžu krājumus) (10 publikācijas tika izstrādātas doktorantūras studiju laikā no 2019. gada septembra līdz 2023. gada jūnijam)). Pētījuma rezultāti tika prezentēti 20 starptautiskās konferencēs.

Zinātniskās publikācijas

1. **Kairiss, A.**, Geipele, I., Olevska-Kairisa, I. (2023). Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia. *Sustainability*. 15, 10109, ISSN: 2071-1050 <https://doi.org/10.3390/su151310109> (Q1 žurnāls, indeksēts Scopus, Web of Science u.c.).
2. Olevska-Kairisa, I., **Kairiss, A.** (2023). Victims of heritage crimes: aspects of legal and socio-economic justice. *Open Archaeology*, Vol. 9, ISSN: 2300-6560. <https://doi.org/10.1515/opar-2022-0293> (Q1 žurnāls, indeksēts in Scopus, Web of Science u.c.).
3. **Kairiss, A.**, Olevska, I. (2021c). Development Aspects of Archaeological Sites in Latvia. *Archaeologia Lituana*, Vol. 22., ISSN 1392-6748. e-ISSN 2538-8738. <https://www.journals.vu.lt/archaeologia-lituana/article/view/26383> (Q2 žurnāls, indeksēts Scopus u.c.).

4. **Kairiss, A.,** Olevska, I. (2021b). Assessing Endangerment of Archaeological Heritage in Latvia: Legal Framework and Socio-Economic Aspects. AP: Online Journal in Public Archaeology, Vol. 11, ISSN: 2171-6315 <http://revistas.jasarqueologia.es/index.php/APJournal/article/view/281> (Q4 žurnāls, indeksēts Scopus u.c.).
5. **Kairiss, A.,** Olevska, I. (2021a). Development Aspects of Manors as a Part of Cultural Heritage in Latvia. Culture Crossroads, Vol. 19, ISSN: 2500-9974 <https://www.culturecrossroads.lv/index.php/cc/article/view/27/23> (indeksēts ERIH PLUS, EBSCO u.c.).
6. **Kairiņš, A.** (2020). Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un sociāli-ekonomiskās attīstības faktori (Factors of Protection and Socio-Economic Development of Latvia's Archaeological Heritage). Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa, 74 (3), 52–79, ISSN: 1407-0081 <http://www.lasproceedings.lv/publikacija/latvijas-arheologiska-mantojuma-aizsardzibas-un-sociali-ekonomiskas-attistibas-faktori/> (indeksēts Research Gate, Academia.edu).
7. **Kairiss, A.,** Olevska, I. (2020). Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia. Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management, Vol. 8, 45–82, ISSN: 2255-9671 <https://doi.org/10.2478/bjreecm-2020-0005> (indeksēts EBSCO u.c.).
8. **Kairiss, A.** (2017). Awareness Raising and Protection of Archaeological Heritage. Culture Crossroads, Vol. 11, 20–41, ISSN: 1691-3019 <https://culturecrossroads.lv/index.php/cc/article/view/129> (indeksēts EBSCO u.c.).
9. **Kairiņš, A.** (2015). Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites mazināšana: per aspera ad astra (Diminishing of Trafficking of Cultural Objects: Per aspera ad astra). Culture Crossroads, Vol. 7, 61–74, ISSN 1691-3019 <https://culturecrossroads.lv/index.php/cc/article/view/228> (indeksēts EBSCO u.c.).

Kopsavilkums par rakstu kopas atbilstību studiju programmas nosacījumiem

Nr. p. k.	Zinātniskā raksta nosaukums	Jābūt publicētiem vai pieņemtiem publicēšanai vismaz 8 (astoņiem) zinātniskiem rakstiem	Vismaz 4 (četriem) rakstiem jābūt oriģināl-publicācijām žurnālos, kas indeksēti <i>Scopus</i> un/vai <i>Web of Science</i>	No kuriem 2 (divu) rakstu bibliogrāfiskie rādītāji ir atbilstoši <i>Q1</i> vai <i>Q2</i> līmeņa (<i>SCImago Journal Citation Reports</i>) kategorijas ranga žurnāliem	Vismaz 2 (divos) rakstos, kuri indeksēti <i>Scopus</i> un/vai <i>Web of Science</i> doktora grāda pretendentam ir jābūt pirmajam autoram
1.	<i>Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia</i>	X	X	X	X
2.	<i>Victims of heritage crimes: aspects of legal and socio-economic justice</i>	X	X	X	
3.	<i>Development Aspects of Archaeological Sites in Latvia</i>	X	X	X	X
4.	<i>Assessing Endangerment of Archaeological Heritage in Latvia: Legal Framework and Socio-Economic Aspects</i>	X	X		X
5.	<i>Development Aspects of Manors as a Part of Cultural Heritage in Latvia⁴</i>	X			
6.	Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un sociāli ekonomiskās attīstības faktori	X			
7.	<i>Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia</i>	X			
8.	<i>Awareness Raising and Protection of Archaeological Heritage</i>	X			
9.	Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprītes mazināšana: <i>per aspera ad astra</i>	X			
Kopā		9 (izpildīts)	4 (izpildīts)	3 (izpildīts)	3 (izpildīts)

⁴ Publikācija indeksēta t. sk. *ERIH PLUS*.

Autora personīgā ieguldījuma novērtējums

Nr. p. k.	Zinātniskā raksta nosaukums	Raksta pirmais autors	Lapu skaits rakstā (neieskaitot bibliogrāfiju un pielikumus)	Personīgais ieguldījums (lapas, neieskaitot bibliogrāfiju un pielikumus)	Ieguldījuma raksturojums
1.	<i>Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia</i>	X	20	12	Pašnovērtējums - 60 %, t. sk. publikācijas pamatnostādnes, metodoloģijas un oriģinālā manuskripta sagatavotājs
2.	<i>Victims of heritage crimes: aspects of legal and socio-economic justice</i>		14	10	Pirmā autora novērtējums – 60 %, t. sk. publikācijas pamatnostādnes, metodoloģijas izstrādātājs, datu pārvaldītājs, līdzintervētājs, formālās analīzes veicējs un oriģinālā manuskripta sagatavotājs
3.	<i>Development Aspects of Archaeological Sites in Latvia</i>	X	21	14	Pašnovērtējums – 65 %, t. sk. publikācijas pamatnostādnes, metodoloģijas un oriģinālā manuskripta sagatavotājs
4.	<i>Assessing Endangerment of Archaeological Heritage in Latvia: Legal Framework and Socio-Economic Aspects</i>	X	29	17	Pašnovērtējums – 60 %, t. sk. publikācijas pamatnostādnes, metodoloģijas un oriģinālā manuskripta sagatavotājs
5.	<i>Development Aspects of Manors as a Part of Cultural Heritage in Latvia</i>	X	21	13	Pašnovērtējums – 60 %, t. sk. publikācijas pamatnostādnes, metodoloģijas un oriģinālā manuskripta sagatavotājs
6.	Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un sociāli ekonomiskās attīstības faktori	X	21	21	Pašnovērtējums – 100 % (pilna raksta vienīgais autors)
7.	<i>Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia</i>	X	28	17	Pašnovērtējums – 60 %, t. sk. publikācijas pamatnostādnes, metodoloģijas un oriģinālā manuskripta sagatavotājs
8.	<i>Awareness Raising and Protection of Archaeological Heritage</i>	X	18	18	Pašnovērtējums – 100 % (pilna raksta vienīgais autors)
9.	Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprītes mazināšana: <i>per aspera ad astra</i>	X	12	12	Pašnovērtējums – 100 % (pilna raksta vienīgais autors)
Kopā		8 (izpildīts)	184	134 (izpildīts)	

Konferences (referāti) un sanāksmes, kurās prezentēti pētījuma rezultāti

1. **Kairiss, A.** (2023). Which Socio-economic interests are associated with archaeological sites, and how do stakeholders suffer due to heritage crime? [*Kādas sociāli ekonomiskās intereses ir saistītas ar arheoloģiskajām vietām un kā iesaistītās puses cieš no mantojuma noziegumiem?*] Eiropas arheologu asociācijas Nelikumīgas tirdzniecības kultūras materiālā komitejas apaļā galda sesija *Starptautiskās zinātniskās konferences “Eiropas arheologu asociācijas 29. ikgadējā konference”* ietvaros, Belfāsta, Ziemeļīrija, 2023. gada 30. augusts - 2. septembris. Abstract Book, Ziemeļīrija, Belfāsta, 2023. gada 30. augusts–2. septembris. Belfāsta: EAA, 2023, p. 575. ISBN 978-80-88441-05-2; Eiropas arheologu asociācijas konferences dalības sertifikāts.
2. **Kairiņš, A.,** Oļevska-Kairiņa, I. (2023). Sociāli ekonomisko indikatoru izmantošana kultūras mantojuma attīstības projektos Latvijā: Pētījuma rezultātu prezentācija. *Kultūras ministrijas un Latvijas Pašvaldību savienības ekspertu fokusēta sanāksme*. Rīga, 2023. gada 31. jūlijā (sanāksmes kopsavilkums pievienots kā pielikums).
3. **Kairiss, A.,** Olevska-Kairiņa, I. (2023). Problems of victims identification in cultural heritage crimes [*Cietušo identifikācijas problēmas kultūras mantojuma noziegumos*]. *Starptautisks seminārs Nelikumīgas kultūras priekšmetu aprites novēršana Baltijā: iespējas un izaicinājumi*. Rīgā, 2023. gada 2. jūnijā. <https://www.nkmp.gov.lv/lv/jaunums/notiks-starptautisks-seminars-nelikumigas-kulturas-prieksmetu-aprites-noversana-baltija-iespejas-un-izaicinajumi>.
4. **Kairiss, A.,** Olevska, I. (2022). Are Some Stakeholders More Equal than the Others or Actual Issues of Heritage Crime Victims [*Vai dažas iesaistītās puses ir līdzvērtīgākas nekā citas jeb cietušo problemātika kultūras mantojuma noziegumos*]. *Starptautiskā zinātniskā konference “Kultūras krustpunkti 2022” (Cultural Crossroads 2022)*, Rīga, Latvija, 2022. gada 4. novembris. Programma / tēžu krājums, Rīga, Latvijas Kultūras akadēmija, 2.–4. novembris, 2022., 101. lpp. ISSN 2599-9958.
5. **Kairiss, A.,** Olevska, I. (2022). Socio-economic Indicators of Cultural Heritage Development Projects: Opportunities for Raising Awareness [*Kultūras mantojuma attīstības projektu sociāli ekonomiskie indikatori: informētības paaugstināšanas iespējas*]. *ICOMOS starptautiskā zinātniskā konference*, Cēsis, Latvija, 2022. gada 21. oktobris. <https://www.icomos.lv/news/aicinam-uz-konferenci-arheologiskais-mantojums-mus>.
6. **Kairiss, A.,** Olevska, I. (2022). Protecting the Past is the Key to the Future: Rights of Archaeological Heritage Stakeholders and Social Justice [*Pagātnes aizsardzība ir nākotnes atslēga: arheoloģiskā mantojumā ieinteresēto personu tiesības un sociālais taisnīgums*]. *Starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas arheologu asociācijas 28. ikgadējā konference”*, Budapešta, Ungārija, 2022. gada 31. augusts–3. septembris. Abstract Book, Ungārija, Budapešta, 2022. gada 31. augusts - 3. septembris. Prāga: EAA, 2022, pp. 326–327. ISBN 978-80-88441-02-1.

7. **Kairiss, A.** (2022). Damage to Archaeological Sites: Suffered Parties and Protection of Their Socio-Economic Interests [*Arheoloģisko vietu bojāšana: cietušās puses un to sociāli-ekonomisko interešu aizsardzība*]. Rīgas Tehniskās universitātes 63. starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros organizētā starptautiskā zinātniskā konference “Būvniecības un nekustamā īpašuma pārvaldības, reģionālās un teritoriālās attīstības inženierekonomikas zinātniskās problēmas” (ICEREE'2022), Rīga, Latvija, 2022. gada 29. septembris. Tēžu krājums, Latvija, Rīga, 29.–30.09.2022. Rīga: RTU Izdevniecība, 2022, 18.–19. lpp. ISSN: 2592-9372.
8. **Kairiss, A., Olevska, I.** (2021). Ownership of Archaeological Heritage Object: Problems and Solutions [*Arheoloģiskā mantojuma objekts īpašumā: problemātika un risinājumi*]. Starptautiskā zinātniskā konference “Kultūras krustpunkti 2021” (Cultural Crossroads 2021), Rīga, Latvija (attālināta konference), 2021. gada 1.–5. novembris. Programma/ tēžu krājums, Latvija, Rīga, 01.11.–05.11.2021. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2021., 97. lpp. ISSN 2599-9958.
9. **Kairiss, A.** (2021). Ownership of Archaeological Heritage Objects: Challenges and Opportunities [*Īpašumtiesības uz arheoloģiskā mantojuma objektu: izaicinājumi un iespējas*]. Rīgas Tehniskās universitātes 62. starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros organizētā starptautiskā zinātniskā konference “Būvniecības un nekustamā īpašuma pārvaldības, reģionālās un teritoriālās attīstības inženierekonomikas zinātniskās problēmas” (ICEREE'2021), Rīga, Latvija (attālināta konference) 2021. gada 30. septembrī. Tēžu krājums, Rīga, 2020. gada 30. septembris. Latvija: Rīga. RTU Izdevniecība, 2021, 25. lpp. ISBN 978-9934-22-677-9.
10. **Kairiss, A., Olevska, I.** (2021). Ownership of Archaeological Heritage Objects: Advantage or Encumbrance? [*Arheoloģiskā mantojuma objektu īpašumtiesības: priekšrocība vai apgrūtinājums?*] Starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas Arheologu asociācijas 27. ikgadējā konference”, Ķīle, Vācija (attālināta konference), 2021. gada 8.–11.09. Tēžu krājums, 2021. gada 24.–30. augusts. Prāga: Eiropas Arheologu asociācija, 2021, 192. lpp. ISBN 978-80-907270-8-3.
11. **Kairiss, A., Olevska I.** (2020). Looting of Archaeological Sites in Latvia: Damage Assessment Aspects [*Arheoloģisko vietu izlaupīšana Latvijā: postījumu novērtēšanas aspekti*]. ASV Tieslietu departaments/ Latvijas un ASV Tiesībaizsardzības, Prokuratūras un Mantojuma aizsardzības institūcijas/ Eiropols/ Latvijas Valsts administrācijas skola “Starptautiskais seminārs [vebinārs] “Looting and Laundering: Cultural Property Trafficking & Financial Crime”, Rīga, Latvija (attālināts pasākums), 2020. gada 14. decembris.
12. **Kairiss, A., Olevska I.** (2020). Archaeological heritage: interests of stakeholders and possibilities of their protection [*Arheoloģisks mantojums: iesaistīto pušu intereses un aizsardzības iespējas*]. Starptautiskā zinātniskā konference “Kultūras krustpunkti 2020” (Cultural Crossroads 2020), Rīga, Latvija (attālinātā konference), 2020. gada 6. novembris Programma / tēžu krājums, Latvija, Rīga, 02.11.–06.11.2020. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2020, 77.–78. lpp. ISSN 2599-9958.

13. **Kairiss, A.** (2020). Looting of Archaeological Sites in Latvia and Europe: Damage Assessment Aspects [*Arheoloģisko vietu izlaupīšana Latvijā un Eiropā: postījumu novērtēšanas aspekti*]. *NETCHER projekta starptautiskais vebinārs "Education & Illicit Trafficking of Cultural Goods"* (attālināts pasākums), 2020. gada 13. oktobrī.
14. **Kairiss, A.** (2020). Damages to Archaeological Heritage Objects Caused by Illegal Activities: Damage Assessment Aspects [*Arheoloģiskā mantojuma objektiem nelikumīgu darbību rezultātā nodarīti bojājumi: novērtēšanas aspekti*]. *Rīgas Tehniskās universitātes 61. starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros organizētā starptautiskā zinātniskā konference "Būvniecības un nekustamā īpašuma pārvaldības, reģionālās un teritoriālās attīstības inženierekonomikas zinātniskās problēmas" (ICEREE'2020)*, Rīga, Latvija (attālinātā konference), 1.–3. 2020. Tēžu grāmata, Rīga, 1–3 October, 2020. Latvija: Rīga. RTU Izdevniecība, 2020, 14. lpp. ISBN 978-9934-22-511-6 (pdf), 978-9934-22-369-3.
15. **Kairiss, A., Olevska, I.** (2020). Damages to archaeological heritage resulting from unauthorized excavations: socio-economic consequences and legal aspects [*Arheoloģiskā mantojuma bojājumi, kas radušies neatļautu izrakumu rezultātā: sociāli-ekonomiskās sekas un tiesiskie aspekti*]. *Starptautiskā zinātniskā konference "Eiropas Arheologu asociācijas 26. ikgadējā konference"*, Budapeštā, Ungārijā (attālā konference), 2020. gada 24.–30. augustā. *Tēžu grāmata*, 2020. gada 24.–30. augusts. Prāga: Eiropas Arheologu asociācija, 2020, 235.–236. lpp. ISBN 978-80-907270-7-6.
16. Modlinger, M., Godfrey, E., **Kairiss, A.**, Hajdas, I. (2020). Formulating a Code of Ethics for the Scientific Analysis of Archaeological Materials [*Arheoloģisko materiālu zinātniskās analīzes ētikas kodeksa formulēšana.*] *Starptautiskā zinātniskā konference "Eiropas Arheologu asociācijas 26. ikgadējā konference"*, Budapešta, Ungārija (attālinātā konference), 2020. gada 24.–30. augustā. *Abstract Book*, 2020. gada 24.–30. augusts. Prāga: Eiropas Arheologu asociācija, 2020, lpp. 237. ISBN 978-80-907270-7-6.
17. **Kairiss, A.** (2019). Socio-economic aspects of archaeological heritage management [*Arheoloģiskā mantojuma pārvaldības sociāli-ekonomiskie aspekti*]. *Starptautiskā zinātniskā konference "Kultūras krustpunkti 2019" (Cultural Crossroads 2019)*, Rīga, Latvija, 2019. gada 1. novembris *Programma / tēžu krājums*, Latvija, Rīga, 29. okt.–1. nov., 2019. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2019, 68.–68. lpp. ISSN 2500-9958.
18. **Kairiss, A.** (2019). The Catalogue of Endangered Latvian Archaeological Artefacts and Other Latvian Solutions for Protection of Cultural Objects [*Apdraudēto Latvijas arheoloģisko senlietu katalogs un citi Latvijas risinājumi kultūras objektu aizsardzībai*]. *NETCHER projekta starptautiskais seminārs*, Barselona, Spānija, 2019. gada 3.–4. oktobris.
19. **Kairiss, A.** (2019). Socio-Economic Aspects of Latvian Archaeological Heritage: Threats and Opportunities [*Latvijas arheoloģiskā mantojuma sociāli-ekonomiskie aspekti: draudi un iespējas*]. *Rīgas Tehniskās universitātes 60. starptautiskās zinātniskās konferences ietvaros organizētā starptautiskā zinātniskā konference "Būvniecības un nekustamā īpašuma pārvaldības inženierekonomikas zinātniskās problēmas, reģionu un teritoriju*

attīstība” (ICEREE'2019). Rīga, Latvija, 2019. gada 27. septembris. Tēžu grāmata, Rīga, 2019. gada 27.–28. septembris. Latvija: Rīga. RTU Izdevniecība, 2019, 21.–22. lpp. ISBN 978-9934-22-369-3.

20. **Kairiss, A.** (2019). Threats to archaeological heritage and socio-economic consequences: Latvian case study [*Draudi arheoloģiskajam mantojumam un sociāli ekonomiskās sekas: Latvijas situācijas izpēte*]. Starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas Arheologu asociācijas 25. gada konference”, Berne, Šveice, 04.–07. septembrī, 2019. Tēžu grāmata, Šveice, Berne, 2019. gada 4.–7. septembris. Prāga: Eiropas Arheologu asociācija, 2019, pp. 107.–108. ISBN 978-80-907270-6-9.

Konferences (sesiju organizēšana un vadīšana), kurās prezentēti pētījuma rezultāti

1. **Kairiss, A. (Rīgas Tehniskā universitāte)**, Modlinger, M. (Dženovas Universitāte), Olevska, I. (Māstrihtas Universitāte) (2022) Organizē un vada sesiju “Pagātnes aizsardzība ir nākotnes atslēga: arheoloģiskā mantojuma ieinteresēto personu tiesības un sociālais taisnīgums”. Starptautiskā zinātniskā konference „Eiropas arheologu asociācijas 28. ikgadējā konference”, Budapešta, Ungārija, 2022. gada 31. augusts–3. septembris. Tēžu grāmata, Ungārija, Budapešta, 2022. gada 31. augusts–3. septembris. Prāga: EAA, 2022, pp. 326–327. ISBN 978-80-88441-02-1.
2. Modlinger, M. (Dženovas Universitāte), **Kairiss, A. (Rīgas Tehniskā universitāte)**, Bernard, E. (IMT School for Advanced Studies Lucca), Olevska, I. (ArtLaw. club) (2021) Līdzorganizācija un līdzvadīšana sesijai “Arheoloģiskā mantojuma aizsardzība globalizācijas laikmetā: tendences, izaicinājumi, risinājumi [nelikumīga tirdzniecība]”. Starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas Arheologu asociācijas 27. ikgadējā konference”, Kīle, Vācija (attālā konference), 2021. gada 8.–11. septembrī. *Tēžu grāmata*, 2021. gada 08.–11. septembris. Prāga: Eiropas Arheologu asociācija, 2021, 190. lpp. ISBN 978-80-907270-8-3.
3. Modlinger, M. (Dženovas Universitāte), **Kairiss, A. (Rīgas Tehniskā universitāte)**, Godfrey, E. (Uffington Heritage Watch), Traviglia, A. (Itālijas Tehnoloģiju institūts) (2020). Līdzorganizācija un sesijas vadīšana “Mūsdienu tīkli un pagātnes stāsti: “dārgumu meklēšana”, mākslas tirgus, zinātniskā analīze un sadarbība arheoloģiskā mantojuma aizsardzībā.” Starptautiskā zinātniskā konference „Eiropas Arheologu asociācijas 26. ikgadējā konference”, Budapešta, Ungārija (attālinātā konference), 2020. gada 24.–30. augustā. Tēžu grāmata, 2020. gada 24.–30. augusts. Prāga: Eiropas Arheologu asociācija, 2020, 237. lpp. ISBN 978-80-907270-7-6.
4. Modlinger, M. (Dženovas Universitāte), Caspari, G. (Bernes Universitāte), Črešnar, M. (Lubļanas Universitāte), **Kairiss, A.** (Latvijas Kultūras akadēmija) (2019). Sesijas līdzorganizēšana un vadīšana: “Arheoloģisko artefaktu nelikumīga iegūšana un tirdzniecība: status quo un pretdarbība”. Starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas arheologu asociācijas 25. gada konference”, Berne, Šveice, 2019. gada 4.–7. septembris.

Tēžu grāmata, Šveice, Berne, 2019. gada 4.–7. septembris. Prāga: Eiropas Arheologu asociācija, 2019, 107. lpp. ISBN 978-80-907270-6-9.

Pētījuma rezultāti, kas aprobēti ekspertu novērtējumu, sanāksmju un aptauju ietvaros

1. *Sociāli ekonomiskā kaitējuma, kas nodarīts arheoloģiskajiem objektiem nelikumīgu darbību rezultātā, novērtēšanas kritēriju* (publikācijas *Kairiss, Olevska, 2020* ietvaros) izskatīšanu veica jomas eksperti 6 valstīs (Igaunija, Zviedrija, Nīderlande, Vācija, Spānija, Kipra).
2. *Arheoloģisko vietu sociāli ekonomiskās izmantošanas piemēri* (publikācijas *Kairiss, Olevska, 2021c* ietvaros) – izvērtējumu veicis Ventspils muzeja direktora vietnieks, vadošais pētnieks *Dr. hist. Armands Vijups* un Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes Kultūras priekšmetu aprites daļas vadītājs *Mg. hist. Jānis Asaris*.
3. *Muižu sociāli ekonomiskās izmantošanas veidus* 3 Baltijas valstīs (publikācijas *Kairiss, Olevska, 2021a* ietvaros) aprobējuši Latvijas, Lietuvas un Igaunijas muižu asociāciju vadītāji, kā arī Latvijas Privāto vēsturisko ēku asociācijas vadītājs.
4. *Arheoloģisko pētījumu īstenošanas sociāli ekonomiskie aspekti un ietekme* (publikācijas *Kairiss, Olevska, 2021c* ietvaros) – aprobācija Latvijas Arheologu biedrības biedru aptaujas ietvaros.
5. *Mantojuma noziegumu ietekme uz arheologiem* (publikācijas *Olevska-Kairisa, Kairiss, 2023* ietvaros) – aprobācija Latvijas Arheologu biedrības biedru aptaujas ietvaros un intervija ar Latvijas Arheologu biedrības priekšsēdētāju.
6. *Kultūras mantojuma objektu attīstības projektu sociāli ekonomiskie sabiedriskās lietderības indikatori* (publikācijas *Kairiss, Geipele, Olevska-Kairisa, 2023* ietvaros) – aprobācija pilottestēšanas ietvaros Tukuma novadā un aprobācija aptaujas ietvaros 20 Latvijas pašvaldībās, trīs vietējās rīcības grupās, vienā profesionālajā asociācijā (Latvijas piļu, un muižu asociācija), kā arī divās valsts institūcijās – Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras Tūrisma departamentā un Latvijas Republikas Lauku atbalsta dienestā. Aprobācija tika veikta arī Kultūras ministrijas un Latvijas Pašvaldību savienības ekspertu fokusētajā sanāksmē, prezentējot ar indikatoriem saistītā pētījuma rezultātus.
7. *Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskais ietvars* – izvērtējumu veica UNESCO Latvijas nacionālās komisijas un Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes eksperti. Aprobācija tika veikta arī Kultūras ministrijas un Latvijas Pašvaldību savienības ekspertu fokusētajā sanāksmē, prezentējot metodoloģisko ietvaru.

1.8. Aizstāvamās promocijas darba tēzes

1. Būtiskākais šķērslis nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstībai Latvijā ir šī mantojuma sociāli ekonomiskās nozīmes apzināšanās trūkums.

2. Kultūras pieminekļa statuss nekustamā kultūras mantojuma objektam Latvijā var būt gan tā attīstību veicinošs, gan ierobežojošs faktors. Ieguvumus no šī statusa būtiski samazina īpašniekiem noteiktie papildu pienākumi un ierobežojumi, un, nepastāvot atbilstošām priekšrocībām un sabiedrības atbalstam, šis statuss pats par sevi neveicina nekustamā kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību.
3. Novērtējot zaudējumus (t. sk. tiesvedībā (tiesas procesos) Latvijā), netiek ņemtas vērā daudzu iesaistīto pušu (neskaitot valsti) sociālās un ekonomiskās intereses, kurām tiek nodarīts kaitējums nekustamo kultūras mantojuma objektu bojāšanas vai iznīcināšanas rezultātā.
4. Patlaban Latvijā nav izstrādāts un pieņemts izmantošanai sociāli ekonomisko indikatoru kopums, kas daudzpusīgi raksturotu nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu ietekmi.

2. PĒTĪJUMA GALVENIE REZULTĀTI

Galvenie pētījuma rezultāti ir sniegti loģiskā (ne hronoloģiskā) secībā. Rezultāti var attiekties uz vairākām autora publikācijām, taču tiek minētas tikai nozīmīgākās publikācijas, kas tieši atspoguļo rezultātus (turpmāk – primārās publikācijas), izņemot nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģisko ietvaru, kas ir izstrādāts pamatojoties uz visām publikācijām. Visas sniegtās tabulas un attēlus, ja nav norādīts atsevišķi, veidojis autors (dažos gadījumos – sadarbībā ar publikāciju līdzautoru/-iem).

2.1. Sociāli ekonomiskās intereses, kas saistītas ar nekustamo kultūras mantojumu

Primārās publikācijas – Kairiņš, 2020; *Kairiņš, Olevska, 2020*.

Dažādu kultūras mantojumā ieinteresēto pušu intereses nosacīti var iedalīt ekonomiska rakstura interesēs un interesēs, kas atrodas ārpus strikta finansiāla aprēķina un var ietvert tā saucamo nemateriālo faktoru un nemateriālo nozīmi (piemēram., simbolisku, garīgu, estētisku, piederības sajūtu utt.).

Ieinteresēto pušu loks, kuru intereses skar izmaiņas kultūras objektos, ir plašs. Ir, piemēram, tās, kas objektus tirgo, tās, kas tos pēta, tās, kas tos kolecionē, un tās, kurām ir reliģiska, etniska vai cita saikne ar tiem. No teritoriālās perspektīvas viedokļa kultūras mantojuma aktīviem vienmēr piemīt būtiska vietējās specifiskas pakāpe vai vērtības, kas ir kopīgas noteiktas teritorijas iedzīvotājiem, tāpēc pirmie tiek ietekmēti objektu īpašnieki un attiecīgajās darbībās iesaistītie vietējās kopienas pārstāvji. Atsevišķos gadījumos kultūras objekti ietver vērtības, kas ir kopīgas daudz plašākā mērogā, t. sk. universālā (globālā) mērogā, tādējādi paplašinās ietekmēto ieinteresēto pušu loks. Šīs puses ir arī ieinteresētas mantojuma objektiem nodarīto zaudējumu objektīvā novērtēšanā, lai saņemtu atbilstošu (arī nemateriālo) kompensāciju.

2.1. tabula

Ieinteresēto pušu un to ekonomisko interešu nekustamā mantojuma objektos (kultūras pieminekļos) piemēri, *Kairiņš, Olevska, 2020*

Ieinteresētās personas ⁵	Ekonomisko interešu / iesaistītas publiskās iestādes funkcijas piemēri
Kultūras mantojuma objektu īpašnieki (īpašnieks varētu būt, piemēram, valsts, pašvaldība, privātpersona)	Pirkšana/pārdošana, noma, hipotēka, investīcijas, ieejas maksas noteikšana, cita saimnieciska darbība
Vietējā sabiedrība (iedzīvotāji, NVO)	Iesaistīšanās ar tūrisma saistītajā saimnieciskajā darbībā (piemēram, suvenīru, vietējās pārtikas, amatniecības priekšmetu u. c. ražošana); darbs mantojuma objektos (piemēram, likumīgi izrakumi), muzejos utt.
Vietējā sabiedrība (uzņēmēji)	Saimnieciska darbība (privātu muzeju dibināšana, ekskursiju organizēšana gida pavadībā; ēdināšanas, viesnīcu un suvenīru ražošanas biznesa attīstība pasākumu organizēšana kultūras objektu vietās (festivāli, svinības u.c.))

⁵ Šis nav pilnīgs ieinteresēto pušu saraksts, piemēram, ir arī profesionālās asociācijas, reliģiskās organizācijas u. c.

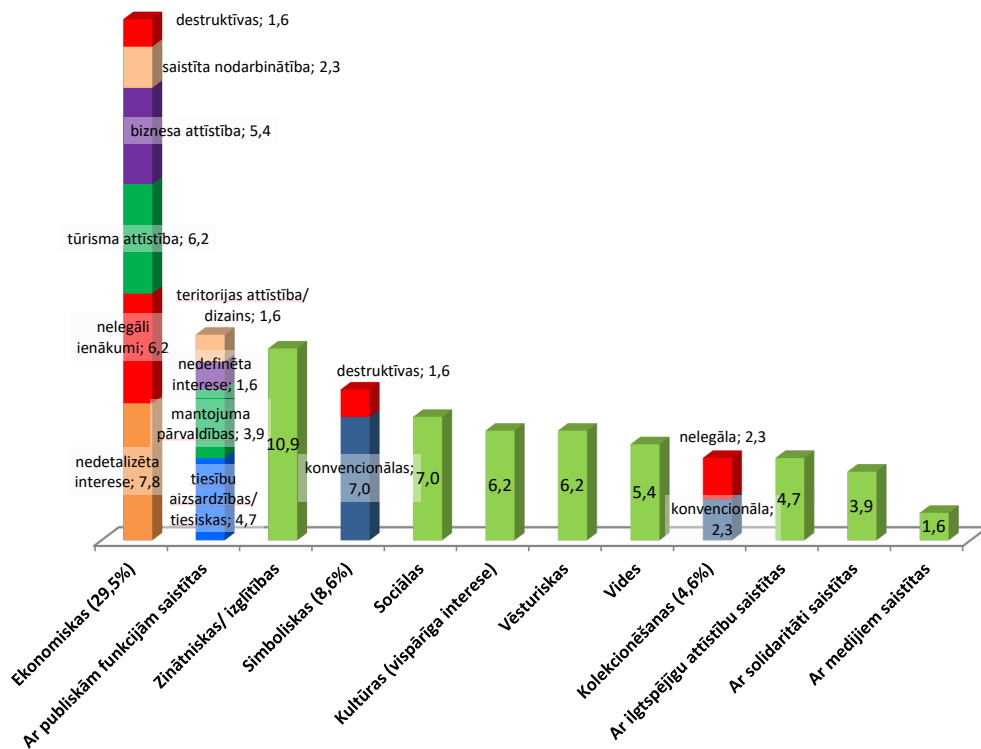
2.1. tabulas turpinājums

Vietējā pašvaldība	Vietējās/reģionālās attīstības plāni, līdzekļu/speciālistu piesaiste kultūras mantojuma saglabāšanai, dalība publiskā un privātā sektora partnerībās kultūras objektu rekonstrukcijai un attīstībai, kultūras tūrisma palielināšana / labvēlīgas ceļošanas vides veicināšana, vietējo iedzīvotāju nodarbinātība / uzņēmējdarbības iespēju attīstība un tās uzturēšana
Apmeklētāji	Netieši – ērti saņemt labāku pakalpojumu (piemēram, labāku atpūtas, kultūras, reliģisko un citu vajadzību nodrošinājumu) par mazāku naudu
Kultūras iestādes (muzeji utt.)	Apmeklētāju, pētnieku un zinātnieku piesaiste; vietējās teritorijas vispārējā attīstība; rezultātā – papildu līdzekļu piesaiste krājuma popularizēšanai un papildināšanai, zinātniskiem pētījumiem, publikācijām u. c.
Akadēmiskās un zinātniskās organizācijas, individuāli pētnieki	Ar darbu saistītas intereses, ienākumu gūšana, realizējot projektus un veidojot publikācijas utt.
Mantojuma aizsardzības iestādes	Kultūras mantojuma resursu pārvaldība un uzturēšana
Tiesībsargājošās iestādes, prokuratūra	Noziedzīgu nodarījumu, kas saistīti ar kultūras mantojuma objektiem, novēršana un apkarošana
Tiesas	Sociālās atbildības un pārliecības celšana par pareizu tiesvedības procesu; rezultātā – likumpārkāpumu novēršana un sociālās izpratnes paaugstināšana
Valsts / reģionālās plānošanas / uzraudzības iestādes (piemēram, ministrijas, plānošanas centri utt.)	Budžeta jautājumi, nodokļu un nodevu aspekti; infrastruktūras attīstības projektu izstrāde un uzraudzība nacionālajā līmenī, ņemot vērā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko potenciālu; ilgtspējīgas attīstības un labvēlīgas ceļošanas vides nodrošināšanas veicināšana
Apdrošināšanas kompānijas	Ar apdrošināšanu saistītas vajadzības
Nekustamā īpašuma kompānijas	Vēsturisko objektu īpašumtiesību nodošana, cenu prēmiju aprēķināšana sarakstā iekļautajiem pieminekļiem, kultūras mantojuma objektu vērtības noteikšana
Privātie un publiskie investori un sponsori (piemēram, Pasaules Banka)	Komerציālā darbība; dalība (finansēšana) attīstības projektos; konkurences priekšrocību un mantojuma resursu turpmākas izmantošanas stratēģijas veicināšana
Masu mediji	Žurnālistikas aktivitātes, publikācijas par kultūras mantojumu, vietējiem, reģionālajiem un valsts attīstības projektiem, kultūras mantojuma sociālekonomisko lomu utt., objektīvas reportāžas un situācijas izvērtējums
Sabiedrība kopumā (valsts vai plašākā līmenī)	Dzīves kvalitātes un dzīves līmeņa paaugstināšanas veicināšana, izmantojot sabiedrisko attīstību plašākās uzņēmējdarbības iespējas (piemēram, kultūras mantojuma apsaimniekošana būtiski ietekmē attīstību citās jomās, piemēram, ēdināšanā un viesnīcu biznesā), zinātnes un izglītības potenciālu, radot darba iespējas utt.

Ekonomiskās intereses ietver nekustamā mantojuma objektu ekonomiskās vērtības novērtēšanu. Kultūras objektu ekonomiskās vērtības novērtēšanai ir vairākas pieejas. Lai gan ir daži aspekti, ko nevar atspoguļot naudas izteiksmē, objektīvs ekonomiskais novērtējums ir ļoti svarīgs, lai nodrošinātu valsts iestāžu pamatfunkciju veikšanu. Tas ir nepieciešams, piemēram, pareizā mantojuma pārvaldībai (optimāla resursu sadale kultūras objekta un apkārtnes teritorijas saglabāšanai un attīstībai), sabiedriskā īpašuma uzskaitē (caurskatāmības un finansiālās ilgtspējas

nodrošināšana), vērtības samazināšanas noteikšanai (starpība starp bojāto kultūras objekta “pirms” un “pēc” vērtību).

Vienota kultūras (t. sk. arheoloģiskā) mantojuma sociāli ekonomiskās vērtības klasifikācija nav izstrādāta, taču diezgan bieži par pamatu šādai klasifikācijai tiek izmantota Deivida Trosbija veiktā izpēte (Throsby, 2012). D. Trosbijs kultūras mantojuma vērtību iedalīja ekonomiskajā un kultūras vērtībā, savukārt kultūras vērtībā noteica vairākas apakškategorijas. Izmantojot, precizējot un paplašinot D.Trosbija klasifikāciju, autors veica kvalitatīvu kontentanalīzes pētījumu, meklējot atbildi uz jautājumu, kādas ir materiālā kultūras mantojuma jomā ieinteresēto pušu sociāli ekonomiskās intereses. Jāņem vērā, ka intereses, kas attiecas uz materiālo kultūras mantojumu, pilnībā attiecas arī uz arheoloģisko mantojumu.

2.1. att. Kultūras (arheoloģiskā) mantojuma izmantošanas sociāli ekonomiskās intereses (% no kategorijām), Kairiņš, 2020.

Analīze liecina, ka dominē ekonomiskās intereses, taču tās nav viendabīgas un ir samērā atkarīgas no ieinteresētajām pusēm.

Uzņēmējus galvenokārt interesē uzņēmējdarbības attīstība (kultūras mantojuma izmantošana apmeklētājiem un uzņēmējdarbībai draudzīgā vidē), taču vietējiem iedzīvotājiem un

profesionāļiem var būt svarīga nodarbinātība (piemēram, darbs kultūras iestādēs, restaurācija vai konservācija, dažādu pakalpojumu sniegšana kultūras iestādēs vai vietās).

Ekonomiskās intereses var būt arī nelikumīgas. Latvijā šādas intereses pārsvarā saistītas ar nelikumīgiem izrakumiem senlietu iegūšanai un realizācijai.

Publiskās funkcijas atspoguļo sabiedrības un institucionālās intereses kultūras mantojuma aizsardzībā (Kultūras ministrijas, NKMP funkcijas), ar mantojumu saistīto noziedzīgu nodarījumu novēršanā un apkarošanā (tiesībsargājošo iestāžu, prokuroru, tiesu, ES institūciju, starptautisko organizāciju (*UNESCO, UNIDROIT, ICOM, ICCROM, Interpols, Eiropols, UNODC* u. c.) funkcijas), telpiskā plānošanā un projektēšanā, izmantojot kultūras objektus (pilsētu attīstības projekti, vēsturisko/kultūras parku izveide u. c.). Tās ietver arī politiskās intereses un resursu piešķiršanu kultūras mantojuma aizsardzībai un attīstībai.

Gan kustamie, gan nekustamie kultūras objekti ir zinātniskās izpētes priekšmets, ko izmanto arī izglītības procesā. Zinātniskās un izglītības intereses neattiecas tikai ar konkrētām kultūrvēsturiskām disciplīnām (piemēram, arheoloģiju), bet arī daudzos gadījumos un daudzu iemeslu dēļ – uz citām disciplīnām (ķīmiju, ģeogrāfiju, inženierzinātnēm, kriminoloģiju, ekonomiku, jurisprudenci utt.). Kultūras mantojums tādējādi nodrošina pamatu arī intensīvai un produktīvai starpdisciplināru pētījumu attīstībai.

Simboliskās intereses ir saistītas ar vietējās kopienas, reliģisko un citu sociālo grupu, kā arī visas tautas un starptautiskās sabiedrības kultūras identitātes un piederības sajūtas stiprināšanu. Tās iekļauj gan vietējo, gan starptautisko simbolu – kultūras objektu piemērus. Kultūras objekti vieno cilvēkus un ir vietēji, nacionāli vai pat globāli simboli (Lielais Ķīnas mūris, Kolizejs, Brīvības statuja Ņujorkā vai Brīvības piemineklis Rīgā u. c.). Kultūras pieminekļu lielā simboliskā vērtība izskaidro to, kāpēc tie bieži kļūst par radikālu grupējumu mērķiem, uzskatot, ka simbola iznīcināšana vājina to cilvēku nacionālās, kultūras vai reliģiskās identitātes saites, kurus attiecīgie grupējumi cenšas ietekmēt.

Sociālās intereses ir saistītas ar kultūras mantojuma lomu sabiedrības stabilitātes, drošības un saliedētības veicināšanā, veicinot dažādību, toleranci un sociālo iekļaušanu (piemēram, citu tautu, etnisko grupu kultūras mantojuma uztveri un izpratni). Pateicoties kultūras mantojuma attīstībai, apkārtnē kļūst par vēlamu dzīves un darba vietu. Vēl viena sociālo interešu dimensija ir tradīciju saglabāšana kā daļas no cilvēku ikdienas aktivitātēm.

Ņemot vērā plašu ieinteresēto pušu un sociāli ekonomisko interešu loku, var secināt, ka nekustamajiem kultūras mantojuma objektiem ir plaša sociāli ekonomiskā ietekme (tai skaitā būtiska ietekme uz dažādām tautsaimniecības nozarēm), kas jāņem vērā sabiedriskās politikas plānošanā un īstenošanā, regulēšanā un citās jomās. Kultūras mantojuma objektu attīstību raksturo netiešā ietekme, pozitīvi ietekmējot ekonomisko pienesumu citās nozarēs ārpus kultūras nozares, kā arī sniedzot sociālos labumus.

Jāatzīmē, ka ieinteresēto pušu identificēšana un to sociāli ekonomisko interešu apzināšana ir viens no būtiskākajiem priekšnosacījumiem nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības analīzes veikšanā, jo bez tā nav iespējams noteikt minētā potenciāla attīstību ietekmējošo faktoru subjektus. Iesaistīto pušu intereses bieži ir savstarpēji saistītas, tādējādi to analīze rada pamatu to nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko potenciālu ietekmējošo faktoru noteikšanai, kas ir saistīti ar ieinteresēto pušu sadarbību.

2.2. Nekustamā kultūras mantojuma objektu izmantošanas veidi ienākumu gūšanai un sabiedriskam labumam

Primārās publikācijas – *Kairiss, Olevska, 2021a; Kairiss, Olevska, 2021c.*

Kultūras mantojuma objektus (un kultūras pieminekļus kā to redzamāko un vērtīgāko daļu) raksturo virkne sociāli ekonomisko ieguvumu, kas izriet no to izmantošanas un efektīvas pārvaldības. Parasti tiešais ekonomiskais efekts no kultūras mantojuma objektu pārvaldības nav tik liels, lai segtu visus ar to uzturēšanu saistītos izdevumus (piemēram, konservācija, uzturēšana, reklāma, darbinieku atalgojums u.c.). Taču kultūras mantojuma pastāvēšanai ir būtisks netiešs ekonomisks efekts – ietekme uz citām tautsaimniecības nozarēm, kas labvēlīgi ietekmē noteiktas teritorijas vai reģiona attīstību. 2.2. tabulā sniegti ar kultūras mantojuma pieminekļiem saistīto sociāli ekonomisko ieguvumu piemēri.

2.2. tabula

Kultūras pieminekļu izmantošanas/pārvaldības sociāli ekonomiskie ieguvumi,⁶ *Kairiss, Olevska, 2020*

Ieguvumu veids	Ieguvumu piemēri
Ieguvumi, kas nodrošina tiešu ietekmi / ienākumus	<ul style="list-style-type: none"> - biļetes un citi maksājumi par kultūras mantojuma izmantošanu - vairāk darba vietu mantojuma objektā/vietā
Ieguvumi, kas nodrošina netiešo ietekmi / ienākumus	<ul style="list-style-type: none"> - vairāk apmeklētāju šajā apkārtnē - apmeklētāju papildu izdevumi (pārtika, preces, izmitināšana utt. apmeklētājiem) - saistītās uzņēmējdarbības attīstība - vietējās pārtikas un amatniecības attīstība - vietējā/reģionālā mārketinga veicināšana - investīciju iespēju palielināšana - lielāki sabiedriskie ieņēmumi - vietējās migrācijas samazināšana (piemēram, pateicoties nodarbinātības un uzņēmējdarbības iespējām, vietējie iedzīvotāji nepamet attiecīgo teritoriju) - patīkamas un drošas vides, pārticīgas kopienas veicināšana
Citi ieguvumi, kam ir sociāla ietekme	<ul style="list-style-type: none"> - informācija un izglītība - nacionālās identitātes un drošības veicināšana - sociālās iekļaušanas veicināšana un sociālās spriedzes mazināšana - humānisma stiprināšana - iekļaujošas sabiedrības attīstības veicināšana

Nekustamie pieminekļi tiek iedalīti vairākās tipoloģiskās grupās; Latvijā visvairāk ir arhitektūras pieminekļu, kam seko arheoloģijas pieminekļi. Pieņemot, ka attīstības efektivitāte var būt atkarīga no pieminekļa veida, autors galvenokārt pievērsās muižām (kā salīdzinoši daudzskaitlīgiem un Latvijas novadiem raksturīgiem arhitektūras pieminekļiem un vērtīgiem kultūrvēsturiskiem objektiem, kas reprezentē lielu tūrisma potenciālu), kā arī arheoloģiskiem pieminekļiem.

⁶ Par pamatu autors izmantoja *Brodie, 2010, Pūķis, 2011.*

Muižu sociāli ekonomiskā izmantošana

Latvijā kultūras objekti var būt valsts, pašvaldību, citu publisku personu, kā arī privātpersonu īpašumā. Lai gan precīza statistikas informācija par kultūras pieminekļu piederību nav pieejama, informācija no dažādiem avotiem ļauj pieņemt, ka lielākā daļa kultūras pieminekļu, tostarp muižas, ir privātīpašumā. Turklāt pakāpeniski notiek publiskajā īpašumā esošo muižu nodošana privātās rokās.

Pēc pieejamajiem datiem Latvijā ir aptuveni 2000 muižu un to atlieku. Ievērojamai daļai (vismaz 264) muižu ir kultūras pieminekļa statuss.

Pēc dažādiem avotiem, no aptuveni 50 līdz dažiem simtiem muižu Latvijā ir izmantojamā stāvoklī. Daži īpašnieki ir ieguldījuši līdzekļus ēku atjaunošanā un muižas izmanto saimnieciskai darbībai, citi ēkas atjauno pa daļām, savukārt citi nav spējuši ne atjaunot, ne saglabāt ēkas, tāpēc ēkas pamazām iet bojā.

Privātīpašumā esošās muižas, ja to stāvoklis atļauj, pārsvarā tiek izmantotas saimnieciskai darbībai. Tas palīdz segt arī daļu no muižas uzturēšanas izdevumiem. Tikai retos gadījumos muižas īpašnieks, pats dzīvojot muižā, to neizmanto saimnieciskai darbībai.

Latvijā, Igaunijā un Lietuvā veiktā analīze (muižu asociāciju aptauja, ekspertu intervijas, *Kairiss, Olevska, 2021a*) parādīja, ka nozīmīgākie izmantošanas veidi un līdz ar to arī ienākumi no privātīpašumā esošām muižām galvenokārt ir saistīti ar (pirmās trīs vietas no 15 dažādiem izmantošanas veidiem):

- kultūrvēsturiska objekta apskate (ēku, interjeru, parku, dārzu u. c. apskate, t. sk. gida pavadībā);
- īstermiņa pasākumu organizēšana (piemēram, kāzas, jubilejas, fotosesijas, korporatīvie pasākumi, konferences, semināri u. c.);
- izmitināšanas pakalpojumi, ēdināšanas pakalpojumi (t. sk. pārtikas/dzērienu tirdzniecība publisku/privātu pasākumu ietvaros) un degustācijas, veselības uzlabošanas pakalpojumi (piemēram, *SPA*, pirtis u. c.) – šis apvienotais veids ietver trīs apakštipus, kas aptaujā ieguva vienādu punktu skaitu.

Tipiski ienākumu veidi no iepriekšminētajiem izmantošanas veidiem ir saistīti ar ieejas maksu un pakalpojumu maksu. Citi ienākumu veidi ir īre un maksājumi par muižā saražotajām precēm (piemēram, suvenīriem, vietējiem ēdieniem).

Arheoloģisko objektu sociāli ekonomiskā izmantošana

Pēc Pieminekļu reģistra datiem (Pieminekļu reģistrs, 2023), arheoloģijas pieminekļi (2023. gada maijā kopā – 2470) veido aptuveni 33,8 % no visiem nekustamajiem kultūras pieminekļiem valstī. Turklāt to skaits laika gaitā palielinās, pateicoties jauno tehnoloģiju lietojumam un pētnieku un entuziastu darbam. Tādējādi 2018.–2021. gadā Latvijā atklāti 68 jauni pilskalni, savukārt 2021. gada maijā Latvijas Austrumu reģionā – Latgalē – atklāti deviņi jauni pilskalni, bet vasarā Latvijas rietumu reģionā – Kurzemē vien – pieci jauni pilskalni.

Izplatītākie arheoloģisko vietu veidi valstī ir apbedījumu vietas (apmēram 62,5 % no visiem arheoloģiskajiem pieminekļiem), pilskalni, kulta vietas, pilis un to drupas, apmetnes un vēstures notikumu vietas.

2014. gadā lielākā daļa arheoloģisko pieminekļu piederēja fiziskām personām (40 %), kam sekoja sabiedriskās organizācijas (28 %), pašvaldības (17 %), valsts (7,5 %) un komerciālās organizācijas (7,5 %). Lai gan jaunākie dati nav pieejami, var pieņemt, ka privātpašuma īpatsvars pakāpeniski palielinās.

Lai noteiktu Latvijas arheoloģisko objektu sociāli ekonomiskās izmantošanas veidus, tika veikta daudzpakāpju induktīvā analīze.

1. Tika noteikti Latvijai raksturīgākie arheoloģiskie objekti. Par pamatu tika ņemta publiski pieejamā Pieminekļu reģistra statistiskā informācija, atlasot visus Latvijas arheoloģijas pieminekļus un grupējot tos, piešķirot tiem atbilstošus veidus (Pieminekļu reģistrā nav norādīti standartizēti arheoloģisko pieminekļu veidi). Atsevišķos gadījumos arheoloģisko vietu veidi var pārklāties, taču analīzes laikā tika noteiktas šādas galvenās vietu grupas (konsultējoties ar speciālistiem – profesionāliem arheologiem):

- dzīvesvietas (piemēram, pilis un to drupas, pilskalni utt.);
- reliģiskie/kulta objekti;
- apbedījumu vietas;
- vēsturisku notikumu vietas (piemēram, kaujas lauki, sanāksmju vietas);
- infrastruktūras un saimnieciskie objekti;
- militārie objekti.

2. Izmantojot zinātnisko literatūru, masu mediju publikācijas, valsts institūciju un pašvaldību informāciju, kā arī ekspertu interviju materiālus, tika apkopota informācija par biežākajiem arheoloģisko objektu izmantošanas piemēriem (aktivitātēm).

3. Tika noteikta saikne starp arheoloģisko objektu veidiem un objektu izmantošanas aktivitātēm. Jāņem vērā, ka aktivitāte bija saistīta ar noteikta tipa arheoloģisko vietu, ņemot vērā attiecīgās aktivitātes popularitāti (biežumu) saistībā ar konkrēto vietas veidu. Tādējādi tas viennozīmīgi nenozīmē, ka konkrēta darbība vispār nav attiecināma uz citiem (nesaistītiem) arheoloģisko vietu veidiem.

4. Veikta aktivitāšu grupēšana, apvienojot tās sociāli ekonomisko aktivitāšu grupās (apakškategorijās). Kopumā tika noteiktas 17 apakškategorijas. Būtiskākās grūtības šajā analīzes posmā bija saistītas ar faktu, ka aktivitāte var attiekties uz vairākām apakškategorijām. Risinājums rasts, identificējot apakškategoriju, ar kuru aktivitāte ir saistīta biežāk, kā arī precizējot šo aktivitāšu attiecināšanu ar profesionāliem arheologiem.

5. Veikta noteikto apakškategoriju grupēšana, apvienojot tās piecās plašās un savstarpēji saistītās kategorijās (šīs kategorijas atbilst nozīmīgākajiem arheoloģisko objektu izmantošanas veidiem):

- apmeklētāju piesaiste (t. sk. tūrisma attīstība);
- zinātniskā potenciāla attīstība (zinātnisku un populārzinātnisku aktivitāšu īstenošana);
- izglītojošu un informatīvu pasākumu īstenošana;
- sociālās piederības un saliedētības veicināšana;

- atbalsts tēlotājmākslai un citu mākslas darbu radīšanai.

6. Veiktās analīzes rezultāti precizēti, konsultējoties ar ekspertiem – profesionāliem arheologiem.

Secināts, ka arheoloģiskā vieta var būt tiešas intereses objekts (piemēram, to var apmeklēt, lai iepazītu pašu vietu, izbaudītu vai izpētītu to), kā arī kalpot par fonu atbilstošiem notikumiem (piemēram, piemiņas, ar patriotismu saistītiem pasākumiem, bruņinieku turnīriem, kāzu ceremonijām vai garīgajai attīstībai) vai par informācijas (piemēram, par seno tehnoloģiju aspektiem) avotu vai radošu iedvesmu. Jāņem vērā, ka arī gadījumos, kad arheoloģiskā vieta sākotnēji kalpo kā fons, tā var būt arī tiešas intereses objekts, piemēram, ja apmeklētājs ierodas uz pilsētas svētkiem, viņš/ viņa vietējās pils šarma ietekmē apmeklē tās ekspozīciju.

Arheoloģiskā objekta sociāli ekonomiskās izmantošanas veids lielā mērā ir atkarīgs no šī objekta tipa, galvenokārt tādu iemeslu dēļ kā, piemēram, aizsardzība, lietderība vai ētika. Piemēram, skatu torni netiek (vai tos nevajadzētu) uzstādīti vietās, kur tie var “traucēt” kultūrlāni (piemēram, pilskalnus) saglabāšanas apsvērumu dēļ; senkapos parasti nenotiek festivāli un korporatīvie pasākumi (ētiskā sastāvdaļa); amatniecības darbnīcas nenotiek kulta vietās (piemēram, alās utt.) (lietderības komponents); baznīcu drupas un tamlīdzīgas vietas parasti nav piemērotas gadatirgiem un vēsturisko ēdienu degustācijām (ētisku/religiōsu apsvērumu dēļ). Tādējādi, lai gan visas arheoloģisko objektu grupas var tikt izmantotas zinātniskā potenciāla attīstīšanai un mākslas darbu radīšanas atbalstam, noteiktas aktivitātes citās kategorijās, ņemot vērā, piemēram, iepriekš minētos piemērus, nav tik plaši piemērojamas.

Nemazinot neviena objekta veida nozīmi, jāatzīmē, ka Latvijas kontekstā dzīvesvietām ir vislielākais sociāli ekonomiskais izmantošanas potenciāls, savukārt apbedījumu vietām – vispietiecinātākais. Vienlaikus jāatzīmē, ka konkrēta objekta izmantošanas iespējas, pat esot “izmantojamākā veida” objektam, lielā mērā ir atkarīgas no tā atpazīstamības (t. sk. attiecināmiem vēstures notikumiem, izcilām personībām u. c.), atšķirībām no citiem līdzīgiem objektiem, saglabāšanas un sakārtotības, sniegto pakalpojumu (piemēram, tūristiem un citiem apmeklētājiem) kvalitātes un daudzveidības, objekta pievilcības, atrašanās vietas un pieejamības (t. sk. apkārtējās infrastruktūras), apkārtējās teritorijas attīstības un citiem faktoriem. Tādējādi konkrēta arheoloģiskā objekta piederība šai vai citai objektu grupai pati par sevi nevar būt vienīgais noteicošais faktors tā attīstības iespēju realizācijā.

Jāatzīmē, ka nekustamā kultūras mantojuma izmantošanas sociāli ekonomisko ieguvumu noteikšana un analīze ir pamatā tā sociāli ekonomisko potenciālu politisko, ekonomisko un sociālo ietekmējošo faktoru noteikšanai, jo šie ieguvumi vistiešāk korespondē dažādu iesaistīto pušu interesēm.

2.3. Kultūras pieminekļa statuss un ar to saistītie izdevumi

Primārās publikācijas – *Kairiss, Olevska, 2021a; Kairiss, Olevska, 2021c.*

Latvijā ir izstrādāts normatīvais regulējums kultūras objektu (īpaši – arheoloģisko vietu un muižu), kam ir kultūras pieminekļa statuss vai kas pretendē uz tādu statusu, aizsardzībai pret neatļautām un noziedzīgām darbībām. Liela atbildība ir objektu īpašniekiem. Kultūras mantojuma aizsardzības “jumta” likums – likums “Par kultūras pieminekļu aizsardzību” – paredz, ka par

kultūras pieminekļa konservāciju, uzturēšanu, remontu un restaurāciju atbild tikai īpašnieks. Šī atbildība ir saistīta ar virkni administratīvu un citu tiesisku ierobežojumu, kas ir vērsti uz objekta tūlītēju un/vai turpmāku aizsardzību, tostarp tā vēsturisko, zinātnisko un māksliniecisko vērtību, tās vienotību, piekļuvi šādam piemineklim vai tā vizuālo uztveramību. Par īpašnieku juridisko pienākumu nepildīšanu ir paredzēta administratīvā atbildība, savukārt par virkni nelikumīgu darbību ar kultūras pieminekļiem (tostarp to bojāšanu, iznīcināšanu un apgānīšanu) ir paredzēta kriminālatbildība.

Saimnieciskās darbības ierobežojumu, pieminekļu modernizācijas iespēju, lēmumu pieņemšanas par savu īpašumu un dažu citu iemeslu dēļ kultūras pieminekļiem ir zemāka rentabilitāte un ierobežotas iespējas gūt ienākumus no īpašumā esošajiem kultūras pieminekļiem; savukārt, ja šie objekti, tai skaitā muižas un arheoloģijas pieminekļi, ir pienācīgi atjaunoti un reprezentēti, tie var būt, piemēram, tūristu piesaistes objekti, un tādējādi tos var izmantot ienākumu gūšanai. No otras puses, kultūras pieminekļu īpašniekiem ir noteiktas privilēģijas, piemēram, restaurācijas līdzfinansējuma programmu pieejamība pašvaldību, nacionālajā un starptautiskajā līmenī (tā tika saglabāti/atjaunoti vairāki arheoloģiskie objekti), tiesības pieprasīt apmeklētājiem maksu par objekta apmeklēšanu utt. Kultūras pieminekļu (tostarp arheoloģisko vietu) īpašniekiem patlaban ir pieejamas vairākas valsts atbalsta finanšu programmas. Piemēram:

- kultūras pieminekļu konservācijas un restaurācijas programma, kas veicina un atbalsta kultūras pieminekļu izpēti, konservāciju un ārkārtas restaurāciju;
- Valsts Kultūrkapitāla fonda izsludinātie un administrētie konkursi vairākās kultūras nozarēs, tai skaitā materiālajā kultūras mantojumā. Programma atbalsta kultūras objektu restaurāciju ar mērķi saglabāt ar to kultūrvēsturisko vērtību kopumu radīto oriģinālo substanci, autentiskumu un noskaņu.

Ir pieejami arī citi mērķtiecīgi finansiālā atbalsta avoti. Līdz ar to, piemēram, Lauku atbalsta dienests, kas ir atbildīgs par vienotas nacionālā un ES atbalsta politikas ieviešanu lauku attīstības jomā, var sniegt atbalstu projektu līdzfinansēšanā lauku teritorijā. Otra iespēja ir ES fondu pieejamība kultūras objektu attīstības procesu atbalstam. Bez valsts vai starptautiska atbalsta arī vairākas pašvaldības atbalsta un aktīvi piedalās kultūras mantojuma objektu attīstībā savā teritorijā. Ir atzīstams, ka vairākas pašvaldības arvien vairāk apzinās kultūras mantojuma sociāli ekonomisko lomu un pašvaldību attīstības programmās akcentē kultūras pieminekļu aizsardzības nozīmi.

Lai gan nekustamā kultūras mantojuma sociālā funkcija ir plaši atzīta (piemēram, Eiropas Padomes Konvencija, 2005), mantojuma vietu uzturēšanai un attīstībai var būt nepieciešami atbilstoši ieguldījumi no to īpašniekiem, kas kopā ar pašreizējiem vai iespējamajiem administratīvajiem un ekonomiskajiem ierobežojumiem var veicināt interešu neatbilstību vai pat interešu konfliktu starp objektu īpašniekiem un plašāku sabiedrību.

Kultūras pieminekļu īpašniekiem Latvijā nav piemērojami īpaši nodokļa atvieglojumi, izņemot nekustamā īpašuma nodokļa atlaides (likums "Par nekustamā īpašuma nodokli"). Savukārt citās Eiropas valstīs ienākuma nodokļa atlaides un cita finansiāla palīdzība, piemēram, vecu ēku īpašniekiem, ir diezgan izplatīta, piemēram, Vācijā ir paredzēts renovācijas izmaksu atskaitījums 9 % gadā astoņu gadu garumā un papildu 7 % gadā vēl četrus gadus; Nīderlandē līdz 2019. gada 1. janvārim 80 % no uzturēšanas izmaksām, kas tērētas valsts pieminekļu sarakstā iekļautajām ēkām, kopumā bija atskaitāmas no nodokļiem (no 2019. gada nodokļu atlaides vairs nav

piemērojamas, taču var pieprasīt subsīdiju renovācijas izmaksu segšanai ēkām-pieminekļiem). Latvijā kultūras pieminekļi ir atbrīvoti no nekustamā īpašuma nodokļa, izņemot dzīvojamās mājas un zemi to uzturēšanai, saimnieciskajā darbībā izmantojamus objektus (izņemot kultūras funkcijas) un pieminekļus, kas netiek pienācīgi uzturēti/konservēti saskaņā ar kultūras pieminekļu aizsardzības prasībām.

Uz minētajiem izņēmumiem attiecas pašvaldību saistošajos noteikumos (piemēram, Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Talsu, Kuldīgas pašvaldību saistošie noteikumi) noteiktā nekustamā īpašuma nodokļa likme. Likums neparedz vienotu pieeju pašvaldību piešķirtajiem nodokļu atvieglojumiem kultūras objektiem, līdz ar to ir dažādi atļauju apmēri un dažādi priekšnosacījumi, kas būtu jāievēro, lai pretendētu uz šādu atļauji. Piemēram, Rīgā kultūras pieminekļa īpašnieks var saņemt 25 % atļauji no nekustamā īpašuma nodokļa, ja objekts tiek pienācīgi saglabāts, kā arī no 50 % līdz 90 %, pamatojoties uz atsevišķu pieminekļa daļu pilnīgu atjaunošanu. Šī atļauje attiecas tikai uz ēkām. Citas Latvijas pašvaldības (piemēram, Liepāja, Jelgava, Talsi, Kuldīga) paredz dažādas nekustamā īpašuma nodokļa atļaujes (parasti no 25 % līdz 90 %) atkarībā no noteiktiem priekšnosacījumiem, no kurām izplatītākās ir prasības pieminekļu aizsardzībai (Jelgava, Talsi, Kuldīga), pareizai saglabāšanai (Jelgava, Talsi), restaurācijas darbiem un publiskai pieejamībai (Jelgava, Kuldīga). Šāda nevienmērīga nodokļu atvieglojumu piešķiršana nostāda kultūras objektu īpašniekus nevienlīdzīgās situācijās un diferencē pieminekļu izcilību pēc to atrašanās vietas, nevis pēc to kultūras nozīmes (turpretim saskaņā ar likumu un kultūras pieminekļu aizsardzības pamatprincipiem vienlīdzīgiem kultūras pieminekļiem jāsaņem tāda pati attieksme un aizsardzības līmenis).

Jāpiebilst, ka privātmuižu īpašnieki vai nu neuzskata par motivējošām ar nodokļu nosacījumiem (t. sk. uzņēmumu ienākuma nodoklis, PVN, nekustamā īpašuma nodoklis) saistītās Latvijas tiesību normas attiecībā uz muižām, vai arī viņiem ir grūti sniegt viennozīmīgu atbildi. Izskanēja viedokļi, ka atsevišķām muižām netiek piemērotas atļaujes un būtu nepieciešams sabalansēt privātpašumā esošo muižu nodokļus ar valsts un pašvaldību īpašumā esošajām, lai panāktu līdzvērtīgus ekonomiskos nosacījumus (LPVEA atbildes).

Saskaņā ar likumu kadastrālā vērtība ir kadastra objekta vērtība naudas izteiksmē, kas noteikta pēc vienotiem kadastrālās vērtēšanas principiem noteiktā datumā atbilstoši kadastra datiem (Nekustamā īpašuma valsts kadastra likums). Attiecīgie Ministru kabineta noteikumi paredz vienotu samazinājumu 35 % apmērā no kadastrālās vērtības ēkām, kas reģistrētas kā valsts vai vietējas nozīmes kultūras pieminekļi, ja to fiziskais nolietojums pārsniedz 35 % (MK noteikumi Nr. 103).

Šī atļauje tiek noteikta, pamatojoties uz tiesību ierobežojumu vai saimnieciskās darbības ierobežojumu līmeni, izvērtējot ēkas tirgus cenas starpību ar un bez lietošanas ierobežojumiem. Līdz ar to tiesību aktos ir apstiprināts, ka objekts – kultūras pieminekļis ar saglabātību mazāku nekā 65 % uzliek tiesību un saimnieciskās darbības veikšanas ierobežojumus, negatīvi ietekmējot tirgus cenu, kas atspoguļojas kadastrālās vērtības apjomā (MK noteikumi Nr. 305 (spēkā no 11.05.2006. līdz 21.02.2020.)) paredzēja ēkas kadastrālās vērtības samazinājumu par 45 %, ja ēka reģistrēta kā valsts nozīmes kultūras pieminekļis, vai par 35 %, ja ēka reģistrēta kā vietējas nozīmes kultūras pieminekļis, neatkarīgi no nolietojuma līmeņa. No 01.01.2017. atļauji sāka piemērot tikai ēkām, kuru fiziskais nolietojums ir lielāks par 30 %).

Kadastrālā vērtība tiek izmantota dažādiem likumā noteiktajiem mērķiem, tajā skaitā nekustamā īpašuma nodokļa administrēšanai. Respektīvi, jo augstāka ir objekta kadastrālā vērtība, jo lielāks ir īpašnieka nodokļa maksājums. Šāda pieeja var radīt nelabvēlīgu ietekmi uz kultūras pieminekļa īpašnieku, kas izpaužas:

- kultūras objektu uztveršanā kā apgrūtinājumu, nevis privilēģiju (jo kultūras pieminekļa statuss un objekta fiziskais nolietojums samazina tā (kadastrālo) vērtību);
- izpratnē, ka publiskās iestādes neatbalsta ieguldījumu kultūras objekta pienācīgā apsaimniekošanā un savlaicīgā atjaunošanā, bet gan – tieši otrādi – rada nodokļu maksājumu pieaugumu. Kā bija minēts intervijā, pastāvīgs kadastrālās vērtības pieaugums, kas rada nekustamā īpašuma nodokļa kāpumu, demotivē muižu īpašniekus (eksperta intervija, *Kairiss, Olevska, 2021a*).

Pašvaldības cenšas samazināt nodokļu slodzes ietekmi, ieviešot nekustamā īpašuma nodokļa atlaides to teritorijā esošajiem kultūras objektiem. Vairāki eksperti gan minēja, ka kadastrālā vērtība un attiecīgie nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumi ir būtiski attīstības faktori Rīgā (jo kadastrālā vērtība tur ir augsta), savukārt laukos, kur zeme / nekustamais īpašums ir daudz lētāks (un kadastrālā vērtība daudz zemāka), attiecīgā kadastrālās vērtības un nekustamā īpašuma nodokļa un nodokļu atvieglojumu korelācija muižu īpašniekiem, visticamāk, nav tik būtiska (ekspertu intervijas, *Kairiss, Olevska, 2021a*).

Izmaksas un ieguvumi saistībā ar muižām

Veiktais pētījums ļāva secināt, ka muižas prasa ievērojamus ieguldījumus. Šos ieguldījumus ir grūti atgūt pat ilgtermiņā, un īpašniekiem jābūt gataviem ciest zaudējumus. Citiem vārdiem sakot, ja īpašnieks vēlas muižu attīstīt un izmantot saimnieciskajā darbībā, viņam jābūt samērā turīgam. Gadījumā, ja muižas īpašnieks nav turīgs, tad viņam ir grūti tikt galā ar nepieciešamajiem izdevumiem un pat nelielas krīzes situācijas (piemēram, apkures katla avārija) var radīt būtisku finansiālu spiedienu vai pat kolapsu.

Muižas izdevumu struktūru nosacīti var iedalīt divās daļās – sākotnējie (renovācijas) un uzturēšanas izdevumi. Atsevišķi izdevumi var būt attiecināmi gan uz renovācijas, gan uz uzturēšanas posmu.

Muižas izdevumu struktūra, *Kairiss, Olevska, 2021a*

Renovācijas izmaksās biežāk ietilpst:	Uzturēšanas izmaksās parasti ietilpst:
arhitektoniski mākslinieciskā izpēte	komunālie/apsaimniekošanas izdevumi
arheoloģiskā izpēte	ārtelpu teritorijas kopšana un tīrīšana
inženiertehniskā pārbaude / ekspertīze	ekspozīcijas iekārtojums
būvniecības dokumentācijas izstrāde un saskaņošana	objektu iegūšana/restaurācija, piemēram, izstādes vajadzībām
būvdarbu veikšana objektā	darbinieku un piesaistīto speciālistu atalgojums
ārtelpas (teritorijas) projektēšana, atjaunošana, labiekārtošana	apdrošināšana
	reklāmas/mārketinga pakalpojumu izmaksas
	nodokļi / nodevas / atļauju izmaksas

Ja visas arheoloģiskās vietas tiek uzskatītas par kultūras pieminekļiem un līdz ar to uz tām automātiski attiecas iepriekš minētie ierobežojumi, muižu gadījumā tas tā nav. Lai gan ievērojamai daļai no tām ir kultūras pieminekļa statuss, citām muižām tāda nav. Ekspertu un muižu īpašnieku viedoklis par kultūras pieminekļa statusa priekšrocībām un ierobežojumiem ir neviennozīmīgs. Būtiskākas priekšrocības ir:

- kultūras pieminekļa statuss apliecina kultūras objekta autentiskumu un kultūrvēsturisko nozīmi, kas pozitīvi ietekmē arī vēstures un kultūras interesentu (t.sk. oriģinālo (autentisko) vērtību cienītāju) piesaisti; turklāt kultūras pieminekļa statuss ir prestiža jautājums;
- tikai tie kultūras objekti, kuriem ir kultūras pieminekļa statuss, var piedalīties attiecīgajos konkursos, lai iegūtu finansējumu to restaurācijai/konservācijai.

Būtiskākie ierobežojumi ir:

- kultūras pieminekļa statuss ierobežo iespējas pārplānot telpas, palielināt ēkas apjomu, ierīkot modernas apkures u. c. sistēmas; komforts ir svarīgs daudziem apmeklētājiem, taču daudzos gadījumos to nevar nodrošināt atbilstošā līmenī, ņemot vērā kultūras piemineklim noteiktās prasības;
- dažkārt kultūras piemineklim noteiktās prasības ir saistītas ar ievēojamu finansiālu ieguldījumu.

Analīze parādīja, ka muižas kultūras pieminekļa statuss var būt gan tās attīstību veicinošs, gan ierobežojošs faktors. Šī statusa priekšrocības, piemēram, lielāka vērtība autentiskuma cienītāju acīs un lielāka iespēja saņemt dotācijas, ievērojami samazina papildu saistības, teritorijas pārveidošanas ierobežojumi un finanšu ieguldījumi, kas izriet no prasībām, kas attiecas uz kultūras pieminekļiem. Galvenais ir saglabāt muižas autentiskumu tās pārveidošanas gadījumā, lai veikto pārveidojumu rezultātā nemazinātos objekta kultūrvēsturiskā vērtība. Būtiski ir precīzi definēt muižas izmantošanas mērķi un galveno apmeklētāju auditoriju, uz kuru orientēta muižas saimnieciskā izmantošana. Jebkurā gadījumā svarīga ir rūpīga un profesionāla muižas restaurācija

un uzturēšana, jo restaurētiem un sakoptiem kultūras objektiem pat bez kultūras pieminekļa statusa ir kultūrvēsturiska vērtība, tie ir pievilcīgi apmeklētājiem, kā arī tos var efektīvi izmantot saimnieciskajā darbībā.

Ir svarīgi atzīmēt, ka muižu kā kultūras objektu skaits nepalielinās, bet to vērtība, pienācīgi kopjot un apsaimniekojot, pieaug. Kultūras pieminekļa statuss noteiktos apstākļos var būt noteicošais faktors muižas attīstības potenciālam (piemēram, ja īpašnieks vēlas paplašināt telpu apjomu), taču attīstības iespējas lielākoties ietekmē citi faktori.

Izmaksas un ieguvumi saistībā ar arheoloģiskajiem objektiem

Lai gan likumā paredzētie ierobežojumi attiecas uz visām kultūras pieminekļu tipoloģiskām grupām, daži galvenokārt attiecas uz arheoloģiskām vietām (piemēram, saimnieciskā darbība, izmantojot zemi, jo, ņemot vērā arheoloģisko vietu izvietojumu lauku apvidos un mežos, šo teritoriju izmantošana lauksaimniecībā un mežsaimniecībā ir intensīvāka).

Daudzas arheoloģiskās vietas atrodas lauku apvidos, kur kadastrālā vērtība ir diezgan maza, tāpēc arī nekustamā īpašuma nodoklis ir neliels. Līdz ar to šis nodokļa atbrīvojums atsevišķos gadījumos būtiski neatbalsta un nemotivē arheoloģiskās vietas īpašniekus. Savukārt uzturēšanas, būvniecības un remontdarbu izmaksas ir augstas un visā valstī īpaši neatšķiras, kas vēl vairāk apgrūtina tos īpašniekus, kuri ir finansiāli mazāk aizsargāti. Atsevišķi eksperti minēja, ka valsts atbalsts citu nodokļu atlaižu veidā (piemēram, PVN par objektu atjaunošanas darbiem) sniegtu būtisku finansiālu palīdzību arheoloģisko vietu īpašniekiem (ekspertu intervija, *Kairiss, Olevska, 2021b*).

Valstij ir pirmpirkuma tiesības uz jebkuru valsts nozīmes kultūras pieminekli, kas tiek atsavināts (Pieminekļu likums). Īpašnieks ir tiesīgs patstāvīgi lemt par darījuma laiku, noteikumiem un nosacījumiem, bet viņam ir pienākums iesniegt līgumu NKMP pirms īpašuma tiesību reģistrēšanas zemesgrāmatā uz potenciālā pircēja vārda (MK noteikumi Nr. 534). Praksē tas nozīmē, ka pārdevējam un pircējam ir pilnībā jāvienojas par līguma nosacījumiem, taču viņi nevar realizēt savu darījumu, pirms valsts iestāde pieņem galīgo lēmumu, kas ir vai nu pieņemt līguma noteikumus tādus, kādi tie ir (*de facto* aizstāt potenciālo pircēju), vai arī atteikties izmantot savas pirmpirkuma tiesības un ļaut darījumam turpināties.

Īpašnieks nedrīkst atsavināt atsevišķas viena kultūras pieminekļa vai pieminekļu kompleksa daļas, kā arī sadalīt vai apvienot zemi, ja tā rezultātā tiek apdraudēta kultūras pieminekļa saglabāšana (Pieminekļu likums). Turklāt īpašnieks nedrīkst arī pārdot kultūras pieminekļa zemi atsevišķi no tā aizsardzības zonas, ja abas pieder vienai un tai pašai personai (Aizsargjoslu likums). Šo noteikumu neievērošana var izraisīt darījuma anulēšanu (saskaņā ar Civillikumu neatļauta darbība, kas ir pretēja likumam, ir spēkā neesoša. Tādējādi, ja kultūras piemineklis tiek sadalīts vai atsavināts pretēji Pieminekļu likuma normām, attiecīgo darījumu tiesa var atzīt par spēkā neesošu. Tomēr saskaņā ar autora rīcībā esošo informāciju nav tiesu prakses, kas balstītos uz šīm normām).

Pirms jebkādiem izpētes darbiem, tostarp arheoloģiskiem pētījumiem, kā arī konservācijas, restaurācijas un/vai renovācijas darbiem, jāsaņem rakstiska NKMP atļauja. Šie darbi veicami NKMP kontrolē. Ierīču metāla priekšmetu un materiāla blīvuma noteikšanai (piemēram, metāla detektoru) izmantošanai arī nepieciešama iepriekšēja NKMP atļauja (Pieminekļu likums).

Īpašniekam ir jānodrošina kultūras vērtību apzināšana pirms būvniecības (t. sk. ceļu infrastruktūras), zemes meliorācijas, derīgo izrakteņu ieguves un citas saimnieciskās darbības iesākšanas viņam piederošajā (kultūras pieminekļa) teritorijā (Pieminekļu likums). Turklāt, ja zemes gabalā nejauši vai saimnieciskās darbības rezultātā tiek atklāti arheoloģiskie vai citi objekti ar kultūrvēsturisku vērtību, īpašniekam par to nekavējoties jāziņo NKMP un turpmākie darbi jāpārtrauc (Pieminekļu likums). Šo noteikumu neievērošanas gadījumā īpašniekam var piemērot administratīvo atbildību. Ja piemineklis ir bojāts vai iznīcināts īpašnieka nelikumīgas darbības rezultātā, var iestāties kriminālatbildība (Krimināllikums)). Šajā gadījumā jaunatklātie objekti nonāk valsts aizsardzībā, līdz tiek pieņemts lēmums par šādu objektu iekļaušanu Pieminekļu reģistrā. Lēmuma pieņemšanas process var ilgt līdz sešiem mēnešiem (Pieminekļu likums). Kā minējuši vairāki eksperti, daži privātpašnieki (ekspertu intervijas, *Kairiss, Olevska, 2021b*; Diena, 2021), pat neskatoties uz iespējamo likumā paredzēto atbildību, mēdz slēpt, ka viņu zemē ir atklāti arheoloģiskie objekti (senlietas), lai vietas apskates laikā un pēc tās netiktu iesaldēta jebkāda potenciāli postoša darbība (arī lauksaimniecība vai mežsaimniecība) un īpašums netiktu atzīts par jaunatklāto kultūras pieminekli, kā rezultātā tas tiktu nekavējoties pakļauts iepriekšminētajiem ierobežojumiem. Tādējādi potenciāli vērtīgie arheoloģiskie atradumi var nenonākt zinātnieku un sabiedrības uzmanības lokā, kā arī var ciest jaunatklāto arheoloģisko pieminekļu apzināšanas intereses.

Saskaņā ar vispārīgu principu kultūras pieminekļi ir izmantojami zinātnes, izglītības un kultūras vajadzībām. Saimnieciskā darbība pieļaujama tikai tad, ja tā nekaitē piemineklim un nesamazina tā vēsturisko, zinātnisko un māksliniecisko vērtību (Pieminekļu likums). Saimniecisko darbību aizsargjoslās (aizsardzības zonās) ap kultūras pieminekļiem (ja nav speciāli nostiprinātas, tās ir 500 metri laukos un 100 metri pilsētās (Aizsargjoslu likums)) drīkst veikt tikai ar NKMP atļauju (Aizsargjoslu likums). Precīzas norādes par saimnieciskās darbības ierobežojumiem NKMP izsniedz kultūras pieminekļa īpašniekam (MK noteikumi Nr. 474). Tā kā noteikta veida arheoloģiskie pieminekļi lielākoties (vai arī vienīgi) atrodas pazemē (piemēram, senkapi) vai arī to topogrāfija ļauj veikt lauksaimniecības vai mežsaimniecības darbības (piemēram, kaujas lauki, pilskalni), nav vienotas NKMP nostājas attiecībā uz to, vai šīs darbības apdraud pazemes pieminekli vai ne. Parasti (vismaz līdz pārbaudes beigām un galīgā lēmuma pieņemšanai par jaunatklāto pieminekli) jebkura darbība teritorijā tiek apturēta. Atsevišķos gadījumos šādi lēmumi var būt pārāk ierobežojoši (piemēram, ja kapu vietā kartupeļu lauks bijis daudzus gadus un kapsēta tikko atklāta, nav nepieciešams nekavējoties pārtraukt jebkādu darbību, jo ir mazs risks, ka kapsētai tiks nodarīti iepriekš nepieredzēti bojājumi (eksperta intervija, *Kairiss, Olevska, 2021b*)). No otras puses, jautājums, kas šajā sakarā būtu papildus jāapsver, ir ētiska rakstura – cik ētiska ir kultūraugu audzēšana virs apbedījuma vietas un kāda ir zemes īpašnieka un lauksaimniecības produktu pircēju attieksme pret ražu, kas nāk no kapiem.

Būtiska daļa Latvijas arheoloģisko pieminekļu atrodas virs zemes (piemēram, pilis, to atliekas u. c.). Īpašnieks ir atbildīgs par tā pienācīgu renovāciju un restaurāciju (Pieminekļu likums). Esošais regulējums paredz striktus ierobežojumus rekonstrukcijas darbiem, kas noteikti likumā (piemēram, Pieminekļu likums paredz, ka kultūras pieminekļu pārveidošanai obligāti jāsaņem NKMP atļauja (vietējās nozīmes kultūras pieminekļu gadījumā – pašvaldības atļauja), Ministru kabineta (piemēram, MK noteikumi Nr. 500 paredz obligātu autoruzraudzību un

būvuzraudzību) vai pašvaldības noteikumos un NKMP izdotajās instrukcijās jaunajiem kultūras pieminekļu īpašniekiem. Kultūras pieminekļa pārveidošana vai tā oriģinālo daļu nomaiņa ar jaunām daļām pieļaujama tikai tad, ja tas ir labākais pieminekļa saglabāšanas veids vai ja pārveidošanas rezultātā nesamazinās pieminekļa kultūrvēsturiskā vērtība (Pieminekļu likums). Restaurācijas, rekonstrukcijas, kultūras pieminekļa remonta un konservācijas darbus drīkst veikt tikai kompetenta speciālista vadībā (arheoloģiskā pieminekļa darbos jāpiesaista arheologs) (MK noteikumi Nr. 474). Tādējādi kultūras pieminekļa restaurācija prasa kvalitatīvāku un profesionālāku darbu nekā parastai celtnei (Karnīte, 2002). Vairāki eksperti minējuši, ka kultūras pieminekļiem piemērojamo būvnormatīvu sistēma nav elastīga, tāpēc kultūras objektu atjaunošanas jomā būtu jāievieš īpaši izstrādāti risinājumi atbilstoši mūsdienu standartiem (eksperta intervija, *Kairiss, Olevska, 2021b*).

Arheoloģisko pieminekļu uzturēšana, kas nosakāma pēc NKMP norādījumiem (MK noteikumi Nr. 474), ir viens no galvenajiem īpašnieka pienākumiem. Noteikts, ka uzturēšanai, kas nepārveido kultūras pieminekli un nesamazina tā kultūrvēsturisko vērtību, nav nepieciešama speciāla atļauja, taču īpašniekam par to rakstiski jāinformē NKMP 10 dienas pirms minēto darbu iesākšanas, ja vien izdotajos norādījumos nav noteikts citādi (MK noteikumi Nr. 474). Ne tiesību akti, ne NKMP norādījumi parasti (pēc pieminekļa īpašnieka pieprasījuma NKMP var sniegt sīkākus norādījumus. Eksperta intervija, *Kairiss, Olevska, 2021b*) neparedz konkrētus uzturēšanas darbus, to veidu vai biežumu, kas saistīti ar arheoloģiskajiem pieminekļiem. Tāpēc nav precīzi skaidrs, kāda uzturēšana arheoloģisko vietu kontekstā ir tieši paredzēta. Vairākas citas valstis šim jautājumam pieiet atšķirīgi. Piemēram, Lietuvas tiesību akti nosaka, ka nekustamā kultūras īpašuma pārvaldniekam jāsakopj kultūras mantojuma objekts, tā teritorija, savlaicīgi jānovērš radušies defekti un jāaizsargā būves no nelabvēlīgas vides ietekmes; jāuztur atbilstoši mikroklimata apstākļi telpās ar vērtīgu interjeru; savlaicīgi jāatjauno veģetācija, jālikvidē sārņi, jāpļauj zāle un jāapgriež koki, jātīra gruzi un jālikvidē piesārņojuma avoti teritorijā; jākopj un jāuztur vēsturiskās zaļās zonas, kas ir kultūras mantojuma objekti, atbilstoši mantojuma uzturēšanas noteikumiem (Lietuvas Republikas likums par nekustamā kultūras mantojuma aizsardzību). Anglijā un Velsā apkope ietver pieminekļa nožogojumu, remontu un nosegšanu, kā arī jebkuru citu darbību vai lietu veikšanu, kas var būt nepieciešama, lai uzlabotu pieminekļa stāvokli vai aizsargātu to no sabrukšanas vai bojājumiem (Apvienotās Karalistes likums par senajiem pieminekļiem un arheoloģiskajām teritorijām (attiecas uz valsts sekretāra, komisijas vai jebkuras vietējās pašvaldības pārvaldībā esošo pieminekļu uzturēšanu)). Latvijā ir bijuši mēģinājumi noteikt un strukturēt arheoloģisko pieminekļu kopšanas darbus atkarībā no pieminekļa veida. Piemēram, tika sagatavotas rekomendācijas Igaunijas–Latvijas pārrobežu sadarbības programmas projekta “Neapzinātās kultūras mantojuma vērtības kopējā dabas un kultūras telpā” ietvaros, taču tās netika plaši akceptētas/ieviestas.

Arheoloģisko mantojumu Latvijā, neskatoties uz ievērojamo progresu, kas panākts kopš 2016. gada (pateicoties “Apdraudēto Latvijas arheoloģisko senlietu kataloga” publicēšanai (arī angļu valodā) un izplatīšanai pasaules mērogā, izmaiņām normatīvajos aktos, sadarbības uzlabošanai starp tiesību aizsardzības iestādēm un NKMP u. c. aktivitātēm), joprojām apdraud nelikumīgie senlietu meklētāji (“mantrači”). Ir atzīts, ka senkapi ir visneaizsargātākie pret dārgumu meklētāju uzbrukumiem, jo tajos ir visbagātākais senlietu klāsts un tie bieži atrodas mazapdzīvotās

vietās, mežos u. c., padarot tos vieglāk pieejamus nepamanāmā veidā un līdz ar to pievilcīgus nelikumīgu darbību veikšanai.

Arheoloģisko vietu īpašniekiem nav tiešu juridisku pienākumu aizsargāt savu īpašumu no nelikumīgiem senlietu meklētājiem vai novērst nelikumīgu iejaukšanos, izņemot vispārīgo noteikumu par pareizu uzturēšanu. Piemēram, ir vispārpieņemts, ka senlietu meklētāju izpostītās apbedījumu vietas īpašniekiem jāsakārto par saviem līdzekļiem. NKMP vispārēja prakse ir nesodīt īpašniekus par nepietiekamu aizsardzību un izrietošajiem bojājumiem viņu objektiem, ja bojājumus ir radījušas trešās personas un nav tiešas īpašnieka vainas. Īpašniekiem ir dažādi uzskati par prevenciju un aizsardzību. Veicot preventīvo pasākumu, daži īpašnieki, piemēram, izkaisa sīkus metāla priekšmetus, lai metāla detektori nespētu identificēt senlietas. Preventīvo funkciju var veikt arī, paaugstinot sabiedrisko izpratni. Piemēram, viens no pozitīvākajiem piemēriem ir gadījums Grobiņas pilsētā. Apmēram pirms 10 gadiem sākās sistemātisks pilsētas arheoloģiskā ansambļa izveides darbs, un tajā aktīvi iesaistījās vietējie iedzīvotāji, t. sk. mācībās, informācijas izplatīšanā, brīvprātīgajos darbos u. c. (piemēram, *ICOMOS* 2021). Rezultātā tika sasniegts augsts pašregulācijas līmenis sabiedrībā, jo vietējie iedzīvotāji pirmie informēja policiju par aizdomīgām darbībām vai metāla detektoru izmantošanu arheoloģiskā objekta teritorijā.

Senkapu sakārtošanu daži īpašnieki veic paši, citi izmanto Kultūras pieminekļu konservācijas un restaurācijas programmu. Jāņem vērā, ka apstākļos, ja nav spēcīga valsts vai pašvaldības atbalsta, precīzu pienākumu un skaidru norādījumu, kā un kad sakārtot bojāto vietu, dažkārt vieta paliek nesakopta vai arī tās sakārtošana tiek veikta vairākus gadus pēc nodarītajiem bojājumiem (piemēram, 2018. gadā AS “Latvijas valsts meži” veica sakopšanas darbus valsts nozīmes senkapu teritorijā trīs gadus pēc tam, kad tos sabojāja nelikumīgi senlietu meklētāji, *LVM* 2019).

Ar kultūras pieminekļa statusu saistītās problemātikas analīze ļauj noteikt būtiskas korelācijas starp nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko potenciālu ietekmējošiem ekonomiskiem un tiesiski administratīviem faktoriem. Neskatoties uz to, ka norādītie tiesiskie ierobežojumi un administratīvais slogs tieši skar ierobežotu personu grupu (piemēram, kultūras pieminekļu īpašniekus), radot tai neizdevīgu ekonomisko situāciju, to sociāli ekonomiskais efekts ir daudz plašāks, jo kultūras pieminekļu kā nekustamā kultūras mantojuma ievērojamākas sastāvdaļas attīstībā un izmantošanā ir ieinteresētas daudzas iesaistītās puses.

2.4. Nekustamā kultūras mantojuma objektu monetārās vērtības un tiem nodarīto zaudējumu novērtējuma problemātika

Primārās publikācijas – *Kairiss*, 2015; *Kairiss*, 2017; *Kairiss, Olevska*, 2020; *Kairiss, Olevska*, 2021b; *Kairiss, Olevska*, 2021c.

Salīdzinošs pārskats par kultūras mantojuma objektu monetāro novērtēšanu

Pētījumā analizētas 12 valstu pieejas kultūras mantojuma objektu monetārajam novērtējumam (*Kairiss, Olevska*, 2020). Rezultāti liecina, ka valstu izmantotās metodes kultūras pieminekļu ekonomiskās vērtības noteikšanai būtiski atšķiras. Lielākā daļa valstu diferencē

kultūras pieminekļus pēc to nemonetārās nozīmes un/vai piederības kategorijām (piemēram, Latvija, Lietuva, Somija, Igaunija, Vācija, Kipra) un neparedz kultūras pieminekļu ekonomiskā novērtējuma standarta procedūras jebkādiem novērtēšanas mērķiem (darījumiem, nomai, apdrošināšanai, hipotēkai, investīcijām, likviditātei, kadastrālās vērtības noteikšanas vajadzībām u. c.). Visbiežākais iemesls, kāpēc valstis izvairās no monetārās vērtības noteikšanas, ir mantojuma objektu “nenovērtējamās vērtības” uztvere (piemēram, Igaunija) un administratīvo spēju/resursu trūkums (piemēram, Zviedrija, Latvija).

Savukārt dažās valstīs, piemēram, Ukrainā, ir ar likumu apstiprinātas metodoloģijas, kas ietver kultūras pieminekļu monetārās vērtēšanas vispārējus noteikumus un paredz dažādas aprēķinu metodes atkarībā no vērtēšanas mērķa, t. sk., piemēram, apdrošināšanas, nomas, pārdošanas, privatizācijas, pilsētvides attīstības, kultūras objekta ietekmes uz vidi izmaksu raksturojuma noteikšanas, obligātās izpirkšanas, galvenā (kapitāla) īpašuma pārvērtēšanas grāmatvedības vajadzībām u. c. (Ukrainas metodoloģija. Lai novērtētu arheoloģisko vietu monetāro vērtību, tiek izmantota izmaksu metode, kuras pamatā ir arheoloģiskās izpētes darbu izmaksas šajās vietās).

Sociāli ekonomiskā vērtība un skartās intereses vislabāk saskatāmas situācijās, kad prettiesisku darbību dēļ mantojuma objektam nodarīti zaudējumi. Tāpēc pētījumā veikta arī kaitējuma novērtēšanas pieeju analīze 12 valstīs (*Kairiss, Olevska, 2020*).

Dažas valstis paredz visu kultūras pieminekļu ekonomiskās vērtības noteikšanu pirms kaitējuma nodarīšanas (sākotnējais novērtējums), dažas citas (piemēram, Zviedrija, Vācija, Spānija) paredz kopējo objektu novērtējumu pēc kaitējuma nodarīšanas tiem. Cita pieeja, ko izmanto dažas valstis (piemēram, Kipra), ir kopējais nelikumīgu darbību rezultātā objektam (visam kultūras objektam) nodarīto zaudējumu procentuālais novērtējums, lai vērtības samazināšanās tiktu izteikta procentos, nevis naudas ekvivalentā.

Absolūtais vairākums analizēto valstu novērtē pašreizējās izmaksas, kas saistītas ar bojājumu novērtēšanu, un lielākā daļa no analizētajām valstīm nevērtē sociāli ekonomiskos komponentus vai zaudējumus, kas saistīti ar objektu turpmākas izmantošanas neiespējamību / samazināšanos nodarītā kaitējuma rezultātā (piemēram, Kipra, Nīderlande, Moldova). Igaunijā vērtē tikai zinātnisko datu zudumu vai turpmāko pētniecības iespēju zaudēšanu. Vācijā neiegūtos ienākumus no tūrisma, neidentificēta zinātnisko datu avota zaudēšanu, ietekmi uz izglītību un apmācību un objekta pozitīvo ietekmi uz vidi var izvērtēt vispārējās Civillkodeksā un Kriminālkodeksā paredzētajās procedūrās, nevis kultūras mantojuma aizsardzības administratīvajā līmenī. No minētajām sociāli ekonomiskajām sastāvdaļām Latvijā neiegūtos tūrisma ienākumus būtu iespējams pieprasīt Civillikuma ietvaros kā neiegūto peļņu, tomēr tiesa šo kritēriju nekad nav skatījusi vai vērtējusi.

Kultūras pieminekļiem nodarīto bojājumu novērtēšanas komponentu piemēri, *Kairiss, Olevska*, 2020

Pamat-komponents	Novērtējuma veids	Kipra	Igaunija	Somija	Vācija	Latvija	Lietuva	Moldova	Nīderlande	Krievija	Spānija	Zviedrija	Ukraina
Visa kultūras objekta finansiālais novērtējums	Visa objekta novērtējums naudas izteiksmē pirms bojājuma nodarīšanas (sākotnējā izvērtēšana) darījuma, nomas, apdrošināšanas, hipotēkas, investīciju, likviditātes, kadastrālās, dārgumu atradumu novērtējuma u. c. nolūkos	N	N	N	N	Y	-	-	N	Y	N	N	Y
	Visa objekta novērtējums naudas izteiksmē pēc bojājuma nodarīšanas (<i>post factum</i> novērtējums)	N	N	-	Y	Y	-	-	N	-	Y	Y	Y
Izmaksas, kas saistītas ar nodarīto kaitējumu	Ar nodarīto kaitējumu saistīto izmaksu novērtējums, kas var ietvert:	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	-	Y	Y	Y
	restaurācijas/remonta projekta dokumentācijas sagatavošanas izmaksas	Y	Y	-	Y	N	-	Y	N	-	Y	-	-
	restaurācijas un remonta izmaksas	Y	Y	-	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y
	pasākumus izrietošo zaudējumu samazināšanai; ārkārtas atjaunošanu	Y	N	-	Y	N	Y	-	N	-	Y	-	-
	kultūras/arheoloģiskās vērtības izmaiņas	Y	Y	Y	Y	Y	-	N	N	Y	Y	-	-
	arheoloģiskās izpētes izmaksas pieminekļa dokumentēšanai; papildu ekspertīzes un pētījumus (piemēram, darbs arhīvos, ar vēsturiskiem irakstiem, ārpakalpojumu sniedošie konservācijas/restaurācijas speciālisti utt.)	Y	Y	-	Y	N	Y	Y	N	-	Y	Y	-
	objekta nemateriālās sastāvdaļas zaudēšanu	N	N	-	Y	N	-	-	N	Y	Y	-	-
Zaudējumu, kas saistīti ar objekta turpmākas izmantošanas neiespējamību / samazināšanu, novērtējums	Neiegūtie tūrisma ienākumi (par remonta laiku / pēc tam)	N	N	-	Y	Y	Y	N	N	-	Y	-	-
	Neidentificēta zinātnisko datu un izglītības un apmācības avota zaudēšana	N	Y	-	Y	N	Y	N	N	-	Y	-	-
	Objekta pozitīvās ietekmes uz vidi noteikšana	N	N	-	Y	N	-	N	N	Y	Y	-	-

Tabulā izmantotie apzīmējumi:

“Y” – jā; “N” – nē; “-” – informācija nav pieejama.

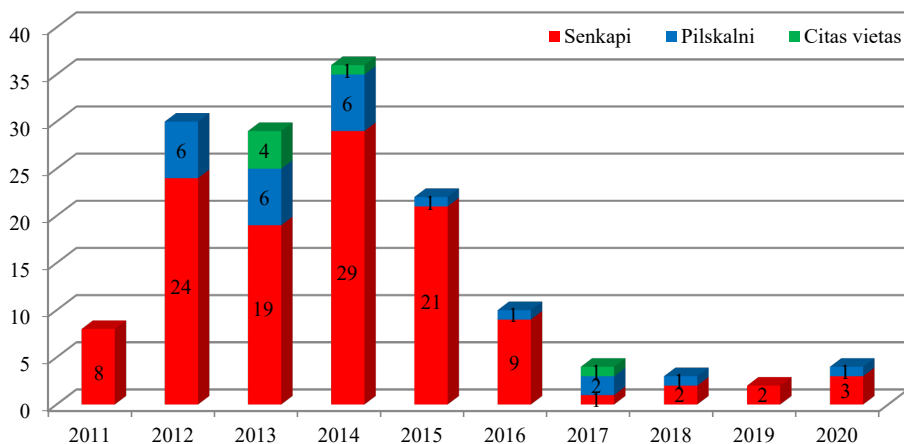
Latvijas arheoloģiskā mantojuma izlaupīšana un nelikumīga tirdzniecība

Arheoloģisko vietu bojāšana Latvijā, izlaupot senlietas, ir salīdzinoši bieža parādība. Liela mēroga postījumu virkne arheoloģiskajos objektos Latvijā notika 2015. gada sākumā, kad valsts austrumu daļā tika izlaupīti vairāki senkapi un vairāk nekā 600 atsevišķu kapu. 2020. gada aprīlī valsts nozīmes senkapos tika atklāti vairāk nekā 100 rakumi. Neskatoties uz pakāpenisku situācijas uzlabošanu kopš 2016. gada, bojājumi arheoloģiskā mantojuma objektos tiek konstatēti katru

gadu. Piemēram, pēc NKMP datiem 2021.–2022. gadā sāktas 16 administratīvās lietvedības par arheoloģisko objektu bojāšanu. 2020. gadā NKMP reģistrēja 134 gadījumus, kad personas internetā mēģināja nelikumīgi pārdot Latvijas teritorijai raksturīgas senlietas, 2021. gadā – 59, 2022. gadā – 19⁷ (NKMP 2021, NKMP 2023), un ir pamats uzskatīt, ka vismaz daļa no nelikumīgi tirgotajām senlietām ir iegūtas nelikumīgu izrakumu laikā arheoloģiskā mantojuma vietās Latvijas teritorijā.

Pēc autora 2015.–2016. gadā veiktā pētījuma (t. sk. kontrolējošo institūciju aptauja, n = 222⁸; *Kairiis*, 2017) arheoloģisko vietu un senlietu aizsardzība lielā mērā ir atkarīga no:

- sabiedrības un institūciju informētības paaugstināšanas pasākumiem, jo normatīvie akti neietver visu dažādām auditorijām nepieciešamo informāciju;
- faktoru, kas ietekmē pārkāpumu izdarīšanu vai ietekmē atturēšanos no tās pašreizējās politiskās un sociāli ekonomiskās situācijas kontekstā, izpratnes;
- informatīvo, tiesisko, tiesībaizsardzības, analītisko, ar koordināciju saistīto, organizatorisko un ieinteresēto pušu savstarpējās sadarbības pasākumu kopuma īstenošanas.

2.2. att. Konstatētie arheoloģisko pieminekļu (dārgumu meklēšanas rezultātā nodarīto) bojājumu gadījumi Latvijā, Kairiis, 2020 (papildināts).

Latvijas arheoloģiskajiem objektiem nodarīto bojājumu novērtējuma problemātika

Pieejamie statistikas dati liecināja, ka Latvijā no visiem arheoloģiskajiem pieminekļiem izlaušanās riskam īpaši pakļauti bija senkapi, tiem sekoja pilskalni. Tāpēc tika mēģināts veikt dažus aprēķinus par iespējamo priekšmetu vērtību vai, precīzāk, apbedījumu vietu zinātniskās vērtības zudumu. Saskaņā ar 2015. gada informāciju (*Latvijas Avīze*, 2015), viena vidējā vai vēlā dzelzs laikmeta kapu inventāra vidējā vērtība bija ap 2700 EUR, apbedījuma zinātniskās vērtības

⁷ Jāpiebilst, ka kopš 2016. gada, pateicoties Latvijas Apdraudēto arheoloģisko senlietu kataloga izstrādei, normatīvās bāzes pilnveidošanai, pilnveidotai starpinstitūciju sadarbībai un nelikumīgas senlietu tirdzniecības uzraudzības aktivitātēm interneta vidē, nelegālās senlietu tirdzniecības apjomi ir ievērojami samazinājušies.

⁸ Pēc autora rīcībā esošās informācijas, šī bija vienīgā Latvijā veiktā kontrolējošo (tiesībaizsardzības u. c.) institūciju aptauja attiecīgajā jomā.

zudums – vidēji ap 480 EUR. Tomēr nav skaidrs, vai šie skaitļi kompensē pieminekļa vērtības samazināšanos kopumā, vai attiecas tikai uz atsevišķiem kapiem nodarīto kaitējumu.

Krimināllietu materiālu un tiesu prakses analīze Latvijā parādīja, ka valstī nav ieviesti objektīvi zaudējumu novērtēšanas kritēriji, proti, senkapiem nodarītā kaitējuma materiālā vērtība ir aprēķināta tikai kā vidējā senlietu apdrošināšanas vērtība, kas parasti tiek atrastas analogās apbedījumu vietās. Tādējādi tika konstatētas šādas nepilnības:

- senlietu, kas parasti atrodamas līdzīgos apbedījumos, vērtība, nav noteicošā visiem seno apbedījumu veidiem, tāpēc šī vērtība var atšķirties atkarībā no izlaupītā apbedījuma;
- netiek aprēķināti citi zaudējumi (piemēram, arheoloģiskās vietas apskates, dokumentēšanas, sakārtošanas (vismaz apbedīšanas, mirstīgo atlieku pārāpbedīšanas u. c.) izdevumi, zaudējumi, kas saistīti ar arheoloģiskās vietas tālākas izpēti / turpmākās izmantošanas neiespējamību), par tiem netiek prasīta kompensācija; turklāt nav skaidrs, piemēram, kam jānovērš arheoloģiskajai vietai nodarītais postījums un kam tā jāsakārto, savukārt šī uzdevuma nodošana brīvprātīgajiem (ja pārkāpuma izdarītājs ir zināms) nav korekta; tas ļauj secināt, ka faktiskie naudas zaudējumi ir lielāki par noteikto un pieprasīto kriminālprocesā;
- salīdzinoši novecojušām senlietu apdrošināšanas vērtībām izstādēs netiek piemēroti jebkādi koeficienti, pielāgojot apdrošināšanas vērtības aktuālai situācijai.

Senkapiem nodarīto postījumu zinātniskā vērtība tiek aprēķināta tikai antropoloģiskā materiāla analīzes izmaksu apmērā. Tomēr jāatzīmē, ka kapā ir atrodams ne tikai antropoloģiskais materiāls, tāpēc morfoloģiskās un bioķīmiskās analīzes neatspoguļo visu apbedījuma vietas vērtību.

Aptuveni 70 % no kriminālprocesiem, kas sākti pēc Krimināllikuma 229. panta (kultūras pieminekļa iznīcināšana vai bojāšana), ir apturēti pēc Kriminālprocesa likuma 400. panta sakarā ar likumpārkāpēju noskaidrošanas neiespējamību (*Kairiss, Olevska, 2021b*). Vismaz daļēji tas var būt saistīts ar novēlotu informācijas sniegšanu tiesībsargājošajām iestādēm par kultūras pieminekļiem nodarītajiem postījumiem, kas apgrūtina likumpārkāpēju identificēšanu. Lielākus panākumus attiecīgo noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā varētu nodrošināt kultūras pieminekļu īpašnieku informētības paaugstināšana par nepieciešamību pēc iespējas ātrāk ziņot par konstatētajiem bojājumiem, vienlaikus pastiprinot teritorijas uzraudzību.

Tiesu prakses analīze parādīja, ka par pārkāpumiem aktīvos apbedījumos tika piemērotas bargākas sankcijas nekā par pārkāpumiem senkapos, lai gan abos gadījumos ir konstatējama apbedījumu (mūsdienu vai seno) apgānīšana. Turklāt senkapu gadījumā nodarītie materiālie zaudējumi bieži vien ir lielāki, kaitējot arī zinātniskajām interesēm. Acīmredzot risinājums ir saistīts ar tiesībsargājošo iestāžu, prokuroru un tiesu izpratnes veicināšanu.

Nodarījumi pret kultūras mantojumu būtiski apdraud sabiedrības intereses ne tikai no tiesiskā un kultūrvēsturiskā, bet arī no sociāli ekonomiskā viedokļa. Ja pilskalns tiek nopostīts, tas nenozīmē, ka cietis tikai konkrētais pilskalns vai tā tiešais īpašnieks, jo var tikt skartas dažādas ieinteresēto pušu intereses vietējā, reģionālā un pat valsts un globālā līmenī. Šīs intereses var ietvert ne tikai ekonomiskos (piemēram, tūristu piesaisti), bet arī sociālos, simboliskos, vides un citus aspektus. Tiesu prakses analīze parādīja, ka patlaban kompensācija sedz tikai materiālo vai

zinātnisko kaitējumu, kas nodarīts konkrētai arheoloģiskajai vietai, taču skarto interešu loks ir plašāks.

Nekustamā kultūras mantojuma objektu monetārās vērtības un tiem nodarīto zaudējumu novērtējuma problemātikas analīze ļauj noteikt korelācijas starp nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko potenciālu ietekmējošiem ekonomiskiem, tiesiskiem, politiskiem, sociāliem un tehnoloģiskiem faktoriem. No vienas puses, zaudējumu novērtējumam ir tiesiskā un ekonomiskā ietekme, taču būtiski ir arī sociālie (piemēram, sabiedrības informētības un attieksmes) un politiskie (piemēram, jautājuma neatspoguļošana plānošanas dokumentos) aspekti. Ne mazāk svarīgs ir arī tehnoloģiskais aspekts, jo nekustamā kultūras mantojuma objektiem nodarītie postījumi tieši ietekmē to saglabātības stāvokli.

2.5. Materiālā un nemateriālā kompensācija par nekustamajiem kultūras mantojuma objektiem nodarītajiem zaudējumiem

Primārās publikācijas – *Kairiss, Olevska, 2020; Olevska-Kairisa, Kairiss, 2023.*

Mantojuma noziegumi (piemēram, arheoloģisko vietu, vēsturisko ēku u. c. bojāšana un iznīcināšana) nekad nav bez cietušajiem. Ņemot vērā ievērojamo skaitu ieinteresēto pušu nekustamā kultūras mantojuma jomā, vienmēr ir cietušās puses, kurām raksturīgas dažādas intereses un kurām ir tiesības uz atšķirīgu atlīdzību.

Ievērtības cieniņš ir fakts, ka ne visas ieinteresētās personas un ne vienmēr apzinās, ka ir cietušas un noteiktās situācijās var iesniegt tiesā prasību par zaudējumu atlīdzināšanu kriminālprocesa vai civilprocesa kārtībā. Šajā pētījumā situācija apskatīta tikai sociāli ekonomiskajā kontekstā bez detalizētas attiecīgās juridiskās procedūras īpatnības un specifikas izpēti. 2.5. tabulā redzama korelācijas shēma starp to pušu grupām, kas cietušas mantojuma vietas bojājumiem/iznīcināšanas rezultātā, katrai cietušanai personai vai grupai nodarītā kaitējuma raksturu, kā arī vispiemērotāko tiesiskās aizsardzības līdzekļu veidu, kas atbilst aizskartajām interesēm. Korelācijas shēma iedala indivīdus un grupas, kas cietušas kultūras mantojuma objektu bojāšanas/iznīcināšanas rezultātā, četros kvadrantos.

Sevis atzišana par cietušo pusi papildus tiešiem ekonomiskajiem zaudējumiem, kas raksturīgi I kvadrantam (ja puse apzinās ekonomiskos zaudējumus un spēj tos atbilstoši pierādīt), ir atkarīga arī no apziņas par konkrētās bojātas/iznīcinātas nekustamā mantojuma vietas sociāli ekonomisko ietekmi un saikni starp cietušo personu un šo bojāto vietu, t. sk.:

- **atkarīgās ekonomiskās saiknes esamības** (ekonomisko iespēju zaudēšanas; II kvadrants). Ja amatnieks vai viesnīcas īpašnieks savu uzņēmējdarbību lielā mērā ir balstījis tūrismā, kas saistīts ar konkrēto mantojuma vietu un objekts ir izpostīts vai bojāts (tātad tūristi vairs neierodas), viņam pienākas kompensācija par laiku, līdz vieta atkal tiek nodota ekspluatācijā (t. i., vienāda ar potenciālajiem ienākumiem, ja vieta ir pieejama tūristiem). Tam pašam principam vajadzētu darboties arī attiecībā uz pārējām pusēm, kurām ir atkarīga ekonomiska saikne ar mantojuma vietu. Zaudējumi, ko cieš II kvadrantā esošās ieinteresētās puses, ir tieši ekonomiska rakstura zaudējumi. Lai gan šīm ieinteresētajām personām nav tiešas saites ar bojāto/iznīcināto mantojuma vietu, pastāv acīmredzama cēloņsakarība starp mantojuma objekta bojājuma vai iznīcināšanas faktu un cietušās puses peļņas samazināšanos;
- **ciešās saiknes esamības** (III kvadrants) ar bojāto/iznīcināto mantojuma vietu. Ir zinātniski apstiprināts, ka nekustamie mantojuma objekti atkarībā no to stāvokļa, apsaimniekošanas prakses u. tml. rada dažādus sociāli ekonomiskos ieguvumus vietējām, reliģiskām, zinātniskām u. c. kopienām un atsevišķām personām, apmierinot dažādas sociālās, simboliskās, izglītības, zinātniskās u. c. intereses. Kultūras mantojuma vietas bieži ir kultūras, sociālās, garīgās, atpūtas, zinātnes u. c. aktivitāšu vietas, cilvēki izjūt tām pieķeršanos, šīs vietas vieno cilvēkus, veicina etniskās, nacionālās u. c. identitātes izjūtas

Cietusī interese, cietušās puses un kompensāciju veids, *Olevska-Kairisa, Kairiss, 2023*

Kaitējuma primārais raksturs	Cietusī interese, cietušās puses ⁹ un kompensāciju veids	
	Tiešā interese	Netiešā interese
Materiāls (ekonomisks) ¹⁰	<p>I Individuālas puses ar tiešu saikni ar īpašumu (īpašuma zaudējums, neparedzēti tiešie izdevumi): - īpašnieki, valdītāji.</p> <p>Personas, kam ir tieša ekonomiskā saikne (neparedzēti tiešie izdevumi, darba zaudēšana), piem.: - objektā apbedīto tiešie pēcnācēji; - objektā nodarbinātais personāls; - zinātnieki, kas pēta objektu.</p> <p>Kompensācijas veids – objekta atjaunošanas izdevumu tieša kompensācija, īpašuma zaudējumu / tiešo ienākumu / algas kompensācija.</p>	<p>II Atsevišķas personas ar atkarīgu ekonomisko saikni (ekonomisko iespēju zaudēšana), piem.: - ar objektiem saistīti uzņēmumi (viesnīcas, ēdināšanas uzņēmumi, ar tūrisma saistīti tirgotāji, gidi u. c.) / amatnieki (vietējie pārtikas un suvenīru ražotāji); - iestādes – nodokļu maksājumu (PVN, ienākuma nodoklis, sociālās iemaksas u. c.) saņēmēji, piem., valsts, pašvaldības; - ar objektiem saistītas kultūras iestādes; - no objekta atkarīgi investori.</p> <p>Kompensācijas veids – zaudējumu kompensācija līdz objekta nodošanai ekspluatācijā.</p>
Nemateriāls (neekonomisks)	<p>III Kolektīvās puses ar visciešāko saikni ar attiecīgo objektu (zaudējumi, kas saistīti ar dzīves līmeņa pazemināšanos, teritorijas prestiža samazināšanos, psiholoģisko neaizsargātību, garīgām sāpēm, ciešanām, emocionāliem pārdzīvojumiem, kultūrvēsturiskās vērtības samazināšanos, kultūras/religiskās prakses un pētniecības iespēju traucējumiem), piem.: - vietējā kopiena; - vietējā reliģiskā kopiena, kas ir noteiktas ticības piekritēja; - ar konkrētu kultūras mantojumu saistīta zinātnieku kopiena.</p> <p>Atsevišķas personas, kurām ir visciešākā saikne ar attiecīgo objektu, piem.: - objektā apbedīto tiešie pēcnācēji; - NVO; - reliģiskās organizācijas; - valsti pārstāvošās kultūras mantojuma iestādes.</p> <p>Kompensācijas veids – naudas sods, kas novirzīts programmām, kas piešķir līdzekļus ar kultūru saistītām darbībām, tostarp aizsardzības pasākumu stiprināšanai.</p>	<p>IV Kolektīvās puses ar attālinātu saikni (<i>sui generis</i> kaitējums – zaudēta iespēja apmeklēt, mācīties un citādi realizēt ar izmantošanu nesaistītas vērtības), piem.: - mantojuma cienītāji; - studenti, skolēni u. c. izglītojamie, kas apgūst vēsturi, kultūru un ar to saistītās jomas; - ticīgie / noteiktas ticības piekritēji; - sabiedrība kopumā; - nākamās paaudzes.</p> <p>Kompensācijas veids – simboliskas reparācijas.</p>

⁹ Viena un tā pati persona var piederēt pie dažāda veida cietušajiem, piemēram, vietējās sabiedrības pārstāvis vienlaikus var būt arī amatnieks, kas pārdod apmeklētājiem suvenīrus vai vietējo pārtiku.

¹⁰ Cietušie, kuriem radušies ekonomiski zaudējumi, vienlaikus var būt (un pārsvarā ir) arī nemateriālā kaitējuma subjekti.

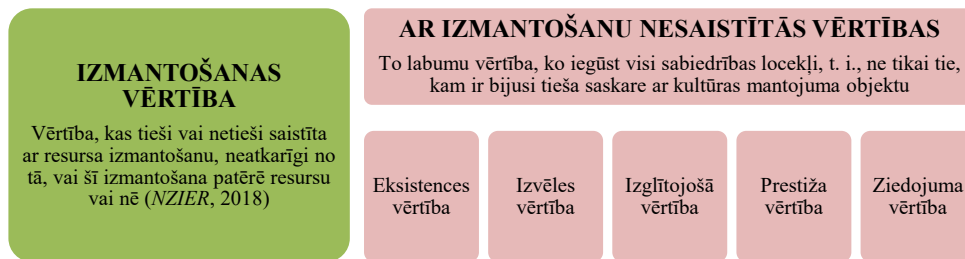
u. tml. Tādējādi šie objekti ir daļa no kopienu ikdienas dzīves, to iznīcināšana vai bojāšana var radīt psiholoģisku neaizsargātību, garīgas sāpes, ciešanas, emocionālu stresu u. c., kā arī mazināt teritorijas prestižu, traucēt kultūras/reliģisko praksi, radīt pētniecības iespēju zaudēšanu utt. Lai gan ieinteresētajām personām ir tieša interese par mantojuma objektu, zaudējumi tā bojāšanas dēļ ir nemateriāla rakstura (atšķirībā no I un II kvadrantā ietilpstošo ieinteresēto personu zaudējumiem), nodarīto kaitējumu un, piemēram, vietējās kopienas un citu III kvadrantā ietilpstošo ieinteresēto personu sociāli emocionālos zaudējumus parasti nav iespējams monetāri novērtēt. Tāpēc iespējamā kompensācija varētu būt saistīta ar soda naudu, kas novirzīta programmām, kas piešķir līdzekļus ar kultūru saistītiem pasākumiem, tostarp aizsardzības pasākumu stiprināšanai. Tomēr jāatzīmē, ka Latvijā nepastāv kolektīvo prasību tiesību institūts, tāpēc individuālās prasības ir jāapkopo¹¹ un jāiesniedz tiesā ar, piemēram, likumiskā pārstāvja starpniecību;

- **ar mantojuma vietas izmantošanu nesaistītu vērtību realizācijas** (IV kvadrants). Ar izmantošanu nesaistītas vērtības (*non-use values*) attiecas uz to labumu vērtību (šajā gadījumā – no kultūras mantojuma objekta izrietošo), ko gūst visi sabiedrības locekļi, t. i., ne tikai tie, kam ir bijusi tieša saskare ar mantojuma objektiem (*Weisbrod, 1964; Frey, 1997; Brooks, 2004, NZIER, 2018*). Šīs vērtības ietver **eksistences vērtību** (cilvēki novērtē pašu mantojuma objekta esamību, tieši to neizmantojot), **izvēles vērtību**¹² (cilvēki uzskata, ka varētu to izmantot nākotnē), **izglītojošo vērtību** (mantojuma objekti ietekmē to lietotājus intelektuālā veidā), **prestiža vērtību** (mantojuma objekti veicina tā reģiona prestižu, kurā tie atrodas), **ziedojuma (novēlējuma) vērtību** (patērētāji uzskata, ka ir svarīgi nodrošināt objekta izmantošanu nākamajām paaudzēm) (2.3. att.). Tādējādi nekustamā mantojuma objektu bojāšana un iznīcināšana atņem ar izmantošanu nesaistītu vērtību realizācijas iespējas un ietekmē vairākas kolektīvās ieinteresētās puses, kurām ir attāla saikne ar mantojuma objektiem, piemēram, mantojuma cienītājus, izglītojamās, nākamās paaudzes u. c. Ņemot vērā to, ka šīm ieinteresētajām personām nav tiešas saiknes ar bojātajiem/iznīcinātajiem mantojuma objektiem, šajā gadījumā nav iespējams novērtēt atlīdzību ekonomiskā izteiksmē, tai ir jābūt drīzāk simboliskai, piemēram, atvairošanās rakstiskā, mutiskā vai naudas (piemēram, 1 EUR) veidā, kas apliecina nožēlu un vainas atzīšanu no pārkāpēja puses, ja pārkāpējs ir identificēts. Cietušo pušu kopums šajā gadījumā tiesai jānosaka, pamatojoties uz bojātā objekta kultūrvēsturisko vērtību (piemēram, pieminekļi ar vietējo, reģionālo, nacionālo vai universālo vērtību), ko nosaka valsts un/vai starptautisks regulējums (piemēram, Pieminekļu likums vai *UNESCO* Pasaules mantojuma saraksts). Tādējādi reģionālas nozīmes kultūras pieminekļa bojāšanas gadījumā notiesātās personas atvairošanās ir jāadresē vismaz attiecīgā reģiona iedzīvotājiem.

¹¹ Piemēram, Anglijā ir ierasta policijas prakse jautāt vietējās kopienas pārstāvjiem, vai viņi uzskata, ka ir vai nav cietuši no noziedzīga nodarījuma, kas saistīts ar kultūras mantojumu; šādā veidā tiek apzinātas cietušās puses.

¹² Dažos avotos to uzskata par izmantošanas vērtības paveidu (*NZIER, 2018*).

KULTŪRAS MANTOJUMA OBJEKTA VĒRTĪBA

2.3. att. Kultūras mantojuma objekta izmantošanas vērtība un ar izmantošanu nesaistītās vērtības.

Korelācijas shēma drīzāk attiecas uz “ideālo” modeli, jo šobrīd tikai I kvadrantā esošās ieinteresētās puses ir tiesīgas iesniegt atbilstošas kompensācijas prasības tiesās Latvijā. Citas II, III (izņemot NKMP) un IV kvadrantā esošās ieinteresētās puses Latvijas tiesvedības procesā nekad nav tikušas atzītas par cietušajām pusēm. Tomēr viņas tiek atzītas par cietušajām pusēm un viņām tiek piešķirtas kompensācijas saskaņā ar starptautisko tiesu praksi (piemēram, Starptautiskās Krimināltiesas lieta, 2016). Risinājums ir tiesībsargāšanas iestāžu, prokuratūras, tiesu, kultūras mantojuma institūciju, citu ieinteresēto pušu un plašākas sabiedrības informētības paaugstināšanā par kultūras mantojuma vietu sociāli ekonomisko ietekmi un būtiskiem ekonomiskajiem zaudējumiem, kas saistīti ar objektu bojāšanu un iznīcināšanu. Informētības paaugstināšana ļaus iesaistītajām cietušajām pusēm apzināties tām nodarītos zaudējumus, kā arī tiesības būt atzītiem par cietušajiem un saņemt attiecīgas kompensācijas; kultūras mantojuma institūcijas labāk apzināsies kultūras mantojuma sociāli ekonomisko lomu sabiedrībā un sabiedrībai nodarītos zaudējumus, ja noticis nodarījums pret kultūras mantojumu; tiesībsargāšanas iestādes, prokuratūras un tiesas apzinātos nepieciešamību atzīt par cietušajiem un nodrošināt kompensācijas ne tikai kultūras objektu tiešajiem īpašniekiem, ja noticis nodarījums pret kultūras mantojumu; plašāka sabiedrība labāk identificēs sociāli ekonomiskos labumus, ko sniedz kultūras mantojums, tādējādi, no vienas puses, tiktu veicināts kultūrpatriotisms, no otras, nepieciešamība aizsargāt kultūras mantojumu, kas darbojas arī kā būtiskākais attiecīgo noziedzīgu nodarījumu preventīvais līdzeklis. Nākamais solis ir saistīts ar nacionālās tiesību sistēmas pilnveidošanu un konvencionāli pieņemtu kritēriju noteikšanu cietušo pušu atzīšanai un atbilstošas atlīdzības piešķiršanai.

Sociāli ekonomiskās intereses (t. sk. nerealizētās) visspilgtāk parādās tad, kad iesaistītās puses cieš zaudējumus. Tādējādi to interešu, kas ir cietušas nekustamiem kultūras mantojuma objektiem nodarīto zaudējumu dēļ, kā arī attiecīgās kompensēšanas analīze ļauj ne tikai precīzāk noteikt minētās intereses, bet arī parāda saikni starp visām nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko potenciālu ietekmējošo faktoru grupām – politiskiem, ekonomiskiem, sociāliem, tiesiskiem un administratīviem, tehnoloģiskiem un vides, kā arī ar iesaistīto pušu sadarbību saistītiem faktoriem.

2.6. Nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko attīstību ietekmējošie faktori

Primārās publikācijas – *Kairiss*, 2017; *Kairiņš*, 2020; *Kairiss, Olevska*, 2020; *Kairiss, Olevska*, 2021a; *Kairiss, Olevska*, 2021b; *Kairiss, Olevska*, 2021c; *Olevska-Kairisa, Kairiss*, 2023; *Kairiss, Geipele, Olevska-Kairisa*, 2023.

Pētījumā nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko attīstību ietekmējošie faktori nosacīti tika iedalīti politiskajos, ekonomiskajos, sociālajos, tiesiskajos un administratīvajos, tehnoloģiskajos, vides un ar iesaistīto pušu sadarbību saistītajos faktoros (ietekmes faktori). Visas ietekmes faktoru grupas ir savstarpēji cieši saistītas. Ietekmes faktori tika pētīti, fokusējoties uz arheoloģiskā mantojuma objektiem un muižām, tomēr tos var izmantot arī attiecībā uz citiem nekustamiem kultūras mantojuma objektiem.

Jāatzīmē, ka pastāv savstarpēja saikne starp ietekmes faktoriem un no nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstības izrietošām iespējām / sociāli ekonomiskajiem ieguvumiem, proti, nekustamā kultūras mantojuma attīstības pakāpe zināmā mērā nosaka ietekmes faktoru izmaiņas. Piemēram, nekustamā kultūras mantojuma attīstība pozitīvi ietekmē vietējās ražošanas attīstību (kultūras tūrisma plūsmas pieaugums izraisa vietējās ražošanas attīstības pieaugumu), taču, ja pastāv, piemēram, spēcīgas vietējās pārtikas ražošanas tradīcijas, tas ir viens no tūrisma piedāvājumu pozitīvi ietekmējošiem faktoriem, tādējādi pozitīvi ietekmējot nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstības iespējas.

Turpmāk izskaidroto faktoru negatīvā vai pozitīvā ietekme ir jānovērtē konkrētajā laika posmā. Piemēram, patlaban sabiedrības apziņas līmenis par nekustamā kultūras mantojuma nozīmi un sociāli ekonomisko lomu nav pietiekami augsts, lai veicinātu nekustamā kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību, tomēr ir iespējams, ka laika gaitā, pateicoties attiecīgo pasākumu veikšanai, sociālās apziņas līmenis paaugstināsies, tādējādi kļūstot par veicinošu faktoru. Tādējādi šķēršļi var tikt pārveidoti par veicinošiem faktoriem un otrādi.

2.6. tabula

Nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību ietekmējošie faktori

Kategorija	Faktori	Pašreizējā ietekme Latvijā kontekstā
Politiskie	Plānošanas dokumenti valsts un reģionālā/vietējā līmenī	Materiālā kultūras mantojuma jomā patlaban nav nacionālā līmeņa plānošanas dokumentu, kas ietver konkrētus noteikumus par nekustamo kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomisko attīstību, t. sk. tiešās un netiešās ekonomiskās ietekmes un nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstības ekonomiskās ietekmes novērtējuma uz citām ekonomikas jomām. Gan iepriekšējā laika perioda dokumenti (MK rīkojums 2014; MK rīkojums 2006), gan arī hronoloģiski jaunākais stratēģiskais dokuments (Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.–2027. gadam “Kultūrvalsts”) ietver diezgan maz informācijas par nekustamā kultūras mantojuma objektiem un faktiski neskar to attīstības sociāli ekonomisko dimensiju. Vietējā līmenī kultūras mantojuma objektu attīstības ziņā attīstītākajās pašvaldībās ir izstrādāti attiecīgie plānošanas dokumenti (piem., Kuldīgas novada Ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2022.–2046. gadam, Attīstības

		programma 2022.–2028. gadam un Ilgtspējīga tūrisma stratēģija līdz 2028. gadam; Cēsu novada Attīstības programma 2022.–2028. gadam un Kultūras attīstības stratēģija 2030). Šajās pašvaldībās nekustamā kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskais potenciāls tiek attīstīts un aizsargāts augstā līmenī, pozitīvi ietekmējot ne tikai kultūras dzīvi, bet arī sociālo labklājību.
Pasākumu koordinēšana ilgtspējīgai sociāli ekonomiskai attīstībai		Patlaban nav nevienas koordinējošas institūcijas, kas būtu atbildīga par ilgtspējīgu nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomisko attīstību – kompetence ir sadalīta starp dažādām institūcijām (Kultūras ministrija, NKMP, Ekonomikas ministrija, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūra, pašvaldības u. c.) un ir fragmentēta pēc teritoriālā (piem., pašvaldības) principa vai segmenta (piem., tūrisms, kultūras pieminekļu kultūrvēsturiskā dimensija). Arī nekustamo kultūras mantojuma objektu aizsardzībai ir starpdisciplinārs un starpinstitucionāls raksturs, tāpēc to nevar efektīvi nodrošināt vienā valdības resorā un jomā (piem., kultūras jomā) izolēti no citām valsts iestādēm un jomām (iekšlietas, tieslietas utt.). Aizsardzības pasākumiem jābalstās situācijas analīzē un izpētē, iesaistot ieinteresētās puses – iedzīvotājus, uzņēmumus, pašvaldības, NVO, reliģiskās un citas organizācijas, profesionāļus u. c. Tādējādi ir kritiski svarīgi nodrošināt iesaistīto iestāžu, organizāciju un personu darbības koordināciju (tostarp – noteikt dažādās jomās risināmos jautājumus: mācības, informatīvās kampaņas, pētniecības jomas, kriminālprocesuālie un administratīvie jautājumi u. c.). Patlaban valstī nav atbilstošas šo darbību koordinējošas institūcijas.
Nodokļu politika		Patlaban nodokļu politika, kas skar nekustamo kultūras mantojumu, nav harmoniska un attīstību motivējoša. Kultūras pieminekļu īpašniekiem Latvijā nav piemērojami īpaši nodokļa atvieglojumi, izņemot nekustamā īpašuma nodokļa atlaides, kas dažādās pašvaldībās ir atšķirīgas. Nekustamā īpašuma nodoklis ir atkarīgs no kadastrālās vērtības, kas teritorijās ārpus Rīgas un lielajām pilsētām ir daudz zemāka, tāpēc nekustamā īpašuma nodokļa atvieglojumu pozitīvā ietekme laukos (kur atrodas ievērojama daļa nekustamo kultūras mantojuma objektu) ir niecīga. Tiesību aktos noteiktais vienotais 35 % samazinājums no kadastrālās vērtības ēkām (MK Noteikumi Nr. 103), kas reģistrētas kā valsts vai vietējas nozīmes kultūras pieminekļi, ja to fiziskais nolietojums pārsniedz 35 %, ir demotivējošs attiecībā uz nekustamo kultūras objektu savlaicīgu atjaunošanu.
Publiskās un privātās partnerības un savstarpējie attīstības projekti		Publiskā un privātā sektora partnerība nekustamā kultūras mantojuma jomā ir vāji attīstīta. Publiskās un privātās partnerības attīstība nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu jomā lielā mērā ir atkarīga no pašvaldības administrācijas gribas, tāpēc administrācijas maiņas gadījumā pēc vēlēšanām nav garantiju, ka tiks saņemts pašvaldības atbalsts veiksmīgai projekta turpināšanai. Turklāt, lemjot par publisko līdzekļu piešķiršanu privātīpašumā esoša kultūras mantojuma objekta attīstībai kopprojektu ietvaros, pašvaldības uztrauc iespējamais Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likuma pārkāpums.
Publiskā sektora atbalsts nekustamo kultūras		Nekustamais kultūras mantojums nav uzskatāms par patiesu “sabiedrisko labumu” sociāli ekonomiskajā ziņā, līdz ar to nepastāv harmoniska valsts mēroga publiskā sektora atbalsta sistēma (t. sk. informatīvais atbalsts,

	mantojuma objektu attīstībai	atbalsts ceļu infrastruktūras attīstībai un uzturēšanai u. c.) nekustamo kultūras mantojuma objektu īpašniekiem.
Ekonomiskie	Tūrisma attīstība	Vietējā un ārvalstu tūrisma attīstība ir viens no būtiskākajiem faktoriem, kas pozitīvi ietekmē nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstību. Pēdējo 20 gadu laikā tūrisma infrastruktūra un serviss Latvijā ir būtiski uzlabojies, pozitīvi ietekmējot nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstības iespējas. Valstī pakāpeniski palielinās gan ārējā, gan vietējā tūrisma plūsma (vietējais tūrisms saņēma spēcīgu attīstības impulsu arī <i>Covid-19</i> pandēmijas dēļ 2019.–2020.gadā; eksperta intervija, <i>Kairiss, Olevska, 2021a</i>). Latvijai ir spēcīgs kultūras tūrisma attīstības potenciāls.
	Finansējuma pieejamība	Nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstībai ir pieejami dažādi nacionālie (valsts un vietējā līmeņa) un starptautiskie (īpaši ES) finansējuma avoti. Latvijā pieaug finansējuma iespēju realizācija, tomēr finansējuma saņemšana lielā mērā ir atkarīga no objektam piešķirtā kultūras pieminekļa statusa.
	Finansiālais slogs	Finansiālais slogs nekustamo kultūras mantojuma objektu īpašniekiem ir būtisks un attiecas gan uz renovācijas, gan uzturēšanas izdevumiem. Ja renovācijas izdevumu slogu daudzos gadījumos var atvieglot nacionālo un starptautisko programmu piešķirtais finansējums, uzturēšanas izdevumi jāsedz īpašniekiem. Kultūras pieminekļu privātpašnieku finansiālo slogu pastiprina attiecīgie saimnieciskās darbības ierobežojumi, kā arī demotivējoša nodokļu politika un izmaksas par augstāka līmeņa aizsardzības pasākumiem pret dažāda veida negadījumiem (kultūras pieminekļiem netiek piemērotas atlaides).
	Saglabāšanas (konservācijas) politika	Lai gan nekustamo kultūras mantojuma objektu konservācija ir nepieciešamais solis ceļā uz to aizsardzību, konservācija neparedz uzturēšanas izmaksu segšanai nepieciešamos resursus. Dažos gadījumos (īpaši attiecībā uz valsts īpašumā esošiem kultūras mantojuma objektiem) pēc konservācijas veikšanas vairs nav sociāli ekonomiskās attīstības plānu, tādējādi tiek kavēta objektu ilgtspējīga attīstība.
	Ceļu infrastruktūras attīstība un uzturēšana	Daudzi nekustamie kultūras mantojuma objekti atrodas lauku apvidos un ir grūti pieejami bez pienācīgas ceļu infrastruktūras, t. sk. sekundāras nozīmes ceļiem. Ceļi ir rūpīgi jākopj arī ziemas laikā, jo daudzi nekustamie kultūras mantojuma objekti šajā sezonā ir īpaši pievilcīgi. Atsevišķos gadījumos sekundāras nozīmes ceļi netiek pienācīgi attīstīti un/vai uzturēti, tādējādi apgrūtinot piekļuvi nekustamajiem kultūras mantojuma objektiem (īpaši privātpašumā esošajiem objektiem). Vietējās infrastruktūras attīstība ir būtiski atkarīga no nekustamā kultūras mantojuma objektu privāto īpašnieku un pašvaldību savstarpējās sadarbības līmeņa – objektu apmeklētāju skaitu nevar palielināt bez vietējās ceļu infrastruktūras attīstības, bet bez apmeklētāju plūsmas palielināšanās pašvaldības nevar gūt labumu no apmeklētāju papildu tēriņiem.
	Vietējā ražošana un amatniecība	Vietējās pārtikas, dzērienu, suvenīru u. c. spēcīgās ražošanas tradīcijas pozitīvi ietekmē investīciju iespējas nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstībā, jo tiek piesaistīti apmeklētāji un dažādoti tūrisma pakalpojumi. Svarīga ir arī vietējo amatnieku esamība, kas nodrošina dažādas radošās darbnīcas nekustamo kultūras mantojuma objektu apmeklētājiem.
	Attīstības vīzija un prioritāšu noteikšana	Nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstība prasa ievērojamus resursus. Tādējādi, ja konkrētajā teritorijā ir daudz kultūras mantojuma objektu, ir svarīgi prioritizēt objektus (piem., pēc vēsturiskā perioda), kuros veikt lielāko

		ieguldījumu (piem., akcents uz vikingu laika mantojumu Grobiņā, Kurzemes hercogistes periodu Kuldīgā). Privātīpašumā esošajiem objektiem svarīga ir skaidra attīstības vīzija un vietas specifiskas veicināšana, jo konkurence ir liela un investīcijām ir jāatbilst aizņemtajai tirgus nišai. Lielākā daļa neveiksmju privātīpašumā esošo muižu attīstībā bija saistītas ar nekorekti veiktajām investīcijām.
Sociālie	Sabiedrības informētība	Sabiedrības informētība par nekustamā kultūras mantojuma nozīmi ir nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstības pamatfaktors. Šis faktors nosaka ne tikai vietējā kultūras tūrisma un objektu apmeklēšanas tradīcijas, bet arī atbalstu nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstībai un sociālās atbildības līmeni. Sabiedrības informētības līmenis Latvijā, jo īpaši attiecībā uz sociāli ekonomiskajiem ieguvumiem, ko sniedz nekustamo kultūras mantojuma objekti, patlaban nav pietiekami augsts, lai ietekmētu atbilstoša valsts atbalsta attīstību šajā jomā. Cits negatīvais aspekts ir maldīgais priekšstats, ka kvalitatīvus kultūras pakalpojumus var sniegt bez maksas. Izpratnes trūkums par vietējo multiplikatora efektu, ko rada nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstība, izskaidro to, ka dažos gadījumos nav pietiekama sabiedrības atbalsta attīstības projektiem šajā teritorijā. No otrās puses, atbilstošas sabiedriskās izpratnes veidošana netiek uzskatīta par valdības prioritāti (spēkā esošajos plānošanas dokumentos nav īpašu norādījumu par to; kultūras mantojuma izglītība nav iekļauta skolu programmās u. c.), visaptverošie sociāli ekonomiskie indikatori, kas atspoguļo pozitīvas pārmaiņas ar kultūras mantojumu saistītu attīstības projektu rezultātā, parasti netiek izmantoti, lai paaugstinātu sabiedrības izpratnes līmeni.
	Nekustamā mantojuma objektu izmantošana kultūras pasākumos	Nekustamā kultūras mantojuma objektu (īpaši to, kas atrodas blīvāk apdzīvotās vietās vai to tuvumā) izmantošanas līmenis kultūras pasākumos (svinībās, koncertos, brīvdabas ballēs, ar nemateriālo kultūras mantojumu saistītās aktivitātēs u. c.) Latvijā ir diezgan augsts. Tādējādi tiek veicināta nekustamo kultūras mantojuma objektu nozīme, pozitīvi ietekmējot sabiedrības informētības līmeni.
Tiesiskie un administratīvie	Kultūras pieminekļa statuss	Kultūras pieminekļa statusa piešķiršana nekustamā kultūras mantojuma objektam pozitīvi ietekmē objekta autentiskuma apliecināšanu un tā prestiža paaugstināšanu, tādējādi veicinot arī apmeklētāju plūsmas pieaugumu. No otrās puses, attiecīga statusa piešķiršana nozīmē zināmus tiesiskus un ekonomiskus ierobežojumus, kas negatīvi ietekmē īpašnieku finansiālo slogu. Īpaši spēcīga ietekme tam ir jaunatklātu arheoloģiskā mantojuma objektu gadījumā, ja īpašnieks zemi izmantoja vai bija iecerējis izmantot citiem saimnieciskiem mērķiem, tāpēc viņš/viņa cieš ekonomiskus zaudējumus, jo viņa/viņas zemē tiek ierobežota saimnieciskā darbība. Kultūras pieminekļa statusa piešķiršana jāpapildina ar daudz efektīvākiem ekonomiskā atbalsta pasākumiem, lai atvieglotu objektu īpašnieku finansiālo slogu un motivētu viņus attīstīt īpašumā esošo nekustamā kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomisko potenciālu.
	Dārgumu (senlietu) meklēšanas tiesiskais regulējums	Nelikumīga dārgumu (senlietu) meklēšana arheoloģisko objektu teritorijās Latvijā joprojām ir aktuāla problēma. Objektiem nodarītie postījumi nelikumīgu darbību dēļ būtiski samazina to kultūrvēsturisko vērtību un kavē objektu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību. Neraugoties uz lietderīgajiem grozījumiem tiesiskajā regulējumā, lai atturētu no senlietu meklēšanas, joprojām pastāv vairākas nepilnības, kas ļauj likumpārkāpējiem izvairīties no atbildības par nelikumīgajām darbībām.

	Zaudējumu novērtējums un cietušo pušu atbalsts	Kultūras pieminekļiem – nekustamā kultūras mantojuma objektiem nodarītie zaudējumi, kas radušies nelikumīgu darbību rezultātā, tiek vērtēti tikai no kultūrvēsturiskās vērtības viedokļa, nepievēršot pienācīgu uzmanību šādu zaudējumu sociāli ekonomiskajām sekām. Daudzas cietušās puses netiek identificētas, un pašlaik tās nevar aizstāvēt savas intereses tiesā (izņemot valsts intereses, ko tiesā pārstāv NKMP). Sabiedrības informētība par cietušo pušu sociāli ekonomisko interešu aizsardzību netiek veicināta, tāpēc cietušās puses nezina par savām tiesībām uz atbilstošu atlīdzību. Tādējādi nekustamā kultūras mantojuma objektu tiesiskā aizsardzība ir mazāk efektīva, kavējot to sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību.
	Administratīvie aspekti	Dažas administratīvās prasības, kas izriet no nekustamajam kultūras piemineklim piešķirtā kultūras pieminekļa statusa, kavē brīvu rīcību ar objektu. Lai gan dažas prasības ir attaisnojamas ar kultūras pieminekļa aizsardzību, tās rada papildu administratīvo slogu īpašniekam, ko valsts nekādā veidā nekompensē. Administratīvās prasības ietver valsts pirkuma tiesības, pārbaudes un kontroles, nepieciešamību saņemt papildu atļaujas rekonstrukcijas vai renovācijas darbu veikšanai, kā arī prasību pirms rekonstrukcijas darbu iesākšanas veikt obligāto arheoloģisko izpēti un uzraudzību.
Tehnoloģiskie un vides faktori	Nekustamā mantojuma objektu tehniskais stāvoklis (saglabātības līmenis)	Liela daļa Latvijas nekustamo kultūras mantojuma objektu ir sliktā tehniskā stāvoklī. Šo objektu sekmīgu attīstību (t. sk. to energoefektivitāti, kā arī atbilstību mūsdienu sanitārajiem un citiem standartiem) būtiski apgrūtina nepieciešamība ieguldīt ievērojamus līdzekļus nekustamā kultūras mantojuma objektu renovācijā un restaurācijā. Turklāt saskaņā ar kultūras pieminekļu aizsardzības noteikumiem jebkurš no šiem darbiem ir jāveic, izmantojot oriģinālam atbilstošus materiālus un tehnoloģijas. Jāatceras, ka nelikumīga dārgumu (senlietu) meklēšana ir būtisks apdraudējums arheoloģiskā mantojuma saglabāšanai valstī.
	Vides aspekti	Vides faktori (piem., augsnes erozija, plūdi u. c.) būtiski apdraud nekustamo kultūras mantojuma objektu, īpaši – arheoloģisko objektu, saglabāšanu. Šis apdraudējums attiecas arī uz Latvijas arheoloģiskajiem objektiem (piem., Turaidas pili), tāpēc nepieciešama savlaicīga preventīvo pasākumu veikšana. Cits aspekts ir saistīts ar draudiem videi (piem., piesārņojums) un nekustamā kultūras mantojuma objekta tehniskajam stāvoklim apmeklētāju masveida plūsmas dēļ. Līdz ar to nepieciešams izvērtēt konkrētu objektu pieļaujamo slodzi un nepieciešamības gadījumā ieviest atbilstošus apmeklētāju plūsmas ierobežojumus.
Ar sadarbību saistītie faktori	Mārketinga aspekti	Nekustamā mantojuma objekta mārketingis ir abpusēji izdevīgs īpašniekam un pašvaldībai un lielā mērā ir atkarīgs no sadarbības līmeņa. Informācija par objektu pašvaldības un plašāka līmeņa tūrisma ceļvežos un interneta avotos ir tikpat izdevīga gan īpašniekam (jo intensificējas tūristu plūsma), gan pašvaldībai (jo tūristi veic papildu tēriņus), kā arī veicina teritorijas pievilcību.
	Zinātniskā pētniecība un izglītība	Arheoloģiskā mantojuma potenciāla attīstība ir būtiski saistīta ar zinātniskās pētniecības attīstību. Arheoloģiskā izpēte sniedz vērtīgu informāciju un nodrošina pierādījumu bāzi vietas vai teritorijas arheoloģiskā potenciāla attīstībai, tostarp veicinot jaunu pieminekļu atklāšanu. Pētījumi ir viens no svarīgākajiem aspektiem, lai pierādītu arheoloģiskās vietas nozīmīgumu: piem., Grobiņas arheoloģiskais ansamblis netika pieņemts iekļaušanai <i>UNESCO</i> Pasaules mantojuma sarakstā, jo pašreizējais zināšanu un izpētes

		<p>stāvoklis par objektu un tā kontekstu nav pietiekams, lai attaisnotu "īpašas nozīmes universālo vērtību".</p> <p>Patlaban zemes īpašniekiem un pašvaldībām, iespējams, nav pietiekamas informācijas vai izpratnes par iespējām izmantot arheoloģiskās izpētes rezultātus, lai paaugstinātu arheoloģiskās vietas nozīmību un atpazīstamību. Nekustamā kultūras mantojuma objekti daudzos gadījumos tiek veiksmīgi izmantoti vidējās izglītības, kā arī studentu prakses vajadzībām, tādējādi stiprinot sadarbību starp nekustamo kultūras mantojuma objektu īpašniekiem, pašvaldībām un akadēmiskajām institūcijām, pozitīvi ietekmējot kultūras patriotismu un sabiedrības apziņu.</p>
	Ieinteresēto pušu sadarbība	<p>Nekustamo kultūras mantojuma objektu īpašnieku un publiskā sektora (pirmkārt – NKMP un pašvaldību) sadarbība pēdējo 10–20 gadu laikā ir pakāpeniski uzlabojusies, taču to apgrūrina objektu īpašumtiesību sadrumstalotība (piem., vairāki objekta īpašnieki nevar vienoties par aktivitātēm, izmaksām u. c.), sabiedriskās politikas trūkums nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstības jomā, kā arī atsevišķu pašvaldības darbinieku neprofesionalitāte. Latvijā veidojas sadarbība nekustamā kultūras mantojuma aizsardzības jomā starp NKMP un pašvaldībām, kā arī starp pašvaldībām un NVO. Vairākas pašvaldības, pamatojoties uz izstrādātajiem stratēģiskajiem dokumentiem, sistemātiski īsteno pasākumus nekustamo kultūras mantojuma objektu aizsardzībai un attīstībai, tādējādi veicinot sadarbību, tostarp ar privātpašniekiem.</p> <p>Un pretēji, nepietiekama nekustamo kultūras mantojuma objektu īpašnieku, privātā, nevalstiskā, pašvaldību un publiskā sektora sadarbība situācijā, kad privātpašniekiem trūkst ekonomiskā atbalsta, rada neatbilstību starp sabiedrības un objektu īpašnieku interesēm. Līdz ar to tiek apgrūtināta nekustamo kultūras mantojuma objektu potenciāla attīstība.</p> <p>Uzņēmējdarbības sadarbības jomā pozitīva tendence ir gan muižu savstarpējā sadarbībā, gan muižu un pakalpojumu sniedzēju / vietējo piegādātāju savstarpējā sadarbībā, apvienojot dažādus pakalpojumus kompleksā piedāvājumā.</p>
	Informatīvais atbalsts	<p>Informatīvais atbalsts ir svarīgs nekustamā kultūras mantojuma objektu faktisko un potenciālo īpašnieku izpratnes veicināšanai. Galvenie informatīvā atbalsta veidi ir konsultācijas par kultūras pieminekļa atjaunošanu, restaurāciju u. c., semināri un darbnīcas, izpratnes veidošana par finansējuma iespējām, konsultācijas un informēšana juridiskos, nodokļu un citos jautājumos. Zināmu informatīvo atbalstu sniedz NKMP, pašvaldības un profesionālās asociācijas, taču nav vienota kontaktpunkta, kas uzkrātu nepieciešamo informāciju (piem., nav vienota informācijas avota par dažādām valsts un starptautiskā finansējuma iespējām) un atbildētu uz interesentu jautājumiem.</p>

2023. gadā autors veicis analīzi, lai noteiktu faktoru pozitīvo un negatīvo ietekmi uz nekustamā kultūras mantojuma attīstību, kā arī ietekmes būtiskumu. Faktora ietekmes nozīmīgumu nosaka tas, cik spēcīgi faktors ietekmē nekustamā kultūras mantojuma attīstību no šāda viedokļa:

- iesaistīto pušu labbūtība un sabiedrības attieksme pret nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstību;
- pieejamo resursu optimāls sadalījums, plānoto un koordinēto darbību veicināšana;
- nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstības iespēju veicināšana;
- iesaistīto pušu sadarbības veicināšana;

- piekļuves nekustamā kultūras mantojuma objektiem un to izmantošanas veicināšana.

2.7. tabula

Faktoru pašreizēja ietekme uz nekustamā kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību

Kategorija	Faktori	Dominējošā patreizējā ¹³ ietekme*	Faktora nozīmīgums**
Politiskie	Plānošanas dokumenti valsts un reģionālā/vietējā līmenī	–	xxx
	Pasākumu koordinēšana ilgtspējīgai sociāli ekonomiskai attīstībai	–	xxx
	Nodokļu politika	–	xxx
	Publiskās un privātās partnerības un savstarpējie attīstības projekti	–	xxx
	Publiskā sektora atbalsts nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstībai	–	xxx
Ekonomiskie	Tūrisma attīstība	+	xxx
	Finansējuma pieejamība	+	xx
	Finansiālais slogs	–	xx
	Saglabāšanas (konservācijas) politika	–	xx
	Ceļu infrastruktūras attīstība un uzturēšana	–	xx
	Vietējā ražošana un amatniecība	+	xx
	Attīstības vīzija un prioritāšu noteikšana	–	xx
Sociālie	Sabiedrības informētība	–	xxx
	Nekustamā mantojuma objektu izmantošana kultūras pasākumos	+	xx
Tiesiskie un administratīvie	Kultūras pieminekļa statuss	– –/+	xxx
	Dārgumu (senlietu) meklēšanas tiesiskais regulējums	–/+	xx
	Zaudējumu novērtējums un cietušo pušu atbalsts	–	xxx
	Administratīvie aspekti	–	x
Tehnoloģiskie un vides faktori	Nekustamā mantojuma objektu tehniskais stāvoklis (saglabātības līmenis)	–	xx
	Vides aspekti	–/+	xx
Ar sadarbību saistītie faktori	Mārketinga aspekti	+	x
	Zinātniskā pētniecība un izglītība	–	xx
	Sadarbība starp ieinteresētajām pusēm	–	xxx
	Informatīvais atbalsts	–	x

* Pārsvārā pozitīvi (iespējas) “+”, negatīvi (draudi) “–”, gan (atbilstošos aspektos) pozitīvi, gan negatīvi “–/+”, vairāk negatīvi nekā pozitīvi “– –/+”.

** Ļoti nozīmīgi faktori “xxx”, nozīmīgi faktori “xx”, mazāk nozīmīgi faktori “x”.

Veiktās analīzes rezultātā tika identificēts, ka nekustamā kultūras mantojuma būtiskākie attīstības šķēršļi Latvijā ir:

- nepietiekams sabiedrības izpratnes līmenis par nekustamā kultūras mantojuma nozīmi un tā sociāli ekonomisko lomu;
- sociāli ekonomisko aspektu nenovērtēšana tiesiskajā regulējumā un stratēģiskajā plānošanā (t. sk. saistībā ar kultūras pieminekļa statusu saistītie ierobežojumi un papildizdevumi,

¹³ 2023. gada augustā.

kultūras mantojuma objektiem nodarīto zaudējumu nepietiekama novērtēšana no sociāli ekonomiskā viedokļa un cietušo pušu sociāli ekonomisko interešu aizsardzības trūkums kultūras mantojuma objektu bojāšanas gadījumā);

- nepietiekama sadarbība starp ieinteresētajām pusēm (īpaši – privāto un publisko sektoru).

Nekustamā kultūras mantojuma attīstību veicinošie faktori Latvijā ir:

- pakāpeniska vietējā un starptautiskā kultūras tūrisma attīstība un būtiska tūrisma infrastruktūras un pakalpojumu uzlabošana (t. sk. nekustamā kultūras mantojuma objektu izmantošana kultūras aktivitātēm, ar vietējās produkcijas ražošanu un amatniecību saistītās aktivitātes). Ar tūrisma attīstību ir saistīts arī nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstības projektu īstenošanas pieaugums;
- nacionālā un starptautiskā finansējuma pieejamība nekustamā kultūras mantojuma objektu atjaunošanai.

Jāatzīmē, ka cits nekustamā kultūras mantojuma attīstību veicinošais faktors ir saistīts ar nekustamā kultūras mantojuma objektu īpašnieku motivāciju, rūpību un profesionalitātes paaugstināšanu (*Kairiss, Olevska, 2021a*).

Atsevišķu noteikto ietekmes faktoru, kā arī faktoru grupu izpēti aprobācija tika veikta ekspertu interviju / aprobācijas gaitā, kā arī zinātnisko konferenču gaitā, piemēram:

- politiskie faktori – *Kairiss, Olevska, 2021a* (ekspertu intervijas), *Kairiss, Olevska, 2021c* (eksperta intervija), starptautiskā zinātniskā konference “Kultūras krustpunkti 2021”, starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas Arheologu asociācijas 27. ikgadējā konference”, Kultūras ministrijas un Latvijas Pašvaldību savienības ekspertu fokusēta sanāksme;
- ekonomiskie faktori – *Kairiss, Olevska, 2021a* (ekspertu intervijas), *Kairiss, Olevska, 2021c* (eksperta intervija), starptautiskā zinātniskā konference “Kultūras krustpunkti 2021”, starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas Arheologu asociācijas 27. ikgadējā konference”, starptautiskā zinātniskā konference “*ICEREE 2021*”, Kultūras ministrijas un Latvijas Pašvaldību savienības ekspertu fokusēta sanāksme;
- sociālie faktori – *Kairiss, Olevska, 2021c* (ekspertu intervijas), *ICOMOS* starptautiskā zinātniskā konference 2022, starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas arheologu asociācijas 27. ikgadējā konference”;
- tiesiskie un administratīvie faktori – starptautiskā zinātniskā konference “Kultūras krustpunkti 2020”, *Kairiss, Olevska, 2021a* (ekspertu intervijas), *Kairiss, Olevska, 2021c* (ekspertu intervijas), starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas Arheologu asociācijas 28. ikgadējā konference”, starptautiskā zinātniskā konference “*ICEREE 2022*”, starptautiskā zinātniskā konference “Eiropas arheologu asociācijas 29. ikgadējā konference”, *Olevska-Kairisa, Kairiss 2023* (ekspertu intervijas);
- tehnoloģiskie un vides faktori – *Kairiss, Olevska, 2021a* (ekspertu intervijas), *Kairiss, Olevska, 2021c* (ekspertu intervijas);
- ar sadarbību saistītie faktori – *Kairiss, Olevska, 2021a* (ekspertu intervijas), *Kairiss, Olevska, 2021c* (ekspertu intervijas), Kultūras ministrijas un Latvijas Pašvaldību savienības ekspertu fokusēta sanāksme.

Izstrādāto faktoru saraksts tika sniegts NKMP un *UNESCO* Latvijas nacionālās komisijas ekspertiem izstrādātā Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskā ietvara aprobācijas ietvaros.

2.7. Sociāli ekonomiskie indikatori ilgtspējīgiem kultūras mantojuma attīstības projektiem

Primārā publikācija – *Kairiss*, Geipele, *Olevska-Kairisa*, 2023.

Lai pierādītu jaunu nozares atzaru un attīstības projektu ilgtspēju, sabiedrisko un sociāli ekonomisko pamatojumu, parasti izmanto atbilstošus indikatorus (Geipele *et al.*, 2015; *Nocca*, 2017). Izņēmums nav arī nekustamā kultūras mantojuma objektu (piemēram, vēsturisko ēku, piļu, muižu, arheoloģisko vietu u. c.) saglabāšana, restaurācija un citi ieguldījumi tajos, tādējādi ir nepieciešams pilnīgs projekta ilgtspējības pamatojums. Attiecīgos indikatorus pieprasa sponsorējošas un līdzekļus kontrolējošas iestādes. Piemēram, iestādei/organizācijai, kas iesniedz kultūras mantojuma projekta pieteikumu Eiropas Reģionālās attīstības fondam, ir jāveic finanšu un ekonomiskā analīze, ietverot atbilstošus sociāli ekonomiskos indikatorus (MK noteikumi Nr. 635).

Sociāli ekonomiskie ieguvumi un uzraudzības indikatori kā daļa no prasībām, kas noteiktas spēkā esošajos valdības norādījumos (apraksts sniegts Latvijas tiesiskajam regulējumam pievienotajos metodiskajos materiālos, piemēram, Kultūras ministrija, 2016a, 2016b) projekta iesnieguma apstiprināšanai ir samērā vienkāršoti un attiecas uz:

- ieguvumiem no tūrisma plūsmas pieauguma; vietējā tūrista vienas dienas brauciens (par šo un citiem ieguvumiem – dati par vietējo un ārvalstu tūristu vidējo uzturēšanās ilgumu, kā arī vietējā un ārvalstu tūrista vidējo transporta izdevumu apmēru, ēdināšanu, izmitināšanu u. c. nodrošina Latvijas Centrālā statistikas pārvalde; lai aprēķinātu ieguvumus no vietējo vienas dienas tūristu piesaistes, vispirms tiek aprēķināts tūristu skaita pieaugums un vietējo tūristu procentuālais pieaugums, iegūtais skaitlis tiek reizināts ar ceļotāja vidējo atstāto summa dienā (22,30 EUR 2015. gadā pēc Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes datiem);
- ieguvumiem no tūrisma plūsmas pieauguma – vietējā tūrista vairāku dienu brauciena;
- ieguvumiem no tūrisma plūsmas pieauguma – ārzemju tūrista vienas dienas ceļojuma;
- ieguvumiem no tūrisma plūsmas pieauguma – ārzemju tūrista vairāku dienu brauciena;
- labumu gūšanu no nodokļu ieņēmumiem par radītajām darbavietām;
- sagaidāmo atbalstāmo kultūras mantojuma un tūrisma objektu apmeklējumu skaita pieaugumu, salīdzinot ar 2015. gadu¹⁴;
- atbalstīto kultūras mantojuma objektu skaitu;
- jaunizveidoto pakalpojumu skaitu atbalstītajos kultūras mantojuma objektos.

Iepriekš minētie indikatori ir ērti lietojami un diezgan viegli izmērāmi, izmantojot vidējos lielumus, taču tie šķiet nepietiekami, lai novērtētu projekta lietderību šādu iemeslu dēļ:

¹⁴ 2015. gads bija bāzes gads, kas tika izmantots konkrētajai metodikai.

- tie attiecas tikai uz dažām tūrisma iezīmēm, nodokļu ieņēmumiem, atbalstīto objektu skaitu un jaunizveidotiem pakalpojumiem. Ir arī citas nozīmīgas jomas, ko ietekmē nekustamo kultūras mantojuma objektu radītie sociāli ekonomiskie ieguvumi (sākot no kultūras aktivitāšu un vietējās ražošanas veicināšanas līdz sociālajai iekļaušanai, labbūtnībai utt.);
- tie nepilnīgi atspoguļo sociāli ekonomiskos ieguvumus vietējai sabiedrībai un citām ieinteresētajām personām jomās, ko projekti skar tieši vai netieši.

Ņemot vērā iepriekš minēto, pašreizējā pētījumā ir izveidots sociāli ekonomisko indikatoru kopums nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu ilgtspējīgai īstenošanai (lai novērtētu kultūras mantojuma objektu saglabāšanas/reģenerācijas radītos daudzdimensionālos ieguvumus). Šie indikatori raksturo (pozitīvās) sociāli ekonomiskās izmaiņas, kas notikušas (vai plānotas) nekustamā kultūras mantojuma projektu attīstības rezultātā, piemēram, pateicoties senās pils renovācijai (attīstības projekts), pašvaldībā ierodas vairāk apmeklētāju (1. rādītājs – (pieaug) objekta/noteiktās teritorijas apmeklējumu skaits), tātad tas rada pamatu vietējās pārtikas un suvenīru ražošanai un tirdzniecībai (2. rādītājs – (pieaug) amatnieku/amatniecības izstrādājumu ražotāju skaits).

Indikatori tika noteikti, analizējot zinātnisko literatūru, 22 apstiprinātus ES līdzfinansēto Latvijas projektu pieteikumus, politikas plānošanas dokumentus, tiesisko regulējumu, nacionālos un starptautiskos metodiskos materiālus un ieteikumus. Indikatoru kopas praktiskā lietderība ir saistīta ar to tūlītējas izmantošanas iespējām sabiedriskajā politikā (t. sk. sabiedrības informētības veidošanā par nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu lietderību) un projektu pieteikumos projektu konkurētspējas paaugstināšanai.

Indikatori tika iedalīti 10 ietekmes kategorijās (atsevišķas galvenās kategorijas tika iedalītas apakškategorijās), kas veidoja visaptverošo ietekmes novērtējuma matricu – kopā 96 individuālos indikatorus. Tukuma novadā tika veikta sākotnēji izveidotā indikatoru saraksta pilottestēšana un precizēts atbilstošs indikatoru iedalījums kategorijās.

2.8. tabula

Sociāli ekonomisko indikatoru kategorijas nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektos,
Kairiss, Geipele, Olevska-Kairisa, 2023

Kategorija un apakškategorija (indikatoru skaits)	Mērījums (izmērāmās izmaiņas)/ pārsvarā īstermiņa/ilgtermiņa ietekme ¹⁵ / tieša/ netieša saikne ar rezultātiem	Patlaban Latvijā veicams mērījums attīstības projektu jomā
1. Tūrisma attīstība (27) 1.1. pieprasījums (8) 1.2. piedāvājums (15) 1.3. ekonomiskā ietekme (4)	Apmeklētāju plūsma, kas pēc tam rada sabiedriskus ekonomiskus labumus 1.1. Īstermiņa ietekme un tieša saikne 1.2.–1.3. Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	Vietējo/ārzemju tūristu apmeklējumu skaits (vienas vai vairāku dienu braucieni) x ceļotāja atvēlētā vidējā summa dienā; jaunizveidoto pakalpojumu skaits atbalstītajos kultūras mantojuma objektos
2. Kultūras aktivitātes (15) 2.1. pieprasījums (3)	Kultūras dzīves attīstība un ar to saistītie sabiedriskie ekonomiskie labumi	–

¹⁵ Termiņi ir nosacīti un attiecas uz laika posmu, kādā pēc projekta pabeigšanas būs identificējama sociāli ekonomiskā attīstība, ko ietekmēs projekta rezultāti. Tiek pieņemts, ka īstermiņa ir līdz vienam gadam, ilgtermiņa – vairāk nekā viens gads (atsevišķos gadījumos – vairāki gadi).

2.2. piedāvājums (6) 2.3. ekonomiskā ietekme (6)	2.1.–2.2. Īstermiņa ietekme un tieša saikne 2.3. Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	
3. Vietējā ražošana (8)	Vietējā amatniecība/pārtikas ražošana un ar to saistītie sabiedriskie ekonomiskie labumi. Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	–
4. Sociālā iekļaušana (7)	Vietējo iedzīvotāju (t. sk. mazāk aizsargāto cilvēku grupu) iesaistīšana kultūras aktivitātēs, NVO u. c. attīstība kultūras jomā Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	–
5. Nekustamais īpašums un infrastruktūra (12)	Būvniecība (t.sk. publiskā infrastruktūra), noma, ēku izmantošana u.c. un ar to saistītie sabiedriskie ekonomiskie labumi. Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	–
6. Kultūras īpašuma atjaunošana (8)	Vēsturisko ēku un citu objektu stāvoklis, objektu izmantošana u. c. un ar to saistītie sabiedriskie ekonomiskie labumi Īstermiņa ietekme un tieša saikne	Atbalstīto kultūras mantojuma objektu skaits
7. Finanšu ietekme (3)	Izmaiņas nodokļu ieņēmumos (gan valsts, gan vietējā līmenī), vietējo iedzīvotāju ienākumos utt. Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	Ieguvumi no nodokļu ieņēmumiem par darbvietām, kas izveidotas atbalstāmajos kultūras mantojuma objektos
8. Iedzīvotāju labbūtība; vide (8)	Vietējo iedzīvotāju apmierinātības līmenis ar publisko infrastruktūru, vidi, nodarbinātību, valsts ieņēmumiem u. c., kā arī lepnuma līmenis par piederību konkrētai teritorijai Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	–
9. Izglītība un zinātne (6)	Zinātniskie pētījumi, publikācijas, ar mantojuma objektiem saistīta izglītība, studentu prakse u. c. Ilgtermiņa ietekme un netieša saikne	–
10. Masu mediji un sociālie tīkli (2)	Masu mediju interese un sociālo tīklu aktivitāte Īstermiņa ietekme un tieša saikne	–

Analītiskā darba gaitā tika izvirzīta hipotēze, ka indikatoru sistēmas efektīvu ieviešanu Latvijā kavē nepieciešamo mērījumu datu trūkums, no vienas puses, un nepietiekama informētība/izpratne starp iesaistītajām pusēm (projekta īstenotājiem, vietējiem iedzīvotājiem un projektu vadītājiem) par kultūras mantojuma objektu attīstības projektu plašāku sociāli ekonomisko ietekmi (un ietekmi citās jomās), no otrās puses. Tādējādi fokuss tiek novirzīts uz indikatoriem, kas lielākoties ir tieši saistīti ar projekta rezultātiem un kas neraksturo ilgtermiņa attīstību.

Katrs indikators tika papildināts ar informāciju par mērvienībām un sākotnējiem informācijas avotiem, kas izmantojami mērījumiem.

Tika ņemti vērā šādi pieņēmumi:

- visi indikatori raksturo situāciju noteiktajā laika periodā (piemēram, gadā, sezonā, mēnesī u. c.) un teritorijā (piemēram, pašvaldībā vai apdzīvotajā vietā);
- indikatori ne vienmēr ir tieši saistīti ar kultūras mantojuma objektu attīstību, jo sociāli ekonomiskās izmaiņas var ietekmēt citi faktori;

- vienkāršības labad tika pieņemts, ka indikatori raksturo attīstību, kas sniedz labumu sabiedrībai, neņemot vērā iespējamus riskus (piemēram, ievērojamu tūristu skaita pieaugumu, kas var izraisīt vides piesārņojuma pieaugumu u. c.);
- dažādās indikatoru kategorijas ir savstarpēji saistītas un var raksturot vairākas sociāli ekonomiskās attīstības jomas.

Lai aprobētu indikatoru sarakstu, 2022.gada maijā–jūnijā tika veikta Latvijas pašvaldību, Vietējās rīcības grupu,¹⁶ kā arī vairāku valsts iestāžu un asociāciju aptauja. Aptaujas mērķis bija novērtēt indikatoru piemērotību, novērtēt iespējas iegūt datus to mērīšanai, kā arī papildināt informāciju par datu avotiem mērījumiem katra indikatora ietvaros. Lielākās respondentu grupas tika izvēlētas, ņemot vērā pašvaldību un Vietējo rīcības grupu dalībnieku īstenoto nekustamo īpašumu attīstības projektu skaitu.

Aptaujas anketa tika sagatavota latviešu valodā un izsūtīta e-pastā visām Latvijas pašvaldībām (43 pašvaldības), visām Vietējām rīcības grupām (35), Latvijas viesnīcu un restorānu asociācijai, Latvijas Piļu un muižu asociācijai, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras Tūrisma departamentam un Latvijas Republikas Lauku atbalsta dienestam. Atbildes tika saņemtas e-pastā. Aptaujas rezultātu apstrādē tika izmantota *MS Excel* un *Jamovi* programmatūra.

Atbildi sniedza 20 pašvaldības (13 novadu pašvaldības un septiņas valstspilsētas (46,5 %), trīs Vietējās rīcības grupas (8,6 %), Latvijas piļu un muižu asociācija, kā arī Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras Tūrisma departaments un Latvijas Republikas Lauku atbalsta dienests. Anketā ietvertο jautājumu saturs skāra vairākas saistītas jomas, tāpēc anketas aizpildīšanā parasti piedalījās vairāki vienas un tās pašas respondentu organizācijas pārstāvji.

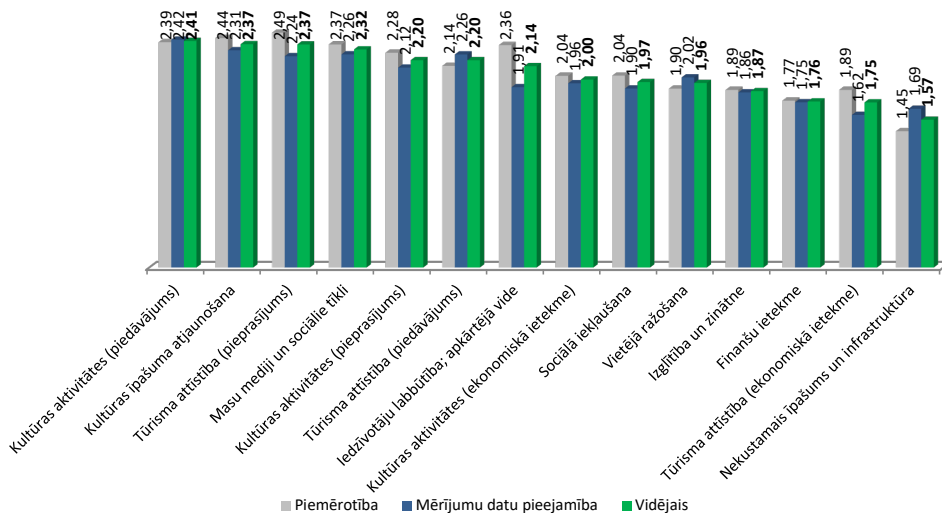
Respondentiem vērtēšanai nodotajā anketā bija šādi dati:

- iepriekš definētas datu kopas – kategorija/apakškategorija (indikatorus vienojošā kategorija), indikators (konkrēti indikatori katrā kategorijā/apakškategorijā), ieteicamais mērījums (EUR, skaits, procenti vai citas mērvienības);
- aizpildāmās datu kopas – piemērojamība (katra indikatora piemērotības līmenis skalā no “0” (nav piemērots) līdz “3” (labi piemērots)), datu pieejamība (spēja iegūt datus mērīšanai skalā no “0” (nav iespējams iegūt mērījumu datus) līdz “3” (viegli iegūt mērījumu datus)) un citi iespējamie mērījumu datu ieguves avoti/komentāri.

Turpmāk tiek atspoguļoti pašvaldību aptaujas rezultāti, jo respondences līmenis Vietējās rīcības grupās nav bijis pietiekami augsts, savukārt citu atsevišķu respondentu organizāciju atbildes nav statistiski salīdzināmas ar pašvaldību aptaujas rezultātiem.

Respondentiem tika lūgts izvērtēt visu indikatoru “Piemērotība” un “Datu pieejamība” dimensijas, tādējādi tika veikta indikatoru ranžēšana katrā kategorijā un apakškategorijā.

¹⁶ Vietējā rīcības grupa ir privāto partneru apvienība, kas darbojas noteiktā teritorijā ar iedzīvotāju skaitu robežās. Lauku attīstības programmas pasākumam – no 10 līdz 65 tūkstošiem, Rīcības programmas pasākumam – no 10 līdz 125 tūkstošiem. <https://www.lad.gov.lv/lv/leader-pieces-istenosana-2014-2020>.

2.4. att. Pašvaldību indikatoru kategoriju/apakškategoriju novērtējums ($max = 3$), Kairiss, Geipele, Olevska-Kairisa, 2023.

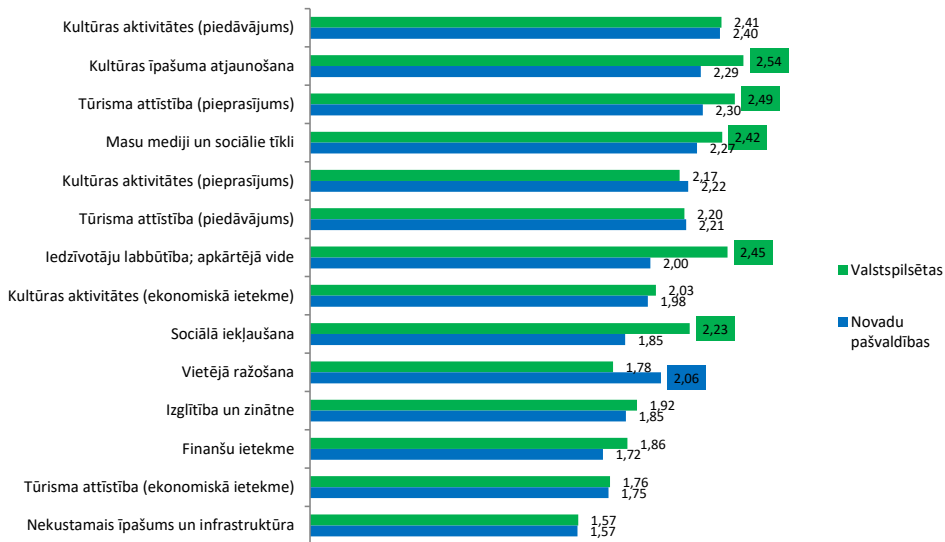
Dažām indikatoru kategorijām dimensiju vērtību atšķirība ir būtiska, piemēram, “Iedzīvotāju labbūtība”; kategorijai “Vide” tas pārsniedz 19 % (dominē “piemērotība”), “Nekustamais īpašums un infrastruktūra” – 16 % (dominē “datu pieejamība”), “Tūrisma attīstība (ekonomiskā ietekme)” – 14 % (dominē “piemērotība”), “Tūrisma attīstība (pieprasījums)” – 10 % (dominē “piemērotība”). Tas, ka dominē “piemērotība”, atsevišķos gadījumos varētu liecināt par pašvaldību izpratni par šīs vai citas indikatoru grupas potenciālo nozīmi, bet liecina par grūtībām iegūt attiecīgos datus (neuzkrāšanu vai nepietiekamu izmantošanu) pašvaldību līmenī. Kā cēloni šīm grūtībām respondenti cita starpā minējuši pašvaldību, t. sk. tūrisma informācijas centru, resursu trūkumu datu vākšanā un apstrādē, grūtības iegūt datus no privātpersonām un NVO. Atsevišķos gadījumos pašvaldības atzina konkrētu datu neievākšanu, jo iepriekš nav saskatījušas konkrētā indikatora lietderību.

Gadījumi, kad dominē “Datu pieejamība”, liecina par mazāku šķietamu vai reālu kopsakarību (pēc respondentu domām) starp indikatoru kategoriju un tās iespējamo ietekmi uz realizētā projekta rezultātiem, kas īpaši raksturīgi ilgtermiņa attīstības (ietekmes) indikatoru grupām, piemēram, “Nekustamais īpašums un infrastruktūra”.

Rezultāti liecina, ka visaugstāk tika novērtēti indikatori, kas ir vieglāk izmērāmi (“Tūrisma attīstība (pieprasījums)”, “Tūrisma attīstība (piedāvājums)”, “Kultūras aktivitātes”, “Masu mediji un sociālie tīkli”). Tāpat augsti novērtēti ar projekta rezultātiem tieši saistītie rādītāji (“Kultūras īpašuma atjaunošana”). Tādējādi no sešām indikatoru kategorijām/apakškategorijām (“Kultūras aktivitātes (piedāvājums)”, “Kultūras īpašuma atjaunošana”, “Tūrisma attīstība (pieprasījums)”, “Masu mediji un sociālie tīkli”, “Kultūras aktivitātes (pieprasījums)”, “Tūrisma attīstība (piedāvājums)”), kas dalīja pirmās piecas vietas, piecas kategorijas raksturo īstermiņa ietekme un tieša saikne ar projekta rezultātiem.

Vispietiecīgāk visas pašvaldības novērtējušas indikatorus, kas saistīti ar finanšu aprēķiniem un prognozēm (ekonomiskā un finansiālā ietekme), ilgtermiņa attīstību (nekustamais īpašums un infrastruktūra), sociālo iekļaušanu, zinātnes un izglītības attīstību. Ar iedzīvotāju labbūtību un vidi saistītie indikatori tika novērtēti vidējā līmenī.

Indikatoru analīze ļauj pieņemt, ka dažkārt indikators ir piemērots, bet tā mērīšanai nav pietiekami daudz datu (piemēram, nav atbilstošas statistikas pašvaldību līmenī), vai tieši otrādi – dati ir vai var būt pieejami, taču indikators tiek izmantots retāk, jo nav īsti skaidrs, vai un kā to piemērot. Pirmie gadījumi līdž ar to prasa lielāku uzmanību pievērst datu iegūšanai un apstrādei, otrie – paša indikatora izmantošanas iespējām, adresējot to attiecīgajām ieinteresētajām pusēm.

2.5. att. Indikatoru kategoriju izvērtēšana valstspilsētās un novadu pašvaldībās, *Kairiss, Geipele, Olevska-Kairisa, 2023.*

Dimensijas vērtības, kas par 10 % pārsniedz otras dimensijas vērtību, ir atzīmētas ar atbilstošu krāsu.

2.5. attēlā redzami dati liecina par būtiskām atšķirībām valstspilsētu un novadu pašvaldību viedokļos par vairākām indikatoru grupām, kas, visticamāk, ir balstītas aktuālu sociālo jautājumu risināšanā. Tādējādi valstspilsētās lielāks uzsvars tiek likts uz labbūtību, vidi, sociālo iekļaušanu, kultūras īpašuma atjaunošanu, masu medijiem un sociālajiem tīkliem, savukārt novadu pašvaldības uzsver vietējo ekonomisko tradīciju (vietējās ražošanas) nozīmi. Valstspilsētas nedaudz augstāk vērtē finansiālās un ekonomiskās ietekmes, kā arī tūrisma attīstības (pieprasījuma) indikatoru izmantošanu.

Kopumā zemākajās vietās ierindojušies indikatori, kas saistīti ar finansiālo un ekonomisko ietekmi, izglītības un zinātnes attīstību un īpaši – nekustamo īpašumu un infrastruktūras attīstību, kas, visticamāk, liecina par to novērtēšanas sarežģītību un saikni ar ilgtermiņa attīstību.

Top 10 indikatori (sakārtoti pēc kopvērtējuma, piemērotības un datu pieejamības), *Kairiss*,
Geipele, *Olevska-Kairisa*, 2023

Indikators	Mērvienība	Vidējais vērtējums (<i>max = 3</i>)			Rangs (no 96 rādītājiem)		
		Kopā	piemērotība	datu pieejamība	Kopā	piemērotība	datu pieejamība
6.1. pašvaldības teritorijā esošie nekustamie kultūras pieminekļi (iedalīti pēc veida un nozīmes)	skaits	2,711	2,684	2,737	1	2	1
1.1.4. tūrisma informācijas centru klātienē apmeklējums	skaits vai %	2,675	2,650	2,700	2	3	3
2.2.4. kultūras iestādes (tostarp muzeji, galerijas, teātri utt.)	skaits vai %	2,658	2,579	2,737	3	5	2
1.1.1. objekta/noteiktās teritorijas apmeklējumi	skaits vai %	2,625	2,950	2,300	4	1	22
1.2.15. kultūras mantojuma objekti (pilskalni, pils, pilsdrupas, vēsturiskas ēkas u.c.), kas ir pieejami apmeklētājiem	skaits	2,575	2,550	2,600	5	8	7
1.1.5. pašvaldības tūrisma interneta vietnes apmeklējumi (ja iespējams - ar datiem par kultūras objektu (atdalot tos, uz kuriem attiecas projekti) apskati tajās)	skaits vai %	2,575	2,500	2,650	6	11	4
6.7. vēsturisko ēku un citu kultūras objektu atjaunošanas/restaurācijas projekti	skaits	2,526	2,526	2,526	7	9	11
2.2.5. materiālās ekspozīcijas	skaits vai %	2,500	2,556	2,444	8	7	15
2.2.2. organizētie kultūras pasākumi	skaits vai %	2,474	2,368	2,579	9	20	8
1.2.11. tūrisma galamērķa latviešu valodas materiālos iekļautie kultūras objekti	eksemplāru skaits gadā; iekļauto objektu skaits	2,466	2,300	2,632	10	34	5
10.1. reportāžas, raidījumi, publikācijas masu medijos	skaits	2,447	2,526	2,368	11	10	18
1.2.12. tūrisma galamērķa svešvalodu materiālos iekļautie kultūras objekti	eksemplāru skaits gadā; iekļauto objektu skaits	2,425	2,300	2,550	13	35	9
4.7. dziesmu, deju u. c. kolektīvi, kas darbojas kultūras objektos (izmanto tos)	skaits	2,421	2,211	2,632	14	43	6
1.1.3. pašmāju apmeklētāji	skaits vai %	2,325	2,600	2,050	21	4	50
3.4. licences, kas izsniegtas tirdzniecībai kultūras pasākumu (piem., svētku, festivālu u. c.) laikā	skaits vai %	2,275	2,000	2,550	28	57	10
8.1. iedzīvotāji, kas ir apmierināti ar kultūras pakalpojumu piedāvājumu	%	2,263	2,579	1,947	30	6	58

Indikatora kārtas numurs norāda tā piederību konkrētajai vienošajai indikatoru kategorijai un/vai indikatoru apakškategorijai. Treknrakstā atzīmēti tie indikatori, kas daļēji atbilst aktuālajiem

projektu vērtēšanas kritērijiem, kas paredzēti nacionālajos normatīvajos aktos (t. sk. metodikā un vadlīnijās).

Indikators ir visos 3 topos
Indikators ir 2 topos
Indikators ir tikai vienā topā (topā pēc piemērotības vai datu pieejamības)

2.9. tabulā parādīti tie indikatori, kas ir iekļauti top 10 gan pēc kopējā vidējā rezultāta (kopvērtējuma), gan pēc piemērotības un datu pieejamības vidējiem rezultātiem. Tikai četri rādītāji pēc kopējā vidējā rezultāta ir iekļauti top 10 pēc piemērotības un datu pieejamības vidējiem rezultātiem. Indikatora piemērotības vai datu pieejamības vidējie rādītāji lielākoties (dažreiz – būtiski) atšķiras. Tas nozīmē, ka indikatora iekļaušana piemērotības vai datu pieejamības top 10 negarantē tā iekļaušanu top 10 pēc kopējā vidējā vērtējuma un norāda, ka, vērtējot indikatoru ieviešanu praksē, ir jāņem vērā abas dimensijas.

Aplūkojot top 10 indikatorus pēc kopējā vidējā rezultāta, var pieņemt, ka tie lielākoties izvēlēti pēc savstarpēji saistītiem kritērijiem – tieša saikne ar objektu apmeklējumu/tūrismu (septiņi no 10, piemēram, objektu un interneta vietņu apmeklējums, objektu pieejamība, mārketinga materiāli, kultūras pasākumi un izstāžu organizēšana u. c.) un mērīšanas vieglums (septiņi no 10, piemēram, kultūras pasākumu organizēšana, tūrisma informācijas centru apmeklējums, mārketinga materiālu statistika u. c.), tieša saikne ar projekta rezultātiem. Daži no indikatoriem, kas iekļauti pirmajā desmitniekā, pēc būtības ir statistiski un nav tieši saistīti ar projekta radītajiem rezultātiem (piemēram, nekustamo kultūras pieminekļu skaits pašvaldības teritorijā vai kultūras iestāžu skaits), tie drīzāk raksturo vidi pirms projekta īstenošanas. Savukārt, ja indikatori ir netieši saistīti ar projekta rezultātiem vai vairāk attiecas uz vietējo iedzīvotāju labbūtību un vajadzību apmierināšanu, tie salīdzinoši biežāk parādās pirmajā desmitniekā pēc piemērotības vai datu pieejamības vidējiem rezultātiem (piemēram, vietējie apmeklētāji, dziesmu, deju u. c. kolektīvi, kas darbojas kultūras objektos (izmanto tos), izsniegtās licences tirdzniecībai kultūras pasākumu laikā, iedzīvotāji, kuri ir apmierināti ar kultūras pakalpojumu piedāvājumu). Visticamāk, iemesls tam ir indikatoru sasaistes grūtības ar projekta rezultātiem (piemēram, mazāka izpratne par ekonomiskajiem ieguvumiem, ko pašvaldība un vietējie iedzīvotāji gūst no tirdzniecības kultūras pasākumu laikā (kultūras pasākumi bieži tiek organizēti kultūras objektos vai to tiešā tuvumā, līdz ar to objekti pilda kultūrvēsturiskā fona lomu) vai ka tautas deju un dziesmu kolektīviem ir lietderīgi savā darbībā darboties kultūrvēsturiskā kontekstā (tādējādi bagātinot priekšnesumus un piesaistot apmeklētājus), vai grūtības iegūt atbilstošus mērījumu datus (piemēram, iedzīvotāji, kuri ir apmierināti ar kultūras pakalpojumu piedāvājumu vai vietējo apmeklētāju piesaisti).

Jāatzīmē, ka indikatori, kas atspoguļo finansiālo un ilgtermiņa ekonomisko ietekmi, sociālo iekļaušanu, izglītību un zinātni, netika iekļauti top 10.

Aplūkojot top 10 indikatorus gan pēc kopējā vidējā vērtējuma, gan pēc piemērotības un datu pieejamības vidējiem rādītājiem, redzams, ka tikai daži indikatori daļēji atbilst aktuālajiem projektu vērtēšanas kritērijiem, kas noteikti attiecīgajos normatīvos aktos un vadlīnijās.

Apkopojot ar indikatoriem saistīto pētījumu rezultātus, var secināt, ka lielākā daļa indikatoru kategoriju (ekonomiskie ieguvumi un finansiālā ietekme, vietējā ražošana, labbūtība, sociālā iekļaušana, izglītība un zinātne, nekustamais īpašums un infrastruktūra) patlaban netiek

īpaši izmantota, lai informētu iedzīvotājus vai uzraugošās iestādes. Visaugstāk ir novērtēti indikatori, kam raksturīga vieglāka kvantifikācija, datu pieejamība un vieglāka/ātrāka sasniegumu vizualizācija (īstermiņa ietekme), savukārt indikatori, kam nepieciešami finanšu aprēķini un prognozes, kā arī aptaujas, kas parāda ilgtermiņa attīstību (ietekmi), t. sk. sociālā iekļaušana, zinātnes un izglītības attīstība, ir novērtēti viszemāk (iespējams, tas skaidrojams ar nepieciešamību pēc ievērojama laika perioda un/vai papildu administratīviem un materiāliem ieguldījumiem minētajās jomās, lai indikatori varētu parādīt attīstību).

Ar indikatoriem saistītā pētījuma rezultāti apstiprināja izvirzīto hipotēzi un ļāva secināt, ka projektu īstenošanai kopumā mazāk atbalsta indikatorus, kas:

- ir saistīti ar lielāku ieguldījumu mērījumu datu iegūšanā;
- attiecas uz ilgtermiņa ietekmi;
- ir netieši saistīti ar projekta rezultātiem;
- varētu būt saistīti ar papildu materiālajiem ieguldījumiem.

Ar indikatoriem saistītajā aptaujā tika noskaidrots (piedāvājot respondentiem atbildēt uz attiecīgiem jautājumiem) arī tas, kā notiek vietējo iedzīvotāju informēšana par projektu plānošanu un īstenošanu, kas ir saistīti ar kultūras mantojumu, kā arī projektu sociāli ekonomisko lietderību, cik lielā mērā vietējo iedzīvotāju viedoklis ietekmē projekta īstenošanas iespējas, vai sociāli ekonomisko indikatoru izmantošana var padarīt efektīvāku vietējo iedzīvotāju informēšanu par projekta sociāli ekonomisko lietderību. Tādējādi aptaujā tika apzināti sadarbības aspekti starp projektu plānotājiem un izstrādātājiem, no vienas puses, un vietējiem iedzīvotājiem un citām ieinteresēto pušu grupām, no otras puses.

Projektu īstenošanai pārsvarā atbalsta indikatoru izmantošanu, lai informētu vietējos iedzīvotājus par projektu sociāli ekonomisko atdevi to plānošanas, uzsākšanas un īstenošanas fāzēs (65 % pašvaldību atbalsta indikatoru izmantošanu, t. sk. 100 % valstspilsētu un 46,2 % novadu pašvaldību; 30 % pašvaldību nevarēja sniegt nepārprotamu atbildi, 5 % pārsvarā neatbalsta; no pašvaldībām 46,2 % nevarēja sniegt nepārprotamu atbildi, 7,7 % – pārsvarā neatbalsta). Tomēr vietējie iedzīvotāji ne vienmēr ir informēti par šo projektu sniegtajiem sociāli ekonomiskajiem ieguvumiem (55 % pašvaldību regulāri informē (42,9 % valstspilsētu, 61,5 % novadu pašvaldību), 35 % to dara neregulāri (42,9 % valstspilsētu, 30,8 % novadu pašvaldību), 10 % parasti neinformē (14,3 % valstspilsētu, 7,7 % novadu pašvaldību)). Turklāt projektu plānošanā un īstenošanā ne vienmēr tiek ņemts vērā vietējo iedzīvotāju viedoklis (61 % pašvaldību viedokļus ņem vērā, 17 % nevarēja sniegt viennozīmīgu atbildi, 22 % pārsvarā neņem vērā). Turklāt valstspilsētas uzskata par lietderīgāku ņemt vērā vietējo iedzīvotāju viedokli, nekā to dara novadu pašvaldības (71,5 % valstspilsētu, 54,6 % novadu pašvaldību).

Viedokļu atšķirības starp valstspilsētām un novadu pašvaldībām, visticamāk, ir saistītas ar lielāku indikatoru izmantošanas pieredzi, monolītāku ekonomiku, kā arī uzskaites un atskaites kārtības īpatnībām valstspilsētās. Cits skaidrojums saistīts ar iedzīvotāju viedokļa izteiktāku ievērošanu, plānojot vai īstenojot projektus valstspilsētās.

Izstrādātos indikatorus var izmantot nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu plānošanā un īstenošanā jau patlaban (veiktās indikatoru izpētes rezultāti ir pieejami Latvijas pašvaldībām, Kultūras ministrijai un citām iestādēm), paaugstinot projektu konkurētspēju,

pateicoties papildu indikatoru ieviešanai. Tomēr to plānveida ieviešanu praksē, iespējams, būtu vispiemērotāk veikt vienlaikus ar Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģijas izstrādi un ieviešanu (2.8. nod.).

Izstrādāto indikatoru kopums ir samērā plašs (96 indikatori), taču, kā parāda veiktās pašvaldību aptaujas rezultāti, ne visi indikatori ir vienlīdz labi izmantojami (piemēram, objektīvu iemeslu dēļ to mērīšanai nepietiek datu pašvaldību līmenī). Tādējādi ir nepieciešams apspriest indikatoru izmantošanu starpinstitūciju sadarbības ietvaros (t. sk. piedaloties pašvaldībām (to apvienībām), Kultūras ministrijai, NKMP, Centrālajai finanšu un līgumu aģentūrai u. c. iestādēm) un vienoties arī par šādiem jautājumiem:

- nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektos izmantojamie galvenie snieguma indikatori;
- indikatoru izmantošana (izmantojamie obligātie un rekomendētie indikatori, rekomendēto indikatoru “svars” atkarībā no to vērtībām) kultūras mantojuma attīstības projektos ar nacionālo un starptautisko (piemēram, ES) (līdz)finansējumu;
- indikatoru izmantošana projekta plānošanas fāzē, lai informētu iesaistītās puses (piemēram, vietējos iedzīvotājus) par plānotā projekta sociāli ekonomisko lietderību;
- indikatoru mērījumos izmantojamie datu avoti (nepieciešamības gadījumā nosakot papilddatu, ja tādi netiek vākti, vākšanas un apstrādes iespējas).

Nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu sociāli ekonomisko indikatoru kopums ir apstiprināms MK kā Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģijas sastāvdaļa vai Kultūras ministrijā kā metodoloģiskais materiāls attīstības projektu jomā.

2.8. Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskais ietvars

Primārās publikācijas – Kairiņš, 2015; *Kairiņš*, 2017; Kairiņš, 2020; *Kairiņš, Olevska*, 2020; *Kairiņš, Olevska*, 2021a; *Kairiņš, Olevska*, 2021b; *Kairiņš, Olevska*, 2021c; *Olevska-Kairiņa, Kairiņš*, 2023; *Kairiņš, Geipele, Olevska-Kairiņa*, 2023.

Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskā ietvara izstrāde ir balstīta visu iepriekšējo autora publikāciju izstrādes gaitā veiktajā izpētē. Metodoloģiskais ietvars ir izstrādāts kā pirmais nepieciešamais un būtiskais solis Latvijas Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģijas izstrādei (šāda metodoloģija Latvijā nav izstrādāta un ieviesta). Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģija ir izstrādājama un ieviešama ciešā sadarbībā ar iesaistītajām pusēm (pirmkārt – Kultūras ministriju, NKMP, pašvaldībām (to apvienībām) un kultūras mantojuma objektu īpašnieku asociācijām, piedaloties arī citām iestādēm un organizācijām, piemēram, Izglītības un zinātnes ministrijai, Centrālās finanšu un līgumu aģentūrai, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras Tūrisma departamentam, plānošanas

reģioniem, Valsts policijai, NVO – profesionālām apvienībām kultūras mantojuma jomā u. c.). Metodoloģija būtu apstiprināma MK kā esošā vidējā termiņa politikas plānošanas dokumenta (piemēram, kultūrpolitikas pamatnostādņu) sastāvdaļa vai kā atsevišķs metodoloģisks dokuments.

Izveidotais metodoloģiskais ietvars ir praktisks, t. i., tas ir vērsts uz praktisku problēmu risināšanu un balstās vairākos pamatos:

- nekustamajā kultūras mantojumā ieinteresēto pušu un to sociāli ekonomisko interešu noteikšanā;
- politisko, ekonomisko, sociālo, tiesisko, administratīvo, tehnoloģisko, vides un ar sadarbību saistīto faktoru ietekmes analīzē, t. sk., sabiedrības un institucionālā informētībā, plānošanas dokumentu un tiesību aktu kvalitātē, publiskā un privātā sektora un NVO sadarbībā, kā arī sadarbībā ar akadēmiskajām aprindām un masu medijiem;
- sociāli ekonomisko indikatoru izmantošanā.

Metodoloģiskajā ietvarā ir noteikts nacionālais un vietējais līmenis. Pamatu sadalījumam veido veicamo aktivitāšu mērogs un virzība. Nacionālajā līmenī veicamās aktivitātes ir vairāk saistītas ar atbalstu, monitoringu, normatīvo aktu pilnveidošanu, finansējuma avotu nodrošināšanu, labākās prakses apkopošanu, stratēģiskās sadarbības veidošanu, savukārt vietējā līmenī aktivitātes būtiskāk skar konkrētus attīstības projektus, sadarbību ar vietējo kopienu, dzīvošanas vides uzlabošanu, konkrēto sociāli ekonomisko interešu apmierināšanu. Jāatzīmē, ka metodoloģiskais ietvars daļēji attiecas arī uz reģionālo plānošanu, ja veicamās aktivitātes (piemēram, vairākas pašvaldības attīsta attiecīgu projektu) skar vairāk nekā vienu pašvaldību. Tādējādi reģionālajā līmenī var tikt nodrošināta darbības koordinācija un veicināta iesaistīto pušu sadarbība.

Metodoloģiskā ietvara posmi (2.6. att.) izriet cits no cita. Saskaņā ar autoram pieejamo informāciju, nekustamā kultūras mantojuma objektu uzskaites sistēma nacionālajā līmenī patlaban ir attīstības procesā, tādējādi metodoloģiskajā ietvarā ir ieviests ievadposms – “Aktīvu novērtējums”, jo bez sākotnējās pieejamo resursu esamības un to stāvokļa izvērtēšanas pārvaldība un attīstība nav iespējama. Šis ievadposms ir aktuāls tikai uz metodoloģiskā ietvara pamata izstrādātās metodoloģijas pirmreizējās izmantošanas gadījumā, jo turpmāk tas iekļaujas posmā “Īstenošana un uzturēšana”, kļūstot par **uzturēšanas** sastāvdaļu. Aktīvu novērtējuma posma pamatjautājums ir – kāda ir esošā attīstības bāze.

Analīzes un plānošanas posms attiecas uz ieinteresēto pušu un to sociāli ekonomisko interešu noteikšanu (t. sk. skaidrojot iesaistītajām pusēm attīstības lietderību no sociāli ekonomiskā viedokļa), nacionālās, reģionālās, vietējās politikas analīzi un plānošanu, ietekmējošo faktoru analīzi, piemērojamo sociāli ekonomisko indikatoru noteikšanu, sākotnējā sociāli ekonomiskā novērtējuma veikšanu, finansējuma plānošanu, projektu plānošanu, nepieciešamās sadarbības plānošanu un iesākšanu u. c. aktivitātēm. Analīzes un plānošanas posma pamatjautājumi ir – kas tieši būtu attīstāms, kādi faktori to nosaka. Kam un kādām sociāli ekonomiskajām interesēm atbilst attīstība. Kas ir nepieciešams attīstības īstenošanai. Kā tiks nodrošināta īstenoto projektu ilgtspēja un izmērīti sasniegtie rezultāti.

Īstenošanas un uzturēšanas posms attiecas uz praktisko pasākumu veikšanu nacionālās, reģionālās, vietējās politikas un tiesiskā regulējuma pilnveidošanai, atbalsta nodrošināšanu attīstības projektiem un projektu īstenošanu, kultūras objektu uzturēšanas nodrošināšanu,

sabiedrības un institūciju informētības nodrošināšanu (koncentrējoties uz sociāli ekonomiskajām interesēm un ieguvumiem), aktīvu novērtēšanas nodrošināšanu. Īstenošanas un uzturēšanas posma pamatjautājums ir – kas ir darāms, lai attīstība tiktu īstenota pēc iespējas atbilstoši veiktajai analīzei, plānošanai un iepriekšnoteiktajām sociāli ekonomiskajām interesēm.

Rezultātu monitoringa posms attiecas uz sasniegtā progresa novērtējumu, atbilstības noteikšanu galvenajiem snieguma indikatoriem, neatbilstību un nepilnību noteikšanu un analīzi, veikto tiesiskā regulējuma un plānošanas dokumentu grozījumu ietekmes izvērtēšanu. Rezultātu monitoringa posma pamatjautājumi ir – vai un kādā mērā ir īstenota plānotā attīstība; kāpēc iznākums ir tieši šāds; vai sasniegtie rezultāti ir ilgtspējīgi.

2.6. att. Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskā ietvara posmi.

Rezultātu monitoringa posms vairāk attiecas uz iepriekšējā posmā īstenoto aktivitāšu novērtēšanu, taču izdarītie secinājumi veido sākotnējo pamatu posmam “Turpmākās attīstības vērtēšana” (kura gaitā, ņemot vērā izdarītos secinājumus, tiek izveidota turpmākās attīstības vīzija), tādējādi veidojot nepārtraukto ciklu un iesākot jaunu attīstības periodu.

Katrs posms ietver vairākas aktivitātes, kuru pamatojums un veikšanas nepieciešamība ir norādīta pētījuma rezultātos autora publikācijās.

Aktivitāšu institucionālā piederība var tikt noteikta, ņemot vērā iesaistīto institūciju veicamās funkcijas, Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģijas izstrādes gaitā. Attiecībā uz aktivitāšu īstenošanas laika periodiem jānorāda, ka daļa no tām (īpaši aktīvu novērtējuma un analīzes un plānošanas posma ietvaros) prasa būtiskākus laika un darba resursus vien to pirmreizējās īstenošanas gadījumā, savukārt vēlāk – salīdzinoši mazākus resursus aktualizācijas nodrošināšanai (piemēram, ieinteresēto pušu un to sociāli ekonomisko interešu noteikšana; indikatoru kopuma noteikšana, lai novērtētu ar kultūras mantojumu saistīto

projektu sociāli ekonomisko ietekmi un galveno snieguma indikatoru noteikšana). Tādējādi metodoloģijā ir iespējams paredzēt attiecīgus diferencētus termiņus to īstenošanai pirmreizējas īstenošanas un aktualizācijas gadījumā (piemēram, pirmreizēja īstenošana līdz konkrētajam datumam, piemēram, 2027. gada 30. jūnijam, aktualizācija – līdz noteiktajam laika brīdim pirms plānotās attīstības posma sākuma, piemēram, ES līdzfinansējamo projektu konkursa sākuma (jāņem vērā, ka attiecīgs īstenošanas periods vai pabeigšanas brīdis var būt noteikts arī ārējos normatīvajos aktos)). To aktivitāšu, kuru veikšanu īstenošanu tieši neregulē ārējie normatīvie akti (piemēram, konkrētu sociāli ekonomisko ieguvumu, kas izriet no objektu attīstības, noteikšana un pamatojuma sniegšana iesaistītajām pusēm vai projektu īstenošanu aptaujas veikšana, lai novērtētu sniegtā atbalsta kvalitāti), īstenošanas termiņus var noteikt rekomendējoši, piemēram, 12–6 mēnešu laika periodā pirms projekta īstenošanas iesākšanas (vai noteiktajā laika periodā pirms projekta iesnieguma iesniegšanas) vai, attiecīgi, trīs mēnešu laikā pēc projekta pabeigšanas. Daļai aktivitāšu ir pastāvīgs raksturs, piemēram, regulāras aktīvu novērtēšanas nodrošināšana vai kultūras objektu pienācīgas uzturēšanas nodrošināšana – šīm aktivitātēm, nepieciešamības gadījumā (ja tās vēl nav iesāktas un ir paredzams, ka tās tiks iesāktas nākotnē, piemēram, pēc kultūras objektu atjaunošanas), nosakāms vien to iesākšanas brīdis.

Konkrēto metodoloģiskā ietvara posmu ietvaros īstenojamās aktivitātes dažkārt var turpināties citu posmu ietvaros, piemēram, jau projekta īstenošanas gaitā var tikt definēts sociāli ekonomiskais indikators pēc kura tiktu vērtēts arī projekta progress, kultūras objektu aizsardzības pasākumu analīze var turpināties jau īstenošanas un uzturēšanas posmā utt.

2.19. tabula

Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiskais ietvars

Posmi	Aktīvu novērtējums	Analīze un plānošana	Īstenošana un uzturēšana	Rezultātu monitorings	Turpmākās attīstības izvērtēšana
Līmenis	Esošo resursu sākotnējais novērtējums	Nacionālās, reģionālās, vietējās politikas analīze un plānošana; projektu plānošana	Nacionālās, reģionālās, vietējās politikas/ projektu īstenošana, tiesiskā regulējuma pilnveidošana, kultūras objektu uzturēšana	Sasniegtā progresa novērtējums	Turpmākās attīstības virzienu definēšana
Nacionālais (MK, Kultūras ministrija, NKMP u. c. kompetentās iestādes)	<ul style="list-style-type: none"> Kultūras objektu pieejamības novērtēšana (skaitis, objekta veids, īpašumtiesības, stāvoklis, kultūras pieminekļa statuss, nozīmes līmenis, veids utt.). 	<ul style="list-style-type: none"> Ieinteresēto pušu un to sociāli ekonomisko interešu noteikšana. Indikatoru kopuma noteikšana, lai novērtētu ar kultūras mantojumu saistīto projektu sociāli ekonomisko ietekmi. Galveno snieguma indikatoru noteikšana. Sākotnējā sociāli ekonomiskā novērtējuma veikšana (izmantojot pieejamos datus) nacionālajā līmenī, izmantojot indikatorus. Trūkstošo nacionālā līmeņa datu noteikšana sociāli 	<ul style="list-style-type: none"> Praktisku pasākumu īstenošana saistībā ar politisko, ekonomisko, sociālo, tiesisko, administratīvo, tehnoloģisko, vides un ar sadarbību saistīto faktoru ietekmi, t. sk.: <ul style="list-style-type: none"> sabiedrības un institūciju informētības paaugstināšana, koncentrējoties uz ieinteresēto pušu sociāli ekonomiskajām 	<ul style="list-style-type: none"> Sasniegtā progresa sociāli ekonomiskā novērtējuma veikšana (izmantojot indikatorus). Atbilstības noteikšana galvenajiem snieguma indikatoriem. Neatbilstību un nepilnību noteikšana. 	Nacionālās politikas turpmākās attīstības vīzija.

	<ul style="list-style-type: none"> • Finansējuma avotu pieejamības novērtēšana. 	<p>ekonomisko indikatoru mērķtiecīgai un jēgpilnai izmantošanai.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Politisko, ekonomisko, sociālo, tiesisko un administratīvo, tehnoloģisko, vides un ar sadarbību saistīto faktoru analīzes veikšana, t. sk.: <ul style="list-style-type: none"> ○ nepieciešamo pasākumu noteikšana, lai vājinātu negatīvo un stiprinātu pozitīvo faktoru ietekmi; ○ esošā un sasniedzamā publiski/privātās/NVO sadarbības līmeņa, kā arī sadarbības līmeņa ar akadēmiskajām aprindām un masu medijiem noteikšana kultūras mantojuma objektu attīstības ietvaros; ○ kultūras objektu aizsardzības pasākumu izvērtēšana; ○ nacionālo plānošanas dokumentu, tiesiskā regulējuma (īpaši pievēršoties sociāli ekonomiskā un tiesiskā taisnīguma aspektiem), institucionālās kompetences un administratīvās kapacitātes analīzes veikšana. Esošo nepilnību un nepieciešamo uzlabojumu noteikšana; ○ nepieciešamo uzlabojumu izvērtēšana reģionālās/vietējās plānošanas dokumentos un tiesiskajā regulējumā. • Finanšu programmu piešķiršana kultūras mantojuma objektu attīstības un uzturēšanas atbalstam. 	<p>interesēm un ieguvumiem;</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ publiskā/privātā un NVO sektora sadarbības un sadarbības ar akadēmiskajām aprindām un masu medijiem veicināšana kultūras mantojuma objektu attīstības ietvaros; ○ kultūras objektu aizsardzības pasākumu īstenošana; ○ grozījumu veikšana nacionālos plānošanas dokumentos un tiesiskajā regulējumā (t. sk. plānošanas reģionu un pašvaldību iesniegto grozījumu priekšlikumu izvērtēšana). Institucionālās kompetences un administratīvās kapacitātes pielāgošana; ○ priekšlikumu sniegšana reģionālās/vietējās plānošanas dokumentu un tiesiskā regulējuma uzlabojumiem. <ul style="list-style-type: none"> • Nepieciešamā juridiskā, finansiālā, administratīvā un informatīvā (t. sk. ar kultūras tūrisma saistītais mārketinga un labās prakses apmaiņas organizēšana) atbalsta nodrošināšana attīstības projektiem (t. sk. publiskās un privātās partnerības projektiem). • Nepieciešamo nacionālā līmeņa datu pieejamības nodrošināšana sociāli ekonomisko indikatoru izmantošanai. • Regulāras aktīvu novērtēšanas nodrošināšana. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tiesiskā regulējuma un plānošanas dokumentu grozījumu ietekmes izvērtēšana. • Projektu īstenošanu aptaujas veikšana, lai novērtētu sniegtā atbalsta kvalitāti. • Reģionālā/vietējā līmeņa iestāžu un organizāciju labās prakses kultūras objektu attīstības un aizsardzības jomā apkopošana un izplatīšana. 	
<p>Vietējais (pašvaldības, vietējās rīcības grupas u. c.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Kultūras objektu pieejamības novērtēšana (skaits, objekta 	<ul style="list-style-type: none"> • Attīstāmo kultūras objektu atlase un ar objektiem saistītā 	<ul style="list-style-type: none"> • Praktisku pasākumu īstenošana saistībā ar politisko, ekonomisko, sociālo, tiesisko, administratīvo, tehnoloģisko, vides un 	<ul style="list-style-type: none"> • Īstenoto attīstības projektu progresa sociāli ekonomiskā 	<p>Vietējās politikas turpmākās attīstības vīzija.</p>

<p>iesaistītās puses)</p>	<p>veids, īpašumtiesības, stāvoklis, kultūras pieminekļa statuss, nozīmes līmenis, veids utt.).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Objektu attīstības potenciāla novērtēšana pamata līmenī. • Potenciālo attīstības resursu (finanšu, darbaspēka, laika utt.) pieejamības novērtēšana. 	<p>vēsturiskā perioda, uz kuru fokusēta attīstība, izvēle¹⁷.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Iesaistīto pušu un to sociāli ekonomisko interešu noteikšana. Konkrētu sociāli ekonomisko ieguvumu, kas izriet no objektu attīstības, noteikšana un pamatojuma sniegšana iesaistītajām pusēm. • Pakalpojumu noteikšana, kas tiek piedāvāti objektu attīstības rezultātā. • Nepieciešamo reģionālā/ vietējā līmeņa datu definēšana un nodrošināšana sociāli ekonomisko indikatoru mērķtiecīgai un jēgpilnai izmantošanai. • Sākotnējā sociāli ekonomiskā novērtējuma veikšana (izmantojot pieejamos datus) vietējā līmenī, izmantojot indikatorus. • Politisko, ekonomisko, sociālo, tiesisko, administratīvo, tehnoloģisko, vides un ar sadarbību saistīto faktoru analīzes veikšana. • esošā un sasniedzamā publiski/privātās/NVO sadarbības līmeņa, kā arī sadarbības līmeņa ar akadēmiskajām aprindām un masu medijiem noteikšana kultūras mantojuma objektu attīstības ietvaros; • Publiskās un privātās partnerības iespēju izvērtēšana. • Sabiedrības informēšanas veicināšana par kultūras objektu attīstības priekšrocībām, izmantojot sociāli ekonomiskus indikatorus. • Finanšu un citu resursu atrašana/piešķiršana gan kultūras objektu attīstībai, gan to turpmākai uzturēšanai. • Attīstības projektu plānošana un izstrāde. Galveno snieguma indikatoru atlase, lai novērtētu plānoto projektu sociāli ekonomisko ietekmi. 	<p>ar sadarbību saistīto faktoru ietekmi, t. sk.:</p> <ul style="list-style-type: none"> ○ sabiedrības un institūciju informēšanas paaugstināšana, koncentrējoties uz iesaistīto pušu sociāli ekonomiskajām interesēm un ieguvumiem; ○ publiskā/privātā un NVO sektora sadarbības un akadēmiskajām aprindām un masu medijiem veicināšana kultūras mantojuma objektu attīstības ietvaros; ○ infrastruktūras attīstības risinājumu nodrošināšana kultūras objektu izmantošanas veicināšanai; ○ kultūras objektu aizsardzības pasākumu īstenošana. • Grozījumu veikšana vietējos plānošanas dokumentos un tiesiskajā regulējumā. • Kultūras objektu attīstības projektu (t. sk., publiskās un privātās partnerības projektu) īstenošana. • Kultūras objektu pienācīgas uzturēšanas nodrošināšana. • Kultūras tūrisma mārketinga stratēģijas īstenošana. • Nepieciešamo vietējā līmeņa datu pieejamības nodrošināšana sociāli ekonomisko indikatoru izmantošanai. • Priekšlikumu sniegšana nacionālo plānošanas dokumentu un tiesiskā regulējuma uzlabojumiem. 	<p>novērtējuma veikšana (izmantojot indikatorus).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Īstenoto projektu rezultātu atbilstības noteikšana galvenajiem snieguma rādītājiem. Neatbilstību un nepilnību noteikšana. • Tiesiskā regulējuma un plānošanas dokumentu, kā arī kultūras tūrisma stratēģijas grozījumu ietekmes izvērtēšana. 	
----------------------------------	--	--	--	---	--

¹⁷ Piemēram, rīcībā esošie objekti kultūrvēsturiski ir saistīti ar vikingu un kādu citu laikmetu, tādējādi būtu jāizvēlas konkrēts laikmets, lai fokusētu esošos resursus uz tam piederīgo objektu attīstību. Lai fokusētos uz visiem laikmetiem, resursu parasti nepietiek.

		<ul style="list-style-type: none"> • Ar objektu attīstību saistītās tiešās un netiešās ietekmes (ienākumu) novērtēšana. • Esošās kultūras tūrisma mārketinga stratēģijas izvērtēšana vai jaunas stratēģijas projektēšana. • Kultūras objektu konservācijas projektu plānošana ar skaidru redzējumu par to tālāko attīstību un uzturēšanu. • Vietējās plānošanas dokumentu un tiesiskā regulējuma analīzes veikšana (īpaši pievērsties sociāli ekonomiskā un tiesiskā taisnīguma aspektiem un paredzot kultūras objektu attīstību teritorijas attīstības plānos). Nepilnību un nepieciešamo uzlabojumu noteikšana. • Kultūras objektu aizsardzības pasākumu izvērtēšana. • Nepieciešamo uzlabojumu noteikšana nacionālos plānošanas dokumentos un tiesiskajā regulējumā. 	<ul style="list-style-type: none"> • Regulāras aktīvu novērtēšanas nodrošināšana. 		
--	--	---	--	--	--

3. SECINĀJUMI UN PRIEKŠLIKUMI

Promocijas darba izstrādes gaitā izpētīti nekustamo kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības teorētiskie un praktiskie aspekti un identificēti, analizēti un izpētīti minēto attīstību ietekmējošie faktori, kas ļauj noteikt galvenos šķēršļus un risinājumus to pārvarēšanai.

Teorētiskās atziņas un pētījuma rezultāti pamato, ka promocijas darba mērķis ir sasniegts, promocijas darba jautājums ir atbildēts un hipotēze ir pierādīta.

Ņemot vērā veiktā pētījuma rezultātus, atbilde uz promocijas darba jautājumu ir šāda: Latvijā esošā nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības (regulēšanas) sistēma nepietiekami veicina kultūras mantojuma ilgtspējīgu saglabāšanu un sociāli ekonomisko attīstību.

Hipotēze ir pierādīta:

- analizējot tiesisko regulējumu, plānošanas dokumentus, metodiskos materiālus un apstiprināto projektu pieteikumus, kā arī veicot starptautiskus salīdzinājumus;
- analizējot aptaujās un ekspertu intervijās iegūtos datus;
- aprobējot pētījuma rezultātus zinātniskajos rakstos, konferencēs, aptaujās, kā arī konsultācijās ar attiecīgo nozaru speciālistiem.

Galvenie secinājumi un no tiem izrietošie priekšlikumi ir sniegti tālāk tekstā.

Secinājumi

1. Dažādu iesaistīto pušu intereses attiecībā uz nekustamā kultūras mantojuma objektiem nosacīti var iedalīt ekonomiska un neekonomiska rakstura (piemēram, simboliskās, garīgās, estētiskās, piederības izjūtas u. c.) interesēs. Dominē ekonomiskās intereses, taču tās nav viendabīgas (var būt arī destruktīvas ekonomiskās intereses), un to veidi lielā mērā ir atkarīgi no iesaistītajām pusēm.
2. Nekustamā kultūras mantojuma objektiem, ja tie tiek pienācīgi apsaimniekoti un attīstīti, ir svarīga sociāli lietderīga loma un tie veicina apkārtējās teritorijas sociāli ekonomisko attīstību. Nekustamā kultūras mantojuma objektu sekmīga ilgtspējīga attīstība ir atkarīga no vairākiem savstarpēji saistītiem politiskiem, ekonomiskiem, sociāliem, tiesiskiem un administratīviem, tehnoloģiskiem un vides, kā arī ar sadarbību saistītiem faktoriem. Nozīmīgākie attīstības šķēršļi ir šādi:
 - 2.1. nepietiekams informētības līmenis par nekustamā kultūras mantojuma nozīmi un tā sociāli ekonomisko lomu sabiedrībā. No šī faktora lielā mērā ir atkarīgi politiskie, tiesiskie un daži ekonomiskie faktori;
 - 2.2. sociāli ekonomisko aspektu nepietiekama novērtēšana tiesiskajā regulējumā un stratēģiskajā plānošanā (t. sk. nepietiekama atbilstošu sociāli ekonomisko indikatoru izmantošana vietējo iedzīvotāju un citu ieinteresēto pušu informētības veicināšanai), kas rada atbalsta trūkumu nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstībai, demotivējošu nodokļu politiku, finansiālā sloga palielināšanos privātpašniekiem, neilgtspējīgās investīcijas, nepietiekamu vietējo iedzīvotāju atbalstu utt.;
 - 2.3. nepietiekama sadarbība starp ieinteresētajām pusēm (jo īpaši – privātajām un publiskajām) nekustamā kultūras mantojuma jomā, kas izraisa nekustamā kultūras

mantojuma objektu attīstības sniegto sociāli ekonomisko iespēju nerealizēšanu un ietekmē objektu privāto īpašnieku un sabiedrības interešu neatbilstību.

3. Būtiskākie nekustamo kultūras mantojuma objektu attīstību veicinošie faktori ir:
 - 3.1. pakāpeniska vietējā un starptautiskā kultūras tūrisma attīstība un būtiska tūrisma infrastruktūras un pakalpojumu uzlabošana Latvijā pēdējo 20 gadu laikā;
 - 3.2. nekustamā kultūras mantojuma objektu īpašnieku motivācija, rūpība un profesionalitātes paaugstināšana. Daudzi īpašnieki attīsta savus kultūras mantojuma objektus, neraugoties uz ekonomiskajiem zaudējumiem, jo bieži vien viņu motivācija lielā mērā saistīta ar vēlmi kaut ko darīt sabiedrības labā un saglabāt kultūras mantojumu;
 - 3.3. nacionālā un starptautiskā finansējuma pieejamība;
 - 3.4. ar nekustamo kultūras mantojumu saistīto attīstības projektu (t. sk. pašvaldību īstenoto) īstenošanas pieaugums.
4. Ievērojams skaits autentisku nekustamā kultūras mantojuma objektu (objektu saglabātības līmenis ir atšķirīgs) un lieli dabas resursi Latvijā (VARAM, 2020) ir spēcīga bāze ne tikai kultūras tūrismam, bet arī kombinētajam kultūras un dabas tūrismam;
5. Latvijā pastāv dažādi nekustamo kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskās izmantošanas veidi, ir nozīmīgas iespējas piedāvāto pakalpojumu dažādošanai.
6. Nekustamā kultūras pieminekļa statuss var būt gan attīstību veicinošs, gan ierobežojošs faktors. Šā statusa priekšrocības, piemēram, lielāku vērtību autentiskuma cienītāju acīs un lielākas tiesības uz dotācijām ievērojami samazina papildu pienākumi, objekta pārveidošanas ierobežojumi un finanšu ieguldījumi, kas izriet no kultūras pieminekļiem piemērojamām prasībām. Nekustamā kultūras mantojuma objektu uzturēšana un attīstība prasa laiku, darbaspēku un finanšu resursus, taču esošie kompensācijas mehānismi, kas pieejami kultūras pieminekļu īpašniekiem, ir nepietiekami, lai segtu attiecīgās (tostarp ar uzturēšanu saistītās) izmaksas.
7. Nekustamā kultūras mantojuma jomā Latvijā trūkst publiskās un privātās partnerības projektu. Iemesls tam ir privātā sektora un pašvaldību sadarbības neprognozējamība, zināma savstarpējā neuzticēšanās un pašvaldību bažas par to, ka tiks pārkāpts Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likums. Tādējādi daļa nekustamā kultūras mantojuma objektu (īpaši muižas) netiek atjaunotas un izmantotas saimnieciskajā darbībā un rezultātā pamazām panīkst.
8. Nozīmīgi aspekti muižu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstībā ir saistīti ar skaidru attīstības vīziju un oriģinālu pieeju (lai piesaistītu viesus un izceltos līdzīgu pakalpojumu sniedzēju vidū) un pietiekamu finanšu resursu pieejamību (palīdzēt var dažādas finanšu programmas un granti). Patlaban Latvijā muižu saglabāšana un attīstība galvenokārt balstās turīgu privātpašnieku, kuriem ir radoša domāšana, papildu ienākumu avoti, kā arī gatavība neatgūt ieguldījumus pat ilgtermiņā, entuziasmā.
9. Ne vienmēr nekustamā kultūras mantojuma (īpaši – arheoloģisko) objektu īpašnieki apzinās sava īpašuma sociāli ekonomiskās izmantošanas iespējas, tāpēc priekšplānā tiek izvirzīta konservācija (kā nepieciešams un kontrolējams pasākums), nepievēršot pietiekamu uzmanību tam, ar kādiem līdzekļiem saglabājamais objekts turpmāk tiks uzturēts.

10. Nekustamā kultūras mantojuma objektu (īpaši – arheoloģisko vietu) pieejamība un attīstība ir būtiski atkarīga no vietējās infrastruktūras attīstības. Infrastruktūras attīstība nāk par labu arī vietējai uzņēmējdarbībai (piemēram, objekta apmeklētāju skaita pieaugums ietekmē ēdināšanas, izmitināšanas un citu pakalpojumu attīstību).
11. Lai gan dažāda veida arheoloģiskajām vietām ir atšķirīgs ekonomiskais potenciāls, pat vietas ar pieticīgu potenciālu, piemēram, senās apbedījumu vietas, ja tās tiek pienācīgi uzturētas un attīstītas, var ne tikai pildīt savas zinātniskās un kultūras pamatfunkcijas, bet arī radīt ieņēmumus.
12. Neraugoties uz izstrādāto normatīvo regulējumu nekustamā kultūras (t. sk. arheoloģiskā) mantojuma aizsardzības jomā, normatīvajos aktos pastāv vairākas neskaidrības, kas saistītas ar arheoloģisko objektu īpašnieku pienākumiem attiecībā uz objektu uzturēšanu un kopšanu, kā arī ziņošanu par atrastajām senlietām un to piederību (ja tās atrastas ārpus senvietām/teritorijām, kurām vēl nav piešķirts aizsardzības statuss).
13. Zinātniskiem pētījumiem, to rezultātu publicēšanai un pieejamībai vietējai sabiedrībai ir būtiska nozīme nekustamā kultūras mantojuma objektu (jo īpaši – arheoloģisko izrakumu) sociāli ekonomiskā potenciāla attīstībā. Patlaban pastāv zināmas nepilnības pašvaldību un arheoloģisko objektu privāto īpašnieku informētībā par zinātniskās pētniecības lomu un nozīmi, par arheologu iesaistīšanas mehānismu pētniecības darbu veikšanā. Konstatētās nepilnības attiecas arī uz augstākās izglītības arheoloģijā iegūšanas iespējām un praktizējošo arheologu (nepietiekamo) skaitu.
14. Noziedzīgi nodarījumi pret nekustamā kultūras mantojuma objektiem būtiski apdraud sabiedrības intereses ne tikai no juridiskā un kultūrvēsturiskā viedokļa, bet arī no sociāli ekonomiskā viedokļa, jo var tikt skartas dažādu iesaistīto pušu intereses vietējā, reģionālā un pat nacionālajā un pasaules līmenī. Tomēr jāatzīmē, ka šobrīd Latvijā cietušās puses netiek identificētas un nevar aizstāvēt savas intereses tiesā (tiesā ar NKMP starpniecību ir pārstāvētas tikai valsts intereses). Sabiedrības informētība par cietušo pušu sociāli ekonomisko interešu aizsardzību netiek veicināta, tāpēc tās nav informētas par savām tiesībām uz atbilstošu atlīdzību. Tādējādi nekustamā kultūras mantojuma objektu tiesiskā aizsardzība ir mazāk efektīva, kavējot to sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību.
15. Senlietu nelikumīga meklēšana un ar to saistīta postījumu nodarīšana ir būtisks drauds arheoloģisko pieminekļu saglabāšanai visā pasaulē un, neskatoties uz pēdējos gados panākto progresu, arī Latvijā. Nekustamā mantojuma objektiem nodarītais kaitējums apgrūtina to sociāli ekonomisko izmantošanu un ietekmē daudzu iesaistīto pušu finansiālos izdevumus. Valstu pieejas un prakse nekustamo kultūras (arheoloģijas) pieminekļu un tiem nodarīto postījumu novērtēšanā atšķiras. Lielākajā daļā aplūkoto valstu tiek veikts kultūras piemineklim nodarītā kaitējuma novērtējums, un vairumā gadījumu tas ietver arī dažādu ar kultūras pieminekļa atjaunošanu saistīto izmaksu monetāro novērtējumu. Dažās valstīs ir izstrādātas detalizētas zaudējumu novērtēšanas metodoloģijas un atbilstošas zaudējumu aprēķināšanas formulas.
16. Lielākajā daļā aplūkoto valstu ārējais vai iekšējais regulējums nosaka virkni kritēriju nekustamā kultūras mantojuma objektiem nodarītā kaitējuma novērtēšanai. Tomēr šajos kritērijos parasti netiek ņemta vērā zaudējumu sociāli ekonomiskā ietekme uz nekustamā

kultūras pieminekļa turpmāko izmantošanu un potenciālajiem ienākumiem (piemēram, kas izriet no kultūras tūrisma attīstības u. tml.).

17. Latvijā netiek veikta visa nekustamā kultūras pieminekļa (t. sk. arheoloģiskā) monetārā novērtēšana. Nav ieviesti objektīvi zaudējumu novērtēšanas kritēriji, piemēram, senajiem apbedījumiem, kas ir Latvijā daudzskaitlīgākie un apdraudētākie arheoloģiskie pieminekļi. Tiem nodarīto zaudējumu materiālā vērtība tiek aprēķināta tikai kā vidējā apdrošināšanas vērtība (ko izmanto ārpusmuzeju ekspozīcijās) analogos apbedījumos parasti atrodamajām senlietām (tomēr salīdzinoši vecu ekspozīciju apdrošināšanas vērtībām nav piemēroti koeficienti). Citi zaudējumi (piemēram, izdevumi par apskati, dokumentāciju, arheoloģiskās vietas sakārtošanu (vismaz apbedīšanu, mirstīgo atlieku pārāpbedīšanu u. c.), zaudējumi, kas saistīti ar arheoloģiskās vietas turpmākas izpētes/potenciālas izmantošanas neiespējamību) netiek aprēķināti, un par tiem netiek pieprasīta kompensācija. Tas ļauj secināt, ka Latvijas arheoloģiskajiem objektiem nelikumīgu darbību rezultātā nodarītais faktiskais finansiālais kaitējums ir lielāks nekā kriminālprocesa ietvaros noteiktais un pieprasītais.
18. Latvijas iestādes (NKMP), kas veic zaudējumu novērtēšanu, administratīvā kapacitāte ir svarīgs faktors, kas lielā mērā nosaka kultūras pieminekļiem nodarīto zaudējumu novērtēšanas iespējas un to novērtēšanu naudas izteiksmē. Vienlaikus jautājums par visu nekustamo kultūras pieminekļu monetāro novērtēšanu pirms bojājumu nodarīšanas, visticamāk, tiek skatīts pēc lietderības principa, izvērtējot, vai novērtēšanas izmaksas nepārsniegs ieguvumus no tās. Uz publiskajā īpašumā esošo kultūras pieminekļu monetāro vērtēšanu jāskatās arī no cita aspekta – tā ir būtiski saistīta ar publiskā īpašuma apsaimniekošanu un tā sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību, publiskā kapitāla aktīvu novērtēšanu, atbildību sabiedrības priekšā u. c., tāpēc monetārā vērtēšana gan pirms, gan pēc bojājuma ir būtiska.
19. Tiesiskā regulējuma analīze parādīja, ka Latvijā nav noteikts, kas kompensē arheoloģiskajam objektam nodarītā bojājuma novēršanas izdevumus un kam šis objekts jāsakārto, taču šī uzdevuma nodošana brīvprātīgajiem nav uzskatāma par korektu gadījumos, ja bojājumus nodarījusi persona ir noskaidrota.
20. Fakti, kas liecina par nesankcionētu ar kultūru nesaistītu ilgtermiņa saimniecisko darbību arheoloģisko pieminekļu teritorijā, no vienas puses, liecina par kultūras pieminekļu īpašnieku neinformētību vai neizpratni, savukārt, no otras puses, par atbildīgo institūciju iespējamo nepietiekamo situācijas uzraudzību. Zemes (kultūras pieminekļu) īpašnieki var būt sarežģītā ekonomiskā situācijā, tāpēc viņi vēlas pēc iespējas paplašināt savu saimniecisko darbību.
21. Latvijas tiesiskais regulējums attiecībā uz arheoloģiskā mantojuma aizsardzību pret bojāšanu un senlietu nelikumīgu iegūšanu kopumā atbilst esošajai situācijai (atsevišķos gadījumos ir iespējams sākt kriminālprocesu, nodot to kriminālvajāšanai un tiesai), taču tiesību normu praktiskā īstenošana rada problēmas. Šie izaicinājumi ietver noziedzīgu nodarījumu kvalificēšanu vienlaikus pēc vairākiem Krimināllikuma pantiem (piemēram, apbedījumu apgānīšana un senlietu nelikumīga iegūšana), pierādīšanas aspektus (piemēram, senlietu nelikumīga iegūšana un/vai nodošana), kaitējuma novērtēšanu un atbilstošu sodu piemērošanu.
22. Aptuveni 70 % kriminālprocesu, kas iesākti pēc Krimināllikuma 229. panta (kultūras pieminekļa iznīcināšana vai bojāšana) līdz 2022. gada 1. janvārim, ir apturēti saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 400. pantu, jo nav iespējams identificēt vainīgos. Vismaz daļēji to

varētu būt izraisījusi novēlota informācijas sniegšana tiesībsardzības iestādēm par kultūras pieminekļiem nodarītajiem bojājumiem, kas apgrūtina likumpārkāpēju identificēšanu. Ja pārkāpējs nav noskaidrots, nav iespējams pieprasīt atlīdzību par nodarītajiem zaudējumiem pat civilprocesa kārtībā.

23. Tiesu prakses izpēte liecina, ka par pārkāpumiem aktīvās apbedījumu vietās tiek piemērotas bargākas sankcijas nekā par pārkāpumiem senās apbedījumu vietās, lai gan abos gadījumos runa ir par apbedījumu (mūsdienu vai seno) apgānīšanu. Turklāt seno apbedījumu gadījumā nodarītais materiālais kaitējums bieži vien ir lielāks, turklāt tiek nodarīts kaitējums arī zinātnes un citām interesēm.
24. Nekustamā kultūras mantojuma attīstības projektu jomā Latvijā veiktais pētījums (t. sk. projektu īstenotāju – pašvaldību aptauja) par sociāli ekonomiskajiem indikatoriem liecina, ka:
 - 24.1. patlaban valdības norādījumos, lai apstiprinātu ar kultūras mantojuma objektu attīstību saistītus projektu priekšlikumus, tiek pieprasīti tikai daži vienkāršoti un nepilnīgi sociāli ekonomiskie indikatori. Šie indikatori vienkāršoti attiecas tikai uz apmeklētāju plūsmām, nodarbinātības iespējām, kultūras objektu un pakalpojumu skaitu, taču tie neatspoguļo citus svarīgus ar ilgtspēju un labbūtību saistītus aspektus, ekonomisko ieguvumu un finansiālo ietekmi, vietējās ražošanas, sociālās iekļaušanas, izglītības un zinātnes, vides, nekustamā īpašuma un infrastruktūras u. c. aspektus;
 - 24.2. indikatorus, kurus raksturo vieglāka kvantificēšana, datu pieejamība un vieglāka/ātrāka sasniegumu vizualizācija (īstermiņa ietekme), projektu īstenotāji vērtē visaugstāk, savukārt indikatorus, kuriem nepieciešami finanšu aprēķini, prognozes un aptaujas, kā arī indikatorus, kas parāda ilgtermiņa attīstību (ietekmi), t. sk. sociālo iekļaušanu, zinātnes un izglītības attīstību, vērtē viszemāk;
 - 24.3. daudzu indikatoru izmantošanu apgrūtina mērījumu datu iegūšanas grūtības pašvaldības līmenī vai nepieciešamība to iegūšanai ieguldīt ievērojamākus administratīvos resursus (īpaši indikatoriem, kas parāda finansiālo un ekonomisko ietekmi, labbūtības izmaiņas, ietekmi uz nekustamo īpašumu un infrastruktūru);
 - 24.4. dažas indikatoru kategorijas, jo īpaši tās, kas neatspoguļo acīmredzamu tiešu saikni ar projektu īstenošanu (tieša cēloņsakarība nav uzreiz saskatāma), tika vērtētas zemāk (piemēram, ietekme uz izglītību un zinātni), parādot, ka pašvaldībām var nebūt pietiekama pieredze to izmantošanā vai arī trūkst dziļu tradīciju šo indikatoru izmantošanā.
25. Latvijā patlaban nav ieviesta nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģija, kas pamatojas uz:
 - 25.1. ieinteresēto pušu un to sociāli ekonomisko interešu noteikšanu;
 - 25.2. politisko, ekonomisko, sociālo, juridisko, administratīvo, tehnoloģisko, vides un ar sadarbību saistīto faktoru ietekmes analīzi;
 - 25.3. sociāli ekonomisko indikatoru izmantošanu.

Priekšlikumi

1. Intelektuālas sabiedrības attīstība un atbilstošas izglītības kultūras mantojuma jomā nodrošināšana (jau no sākumskolas), kā arī cieņas pret kultūras mantojumu veidošanos veicināšana jau no agras bērnības (piemēram, ģimenē) ir nepieciešams priekšnoteikums sabiedrības izpratnes un intereses veidošanai. Šādai attīstībai jāklūst par valsts politikas prioritāti kultūras jomā, iesaistot kultūras un izglītības iestādes (arī Kultūras ministriju, Izglītības un zinātnes ministriju, NKMP), NVO, kā arī reliģiskās un citas organizācijas. Īpaša uzmanība jāpievērš kultūras mantojuma, t. sk. nekustamā kultūras mantojuma objektu, sociāli ekonomiskās nozīmes skaidrošanai.
2. Pēc iespējas augstākā līmenī jāveicina vietējās sabiedrības informētība un vietējo iedzīvotāju iesaiste nekustamo kultūras mantojuma objektu baudīšanā, popularizēšanā un aizsardzībā. Tas ir vietējo pašvaldību, NVO, nekustamo kultūras mantojuma objektu īpašnieku un citu ieinteresēto pušu kopīgs uzdevums.
3. Kultūras ministrijai un NKMP (vietējā līmenī – pašvaldībām) jāizstrādā vispārēja politika (t. sk. stratēģiskās plānošanas dokumenti) nekustamā kultūras mantojuma saglabāšanai un attīstībai, ņemot vērā sociāli ekonomiskos aspektus, ieinteresēto pušu sniegto informāciju un konkrētas identificētās vajadzības).
4. Valsts politikas līmenī ir jānodrošina, lai nekustamā kultūras mantojuma objektu (īpaši – kultūras pieminekļu) īpašnieki vismaz neciestu zaudējumus saistībā ar īpašumtiesībām uz šādiem objektiem, ieviešot atbilstošus atbalsta mehānismus un kompensējot īpašniekiem uzliktos ierobežojumus. Atbalstam jāietver arī kompensācijas par ierobežotu/pārtrauktu saimniecisko darbību, atbalsts saglabāšanas pasākumiem, bezmaksas konsultācijas par kultūras mantojuma objektu sociāli ekonomiskās attīstības aspektiem. Kultūras mantojuma saglabāšana ir sociāli izdevīga, tāpēc ieteicams ieviest atlaides pieminekļu īpašniekiem par pārbaudēm, kas vērstas uz kultūras pieminekļu saglabāšanu.
5. Lai novērstu nevienlīdzīgu attieksmi pret kultūras pieminekļu īpašniekiem dažādos Latvijas reģionos, jāievieš vienota nekustamā īpašuma nodokļa piemērošanas kārtība pašvaldībās (piemēram, nosakot minimālo nodokļa atvieglojumu sliekšni kultūras pieminekļiem, kuru pašvaldības var palielināt, ņemot vērā savas finansiālās iespējas). Tas ir Kultūras ministrijas, NKMP, Ekonomikas ministrijas, Finanšu ministrijas un pašvaldību (un/vai to apvienību) kopīgs uzdevums.
6. Kadastrālās vērtības lielums ir jāatdala no kultūras pieminekļa nolietojuma likmes. Jāievieš kadastrālās vērtības pozitīva atkarība no objekta restaurācijas (jo labākā stāvoklī ir piemineklis, jo augstāka ir kadastrālā vērtība), tādējādi radot skaidru priekšstatu par kultūras pieminekļa kā par privilēģiju, nevis apgrūtinājumu. Vienlaikus ieteicams izstrādāt pilnvērtīgu nodokļu politiku, ļaujot restaurēto un sakopto kultūras pieminekļu īpašniekiem izmantot būtiskas nodokļu (piemēram, nekustamā īpašuma, PVN, ienākuma nodokļa) atlaides. Atlaides būtu jābalsta arī ieguldījumu, kas veikts kultūras pieminekļu saglabāšanā, uzturēšanā un restaurācijā, apjomā. Šāds veikto izmaiņu kopums motivētu īpašniekus ieguldīt līdzekļus, veicinot kultūras pieminekļu atjaunošanu un saglabāšanu. Tas ir Kultūras ministrijas, NKMP, Ekonomikas ministrijas, Finanšu ministrijas (Valsts ieņēmumu dienesta), Tieslietu ministrijas (Valsts zemes dienesta) un pašvaldību (un/vai to apvienību) kopīgs uzdevums.

7. Arheoloģisko pieminekļu saglabāšana ir jāveic jau no paša sākuma, pievēršot lielu uzmanību to turpmākai izmantošanai, jo saglabāšana vien nenodrošina šo pieminekļu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību. Nekustamā kultūras mantojuma (jo īpaši – arheoloģisko) objektu īpašnieku (gan privāto, gan publisko) informētības veicināšanai jāklūst par valsts politikas sastāvdaļu, pārceļot uzsvāru no kultūras mantojuma saglabāšanas uz tā potenciāla attīstību. Tas veicinātu kultūras mantojuma objektu saglabāšanu, līdzekļu atrašanu to uzturēšanai un šo objektu sabiedriski lietderīgās funkcijas efektīvāku veikšanu. Tas ir Kultūras ministrijas, NKMP un Ekonomikas ministrijas kopīgs uzdevums.
8. Ņemot vērā nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstības pozitīvo ietekmi uz uzņēmējdarbības attīstību un reģiona iedzīvotāju labbūtības līmeņa paaugstināšanos, nekustamā kultūras mantojuma objektu īpašniekiem būtu jāsniedz atbalsts publiskās infrastruktūras (galvenokārt – ceļu infrastruktūras) uzlabošanas/uzturēšanas jomā. Tas ir pašvaldību uzdevums.
9. Jāizveido vienota tīmekļa vietne (piemēram, sadaļa kādā no esošajām iestāžu tīmekļa vietnēm), kurā būtu pieejama informācija par svarīgākajiem/lielākajiem semināriem, konsultācijām u. c. pakalpojumiem (piemēram, saistībā ar restaurāciju, juridiskajiem aspektiem u. c.), metodiskie materiāli nekustamā kultūras mantojuma objektu īpašniekiem, kā arī informācija par finansējuma piesaistes iespējām kultūras pieminekļu un citu nekustamā kultūras mantojuma objektu restaurācijas un citu būvdarbu / uzturēšanas darbu veikšanai. Tas ir Kultūras ministrijas un NKMP kopīgs uzdevums.
10. Jāturpina privātīpašumā esošo nekustamā kultūras mantojuma objektu reklāmas pasākumi pašvaldību un nacionālajā līmenī, īpašu uzmanību pievēršot reklāmas pasākumiem ārvalstu interesentiem pieejamos materiālos un medijos. Tas ir pašvaldību (Tūrisma informācijas centru) un Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras uzdevums.
11. Jāpievērš pastiprināta uzmanība publiskās un privātās partnerības projektu attīstības iespējām nekustamā kultūras mantojuma jomā, apkopojot un analizējot informāciju par sadarbības šķēršļiem un nepieciešamības gadījumā izstrādājot ieteikumus attiecīgo publiskās un privātās partnerības projektu izstrādei. Tas ir Centrālās finanšu un līgumu aģentūras, Kultūras ministrijas un NKMP kopīgs uzdevums.
12. Pēc iespējas ātrāk jāidentificē tie kultūras pieminekļi, kas ir sadalīti īpašumtiesību ziņā, un jāizstrādā pasākumu plāns, lai nodrošinātu to aizsardzību un saglabāšanu. Tas ir NKMP, Kultūras ministrijas un Valsts zemes dienesta uzdevums.
13. Jāveido un jāveicina savstarpēji izdevīga nekustamā kultūras mantojuma objektu īpašnieku un pašvaldību sadarbība. Tas ir ne tikai kultūras mantojuma objektu attīstības priekšnoteikums, bet arī pašvaldības teritorijas sociāli ekonomiskās attīstības faktors. Tas ir kopīgs pašvaldību, nekustamā kultūras mantojuma objektu īpašnieku un NVO, kas darbojas šajā jomā, uzdevums.
14. Nekustamā kultūras mantojuma objektu (t. sk. kultūras pieminekļu) īpašnieku informētības paaugstināšana par nepieciešamību pēc iespējas ātrāk ziņot par konstatētajiem bojājumiem, vienlaikus pastiprinot teritorijas uzraudzību, var sekmēt lielākus panākumus attiecīgo noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā, tāpēc tā būtu veicināma. Tas ir NKMP un Valsts policijas uzdevums.

15. Jāpaaugstina tiesībaizsardzības iestāžu, prokuroru un tiesu informētība (jo īpaši pievēršot uzmanību nodarītajam ievērojamam sociāli ekonomiskajam kaitējumam un lielam cietušo pušu skaitam), lai ar kultūras mantojumu saistītu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanai un kriminālvajāšanai piešķirtu lielāku prioritāti. Tas ir NKMP, Kultūras ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Valsts policijas, prokuratūras un tiesu administrācijas kopīgs uzdevums.
16. Jāpilnveido esošais normatīvais regulējums attiecībā uz kultūras pieminekļiem nodarītā kaitējuma novērtēšanu, bojāto kultūras pieminekļu atjaunošanu un atbildības noteikšanu (attiecīgi NKMP, Kultūras ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Tieslietu ministrijas un Valsts policijas uzdevums). Tas attiecas uz:
 - 16.1. skaidru kritēriju noteikšanu, pēc kuriem veicams nodarītā kaitējuma novērtējums, t. sk. monetārajā izteiksmē (attiecīgi Pieminekļu likums un MK noteikumi Nr. 720; ja normatīvajā aktā nav noteikti detalizēti kritēriji, tad būtu lietderīgi izstrādāt un publicēt kaitējuma novērtēšanas metodoloģiju);
 - 16.2. Pieminekļu likuma 28. panta neskaidras normas grozīšanas nepieciešamību, nosakot, ka kaitējuma (nevis tikai kultūrvēsturiskās vērtības samazinājuma) novērtējums veicams visiem kultūras pieminekļiem neatkarīgi no to īpašuma tiesībām un paredzot konkrētu tā veikšanas kārtību. Jāņem vērā, ka kultūrvēsturiskās vērtības novērtējums, kas veikts tikai pēc nodarītā kaitējuma (kā tas ir šobrīd noteikts 28. pantā, t. i., bez kultūras pieminekļa sākotnējā novērtējuma), skaidri neparāda vērtības samazināšanos vai kaitējuma radīto zaudējumu apmēru;
 - 16.3. skaidras kārtības noteikšanu trešo personu nelikumīgas rīcības rezultātā bojāto kultūras pieminekļu sakārtošanas, ārkārtas konservācijas un atjaunošanas finansēšanai. Nepieciešams noteikt bojāto kultūras pieminekļu atjaunošanas noteikumus, termiņus un kārtību, šo darbu finansēšanas kārtību, īpaši gadījumos, kad vainīgie nav noskaidroti vai tiesas process (un līdz ar to arī zaudējumu atlīdzināšana) ir ilgstošs. Būtu lietderīgi izstrādāt arī metodiskos materiālus kultūras pieminekļu īpašniekiem par rīcību, kas veicama, nosakot trešo personu nodarīto kaitējumu piemineklim;
 - 16.4. lietderību izstrādāt Augstākās tiesas skaidrojumu un izstrādāt doktrīnu par Krimināllikuma 229. panta piemērojamību un būtību, nosakot noziedzīga nodarījuma objektu, kaitējuma apmēra aprēķināšanas un apstrīdēšanas iespējas, kā arī kādā veidā un kādas tieši apdraudētās intereses nosaka šī regulējuma piemērojamību.
17. Sabiedriskajā politikā būtu jāiekļauj zinātniskās pētniecības praktiskās nozīmes skaidrošana, veicinot arheoloģisko objektu īpašnieku (privāto un publisko) un arheologu sadarbības mehānisma sakārtošanu, kā arī arheologu izglītības/mācību iespēju palielināšanu. Nozīmīga loma šī uzdevuma izpildē ir nevalstiskajām organizācijām un augstākās izglītības iestādēm, kā arī Kultūras ministrijai un NKMP. Labās prakses piemēri liecina, ka, attīstot arheoloģiskā mantojuma potenciālu konkrētajā teritorijā, ir lietderīgi koncentrēties uz noteiktiem laika posmiem un objektiem. Arheoloģiskie objekti bieži vien ir saistīti ar nozīmīgiem vēsturiskiem notikumiem vai personībām, un ir svarīgi balsīties zinātniskās pētniecības rezultātos, lai veidotu šādas saiknes.
18. Arheoloģisko pieminekļu teritorijā ilgstoši veicamu neatļautu saimniecisko darbību visticamāk nevar efektīvi novērst tikai ar aizliegumiem un ierobežojumiem, tāpēc ir jāveido

zemes īpašnieku, atbildīgo valsts iestāžu (NKMP, Kultūras ministrijas, Tieslietu ministrijas) un pašvaldību dialogs, lai sniegtu pienācīgu atbalstu zemes īpašniekiem un novērstu neatļautas saimnieciskās darbības ietekmi uz arheoloģiskajām vietām. Svarīgi, lai zemes īpašnieku priekšstats par arheoloģiskajiem pieminekļiem uz viņu zemes tiktu mainīts un tie netiktu uztverti kā apgrūtinājums vai saimnieciskās darbības traucēklis, bet kā sociāli ekonomiskās attīstības iespēju nesēji.

19. Arheoloģisko pieminekļu tiesiskā regulējuma uzlabojumi jāattiecinā uz (Kultūras ministrijas un NKMP kopīgs uzdevums):
 - 19.1. arheoloģisko pieminekļu uzturēšanas vadlīniju pieņemšanu, ņemot vērā objektu veidus;
 - 19.2. arheoloģisko pieminekļu uzturēšanas kārtības izstrādi, ja tos sabojājuši dārgumu meklētāji un vainīgie nav noskaidroti (vai – pirms tie ir noskaidroti);
 - 19.3. regulējuma pilnveidošanu attiecībā uz ziņošanas pienākumu (un atbildību par nepamatotu ziņošanu) par senlietām, kas nejauši atrastas ārpus valsts aizsargājamiem kultūras pieminekļiem vai jaunatklātiem kultūras pieminekļiem, kas atrodas izpētes stadijā;
 - 19.4. īpašuma tiesību precizēšanu uz jaunatklātām senlietām, kas atrastas ārpus valsts aizsargājamiem kultūras pieminekļiem vai jaunatklātiem kultūras pieminekļiem, kas tiek pēti.
20. Jāievieš Latvijai atbilstošs ticams sociāli ekonomisko izmērāmo indikatoru kopums (nosakot galvenos rezultātīvos rādītājus), kas būtu metodoloģiski noteikts un izmantojams, lai novērtētu nekustamā kultūras mantojuma objektu attīstības radīto sociāli ekonomisko ietekmi (t. sk. ar nekustamā mantojuma attīstību saistīto projektu ilgtspējas novērtēšanai). Tāpēc pilns pētījuma gaitā izstrādāto sociāli ekonomisko indikatoru saraksts būtu jāiesniedz gan pašvaldībām un citu projektu īstenotājiem, gan uzraudzības iestādēm, lai veicinātu diskusiju par tādu indikatoru izvēli un apstiprināšanu nacionālajā līmenī, kas vispusīgi atspoguļotu projektu īstenošanas rezultātus. Tādējādi tiks uzlabota projektu kvalitāte, paaugstināta vietējo iedzīvotāju informētība un efektīvāk piešķirts finansējums projektu īstenošanai kultūras mantojuma objektu attīstības jomā. Tas ir uzdevums, kas jāpilda autoram (sociāli ekonomisko indikatoru saraksts jau ir iesniegts pašvaldībām un prezentēts Kultūras ministrijas un Latvijas pašvaldību savienības pārstāvjiem) un atbildīgajām uzraudzības iestādēm (Kultūras ministrijai, NKMP, Centrālajai finanšu un līgumu aģentūrai).
21. Projektu īstenotājiem jāņem vērā šādi apsvērumi:
 - 21.1. svarīgi ir izvērtēt iespējamo sociāli ekonomisko ietekmi un indikatoru izmantošanu projekta pašā sākotnējā stadijā (projektēšanas fāzē);
 - 21.2. ir izdevīgi izmantot sociāli ekonomiskos indikatorus, lai informētu vietējos iedzīvotājus un uzraugošās institūcijas, lai palielinātu atbalstu projektu īstenošanai (sasaistot personīgo labumu un projektu īstenošanu) un projektu konkurētspēju;
 - 21.3. nepieciešams noteikt, kā realizētais projekts ietekmēs vietējo iedzīvotāju sociāli ekonomisko vajadzību apmierināšanu. Sadarbības stiprināšana ar vietējām NVO, uzņēmējiem un citām ieinteresētajām pusēm, lai saņemtu informāciju par to praktiskajām interesēm un iegūtu indikatoru izmantošanai nepieciešamos mērījumu datus, ir viens no galvenajiem aspektiem veiksmīgai projektu īstenošanai;

- 21.4. ir lietderīgi izmantot dažādas indikatoru kategorijas, lai informētu vietējos iedzīvotājus un dažādas sociālās grupas, pievēršot uzmanību arī kultūras mantojuma objektu attīstības projektu netiešai ietekmei. Lielai daļai vietējo iedzīvotāju ir salīdzinoši svarīgs ekonomiskais ieguvums jeb pats projekta “pienesums”, tāpēc lielāka uzmanība būtu jāpievērš ekonomiskajai un finansiālajai ietekmei. Apmeklētājiem un citām ieinteresētajām pusēm bieži vien ir svarīgi infrastruktūras risinājumi (piemēram, pils ir atjaunota, bet tai ir grūti piebraukt vai novietot automašīnu tās tuvumā). Jaunām ģimenēm rūp vide un bērnu veselība, tāpēc tām ir svarīgi labbūtības un vides indikatori. Sociālā iekļaušana varētu būt svarīga pensionāriem, kuri ir vai vēlas būt sociāli aktīvi, un, ja vien viņi ir labi amatnieki un vietējās pārtikas ražotāji, tad arī vietējās ražošanas attīstības indikatori. Indikatori, kas raksturo ilgtermiņa sociāli ekonomisko ietekmi, ir svarīgi tiem, kas vēlas apmesties uz dzīvi, strādāt vai attīstīt uzņēmējdarbību stabilā un sakoptā vidē, tāpēc šos indikatorus var veiksmīgi izmantot, lai veidotu pozitīvu teritorijas tēlu.
22. Latvijā būtu lietderīgi ieviest nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli ekonomiskās attīstības metodoloģiju, kas ir bāzēta ne tikai kultūras un mantojuma aizsardzības interesēs, bet arī ieinteresēto pušu sociāli ekonomiskajās interesēs un to atbalstā.

PIELIKUMI

I. pielikums
Līdzautora atļauja raksta izmantošanai promocijas darbā

KORESPONDĒJOŠĀ AUTORA UN RAKSTU LĪDZAUTORA ATĻAUJA¹

Līdzautors:

zinātniskais grāds	PhD iur.cand, LL.M
vārds un uzvārds	Irina Oļevska-Kairiša
amats	Doktorante, zvērināta advokāte
kontakta informācija	irina.olevska@gmail.com

Rīgā

Dokumenta datums ir tā elektroniskās parakstīšanas datums

Promocijas padomes priekšsēdētājam
Dr.oec., profesori E.Gailei-Sarkanei
Padome «RTU P-09»

Raksti kā līdzautoram:

Kairiss, A., Geipele, I., Oļevska-Kairisa, I., 2023, Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia. Sustainability, 15, 10109 (2023), ISSN: 2071-1050 https://doi.org/10.3390/su151310109
Kairiss, A., Oļevska, I., 2021, Development Aspects of Archaeological Sites in Latvia. Archaeologia Lituana, Vol.22, ISSN 1392-6748. e-ISSN 2538-8738. https://www.journals.vu.lt/archaeologia-lituana/article/view/26383
Kairiss, A., Oļevska, I., 2021, Assessing Endangerment of Archaeological Heritage in Latvia: Legal Framework and Socio-Economic Aspects. AP: Online Journal in Public Archaeology, Vol. 11 (2021), ISSN: 2171-6315 http://revistas.iasarqueologia.es/index.php/APJournal/article/view/281
Kairiss, A., Oļevska, I., 2021, Development Aspects of Manors as a Part of Cultural Heritage in Latvia. Culture Crossroads, Vol.19 (2021), ISSN: 2500-9974 http://www.culturecrossroads.lv/pdf/333/en
Kairiss, A., Oļevska, I., 2020, Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia. Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management, Vol.8 (2020), 45–82, ISSN: 2255-9671 https://doi.org/10.2478/bjreecm-2020-0005

Raksti kā pirmajam autoram -

Apliecinu, ka Andris Kairišs sniedzis savu personīgo ieguldījumu šāda raksta sagatavošanā:

Raksts	Ieguldījuma novērtējums
Oļevska-Kairisa, I., Kairiss, A., 2023, Victims of heritage crimes: aspects of legal and socio-economic justice. Open Archaeology, Vol. 9 (2023), ISSN: 2300-6560. https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/opaar-2022-0293/html	60%, 10 lapa, publikācijas pamatnostādnes, metodoloģijas izstrādātājs, datu pārvaldītājs, līdzintervētājs, formālās analīzes veicējs un oriģinālā manuskripta sagatavotājs

Atļauju Andrim Kairišam rakstus izmantot viņa promocijas darba kā tematiski vienotas publikāciju kopas izstrādē.

PhD iur.cand, LL.M Irina Oļevska-Kairiša

DOKUMENTS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR LAIKA ZĪMOGU

¹ Atbilstoši RTU IEVĀ "Doktora studiju programmas "Vadītāzinātne un ekonomika" īstenošanas un promocijas darba izstrādes kārtība" nosacījumiem - Ja sagatavotajā tematiski vienotajā publikāciju kopā doktora grāda pretendents ir līdzautors, tai pievieno rakstisku visu iekļauto publikāciju līdzautoru piekrišanu publikācijas izmantošanai promocijā.

RAKSTU LĪDZAUTORU ATĻAUJA¹

Līdzautors:

zinātniskais grāds	Dr.oec.
vārds un uzvārds	Ineta Geipele
amats	RTU Profesore
kontakta informācija	ineta.geipele@rtu.lv

Rīgā

Dokumenta datums ir tā
elektroniskās parakstīšanas datums

Promocijas padomes priekšsēdētājam
Dr.oec., profesorei E.Gailei-Sarkanei
Padome «RTU P-09»

Raksti kā līdzautoram:

Kairiss, A., Geipele, I., Olevska-Kairisa, I., 2023, Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia. Sustainability, 15, 10109 (2023), ISSN: 2071-1050
<https://doi.org/10.3390/su151310109>

Atļauju Andrim Kairišam rakstu izmantot viņa promocijas darba kā tematiski vienotas publikāciju kopas izstrādē.

Dr.oec., Prof. I.Geipele

DOKUMENTS PARAKSTĪTS AR DROŠU ELEKTRONISKO PARAKSTU UN SATUR LAIKA
ZĪMOGU

¹ Atbilstoši RTU IEVF "Doktora studiju programmas "Vadībzinātne un ekonomika" īstenošanas un promocijas darba izstrādes kārtība" nosacījumiem - Ja sagatavotajā tematiski vienotajā publikāciju kopā doktora grāda pretendents ir līdzautors, tai pievieno rakstisku visu iekļauto publikāciju līdzautoru piekrišanu publikācijas izmantošanai promocijā.

Ekspertu sanāksmes
**“Sociāli-ekonomisko indikatoru izmantošana kultūras mantojuma attīstības
projektos Latvijā: Pētījuma rezultātu prezentācija”**
kopsavilkums

Sanāksmes laiks un vieta: 2023. gada 31. jūlijā plkst. 13.00–14.30, Kultūras ministrijā

Sanāksmes darba valoda: latviešu

Prezentētāji:

Andris Kairiņš, Mg.sc. soc., Bac. iur., Rīgas Tehniskās universitātes PhD oec. cand.

Irina Oļevska-Kairiņa, LL.M., Diploma in Art Law, Māstrihtas universitātes PhD iur. cand.

Dalībnieki:

1. Uldis Zariņš, Kultūras ministrijas Valsts sekretāres vietnieks kultūrpolitikas jautājumos,
2. Baiba Mūrniece, Kultūras ministrijas Kultūrpolitikas departamenta direktore,
3. Ilze Rokpelne, Kultūras ministrijas Eiropas Savienības fondu departamenta Eiropas Savienības fondu uzraudzības nodaļas vecākā eksperte,
4. Andrelita Blusanoviča, Kultūras ministrijas Eiropas Savienības fondu departamenta Finanšu instrumentu attīstības nodaļas eksperte,
5. Mudīte Juhna, Latvijas Pašvaldību savienības ģenerālsēkretāre,
6. Rita Vectirāne, Latvijas Pašvaldību savienības Izglītības un kultūras komitejas priekšsēdētāja, Jelgavas pilsētas domes priekšsēdētāja vietniece sociālo lietu, veselības un kultūras jautājumu programmā.

Sanāksmes darba kārtība:

13:00-14:00 Prezentācija. Galvenās apskatītās tēmas:

- Materiāla kultūras mantojuma izmantošanā ieinteresēto pušu un to sociāli-ekonomisko interešu raksturojums.
- Ieinteresēto pušu (vietējo iedzīvotāju) informētības aspekti par plānotiem un/ vai īstenotajiem kultūras mantojuma attīstības projektiem.
- Sociāli-ekonomisko indikatoru saturs un to novērtējums veiktā pētījuma ietvaros.
- Sociāli-ekonomisko indikatoru raksturojumi.
- Nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli-ekonomiskās attīstības metodoloģijas prezentācija un pamatjautājumu izskaidrošana (A.Kairiņa zinātniski-praktiskā izstrādne).
- Secinājumi un rekomendācijas turpmākai darbībai.

Prezentācija balstās veiktās izpētes rezultātos: 2022.gadā tika veikta aptauja par sociāli-ekonomisko indikatoru izmantošanu kultūras mantojuma attīstības projektos. Aptaujā piedalījās 20 Latvijas pašvaldības, Latvijas Investīciju un attīstības aģentūras Tūrisma departaments, Lauku atbalsta dienests, 3 Vietējās rīcības grupas un Latvijas piļu un muižu asociācija.

Veiktā pētījuma rezultāti tika daļēji atspoguļoti publikācijā: Kairiņš, A., Geipele, I., Olevska-Kairisa, I., 2023, Sustainability of cultural heritage-related projects: use of socio-economic indicators in Latvia. Sustainability 2023, 15(13), 10109, ISSN: 2071-1050. <https://www.mdpi.com/2071-1050/15/13/10109>

14:00-14:30 Jautājumi un atbildes.

14:30 Sanāksmes noslēgums.

Secinājumi: sanāksmes dalībnieki atzina veikto izpētes darbu sociāli-ekonomisko indikatoru jomā un izstrādāto nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli-ekonomiskās attīstības metodoloģiju par lietderīgu un potenciāli izmantojamu turpmākajā darbībā.

Latvijas Pašvaldību savienības ģenerālsēdētāre uzaicināja prezentētājus dalīties ar pētījuma rezultātiem un izstrādātas nekustamā kultūras mantojuma pārvaldības un sociāli-ekonomiskās attīstības metodoloģijas skaidrojumu Latvijas Pašvaldību savienības Izglītības un kultūras komitejas sēdē 2023.gada septembrī.

Rīgā, 2023.gada 31.jūlijā

Kultūras ministrijas

Valsts sekretāres vietnieks kultūrpolitikas jautājumos

(paraksts*)

Uldis Zariņš

* Dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu

ATSAUCES

1. Alexandrakis, G., Manasakis, C., Kampanis, N. (2019). *Economic and Societal Impacts on Cultural Heritage Sites, Resulting from Natural Effects and Climate Change*. Heritage. 2. <https://doi.org/10.3390/heritage2010019>. Iegūts no: <https://www.mdpi.com/2571-9408/2/1/19>.
2. Apvienotās Karalistes likums par senajiem pieminekļiem un arheoloģiskajām teritorijām. Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979, United Kingdom. Iegūts no: www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/46.
3. Brodie, N. (2010). *Archaeological Looting and Economic Justice*. In P. M. Messenger and G. S. Smith (Eds.), *Cultural Heritage Management: A Global Perspective*, lpp. 261–277. Iegūts no: <https://doi.org/10.5744/florida/9780813034607.003.0021>.
4. Brooks, A.C. (2004). *Do People Really Care About the Arts for Future Generations?* *Journal of Cultural Economics* 28: 275–284, 2004.
5. Cēsu novada Kultūras attīstības stratēģija 2030. Iegūts no: <https://www.cesis.lv/lv/attistiba/dokumenti/nozaru-attistibas-strategijas/cesu-novada-kulturas-attistibas-strategija-2030/>.
6. Cēsu novada Attīstības programma 2022.–2028. gadam. Iegūts no: https://www.cesis.lv/images/userfiles/AP-2022_2red-3_12.09.2023.pdf.
7. Coase, R. H. (1974). *The Lighthouse in Economics*. *The Journal of Law and Economics*, Vol. 17, No. 2, 357–376, Oct. 1974.
8. Dambis, J. (2019). *Kultūras pieminekļu aizsardzības sistēma Latvijā*. Iegūts no: https://www.lps.lv/uploads/docs_module/4.Dambis_01.02.2019..pdf.
9. Diena 2021, Pilskalnu sprādziens, 27.02.2021. Iegūts no: <https://www.diena.lv/raksts/sestdiena/sestdienas-salons/pilskalnu-spradziens-14257695>.
10. Dümcke, C., Gnedovsky, M. (2013). *The Social and Economic Value of Cultural Heritage: literature review*. European Expert Network on Culture. Iegūts no: <https://www.interarts.net/descargas/interarts2557.pdf>.
11. Eiropas Komisija (2017). Eiropas Komisija, Izglītības, jaunatnes, sporta un kultūras ģenerāldirektorāts, *Cultural heritage*. Publikāciju birojs, 2017. Iegūts no: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/576064>.
12. Eiropas Komisija (2019). Eiropas Komisija, Izglītības, jaunatnes, sporta un kultūras ģenerāldirektorāts, *European framework for action on cultural heritage*, Publikāciju birojs, 2019. Iegūts no: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/949707>.
13. Eiropas Padomes Konvencija 2005 – Eiropas Padomes Vispārējā Konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai. Iegūts no: <https://rm.coe.int/1680083746>.

14. Eiropas Padomes Konvencija 2017 – Eiropas Padomes Konvencija par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar kultūras vērtībām. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1958-eiropas-padomes-konvencija-par-noziedzīgiem-nodarījumiem-kas-saistiti-ar-kulturas-vertibam>.
15. Ekonomikas ministrija (2019). *Latvijas tūrisma nozares analīze. Latvijas tūrisma piedāvājuma attīstības rīcības plāna izstrāde*. Interreg Europe programmas projekta BRANDTour ietvaros/ I posms. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. Iegūts no: https://www.em.gov.lv/sites/em/files/latvijas_turisma_nozares_analize_20brandtour_20final1.pdf.
16. Esfondi.lv – Speciālā atbalsta mērķa 5.5.1. iesniegto un apstiprināto projektu kopsavilkumi. Iegūts no: <https://www.esfondi.lv/>.
17. ESPON (2020). *Measuring economic impact of cultural heritage at territorial level. Approaches and challenges*. Working paper. Iegūts no: <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/Working%20Paper%2C%20Cultural%20heritage.pdf>.
18. Frey, B. S. (1997). *Evaluating Cultural Property: The Economic Approach*. International Journal of Cultural Property 6 (2) 231–246. Iegūts no: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/abs/evaluating-cultural-property-the-economic-approach/DB9916B829B7DBE71BECFF61920C6785>.
19. Geipele, I., Staube, T., Ciemleja, G., Geipele, S., Zeltins, N., Ekmanis, J. (2015). *The Development and Design of Engineering Economic Indicator System for Nanotechnology Industry Product Manufacturing: a Case Study of Latvia*. Latvian Journal of Physics and Technical Sciences 2015, N 5 DOI: 10.1515/LPTS-2015-0024.
20. ICOMOS 2021, Addendum Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties. ICOMOS report for the World Heritage Committee. 44th extended session, Fuzhou (China) / Online meeting, 16–31 July 2021. WHC-21/44.COM/INF.8B1. Iegūts no: <https://whc.unesco.org/en/documents/187993>.
21. Kairiņš, A. (2015). *Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites mazināšana: per aspera ad astra*. Culture Crossroads, Vol. 7 (2015), 61–74, ISSN 1691-3019. Iegūts no: <https://culturecrossroads.lv/index.php/cc/article/view/228>.
22. Kairiņš, A., Sulte, A., Zirne, S., Lusena, E., Urtans, J.T. (2016). *Catalogue of endangered Latvian archaeological artefacts*. Rīga, Latvijas Kultūras akadēmija. Iegūts no: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Protecting-cultural-heritage>.
23. Kairiņš A. (2016). *Crime Against Cultural Property: Finding Solutions*. In: Przystępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza, zapobieganie, zwalczanie. Pod redakcją Trzczińskiego M., Jakubowskiego O. Wrocław: Beta-druk, pp. 63–76.

24. Kairiss, A. (2017). Awareness Raising and Protection of Archaeological Heritage. *Culture Crossroads*, Vol. 11 (2017), ISSN: 1691-3019. Iegūts no: <http://culturecrossroads.lv/index.php/cc/article/view/129>.
25. Kairiņš, A. (2020). *Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un sociāli ekonomiskās attīstības faktori*. LZA Vēstis A daļa, 2020.g. 74.sējums 3. numurs, pp. 52–79. Iegūts no: http://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2020/10/5_Andris-Kairiss.pdf.
26. Kairiss, A., Olevska, I. (2020). *Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia*. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management* 8, 45–82. Iegūts no: <https://doi.org/10.2478/bjreecm-2020-0005>.
27. Kairiss, A., Olevska, I. (2021a). *Development aspects of manors as a part of cultural heritage in Latvia*. *Culture Crossroads*, vol. 19 (2021), 153–185. Iegūts no: <http://www.culturecrossroads.lv/pdf/333/en>.
28. Kairiss, A., Olevska, I., (2021b), *Assessing Endangerment of Archaeological Heritage in Latvia: Legal Framework and Socio-Economic Aspects*. AP: Online Journal in Public Archaeology, v. 11, ISSN: 2171-6315. Iegūts no: <http://revistas.jasarqueologia.es/index.php/APJournal/article/view/281>.
29. Kairiss, A., Olevska, I., (2021c), *Development Aspects of Archaeological Sites in Latvia*. *Archaeologia Lituana*, 2021, Vol. 22. ISSN 1392-6748. e-ISSN 2538-8738. Iegūts no: <https://www.journals.vu.lt/archaeologia-lituana/article/view/26383>.
30. Kairiss, A., Geipele, I., Olevska-Kairisa, I. (2023). *Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia*. *Sustainability* 2023, 15, 10109. Iegūts no: <https://doi.org/10.3390/su151310109>.
31. Karnīte, R. (2002). *Kultūras pieminekļu īpašnieku attieksme pret kultūras pieminekļu statusu kā apgrūtinājumu*. Valsts pārvaldes institūcijas pasūtītais pētījums, Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts. Iegūts no: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/kulturas_piemineklu_statuss_lza_ei1.pdf.
32. Keynes J. M. (2017). *General Theory of Employment, Interest and Money*. Wordsworth Editions.
33. Klammer, A. (1997). *The Value of Culture*. In *Value of Culture: On the Relationship between Economics and Arts*, ed. by Arjo Klammer, Amsterdam University Press.
34. Król, K. (2021). *Assessment of the Cultural Heritage Potential in Poland*. *Sustainability* 2021, 13, 6637. Iegūts no: <https://doi.org/10.3390/su13126637>.
35. Ķīlis R., *Kultūras sektora ekonomiskā nozīme un ietekme Latvijā*, SIA “Analītisko pētījumu laboratorija”, Darba grupas vadītājs Roberts Ķīlis, Rīga, 2007.
36. Kuldīgas novada Ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2022.–2046. gadam. Iegūts no: <https://kuldigasnovads.lv/ilgtspejigas-attistibas-strategija/>.

37. Kuldīgas novada attīstības programma 2022.–2028. gadam. Iegūts no: https://kuldigasnovads.lv/wp-content/uploads/2023/04/Kuldigas_novada_AP_2_1_red_apstiprinata.pdf.
38. Kuldīgas novada ilgtspējīga tūrisma stratēģija līdz 2028. gadam. Kuldīgas novada attīstības programmas 2022.–2028. gadam tematiskais pielikums. Iegūts no: https://kuldigasnovads.lv/wp-content/uploads/2023/04/Kuldigas_novada_turisma_strategija.pdf.
39. Kultūras ministrija 2016a. Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” prioritārā virziena “Vides aizsardzības un resursu izmantošanas efektivitāte” 5.5.1. specifiskā atbalsta mērķa (turpmāk – SAM) “Saglabāt, aizsargāt un attīstīt nozīmīgu kultūras un dabas mantojumu, kā arī attīstīt ar to saistītos pakalpojumus” projekta iesnieguma veidlapas aizpildīšanas metodika (pirmā projektu iesniegumu atlasē kārta). Iegūts no: <https://atlase.cfla.gov.lv/lv/5-5-1-k-1>.
40. Kultūras ministrija 2016b. Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 5.5.1. specifiskā atbalsta mērķa “Saglabāt, aizsargāt un attīstīt nozīmīgu kultūras un dabas mantojumu, kā arī attīstīt ar to saistītos pakalpojumus” projektu iesniegumu izmaksu – ieguvumu analīzē izmantojamie vispārīgie pieņēmumi un parametru skaitliskās vērtības, aprēķinu modelis un aizpildīšanas metodika. Iegūts no: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/media_file/km_52052012020sam_ia_pieejas20un2_0rezultatu20apraksts_v41.docx.
41. Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.–2027.gadam “Kultūrvalsts”. Latvijas Republikas Ministru kabineta 01.03.2022. rīkojums Nr. 143 Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2022.–2027. gadam “Kultūrvalsts”. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/330444-kulturpolitikas-pamatnostadnes-2021-2027-gadam-kulturvalsts>.
42. Latvijas Avīze, 2015. Latvijas Avīze. (2015). Janvārī nebijušos apmēros izpostīti senkapi (09.02.2015). Iegūts no: <https://www.la.lv/latgales-kulturvesturei-nolaupitais> (in Latvian).
43. Latvijas Nacionālais terminoloģijas portāls (Latvian National Terminology portal). Iegūts no: www.termini.gov.lv.
44. Lietuvas Republikas likums par nekustamā kultūras mantojuma aizsardzību. Law on protection of immovable cultural heritage of the Republic of Lithuania. Iegūts no: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/30b3a4e0e38011ea869e86e74cfea363?jfwid=bkaxlfh>
45. Latvijas Republikas likums. Aizsargjoslu likums. Pieņemts 05.02.1997, spēkā no 11.03.1997. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/42348-aizsargjoslu-likums>.
46. Latvijas Republikas likums. Civillikums. Pieņemts 28.01.1937., spēkā no 01.09.1992. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/225418-civillikums>.
47. Latvijas Republikas likums. Krimināllikums. Pieņemts 17.06.1998., spēkā no 01.04.1999. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.

48. Latvijas Republikas likums. Kriminālprocesa likums. Pieņemts 21.04.2005., spēkā no 01.10.2005. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>.
49. Latvijas Republikas likums. Nekustamā īpašuma valsts kadastra likums. Pieņemts 01.12.2005., spēkā no 01.01.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/124247-nekustama-ipasuma-valsts-kadastra-likums>.
50. Latvijas Republikas likums. Likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību". Pieņemts 12.02.1992., spēkā no 10.03.1992. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>.
51. Latvijas Republikas likums. Likums "Par nekustamā īpašuma nodokli". Pieņemts 04.06.1997., spēkā no 01.01.1998. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/43913-par-nekustama-ipasuma-nodokli>.
52. Latvijas Republikas likums. Publiskas personas finanšu līdzekļu un mantas izšķērdēšanas novēršanas likums. Pieņemts 19.07.1995., spēkā no 16.08.1995. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/36190-publiskas-personas-finansu-lidzeklu-un-mantas-izskerdesanas-noversanas-likums>.
53. LPVEA atbildes. Muižu īpašnieku – Latvijas Privāto vēsturisko ēku asociācijas biedru – aizpildītās anketas (kopā aizpildītas 5 anketas).
54. LVM 2019 – Sakopti Ciblas senkapi, 03.01.2019. Iegūts no: <https://www.lvm.lv/jaunumi/4154-sakopti-ciblas-senkapi>.
55. Mergos G., Patsavos N. (2016). Cultural heritage as economic value. Economic Benefits, Social Opportunities, and Challenges of Cultural Heritage for Sustainable Development, pp. 398, Athens, InHeriT. Iegūts no: https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/3d1a28ee-194e-45ac-a885-d1a9c46b9106/E1_Athens-Conference.pdf.
56. Merriam-Webster dictionary. Iegūts no: <https://www.merriam-webster.com>.
57. MK noteikumi 103 – Kadastrālās vērtēšanas noteikumi. Pieņemti 18.02.2020. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/312662-kadastralas-vertesanas-noteikumi>.
58. MK noteikumi 305 – Kadastrālās vērtēšanas noteikumi. Pieņemti 18.04.2006. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/134568-kadastralas-vertesanas-noteikumi>.
59. MK noteikumi 474 – Noteikumi par kultūras pieminekļu uzskaiti, aizsardzību, izmantošanu, restaurāciju un vidi degradējoša objekta statusa piešķiršanu. Pieņemti 26.08.2003. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/78458-noteikumi-par-kulturas-piemineklu-uzskaiti-aizsardzibu-izmantosanu-restauraciju-un-vidi-degradejosa-objekta-statusa-pieskirsanu> Zaudēja spēku 01.01.2022. Tika aizvietoti ar MK Noteikumiem 720.
60. MK noteikumi 500 – Vispārīgie būvnoteikumi. Pieņemti 19.08.2014. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/269069-visparigie-buvnoteikumi>.

61. MK noteikumi 534 – Noteikumi par valsts nozīmes kultūras pieminekļu pirkuma tiesību izmantošanas kārtību un termiņiem. Pieņemti 05.07.2011. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/233045-noteikumi-par-valsts-nozimes-kulturas-piemineklu-pirkuma-tiesibu-izmantosanas-kartibu-un-termiņiem>.
62. MK noteikumi 635 – Latvijas Republikas Ministru kabineta 24.10.2017. noteikumi Nr. 635 Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” prioritārā virziena “Vides aizsardzības un resursu izmantošanas efektivitāte” 5.5.1. specifiskā atbalsta mērķa “Saglabāt, aizsargāt un attīstīt nozīmīgu kultūras un dabas mantojumu, kā arī attīstīt ar to saistītos pakalpojumus” trešās projektu iesniegumu atlases kārtas “Ieguldījumi kultūras un dabas mantojuma attīstībai nacionālās nozīmes attīstības centru pašvaldībās” īstenošanas noteikumi. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/294524-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-prioritara-virziena-vides-aizsardzibas-un-resursu-izmantosanas-efektivitate>.
63. MK noteikumi 720 – Latvijas Republikas Ministru kabineta 26.10.2021. noteikumi Nr. 720 Kultūras pieminekļu uzskaites, aizsardzības, izmantošanas un restaurācijas noteikumi. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/327240-kulturas-piemineklu-uzskaites-aizsardzibas-izmantosanas-un-restaurācijas-noteikumi>.
64. MK Rīkojums 2006. Ministru kabineta 2006. gada 18. aprīļa rīkojums Nr. 264 Par ilgtermiņa politikas pamatnostādņēm “Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.–2015. gadam. Nacionāla valsts”. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/133229-par-ilgtermina-politikas-pamatnostadnem-valsts-kulturpolitikas-vadlinijas-20062015gadam-nacionala-valsts>.
65. MK Rīkojums 2014. Ministru kabineta 2014. gada 29. jūlija rīkojums Nr. 401 Par kultūrpolitikas pamatnostādņēm 2014.–2020. gadam “Radošā Latvija”. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/267970-par-kulturpolitikas-pamatnostadnem-20142020gadam-radosa-latvija>.
66. Nagle, G. (2016). *Vandaļu bizness*. IR, 29, 326. Iegūts no: <https://ir.lv/2016/07/20/vandalu-bizness-2/>.
67. Nijkamp, P. (2012). Economic Valuation of Cultural Heritage. In Licciardi Guido, Amirtahmasebi Rana, *The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development*. Urban Development, Washington, DC: World Bank, p. 75–106. Iegūts no: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286>.
68. NKMP 2021 – Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 01.09.2021. vēstule Nr. 07-01/4524 “Par statistikas informācijas izsniegšanu A. Kairišam”.
69. NKMP 2023 – Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 09.02.2023. vēstule Nr. 07-01/689 “Par 24.01.2023. saņemto iesniegumu”.
70. Nocca, F. (2017). *The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool*. Sustainability 2017, 9, 1882. Iegūts no: www.mdpi.com/journal/sustainabilitydoi: 10.3390/su9101882.

71. NZIER 2018 – What’s the use of non-use values? Non-Use Values and the Investment Statement. Revised NZIER (New Zealand Institute of Economic Research) report to The Treasury, 1st February 2018. Retrieved from: <https://www.treasury.govt.nz/sites/default/files/2018-08/LSF-whats-the-use-of-non-use-values.pdf>.
72. Oelze S. (2020). Construction work on Notre Dame begins again. Deutsche Welle, 27.04.2020. Iegūts no: <https://www.dw.com/en/construction-work-on-notre-dame-begins-again/a-53118416>.
73. Olevska-Kairisa, I., Kairiss, A. (2023). *Victims of heritage crimes: aspects of legal and socio-economic justice*. Open Archaeology, Vol. 9 (2023), ISSN: 2300-6560. Iegūts no: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/opar-2022-0293/html?lang=en>.
74. Pasaules ekonomikas forums (2019). *The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019*. Iegūts no: https://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf.
75. Pieminekļu reģistrs (2023). Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu reģistrs (informācijas sistēma). Iegūts no: <https://mantojums.lv/cultural-objects>.
76. Pūķis, M. (2011). *Kultūras mantojuma sociālā un ekonomiskā loma*. Iegūts no: https://www.nkmp.gov.lv/lv/petijumi/pukis_kulturas_mantojums_ekosoc_loma1.pdf.
77. Ricardo, D. (2001). *On the Principles of Political Economy and Taxation*. Kitchener, Ontario. Batoche Books.
78. Rypkema, D. (2012). *Heritage Conservation and Property Values*. In Licciardi Guido, Amirtahmasebi Rana, *The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development*. Urban Development, Washington, DC: World Bank, pp. 107–142. Iegūts no: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286>.
79. Schumpeter, J. (1908). *On the Concept of Social Value*. Quarterly Journal of Economics, volume 23, 1908-9, pp. 213–232.
80. Smith, A. (2007). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Edited by S.M. Soares. MetaLibri Digital Library.
81. SoPHIA (Social Platform for Holistic Heritage Impact Assessment) Consortium (2020). *Review of Research Literature, Policy Programmes and (good and bad) Practice* (2020). Deliverable D1.1, Public. Iegūts no: <http://sophiaplatform.eu/uploads/sophiaplatform-eu/2020/10/21/a4309565be807bb53b11b7ad4045f370.pdf>.
82. Starptautiskās Krimināltiesas lieta (2016). *The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi*. International Criminal Court, case No. ICC-01/12-01/15. Iegūts no: <https://www.icc-cpi.int/mali/al-mahdi>.

83. Study Mind - Apvienotās Karalistes valdības Izglītības departamenta oficiālais partneris Nacionālajā mācību programmā. Iegūts no: <https://studymind.co.uk/questions/what-does-sustainable-management-mean/>.
84. The Britannica Dictionary. Iegūts no: <https://www.britannica.com/dictionary>.
85. Throsby D. (2012). Heritage Economics: A Conceptual Framework. In Licciardi, Guido & Amirtahmasebi, Rana, The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development. Urban Development, Washington, DC: World Bank, pp. 45–74. Iegūts no: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286>.
86. UCLG (2010). Policy Statement “Culture is the Fourth Pillar of Sustainable Development”, 3rd World Congress of United Cities and Local Governments, Mexico City, 17 November 2010. Iegūts no: <https://www.agenda21culture.net/documents/culture-the-fourth-pillar-of-sustainability>.
87. Ukrainas metodoloģija pieminekļu monetārai novērtēšanai. Metodika groshovoj ocinki pamjatos. Cabinet Ministriv Ukraini, September 26, 2002 N 1447. Iegūts no: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2002-%D0%BF?lang=uk>.
88. UNESCO Konvencija (1970). Konvencija par kultūras priekšmetu nelikumīgas ieviešanas, izvešanas un īpašumtiesību maiņas aizliegšanu un novēršanu. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1858>.
89. UNESCO Konvencija (1972). Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/766>.
90. UNESCO (2012). UN System Task Team on the Post-2015 UN Development Agenda. Culture: a driver and an enabler of sustainable development. Thematic Think Piece. Iegūts no: https://www.un.org/millenniumgoals/pdf/Think%20Pieces/2_culture.pdf.
91. UNESCO (2019). Thematic Indicators for Culture in the 2030 Agenda. Paris, UNESCO. Iegūts no: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000371562>.
92. VARAM, 2020. Natura 2000, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Publicēts 02.04.2020. Iegūts no: <https://www.varam.gov.lv/lv/natura-2000>.
93. Weisbrod Burton A. (1964). *Collective-Consumption Services of Individual-Consumption Goods*. The Quarterly Journal of Economics, Volume 78, Issue 3, August 1964, pp. 471–477. Iegūts no: <https://doi.org/10.2307/1879478>.

Article

Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia

Andris Kairiss ¹, Ineta Geipele ¹ and Irina Olevska-Kairisa ^{2,*}

¹ Institute of the Civil Engineering and Real Estate Economics, Riga Technical University, 6 Kalnciema Street, LV-1048 Riga, Latvia; kairiss.andris@gmail.com (A.K.); ineta.geipele@rtu.lv (I.G.)

² Faculty of Law, Maastricht University, Minderbroedersberg 4-6, 6211 LK Maastricht, The Netherlands

* Correspondence: i.olevska@maastrichtuniversity.nl

Abstract: The main objective of the current study was to contribute to the creation of a practically usable set of heritage development project performance indicators and check their usage possibilities in the Latvian context. For this purpose, the authors have studied scientific literature, regulatory acts, international methodologies, as well as 22 EU co-financed projects related to the cultural heritage objects' development. The developed list of indicators was tested through a sociological survey in all Latvian municipalities, other institutions and organizations. The study results showed that the use of indicators can increase public awareness and support for planned and implemented projects. The possibility of obtaining relevant measurement data (not applicability of the indicators alone) plays a very important role in the use of indicators. In addition, municipalities better accept indicators that are directly related to project results, do not require resource-intensive financial and economic analysis and are not related to long-term socio-economic impact. The study revealed that greater attention on the national scale (both by project implementers and supervisory institutions), should be paid to the acquisition and processing of the necessary data at the municipal level, paying special attention to the impact of implemented projects on well-being of population, environment, economy, finances, social inclusion, local production, education, science, real estate and infrastructure.

Keywords: socio-economic indicators; cultural heritage development; development project evaluation; sustainable heritage development

Citation: Kairiss, A.; Geipele, I.; Olevska-Kairisa, I. Sustainability of Cultural Heritage-Related Projects: Use of Socio-Economic Indicators in Latvia. *Sustainability* **2023**, *15*, 10109. <https://doi.org/10.3390/su151310109>

Academic Editor: Vasiliki Brinia

Received: 15 May 2023

Revised: 15 June 2023

Accepted: 18 June 2023

Published: 26 June 2023

Copyright: © 2023 by the authors. Licensee MDPI, Basel, Switzerland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. Introduction

Indicators are the variables that produce comprehensive information about the systems shaping sustainable development [1] (pp. 6–7). For more than 40 years, sustainability indicators have been used across a variety of sectors to measure the performance and progress of environmental, social, economic, urban and regional planning (see, e.g., [2–6]).

Cultural heritage is increasingly defined as an economic development tool [7–9] and resource for sustainable development [10,11]. For instance, culture is seen as a resource contributing to each of the goals of the 2030 Agenda for Sustainable Development [12] (In 2015, the United Nations' General Assembly unanimously adopted the 2030 Agenda, comprising 17 Sustainable Development Goals (SDGs) and 169 targets grouped around three objectives: the economic, social and environmental. While the Agenda explicitly refers to protection of the world's cultural and natural heritage only once (SDG 11.4), culture is seen as a resource contributing to each of the goals transversally. To see the many ways in which heritage can address the SDGs, please see ICOMOS Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors [13]). The United Nations New Urban Agenda ([14] the twenty-year roadmap to guide sustainable urban development adopted in 2016) confirms and strengthens the role of cultural heritage in transforming cities toward achieving sustainability. Both documents are not binding, but their unanimous approval [15,16] is a strong signal of the readiness of the Member States to contribute to achievement of the set goals.

With the reference to, *inter alia*, the 2030 Agenda, the EU has repeatedly affirmed cultural heritage in all its diversity and forms as a value in its own right and a strategic resource for the sustainable future of Europe (see, e.g., [17,18]). There have been many similar initiatives of regional and global level confirming the crucial role of protection and enjoyment of cultural heritage in effective global governance. Hence, cultural belonging, cultural rights, cultural voice, and cultural inclusion—for both individuals and groups—now constitute claims which can be incorporated into demands for the realization of economic, political and social rights [19]. The mentioned documents also stress the need of implementation of these “claims” by way of adequate financial, planning and evaluation mechanisms.

The 2030 Agenda states that the measurement of progress in implementation of the “claims” requires “quality, accessible, timely and reliable disaggregated data” (Par.48) which should be obtained through the developed list of indicators (Par.48, 75). These indicators can help in producing empirical evidence about cultural heritage objects’ multidimensional benefits [20–23] and express how these benefits may be consistent with sustainable development goals [24]. Thus, it is acknowledged that a comprehensive evaluation of the contribution of cultural heritage requires a holistic approach. However, to date no universal list of indicators has been developed to measure this contribution, and research studies focusing on such indicators are insufficient (See, e.g., CHCfE project [25], which has singled out four domains (economic, social, cultural and environmental) that together form a holistic approach in assessing the value of cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe. According to the project, only 6% of all identified studies were conceived as holistic studies covering all four domains) [26–28], even though the need for them is undeniable and acute.

As pointed out by UNESCO, “making decisions without reliable indicators is like driving without road signs” [22]. However, while driving towards sustainability requires adequate indicators across all dimensions, there should be a strong understanding about the selection and correct use of the applicable measures.

For instance, the only indicator developed in support of the SDG 11.4 of the 2030 Agenda is “total per capita expenditure on the preservation, protection and conservation of all cultural and natural heritage, by source of funding (public, private), type of heritage (cultural, natural) and level of government (national, regional, and local/municipal)” [29]. F. Nocca in her research describes why this indicator alone is not effective in achieving its main goal (11.4 of the SDGs; [27]). On the other hand, in research that analysed the indicators of sustainable tourism, which is frequently invoked to assess sustainability of cultural heritage, Tanguay, Rajaonson and Thereen [30], identified 768 indicators—a number which obviously is unreasonable (if not impossible) to implement.

The aim of the current research was to evaluate the utility of socio-economic indicators in understanding and explaining the rationale of cultural heritage development projects (projects contributing to unlocking of socio-economic potential of immovable cultural heritage objects); cultural heritage potential means a potential to generate sustainable socio-economic development based on cultural resources which extracts, exposes, and appreciates cultural heritage components, emphasising their cultural (and social) value and economic significance ([31], p. 2) using a Latvian example. Until now, despite a sufficiently large number of cultural heritage object development projects in Latvia (altogether from 2017, there were 22 approved EU co-funded Latvian projects’ applications in the field of preservation, protection and development of important cultural and natural heritage and development of the related services (19 municipal and three state-led projects for the total amount of M120+ euro) [32]), a list of indicators that would reflect the achieved progress in social, economic, cultural, environmental, well-being and other areas has not been developed. Thus, it is difficult to explain the need and usefulness of projects to local residents in order to gain their support for project implementation, to attribute the return on investment from projects to their implementers, and to help the supervising institutions to evaluate both project applications and the results achieved by the implemented project.

The research question for the authors, therefore, was whether there is a need for changes in existing approaches to and use of socio-economic indicators for reasonable substantiation and measuring of the impact of cultural heritage development projects in Latvia. The current study was intended to fill the research gap and contribute to formulation of a comprehensive set of heritage development project performance indicators, to check the applicability and data acquisition possibilities for evaluation of these indicators in the Latvian context.

In the course of the analytical work, the authors have proposed a hypothesis that the effective implementation of the indicator system is hindered by (a) the lack of necessary measurement data, and (b) insufficient awareness/understanding of the broader socio-economic impact (and impact in other areas) of cultural heritage object development projects by the involved parties (project implementers, local residents and project supervisors). Thus, the focus is shifted towards the indicators that are mostly directly linked to project results and that do not characterize long-term development.

A tangible benefit of project planners, implementers and supervisors from the study of indicators is related to the possibility of immediate application of the corresponding indicators in practical work throughout all project stages—from initial planning to assessing the results. A set of indicators developed within the research constitutes an essential element for the further development of the methodology of immovable cultural heritage management and socio-economic development. Additionally, it may serve to improve the quality, competitiveness and sustainability of cultural heritage development projects.

The methodological part of the article is dedicated to the process of formulation of the comprehensive set of socio-economic indicators related to cultural heritage development projects. This part also reflects construction of the survey according to which the offered indicators have been evaluated by the project implementers (municipalities) and other professional heritage-related stakeholders throughout Latvia. The middle part describes the obtained results. The final part contains concluding remarks and recommendations.

2. Methodology, Target Audience and Construction of the Survey

In order to make a holistic, yet workable list of applicable indicators, the authors have extensively analysed the available scientific literature on:

- Economic indicator systems (see, e.g., [33–36]);
- Heritage economics (see, e.g., [8,37–42]);
- Cultural heritage performance indicators (see, e.g., [4,27,28,43–47]).

Compiling results of the above analysis and internationally developed methodologies [29,48], the authors then identified the holistic list of indicators provisionally applicable to the Latvian situation. The identified list was then put against the indicators used in Latvia in the field of cultural heritage project development, i.e., when submitting a project application in order to qualify for co-financing by EU financial instruments, these indicators (if they apply to the project) must be carried out. These few monitoring indicators are defined in regulatory acts and guidelines. For instance, regulations related to implementation of heritage protection and development projects (Point 9, [49] (Regulation No. 635 provides for one additional indicator: “energy consumption figure (megawatt hours) (if applicable)”), Point 8, Regulation No. 130 [50], Point 9, Regulation No.322 [51], for the applicant to be eligible for co-financing under EU structural funds) provide for the following indicators to be reached:

- the expected increase in the number of visits to the supported cultural heritage objects and tourist facilities,
- the number of supported natural and cultural heritage objects,
- the number of newly created services in the supported objects of cultural heritage,
- result indicator—the number of nights spent in tourist accommodation in the territory of Latvia during the year.

The regulations-related guidelines provide for a couple of more precise indicators, e.g., improved or constructed infrastructure that promotes safeguarding and development of cultural objects, improved attainability of the cultural objects [52], benefits from increased tourism flow and from tax revenues for newly created jobs [53].

To check the practical applicability and viability of these measurements, the list of identified indicators was then put against approved EU co-funded projects' Latvian applications [32]. The approved project applications predominantly appeal to only 5 indicators:

- number of renovated/supported (cultural and natural) objects,
- number of newly created objects,
- number of newly introduced services,
- increase in object visits,
- arrangement/installation/improvement of infrastructure.

The other indicators mentioned much less frequently are:

- number of new jobs,
- new opportunities for tourism development,
- local belonging/local patriotism,
- rehabilitated degraded areas,
- benefits for society,
- archaeological research.

As a result of thorough research of the mentioned sources, the authors assumed that respective measurements (a) only partially relate to sustainable development, (b) are largely oriented towards benefits for visitors rather than for the local community and other stakeholders (e.g., [54,55]), and (c) do not reflect a whole spectre of socio-economic benefits, as they do not touch several areas positively affected by the development of heritage objects, for example, the development of cultural activities, local production, increase in welfare, etc. Comprehensive analysis of all the above scientific literature, internationally developed methodologies, national legal acts and confirmed project applications led to the development of the list of indicators to assess the multidimensional benefits produced by conservation/regeneration of cultural heritage objects. These indicators were subdivided into ten impact categories (certain major categories were subdivided into sub-categories) that composed the comprehensive matrix for impact assessment—altogether 96 individual indicators. The authors performed pilot testing of this initially created, pre-final list and respective division of indicators into categories in one of the municipalities. As a result, the following division was created (Table 1).

Table 1. Structure of indicators.

Category and Subcategory (Number of Indicators)	Measurement Area (Changes to Be Measured)/Predominantly Short/Long-Term Impact */ Direct/Indirect Relation to Results	Currently Measured in Latvia in the Project Development Area
1. Tourism development (27): 1.1. demand (8) 1.2. supply (15) 1.3. economic impact (4)	Flow of visitors, subsequently resulting in public economic benefits. 1.1. Short-term impact and direct relation 1.2.–1.3. Long-term impact and indirect relation	Number of local/foreign tourists visits (one or several day trips) × average amount left by the traveller per day; number of newly created services in supported cultural heritage sites
2. Cultural activities (15) 2.1. demand (3) 2.2. supply (6) 2.3. economic impact (6)	Development of cultural life and related public economic benefits. 2.1.–2.2. Short-term impact and direct relation 2.3. Long-term impact and indirect relation	-

Table 1. Cont.

Category and Subcategory (Number of Indicators)	Measurement Area (Changes to Be Measured)/Predominantly Short/Long-Term Impact */ Direct/Indirect Relation to Results	Currently Measured in Latvia in the Project Development Area
3. Local production (8)	Local craftsmanship/food production and related public economic benefits. Long-term impact and indirect relation	-
4. Social inclusion (7)	Involvement of local inhabitants (incl. less protected groups of people) in cultural activities, development of NGOs et al. in the field of culture. Long-term impact and indirect relation	-
5. Real estate and infrastructure (12)	Construction (incl. public infrastructure), rent, buildings usage et al. areas, and related public economic benefits. Long-term impact and indirect relation	-
6. Restoration of cultural property (8)	Condition of historic buildings and other sites, usage of sites et al. areas, and related public economic benefits. Short-term impact and direct relation	Number of supported cultural heritage sites
7. Financial impact (3)	Changes in tax revenues (at both national and local level), income of local population, etc. Long-term impact and indirect relation	Benefits from tax revenue on jobs created in supported cultural heritage sites
8. Well-being of the residents; Environment (8)	Level of local residents' satisfaction in the field of public infrastructure, environment, employment, public revenues et al., as well as level of pride in belonging to particular territory. Long-term impact and indirect relation	-
9. Education and science (6)	Scientific research, publications, heritage object-related education, student practice, etc. Long-term impact and indirect relation	-
10. Mass media and social networks (2)	Mass media interest and social networks activity. Short-term impact and direct relation	-

* Terms are conditional and refer to time limits of how soon after the completion of the project the socio-economic development affected by the results of the project will be identifiable. It is assumed that short-term is up to 1 year, long-term—more than 1 year (in some cases—several years).

2.1. Target Audience

The list of indicators was handed over for evaluation to all Latvian municipalities ($N = 43$, $n = 20$ (13 municipal governments and 7 State cities (By administrative division, Latvia is divided into territories of local governments of State cities, hereinafter 'State cities', and territories of municipal governments, hereinafter 'municipal governments' (Part 1, Sec. 4, [56]). There are 10 State cities altogether, covering around 1% of the territory of Latvia [57] and comprising the total population at the beginning of 2022 of M1,05+ [58]. This is 56% of the total Latvian population (total population of Latvia at the beginning of 2022 was M1,87+ [59]). State cities are considered to be development centres of national significance. As per the previous Law on Administrative Territories and Populated Areas (no more in force), Republican cities (in the current law replaced with State cities) were cities with developed commercial activities, transport and community facilities, social infrastructure and a significant complex of cultural institutions, having at

least 25,000 permanent residents (the cities with more residents could receive status of a Republican city even without conforming to the above requirements) (Sec. 6, [60,61]. The remaining 44% of the Latvian population live in the sparsely populated rural areas and towns, covering around 99% of the territory, which are divided into 33 administrative units (municipal governments); 46.5% from the municipalities replied, covering territories with about 67% of the total Latvian population). Responding municipal governments represent a total population of K369+ residents or 45% of all their residents (or almost 20% of the total population of Latvia). Responding State cities represent a total population of K880+ or 84% of all the residents of State cities (or about 47% of the total population of Latvia) (altogether regarding municipalities, hereinafter ‘respondents’).

For supplementing the results, the list of indicators was as well handed over for evaluation to Local Action Groups (3 replied) (Local Action Group (LAG) is an association for the implementation of the local development strategies and LEADER approach, giving local residents, businesses and municipalities the opportunity to determine the development of their territory [62,63]. The received answers represented Local Action Groups from three (out of four) Latvian regions), certain state authorities engaged in development of heritage and tourism (2 replied) (e.g., (1) the Tourism Department of the Latvian Investment and Development Agency (LIAA), whose goal is to develop Latvian tourism products and services and increase their competitiveness, as well as to make Latvia internationally recognized as an attractive tourist destination [64] and (2) the Rural Support Service that is the state’s direct administrative institution, which is, *inter alia*, responsible for the unified implementation of the state and European Union support policy in Latvia, agricultural and rural support policy [65], as well as LEADER program which is thought to promote the economic growth of the coastal area (including renovation of cultural heritage objects within the co-financed projects)) and associations (1 replied) (e.g., The professional association “Association of Latvian Castles and Manors” that aims to promote the preservation of Latvian cultural heritage, its research, restoration, maintenance, adaptation for use and development; promotes the development of tourism, culture and creative industries and related infrastructure and services in castles and estates; expands the accessibility of castles and manors to the public; develops public awareness of cultural heritage and promotes public participation in the protection of cultural heritage [66]). The survey was primarily focused on municipalities, since municipalities are (a) among the major owners of immovable cultural monuments in the country [67], (b) most actively implementing cultural heritage object development projects (for instance, out of 22 EU co-funded projects based on SAM 5.5.1., 19 were initiated and driven by the municipalities), (c) ensuring tourism development (tourism information providers in municipalities are basically a municipal structural unit (its department or an individual employee) or a municipal institution (or a structural unit of an institution), less often a municipal agency or its structural unit, also as an individual specialist or a specialist with partial responsibility for tourism development ([68], p. 74)), (d) deriving financial or other benefits from the use of cultural heritage objects, which, in turn, are used for the benefit of the local population. Each municipality (other institution and organization) was asked to fill out only one questionnaire from the institution (in certain cases up to 5 structural units of the respondent participated in filling out the questionnaire).

2.2. Construction of the Survey

The questionnaire given to the respondents for evaluation consisted of the following data:

- pre-given data sets: Category/subcategory (unifying category of indicators), Indicator (particular indicators under every category/subcategory), Suggested measurement (EUR, number, percentage or other measurement units);
- data sets to be filled in: Applicability (level of applicability of every indicator on a scale from “0” (not suitable) to “3” (well-suited)), Data Accessibility (ability to obtain data for measurement on a scale from “0” (impossible to obtain measurement data) to “3”

(easy to obtain measurement data)) and Other possible measurement data acquisition sources/comments.

Respondents were asked to evaluate the indicators “Applicability” and “Data accessibility” (hereinafter ‘the dimensions’). It should be noted that for some indicators it may be relatively easy to obtain measurement data, for example “the number of local traditional food and drink companies/producers”, but it may suit less well certain respondents (for example, Riga State city, since it is generally less characteristic of them to follow, promote or specially support local food and drinks producers). It also happens that the indicator is well suited, but it is difficult to obtain measurement data, for example “municipal budget revenues from the tourism sector” (respondents have also mentioned, inter alia, difficulties in obtaining data for the indicator “visits to the site/designated area”, where site visits can be measured by the number of sold entrance tickets, while visits to the designated area (e.g., the town, etc.) is much harder to measure. The other comments concern the size of the municipality. Considering that 32% of the total population of Latvia lives in the capital city of Riga, which is the highest rate in the countries of the EU [69], the answers showed that some indicators are applicable to Riga/Riga metropolitan area (e.g., construction of new residential areas, because far from Riga (100+ km) it is hard to get grants for housing stock construction, while in Riga it is comparatively easy). On the other hand, some indicators are not directly applicable to Riga (e.g., the number of companies involved in tourism (both with and without tourism NACE codes, e.g., family-operated farms, home manufacturers, etc., involved in tourism, which have offers for tourists or parking lots)).

Respondents could have supplemented “Measurement data acquisition sources”, making notes on the already filled-in “Measurement” field, commenting on each indicator, mentioning other indicators that, in their opinion, should be used in development projects of cultural heritage objects.

The survey assumed that:

- all indicators describe the situation in the specified time period and on a particular territory (in this case, the territory was considered a municipality or a settlement if the indicators could be attributed to the specific settlement within the municipality for some reason);
- indicators are not always directly related to the development of cultural heritage objects, as their changes may be influenced by other factors;
- the indicators describe a development useful to society, without taking into account possible risks (e.g., with a significant increase in the number of tourists, environmental pollution increases, etc.);
- indicators of different categories are interconnected and can characterize several areas of socio-economic development (e.g., the indicators belonging to one category do not always refer to only one socio-economic area and the indicators belonging to another category may also apply to this area).

According to the Respondent comments, municipalities see the practical benefit of the application of indicators at different project realisation stages, including in convincing local residents and supervising authorities about the necessity of the projects’ development and implementation, in proving the usefulness of the implemented project, as well as in the drafting and implementation of public policy.

3. Results of the Survey

3.1. Informing the Local Residents and the Usefulness of Indicators

Before evaluating the indicators, the respondents were asked to answer questions about:

- informing local residents about the intention, initiation or implementation of development projects,
- the impact of local residents’ opinions on the possibilities of implementing a tangible cultural heritage development project,

- whether the use of socio-economic indicators can make the process of informing the local residents about the socio-economic utility of the project more effective.

Are the local residents informed about the socio-economic usefulness of the project at the planning, starting or implementing stages? ($n = 20$). Please see Figure 1.

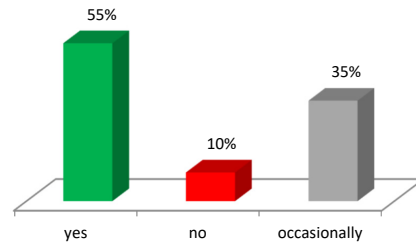

Figure 1. Informing the local residents.

Although 55% of municipalities inform local residents about the socio-economic usefulness of a planned or implemented project, 35% do so irregularly, and 10% usually do not inform local residents. In general, municipal governments inform citizens more regularly than the State cities.

How are the local residents being informed number of responses, multi-response? ($n = 20$). Please see Figure 2.

Figure 2. Ways of informing local residents.

Residents are usually informed through the municipal website and mass media, or through the resident meetings. Other forms of outreach and engagement are less common, perhaps because they are more resource-intensive or dependent on citizen activity. It should be noted that municipalities also combine different ways of providing information.

Does the residents' opinion affect the implementation of the project? ($n = 18$). Please see Figure 3.

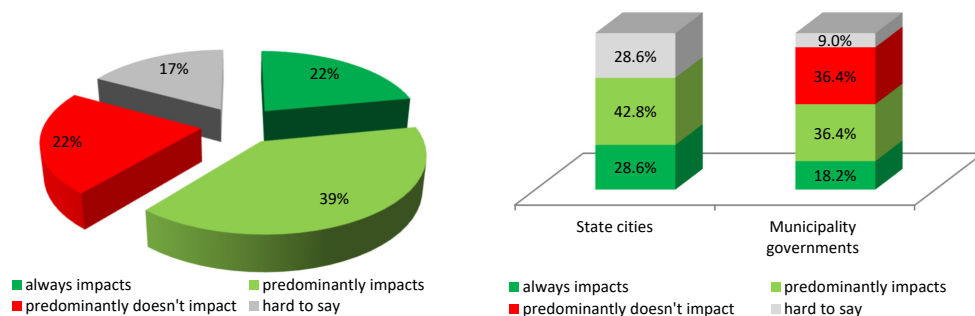

Figure 3. Level of influence of local resident opinions on the project implementation.

Although the residents’ opinion on the implementation of the projects is largely important for municipalities (in total, 61%), it is generally more important for State cities than for municipal governments. Therefore, even though State cities are less likely to inform their citizens in a targeted way, they are still more sensitive to their opinion if it is expressed.

Can the use of socio-economic indicators make the process of informing local residents about the socio-economic usefulness of the project more effective? (n = 20) Please see Figure 4.

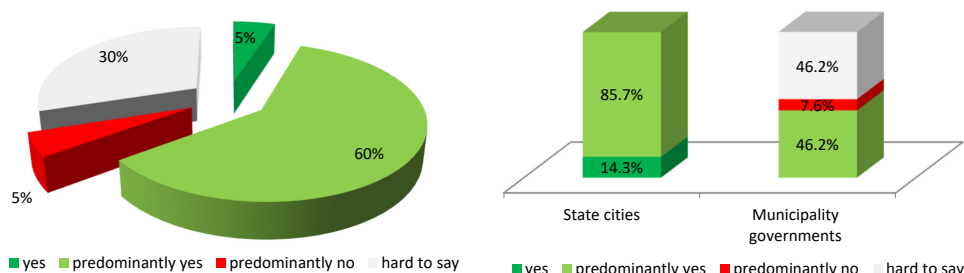

Figure 4. Usefulness of socio-economic indicators in informing local residents.

Of all municipalities, 65% believed that it would be useful to use socio-economic indicators to inform local residents. No municipality considered them to be completely useless, while 35% could not give an unequivocal answer. Significant differences in the answers to this question are between the State cities and municipal governments. All State cities explicitly believed that it is useful to use indicators, but almost half of the municipal governments found it difficult to give an unambiguous answer. Such a difference of opinion may be related to greater experience in using indicators, a more monolithic economy, as well as peculiarities of accounting and reporting procedures in State cities. Another explanation is related to more express consideration of residents’ opinions in planning or implementing a project in State cities.

Socio-economic value of heritage sites is often not obvious (e.g., [70]) for the local residents and other stakeholders. They do not always realise that cultural heritage objects, apart from the purely aesthetic view and as tourist attractions, ensure, inter alia, a positive impact on different economic areas and additional public income to cover actual social needs of the community [54,71]. Thus, many individuals do not connect their socio-economic benefits with the development of heritage sites. This leads to underestimation of advantages of investing in cultural heritage objects (e.g., [72,73]). Lack of informing and not taking into account opinions of the stakeholders deprives the projects of societal support, while local residents are deprived of understanding the additional sources of

improvement of their well-being. Consequently, proper informing of the local residents and other stakeholders serves as a key factor in ensuring the success and sustainability of the cultural heritage development projects.

3.2. Evaluation of Indicators

The indicators in Table 2 are arranged by the combined value of “Applicability” and “Data accessibility” (for illustration purposes combined value of “Applicability”, “Data accessibility” and “Average” is shown in Figure 5 as well). It is important to note that ranking the indicators by one of the dimensions, e.g., only by applicability, would have produced different results.

Table 2. Ranks of indicators categories/subcategories.

Category and Subcategory	Applicability (a)	Data Accessibility (b)	Difference (a – b)	Average ((a + b)/2)	Rank by Average
Cultural activities (supply)	2.39	2.42	−0.03	2.41	1
Restoration of cultural property	2.44	2.31	0.13	2.37	2
Tourism development (demand)	2.49	2.24	0.25	2.37	3
Mass media and social networks	2.37	2.26	0.11	2.32	4
Cultural activities (demand)	2.28	2.12	0.16	2.20	5
Tourism development (supply)	2.14	2.26	−0.12	2.20	6
Wellbeing of the population; environment	2.36	1.91	0.45	2.14	7
Cultural activities (economic impact)	2.04	1.96	0.08	2.00	8
Social inclusion	2.04	1.90	0.14	1.97	9
Local production	1.90	2.02	−0.12	1.96	10
Education and science	1.89	1.86	0.03	1.87	11
Financial impact	1.77	1.75	0.02	1.76	12
Tourism development (economic impact)	1.89	1.62	0.27	1.75	13
Real estate and infrastructure	1.45	1.69	−0.24	1.57	14

Respective values were established by Average function (sum of values/number of values where the lowest value equals 0 and the highest equals 3; empty responses were ignored; the number of responses regarding both “Applicability” and “Data accessibility” dimensions were equal). Dimension values that exceed the value of the other dimension by 10% are marked with **Bold**.

For some categories of indicators, the difference in dimension values is significant. For example, for “Wellbeing of the population; environment”, the difference exceeds 19% (“applicability” prevails), “Real estate and infrastructure”—16% (“data accessibility” prevails), “Tourism development (economic impact)—14% (“applicability” prevails), “Tourism development (demand)—10% (“applicability” prevails). The fact that “applicability” prevails might in certain cases indicate the municipalities’ understanding of the potential importance of this or another group of indicators, but signals difficulties in obtaining relevant data (non-accumulation or insufficient use) at the municipal level. As the cause for these difficulties, the respondents mentioned, inter alia, shortage of resources of the municipalities (incl.

tourism information centres) in collecting and processing of data, difficulties in obtaining data from private parties and NGOs. In certain cases, the municipalities acknowledged non-collecting of specific data since they have not previously seen the usefulness of the particular indicator.

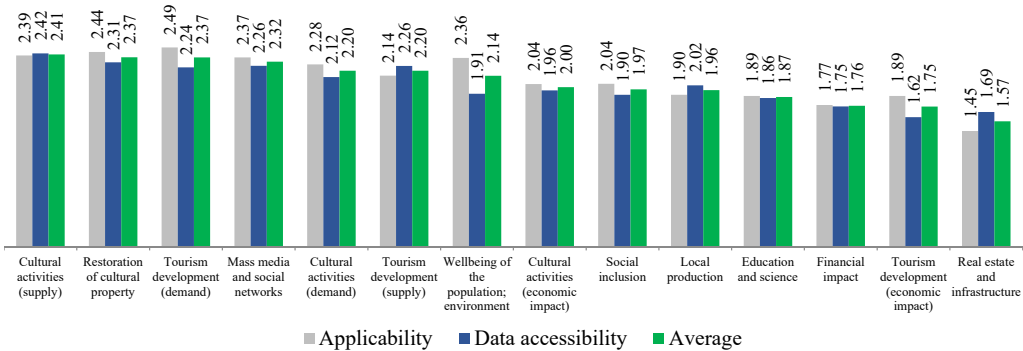

Figure 5. Evaluation of indicators categories/subcategories.

Cases where “Data accessibility” prevails indicate a smaller apparent or real interconnection (according to the respondents’ opinion) between the category of indicators and its potential impact on the results of the implemented project. This is especially characteristic of groups of long-term development (impact) indicators, such as “Real estate and infrastructure”.

The results show that the indicators that are easier to measure (tourism demand and supply, cultural activities, mass media and social networks) were rated the highest. Similarly, indicators directly related to project results (restoration of cultural property) were highly rated as well. Thus, from the six categories/subcategories of indicators (Cultural activities (supply), Restoration of cultural property, Tourism development (demand), Mass media and social networks, Cultural activities (demand), Tourism development (supply)), which shared the first five places, five categories are characterized by short-term impact and direct relation to project results.

Indicators related to financial calculations and forecasts (economic and financial impact), long-term development (real estate and infrastructure), social inclusion, scientific and educational development have been evaluated most modestly by all the municipalities. Indicators related to the well-being of the population and the environment were evaluated at the average level.

Analysing the categories of indicators that were not highly rated, in connection with the usefulness of informing citizens, it should be noted that for a large part of the local population, the economic benefit or the very “takeaway” of the project is relatively important. Thus, more attention should be paid to the economic and financial impact of the implemented projects. Infrastructural solutions are often important for visitors and other stakeholders (for example, the castle has been renovated, but it is difficult to approach it or park the car nearby). Young families care about the environment and the health of their children, so well-being and environmental indicators are important for them. Social inclusion might be important for retirees who are or want to be socially active, and as long as they are good artisans and local food makers, then also indicators of the development of local production. Indicators that characterize the long-term socio-economic impact are important for those wishing to settle down, work or develop a business in a stable and well-maintained environment. These indicators can be successfully used for creating a positive image of the area. Thus, as pointed out by F. Nocca, diverse social groups could have different values and beliefs, with different perceptions about what is relevant for their identity, attributing different values to a heritage place [27].

It should be noted that despite quite modest evaluation of indicators showing long-term and/or indirect impact, their importance should not be underestimated. Understanding of long-term outcomes is essential, if not vital, to performance of comprehensive socio-economic analysis and sustainability of cultural heritage development projects.

The analysis of the results leads to the assumption that sometimes the indicator is well suited, but there is not enough data to measure it (for example, there are no relevant statistics at the municipal level), or on the contrary, the data is or can be available, but the indicator is used less often because it is not really clear whether and how to apply it. The former cases, therefore, require paying more attention to the acquisition and processing of data, the latter to the possibilities of using the indicator itself, addressing it to the relevant interested parties.

Analysing the survey data of LAG ($n = 3$), State agencies ($n = 2$) and Association of Latvian Castles and Manors ($n = 1$) for comparison, it should be noted that their evaluation of categories/subcategories of indicators differs from the evaluation of municipalities. For example, LAG ranked Cultural activities (supply), Mass media and social networks, Cultural activities (economic impact), Local production and Cultural activities (demand) the highest (in the first five places). Focusing on categories of economic indicators, which sometimes have long-term impacts and an indirect relation to project results, is more visible here. LAGs, similarly to municipalities, rated the Real estate and infrastructure category of indicators the lowest. State agencies ranked Tourism development (demand), Cultural activities (demand), Cultural activities (supply), Education and science, Mass media and social networks the highest (in the first five places). This ranking of indicator categories can be explained by the nature of the activities of the surveyed state institutions (development of the tourism sector and promotion of the economic growth of the territories). State institutions rated the Social inclusion indicator category the lowest. The Association of Latvian Castles and Manors ranked Wellbeing of the population; Environment, Education and science, Mass media and social networks, Local production and Restoration of cultural property the highest (in the first five places). This ranking of indicator categories can be explained by the main field of activity of the surveyed association. The surveyed Association rated the Real estate and infrastructure category of indicators the lowest.

Dimension values that exceed the value of the other dimension by 10% are marked with the corresponding colour.

Figure 6 shows significant differences in the opinions of the State cities and municipal governments regarding several groups of indicators, which are most likely grounded in the solution of current social issues. Thus, the State cities place more emphasis on well-being, environment, social inclusion, restoration of cultural property, mass media and social networks, while municipal governments stress the importance of local economic traditions (local production). State cities value the use of financial and economic impact as well as tourism development (demand) indicators a little higher.

In general, the lowest ranks got indicators related to financial and economic impact, education and science development and especially real estate and infrastructure development. Most probably, such a ranking indicates complexities with their estimation and connection to the long-term development.

It should be noted that the State cities have a more pronounced tendency to evaluate the usefulness of using indicators (both applicability and data accessibility) higher than municipal governments.

Table 3 shows those indicators that are included in the top 10 (in bold in the Table 3) both by total average score and by applicability and data accessibility average scores (the full list of indicators with total average, applicability and data accessibility average scores, as well as ranks by total and ranks within categories, is attached in Appendix A). As can be seen from the table, only four indicators by total average score are included in the top 10 by applicability or data accessibility average scores. Indicator applicability or data accessibility average scores mostly (sometimes significantly) differ. This means that the inclusion of an indicator in the applicability or data accessibility top 10 does not guarantee its inclusion in

the top 10 by total average score and indicates that both dimensions must be taken into account when evaluating the implementation of indicators in practice.

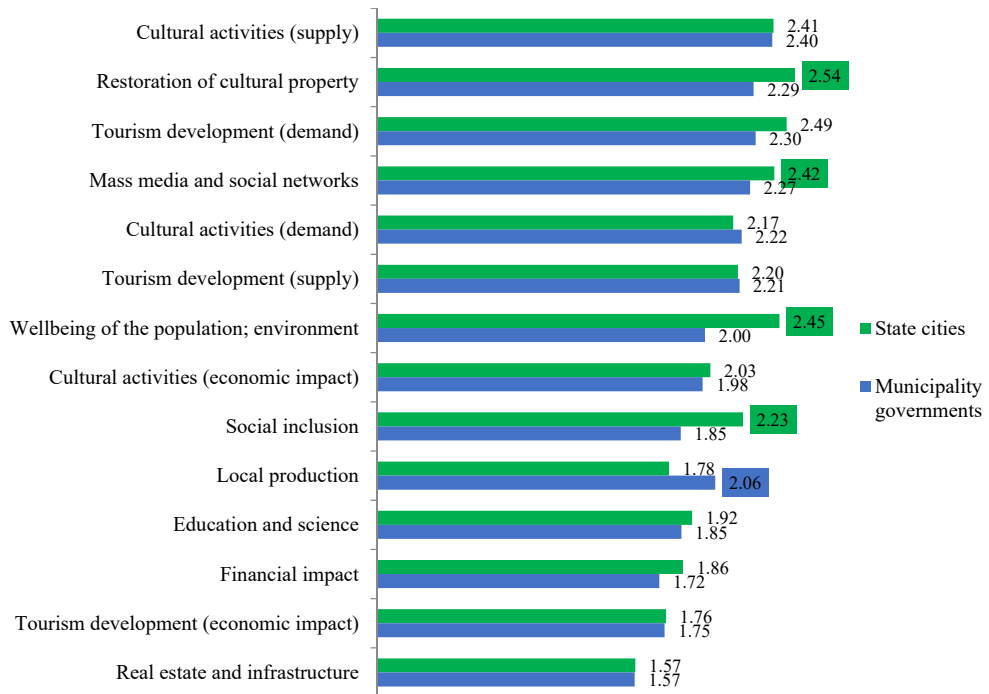

Figure 6. Evaluation of indicators categories in the State cities and municipal governments.

Table 3. Top 10 indicators (ranked by total, applicability and data accessibility).

Indicator	Unit of Measure	Average Score (Max = 3)			Rank (Out of 96 Indicators)		
		Total	Applicability	Data Accessibility	Total	Applicability	Data Accessibility
6.1. immovable cultural monuments in the territory of the municipality (distributed by type and significance)	number	2.711	2.684	2.737	1	2	1
1.1.4. in-person visits to tourism information centres	number or %	2.675	2.650	2.700	2	3	3
2.2.4. cultural institutions (including museums, galleries, theatres, etc.)	number or %	2.658	2.579	2.737	3	5	2
1.1.1. visits to the site/designated area	number or %	2.625	2.950	2.300	4	1	22
1.2.15. cultural heritage objects (hillforts, castles, castle ruins, historical buildings, etc.) that are accessible to visitors	number	2.575	2.550	2.600	5	8	7

Table 3. Cont.

Indicator	Unit of Measure	Average Score (Max = 3)			Rank (Out of 96 Indicators)		
		Total	Applicability	Data Accessibility	Total	Applicability	Data Accessibility
1.1.5. visits to the municipality's tourism website (if possible, with data on cultural object (separating those that were covered by the projects) lookups in it)	number or %	2.575	2.500	2.650	6	11	4
6.7. renovation/restoration projects of historical buildings and other cultural objects	number	2.526	2.526	2.526	7	9	11
2.2.5. material exhibitions	number or %	2.500	2.556	2.444	8	7	15
2.2.2. organized cultural events	number or %	2.474	2.368	2.579	9	20	8
1.2.11. cultural objects included in the Latvian language materials of the tourism destination	number of copies per year; number of objects included	2.466	2.300	2.632	10	34	5
10.1. reports, broadcasts, publications in the mass media	number	2.447	2.526	2.368	11	10	18
1.2.12. cultural objects included in the foreign language materials of the tourism destination	number of copies per year; number of objects included	2.425	2.300	2.550	13	35	9
4.7. song, dance, etc. collectives that operate in (use) cultural objects	number	2.421	2.211	2.632	14	43	6
1.1.3. domestic visitors	number or %	2.325	2.600	2.050	21	4	50
3.4. licenses issued for trade during cultural events (e.g., holidays, festivals, etc.).	number or %	2.275	2.000	2.550	28	57	10
8.1. residents who are satisfied with the supply of cultural services	%	2.263	2.579	1.947	30	6	58
	Indicator is in all three tops						
	Indicator is in two tops						
	Indicator is in one top only (either in the top by applicability or data accessibility)						

The serial number of the indicator shows its belonging to the particular unifying category and/or subcategory of indicators. The indicators marked in *italics* are the ones partially corresponding to the current project evaluation criteria, provided for in the legislative acts (including methodologies and guidelines).

Looking at the top 10 indicators by the total average, it can be assumed that they are largely chosen according to interrelated criteria:

- direct links with the object visits/tourism (seven out of 10, e.g., visits to objects and websites, accessibility of objects, marketing materials, cultural events and organizing exhibitions, etc.),
- ease of measurement (seven out of 10, e.g., organizing cultural events, visiting tourist information centres, statistics of marketing materials, etc.),
- direct links with project results.

Some of the indicators included in the top 10 are static in nature and do not directly relate to the results produced by the project (e.g., number of immovable cultural monuments in the territory of the municipality or number of cultural institutions) but rather describe the pre-project environment. On the other hand, if the indicators are indirectly related to the project results or refer more to the well-being and satisfaction of the needs of local residents, they appear relatively more often in the top 10 by applicability or data accessibility average

scores (e.g., domestic visitors, song, dance, etc., collectives that operate in (use) cultural objects, licenses issued for trade during cultural events, residents who are satisfied with the supply of cultural services). Most likely, the reason for this is (a) the indirect connection with the results of the project, e.g., less understanding of economic benefits which the municipality and the local residents get from trade during cultural events (which are often organized in cultural objects or in their immediate vicinity, thus, objects play the role of the cultural-historical background) or that it is useful for folk dance and song collectives to operate in a cultural-historical context in their activities (thus enriching the performances and attracting visitors) or (b) difficulties in obtaining relevant measurement data (e.g., residents who are satisfied with the supply of cultural services or attraction of domestic visitors).

It should be noted that indicators reflecting financial and long-term economic impact, social inclusion, education and science were not included in the top 10.

Looking at the top 10 indicators both by total average score and by applicability and data accessibility average scores, it can be seen that only some indicators partially correspond to the current project evaluation criteria defined in Regulation No. 635 [49], Application filling methodology [53] and Methodology for applying the criteria for evaluating project submissions [52] (see Table 1 above).

When analysing the results presented in Table 4 mathematically, it can be concluded that the highest ranks within the categories are mostly achieved by indicators with higher data accessibility (in 57.1% of cases, the data accessibility score is higher than the applicability score; average data accessibility score is 2.370, average applicability score is 2.308). The lowest ranks within the categories are mostly achieved by indicators with higher applicability (in 85.7% of cases, the applicability score is higher than the data accessibility score; average data accessibility score is 1.689, average applicability score is 1.899). This means that data accessibility is the more important dimension in the ranking of indicators, which has a greater influence on the assignment of the respective overall rating to the indicator. It can be found that the lowest places (ranks) in each category are taken by indicators which:

- require larger investment in obtaining measurement data (e.g., require financial analysis, conducting surveys, etc.), for instance, local residents who are satisfied with the use of public revenues, tax revenues from visiting cultural sites, related businesses and real estate, municipal budget revenues from the tourism sector. Additionally, several municipalities indicated that the surveys are not applicable for collecting specific data, as a very small percentage of local residents participate in them (in some cases no more than 1–2%);
- relate to long-term impacts, e.g., average value of living space in residential areas (the value tends to rise in well-developed areas around cultural objects);
- relate to the results of the project indirectly, e.g., persons employed in the production and trade of crafts and local traditional food and drinks. If a cultural object is developed, it affects the inflow of visitors, which accordingly affects auxiliary spending and, thus, the demand for local crafts' products, drinks and food, thereby increasing the number of employed persons, solving social problems, diversifying the economic activities of local residents and, accordingly, positively affecting their well-being;
- require additional investments (which tend to be long-term as well), e.g., students' practices in cultural objects (Students' practices and related scientific research, e.g., in archaeological objects, help to find the scientific basis for the international recognition of a cultural object. For instance, Grobiņa archaeological ensemble, despite its importance, was not accepted for inclusion in the UNESCO World Heritage List because, according to ICOMOS, the current state of knowledge and research on the object and its context is not sufficiently well advanced to justify the proposed Outstanding Universal Value ([74], p. 36) as well as otherwise positively affect visibility and acknowledgement of objects, but the organization of students' practices and the support of scientific activity may require additional administrative and financial expenses from municipalities).

Table 4. Indicators with highest and lowest ranks within categories.

Category/ Subcategory	Indicator	Score (Max = 3)			Total Rank (Out of All 96 Indicators)
		Total	Applicability	Data Accessibility	
1.1. Tourism development (demand)	in-person visits to tourism information centres	2.675	2.650	2.700	2
	average length of stay of tourists	2.175	2.200	2.150	47
1.2. Tourism development (supply)	cultural heritage objects (hillforts, castles, castle ruins, historical buildings, etc.) that are accessible to visitors	2.575	2.550	2.600	5
	private apartments for rent	1.550	1.800	1.300	86
1.3. Tourism development (economic impact)	turnover of the tourism sector (accommodations, catering companies, tour operators, etc.)	1.850	1.950	1.750	68
	municipal budget revenues from the tourism sector	1.579	1.737	1.421	85
2.1. Cultural activities (demand)	tickets sold to cultural events	2.316	2.316	2.316	22
	visits to culture-related websites (number of lookups, unique visitors, returned visitors)	2.026	2.053	2.000	57
2.2. Cultural activities (supply)	cultural institutions (including museums, galleries, theatres, etc.)	2.658	2.579	2.737	3
	cultural programs (including creative workshops, exhibitions, etc.), their projects	2.158	2.211	2.105	48
2.3. Cultural activities (economic impact)	attraction of investment to cultural activities	2.079	2.158	2.000	52
	use of local cultural objects in branding, advertising activities, etc.	1.895	2.211	1.579	66
3. Local production	licenses issued for trade during cultural events (e.g., holidays, festivals, etc.)	2.275	2.000	2.550	28
	persons employed in the production and trade of crafts and local traditional food and drinks	1.450	1.550	1.350	91

Table 4. Cont.

Category/ Subcategory	Indicator	Score (Max = 3)			Total Rank (Out of All 96 Indicators)
		Total	Applicability	Data Accessibility	
4. Social inclusion	song, dance, etc. collectives that operate in (use) cultural objects	2.421	2.211	2.632	14
	persons with special needs in cultural development projects, events, etc.	1.588	1.706	1.471	84
5. Real estate and infrastructure	implementation of public infrastructure projects (roads, bridges, etc.)	2.421	2.316	2.526	15
	average value of living space in residential areas	1.320	1.167	1.474	96
6. Restoration of cultural property	immovable cultural monuments in the territory of the municipality (distributed by type and significance)	2.711	2.684	2.737	1
	residents who are satisfied with the condition of historical buildings and other cultural objects	2.079	2.368	1.789	51
7. Financial impact	average income of the local residents	1.947	1.632	2.263	64
	tax revenues from visiting cultural sites, related businesses and real estate	1.658	1.842	1.474	80
8. Well-being of the residents; Environment	residents who are satisfied with the supply of cultural services	2.263	2.579	1.947	30
	local residents who are satisfied with the use of public revenues (from the development of cultural objects) for the development of social and other services	1.737	1.842	1.632	76
9. Education and science	restoration projects	2.105	2.158	2.053	50
	students' practices	1.711	1.684	1.737	78
10. Mass media and social networks	reports, broadcasts, publications in the mass media	2.447	2.526	2.368	11
	information in social networks	2.184	2.211	2.158	43

It should be noted that the indicator “average length of stay of tourists”, which partially corresponds to the current project evaluation criteria defined in Regulations No. 635 [49] and No. 130 [50], Application filling methodology [53] and Methodology for applying the

criteria for evaluating project submissions [52] (see Table 1 above) has received the lowest rating in its category.

The highest ranks, respectively, are taken by those indicators that do not meet the above-mentioned conditions, are more directly and, perhaps, more demonstrably linked to project results.

4. Conclusions and Discussion

The socio-economic indicators currently recommended by the project supervisors (see, e.g., [49,50,52,53]) incompletely describe the impact of the implemented projects in the socio-economic and other areas. Several areas are essentially not affected, so the project implementers are guided by these indicators only partially.

Although project implementers mostly support the use of indicators to inform local residents about the socio-economic returns of projects during their planning, initiation and implementation phases, local residents are not always informed about the socio-economic benefits provided by these projects. Opinions of the local residents are not always taken into account during project planning and implementation. Moreover, State cities find it more useful to take into account the opinion of the local residents than municipal governments.

Most municipalities inform residents about project plans and implementation (predominantly through the municipal website or mass media; sometimes residents' meetings are held). Municipal governments inform the residents more often than the State cities. Notwithstanding the rarer informing, it is more characteristic of the State cities to take into account residents' opinions in implementation of the projects.

The majority of indicator categories (economic benefits and financial impact, local production, well-being, social inclusion, education and science, real estate and infrastructure) is currently not particularly used to inform residents or the supervising authorities.

Indicators characterized by easier quantification, data accessibility and easier/faster visualization of the achievements (showing short-term impact) are rated the highest, while the indicators requiring financial calculations and forecasts as well as surveys (showing long-term development (impact)), incl. social inclusion, scientific and educational development, are rated the most modestly. Perhaps this is due to a need for a substantial period of time and/or additional administrative and material investments in the aforementioned fields for the indicators to show development. Indicators showing changes in well-being of the local residents and the surrounding environment are evaluated at medium level.

The use of many indicators is hampered by the difficulty of obtaining measurement data at the municipal level or the need to invest more significant administrative resources to obtain them. This is especially relevant to the indicators showing financial and economic impact, changes in the well-being, real estate and infrastructure.

The fact that some categories of indicators, in particular the ones not reflecting an obvious direct connection with the implementation of projects (a direct causal relationship is not immediately visible), were evaluated less strongly (such as the impact on education and science) shows that municipalities may not have sufficient experience in using them or that there is an absence of deep-rooted traditions in the use of these indicators.

There are significant differences in the opinions of the State cities and municipal governments regarding several categories of indicators, which are most likely related to solving current social issues as well as local economic activities. State cities rate the use of financial and economic impact indicators slightly higher.

The socio-economic indicators currently provided by the project supervisors incompletely describe the impact of the implemented projects in the socio-economic and other areas (several areas are essentially not affected); moreover, the project implementers are only partially guided by these indicators.

Thus, the results of the conducted research confirmed the proposed hypothesis and allowed the authors to conclude that project implementers are generally less supportive of indicators that:

- are associated with a larger investment in obtaining measurement data;

- refers to the long-term impact;
- are indirectly related to the results of the project;
- might be related to additional further material investments.

Although the research was focused on Latvia, it is relevant to internationally shared problems (e.g., linking individual socio-economic benefits to the benefits of developing cultural heritage sites in the local area, sustainability aspects of cultural heritage development projects, etc.). It can therefore be assumed that the findings of the research can also be used in the context of other countries. The use of socio-economic indicators in practice is in itself a significant step forward. However, it should be noted that the effect of use of the socio-economic indicators may be reinforced by introduction and shared acceptance of the methodology of immovable cultural heritage management and socio-economic development. Socio-economic indicators form one element of the relevant methodology at national and regional/local level, where other elements include, inter alia, analysis and implementing of practical measures to address the impact of several groups of political, economic, social, legal and administrative, technological, environmental, and cooperation-related factors. The development and implementation of such a methodology is a matter for further research.

The current research was only focused on project implementers (municipalities) and less affected the development projects of cultural heritage objects implemented by subjects of private law (individuals, companies), because the number of responses received from local action groups (whose members are, inter alia, businessmen) was not sufficient for the analysis and drawing the relevant conclusions. Another limitation of the conducted research concerned the clarification of local residents' opinions. Thus, the directions of further research should be related to the analysis of socio-economic indicators used by private individuals and merchants, as well as to clarifying the needs of local residents in the field of socio-economic indicators provided to them.

Recommendations

Since within the survey the respondents specified several indicators, proposed several new indicators and supplemented the measurement units of the indicators and ways of obtaining measurement data (suggesting and specifying the sources of obtaining measurement data), the initially developed list of indicators has been improved and can be used in practice. The authors propose to provide a full list of indicators to both the respondents and the supervisory authorities in order to promote the discussion on the selection and approval of such indicators at the national level, which would comprehensively picture the results of project implementation. Thus, the quality of projects will be improved, awareness of local residents will be raised, and funding will be more effectively allocated for the implementation of projects in the field of cultural heritage objects development.

Recommendations to project implementers:

- it is important to evaluate the possible socio-economic impact and the use of indicators at the very initial stage (design phase) of the project,
- it is beneficial to use socio-economic indicators to inform local residents and supervising institutions to increase support for project implementation (by linking personal benefits and project implementation) and the competitiveness of projects,
- it is necessary to determine how the implemented project will affect the socio-economic needs of local residents. Strengthening cooperation with local NGOs, businessmen and other stakeholders in order to receive information about their practical interests and to obtain measurement data necessary for the use of indicators (to measure "where we were—where we are—where we want to be") is one of the key aspects for successful project implementation,
- it is expedient to use different categories of indicators to inform local residents and different social groups,
- the indirect impact (e.g., on employment, infrastructure development, businesses, well-being of the local residents) of the cultural heritage object development projects

should not be underestimated (in particular because of the high additional value of these indicators for different groups of stakeholders), and the use of relevant indicators should be facilitated.

Author Contributions: Conceptualization, A.K., I.G. and I.O.-K.; Methodology, A.K.; Validation, A.K. and I.G.; Formal Analysis, A.K.; Investigation, A.K. and I.O.-K.; Data Curation, A.K. and I.G.; Writing—Original Draft Preparation, A.K. and I.O.-K.; Writing—Review and Editing, A.K. and I.G.; Supervision, I.G.; Project Administration, A.K. and I.O.-K.; Funding Acquisition, I.O.-K. All authors have read and agreed to the published version of the manuscript.

Funding: This research received no external funding.

Institutional Review Board Statement: Not applicable.

Informed Consent Statement: Not applicable.

Data Availability Statement: Not applicable.

Acknowledgments: The authors would like to thank representative of the Saeima (the Parliament of the Republic of Latvia) and the association Union of Riga and Pierīga Municipalities “RIGA METROPOLIS” Edvards Smiltēns for informational support; representative of the association Union of Riga and Pierīga Municipalities “RIGA METROPOLIS” Kristīne Cinkus for her assistance in conducting a survey throughout Riga Metropolis (comprising Riga (the capital or Latvia) and its surrounding municipalities); representative of LEADER Measures Division of the Rural Support Service of the Republic of Latvia Zane Jakušenoka, representative of Latvian Association of Castles, Palaces and Manors Jānis Lazdāns, representatives of the Tourism department of Investment and Development Agency of Latvia Inese Širava and Kristīne Mickāne for their professional opinion; the representative of the Department of Tourism and Heritage Development of Tukums municipality Ingrida Smuškova for initial testing of the list of indicators and professional opinion. The authors would also like to thank all the respondents to the survey.

Conflicts of Interest: The authors declare no conflict of interest.

Appendix A

Table A1. Table of Indicators.

Category/ Subcategory	Indicator	Measurement Unit	Average Total	Average Applicability	Average Data Accessibility	Rank by Total	Rank in the Category by Total
1.1. Tourism development (demand)	1.1.1. visits to the site/designated area	number or %	2.625	2.950	2.300	4	2
	1.1.2. foreign visitors	number or %	2.175	2.450	1.900	44	6
	1.1.3. domestic visitors	number or %	2.325	2.600	2.050	21	4
	1.1.4. in-person visits to tourism information centres	number or %	2.675	2.650	2.700	2	1
	1.1.5. visits to the municipality's tourism website (if possible, with data on cultural object (separating those that were covered by the projects) lookups in it)	number or %	2.575	2.500	2.650	6	3
	1.1.6. visiting the websites of local tourism destinations (if possible, with data on cultural object (separating those that were covered by the projects) lookups in them)	number or %	2.225	2.350	2.100	32	5

Table A1. Cont.

Category/ Subcategory	Indicator	Measurement Unit	Average Total	Average Applicability	Average Data Accessibility	Rank by Total	Rank in the Category by Total
1.1. Tourism development (demand)	1.1.7. occupancy of hotels or other tourists' accommodations	% from the total number of places	2.175	2.250	2.100	46	7
	1.1.8. average length of stay of tourists	nights per person per year (in another period)	2.175	2.200	2.150	47	8
1.2. Tourism development (supply)	1.2.1. hotels or other tourist accommodations	number or %	2.425	2.350	2.500	12	3
	1.2.2. rooms in hotels or other tourist accommodations	number or %	2.400	2.350	2.450	16	5
	1.2.3. private apartments for rent	number or %	1.550	1.800	1.300	86	15
	1.2.4. catering companies (cafes, restaurants, etc.)	number or %	2.075	2.050	2.100	54	11
	1.2.5. the number of companies involved in tourism (both with and without tourism NACE codes, e.g., family-operated farms, home manufacturers, etc., involved in tourism, which have offers for tourists)	number or %	2.275	2.300	2.250	25	8
	1.2.6. new services for tourists	number	2.222	2.111	2.333	34	10
	1.2.7. parking lots	number or %	2.225	2.150	2.300	33	9
	1.2.8. parking capacity	%	1.975	2.000	1.950	59	13
	1.2.9. bicycle, scooter rental points	number or %	2.025	1.750	2.300	58	12
	1.2.10. rental bicycles, scooters	%	1.850	1.600	2.100	70	14
	1.2.11. cultural objects included in the Latvian language materials of the tourism destination	number of copies per year; the number of objects included	2.466	2.300	2.632	10	2
	1.2.12. cultural objects included in the foreign language materials of the tourism destination	number of copies per year; the number of objects included	2.425	2.300	2.550	13	4
	1.2.13. information about cultural objects in national tourism materials in Latvian	number of copies per year; the number of objects included	2.275	2.250	2.300	26	6
	1.2.14. information about cultural objects in national tourism materials in foreign languages	number of copies per year; the number of objects included	2.275	2.250	2.300	27	7
	1.2.15. cultural heritage objects (hillforts, castles, castle ruins, historical buildings, etc.) that are accessible to visitors	number	2.575	2.550	2.600	5	1

Table A1. Cont.

Category/ Subcategory	Indicator	Measurement Unit	Average Total	Average Applicability	Average Data Accessibility	Rank by Total	Rank in the Category by Total
1.3. Tourism development (economic impact)	1.3.1. average expenditures of visitors (e.g., in catering companies, accommodations, shops, cultural sites/events)	EUR per day (or other period)	1.725	1.950	1.500	77	3
	1.3.2. municipal budget revenues from the tourism sector	EUR or %	1.579	1.737	1.421	85	4
	1.3.3. turnover of the tourism sector (accommodations, catering companies, tour operators, etc.)	EUR or %	1.850	1.950	1.750	68	1
	1.3.4. persons employed in the tourism sector (including accommodation, catering companies, shops, etc.).	number or %	1.850	1.900	1.800	69	2
2.1. Cultural activities (demand)	2.1.1. visiting cultural events (including festivals, concerts, celebrations, etc.).	number or %	2.263	2.474	2.053	29	2
	2.1.2. visits to culture-related websites (number of lookups, unique visitors, returned visitors)	number or %	2.026	2.053	2.000	57	3
	2.1.3. tickets sold to cultural events	number or %	2.316	2.316	2.316	22	1
2.2. Cultural activities (supply)	2.2.1. cultural programs (including creative workshops, exhibitions, etc.), their projects	number or %	2.158	2.211	2.105	48	6
	2.2.2. organized cultural events	number or %	2.474	2.368	2.579	9	3
	2.2.3. creative programs, concerts, performances, based on the local heritage/history of the cultural object	number or %	2.289	2.316	2.263	24	5
	2.2.4. cultural institutions (including museums, galleries, theatres, etc.)	number or %	2.658	2.579	2.737	3	1
	2.2.5. material exhibitions	number or %	2.500	2.556	2.444	8	2
	2.2.6. digital exhibitions	number or %	2.361	2.333	2.389	19	4
2.3. Cultural activities (economic impact)	2.3.1. attraction of investment to cultural activities	EUR	2.079	2.158	2.000	52	1
	2.3.2. economic return of organizing cultural events (income-expenses)	EUR	1.947	2.105	1.789	63	4
	2.3.3. persons employed in cultural events	number	2.079	2.000	2.158	53	2
	2.3.4. persons employed in cultural objects	number; % of the employed in the territory	2.053	1.947	2.158	56	3
	2.3.5. average salary of persons employed in cultural objects	EUR	1.921	1.789	2.053	65	5
	2.3.6. use of local cultural objects in branding, advertising activities, etc.	number or %	1.895	2.211	1.579	66	6

Table A1. Cont.

Category/ Subcategory	Indicator	Measurement Unit	Average Total	Average Applicability	Average Data Accessibility	Rank by Total	Rank in the Category by Total
3. Local production	3.1. artisans/manufacturers of crafts	number or %	2.175	2.300	2.050	45	4
	3.2. permanent craft and local traditional food and drink shops (markets)	number or %	2.200	2.100	2.300	39	3
	3.3. crafts and local traditional food and drink trading places during cultural events (e.g., holidays, festivals, etc.)	number or %	2.250	2.200	2.300	31	2
	3.4. licenses issued for trade during cultural events (e.g., holidays, festivals, etc.)	number or %	2.275	2.000	2.550	28	1
	3.5. local traditional food and drink companies/producers	number or %	2.075	2.000	2.150	55	5
	3.6. turnover of local traditional food and drink companies/producers	EUR	1.600	1.600	1.600	83	7
	3.7. municipal budget revenues from crafts and local traditional food and drink production and trade	EUR	1.650	1.450	1.850	81	6
	3.8. persons employed in the production and trade of crafts and local traditional food and drinks	number or %	1.450	1.550	1.350	91	8
4. Social inclusion	4.1. local residents participating in cultural events	number or %	1.974	2.316	1.632	60	3
	4.2. local residents participating in the carrying out of cultural events	number or %	1.842	1.947	1.737	71	5
	4.3. pupilsparticipating in cultural events	number or %	1.868	2.000	1.737	67	4
	4.4. volunteers in cultural development projects, events, etc.	number or %	1.842	1.789	1.895	74	6
	4.5. persons with special needs in cultural development projects, events, etc.	number or %	1.588	1.706	1.471	84	7
	4.6. cultural societies, associations, centres, etc.	number/number per 10,000 (other quantity) local citizens	2.211	2.263	2.158	37	2
	4.7. song, dance, etc. collectives that operate in (use) cultural objects	number	2.421	2.211	2.632	14	1

Table A1. Cont.

Category/ Subcategory	Indicator	Measurement Unit	Average Total	Average Applicability	Average Data Accessibility	Rank by Total	Rank in the Category by Total
5. Real estate and infrastructure	5.1. average rent in residential areas	EUR/m ²	1.427	1.222	1.632	92	8
	5.2. average rent in commercial buildings and offices	EUR/m ²	1.413	1.353	1.474	93	9
	5.3. average value of living space in residential areas	EUR/m ²	1.320	1.167	1.474	96	12
	5.4. average commercial area value	EUR/m ²	1.459	1.444	1.474	89	6
	5.5. construction of new residential areas	number of objects or m ²	1.458	1.389	1.526	90	7
	5.6. new commercial facilities and offices	number of objects or m ²	1.510	1.389	1.632	87	4
	5.7. transactions in the field of real estate	number or EUR	1.484	1.389	1.579	88	5
	5.8. vacant housing and premises	% or m ²	1.323	1.278	1.368	95	11
	5.9. investments in the construction of residential areas, commercial objects and offices	EUR	1.351	1.333	1.368	94	10
	5.10. tax revenue from real estate	EUR or %	1.950	1.600	2.300	62	2
	5.11. implementation of public infrastructure projects (roads, bridges, etc.)	number	2.421	2.316	2.526	15	1
	5.12. land value (distributed by type of use)	EUR/m ²	1.632	1.421	1.842	82	3
6. Restoration of cultural property	6.1. immovable cultural monuments in the territory of the municipality (distributed by type and significance)	number	2.711	2.684	2.737	1	1
	6.2. the proportion of well-preserved (restored) historical buildings and other cultural objects in the pool of historical buildings and other cultural objects in a specific territory	%	2.395	2.474	2.316	17	3
	6.3. the proportion of historical buildings (slums) and other cultural objects in poor condition in the pool of historical buildings and other cultural objects in a specific territory	%	2.395	2.368	2.421	18	4
	6.4. the proportion of functionally usable historical buildings and other usable cultural objects in the pool of historical buildings and other cultural objects in a specific territory	%	2.342	2.474	2.211	20	5

Table A1. Cont.

Category/ Subcategory	Indicator	Measurement Unit	Average Total	Average Applicability	Average Data Accessibility	Rank by Total	Rank in the Category by Total
6. Restoration of cultural property	6.5. energy efficiency of the renovated cultural object (building)	increase %	2.303	2.313	2.294	23	6
	6.6. the proportion of free (unused) historical buildings in the pool of historical buildings in a given territory	%	2.211	2.263	2.158	38	7
	6.7. renovation/restoration projects of historical buildings and other cultural objects	number	2.526	2.526	2.526	7	2
	6.8. residents who are satisfied with the condition of historical buildings and other cultural objects	%	2.079	2.368	1.789	51	8
7. Financial impact	7.1. financial return (income) per EUR invested (from public funds) in the development of cultural heritage objects	EUR	1.684	1.842	1.526	79	2
	7.2. tax revenues from visiting cultural sites, related businesses and real estate	EUR	1.658	1.842	1.474	80	3
	7.3. average income of the local residents	EUR per year	1.947	1.632	2.263	64	1
8. Well-being of the residents; Environment	8.1. residents who are satisfied with the supply of cultural services	%	2.263	2.579	1.947	30	1
	8.2. residents who are satisfied with the level of cleanliness of the neighbourhood	%	2.184	2.421	1.947	40	4
	8.3. residents who are satisfied with the opportunities provided by the development of cultural heritage sites (e.g., employment in cultural sites and related businesses, craft development, local food and drink production and sales opportunities, infrastructure development, etc.)	%	2.132	2.368	1.895	49	7
	8.4. residents who are satisfied with the use of public revenues (from the development of cultural objects) for the development of social and other services	%	1.737	1.842	1.632	76	8
	8.5. residents who are satisfied with local green areas and recreational infrastructure	%	2.211	2.421	2.000	36	3

Table A1. Cont.

Category/ Subcategory	Indicator	Measurement Unit	Average Total	Average Applicability	Average Data Accessibility	Rank by Total	Rank in the Category by Total
8. Well-being of the residents; Environment	8.6. residents who are satisfied with the local transport and access road infrastructure	%	2.184	2.368	2.000	42	5
	8.7. residents who are satisfied with the local cultural landscape	%	2.184	2.421	1.947	41	6
	8.8. residents who feel pride of belonging to their place of residence, municipality	%	2.211	2.474	1.947	35	2
9. Education and science	9.1. scientific research projects (related to cultural objects)	number	1.842	1.842	1.842	73	3
	9.2. archaeological research projects (if archaeological research is not mandatory requested by law)	number	1.763	1.789	1.737	75	5
	9.3. restoration projects	number	2.105	2.158	2.053	50	1
	9.4. scientific publications	number	1.842	1.895	1.789	72	4
	9.5. students' practices	number	1.711	1.684	1.737	78	6
	9.6. pupils' classes in cultural sites	number	1.974	1.947	2.000	61	2
10. Mass media and social networks	10.1. reports, broadcasts, publications in the mass media	number	2.447	2.526	2.368	11	1
	10.2. information in social networks	number	2.184	2.211	2.158	43	2

References

- Bossel, H. *Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications: A Report to the Balaton Group*; International Institute For Sustainable Development: Winnipeg, MB, USA, 1999; pp. 6–7, ISBN 1-895536-13-8.
- Mendes Zancheti, S.; Tone Ferreira Hidaka, L. Measuring urban heritage conservation: Theory and structure (part 1). *J. Cult. Herit. Manag. Sustain. Dev.* **2011**, *1*, 96–108. [CrossRef]
- Johnston, D.F.; Carley, M.J. Chapter 11: Social Measurement and Social Indicators. *ANNALS Am. Acad. Political Soc. Sci.* **1981**, *453*, 237–253. [CrossRef]
- Sowińska-Świerkosz, B. Review of cultural heritage indicators related to landscape: Types, categorisation schemes and their usefulness in quality assessment. *Ecol. Indic.* **2017**, *81*, 526–542. [CrossRef]
- Wong, C. Indicators in Use: Challenges to Urban and Environmental Planning in Britain. *Town Plan. Rev.* **2000**, *71*, 213–239. [CrossRef]
- Wong, C. Indicators at the Crossroads: Ideas, Methods and Applications. *Town Plan. Rev.* **2003**, *74*, 53–279. [CrossRef]
- Rypkema, D.; Cheong, C. Measurements and indicators of heritage as development. In Proceedings of the ICOMOS 17th General Assembly, Paris, France, 27 November–2 December 2011.
- Greffé, X. The Economic Value of Heritage, 2005. Available online: <http://www.planningstudies.org/pdf/Raphael%20Greffé-%20E%20%28formatted%29.pdf> (accessed on 1 June 2023).
- Auwers, S.V. Cultural heritage policies as a tool for development: Discourse or harmony? *ENCATC J. Cult. Manag. Policy* **2015**, *4*, 1.
- Brooks, G. Heritage as a driver for development: Its contribution to sustainable tourism in contemporary society. In Proceedings of the ICOMOS 17th General Assembly, Paris, France, 27 November–2 December 2011.
- ICOMOS 2017, Heritage as a Driver of Sustainability. Available online: <https://artsandculture.google.com/story/heritage-as-a-driver-of-sustainability-icomos/ewVBpE8qiz0gUQ?hl=en> (accessed on 1 June 2023).
- Agenda—UN GA Resolution A/RES/70/1, Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Available online: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement> (accessed on 1 June 2023).
- Labadi, S.; Giliberto, F.; Rosetti, I.; Shetabi, L.; Yildirim, E. *Heritage and the Sustainable Development Goals: Policy Guidance for Heritage and Development Actors*; ICOMOS: Manila, Philippines, 2021; 134p.

14. *New Urban Agenda—United Nations New Urban Agenda, Resolution A/RES/71/256*; United Nations: New York, NY, USA, 2017; ISBN 978-92-1-132731-1. Available online: <https://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf> (accessed on 1 June 2023).
15. UN 2015—Historic New Sustainable Development Agenda Unanimously Adopted by 193 UN Members. Available online: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2015/09/historic-new-sustainable-development-agenda-unanimously-adopted-by-193-un-members/> (accessed on 1 June 2023).
16. Kalapurakal, R. Cities 2030: Implementing the New Urban Agenda, 7 February 2018. Available online: <https://www.undp.org/blog/cities-2030-implementing-new-urban-agenda> (accessed on 1 June 2023).
17. EU Conclusions 2018—Council Conclusions on the Need to Bring Cultural Heritage to the Fore Across Policies in the EU, Council of the European Union, 2018. Available online: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018XG0608\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018XG0608(02)) (accessed on 1 June 2023).
18. EP Resolution 2022/2047—European Parliament Resolution of 14 December 2022 on the Implementation of the New European Agenda for Culture and the EU Strategy for International Cultural Relations (2022/2047(INI)). Available online: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0444_EN.html (accessed on 1 June 2023).
19. Jakubowski, A. Resolution 2347: Mainstreaming the Protection of Cultural Heritage at the Global Level. *Quest. Int. Law* **2018**, *48*, 21–44.
20. Fusco Girard, L. Toward a Smart Sustainable Development of Port Cities/Areas: The Role of the “Historic Urban Landscape” Approach. *Sustainability* **2013**, *5*, 4329–4348. [CrossRef]
21. UNDESA. *Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies*, 3rd ed.; UNDESA: New York, NY, USA, 2007; ISBN 978-92-1-104577-2.
22. UNESCO. *Indicators of Sustainability: Reliable Tools for Decision Making*; UNESCO-SCOPE-UNEP Policy Briefs; UNESCO: Paris, France, 2006. Available online: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000150005> (accessed on 1 June 2023).
23. Mendes Zancheti, S.; Similä, K. Measuring Heritage Conservation Performance. In Proceedings of the 6th International Seminar on Urban Conservation, Recife, Brazil, 29–31 March 2011.
24. Ost, C. Mapping Heritage Economics for Spatial Analysis in Historic City Cores. In *The Economics of Uniqueness. Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development*; Licciard, G., Amirtahmasebi, R., Eds.; World Bank Group: Washington, DC, USA, 2012; pp. 245–283.
25. CHCfE Consortium. *Cultural Heritage Counts for Europe*; CHCfE Consortium: Krakow, Poland, 2015; ISBN 978-83-63463-27-4.
26. Jelinčić, D.A. Indicators for Cultural and Creative Industries’ Impact Assessment on Cultural Heritage and Tourism. *Sustainability* **2021**, *13*, 7732. [CrossRef]
27. Nocca, F. The Role of Cultural Heritage in Sustainable Development: Multidimensional Indicators as Decision-Making Tool. *Sustainability* **2017**, *9*, 1882. [CrossRef]
28. Vecco, M.; Srakar, A. The unbearable sustainability of cultural heritage: An attempt to create an index of cultural heritage sustainability in conflict and war regions. *J. Cult. Herit.* **2018**, *33*, 293–302. [CrossRef]
29. UN SDG Indicator Metadata. Available online: <https://unstats.un.org/sdgs/metadata/files/Metadata-11-04-01.pdf> (accessed on 1 June 2023).
30. Tanguay, G.A.; Therrien, M.-C. Sustainable tourism indicators: Selection criteria for policy implementation and scientific recognition. *J. Sustain. Tour.* **2013**, *21*, 862–879. [CrossRef]
31. Król, K. Assessment of the Cultural Heritage Potential in Poland. *Sustainability* **2021**, *13*, 6637. [CrossRef]
32. EU Co-Funded Projects—Summaries of Submitted and Approved Special Support Purpose 5.5.1. Projects. Available online: https://www.esfondi.lv/es-fondu-projektu-mekletajs?form_name=projects-search-form&order_field=&order_dir=&ProjektaNosaukums=&ProjektaNumurs=5.5.1&EsFonds=Visi%20fondi&IesniedzējaNosaukums=&SamNosaukums=&ProjektaStatus=Visi%20projekti&IstenosanasVietasAdrese=&IstenosanasVietasRegions=Visa%20Latvija&IntervencesKategorijasNosaukums=&page=1 (accessed on 1 June 2023).
33. Geipele, S.; Zeltins, N.; Ekmanis, J. The Development and Design of Engineering Economic Indicator System for Nanotechnology Industry Product Manufacturing: A Case Study of Latvia. *Latv. J. Phys. Tech. Sci.* **2015**, *52*, 3–19. [CrossRef]
34. Judrupa, I.; Blagova, G. Criteria and Indicators of the Economic Sector for Sustainable Development Model of Kuldīga Municipality. *Ilgspējīga Telpiskā Attīstība* **2011**, *2*, 30–36.
35. Choi, J.-G. Developing an economic indicator system (a forecasting technique) for the hotel industry. *Int. J. Hosp. Manag.* **2003**, *22*, 147–159. [CrossRef]
36. Anderson, V. *Alternative Economic Indicators*; Routledge: London, UK, 1991; p. 106, ISBN 0415041635.
37. Throsby, D. Investment in Urban Heritage: Economic Impacts of Cultural Heritage Projects in FYR Macedonia and Georgia. In *Urban Development Series Knowledge Papers 16*; World Bank: Washington, DC, USA, 2012.
38. Throsby, D. Investment in Urban Heritage Conservation in Developing Countries: Concepts, Methods and Data. *City Cult. Soc.* **2016**, *7*, 81–86. [CrossRef]
39. Throsby, D. Culturally Sustainable Development: Theoretical Concept or Practical Policy Instrument? *Int. J. Cult. Policy* **2017**, *23*, 133–147. [CrossRef]
40. Licciardi, G.; Amirtahmasebi, R. (Eds.) *The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development*; World Bank Publications: Washington, DC, USA, 2012.

41. Ruijgrok, E.C.M. The three economic values of cultural heritage: A case study in the Netherlands. *J. Cult. Herit.* **2006**, *7*, 206–213. [CrossRef]
42. Greffe, X. Is heritage an asset or a liability? *J. Cult. Herit.* **2004**, *5*, 301–309. [CrossRef]
43. Appendino, F. Heritage-related Indicators for Urban Sustainable Development: A Systematic Review. *Urban Transp. Constr.* **2018**, *4*, 1.
44. Tanguay, G.A.; Rajaonson, J.; Lefebvre, J.-F.; Lanoie, P. Measuring the sustainability of cities: An analysis of the use of local indicators. *Ecol. Indic.* **2010**, *10*, 407–418. [CrossRef]
45. Tanguay, G.; Berthold, E.; Rajaonson, J. A Comprehensive Strategy to Identify Indicators of Sustainable Heritage Conservation. CRTP Working Papers. 2014. Available online: https://www.researchgate.net/publication/266343477_A_Comprehensive_Strategy_to_Identify_Indicators_of_Sustainable_Heritage_Conservation (accessed on 1 June 2023).
46. Guzmán, P.C.; Pereira Roders, A.R.; Colenbrander, B.J.F. Measuring links between cultural heritage management and sustainable urban development: An overview of global monitoring tools. *Cities* **2017**, *60*, 192–201. [CrossRef]
47. Ren, W.; Han, F. Indicators for Assessing the Sustainability of Built Heritage Attractions: An Anglo-Chinese Study. *Sustainability* **2018**, *10*, 2504. [CrossRef]
48. UNESCO. *Methodology Manual 2014—UNESCO Cultural for Development Indicators, Methodology Manual*; UNESCO: Paris, France. Available online: www.unesco.org/creativity/cdis (accessed on 1 June 2023).
49. Cabinet Regulation No. 635—Regulation No.635 of the Cabinet of Ministers as of 24.10.2017. “Darbības Programmas “Izaugsme un Nodarbinātība” Prioritārā Virziena “Vides Aizsardzības un Resursu Izmantošanas Efektivitāte” 5.5.1. Specifiskā Atbalsta Mērķa “Saglabāt, Aizsargāt un Attīstīt Nozīmīgu Kultūras un Dabas Mantojumu, kā arī Attīstīt ar to Saistītos Pakalpojumus” Trešās Projektu Iesniegumu Atlases Kārtas “Ieguldījumi Kultūras un Dabas Mantojuma Attīstībai Nacionālas Nozīmes Attīstības Centru Pašvaldībās” Īstenošanas Noteikumi”. Available online: <https://likumi.lv/ta/id/294524-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-prioritara-virzienu-vides-aizsardzibas-un-resursu-izmantosanas-efektivitate> (accessed on 1 June 2023).
50. Cabinet Regulation No.130—Regulation No.130 of the Cabinet of Ministers as of 10.03.2020. “Darbības Programmas “Izaugsme un Nodarbinātība” Prioritārā Virziena “Vides Aizsardzības un Resursu Izmantošanas Efektivitāte” 5.5.1. Specifiskā Atbalsta Mērķa “Saglabāt, Aizsargāt un Attīstīt Nozīmīgu Kultūras un Dabas Mantojumu, kā arī Attīstīt ar to Saistītos Pakalpojumus” Ceturtās Projektu Iesniegumu Atlases Kārtas “Kultūras Mantojuma Saglabāšana, Atjaunošana un ar to Saistītās Infrastruktūras Attīstība Rīgas Vēsturiskā Centra Teritorijā” Īstenošanas Noteikumi”. Available online: <https://likumi.lv/ta/id/313139-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-prioritara-virzienu-vides-aizsardzibas-un-resursu-izmantosanas-efektivitate> (accessed on 1 June 2023).
51. Cabinet Regulation No. 322—Regulation No.322 of the Cabinet of Ministers as of 24.05.2016. “Darbības Programmas “Izaugsme un nodarbinātība” Prioritārā Virziena “Vides Aizsardzības un Resursu Izmantošanas Efektivitāte” 5.5.1. Specifiskā Atbalsta mērķa “Saglabāt, Aizsargāt un Attīstīt Nozīmīgu Kultūras un Dabas Mantojumu, kā arī Attīstīt ar to Saistītos Pakalpojumus” Pirmās un Otrās Atlases kārtas īstenošanas Noteikumi”. Available online: <https://likumi.lv/ta/id/282643-darbibas-programmas-izaugsme-un-nodarbinatiba-prioritara-virzienu-vides-aizsardzibas-un-resursu-izmantosanas-efektivitate> (accessed on 1 June 2023).
52. Methodology for Applying the Criteria for Evaluating Project Submissions—City Development Department of Riga City Council, Methodology for Applying the Criteria for Evaluating Project Submissions. Available online: <https://www.rdpad.lv/strategija/iti-ieieviesana/5-5-1-sam/> (accessed on 1 June 2023).
53. Application Filling Methodology—Action Programs “Growth and Employment” General Assumptions and Numerical Values of Parameters, Calculation Model and Filling Methodology Used in the Cost-Benefit Analysis of Project Submissions of the Specific Support Goal 5.5.1. “Preserve, Protect and Develop Important Cultural and Natural Heritage, as well as Develop Related Services”. Available online: <https://www.km.gov.lv/lv/media/1126/download> (accessed on 1 June 2023).
54. Kairiss, A.; Olevska, I. Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Latvian Situation. *Balt. J. Real Estate Econ. Constr. Manag.* **2020**, *8*, 45–82. [CrossRef]
55. Olevska-Kairisa, I.; Kairiss, A. Victims of Heritage Crimes: Aspects of Legal and Socio-Economic Justice. *Open Archaeol.* **2023**, *9*, 20220293. [CrossRef]
56. Law on Administrative Territories and Populated Areas—Adopted 10.06.2020, Came into Force 23.06.2020. Available online: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/315654-law-on-administrative-territories-and-populated-areas> (accessed on 1 June 2023).
57. Statistics 2021—The Total Area of Regions, Republican Cities, Counties, County Towns and Parishes at the beginning of the Year—All Territories and Time Period, 2021. Available online: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__ENV__DR__DRT/DRT010/table/tableViewLayout1/ (accessed on 1 June 2023).
58. Statistics 2022—Population by Nationality in Regions, National Cities and Counties at the beginning of the Year 2022 (after the Administrative Territorial Reform in 2021). Available online: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRE/IRE031/table/tableViewLayout1/ (accessed on 1 June 2023).
59. Statistics 2022-1—Population at the beginning of the Year, Its Changes and Main Indicators of Natural Movement—Indicators and Time Period. Available online: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IR__IRS/IRS010/table/tableViewLayout1/ (accessed on 1 June 2023).
60. Law On Administrative Territories and Populated Areas—Adopted 18.12.2008, Came into Force 31.12.2008. Available online: <https://likumi.lv/ta/id/185993-administrativo-teritoriju-un-apidzivotu-vietu-likums> (accessed on 1 June 2023).

61. Table of Proposed Amendments 2020—Amendments to the Draft Law “Law on Administrative Territories and Populated Areas” for the Third Reading of the Saeima (Parliament of Latvia). Available online: <https://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.nsf/0/14818BF131F13FE5C2258569004DDB5C?OpenDocument> (accessed on 1 June 2023).
62. Latvian Rural Forum—Webpage of the Latvian Rural Forum. Available online: <https://laukuforums.lv/lv/vrg-karte-2> (accessed on 1 June 2023).
63. Cabinet Regulation No.515—Ministru Kabineta 2008.Gada 7. Jūlija Noteikumi Nr.515 “Valsts un Eiropas Savienības Atbalsta Piešķiršanas Kārtība Vietējo Attīstības Stratēģiju Īstenošanai”. Available online: <https://likumi.lv/ta/id/178093-valsts-un-eiropas-savienibas-atbalsta-pieskirsanas-kartiba-vietejo-attistibas-strategiju-istenosana> (accessed on 1 June 2023).
64. Latvian Investment and Development Agency Webpage—Tourism Department. Available online: <https://www.liaa.gov.lv/lv/strukturvieniba/turisma-departaments> (accessed on 1 June 2023).
65. Rural Support Service Webpage. Available online: lad.gov.lv (accessed on 1 June 2023).
66. Association of Latvian Castles and Manors Webpage. Available online: www.pilis.lv (accessed on 1 June 2023).
67. Cultural Policy Guidelines 2014–2020—Cultural Policy Guidelines for 2014–2020 “Radošā Latvija”: Protection of Cultural Monuments Industry Strategy, State Inspection for Protection of Cultural Monuments, Riga, 2015. Available online: https://www.nkmp.gov.lv/lv/attistibas-planosanas-dokumenti/kulturas_piemineklu_aizsardzibas_nozares_strategija_20112015_0.pdf (accessed on 1 June 2023).
68. Latvian Tourism Industry Analysis. Analysis of Latvia’s Tourism Industry: Actions for the Development of Latvia’s Tourism Offer Development Plan within the BRANDTour Project/Phase I of Interreg Europe Program, 2019; pp. 1–119. Available online: https://www.em.gov.lv/sites/em/files/latvijas_turisma_nozares_analize_20brandtour_20final1.pdf (accessed on 1 June 2023).
69. Riga Planning Region 2020—Information from Riga Planning Region Official Portal. Available online: <https://rpr.gov.lv/teritorija/iedzivotaji/> (accessed on 1 June 2023).
70. Holtorf, C. The Changing Contribution of Cultural Heritage to Society. *Mus. Int.* **2012**, *63*, 249–250. [CrossRef]
71. Latvian Academy of Sciences Economic Institute. Research of the Economic Institute of the Latvian Academy of Sciences “Attitude of Cultural Monument Owners toward the Status of Cultural Monuments as a Burden”, 2002. Available online: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/kulturas_piemineklu_statuss_lza_ei1.pdf (accessed on 1 June 2023).
72. Dümcke, C.; Gnedovsky, M. The Social and Economic Value of Cultural Heritage: Literature Review, July 2013, EENC Paper. Available online: <https://www.interarts.net/descargas/interarts2557.pdf> (accessed on 1 June 2023).
73. Klamer, A. The Values of Archaeological and Heritage Sites. *Public Archaeol.* **2014**, *13*, 59–70. [CrossRef]
74. ICOMOS 2021, Addendum Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties. ICOMOS Report for the World Heritage Committee. In Proceedings of the 44th Extended Session, Fuzhou (China), Online Meeting, 16–31 July 2021; WHC-21/44.COM/INF.8B1. Available online: <https://whc.unesco.org/en/documents/187993> (accessed on 1 June 2023).

Disclaimer/Publisher’s Note: The statements, opinions and data contained in all publications are solely those of the individual author(s) and contributor(s) and not of MDPI and/or the editor(s). MDPI and/or the editor(s) disclaim responsibility for any injury to people or property resulting from any ideas, methods, instructions or products referred to in the content.

Research Article

Irina Olevska-Kairisa*, Andris Kairiss

Victims of Heritage Crimes: Aspects of Legal and Socio-Economic Justice

<https://doi.org/10.1515/opar-2022-0293>

received October 26, 2022; accepted May 9, 2023

Abstract: The aim of this research is to show how different groups of stakeholders are suffering as a result of heritage crime. Research primarily addresses Latvian situation (with international comparisons) in relation to archaeological sites as the most vulnerable, however, the findings can be applicable to other heritage objects and broader territory as well. Most of these stakeholders are currently limited in, if not denied, access to justice and rights for an effective remedy within the traditional criminal law system. Insufficient level of social awareness of socio-economic benefits and rights stemming from integrity, development, and use of archaeological sites together with existing legal constraints results in poor self-recognition by individuals and groups as victims of heritage crime. While suffered parties abstain from protecting their rights, there is lack of information and proactive action from public authorities including law enforcement. Current research analyses the nature and scope of immediate harm resulted from the damage of archaeological sites and the extended consequences of the heritage crime for the different stakeholders' groups. It points at the inefficiency of standard retributive approach and evaluates benefits of restorative justice elements in reaching justice for heritage crime victims. The results could be used for better recognition of benefits, and therefore rights, stemming from intact archaeological sites, amending legal regulation, providing access to justice for suffered individual and collective parties, allowing recognition of mass victimisation and facilitating prevention of heritage crime.

Keywords: archaeological damage, heritage crime, reparations, socio-economic justice, suffered interests

1 Introduction

Cultural heritage crime is sometimes perceived as a victimless crime (e.g. Lostal, 2021a; Manacorda & Visconti, 2013; Muneesami). While there might be no immediately seen victim, scientific literature (Brooks, 2002, 2004; Frey, 1997; Licciardi & Amirtahmasebi, 2012; Throsby, 1995, etc.), international heritage protection documents (from Hague Convention 1954 to Faro Convention 2005), and previous research of the authors prove existence of extensive range of interests associated with the integrity and development of cultural heritage sites¹ (ibid.; as well as Kairiss & Olevska, 2020, 2021a,b, 2022). Damage and destruction of

¹ Sites and objects are hereinafter used interchangeably meaning cultural heritage immovable objects.

* **Corresponding author: Irina Olevska-Kairisa**, Faculty of Law, Maastricht University, Minderbroedersberg 4-6, Maastricht, Netherlands, e-mail: irinaolevska@inbox.lv, i.olevska@maastrichtuniversity.nl

Andris Kairiss: Faculty of Engineering Economics and Management, Institute of Civil Engineering and Real Estate Economics, Riga Technical University, Riga, Latvia

heritage objects inevitably harm these interests, thus victimizing respective parties. However, challenges arising out of this statement are multifaceted.

Primarily, socio-economic value of heritage sites is often not obvious (e.g. Holtorf, 2011) both for the society and the law enforcement. The easiest way to show the value of heritage sites is in monetary terms. For instance, the economic and social values of Colosseum have been estimated at EUR 76.8B (Deloitte Finance, 2022), which is 2.36 times as much as whole Latvia's GDP (Country Economy, 2022). For sure, there are thousands of sites less popular than Colosseum with different level of potential (e.g. Kairiss & Olevska, 2021a); however, the scientific literature and empirical analysis show undeniable social value and economic benefit of investing in historic environment² (e.g. Dümcke & Gnedovsky, 2013; Klamer, 2014). Therefore, type and extent of harm caused by damage or destruction of historic sites is frequently underestimated.

Respectively, the suffered parties might not consider themselves as crime victims, thus restricting themselves from their rights to remedy. Besides unclear (not obvious) value of historic sites, this might be fostered by discouraging attitude of law enforcement officers, lengthy proceedings, poor awareness of suffered parties' rights – to name just a few. Countries having guides to encourage owners, managers, guardians of a heritage site, or community group to make a victim impact statement (as it is, for instance, Historic England, 2018c, p. 8) in case of a heritage crime is not so frequent phenomenon.

Besides, the types and number of victims under traditional criminal law are constrained. While, e.g. Latvia, criminalizes damage and destruction of heritage sites as a crime against public order, thus underlying collective interest in their protection, individual victims suffering direct harm are the only ones considered as victims within the domestic criminal proceedings. At the same time, lack of case law, complexity in proving the scope, and nature of caused harm as well as restrictive attitude of judicial system towards large numbers of claims from comparatively remote plaintiffs make it practically impossible for the other (including, collective) parties suffered as a result of a heritage crime to access justice and protect their rights outside criminal law system (e.g. within the civil proceedings).

The aforementioned issues at least partially stem from the insufficient priority given to the heritage crimes in many countries (e.g. Latvia (Kairiss & Olevska, 2020); United Kingdom (Assessment, 2017; Poyser & Poyser, 2017); the Netherlands (Monument Supervision, 2022), etc.).

The current research is thought to add to the discussion on the type and scope of harm caused by damage and destruction of heritage sites to the victims and the most appropriate remedies the suffered parties can be entitled to within the different regulatory and judicial frameworks.

From the theoretical perspective, the manuscript appeals to the theories of rights (e.g. Mackay, 1996) and restorative justice (e.g. Zehr & Mika, 1997; Zehr, 2002) from the legal domain and concepts of value (e.g. Throsby, 2007) and public goods (e.g. Samuelson, 1954; Weisbrod, 1964) from the economic domain. The article is a consolidation of the previous multi-year research of the authors identifying the economic and non-economic interests of cultural heritage stakeholders, types of suffered harm, and legal constraints in recognizing these suffered parties as victims in criminal processes (Kairiss & Olevska, 2020, 2021a,b, 2022). The results of the research are based on the analysis of the international and Latvian case law, extensive review of scientific literature, and comparative analysis of the legal framework (Criminal Codes of 29 European countries were analysed in terms of criminalisation of damage to/destruction of heritage objects³) and practice (approach of 12 European countries in terms of existing system of assessment of damage done to heritage objects⁴).

² For example, Historic England report of 2010 showed direct contribution of an additional £1.60 to the local economy over a 10 year period compared to £1 invested in the historic environment (<https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/hc-eng-2010/>).

³ See partial results below (incl. footnotes 5 and 6).

⁴ Kairiss and Olevska (2020).

2 Self-Identification and Recognition as a Victim of Heritage Crime

Heritage sites can be a subject of crime as any other immovable property; however, the caused harm is often greater, because of the additional socio-economic values carried by these sites (Historic England, 2016, p. 4). Many European countries acknowledge this by criminalizing damage/destruction of heritage objects as aggravated (or specially separated out form of) property damage⁵. Others, however, consider compromising integrity of cultural heritage sites as a crime against public interest, order, health, morality, or external environment⁶.

Differences in legal approaches impact the determination of victims within the criminal proceedings. While Latvia positions damage/destruction of immovable cultural objects under the crimes against public order, the only designated victim of these crimes is generally the state represented by National Heritage Board.⁷ The authors have not established that owners have ever been addressed as potential victims by the police or tried themselves to claim suffered harm within the criminal proceedings in case of illegal intervention into their owned archaeological sites in Latvia.⁸ The same concerns more remote parties, including scientists, NGOs, and/or local community. Even if a person or group feels harmed by the illegal activity, lack of information, failure to understand long-term consequences of the crime, inability to submit collective claim within the criminal proceedings,⁹ little chance to receive monetary compensation, or obtain moral satisfaction,¹⁰ restraints in who can be designated a victim,¹¹ deterrence of law enforcement agencies to actively search for victims and pro-actively inform them about their rights as well as other constraints, discourage these parties from trying to get redress for the suffered harm. This assumption has been checked through the survey performed by the authors among the members of the Latvian Society of Archaeologists¹² (the LSA) (hereinafter – the Survey). According to the Survey results, 80% of respondents consider themselves as suffered parties in case of damage to or destruction of an archaeological heritage object. The answers (multiple choice of predefined answers and/or own answer was possible) show that the archaeologists feel suffered predominantly as heritage lovers (85%), members of the society (80%),

5 E.g. Lithuania (Criminal Code, Art.187, 188), Estonia (Penal Code, Art.204, 205), Poland (Criminal Code, Art.288, 294), Moldova (Penal Code, Art. Article 199), Romania (Penal Code, Art.253), Czech Republic (Criminal Law, Art.228, 229), Hungary (Act C of 2012 on the Penal Code, Art.371), Slovenia (Criminal Law, Art.219, 222), Slovakia (Criminal Law, Art.248, 248a, 249), Greece (Penal Code, Art.378), Portugal (Penal Code, Art.213), France (Penal Code, Art.322-3-1), Austria (Criminal Code, Art.126).

6 Latvia (Criminal Law, Art.229), Norway (Penal Code, Art.242), Iceland (General Penal Code, Art.177), Finland (Penal Code, Chapter 48, Art.6; Finland also has one norm in Various harmful acts/Damage), Russia (Criminal Code, Art.243, 243²), Belarus (Criminal Code, Art.344, 345), Hungary (Act C of 2012 on the Penal Code, Art.357; Hungary also has one norm in Property crimes), Croatia (Criminal Law, Art.319, 320), Malta (Criminal Code, Art.325; Malta also has one norm in Crimes against Historic Heritage), Italy (Penal Code, Art.733; Italy has also norms in Crimes against Historic Heritage).

7 E.g. Criminal case No. 11817006218, Criminal case No. 11817004716, Criminal Case No. 11100009615. For details see Kairiss and Olevska (2021a).

8 Even though the law states that this is the obligation of the owner to renovate and restore a cultural monument at his or her own expense (Article 24, Cultural Monument Protection Law), analysis shows that money is not requested within the criminal process, but occasionally later on through the monuments' restoration support schemes (Kairiss & Olevska, 2021a).

9 According to part 2, Section 95 of the Law on Criminal Procedure of the Republic of Latvia "A victim in criminal proceedings may not be a person to whom moral injury was caused as a representative of a specific group or part of society."

10 Forms of punishment under Latvian Criminal Law do not provide for any form of moral or symbolic reparation (Article 36), while Criminal Procedure Law provides that compensation for moral harm can be applied for only in monetary terms (Article 350).

11 The requirement to go through a process of formal recognition is considered one of the issues that limits victims' access to certain rights (Evaluation of Directive 2012/29/EU, 2022).

12 Latvian Society of Archaeologists (LSA) is a public organisation that unites around 70 professional archaeologists, archeology-related specialists, students, and those interested in this field, representing all institutions where archaeologists work in Latvia. This Society was selected for the purposes of the survey for two reasons: (a) archaeological objects are the most vulnerable of all the heritage objects and the most impacted by illegal activities in Latvia, (b) those professionally working and/or interested in the integrity and development of archaeological objects are united into the legal entity (organisation) which allows to perform targeted survey. The survey was conducted from 2nd to 10th March 2023, $n = 20$ (29% of all members of the LSA).

representatives of a scientific community (70%), representatives of the LSA or other NGO (70%) as well as professionals who are deprived of/restricted to the possibility of researching the archaeological object (60%). When asked in which of those statuses the respondents think it would be correct to officially recognize them as victims of heritage crime, the top answers included the “members of the society” (70%), “professionals who are deprived of/restricted to the possibility of researching the archaeological object” (55%), and “heritage lovers” and “members of the scientific community” (both – 45%). These answers directly correspond to the following types of harm: (a) emotional distress, decrease in cultural-historical value, disruption of culture suffered by archaeologists predominantly socially (as members of the society and the scientific community, as well as heritage lovers) and (b) restriction of research/earning opportunities suffered by them predominantly economically (as professionals). While archaeologists mention different damage/destruction cases as those that echoed the most on them, several answers mentioned that all the respective cases of damage and destruction of archaeological objects should be considered as causing suffering to the archaeologists, since e.g. “any excavated, looted, or vandalized archaeological object is partially or completely ‘taken away’ from us as professionals.”

Besides, when asked why the LSA had never claimed to be recognized as a victim in archaeological heritage crimes, the head of the LSA mentioned (referring to the LSA as a part of the scientific community and the only NGO unifying archaeologists of Latvia) the following constraints (interview with M. Kalniņš):

- absence of relevant experience (involvement in criminal proceedings, etc.);
- lack of information about the rights of the LSA as a victim in criminal proceedings;
- legal/judicial obstacles to be recognized as a victim;
- the complexity of assessing the damage/loss caused to the LSA;
- non-provision of information from the persons directing the criminal proceedings about the possibilities of the LSA to apply as a victim in the relevant criminal proceedings.

Despite the above, the issue of pro-active screening for victims by the law enforcement is, inter alia, a question of available resources. It is considered therefore that criminal process cannot be viewed as a mechanism for redress for all the suffered parties (interview with G. Kūtris). However, for instance in UK, an owner, manager, or guardian of a heritage asset or community group should be encouraged to make victim impact statements (Historic England, 2018c, p. 5) to give themselves a voice in the criminal justice process by helping others to understand how the crime has affected them (Joint Agency Guide to the Victim Personal Statement, 2018, p. 3).

3 Types of Victims in Heritage Crimes

While research on victimological issues of heritage crimes is lacking (Poyser, Poyser, & Doak, 2022), along with the development of the more stakeholders' inclusive concept of cultural heritage (Olivier, 2019) and closer attention to the interests of the parties concerned (Kairiss, 2020; Kairiss & Olevska, 2020), the types of heritage crime victims become more visible.

Obviously, the party suffered in heritage crime traditionally does not fit into the image of an “ideal victim” (Christie, 1986, pp. 18–19). This victim is not *the little old lady hit by a big offender for money to buy drugs on her way home in the middle of the day after having cared for her sick sister* (ibid.). This might also add to the lack of universal readiness to be given *the complete and legitimate status of being a victim*. However, undeniably victim of a heritage crime meets five criteria of a meaningful concept of a victimisation (Strobl, 2004, p. 300):

- (1) Damage or destruction of a heritage object (“the event”) is unambiguously identifiable;
- (2) The event forms harmful impact on the integrity of the object;
- (3) The event is not caused or controlled by the victim;
- (4) The event in the majority of cases can be attributed to a certain offender;
- (5) Damage and destruction of a heritage object is universally criminalized (e.g. Wangkeo, 2003, pp. 196–197).

There has been a number of attempts to classify victims of cultural heritage crimes by policy guidelines, scientific literature, and international legal practice. Thus, for instance, a Guide for Law Enforcement

Officers drafted by Hertfordshire Constabulary (UK) lists the owners, local communities, the nation, and those who care for the sites as victims of heritage crimes. A guide to prosecutorial and alternative interventions adds future generations to the range of victims (Historic England, 2018b).

One of the most recent heritage crime victims' typologies (Poyser et al., 2022, p. 11), based on extensive interviewing of heritage crime officers, heritage practitioners, and victims throughout England and Wales, distinguish personal (immediate and remotely located), professional or practicing, community or communal, and future (future generations) victims. The ICC, in Al Mahdi case, for the first time, faced with the necessity to define groups of victims of the direct attacks against religious and historic buildings, defined (Al Mahdi Judgment, para. 80; Reparations order, para. 54):

direct victims:

- 1) guardian families who were responsible for the maintenance of the sites and
- 2) the faithful inhabitants of Timbuktu.

indirect victims:

- 1) people throughout Mali and
- 2) the international community.

Despite the above recognition of broad range of victims of heritage crimes, national criminal law systems are generally not that victim-embracing. For instance, Latvian Criminal Procedure Law accepts only individual persons as victims of crime to be under certain procedure recognized by the person directing the proceedings and requests each victim's separate acceptance to the particular status¹³. The law places emphasis that a victim in criminal proceedings may not be a person to whom moral injury was caused as a representative of a specific group or part of society.¹⁴

4 Victims' Rights in Criminal Process

The role of crime victims in the criminal process has evolved substantially during the last decades. Thus, there has been observed an increase in scale and size of NGOs representing victims' rights, increased focus of mass media, and, in some countries (at least in the USA), even the practice of naming many "tough on crime" legislative measures after specific victims (Ginsberg, 2014, p. 923). This trend is generally called victim-centred approach (or "victim-centred justice"), which means a model of criminal justice that accords due consideration to victims ensuring their proper integration into international and national criminal justice processes as well as respecting and enforcing their rights to truth, justice, and a remedy are respected and enforced (McDonald, 2006, p. 241).

This increasing role of crime victims in criminal proceedings along the way was supported at the international level, initially by the soft-law mechanisms (e.g. UN GA Resolution 40/34¹⁵ or 1985 CoE Recommendation R (85)¹⁶), later by hard-law instruments (e.g. Council Framework decision 2001/220/JHA, and then the so-called Victims' Rights Directive (Directive 2012/29/EU)).

¹³ Criminal Procedure Law, Sec.96.

¹⁴ Criminal Procedure Law, Sec.95, Part 2.

¹⁵ The Resolution acknowledged, among others, several basic principles, including ensuring access of victims to justice, their fair and respectful treatment, provision of fair restitution and compensation, as well as comprehensive assistance throughout the process. Victims in the Declaration are defined broadly as "persons who, individually or collectively, have suffered harm, including physical or mental injury, emotional suffering, economic loss, or substantial impairment of their fundamental rights, through acts or omissions that are in violation of criminal laws operative within Member States, including those laws proscribing criminal abuse of power" (Art.A, part 1).

¹⁶ Recommendation provided guidelines to the competent authorities and the courts in ensuring rights and treatment of victims throughout the criminal process. According to the Recommendation, fundamental function of criminal justice is to meet the needs and to safeguard the interests of the victim (Preamble).

The growing acknowledgement that victim-centred approach is crucial for the success of international justice can also be observed in the latest international case law and discussions (coalition for the ICC 2014; Katanga Reparations Order [esp., para.160]; Ntaganda Reparations Order [esp. para 218]).¹⁷ The ICC defines a victim broadly as “*someone who experienced personal harm, individually or collectively with others, directly or indirectly, in a variety of different ways such as physical or mental injury, emotional suffering, or economic loss.*” (Lubanga Judgment, para.14(ii)). It has also recently acknowledged that repairing the harm caused to the victims is of primary importance, regardless of the mode and extent of liability of the convicted person (Ntaganda Reparations Order, para. 218; Lostal, 2021b).

Despite the victim-embracing approach of the ICC, domestic criminal law is generally not that flexible and inclusive. For instance, there is no pro-active work on the suffered parties by the police or prosecution in Latvia (interview with G. Kūtris, I. Kronberga), while the State represented by the heritage authority is the only recognized victim in cases of damage/destruction of archaeological sites regardless of the ownership, function, or socio-economic impact of the site.¹⁸ Thus, while on the one hand there is a growing socio-economic significance and increased investment in protection and development of heritage objects¹⁹ (reflected both in legal acts and policy documentation), on the other hand there is a lack of support for the suffered parties.

5 Rights of Suffered Parties for an Effective Remedy

Despite traditionally acknowledged retributive character of the criminal process, it is also acknowledged that “*lack of reparation for victims and impunity for perpetrators are two sides of the same coin*” (Van Boven, 1999, p. 16).

The basic right of a victim of crime for an effective remedy is reflected in different international documents²⁰. This right is considered to have both procedural (the right to be recognized as a victim and access justice) and substantial (the right to have the committed wrong remedied) dimension (Van Boven, 2009).

5.1 Compensation

For several decades now international legal acts require the respective state parties to ensure that victims of crime are compensated (i.e. UN GA Resolution 40/34 (1985); Directive 2012/29/EU). This compensation requirement is mainly applicable to cases of violent intentional crimes (i.e. to those victims who suffered physical harm), and is supported by the established national compensation schemes (for cases where victims are unable to obtain compensation from the offender; see Directive 2004/80/EC, Milquet, 2019, p. 14). Nevertheless (even without taking into account the existing implementation issues²¹), the payment of a pre-defined sum for experiencing certain violent crime is considered not enough to remedy the harm caused. In his report on how to improve access to compensation for victims of crime, Special Adviser to the President of the European Commission for compensation to victims of crime (Milquet, 2019, pp. 9–10)

¹⁷ Besides, there are explicit references to the victims’ interests in the basic normative documents of the ICC (e.g. Rule 86, Rules of Procedure and Evidence of the ICC; Articles 64, 68 (1), Rome Statute).

¹⁸ Case materials and judgements (Criminal cases [case materials and judgements] of Latvian Courts: K73-1745-19 [Zemgale District Court], KA05-0099-18/13 [Vidzeme Regional Court], K08-0176-15 [Vidzeme District Court]).

¹⁹ Only with co-financing of EU structural funds as of 2017, EUR 120 M + have been invested in the protection and development of cultural and natural heritage in Latvian municipalities (ES Fondi).

²⁰ Human Rights Declaration, Art.8; Covenant on Civil and Political Rights, Art.2; Human Rights Convention, Art.13 and others.

²¹ For details see VSE Analysis (2019).

proposed four “paradigm shifts” (“major principles”) aimed at strengthening victims’ rights, including in particular:

- 1) **a shift from compensation to reparation** (the broader concept of reparation including recognition, restitution, support, and care);
- 2) **a shift to the priority of state compensates first** – where the state compensates victims first and later recaptures it from the offender;
- 3) **a shift from disparities and lack of cooperation to stronger cooperation, coordination, and harmonised minimum standards** (including setting up national and EU centres and coordinators for victims of all crimes);
- 4) **a shift from the needs-based approach towards the rights-based approach** – where the victim is no longer pleading for help but rather demanding that the state takes seriously human rights of the individuals living on its territory.

While heritage crimes might have tremendous effect on psychological and economic condition of the victims, they usually do not comprise direct physical harm. Therefore, these crimes are classified as non-violent and irrelevant to national compensation schemes. However, the above shows that even well-established system of monetary compensating victims of violent crimes is eventually being considered imperfect, since it fails to acknowledge the position of victims and comprehensively remedy the harms caused to them.

5.2 Reparation

The concept of comprehensively remedying the victims for the suffered harm other than through direct compensation of physical injury is not new. For instance, UN GA Resolution 40/34 (1985) provides for offenders to make fair restitution to victims, their families, or dependants. Such restitution includes the return of property or payment for the harm or loss suffered, reimbursement of expenses incurred as a result of the victimisation, the provision of services and the restoration of rights (Art.8). UN GA Resolution 60/147 (2005), recognizes the right of victims of gross violations of international human rights and humanitarian law to benefit from remedies and reparation (Preamble), which should be adequate, prompt, appropriate, effective, and proportional to the harm suffered (Principle 11). Reparation might include the following forms (Principles 18–23):

- 1) restitution (measures to restore the victim to the original situation),
- 2) compensation (appropriate and proportional monetary measure for, e.g. loss of earnings, social benefits, material, and moral damages),
- 3) rehabilitation (medical and psychological care, legal and social services)
- 4) satisfaction (satisfactory measures in all their multiplicity)
- 5) guarantees of non-repetition (e.g. strengthening the independence of the judiciary, promoting the observance of codes of conduct, and ethical norms).

In general, reparation is considered *a moral imperative which aims to mend what has been broken and contribute to individual and societal aims of rehabilitation, reconciliation, consolidation of democracy, and restoration of law* (Redress, 2007, p. 6). As Hugo Grotius wrote “in applying punishments, we must have regard to two things: that for which, and that for the sake of which. That for which is what is deserved; that for the sake of which is the advantage to come from the punishment” (Neff, 2012, Book II, point 28).

As was acknowledged by the ICC²², reparations may neither “enrich” nor “impoverish” the victim, but adequately repair the harm caused, to the extent possible. Overall, the fundamental goal is that reparations are meaningful to the victims (i.e. appropriate, adequate, and prompt²³). From this point of view, granting multiple modalities of reparations for the same harm suffered by the victims shall not be regarded as over-compensation²⁴. Thus, the objective of reparation proceedings is remedial, not punitive; its goal is not to punish the offender but indeed to repair the harm caused to others²⁵.

In the Al Mahdi case, the court had determined the following reparations:

Harm		Victims	Reparation		Monetary liability of the offender*
Type	Modality		Type	Modality	
Damage to protected buildings		Community of Timbuktu	Collective reparations Collective reparations	Rehabilitation (of the sites of the protected buildings) Apology**	97,000 EUR
Consequential economic loss		Those whose livelihoods exclusively depended upon the protected buildings*** Community of Timbuktu	Individual reparations Collective reparations	Compensation Rehabilitation****	2,120,000 EUR
Moral harm	Mental pain and anguish	Those whose ancestors' burial sites were damaged in the attack	Individual reparations	Compensation	483,000 EUR
	Mental pain/anguish and disruption of culture	Community of Timbuktu	Collective reparations	Rehabilitation to address the emotional distress + symbolic measures (memorial, commemoration, or forgiveness ceremony)	
	Moral suffering	People throughout Mali (represented by Malian State)	Collective reparations	Symbolic measures (memorial, commemoration, or forgiveness ceremony)	1 EUR
	Moral suffering	International community (represented by UNESCO)	Collective reparations	Symbolic measures (memorial, commemoration, or forgiveness ceremony)	1 EUR

*The total experts-estimated consequential economic loss was calculated as the amount of 44,600,000 EUR (from the time of the attack until the reconstruction efforts completed in 2015), which the court considered clearly overstated in relation to what Mr. Al Mahdi can be held liable for (Al Mahdi Reparations Order, para 119).

**Posted on the court's website; hard copy of the apology available to victims upon request.

***Guardian families who were responsible for the maintenance of the sites + those whose livelihood was to maintain and protect the protected buildings. Certain business owners may also qualify.

****Community-based educational and awareness raising programmes to promote Timbuktu's important and unique cultural heritage, return/resettlement programmes, a “microcredit system” or other cash assistance programmes to restore some of Timbuktu's lost economic activity.

²² Reparations mandate of the ICC is ensured by the Article 75, Rome Statute.

²³ Katanga Reparations Order, para.15.

²⁴ Ntaganda Reparations Order, para. 99.

²⁵ Ntaganda Reparations Order, para. 224.

With regard to implementation of these reparations, it should be noted that since Mr. Al Mahdi was indigent, the Trust Fund for Victims was to provide the money for the reparations.²⁶ While individual reparations foresaw only monetary compensations, collective reparations embraced, *inter alia*, rehabilitation of doors, windows and enclosures, logistical support, workshops, a support fund for the buildings' maintenance, assistance for the return of victims to Timbuktu, an Economic Resilience Facility, programme for psychological support (2019 Decision of the ICC, para 113).

It should be noted that, for instance, Latvian archaeologists asked within the Survey to identify the most adequate retributive or reparative consequence for the damage to/destruction of the archaeological heritage object primarily mentioned “punishment of the guilty person (imprisonment, fine, forced labour, etc.)” (90%), “compensation fee from the guilty person for putting in order/conservation of the object, etc.” (65%), “compensation fee from the guilty person for diverting into state-supported heritage conservation programs” (50%). Non-material compensation from the guilty person (public apology, etc.) and symbolic events (installation of plaques, public commemorative events, memorial exhibition, documentaries, etc.) were mentioned much less frequently in 25 and 20% of answers respectively.

5.3 Symbolic Reparations

Symbolic reparations are a judicial measure used to address human rights violations (Greeley et al., 2020, p. 165). Unlike tangible – material and monetary – types of remedy, symbolic reparations are usually non-pecuniary, *geared towards fostering recognition* (UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 2008). If seen in the context of types of reparations provided for by UN GA Resolution 60/147 (2005), symbolic reparations embrace the last two categories – satisfaction and guarantees of non-repetition. These measures may include, *inter alia*, recognition of responsibility, public apologies²⁷, public dissemination of the judicial truth, physical monuments, memorials, and plaques (Hamber & Palmary, 2009, p. 324; Symbolic Reparations Guidelines, 2017, p. 2). Within the Al Mahdi case, ICC has decided on symbolic reparations to include symbolic awards ceremony at which one euro was to be presented to the Malian Authorities and to UNESCO²⁸ and memorialisation measures (2019 Decision of the ICC, para 113).

The role of victims in allocation of symbolic reparations is top-rated, making them *an active participant and beneficiary in the dual process of redressing individual violations and of positive transformation of society in the interests of collective healing*” (Definition 2).

Symbolic reparations are recognized as having great reparative potential (UN Office of the High Commissioner for Human Rights, 2008). Of course, these reparations should not be privileged over other forms of redress, but they definitely should be considered as one of the components of a holistic reparations program (Hamber & Palmary, 2009, p. 325). This is especially relevant to cultural heritage crime, taking into account two peculiar characteristic elements of this type of crime:

- 1) the damage to or destruction of a historical object can almost never be undone. Even by using genuine materials and techniques, authenticity (including symbolic, spiritual values²⁹) of the damaged object cannot be recovered 100%. Thus, no material or pecuniary measure can fully remedy the caused harm;

²⁶ In addition to the €2.7 million award set by judges, the Trust Fund for Victims has added €1.35 million to the reparations plan (2019 Decision of the ICC, para 101).

²⁷ The experts acknowledge certain potential of apology (process rather than fact) as a modality of reparation, *inter alia*, due to absence of fiscal impact on the state budget. However, its impact is diminished by long term between the illegal act and the apology (interview with I. Kronberga).

²⁸ Both received the symbolic euro on 29 March 2021 (UNESCO News, 2021).

²⁹ That is, in Al Mahdi case, it was concluded that protected buildings were widely perceived in Timbuktu as being the protectors of the community from outside harm. The attack on the protected buildings not only destroyed cherished monuments, but also shattered the community's collective faith that they were protected (Al Mahdi Reparations Order, para.86).

- 2) heritage crimes unavoidably affect broad range of stakeholders. While the crime affects different groups to different extent, generally all of them feel certain level of victimisation.³⁰ While it is (generally) practically impossible to provide material or pecuniary redress to all the suffered individuals and groups, symbolic reparations are the ones that can provide portion of satisfaction to all of them.

While symbolic reparations are common to international law, the further research is needed to evaluate their applicability and effect within the domestic criminal law (especially, with regard to cultural heritage crime).

5.4 Matching of Restorative Justice Elements and Social Justice in Heritage Crimes

Restorative justice has many definitions (i.e. RJE Handbook, 2021, p. 3; Zehr, 2002, p. 37). One of the most commonly accepted though is the one proposed by Tony Marshall who defines restorative justice as “*a process whereby parties with a stake in a specific offense resolve collectively how to deal with the aftermath of the offense and its implications for the future*” (Marshall, 1999, p. 5). While criminal justice system generally accepts as victims only those directly affected by the crime, restorative justice opens its borders to broader range of affected communities (Zehr & Mika, 1997). It acknowledges the needs of victims for information, validation, vindication, restitution, testimony, safety and support as the starting point of justice (ibid.).

The principal difference of non-restorative and restorative justice systems lies in their perception of justice – while criminal justice system generally views justice as punishment, restorative justice views justice as healing (RJE Handbook, 2021, p. 4). Elements of restorative justice are being gradually introduced into the criminal justice system, at least at the international level (see the ICC reparations orders or international practice of applying symbolic reparations discussed above).

Due to peculiarities of heritage crimes (loss of authenticity of the object and vastness of victims), the retribution to the offender, in a way of a severe punishment, cannot remedy material losses and alleviate moral distress of the victims of heritage crime.³¹ Besides, many offenders are indigent, therefore increased fines do not make any difference either. Therefore, restorative justice elements seem to be the most appropriate form of rectification of an injustice caused by damage/destruction of heritage sites. Thus, in relation to the victims, interests of collective healing (including, in a way of different symbolic gestures) take their honourable place in these types of crimes. In relation to the offenders of heritage crimes, the combined reaction is considered the most appropriate approach which includes the application of secondary crime prevention methods (those aimed at changing people deemed to be at risk of future offending) and further sanctioning of the offenders depending on the cause of the committed crime (interview with I. Kronberga).

6 Heritage Crime Victims and Reparative Framework

Stakeholders may simultaneously have economic and non-economic (scientific, symbolic, cultural, etc.) interests in a particular cultural heritage object; however, which interests are determinative (therefore primarily harmed and in need of restoration in case of illegal intervention) depend on the type of stakeholders (it should be taken into the account though that one and the same person might be related to different types of stakeholders in the same time). Based on the current and previous research, as

³⁰ That is, destruction of international cultural heritage carries a message of terror and helplessness; it destroys part of humanity’s shared memory and collective consciousness; and it renders humanity unable to transmit its values and knowledge to future generations (Al Mahdi Reparations Order, para.22).

³¹ It should be noted that situational crime prevention techniques, relevant to heritage crime, are considered the best way to reduce the risk of damage to heritage objects (see, for instance, Grove & Pease, 2014; Historic England, 2018a).

well as scientific literature³² and case law, the authors have developed correlation framework between the types of parties victimized by damage to/destruction of heritage site, the nature of harm suffered by every victimized individual or group as well as the most appropriate type of remedy corresponding to the harmed interest (Figure 1).

It should be noted that the composition of the framework is based on the fundamental policy of the cultural heritage law (e.g. to protect the heritage [both physically and granting access thereto for persons other than the immediate owner] for the enjoyment of present and later generations [O'Keefe & Prott, 2011]), not the particular national criminal law (so it is jurisdiction-irrelevant). Therefore, not all the mentioned parties may (and arguably should) be considered eligible victims under the national criminal law rules. For instance, Latvian case law shows that only the state has been considered a victim in cases of damage caused to the archaeological sites by illegal human intervention³³ (Kairiss & Olevska, 2021b). Nevertheless, in the opinion of the authors, all the mentioned parties are entitled to have voice in the legal proceedings (be them criminal or civil) related to the damage/destruction of the heritage object and receive appropriate reparation of the harm caused by illegal intervention into the integrity of the object concerned. Further research is needed to analyse the possibility of certain individual and/or collective victims to access justice and remedy their harmed interests within the civil (or other) procedure.

The above framework graphically places individuals and groups victimized by damage to/destruction of the cultural heritage objects into four quadrants. Quadrants are characterized by the type of harm (material or non-material) and relation of this harm to the interest of the suffered parties (kind of harm: direct or indirect).

Each quadrant lists categories and sub-categories of suffered parties united by certain interest. The framework covers broad range of suffered parties which, however, is not deemed to be exhaustive (depending on the type of damaged object and extent of damage, other not-mentioned parties may suffer; simultaneously, not all the mentioned parties may suffer as a result of particular offence, i.e. if damaged object is not of a religious nature, religious community most probably will not be victimized).

The nature of the determinative harmed interest follows every category of suffered parties. Each quadrant is rounded out by the modality of the most appropriate reparation, i.e. provides for the most effective, adequate, and proper remedy for the particular type and kind of harmed interest.

6.1 Quadrant I

Quadrant I (parties that suffer direct material harm) comprises two categories of suffered parties:

First, individual parties with direct property link. This category may include owners or possessors. Nature of the determinative harmed interest of representatives of this group is: loss of property and/or unexpected direct expenses.

Second, individual parties with direct economic link (this category of victims depends on the particular damaged object and in certain cases might be irrelevant). This category may include, *inter alia*, direct descendants of the buried at the object, employed-at-the-object personnel, or scientists researching the object. Nature of the determinative harmed interest of representatives of this group are: unexpected direct expenses and, in certain cases, loss of employment.

Common reparation for the parties that suffer direct material harm is direct compensation of their expenses, which, depending on the victim, may take the form of, *inter alia*, restoration expenses, loss of

³² The authors have, *inter alia*, broadened the classification offered by Poyser et al. (2022) within the context of the more detailed typology of suffered parties, as well as added the types of harm suffered by each group and respective remedy for each type of victims.

³³ Besides, the suffered harm claimed and approved by the courts does not correspond to any of the suffered harms identified by the authors within the current research.

Figure 1: Suffered interest, type of suffered party, and reparations

Primary nature of harm	Suffered interest, type of suffered party ³⁴ and reparations	
	Direct interest	Indirect interest
Material (economic) ³⁵	<p>I Individual parties with direct property link (loss of property, unexpected direct expenses):</p> <ul style="list-style-type: none"> - owners, possessors <p>Individual parties with direct economic link (unexpected direct expenses, loss of employment), e.g.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - direct descendants of the buried at the object - employed-at-the-object personnel - scientists researching the object <p>Type of reparations: direct compensation of object restoration expenses, loss of property/ direct income/ salary</p>	<p>II Individual parties with dependent economic link (loss of economic opportunity), e.g.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - object-related businesses (hotels, catering, tourism-related merchants, tourist guides etc.)/ craftsmen (local food and souvenirs producers) - authorities - tax payments (VAT, income tax, social contributions etc.) receivers, e.g. state, municipalities - object-related cultural institutions - object-dependent investors <p>Type of reparations: compensation for the losses until the object is put into operation</p>
Non-material (non-economic)	<p>III Collective parties with the closest connection to the object concerned (loss related to decreased standard of living, decreased prestige of the area, psychological vulnerability, mental pain, anguish, emotional distress, decrease in cultural-historical value, disruption of culture/ religious practices and research opportunities), e.g.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - local community - local religious community adherent of certain faith - particular cultural heritage-related scientific community <p>Individual parties with closest connection to the object concerned, e.g.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - direct descendants of the buried at the object - NGOs - religious organisations - heritage authorities on behalf of the State <p>Type of reparations: fine directed to programs that allocate funds for culture-related activities, incl. strengthening of protective capacities</p>	<p>IV Collective parties with remote connection (<i>sui generis</i> harm: loss of opportunity to visit, learn et al non-use values realization), e.g.:</p> <ul style="list-style-type: none"> - heritage lovers - students, pupils et al learners - those who are taught history, culture and related fields - faithful/ those adherent of certain faith - general community - future generations <p>Type of reparations: symbolic reparations</p>

the object (property), decrease or loss of direct income from the use of the object, salary, or other reward for performing duties at the object.

6.2 Quadrant II

Quadrant II (parties that suffer indirect material harm) comprises multicomponent category of suffered parties, i.e. individual parties with dependent economic link. These parties suffer loss of economic opportunity. Thus, for instance:

³⁴ One and the same person can belong to different types of victims, e.g. representative of a local community may be at the same time a craftsman, trading souvenirs or providing local food to visitors.

³⁵ Victims suffering economic harm may be (mostly are) at the same time also subjects of non-material harm.

- object-related businesses (hotels, catering, tourism-related merchants, tourist guides, etc.) suffer as a result of decrease in visitors/tourists, craftsmen (local food and souvenirs producers) lose their market.
- decrease in turnover of local businesses and loss of workplaces result in decrease in tax payments to the authorities.
- object-related cultural institutions (museum, library, research centre, etc.) lose visitors and research material.
- overall downturn, resulted in the damage/destruction of heritage object, negatively impacts prestige of the area, as a result, object-dependent investors (for instance, real estate developers) may lose substantial income.

Common reparation for the parties that suffer indirect material harm is compensation of the objectively calculated lost economic opportunity for time until the object is put back into operation and the level of well-being (number of visitors, work places, etc.) is restored. However, it should be noted that the possibility to receive reparation directly depends on (a) the precise and documented amount of financial losses and (b) the causal relationship between the fact of damage/destruction of a heritage object and financial losses suffered by the party concerned.

6.3 Quadrant III

Quadrant III unites parties who suffered direct non-material harm. These parties can be divided into two categories of victims: collective and individual parties with the closest geographical and functional connection to the damaged object.

Category 1 (collective parties) suffers mental pain (including anguish, emotional distress) and discomfort (resulting from decreased standard of living, decreased prestige of the area, and similar reasons). This category includes local inhabitants, local religious community adherent of certain faith (relevant to cases of damage of religious objects), and particular cultural heritage-related scientific community.

Individual parties with closest connection to the damaged cultural object are e.g. object-related NGOs, certain religious organisations, heritage authorities on behalf of the state (those responsible for protection and care of cultural-historical sites).

Common reparation for the parties that suffer direct non-material harm might be represented by fine (solely or as a part of more complex criminal punishment) directed at special cultural-historical objects' protection funds. The suffered parties may receive redress in a way of grants or other budgetary allocations from special financial programs for different (i.e. targeted) culture-related activities, including strengthening of protective capacities. Respective payments to funds within the criminal procedures are foreseen in criminal legislation of several countries (e.g. Maltese Criminal Code, Part 2, Article 70; Polish Law on the protection and care of monuments, Part 3, Article 108).

When asked about the reparation appropriate for the LSA as a party suffered from archaeological heritage crime, the head of the LSA mentioned compensation fee from the guilty person for diverting it to the state-supported heritage conservation programs (e.g. the LSA could apply for these funds through a tender procedure) and non-material compensation from the guilty person (like public apology to the scientific community of Latvia; the questions of non-material reparation are discussed in Quadrant IV) (interview with M. Kalniņš).

6.4 Quadrant IV

Quadrant IV covers broader community and future generations who are constrained or denied access and enjoyment of the damaged/destroyed heritage objects. These parties suffer indirect, non-material *sui generis* harm (loss of opportunity to visit, learn, or realize other object-associated non-use values) and

may comprise heritage lovers, learners of art, history, and related sciences, those adherent of certain faith throughout the world, national and international community generally as well as unborn generations. It should be noted that question of extending reparation to the unborn children of the victims was carefully considered in the Al Mahdi case. However, the Trust Fund for Victims in drafting reparations implementation plan decided to stick to the date of the attack. The reasons for that were on the one hand formal (in order not to stretch the definition of victims as “natural persons” to non-existent and inconcrete beings³⁶), on the other hand – personal (in order not to provoke jealousy and tensions between the representatives of tightly knit population for monetary compensations received for years on) (Lostal, 2021a, pp. 845–846).

It is worth noting that World Future Council, foundation that works to find solutions to the challenges faced by humanity and promote their implementation worldwide through policy-making, lists heritage crimes as crimes against future generations along with razing the rainforest, arctic drilling, nuclear weapons, etc. The council states that “*when (these crimes) they are committed, all of humanity is injured and aggrieved*” (World Future Council).

The authors assume that at the current stage of legal development, the most appropriate reparation for the victims located in Quadrant IV are symbolic reparations. This gives these remote groups and their suffering the opportunity to be recognized and accounted for.

Besides, the authors admit that the proposed framework does not resolve the compensation issues as such (if the offenders are indigent – no compensation can be realistically received from him/her). However, it shows the most appropriate ways and types of reparations, to remedy the particular types of harm suffered by the respective parties. Besides, the precise typology of the victimized parties shows the vastness of the suffered parties and type and extent of the harm caused to them, thus unveiling the true social impact of the heritage crimes.

7 Conclusion and Recommendations

The research has shown that the scope and extent of harm caused by damage/destruction of heritage sites is inexplicit and, in many cases, hard to define for both – the society and the criminal justice system. There is an obvious need for objective and definite criteria for evaluation of types and extent of harm suffered by all the victimized parties.

Shortage of societal understanding of the social and economic values of the heritage site and their impact on the close and remote parties result in the fact that many individuals do not recognize themselves as legitimate victims of heritage crimes and do not protect/struggle for their rights. Besides, constraints existing in recognition of victims in national criminal proceedings and absence of pro-active informing to the suffered parties about their rights limit the victims’ right to access justice and obtain remedy through criminal process, while their opportunities to go through civil procedure are questionable and need further detailed research.

The research has pointed to the ineffectiveness of standard retributive approach in restoration of justice in heritage crimes. Applicability of the restorative justice elements within the national criminal proceeding should be evaluated and introduced in order to repair the harm caused to the victims to the possible extent. It should be noted, that introduction of different types of reparations within the criminal proceedings should be evaluated along with the punitive measures provided for the offender. It should be acknowledged that reparations do not enrich the victim, but should repair the harm caused adequately and in a meaningful way.

Conflict of interest: Authors state no conflict of interest.

³⁶ In Ntaganda reparations order, though the court acknowledged children born out of rape and sexual slavery to be direct victims of the Ntaganda’s crimes (Ntaganda Reparations order, paras 120–123), which opens the door to further discussions on the concept of victims in criminal law.

References

- Assessment. (2017). *Heritage and Cultural Property Crime, National Strategic Assessment 2017*. <https://www.nationalruralcrimenetwork.net/content/uploads/2017/11/Heritage-and-Cultural-Property-Crime-National-Strategic-Assessment-2017-FINAL.pdf>.
- Brooks, A. C. (2002). *Does Public Art Have 'Bequest Value'?* Maxwell School Working Paper, Syracuse University, Syracuse, NY.
- Brooks, A. C. (2004). Do people really care about the arts for future generations? *Journal of Cultural Economics*, 28, 275–284.
- Christie, N. (1986). The ideal victim. In E. A. Fattah (Ed.), *From crime policy to victim policy*. London: Palgrave Macmillan. doi: 10.1007/978-1-349-08305-3_2.
- Country Economy. (2022). *Country data provided from website* countryeconomy.com. <https://countryeconomy.com/countries/groups/european-union>.
- Deloitte Finance. (2022). *The value of an Iconic Asset: The economic and social value of the Colosseum, report by Deloitte Financial Advisory S.r.l. S.B, Italy*. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/it/Documents/finance/The-value-of-an-Iconic-Asset_Deloitte.pdf.
- Dümcke, C., & Gnedovsky, M. (July 2013). *The Social and Economic Value of Cultural Heritage: Literature review*. EENC Paper. <https://www.interarts.net/descargas/interarts2557.pdf>.
- ES Fondi. *The list of projects co-financed by the ERAF fund under specific support aim "To preserve, protect and develop important cultural and natural heritage, as well as to develop related services."* https://www.esfondi.lv/es-fondu-projektu-mekletajs?form_name=projects-search-form&order_field=SamNumurs&order_dir=desc&ProjektaNosaukums=&ProjektaNumurs=5.5.1.&EsFonds=Visi%20fondi&IesniedzējaNosaukums=&SamNosaukums=&ProjektaStatus=Visi%20projekti&IstenosanasVietasAdrese=&IstenosanasVietasRegions=Visa%20Latvija&IntervencesKategorijasNosaukums=&page=1
- Evaluation of Directive 2012/29/EU. (2022). *Commission staff working documents evaluation of Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, 28 June 2022*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/?uri=SWD:2022:179:FIN>.
- Frey, B. S. (1997). Evaluating cultural property: The economic approach. *International Journal of Cultural Property*, 6(2), 231–246. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/abs/evaluating-cultural-property-the-economic-approach/DB9916B829B7DBE71BECFF61920C6785>.
- Ginsberg, R. (2014). Mighty crime victims: Victims' Rights and Neoliberalism in the American Conjunction. *Cultural Studies*, 28(5–6), 911–946. doi: 10.1080/09502386.2014.886485.
- Greeley, R. A., Orwicz, M. R., Falconi, J. L., Reyes, A. M., Rosenberg, F. J., & Laplante, L. J. (2020). Repairing symbolic reparations: Assessing the effectiveness of memorialization in the InterAmerican System of Human Rights. *International Journal of Transitional Justice*, 14, 165–192. doi: 10.1093/ijtj/ijaa002.
- Grove, L., & Pease, K. (2014). *A situational approach to heritage crime prevention*. In L. Grove, & S. Thomas (Eds.), *Heritage Crime*. London: Palgrave Macmillan. doi: 10.1057/9781137357519_7.
- Hamber, B., & Palmay, I. (2009). Gender, memorialization, and symbolic reparations. In R. Rubio-Marín (Ed.), *The gender of reparations: Unsettling sexual hierarchies while redressing human rights violations*. Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Historic England. (2016). *Heritage crime – A guide for law enforcement officers*. Historic England.
- Historic England. (2018a). *Heritage crime prevention measures: Guidance for owners, tenants and managers of heritage assets*. Swindon: Historic England.
- Historic England. (2018b). *Interventions: Prosecution and alternative disposals*. Swindon: Historic England.
- Historic England. (2018c). *Heritage crime – Impact statements*. Swindon: Historic England.
- Holtorf, C. (2011). The changing contribution of cultural heritage to society. *Museum International*, 63(1–2). No. 249–250, UNESCO 2012.
- Joint Agency Guide to the Victim Personal Statement. (2018). *Legal Guidance*. https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/legal_guidance/joint-agency-guide-victim-personal-statement_0.pdf.
- Kairiss, A. (2020). Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un sociāli-ekonomiskās attīstības faktori (Factors of Protection and Socio-Economic Development of Latvia's Archaeological Heritage). *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa: Humanitārās un Sociālās Zinātnes*, No. 3. <http://www.lasproceedings.lv/publikacija/latvijas-arheologiska-mantojuma-aizsardzibas-un-sociali-ekonomiskas-attistibas-faktori/>.
- Kairiss, A., & Olevska, I. (2022). Development aspects of archaeological sites in Latvia. *Archaeologia Lituana*, 22, 10–36. doi: 10.15388/ArchLit.2021.22.1.
- Kairiss, A., & Olevska, I. (2020). Damage to archaeological sites: Assessment criteria and Latvian situation. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management*, 8(1), 45–82. doi: 10.2478/bjreecm-2020-0005.
- Kairiss, A., & Olevska, I. (2021a). Development Aspects of Archaeological Sites in Latvia. *Archaeologia Lituana*, 22, 10–36. doi: 10.15388/ArchLit.2021.22.1.

- Kairiss, A., & Olevska, I. (2021b). Assessing endangerment of archaeological heritage in Latvia: Legal framework and socio-economic aspects. *AP: Online Journal in Public Archaeology*, 11, a39–a72. doi: 10.23914/ap.v11i0.281.
- Klamer, A. (2014). The values of archaeological and heritage sites. *Public Archaeology*, 13(1–3), 59–70. doi: 10.1179/1465518714Z.00000000054.
- Licciardi, G., & Amirtahmasebi, R. (Eds.). (2012). *The economics of uniqueness: Investing in historic city cores and cultural heritage assets for sustainable development*. Urban Development, Washington, DC: World Bank. doi: 10.1596/978-0-8213-9650-6.
- Lastal, M. (2021a). Implementing reparations in the Al Mahdi Case: A story of monumental challenges in Timbuktu. *Journal of International Criminal Justice*, 2021, mqab064. doi: 10.1093/jicj/mqab064.
- Lastal, M. (2021b). The Ntaganda reparations order: A marked step towards a victim-centred reparations legal framework at the ICC. *Blog of the European Journal of International Law*, 24 May 2021. <https://www.ejiltalk.org/the-ntaganda-reparations-order-a-marked-step-towards-a-victim-centred-reparations-legal-framework-at-the-icc/>.
- Mackay, R. E. (1996). Victimology and rights theories. *International Review of Victimology*, 4, 183–194.
- Manacorda, S., & Visconti, A. (Eds.). (2013). Protecting cultural heritage as a common good of humanity: A Challenge for Criminal Justice. *International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nations Crime Prevention and Criminal Justice Programme, Selected papers and contributions from the international Conference on «Protecting Cultural Heritage as a Common Good of Humanity: A Challenge for Criminal Justice»*. https://www.unodc.org/documents/congress/background-information/Transnational_Organized_Crime/ISPAC_Protecting_Cultural_Heritage_2014.pdf.
- Marshall, T. F. (1999). *Restorative justice: An overview* (p. 39). London: Home Office Research Development and Statistics Directorate.
- McDonald, A. (2006). 'The Development of a Victim-Centred Approach to International Criminal Justice for Serious Violations of International Humanitarian Law'. In J. Carey, W.V. Dunlap, & R. J. Pritchard (Eds.), *International Humanitarian Law: Prospects*. Leiden, The Netherlands: Brill | Nijhoff.
- Milquet, J. (2019). *Strengthening victims' rights: From compensation to reparation. For a new EU Victims' rights strategy 2020–2025* (p. 79). Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Monument Supervision. (2022). *The Netherlands, information from the website Criminal law - monument supervision (monumenttoezicht.nl)*.
- Muneeesami, J. *Accountability for crimes against cultural heritage*. https://en.unesco.org/sites/default/files/jagganaden-muneeesami-icc_01.pdf.
- Neff, S. C. (Ed.). (2012). *On the Law of War and Peace*. In *Hugo Grotius on the Law of War and Peace: Student Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Keefe, P., & Prout, L. (2011). *Cultural heritage convention and other instruments: A compendium with commentaries*. Pentre Moel, Cickendarn, Builth Wells LD2 3BX, Wales: Institute of Art and Law.
- Olivier, A. (2019). Socialising heritage: Policy and praxis. *European Journal of Post-Classical Archaeology*, 9, 9–34.
- Poyser, B., & Poyser, S. (2017). Police practitioners and place managers' understandings and perceptions of heritage crime in Nottinghamshire. *International Journal of Police Science & Management*, 19(4), 247–260.
- Poyser, B., Poyser, S., & Doak, J. (2022). A typology of heritage crime victims. *Critical Criminology*, 30(4), 1–17. doi: 10.1007/s10612-022-09622-3.
- Redress. (2007). *Reparations for victims of genocide, crimes against humanity and war crimes: Systems in place and systems in the making*. The Netherlands. <https://redress.org/wp-content/uploads/2018/01/September-Reparations-for-victims-of-genocide-crimes-against-humanity-and-war-crimes-Systems-in-place-and-systems-in-the-making.pdf>.
- RJE Handbook. (2021). *Restorative justice principles and practice*. Prison Fellowship International. <https://www.studocu.com/row/document/university-of-namibia/criminal-law/rje-resource-handbook-on-restorative-justice-principles-and-practice/31725975>.
- Samuelson, P. A. (1954). The pure theory of public expenditure. *Review of Economics and Statistics*, 36(November), 387–9.
- Strobl, R. (2004). Constructing the Victim: Theoretical reflections and empirical examples. *International Review of Victimology*, 11(2–3), 295–311. doi: 10.1177/026975800401100206.
- Throsby, D. (1995). Culture, economics and sustainability. *Journal of Cultural Economics*, 19, 199–206. doi: 10.1007/BF01074049.
- Throsby, D. (2007). The value of heritage. *Heritage Economics Workshop, ANU, 11–12 October*.
- UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). (2008). Rule-of-Law tools for post-conflict states: Reparations programmes. 23. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/ReparationsProgrammes.pdf>.
- UNESCO News. (2021). *Mali and UNESCO to receive a "symbolic euro" in token reparation for the heritage of Timbuktu, 29 March 2021*. <https://en.unesco.org/news/mali-and-unesco-receive-symbolic-euro-token-reparation-heritage-timbuktu>.
- Van Boven, T. (1999). The perspective of the victim. In Y. Danieli, E. Stamatopoulou, & C. J. Dias (Eds.), *The universal declaration of human rights: Fifty years and beyond* (pp. 13–26). Amityville, New York: Baywood Publishing Company, Inc.
- Van Boven, T. (2009). Victims' rights to a remedy and reparation: The New United Nations principles and guidelines. *Reparations for victims of genocide, war crimes and crimes against humanity*. Leiden: Brill | Nijhoff. doi: 10.1163/ej.9789004174498.i-576.7.

- VSE Analysis. (2019). *A Journey from crime to compensation: An analysis of victims' access to compensation in the EU. Victim Support Europe, 2019*. https://victim-support.eu/wp-content/files_mf/1574261567A_Journey_From_Crime_To_Compensation_2019.pdf.
- Wangkeo, K. (2003). Monumental challenges: The lawfulness of destroying cultural heritage during peacetime. *Yale Journal of International Law*, 28(1), 183–274, with reference to analysis of cultural property legislation of almost 400 jurisdictions performed by Prott and O'Keefe "Law and the Cultural Heritage: Discovery and Excavation", Professional Books Limited, Oxon, England, 1984.
- Weisbrod, B. A. (1964). Collective-consumption services of individual-consumption goods. *The Quarterly Journal of Economics*, 78(3), 471–477. doi: 10.2307/1879478.
- World Future Council. <https://www.worldfuturecouncil.org/crimes-against-future-generations/#toggle-id-3>.
- Zehr, H. (2002). *The little book of restorative justice*. Intercourse, PA: Good Books.
- Zehr, H., & Mika, H. (1997). *Fundamental Concepts of Restorative Justice, Mennonite Central Committee*. https://nacri.org/index.php?option=com_easyfolderlistingpro&view=preview&format=raw&data=eNpNkE1uwyAQha9SzQV1Cjx0tLXUTKJstuEMHjGNUMbxE8aKerhO5hY7YqZB997MygUAp8RdwijmwcK0EXcviOYm7pS3ASKLgfNlc-X2ejNmWjyQSVZp7djjsl0Kgi7Q14UqklcXCSEZr26Zsb-AvYIU5a6Q4Vteq2WDUI5dhV1QzQGWwqFGj2Kk3_XjE7mpIWdsvUR7YDtzapWfbOavlpSjfk81F-0hSkPjKvjUXb7uWp7wvF69IjvSo_jk8R6eEN77_mC45UKSk9FXPoLihYbZkldDf0XVfjAezyO9D9_AJrF3Gj.

International Legal Acts

- Council Framework decision 2001/220/JHA - Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings No. 2001/220/JHA, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32001F0220>.
- CoE Recommendation R (85) - Council of Europe Recommendation R (85) 11 on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure, 28th of June 1985, available at: <https://rm.coe.int/16804dcca>.
- Directive 2004/80/EC relating to compensation to crime victims - Council Directive 2004/80/EC of 29 April 2004 relating to compensation to crime victims, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0080>.
- Directive 2012/29/EU - Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA, available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32012L0029>.
- Faro Convention 2005 - Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, Council of Europe, available at: <https://rm.coe.int/1680083746>.
- Hague Convention 1954 - Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, UNESCO, available at: <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1954-convention>.
- Human Rights Convention - European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 1950, available at: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?c=&p=basictexts>.
- Symbolic reparations guidelines - Guidelines on the use of art in symbolic reparations, Symbolic Reparations Research Project, 2017, available at: <https://symbolicreparations.org/projects-publications-/588/>.
- Covenant on Civil and Political Rights - International Covenant on Civil and Political Rights, General Assembly resolution 2200A (XXI), 1966, available at: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.
- UN GA Resolution 40/34 (A/RES/40/34) - Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, adopted 29 November 1985, available at <http://www.un-documents.net/a40r34.htm>.
- UN GA Resolution 60/147, 2005, General Assembly Resolution 60/147, Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law and Serious Violations of International Humanitarian Law.
- Human Rights Declaration - Universal Declaration of Human Rights, United Nations General Assembly, 1948, available at: <https://www.ohchr.org/en/universal-declaration-of-human-rights>

National Legal Acts

Austria

- Criminal Code, available at: <https://www.jusline.at/gesetz/stgb/gesamt>.

Belarus

Criminal Code, available at: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=hk9900275>.

Croatia

Criminal Law, available at: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon>.

Czech Republic

Criminal Law, available at: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40?text=trestn%C3%AD+z%C3%A1kon%C3%ADk>.

Estonia

Penal Code, available at: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121052021009>.

Finland

Penal Code, available at: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=rikoslaki#L11>.

France

Penal Code, available at: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/.

Greece

Penal Code, available at: <https://www.lawspot.gr/nomikes-plierofories/nomothesia/poinikos-kodikas-nomos-4619-2019>.

Hungary

Act C of 2012 on the Penal Code, available at: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200100.TV&searchUrl=/gyorskereso%3Fkeyword%3D2012.%2520%25C3%25A9vi%2520C.%2520t%25C3%25B6rv%25C3%25A9ny%2520a%2520B%25C3%25BCntet%25C5%2591%2520T%25C3%25B6rv%25C3%25A9nyk%25C3%25B6nyvr%25C5%2591l>.

Iceland

General Penal Code, available at: <https://www.althingi.is/lagas/nuna/1940019.html>.

Italy

Penal Code, available at: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto:1930-10-19;1398>.

Latvia

Criminal Law, available at: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.

Criminal Procedure Law, available at: <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>.

Cultural Monument Protection Law, available at: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>.

Lithuania

Criminal Code, available at: <https://www.infolex.lt/ta/66150>.

Malta

Criminal Code, available at: <https://legislation.mt/eli/cap/9/eng/pdf>.

Moldova

Penal Code, available at: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=131599&lang=ro#.

Norway

Penal Code, available at: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28/*#*

Poland

Criminal Code, available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001950>.

Act of 23 July 2003 on the protection and care of monuments, available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20031621568>.

Portugal

Penal Code, available at: <https://dre.pt/dre/legislacao-consolidada/decreto-lei/1995-34437675>.

Romania

Penal Code, available at: <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliuDocument/109855>.

Russia

Criminal Code, available at: <https://rulaws.ru/uk/>.

Slovakia

Criminal Law, available at: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300>.

Slovenia

Criminal Law, available at: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>.

Case Law and Documents of the ICC

Coalition for the ICC 2014 – statement of the Coalition for the International Criminal Court, Greater consistency and predictability needed for victim participation at ICC, 2014, available at: <https://www.coalitionfortheicc.org/news/20140617/greater-consistency-and-predictability-needed-victim-participation-icc>.

Ntaganda Reparations Order – Reparations Order, Situation in the Democratic Republic of Congo in the Case of the Prosecutor v. Bosco Ntaganda, No. ICC-01/04-02/06, 8 March 2021, available at: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2021_01889.PDF.

Katanga Reparations Order – Order for Reparations pursuant to Article 75 of the Statute, The Prosecutor v. Germain Katanga, No. ICC-01/04-01/07, 24 March 2017, available at: <https://www.legal-tools.org/doc/63d36d/>.

Lubanga Judgement – Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, No. ICC-01/04-01/06-2842, 2012, The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo, available at: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/04-01/06-2842>.

Rome Statute – Rome Statute of the International Criminal Court, available at: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.

Rules of Procedure and Evidence of the ICC – available at: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>.

Al Mahdi Judgment – Judgment and Sentence, No. ICC-01/12-01/15-171, 2016, The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, available at: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/12-01/15-171>.

Al Mahdi Reparations Order – Reparations Order, No. ICC-01/12-01/15-236, 2017, The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, available at: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/12-01/15-236>.

2019 Decision of the ICC – Decision on the Updated Implementation Plan from the Trust Fund for Victims, No. ICC-01/12-01/15-324-Red, 2019, The Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, available at: <https://www.icc-cpi.int/court-record/icc-01/12-01/15-324-red>.

National Case Law

Vidzeme District Court (Alūksnē), materials of criminal case no. 11817004716.

Vidzeme Regional Court, judgement, case no. KA05-0099-18/13, as of 13 December 2018, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>.

Vidzeme District Court (Alūksnē), judgement, case no. K08-0176-15, as of 30 November 2015, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>.

Vidzeme District Court (Alūksnē), materials of criminal case no. 11100009615.

Zemgale District Court (Bauskā), judgment, case no. K73-1745-19/22, as of 17 July 2019, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>.

Zemgale District Court (Bauskā), materials of criminal case no. 11817006218.

Interviews

Interview with G. Kūtris, head of the Department of Criminal Law at the University of Latvia, ex-head of the Constitutional Court of the Republic of Latvia

Interview with PhD I. Kronberga, parliament secretary of the Ministry of Justice, associate researcher and specialist in the areas of criminal punishment policy and punishment execution

Interview with PhD hist. cand. M. Kalniņš, the heritage specialist of the Department of the circulation of cultural goods of the National Heritage Board of the Republic of Latvia, archaeologist, the Head of Latvian Society of Archaeologists.

Development Aspects of Archaeological Sites in Latvia

PhD oec. cand., Mg. sc. soc., Bac. iur., **Andris Kairišs**

Riga Technical University, Riga, Latvia
e-mail: kairiss.andris@gmail.com
ORCID iD: 0000-0003-0820-2259

PhD iur. cand., LL.M, **Irina Oļevska**

Maastricht University, Maastricht, the Netherlands
e-mail: irina.olevska@gmail.com
ORCID iD: 0000-0001-8255-4960

Abstract. Archaeological sites as part of cultural heritage satisfy a broad range of interests of different stakeholders. Along with satisfying cultural, social, scientific, etc., interests, their role is no less important in strategic socio-economic development.

Unlocking asocio-economic potential of archaeological sites requires clear vision of how to conserve and protect each particular site, how and by what means to maintain and manage the object as well as what to do with it next. It is widely acknowledged that archaeological sites, in particular those having the status of archaeological monuments, play a socially important role, but their maintenance and development often require significant investment. While the laws make owners of archaeological sites, both private and public, solely responsible for conservation, restoration and maintenance of cultural monuments in their property, there should be appropriate mechanisms that mitigate the financial and legal burden and support owners along the way.

Based on the review of legal regulation, scientific literature, information of the authorities and mass media, multiple expert interviews, consultations with professional archaeologists, and using an integrated socio-economic and legal approach to the researched issue, the article provides theoretical and practical insight into the actualities of archaeological heritage development potential in Latvia (making international comparisons) and possible solutions thereto.

Keywords: Archaeological sites, burden, cultural heritage, development potential, socio-economic use.

Latvijas archeologinju vietoviu plētros ypatumai

Santrauka. Nekilnojamojais kultūros paveldas, įskaitant archeologines vietoves, prisideda prie kultūrinų, estetinių ar mokslo poreikių tenkinimo, be to, tai dar ir socialinis, ekonominis išteklius. Jis gerina šalies įvaizdį, pritraukia turistus, skatina regeneraciją, daro įtaką vietos bendruomenės veiklai. Konkrečios archeologinės vietovės klestėjimu suinteresuotų asmenų ratas labai platus: nuo savininkų, kurie įpareigoti išlaikyti ir tausoti savo turta, iki valdžios institucijų, kurios atsakingos už valdymą, stebėseną ir kontrolę. Suinteresuotųjų grupių skirtingų poreikių suderinamumas – raktas į socialiai naudingą archeologinio paveldo vietovių plėtrą.

Acknowledgements: The authors would like to thank the deputy director of Ventspils museum, leading researcher, *Dr. hist. Armands Vijups* and the head of the Department of circulation of cultural objects of the National Heritage Board, *Mg. hist. Jānis Asaris* for their professional advice and critical evaluation of the research results, *Dr. hist., Dr. habil. art., professor Juris Urtāns* and *Dr. hist. Artūrs Tomsons* for counselling the authors, as well as the Latvian Society of Archaeologists (the LSA), and in particular its head, *PhD. hist. cand. Mārcis Kalniņš*, for consultations and assistance in conducting a survey of members of the LSA. The authors would also like to thank all participants of the expert interviews and a survey of the LSA.

Received: 04/10/2021. Accepted: 02/11/2021

Copyright © 2021 Andris Kairišs, Irina Oļevska. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Latvijoje archeologinēms vietovēms taikoma valstībēš apsarga, kuri apibrēžjama kultūros paminklo statusu. Toks statusas archeologinū objektū savininkams nustato daugybē administraciniū ir kitū teisiniū apribojimų bei uždēda finansinē naštā. Straipsnyje analizuojama Latvijos teisinė ir praktinė paminklosaugos tvarka, ji palyginama su kitų šalių paminklosaugine praktika. Derinant teisinį, socialinį ir ekonominį požiūrį, straipsnyje administraciniais ir teisiniais aspektais analizuojami paveldo nuosavybės, tinkamo jo valdymo klausimai, archeologinių vietovių savininkams suteikiama finansinė ir informacinė parama, jų tarpusavio bendradarbiavimas. Ieškoma atsakymo, ar dabartinėje situacijoje nekilnojamojo archeologinio objekto nuosavybė yra savininkui našta, ar galimybė.

Straipsnyje teigiama, kad, nors skirtingų rūšių archeologinės vietovės turi skirtingą ekonominį potencialą, net ir tos vietos, kurių ekonominis potencialas nedidelis, pavyzdžiui, senovės kapinynai, tinkamai prižiūrimos ir išplėtos gali duoti pajamų. Straipsnyje pateikiama Latvijai būdingų archeologinių vietovių panaudojimo būdų įvairovė, parodoma, kaip archeologinės vietovės gali būti panaudojamos ne tik kaip domėjimosi objektai, bet būti ir atitinkamų įvykių fonas, informacijos ir (ar) kūrybinio įkvėpimo šaltinis.

Reikšminiai žodžiai: archeologinės vietovės, administracinių ir teisinių ribojimų našta, kultūros paveldas, plėtros potencialas, socialinis ekonominis išteklius.

Introduction

The concept of cultural heritage, including archaeological heritage, is closely linked to the concept of value, or, in other words, the ability to meet different interests and needs of the stakeholders. This applies to both movable and immovable archaeological heritage. However, unlike antiquities, which nonspecialist cannot usually see anywhere but in a museum, immovable archaeological objects¹ are often closer to us, forming part of the environment and social life of many people. The importance of the archaeological heritage in satisfying certain interests is difficult to underestimate, although it is being increasingly considered (e.g., Muzichuk, 2017, p. 9), that the value of immovable cultural heritage, including archaeological sites, is no more limited to just satisfaction of cultural, aesthetic or scientific needs, but plays a role of a strategic socio-economic resource. While a primary objective of heritage management remains the preservation of monuments *in situ* (ICOMOS, 1990, Art.6; The European Convention for the Protection of the Archaeological Heritage, 1992, Art.4), it is both able and demanded to contribute substantially to place-making (e.g., enhance the image of the area, make it attractive for living), tourism, regeneration, branding, local community livelihoods, etc. (Gould and Burtenshaw, 2014, p. 3; Burtenshaw, 2014, p. 50; CIfA, 2021, p. 12). Thus, the range of stakeholders interested legally, economically, culturally, or otherwise in prosperity of a particular archaeological site is very broad: from direct owners, obliged to maintain and conserve their property, through governments, responsible for strategic management, monitoring and control, to a broader society, interested *inter alia* in transmission of collective memory to future generations.

Although the social function of immovable archaeological heritage is widely recognized, the maintenance and development of heritage sites may require appropriate investment from their owners, which, together with current or potential administrative and economic constraints, may foster the discrepancy or even conflict of interest between site owners and the broader society.

Latvian situation in this context has been previously analyzed, up to the authors' knowledge, at least once. Thus about 20 years ago a study by the Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences (IELAS; Karnite 2002) was published, which addressed similar questions in the wider context of cultural heritage. This study concluded, *inter alia*, (Karnite, 2002, pp. 54, 57–58) that due to restrictions imposed on the economic activities, monument modernization opportunities, decision-making on one's property, and some other reasons, there is lower profitability and limited opportunities to earn income from the owned cultural monuments, while these objects, including archaeological monuments, properly prepared and presented, can be a tourist attraction and thus used to generate revenue. The study showed that large part of the surveyed owners considered benefits

¹ In the article archaeological (heritage) sites, immovable archaeological heritage and (immovable) archaeological objects are used interchangeably.

granted by the state insignificant and therefore additional costs arising from the status of the property – a cultural monument – unrecoverable.

With the development of different aspects of life in the last 20 years and taking into account that different types of cultural heritage objects may have different development potential, the authors have decided to make a detailed analysis dividing the objects into typological groups. This paper, being the second in a series of authors' articles² dedicated to the development of the socio-economic potential of cultural heritage³ analyzes this potential of archaeological sites. Thus, the main question raised by the authors of the research was whether, in the current state of the legislative and practical order in Latvia, ownership of an immovable archaeological object presents a burden or an opportunity for its owner? The paper in particular analyzes administrative and legal aspects of ownership, issues of proper management and possibilities of using archaeological sites in economically beneficial activities. Consequently, the analysis makes it possible to uncover the issues that limit the owners or help them in developing the socio-economic potential of their archaeological property.

For the purposes of the present research, the authors have utilized the mixed method of research design for exploration of an under-researched topic. Different sets of data (qualitative and quantitative) have been collected. Thus, the authors have studied current statutory regulations related to obligations of the owners and usage restrictions of archaeological sites in Latvia and for comparative purposes in the neighbouring countries, analyzed scientific literature, governmental and news feed information, statistical information and reports of supervisory authorities, municipalities et al. institutions and organizations, visited a number of archaeological sites in Kurzeme (Western region of Latvia), as well as:

- conducted eleven expert interviews with municipalities, tourist information centers, National Heritage Board (NHB), NGO, professional archaeologists and a private owner;
- received ten survey responses of professional archaeologists – members of the LSA;
- received consultations on specific issues from several professional archaeologists (who have many years of experience in the field).

Basic statistical data and regulatory aspects

According to the data from the Monuments' Register,⁴ archaeological monuments (2525 in total) is the second largish group of cultural monuments after the architectural monuments, making about 34.2% of all immovable cultural monuments in the country.⁵ Besides, its number increases over the course of time (IR, 2013), due to the application of new technologies and the work of researchers and enthusiasts. Thus, 68 new hillforts⁶ have been discovered in Latvia in 2018–2021 (LKA, 2021), while in May 2021, nine new hillforts were discovered in Eastern region of Latvia – Latgale (LSM, 2021) – and in summer five new hillforts were discovered in Western region of Latvia – Kurzeme alone (KM, 2021).

The most common types of archaeological sites in the country are burial grounds (accounting for about 62.5% of all archaeological monuments), hillforts, cult places, castles and their ruins, settlements and historical events places.

Depending on the level of scientific, cultural and historical, or educating significance of the particular site, it may be included in the list of State protected cultural monuments as a cultural monument of State, regional

² The first one explored manors as architectural monuments (Kairiss, Olevska, 2021).

³ According to, e.g., Karol Król, "...cultural heritage potential means a potential to generate sustainable socio-economic development based on cultural resources. The potential extracts, exposes, and appreciates cultural heritage components, emphasising their cultural (and social) value and economic significance." (Król 2021, p. 2).

⁴ The State Protected Cultural Monuments Register is the State information system comprising the monuments included in the list of State protected cultural monuments (Section 12, Protection Law).

⁵ As of October 12, 2021, there were 2525 immovable archaeological monuments in the Monuments' register.

⁶ Enlisting in the Monuments' Register is quite time and resource-consuming process, where every potential monument is to be separately evaluated, so it is not automatically assumed that all the newly discovered hillforts will be enlisted.

or local significance.⁷ According to the data from the Monuments' Register, there is almost equal amount of archaeological objects of State (1252) and local (1259) significance, while archaeological monuments of regional significance are only 14.

As of 2014, most archaeological monuments are owned by natural persons (40%), followed by public organizations (28%), municipalities (17%), state (7.5%) and commercial organizations (7.5%). Although the latest data are not available, one can assume that the share of private property is gradually increasing.

Most professional archaeologists and a number of persons interested in archaeology are united in the LSA. Founded in 2009, in October 2021 it had 70 members (including the authors).⁸

Latvia has a developed regulatory framework for the protection of archaeological sites having status of a cultural monument or candidating to become such against unauthorized and criminal activities. Extensive responsibility is placed on the owners of the objects. The umbrella law for the protection of cultural heritage – the Law on Protection of Cultural Monuments (Protection Law) – provides that the owner is solely responsible for conservation, maintenance, renovation and restoration of a cultural monument (Section 24). This responsibility is accompanied by a range of administrative and other legal restrictions that are targeted at immediate and/or future protection of the site, including its historical, scientific and artistic value, its unity, access to such monument or its visual perceptibility.⁹ Nonconformity to the legal obligations of the owners is subject to administrative liability,¹⁰ while a range of illegal activities on cultural monuments (including their damage, destruction and desecration) is subject to criminal liability.¹¹ On the other hand, there are certain privileges the owners of the archaeological monuments are entitled to, e.g., real estate tax reliefs, restoration cofinancing programs on municipal, state and supranational level (thus several archaeological objects were preserved/restored), the right to charge viewers for visiting the site, etc.

Socio-economic use of archaeological objects

In order to answer the question about the factors hindering or promoting the development of archaeological heritage objects, firstly it is necessary to determine how archaeological objects are used to satisfy various interests.

Thus, in order to determine the types of socio-economic use of Latvian archaeological objects, the authors performed a multi-stage inductive analysis:

- 1) the archaeological objects that are most typical for Latvia were determined. Publicly available statistical information of the Monuments' Register was taken as a basis, selecting all Latvian archaeological monuments and grouping them by assigning corresponding types (there are no standardized types of archaeological monuments indicated in the Monument's Register). In some cases, the types of archaeological sites may overlap, but the following major groups of sites were defined during the analysis (the authors consulted professional archaeologists who have long experience in the field to specify the types assigned):
 - residences (e.g., castles and their ruins, hillforts etc.),
 - religious/cult objects,
 - burial places,
 - places of historical events (e.g., battlefields, meetings' venues),
 - infrastructure and household objects,
 - military objects;

⁷ Section 14, Protection Law.

⁸ LSA webpage.

⁹ E.g., Sections 8, 10, 11, 19, etc. Protection Law.

¹⁰ Chapter 7, Protection Law.

¹¹ Sections 229.–229.¹, Criminal Law.

- 2) using scientific literature, mass media publications, information of state institutions and municipalities as well as materials of expert interviews (Interviews 1–10), information on the most common examples of use of archaeological objects (*the activities*) was collected;
- 3) a connection between the types of archaeological objects and the activities has been determined. It should be noted that the activity was linked to an archaeological site of certain type, given the popularity (incidence) of the corresponding activity in relation to the site type in question. Thus, it does not unambiguously mean that a particular activity is inapplicable to other (de-linked) archaeological site types at all;
- 4) grouping of activities was performed, combining them into socio-economic activity groups (*the subcategories*). A total of 17 subcategories were defined. The most significant difficulties at this stage of the analysis were associated with the fact that an activity may relate to several subcategories. The solution was found by identifying the subcategory with which the activity is more frequently associated, as well as clarifying the attribution of these activities with professional archaeologists;
- 5) grouping of the specified subcategories was performed, combining them into five broad and interconnected *categories* (these categories correspond to the most significant types of use of archaeological objects):¹²
 - attraction of visitors (including tourism development),
 - development of scientific potential (implementation of scientific and popular-scientific activities),
 - implementation of educational and informative activities,
 - promotion of social belonging and cohesion,
 - support for fine arts and other artistic creations;
- 6) the results of the performed analysis have been specified in consultation with professional archaeologists who have long-term experience in the field.

In the course of the research, it was concluded that archaeological site can be an object of direct interest (e.g., it can be visited in order to get to know the site itself, to enjoy or study it), as well as to serve as a background for corresponding events (e.g., memorial, patriotism-related events, knight tournaments, wedding ceremonies or spiritual development) or as a source of information (e.g., on aspects of ancient technology) or creative inspiration. It should be noted that even in cases where the archaeological site initially serves as a background, it may also be an object of direct interest, e.g., if a visitor comes to a city festival, he/she, charmed by the local castle, visits its exposition.

The type of socio-economic use of an archaeological object depends to a large extent on the type of this object, mainly due to such reasons as, e.g., protection, usefulness or ethics. For instance, observation towers are not (or should not be) installed in places where they may “disturb” the cultural layer (e.g., hillforts) due to preservation reasons; festivals and corporate events are not usually held in ancient cemeteries (ethical component); craft workshops are not held in cult places (like caves etc.) (usefulness component); church ruins and the like are not usually suitable for fairs and tastings of historical food (ethical/religious reasons). Thus, while all groups of archaeological objects can be used for the purposes of development of scientific potential and supporting creation of works of art, certain activities within other categories, taking into account, e.g., the above examples, are not that largely applicable. Without diminishing the importance of any type of object, it should be noted that in Latvian context residences have the largest socio-economical usage potential, while burial places have the most modest one (see Appendix 1 “Examples of socio-economic use of archaeological sites”). At the same time, it should be noted that the possibilities of using a particular object, even being of the most “usable type”, depend to a large extent on its recognizability (including attributable historical events, outstanding personalities, etc.), differences from other similar objects, preservation and orderliness, quality and diversity of provided services (e.g., to tourists and other visitors), attractiveness, location and accessibility of the object (including surrounding infrastructure), development of the surrounding area and other factors. Thus, the belonging of a particular

¹² The full table “Examples of socio-economic use of archaeological sites” is attached in the Appendix.

archaeological object to this or another group of objects cannot in itself be the only determining factor in the realization of its development opportunities.

Restrictions on the rights and administrative obligations of the owners

There is a number of restrictions and administrative obligations related to the owners of archaeological monuments. While restrictions provided for in the Protection Law apply to all groups of cultural monuments, a few primarily concern archaeological sites (e.g., those related to on-land economic activities, since taking into account the location of archaeological sites in rural areas and forests, the use of relevant land plots in agriculture and forestry is more intensive).

State's right of first refusal

State has a pre-emptive right over any cultural monument of State significance being alienated.¹³ The owner is entitled to independently decide on time, terms and conditions of the deal, but is obliged to submit the agreement to the NHB prior to registration of the property rights in the Land Register to the potential buyer.¹⁴ In practice it means that the seller and the buyer should fully agree on the terms of the agreement, but they cannot realize their deal unless the state authority takes its final decision, which is either to accept the contract terms as they are (*de facto*, replace the potential buyer) or refuse to use its pre-emptive right and allow the deal to progress. If there is no direct positive or negative reply from the state authority regarding the usage of pre-emptive rights, the seller and the buyer may proceed with registration of the deal in the Land Register not earlier than in 68 days from the date of submission of the agreement to the NHB (in this case it is presumed that the State has refused to use its pre-emptive right). This requirement, however, is not applicable to the monuments of regional and local significance.

Restrictions on division and alienation of a cultural monument

The owner is not allowed to alienate separate parts of one cultural monument or a complex of monuments, as well as to divide or join land if, as a result, preservation of a cultural monument is endangered.¹⁵ Besides, the owner is also not allowed to sell the land of the cultural monument separately from its protection zone, if both are owned by the same person.¹⁶ Nonconformity to these rules may lead to invalidation of the deal.¹⁷

The owner is also obliged to inform the NHB about the intent to alienate cultural monument prior to the deal. Alienation can take place if an NHB inspector, where necessary, has inspected the cultural monument, and its future owner has received instructions and explanations from the NHB on the use and preservation of the cultural monument.¹⁸ Administrative liability (in a way of a warning or fine up to 250 EUR¹⁹) may be applied to the owner for the failure to provide information about alienation of the cultural monument.²⁰

¹³ Section 8, Protection Law.

¹⁴ Par.2, Cabinet Regulation 534.

¹⁵ Part 2, Section 8, Protection Law.

¹⁶ Part 2, Section 38, Protection Zone Law.

¹⁷ According to Civil Law (Section 1415), impermissible transaction which is contrary to the law, is void. Accordingly, if a cultural monument is divided or alienated contrary to the rules of Protection Law, the respective deal can be declared invalid by the court. However, up to the knowledge of the authors there have been no case law on this basis.

¹⁸ Part 3, Section 8, Protection Law.

¹⁹ According to the Law on Administrative Liability the fines are expressed in units where one unit is 5 EUR (Part 2, Section 16). In the Article the total amount of fine is expressed in EUR for simplicity.

²⁰ Section 34, Chapter 7, Protection Law. From 2013 till 1 January 2016 there have been no administrative violation cases initiated based on this norm (before coming into force of Chapter 7 of Protection Law in 01.07.2020, the norm was foreseen in Latvian Code of Administrative violations, Section 89.⁴ Despite the fact that no person was called to liability based on this norm in the mentioned period, the norm was transposed into the Protection Law since “its preservation [was] relevant for reasons of danger, consequences and public harm” (annotation to the draft law “Amendments to the law on the protection of cultural monuments”).

Works on the territory of cultural monument

Prior to any research work, including archaeological research, as well as conservation, restoration and/or renovation works, a written permission of NHB should be obtained. These works are to be performed under the control of NHB. The use of devices for the detection of metal objects and material density (e.g., metal detectors) also requires prior permission of NHB.²¹

The owner has to ensure surveying of cultural values before commencing construction (incl. road infrastructure), land amelioration, extraction of mineral resources, and other economic activity on the territory of the cultural monument.²² Besides, if any archaeological or other objects with cultural and historical value are discovered occasionally or due to any economic activity on the land plot, the owner is to immediately notify the NHB and suspend any further activity.²³ In this case, the newly-discovered objects come under protection of the State until the decision to include such objects in the Monuments' Register has been taken. The decision-making process can take up to 6 months.²⁴ As mentioned by several experts (Interviews 3, 10; Diena 2021), some private owners, even despite the possible liability provided for in the law, tend to hide the fact that archaeological objects have been uncovered on their land, so that any potentially damaging activity (including agricultural or forestry) is not frozen during and after the inspection of the place and the property is not recognized as the newly-discovered cultural monument, thus immediately becoming subject to the above restrictions and limitations. Thus, potentially valuable archaeological finds may not come to the attention of scientists and the public, as well as the identification of newly discovered archaeological monuments may suffer.

Inscription in the Monuments' Register

A proposal to grant the status of a protected cultural monument and its inclusion in the list of State protected cultural monuments shall be submitted to the Minister of Culture (in case of monuments of state or regional significance – by NHB, in case of monuments of local significance – by the local government or NHB²⁵). The process can be started, based upon the state initiative (by NHB itself), the owner of the object or any other interested party. In the latter case (the so-called “bottom-up initiative” by, e.g., an archaeologist, for additional protection of a particular object), the range of formal steps expected to be performed by the initiator is quite resource-intensive and time-consuming (Interview 10). Thus, the complexity of the formal procedure may discourage the interested party from proposing of the otherwise valuable object for inclusion in the Monuments' Register.

Another issue worth to be mentioned, is the effect of the owner's opinion on the decision-making process. When the owner is not the initiator, he/she, nevertheless, is to be informed about the proposal. Even though the opinion of the owner (possessor) is to be ascertained, his/her consent is not necessary for the inclusion of an object in the list of State protected cultural monuments.²⁶ The Protection Law provides that the owner in this case is to be granted with tax relief or compensation for losses if such have occurred as a result of restrictions on the use of the land or the object.²⁷ Both these mechanisms of supporting the owners can be found in the laws of other countries. Thus, compensation mechanisms for restricted ownership rights due to public inscription are provided for in the laws of, e.g., Portugal²⁸ and Finland,²⁹ whereas deductions of different tax types (for main-

²¹ Section 21, Protection Law.

²² Section 22, Protection Law.

²³ *Ibid.* In case of nonconformity to these rules, the owner may be subject to administrative liability (Section 32 or 33, Protection Law, depending on the factual situation). If the monument is damaged or destructed as a result of owner's illegal activity, criminal liability may arise (Part 2, Section 229, Criminal Law).

²⁴ Section 17, Protection Law.

²⁵ Parts 1&2, Section 14, Protection Law.

²⁶ Part 12, Section 14, Protection Law.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Art.20(d), Protection Law Portugal.

²⁹ Art.11 and 12, Protection Law Finland.

tenance, investment in conservation, repair, etc.) are provided for in the laws of, e.g., Spain³⁰ or Lithuania.³¹ In Latvia, real estate tax relief for the cultural monuments is a common practice, while the authors are unaware of any compensation cases for losses caused to the owner due to the enlisting of his property into the list of State protected cultural monuments.

Restrictions on economic activities

As a general principle, cultural monuments are to be used for purposes of science, education and culture. Economic activities shall be permitted only if such activities do not damage the monument and do not reduce the historical, scientific and artistic value thereof.³² Economic activity in the protection zones (protection strips) around cultural monuments (which, if not specially fixed, are 500 metres in rural areas and 100 metres in cities³³) may only be performed with a permit from NHB.³⁴ Exact instructions on restrictions of economic activities are to be issued by NHB to the owner of a cultural monument.³⁵

Since certain types of archaeological monuments are mostly or solely located underground (e.g., ancient burial grounds) or their topography allows performance of agricultural or forestry activities (e.g., battlefields, hillforts), there is no uniform attitude of NHB on whether these activities endanger the underground monument or not. Generally, at least until the end of investigation and adoption of the final decision on newly-discovered monument, any activity at the territory is suspended. In certain cases, such decisions may be too restrictive (e.g., if there had been potato field upon the burial ground for many years and the cemetery has just been detected, there is no need to immediately terminate any activity since there is little risk of earlier unexperienced damage (Interview 5)). On the other hand, the issue of additional consideration in this respect is of ethical nature – how ethical it is to grow crops above the burial ground and what is the attitude of the landowner and buyers of agricultural products toward the harvest coming from the grave land?

Limited possibilities for modification of a cultural monument

Substantial part of Latvian archaeological monuments is overground (e.g., castles, their remains, etc.). The owner is responsible for proper renovation and restoration thereof.³⁶ Current regulation provides for strict limitations on reconstruction works prescribed by law,³⁷ Cabinet or municipal regulations, and instructions issued by NHB to the new owners of the cultural monuments.³⁸ Modification of a cultural monument or replacement of the original parts thereof with new parts shall be permitted only if it is the best way to preserve the monument or if the cultural and historical value of the monument does not decrease as a result of the modification.³⁹ Restoration, reconstruction, repair and conservation works of a cultural monument may be performed only under the management of a competent specialist (for the works on archaeological monument archaeologist should be engaged).⁴⁰ Thus, restoration of a cultural monument requires higher quality and more professional work, than an ordinary

³⁰ Article 70, Protection Law Spain.

³¹ Article 27, Protection Law Lithuania.

³² Section 19, Protection Law.

³³ Section 8, Protection Zone Law.

³⁴ Part 1, Section 38, Protection Zone Law.

³⁵ Par.45, Cabinet Regulation 474.

³⁶ Part 1, Section 24, Protection Law.

³⁷ E.g., Section 3, Protection Law provides for mandatory permission of the NHB for any modification of the cultural monuments. General construction regulations 2014 (par.105, 120) provide for mandatory author's supervision and supervision of the construction work.

³⁸ Section 20, Protection Law.

³⁹ Section 3, Protection Law.

⁴⁰ Par.56, Cabinet Regulation 474.

building (Karnite, 2002, pp. 24–25). Several experts have mentioned that system of construction regulations applicable to cultural monuments is not flexible so tailor-made solutions should be introduced for renovation of cultural objects in conformity with modern standards (Interview 3).

Maintenance of archaeological monuments

Maintenance of archaeological monuments, which is to be determined by instructions of NHB,⁴¹ is one of the main duties of the owner.⁴² It is prescribed that maintenance, which does not modify the cultural monument and does not reduce its cultural and historical value, does not require a special permit, however, the owner is to inform the NHB in writing ten days before the commencement of the works referred to, if it is not specified otherwise in the issued instructions.⁴³

Neither legal acts, nor instructions of NHB (generally⁴⁴) provide for specific maintenance works, their type or frequency, related to archaeological monuments. It might be therefore unclear what maintenance within the context of archaeological sites is exactly implied. Some other countries approach this issue differently. Thus, Lithuanian law, for instance, provides that the manager of an immovable cultural property must keep up an object of cultural heritage, the territory thereof, timely remove emerging defects and protect structures against adverse environmental impact; maintain adequate microclimate conditions in premises with valuable interior; timely renew vegetation, remove volunteer plants, mow grass and trim trees, clean debris and eliminate sources of pollution within the territory; keep up and maintain historical green areas which are objects of cultural heritage in compliance with the heritage maintenance regulations.⁴⁵ In England and Wales maintenance includes fencing, repairing, and covering, of a monument and the doing of any other act or thing which may be required for the purpose of repairing the monument or protecting it from decay or injury.⁴⁶

In Latvia there have been attempts to determine and structure the maintenance works of archaeological monuments depending on the type of the monument. Thus, e.g., there have been recommendations prepared within Estonian–Latvian cross-border co-operation program project “Unknown cultural heritage values in common natural and cultural space”,⁴⁷ however, these recommendations have not been widely accepted/implemented. Moreover, from the conservation point of view, lack of maintenance taking the form of unkept or overgrown, etc., ancient burial ground or a hillfort does not damage the site as such, but rather provides visual discomfort and limits accessibility to the monument. The experts acknowledge that currently there is no state policy on proper management of, e.g., hillforts (LSM 2021).

Treasure hunting and unearthing of antiquities

The archaeological heritage in Latvia, despite the significant progress made since 2016, is still threatened by illegal diggers. It is recognized, that ancient burial grounds are most vulnerable to attacks of treasure hunters, as they have the richest range of antiquities (IR, 2013) and are often located in sparsely populated areas, forests, etc., making them easier to access unnoticed and therefore attractive to carry out illegal activities (Kairiss, Olevska, 2021 (1), p. 297).

⁴¹ Par.45, Cabinet Regulation 474.

⁴² Part 1, Section 24, Protection Law.

⁴³ Par.47, Cabinet Regulation 474.

⁴⁴ Upon request of the monument’s owner NHB can provide more detailed instructions (Interview 9).

⁴⁵ Part 3, Article 14, Protection Law Lithuania.

⁴⁶ Part 7, Article 13, Protection Law UK (relates to maintenance by the Secretary of State, the Commission or any local authority of the monuments under their guardianship).

⁴⁷ EST-LV cross-border co-operation program 2011.

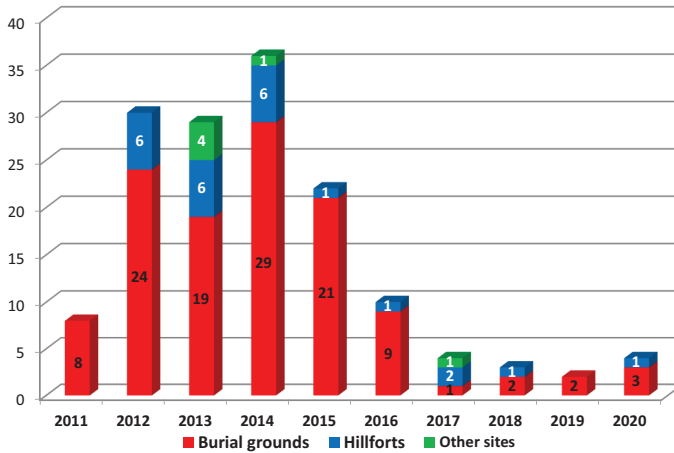

Fig. 1. Detected damage cases (as a result of treasure hunting) of archaeological monuments in Latvia (Kairiņš, 2020, p. 60; National Heritage Board data⁴⁸).

1 pav. Nustatyti pažeidimų atvejai dėl archeologinių paminklų lobijų medžioklės Latvijoje (Kairiņš, 2020, p. 60; Nacionalinės paveldo tarybos duomenys)

Figure 1 provides data on the fixed cases of monument's damage found in Latvian archaeological sites, which have been classified as criminal offenses and served as a basis for initiation of criminal proceedings. Figure 1 shows the number of offenses rather than looted burial places, though several (sometimes even hundreds) individual burial places can be destroyed as a result of a single crime. It should be noted that the number of registered criminal offenses related to illegal activities against cultural monuments is usually higher than the amount of respectively initiated criminal proceedings,⁴⁹ while significant part of the initiated criminal proceedings are suspended and only a few are sent to prosecution and go to court (Kairiņš, Oļevska 2021, p. 311).

There are no direct legal obligations of the owners of archaeological sites to protect their property from illegal diggers or prevent illegal intervention, except for the general rule of proper maintenance. Thus, for instance, it is generally accepted that the owners are to put in order the burial sites damaged by treasure hunters at their own expense. It is a general practice of NHB to not punish the owners for insufficient protection and the following damage to their sites if the damage has been caused by third parties and there is no direct fault of the owner (NHB information).

The owners approach the question of prevention and protection differently. As a method of prevention, some owners, for instance, scatter small metal objects to make metal detectors incapable of identifying (distinguishing) antiquities (Interview 9). Prevention function can also be performed by raising social awareness. Thus, e.g., one of the most positive examples is the one of Grobiņa town. About ten years ago the systematic work of development of its archaeological ensemble began and the local inhabitants were actively engaged (in studies, information dissemination, volunteer works, etc.) in the process.⁵⁰ As a result, they have achieved the high level of self-regulation in the society, since the locals are the first to inform the police about suspicious activities or metal detectorists on the territory of the archaeological site (Interview 2).

In order to put the ancient burial grounds in order, some owners do it by themselves (Interview 9), others address the Cultural monuments conservation and restoration program discussed below (LVM 2019). It should be noted that in the absence of strong support from the State or municipality, precise obligations and clear instructions how and when to put the damaged site to order, sometimes the site remains unkept or keeping up happens

⁴⁸ Information sources: Kairiņš 2020, p. 60; National Heritage Board data; Chart data processing – A.Kairiņš.

⁴⁹ Criminal statistics 2016., 2017, 2018, 2019, 2020.

⁵⁰ E.g., ICOMOS 2021, p. 35.

years after the accident (e.g., in 2018 JSC “Latvijas valsts meži” performed cleaning/maintenance works on the ancient burial ground of state significance three years after it was damaged by illegal diggers, LVM 2019).

While the above relates to intentional illegal digging, accidental unearthing of antiquities is not less important issue that is worth mentioning. Protection Law provides that antiquities found in archaeological sites (dated until 17th century included) shall belong to the State.⁵¹ This is the only legal norm that might be considered rendering state ownership rights over undiscovered cultural objects.⁵² According to the official interpretation of the law by NHB, “*archaeological sites are considered to be ancient sites which have been included in the list of state protected cultural monuments as archaeological monuments or which have been granted the status of a newly discovered cultural (archaeological) monument.*”⁵³ At the same time, Protection Law provides that private ownership of antiquities of 17th century or older is allowed in case of proper registration thereof before 30 March 2013, or after that date, if legal origin of the antiquity has been proved and NHB has issued a written certificate confirming it.⁵⁴ Ownership of antiquities, unregistered according to the above procedure, is considered to be illegal (LV Portals 2018). Taking into account the above, it is unclear, whether antiquities found outside the enlisted archaeological sites (in the previously unknown ancient place or outside of any ancient context) can be privately owned.⁵⁵

Besides, if the object that might have historical, scientific, artistic or other cultural value is found, the finder is to inform NHB in writing about the fact, location and conditions of the finding within five days.⁵⁶ Protection Law, being the special law in relation to the Civil Law, does not provide for any finder’s fee or procedure of attribution of legal ownership rights over the valuable object and/or antiquity. At the same time general rules of Civil Law state that if the object (concealed property) is found on one’s own or ownerless land the object belongs to the finder, if the object is accidentally found on the other’s land the ownership is dual (half belongs to the finder, half to the land owner), whereas if the object is looked for intentionally (without knowledge and permission of the owner) on the other’s land (which is forbidden) the full ownership acquires the land owner. Thus, for instance, money deposits, that sometimes are being found in Latvia, shall typically be acknowledged concealed property according to Civil Law (Grutups, Kalnins, 2002, p. 53). At the same time, according to ICOMOS 2021, in order to properly protect and manage the site, the *stray finds collected by the land owners should be inventoried and included in museum collections* (ICOMOS 2021, p. 51). Taking into account the above, unclear rules over private ownership of antiquities (the place of finding may be later recognized the newly-discovered monument with automatic State’s ownership of antique objects), absence of finder’s fee (no obligation of the State or museum to buy the object from the finder) and opportunity to avoid liability might deter finders from proper notification on the finding to the NHB. The aforementioned therefore might lead to inability of unveiling/registration of new ancient places requiring protection (newly-discovered cultural monuments).

The countries approach the issue of finder’s fee differently. For instance, Swedish law provides that ancient finds become the property of the finder, who is however (in certain cases) obliged to offer the State the opportunity to acquire it in return for payment.⁵⁷ Norway provides for finder’s fee (equally divided between the finder

⁵¹ Part 4, Section 7, Protection Law.

⁵² UNESCO/UNIDROIT model provisions, adopted to facilitate application of international documents (UNESCO 1970 Convention; UNIDROIT 1995 Convention) ratified by Latvia in 2018 and return/restitution in case of unlawful removal.

⁵³ NHB explanation 2021.

⁵⁴ Part 4, Section 7, Protection Law.

⁵⁵ Part 4, Section 7, Protection Law, provides for only two options of legal possession of antiquities which is proper registration until 30 March 2013 or confirmed legal origin after the mentioned date. In the opinion of the authors, neither is directly applicable to the accidental finds outside the enlisted archaeological sites.

⁵⁶ Part 2, Section 17, Protection Law. There is no liability provided for undue informing or noninforming the NHB about the find, unless it has been found on the territory of a cultural monuments (administrative liability, Section 32, Protection Law, “Violation of the Provisions for the Protection of Cultural Monuments”) or the find is the antiquity protected by the Republic of Latvia (criminal liability, Section 229.1, Criminal Law, “Illegal Acts with Antiquities”).

⁵⁷ Articles 3, 4, 16, Protection Law Sweden.

and the land owner) to be set (in case of golden or silver finds) at least to the metal value by weight, with a supplement that must not be less than 10 per cent of the metal value.⁵⁸ Poland entitles a finder of archaeological object to receive a prize.⁵⁹

The above leads to the conclusion that the effectiveness of preventive activities, proper following the antiquities' protection rules and combatting crimes against the archaeological heritage is largely based on legal certainty, public support measures for site owners, proper compensation to (legal) accidental finders and the development of the socio-economic potential of heritage sites, which in turn is based on public, private and nongovernmental cooperation.

Conservation v. Conservation & Development

Archaeological monuments, due to their fragile and unique nature, not only suffer from many of the same threats that impact other forms of heritage objects but also from particular risks specific to archaeological heritage, e.g., loss of *in situ* excavated archaeological objects (due to lack of maintenance plan or resources for their protection, conservation or management), loss of unidentified archaeological heritage (due to urbanization; road widening; railway building; dam constructions; underground parking in historic cities and modern agricultural deep ploughing), loss of archaeological potential (due to tight deadlines, improper information recording, and total destruction of the site caused by commercial or development projects), loss of diversity of archaeological heritage (due to the difference in value perception of certain types of heritage objects), etc. (ICOMOS 2001). Therefore, conservation of the archaeological heritage is one of the most important tasks (ICOMOS 1990, Art. 6) of all the stakeholders engaged and interested in the future of the monuments.

While conservation is undoubtedly a necessary step to prevent damage to archaeological sites, other important aspects must also be taken into account, e.g., is conservation alone sufficient to develop the potential of the archaeological heritage and by what means can the preserved site be maintained in the future? The problem is unlikely to exist, if the state or municipality has sufficiently large budget (or access to other funding) and the conservation of cultural heritage sites can be carried out without diverting significant resources from other areas (e.g., health protection, infrastructure development, etc.). However, in practice the situation is usually different. While the state and municipalities, as well as local residents are aware of the need of conservation, funding is often insufficient to address current social issues, so investment in conservation (especially in the sites located in sparsely populated areas, which are relatively seldom-visited and thus economically unattractive) can also be perceived as a kind of burden. Let's imagine an archaeological site, e.g., a castle ruin, which is preserved and open to the public, but no measures are taken to promote it, visitors are not offered relevant services, events are not organized at the site, etc. In other words, little is done to promote its attendance and related direct and indirect economic effect (e.g., Kairiņš, Oļevska, 2020, p. 59) – in this case, the object is temporarily maintained (kept up) in the best possible condition, but its socio-economic effect and compliance with the interests of various stakeholders is insignificant (about stakeholders' interests, see, e.g., Kairiņš, Oļevska, 2020, pp. 51–54). Thus, instead of eventually becoming a facilitator of the socio-economic development, the archaeological site becomes another expenditure item in the budget. Thus, there should be a clear understanding who is the real beneficiary of the conserved heritage, who, how and by what means is to maintain/repair the site and what to do with it next.

Latvia has best practice examples of the efficient use of properly preserved archaeological sites – besides already mentioned archaeological heritage of Grobiņa, there are at least the old city of Kuldīga or the castles of Cēsis, Turaida, Ventspils, Dobeļe, etc. Success stories of the development of these sites are largely related to conservation being implemented with the vision of future development. As mentioned above, the economic return of

⁵⁸ Article 13, Protection Law Norway.

⁵⁹ Article 34, Protection Law Poland.

an object is not immediate and investments in it may outweigh the economic benefits for a long time, but, as it is known, in the long run cultural objects have a pronounced indirect income character positively impacting the socio-economic development. Therefore conservation, proper management⁶⁰ and development of archaeological sites are equally essential.

In order for all these three components of a successful development to satisfy interests of different stakeholders, decisions on them cannot be unilaterally decided by one separate category (e.g., only by the State, or only by the owners). It should be a collaboration of at least those primarily concerned – owners, land managers, developers, local society and authorities, NGOs, etc.⁶¹ As mentioned by several researchers, this collaboration is assumed to promote the unified vision and strategic management and development plan, which might comprise, *inter alia*, appropriate use of the site, scope and limits to conservation, visitation (allowed amount of people, parts of the site allowed to be visited, charging for visitations), extent and nature of excavation and research, rules of maintenance and monitoring, facilities and infrastructure, consultations and further engagement of stakeholders (Teutonico&Gaetano 2002, p. 45).

The role of prioritizing and story-telling

Immovable archaeological object is closely connected to the place. It was created/used, developed and left as a result of a certain set of circumstances. It carries “history” and “culture” which is a motivating force for visitors, who want to know more about it, feel it, or even become part of it. For instance, even though it is not known exactly where the Battle of Durbe took place in 1260, events dedicated to the memory of the battle often take place in particular location in Durbe municipality, which are widely attended by local and foreign visitors (Interview 1; Figure 2).

Similarly, even it is not known where exactly Couronian King’s Lamekins Castle was located, the description of Lagzdiena hillfort states that it was there.⁶² Therefore, real or, sometimes, realistically created story plays an important role in the development and attendance of the site (Interviews 4, 5), especially if it is well studied (both through documental and archaeological research) and reflects (or at least pretend to reflect) the particular period in details (Interview 6). The latter requires commitment of time, staff and finances in identification of cultural heritage objects at the territory and strategic decision on the basic site/historical period/event the future story is to be based on. Thus, especially in the areas rich in cultural heritage of different periods and types, this decision will also show what exactly is to be primarily developed,

Fig. 2. Durbe Castle ruins and recreation area. Photo by A. Kairišs.

2 pav. Durbės pilies griuvėsiai ir rekreacinis plotas. A. Kairišs'o nuotrauka

⁶⁰ E.g., Introduction, ICOMOS 1990.

⁶¹ See also, e.g., Historic England.

⁶² Lagzdienas pilskaļns.

Fig. 3. One of the typical bicycles parkings in Grobiņa town. *Photo by A. Kairiņš.*

3 pav. Viena iš tipinių dviračių aikštelių Gruobinijoje. A. Kairiņš's o nuotrauka

respectively what is to be the object of resource investments. Thus, e.g., Kuldīga emphasizes the heritage of the Duchy of Courland, but does not largely use two Viking sites, unlike, e.g., Grobiņa, which intensively develops archaeological sites related to Viking era (Figure 3). Also, the Veckuldīga hillfort is not being developed in Kuldīga (Interview 5).

Development of infrastructure

It is generally accepted, that contribution of archaeological heritage to the livelihood of local community is often achieved through tourism (Gould and Burtenshaw 2014, p. 3), whereas one of the most important aspects in increasing number of tourists is investment in tourism infrastructure (Jovanovic and Ilic 2016, p. 288). Even such seemingly low-maintenance sites as ancient burial grounds or hillforts, in terms of tourism development, still request certain degree of investment in laying a path, installation of benches, informational stand, waste bins with regular maintenance, lawn mowing and tree/shrub cutting, etc. However, not all the owners are willing to invest in or stimulate development of infrastructure around their site precisely because of the risk of increased inflow of tourists: the costs of managing and keeping up of the site generally (without government's support) exceed the modest revenue of its public use. Here the important role plays mutual cooperation between the owner (and other stakeholders directly interested in the development and respective economic benefits from the site) and municipality/the State (interested in increasing the quality of life, creating positive image of the area, cohesion and cultural patriotism, etc.).

More complex approach implies connection of communications (water, heating system, sanitary facilities, etc.), access roads, catering and accommodation. This is mostly characteristic of above-the-ground sites which based on their type (e.g., castles or castle ruins) and state of conservation can be used for accommodation and/or long-term stay. Absence of minimal level of comfort narrows the development opportunities of these sites. Thus, e.g., in the absence of a working heating system, castle in Alsunga has only seasonal visiting (Interview 4, Figure 4).

The role of scientific research

The development of the archaeological heritage potential is significantly related to the development of scientific research. It should be taken into account that archaeological research not only enriches science as such, but also provides valuable information and ensures evidence base for the development of the archaeological potential of the site or area, including facilitating the discovery of new monuments (Figure 5). Carrying out scientific

Fig. 4. Alsunga Castle. *Photo: A. Kairišs.*
3 pav. *Alsunga'os pilis. A. Kairišs'o nuotrauka*

Fig. 5. Drone fixation of the place of archaeological excavations at Bulduru hillfort, July 2021. *Photo: A. Kairišs.*
5 pav. *Dronu užfiksuota archeologinių kasinėjimų vieta Bulduri'ių piliakalnyje, 2021 m. liepa. A. Kairišs'o nuotrauka*

research is one of the most important aspects of proving the significance of an archaeological site: thus, for instance, Grobiņa archaeological ensemble, despite its importance, was not accepted for inclusion in the UNESCO World Heritage List because, according to ICOMOS, the current state of knowledge and research on the object and its context is not sufficiently well advanced to justify the proposed Outstanding Universal Value.⁶³

Although there are examples of best practice in collaboration between owners of archaeological sites (e.g., municipalities) and researchers, the initiators of the archaeological research are usually archaeologist himself/herself, his/her represented scientific/research institution or other history/culture-related institution. Municipalities or private owners are not so frequent initiators of archaeological research, if it is not prescribed by the law (LSA survey). At the same time, the surveyed archaeologists themselves indicate (LSA survey) that the results of research are most often (except for scientific purposes) used for (top 3 responses; multiple choice responses):

- granting the status of an archaeological monument (70% of respondents),
- marketing activities, better recognition of the object/territory, increase of tourist potential (60% of respondents),
- obtaining evidence of the archaeological significance of the site/area, as well as preserving the archaeological monument (50% of respondents).

It is worth noting that the main difficulties faced by archaeologists when they come forth as research initiators (LSA survey; multiple choice responses) are lack of funding (60% of respondents), refusal of landowners to cooperate (40%) and lack of interest of local government (20%). This indirectly indicates that:

⁶³ E.g., ICOMOS 2021, p. 36.

- landowners and local governments may not have sufficient information or understanding about the possibilities of using the results of archaeological research in promoting the significance and recognizability of an archaeological site (if the research object is an archaeological monument);
- landowners may be concerned about possible administrative and economic restrictions if an archaeological site is discovered on their land.

In cases when an object or territory requires archaeological research and this research is not mandatory (e.g., in case of construction of infrastructure objects), the archaeologist most often (50% responses, multiple choice responses) finds out about it through personal contacts. There is no timely information available on the scope and type of work, where an archaeologist is needed, therefore the ordering customers cannot find archaeologists and archaeologists do not know that their services are needed. The solution could be that the responsible institution (e.g., NHB), according to the information provided by the customers, compiles a public list of places and objects where archaeological research is needed (LSA survey).

The development of scientific research requires the involvement of professional archaeologists, but the number of archaeologists (especially – experienced) doing fieldwork in Latvia is probably insufficient (40% responses⁶⁴). The insufficient number of archaeologists is also mentioned as the reason why the competition of field archaeologists in Latvia does not exist or is low (40% responses) or average (40% responses). Moreover, the possibilities of obtaining high-quality archaeological education in the country are limited: there is, e.g., no master's level programmes in archaeology, there is a lack of specialized education programmes (and a lack of corresponding teaching stuff), there are limited practice options for students, limited options to work with modern technologies, etc. (LSA survey).

Among the main obstacles to the development of high-quality archaeological research in Latvia, professional archaeologists mentioned⁶⁵ (LSA survey):

- weak interest from the state, local governments and private landowners,
- weak (higher) education opportunities for archaeologists and insufficient professional qualifications of some existing archaeologists,
- lack of understanding of the need for archaeological research and general public ignorance about archaeology and its contribution to society,
- lack of funding for research and low salaries of archaeologists,
- destruction of archaeological sites as a result of illegal activities of treasure hunters.

Among the main contributing factors for the development of high-quality archaeological research in Latvia, professional archaeologists mentioned⁶⁶ (LSA survey):

- a large number of unexplored archaeological sites,
- archaeologists' own initiative to regularly self-educate, improve their qualifications, study abroad,
- possibility to attract funding for research,⁶⁷
- good cooperation between specialists in the field,
- good cooperation with state (cultural) institutions and municipalities,⁶⁸
- freedom of research work, as the existing regulatory framework is quite general.

⁶⁴ It should be noted that 50% of the respondents answered that the number of practicing archaeologists in Latvia nevertheless should not be changed.

⁶⁵ The answers are grouped thematically and hierarchically – from most frequent to less frequent (multiple choice).

⁶⁶ The answers are grouped thematically (open answers).

⁶⁷ It should be noted that this factor differs from the indications of a large number of respondents about insufficient research funding.

⁶⁸ It should be noted that this factor differs from the indications of a large number of respondents about the insufficient interest of local governments in conducting archaeological research.

Public attitude and engagement

Statistical information shows that in 2017 Latvia ranked 3rd, while in 2018 and 2019 2nd, in Europe at visiting museums per 100 000 inhabitants.⁶⁹ In addition, it should be noted that in 2009–2020 the majority of the most visited museums⁷⁰ contained archaeological collections. Research⁷¹ shows that visiting cultural and historical places (many of which represent archaeological objects) is gradually increasing. It should be noted that the involvement of the local community plays an important role in Latvia's most developed archaeological sites. Thus, e.g., ICOMOS points to the active involvement of the local community in the development of the Grobiņa Archaeological Ensemble.⁷² Thus, it can be assumed that in Latvia there is public interest in the archaeological heritage.

The local and broader community is one of the most important stakeholders in the use of benefits provided by cultural (including archaeological heritage) sites. Thus, e.g., from the point of view of economic interests (Kairiss, Olevska, 2020, p. 52, 54), representatives of local community are often involved in tourism related economic activities (e.g., production of souvenirs, local food, crafts, develop catering, hotels services etc., organize events in the locations of cultural objects, establish private museums, organize guided tours etc.), work on heritage sites (e.g., legitimate excavations) and in museums. Broader public is interested in promoting quality of life and standard of living through society's development in larger business opportunities (e.g., management of cultural heritage significantly impacts development in other fields, e.g., catering and hotels), and gains benefits in terms of development of scientific and educational potential, creating job opportunities, etc. Without the support of the local and wider community, as well as the private and nongovernmental sectors, the development of archaeological heritage potential is not only impossible, but also, in fact, meaningless, as it is the community that is the primary beneficiary of this development.

The development of the archaeological heritage is related not only to economic but also to other essential factors, e.g., an element of national pride (Interviews 5, 6) and the perception of the archaeological heritage one's own. It should be borne in mind, however, that both local and broader population must be sufficiently informed about the national archaeological heritage and its significance, thus, e.g., public communication of the results and conclusions of archaeological research increases the involvement of the local community (Interview 6). The well-known Latvian manors' researcher V. Mašnovskis (Interview 11), *inter alia*, notes that an important precondition for public involvement and support is the development of intellectual society and ensuring of appropriate education (involving professionals who know how to provoke corresponding interest) in the field of cultural heritage (already from school).

Support

It is generally accepted that the key to achieving the appropriate balance between private and public interest in heritage conservation and development depends on the application of objective, consistent, and thorough procedures for heritage assessment, and the provision of adequate resources for compensation of the restrictions introduced due to them (Throsby 2019). These resources or support can be in a form of tax reliefs or direct subsidies to the owners of the archaeological sites. Let's look at the situation in the field of support for owners of archaeological objects currently in Latvia.

⁶⁹ EGMUS data. Not all the countries submitted their data.

⁷⁰ KM data.

⁷¹ For example, Travel Habits of Residents of Large Cities of Latvia (pp. 7–8) – the second most visited territories are cultural and historical places.

⁷² ICOMOS 2021, p. 35.

Tax regime

Cultural (including archaeological) monuments are not subject to any special tax treatment, except for the real estate tax. Thus, with certain exemptions (not generally applicable to archaeological sites), cultural monuments are exempt from the real estate tax.⁷³

It is worth mentioning that real estate tax is calculated on the basis of cadastral value of the property.⁷⁴ As far as many archaeological sites are located in rural areas where cadastral value is rather small, the corresponding real estate tax is small as well. Therefore, this tax exemption in certain cases does not substantially support or motivate the owners of the archaeological site. On the other hand, costs of maintenance, construction and repair works are high and do not fluctuate that much throughout the country, which makes it even harder for those owners, who are less financially protected. Some experts have mentioned, that state support in a way of other tax discounts (e.g., VAT on site's restoration works) would be of great help to the archaeological sites' owners (Interview 3).

The other countries approach these issues differently. Spain provides for Income tax deductions depending on the amount of investments the taxpayers make in the acquisition, conservation, repair, restoration, dissemination and exhibition of assets declared of cultural interest, as well as there is Income tax deduction from donations in goods that are part of the Spanish Historical Heritage.⁷⁵ Romania exempts the owners of agricultural lands from paying the agricultural land tax for the archaeological research surfaces for the excavation time.⁷⁶ According to its Resolution of 2015 towards an integrated approach to cultural heritage for Europe, European Parliament, *inter alia*, invited the Member States to look into possible fiscal incentives in relation to restoration, preservation and conservation work, such as reductions in VAT or other taxes, given that European cultural heritage is also managed by private bodies.⁷⁷

State and supranational subsidies

There are several State supporting financial programmes currently available to the owners of the cultural monuments, including archaeological sites. These include, for instance:

- **Cultural monuments conservation and restoration program**, developed based on Protection Law, which promotes and supports the research, conservation and emergency restoration of cultural monuments. Under the programme, funding is allocated to cultural monuments of national and regional significance.⁷⁸
- Competitions announced and administered by the **State Culture Capital Foundation (SCCF)**⁷⁹ in several cultural industries, including tangible cultural heritage. The SCCF supports restoration of cultural objects with the aim of preserving the original substance, authenticity and mood created by the set of cultural and historical values.

Other targeted sources of financial support are also available. Thus, e.g., the **Rural Support Service**, responsible for implementation of a unified state and EU support policy in the sector of, *inter alia*, rural development,

⁷³ Point 6, Part 2, Section 1, Real estate tax law.

⁷⁴ Section 3, Real Estate Tax Law. Cadastral value used to differ substantially from the market value, but the latest base of cadastral values approved for 2022–2025 is planned to correspond to the 100% of market value (LV Portals 2020).

⁷⁵ Article 70, Protection Law Spain.

⁷⁶ Article 11, Protection Law Romania.

⁷⁷ EP Resolution 2015.

⁷⁸ Section 24, Protection Law, *inter alia* states that NHB shall allocate funds to conservation and restoration of such cultural monuments of State and regional significance which are available for public viewing. Funds from local government budgets shall be allocated for the conservation and restoration of such cultural monuments of regional and local significance which are available for public viewing. In accordance with the procedures specified in their binding regulations, local governments have the right to allocate funds from the local government budget for the conservation and restoration of the cultural monuments of State significance which are available for public viewing.

⁷⁹ Generally, there are 3 regular competitions per year and few targeted programmes.

may be of help in cofinancing projects in rural area (Rural Support Service Law). The other option is availability of **EU funds** supporting cultural objects' development processes.

Municipal subsidies and participation

Besides state or supranational support, a number of municipalities are also supporting and actively participating in the development of cultural heritage objects on their territory. It is acknowledged that local governments are increasingly recognizing the socio-economic role of cultural heritage and highlighting the importance of protecting cultural monuments in local government development programs (LV Portals 2014).

A number of municipalities implements a cofinanced project competitions every year in the field of restoration of historical objects, where archaeological research is the position of eligible costs (e.g., Cēsis municipality cofinances the costs of research and development of the archaeological inventory of the monument located on their territory or a part thereof⁸⁰). Certain municipalities are active in international projects. Thus, e.g., Lūdza⁸¹ and Alūksne⁸² municipality participated in the international cross-border cooperation project within which, *inter alia*, 17 rescue excavations and a great number of field inventories were carried out, 4 digital archaeological databases were produced, a big amount of new archaeological information was gathered, recovered and preserved for future studies, etc.⁸³

Even those monuments, which usually do not require restoration or renovation works (e.g., ancient burial grounds or hillforts), still need certain maintenance, including mowing, bushes' pruning, setting the monument to order after visiting of treasure hunters, etc. Thus, since the legal requirements of protection and preservation of cultural (including, archaeological) heritage is the form of State imposed obligations, the respective support mechanisms (both when the owner faces unexpected restrictions in cases of newly-discovered monuments on his/her property (discussed above) and when the object is already known to the owner and needs ongoing repair and maintenance) should be available to the owners to mitigate top-down imposed financial burden. As is generally accepted and confirmed by, e.g., ICOMOS 1990 Charter,⁸⁴ the provision of adequate funds for the supporting programmes necessary for effective archaeological heritage management should be ensured in order to properly perform the obligation of heritage protection. And if the law makes no provision for fair economic distribution, it "stands the chance of being perceived by a large constituency as irrelevant at best and oppressive at worst" (Brodie, 2010, p. 274). Nevertheless, according to several experts, the existing limitations overweight the available economic benefits offered by the current Latvian legislation (Interviews 3, 9, 10).

Conclusions and recommendations

1. Archaeological sites, provided they are properly managed and developed, play an important socially useful role and contribute to the socio-economic development of the surrounding area. Cultural monument status, which is typical to archaeological sites in Latvia, however impose a range of administrative and other legal restrictions, as well as financial burden (primarily – due to restrictions of economic activity) to the owners of these objects. The maintenance and development of archaeological sites requires time, labor and financial resources, but the existing compensation mechanisms available to the owners are inadequate to cover the relevant (including maintenance-related) costs. Insufficient cooperation between the owners of archaeological sites, the private, nongovernmental, municipal and public sectors, as well as the lack of economic support for the owners, create a

⁸⁰ Cēsis binding regulations 2020.

⁸¹ Ludzasnovads 2012.

⁸² Aluksnesnovads 2014.

⁸³ Estonia–Latvia–Russia ENPI CBC 2007–2013.

⁸⁴ Article 3, ICOMOS 1990.

mismatch between the interests of the site owners and the public. Consequently, the development of the potential of archaeological objects is hindered. Best practice examples show that cooperation and involvement of the local community is a key to unlocking the development potential of archaeological sites.

Recommendation: it must be ensured at the state policy level, that owners of archaeological objects do not at least suffer losses from the ownership of such property, implementing adequate mechanisms of support and compensation of the restrictions imposed on the owners. The mechanisms should include:

- incentive and supporting tax regime, providing discounts based on the amount of investments made in conservation, maintenance and restoration of archaeological sites,
- compensations for the restricted/suspended economic activity,
- support for conservation measures,
- free of charge consultations on the socio-economic development aspects of archaeological heritage objects.

2. The accessibility and development of archaeological sites depends significantly on the development of local infrastructure. This works vice versa as well (e.g., an increase in the number of visitors of the site affects the development of catering, accommodation, etc. services).

Recommendation: mutually beneficial cooperation between the owners of archaeological objects and local governments should be established and facilitated. This is not only a precondition for the development of archaeological objects, but also a factor of the socio-economic development of the municipal territory.

3. While different types of archaeological sites have different economic potential, even those sites with modest potential, e.g., ancient burial grounds, when properly maintained and developed can not only fulfil their basic scientific and cultural functions, but also generate revenue. The owners of archaeological objects are not always informed about the possibilities of socio-economic use of their objects, therefore, conservation (as a necessary and controlled measure) is brought to the fore, without sufficient attention to the means by which the preserved object will be further maintained. Archaeological sites (depending on the particular situation) can be used (types of use are not mutually exclusive):

- as objects of direct interest (e.g., they can be visited in order to get to know the sites themselves, to enjoy or study them),
- to serve as a background for corresponding events (e.g., memorial, patriotism-related events, public and private celebrations or spiritual development),
- to serve as a source of information (e.g., on aspects of ancient technology) or creative inspiration.

Recommendation: the conservation of archaeological sites must be carried out from the outset, paying close attention to their further use, as conservation alone does not ensure the development of the socio-economic potential of the sites. Raising the awareness of owners of archaeological sites (both private and public) should become part of public policy, shifting the emphasis from the conservation of cultural heritage to the development of its potential. This would promote the preservation of heritage sites, finding means for their maintenance and more efficient performance of the socially useful function of these objects.

4. Despite the developed regulatory framework in the field of protection of cultural (including archaeological) heritage, there are several uncertainties in the regulatory enactments related to the obligations of owners of archaeological objects concerning objects' maintenance and keeping up, as well as notification of found antiquities and their belonging (if found outside ancient sites/territories, which have not yet been granted protection status). Thus, for example, the sites damaged as a result of treasure hunters may be kept up late, and the discovery of new archaeological monuments may suffer.

Recommendation: improvements in the legal framework should apply to:

- adoption of guidelines for the maintenance of archaeological monuments, taking into account the types of sites;
- development of the procedure for keeping up archaeological monuments if they have been damaged by treasure hunters and the perpetrators have not been identified (or before they have been identified);

- improvement of regulation of the obligation to notify (and liability for undue notification) of the antiquities accidentally found outside state protected cultural monuments or newly-discovered cultural monuments under investigation;
- clarification of property rights over newly discovered antiquities found outside state protected cultural monuments or newly-discovered cultural monuments under investigation.

5. Despite the progress made in recent years, treasure hunting is still one of the significant threats to archaeological sites in Latvia. As best practice examples (e.g., in Grobiņa) show, the involvement of the local community in the protection of sites and the provision of information on suspicious activities is one of the key elements in preventing and combating this threat.

Recommendation: raising awareness of the local community (regarding *inter alia* the significance and vulnerability of archaeological heritage) and involvement of local inhabitants in enjoyment, popularization and protection of archaeological sites should be promoted at the highest possible level.

6. Scientific research, publication of its results and accessibility to the local community play an essential role in the development of the socio-economic potential of archaeological sites. At present, there are certain gaps in the awareness of municipalities and private owners of archaeological sites about the role and importance of scientific research, the mechanism for engaging archaeologists in conducting research, as well as higher education in archaeology and the (insufficient) number of practicing archaeologists.

Recommendation: explaining the practical significance of scientific research, arranging a mechanism for cooperation between owners of archaeological sites (private and public) and archaeologists, and increasing the educational/training opportunities for archaeologists should become a part of public policy. Important role in fulfilling this task have NGOs (including LSA) and higher education institutions, as well as the Ministry of Culture and the NHB. Best practice examples show that when developing the potential of the archaeological heritage on the particular territory, it is useful to focus on certain periods of time and objects. Archaeological objects are often associated with significant historical events or personalities – it is important to rely on the results of scientific research to make such links.

7. The most important factor in promoting the development of archaeological objects is the public interest in them and the understanding of their significance.

Recommendation: development of intellectual society and ensuring appropriate education in the field of cultural heritage (already from school) as well as development of feelings of respect for cultural heritage from early childhood (e.g., in the family) is a necessary precondition for gaining public understanding and interest. Such development must become a priority of public policy in the field of culture, involving cultural and educational institutions, the NGOs, as well as religious and other organizations.

Research limitations and future research directions

The conducted research has several limitations that should be taken into account. The first is presented by insufficient prior research studies on the topic of development of the socio-economic potential of archaeological sites in Latvia. Thus, current research seeks to cover a large number of related aspects and, therefore, cannot provide a sufficient level of detail in each of the aspects. The other limitation is related to the insufficient number of interviews held with private owners of archaeological heritage sites – in Latvia there is no association uniting them and no organization representing their interests at the central level. At the same time, this is also a recommendation from the authors of the research to establish an association of owners of archaeological sites in Latvia, both to represent their interests and to promote more effective cooperation with other stakeholders.

Future research directions would be related to the more detailed study of the best practice examples, as well as case studies of untapped opportunities in order to provide practical recommendations in the field of the socio-economic development of the archaeological heritage objects.

Bibliography

- Burtenshaw P. 2014, Mind the Gap: Cultural and Economic Values in Archaeology, *Public Archaeology*, Vol.13 Nos 1–3, pp. 48–58
- Brodie, N. (2010). Archaeological Looting and Economic Justice. In P. M. Messenger and G. S. Smith (Eds.), *Cultural Heritage Management: A Global Perspective*, p. 261–277. Internet access: DOI: <https://doi.org/10.5744/florida/9780813034607.001.0001> [accessed: 2021 17 October]
- Gould P.G. & Burtenshaw P., 2014, Archaeology and Economic Development, *Public Archaeology*, 13:1–3, 3–9, DOI: <https://doi.org/10.1179/1465518714Z.00000000075>
- Grutups A., Kalnins E., 2002. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, pp.353
- Jovanovic S., Ilic I., 2016. «Infrastructure As Important Determinant Of Tourism Development In The Countries Of Southeast Europe.» *EcoForum*, «Stefan cel Mare» University of Suceava, Romania, Faculty of Economics and Public Administration – Economy, Business Administration and Tourism Department., vol. 5(1), pages 1–34
- Kairiņš, A., 2020, Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un sociāli ekonomiskās attīstības faktori. LZA Vēstis A daļa, 2020.g. 74.sējums 3. numurs, pp.52–79. Internet access: http://www.lasproceedings.lv/wp-content/uploads/2020/10/5_Andris-Kairiņš.pdf [accessed 2021 13 October]
- Kairiņš, A., Oļevska, I., 2020. Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management* 8, 45–82. Internet access: <https://doi.org/10.2478/bjreecm-2020-0005> [accessed 2021 13 October]
- Kairiņš, A., Oļevska, I., 2021, Development aspects of manors as a part of cultural heritage in Latvia, *Culture Crossroads*, vol. 19 (2021), 153–185. Internet access: <http://www.culturecrossroads.lv/pdf/333/en>
- Kairiņš, A., Oļevska, I., 2021 (1), Evaluación del riesgo del patrimonio arqueológico en Letonia: marco jurídico y aspectos socioeconómicos, in a book *¿CUÁNTO VALEN LOS PLATOS ROTOS? Teoría y práctica de la valoración de bienes arqueológicos*, Ana Yáñez Ignacio Rodríguez Temiño (eds.) JAS Arqueología, 2021, ISBN: 978-84-16725-33-5
- Karnīte, R., 2002. Kultūras pieminekļu īpašnieku attieksme pret kultūras pieminekļu statusu kā apgrūtinājumu, Research commissioned by Public Administration Institution, Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences. Internet access: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/kulturas_piemineklu_statuss_lza_ei1.pdf [accessed 2021 13 October]
- Król, K., 2021. Assessment of the Cultural Heritage Potential in Poland. *Sustainability* 2021, 13, 6637. <https://doi.org/10.3390/su13126637>
- Muzichuk V.J., 2017, Sohranenie kulturnogo nasledija v kontekste socialjno-ekonomicheskogo razvitiya Rossii, *Vestnik Instituta ekonomiki Rossijskoj akademii nauk* 2/2017, pp.8–31
- Teutonico, J. M., Gaetano P., eds. 2002. *Management Planning for Archaeological Sites: An International Workshop Organized by the Getty Conservation Institute and Loyola Marymount University*, 19–22 May 2000, Corinth, Greece. Los Angeles: Getty Conservation Institute. Internet access: http://hdl.handle.net/10020/gci_pubs/planning_arch_sites [accessed 2021 13 October]
- Throsby, D. 2019. 'Heritage Economics: Coming to Terms with Value and Valuation'. In *Values in Heritage Management: Emerging Approaches and Research Directions*, by Erica Avrami, Susan MacDonald, Randall Mason, and David Myers, 199–209. Los Angeles, CA: The Getty Conservation Institute

Official and mass media information

- Aluksnesnovads 2014 – „Arheoloģija, vara un sabiedrība: sadarbība arheoloģiskā mantojuma saglabāšanai”, Uzskāta pārrobežu projekta īstenošana, Internet access: https://aluksne.lv/projekti/realizacija_esosie_projekti/018.htm [accessed 2021 13 October]
- CifA 2021, Professional archaeology: a guide for clients, Chartered Institute for Archaeologists, Internet access: https://www.archaeologists.net/sites/default/files/CifA21_FINAL_72dpi.pdf [accessed 2021 13 October]
- Diena 2021, Pilskalnu sprādziens, 27.02.2021. Internet access: <https://www.diena.lv/raksts/sestdiena/sestdienas-salons/pilskalnu-spradziens-14257695> [accessed 2021 13 October]
- EST-LV cross-border co-operation program 2011 – Estonian–Latvian cross-border co-operation program project “Unknown cultural heritage values in common natural and cultural space”, Internet access: https://www.zm.gov.lv/public/ck/files/Apsaimniekosanas_rekomendacijas.xls [accessed 2021 13 October]
- Estonia–Latvia–Russia ENPI CBC 2007–2013 – Archaeology, Authority & Community: cooperation to protect archaeological heritage, financed by the European Neighborhood and Partnership Instrument. Internet access: <https://keep.eu/projects/6698/ARCHAEOLOGY-AUTHORITY-COMMUN-EN/> [accessed 2021 13 October]
- EGMUS – European Group on Museum Statistics. Internet access: https://www.egmus.eu/nc/en/statistics/complete_data/ [accessed 2021 16 October]

- Heritage Counts 2010, England. Internet access: <https://historicengland.org.uk/content/heritage-counts/pub/hc-eng-2010/> [accessed 2021 13 October]
- Historic England 2020 – Heritage at risk, Historic England webpage. Internet access: <https://historicengland.org.uk/advice/heritage-at-risk/archaeology/> [accessed 2021 13 October]
- ICOMOS 1990, Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage. Internet access: <https://www.icomos.org/en/practical-information/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/160-charter-for-the-protection-and-management-of-the-archaeological-heritage> [accessed 2021 13 October]
- ICOMOS 2001 – Heritage at Risk 2001–2002: Archaeological Sites at Risk. Internet access: <https://www.icomos.org/risk/2001/icahtm2001.htm> [accessed 2021 13 October]
- ICOMOS 2021 – Addendum Evaluations of Nominations of Cultural and Mixed Properties. ICOMOS report for the World Heritage Committee. 44th extended session, Fuzhou (China) / Online meeting, 16–31 July 2021. WHC-21/44.COM/INF.8B1. Add Internet access: <https://whc.unesco.org/en/documents/187993> [accessed 2021 6 October]
- IR 2013 – Mantraču savaldīšana, 20.03.2013. Internet access: <https://ir.lv/rubrika/important/page/298/> [accessed 2021 13 October]
- KM 2021 – Latvijā atklāti vēl septiņi jauni pilskalni – pieci Kurzemē, divi Latgalē!, 04.10.2021. Internet access: <https://www.km.gov.lv/lv/jaunums/latvija-atklati-vel-septini-jauni-pilskalni-pieci-kurzeme-divi-latgale> [accessed 2021 13 October]
- KM data – Statistics of the Ministry of Culture, 11.01.2021. Internet access: <https://www.km.gov.lv/lv/statistika-muzeji> [accessed 2021 16 October]
- Lagzdiens pilskalns – Visit Ventspils webpage: Lagzdiens Pilskalns. Internet access: <https://www.visitventspils.com/lv/ko-darit-ventspili/649/?category=24&filter=region> [accessed 2021 17 October]
- LSM 2021 – Pilskalnu atklāšanai aizvien labākas tehnoloģijas, bet izaicinājums – saudzēt un izpētīt, 19.06.2021. Internet access: <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/pilskalnu-atklasanai-aizvien-labakas-tehnologijas-bet-izaicinajums--saudzet-un-izpetit.a409691/> [accessed 2021 13 October]
- LKA 2021 – Jaunatklāto pilskalnu saraksts, 19.09.2021. Internet access: <https://lka.edu.lv/lv/petnieciba/petijumu-projekti/fundamentalu-un-lietisko-petijumu-projekti/pilskalnu-jaunatklaunami-latvija-2018-2021-gada-kulturvesturiska-n-jaunatklato-pilskalnu-saraksts/> [accessed 2021 13 October]
- Ludzasnovads – Arheoloģija, vara un sabiedrība: sadarbība arheoloģiskā mantojuma saglabāšanai. Internet access: <https://ludzasnovads.lv/projekti/arheologija-vara-un-sabiedriba-sadarbiba-arheologiska-mantojuma-saglabasanai/> [accessed 2021 13 October]
- LSA webpage – Latvian Society of Archaeologists. Internet access: https://www.arheologubiedriba.lv/par_biedribu [accessed 2021 13 October]
- LVM 2019 – Sakopti Ciblas senkapi, 03.01.2019. Internet access: <https://www.lvm.lv/jaunumi/4154-sakopti-ciblas-senkapi> [accessed 2021 13 October]
- LV Portals 2014 – Kulturas pieminekļa ipasnieka priekšrocības un ierobežojumi, 13.01.2014. Internet access: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/260261-kulturas-pieminekla-ipasnieka-priekšrocības-un-ierobežojumi-2014> [accessed 2021 13 October]
- LV Portals 2018 – Kā rīkoties, ja atrasta vērtīga senlieta, 08.05.2018. Internet access: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/295381-ka-rikoties-ja-atrasta-vertiga-senlieta-2018> [accessed 2021 16 October]
- LV Portals 2020 – Jaunās kadastrālās vērtības un piedāvātā nekustamā īpašuma nodokļa reforma, 17.07.2020. Internet access: <https://lvportals.lv/norises/318193-jaunas-kadastralas-vertibas-un-piedavata-nekustama-ipasuma-nodokla-reforma-2020> [accessed 2021 13 October]
- Ludzasnovads – Arheoloģija, vara un sabiedrība: sadarbība arheoloģiskā mantojuma saglabāšanai. Internet access: <https://ludzasnovads.lv/projekti/arheologija-vara-un-sabiedriba-sadarbiba-arheologiska-mantojuma-saglabasanai/> [accessed 2021 13 October]
- Monuments' Register – Register of State protected cultural monument (information system). Internet access: <https://is.mantojums.lv/> [accessed 2021 13 October]
- NHB Criteria – Criteria for inclusion of objects of cultural and historical significance in the list of state protected cultural monuments, published 10.02.2021. Internet access: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta> [accessed 2021 13 October]
- NHB Explanation – Skaidrojums par nesējamaj izmaiņām Krimināllikuma 229. un 229.1 pantos, 25.02.2021. Internet access: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/skaidrojums-par-nesenajam-izmainam-kriminallikuma-229-un-2291-pantos> [accessed 2021 13 October]
- Travel Habits of Residents of Large Cities of Latvia – Joint research of the Investment and Development Agency of Latvia and Turība University of 2019 “Travel Habits of Residents of Large Cities of Latvia”. Internet access: <https://www.liaa.gov.lv/lv/media/2725/download> [accessed 2021 17 October]

Legal acts and statutory enactments:

- Annotation to the draft law “Amendments to the law on the protection of cultural monuments” – initial impact assessment (annotation) to the draft law “Amendments to the law on the protection of cultural monuments” Internet access: <http://titania.saeima.lv/LIVS13/SaeimaLIVS13.ns?/0/0FB9007B6047D0DC225835B004D08EB?OpenDocument> [accessed 2021 13 October]
- Cabinet Regulation 474 – Cabinet Regulation No.474 as of 26.08.2003 Regulations Regarding the Registration, Protection, Utilisation and Restoration of Cultural Monuments and the Granting of the Status of an Environment-Degrading Object. Internet access: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/78458-regulations-regarding-the-registration-protection-utilisation-and-restoration-of-cultural-monuments-and-the-granting-of-the-status-of-an-environment-degrading-object> [accessed 2021 13 October]
- Cabinet Regulation 534 – Cabinet Regulation No.534 as of 05.07.2011 Regulations Regarding the Procedure and Terms for Exercising the Right of First Refusal on Cultural Monuments of State Significance. Internet access: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/233045-regulations-regarding-the-procedure-and-terms-for-exercising-the-right-of-first-refusal-on-cultural-monuments-of-state-significance> [accessed 2021 13 October]
- Cēsis binding regulations 2020 – Par Cēsu novada pašvaldības līdzfinansējumu kultūras pieminekļu saglabāšanai, apstiprināti ar Cēsu novada domes sēdes 23.01.2020. lēmumu Nr.18. Internet access: https://www.cesis.lv/images/userfiles/files/saistosie_noteikumi/2021/sn_nr_4_konsolidetie.pdf [accessed 2021 13 October]
- Civil Law of the Republic of Latvia, as of 28.01.1937., (with amendments), Internet access: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/225418-the-civil-law> [accessed 2021 13 October]
- Criminal Law – Criminal Law of the Republic of Latvia, as of 17.06.1998. (with amendments). Internet access: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-criminal-law> [accessed 2021 13 October]
- EP Resolution 2015 – European Parliament resolution of 8 September 2015 towards an integrated approach to cultural heritage for Europe (2014/2149(INI)), https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0293_EN.html
- General construction regulations 2014 – Cabinet Regulation No. 500. General Construction Regulations, as of 19.08.2014. Internet access: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/269069-general-construction-regulations> [accessed 2021 13 October]
- Latvian Code of Administrative violations – Latvian Code of Administrative violations (with amendments). Internet access: <https://likumi.lv/ta/id/89648-latvijas-administrativo-parkapumu-kodekss> [accessed 2021 13 October]
- Law on Administrative Liability – Law on Administrative Liability of the Republic of Latvia. Internet access: <https://likumi.lv/ta/id/303007-administrativas-atbildibas-likums> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law – Law of the Republic of Latvia On Protection of Cultural Monuments, as of 12.02.1992. Internet access: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/72551-on-protection-of-cultural-monuments> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law Finland – Ancient Monuments Act. Internet access: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1963/19630295?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=Muinaismuistolaki%20> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law Lithuania – Law on protection of immovable cultural heritage. Internet access: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lv/TAD/30b3a4e0e38011ea869e86e74cfea363?jfwid=bkaxlfhf> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law Norway – Cultural Heritage Act. Internet access: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50?q=Kulturminneloven> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law Poland – Act of 23 July 2003 on the protection and care of monuments. Internet access: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20031621568> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law Portugal – Law No. 107/2001 of September 8th Establishes the bases of the policy and regime for the protection and enhancement of cultural heritage. Internet access: <https://dre.pt/pesquisa/-/search/629790/details/maximized> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law Romania – ORDINANCE No. 43 of the 30th of January 2000 on the protection of the archaeological heritage and declaring certain archaeological sites as national interest areas. Internet access: <https://www.eui.eu/Projects/InternationalArtHeritageLaw/Documents/NationalLegislation/Romania/ordinance-43-2000eng.pdf> [accessed 2021 13 October]
- Protectin Law Spain – Law 16/1985, of June 25, on the Spanish Historical Heritage. Internet access: <https://boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1985-12534> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law Sweden – Historic Environment Act (1988:950). Internet access: <https://rkrattsbaser.gov.se/sfst?bet=1988:950> [accessed 2021 13 October]
- Protection Law UK – Ancient Monuments and Archaeological Areas Act 1979. Internet access: www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/46 [accessed 2021 13 October]
- Protection Zone Law – Protection Zone Law of the Republic of Latvia (with amendments). Internet access: <https://likumi.lv/ta/id/42348-aizsargjoslu-likums> [accessed 2021 13 October]
- Real Estate Tax Law – Law on real estate tax, in force as of 01.01.1998 (with amendments). Internet access: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/43913-on-immovable-property-tax> [accessed 2021 13 October]

- The European Convention for the Protection of the Archaeological Heritage (Revised), 1992, Council of Europe. Internet access: <https://rm.coe.int/168007bd25> [accessed 2021 13 October]
- UNESCO 1970 Convention – The 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Internet access: <https://en.unesco.org/fightrafficking/1970> [accessed: 2021 17 October]
- UNIDROIT 1995 Convention – UNIDROIT 1995 Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects. Internet access: <https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention/> [accessed: 2021 17 October]
- UNESCO/ UNIDROIT model provisions – Model Provisions on State Ownership of Undiscovered Cultural Objects: Explanatory Report with model provisions and explanatory guidelines. Expert Committee on State Ownership of Cultural Heritage. Internet access: https://fr.unesco.org/sites/default/files/unesco-unidroit_model_provisions_en.pdf [accessed: 2021 17 October]

Expert interviews and information provided on request

- Criminal statistics of the Information Centre of the Ministry of Interior, 2016., 2017, 2018, 2019, 2020. Internet access: <https://www.ic.iem.gov.lv/iv/kriminala-statistika> [accessed 2021 13 October]
- National Heritage Board data – Letter of NHB No. 07-01/4524 as of 1 September 2021 – data provided upon request of A.Kairiss
- NHB information – information received from the head of the Department of archaeology and history of NHB, Ms.Sandra Zirne at the meeting on 28 July 2020
- Interview 1 – Interview with Mr.Reinis Bahs, director of Durbe Museum, held by the authors on 12 July 2021
- Interview 2 – Interview with Mr.Raimonds Reinis – tourism expert, chairman of the board of the association Tourism Club “OGA”, member of the Grobiņa municipality Council, held by the authors on 12 July 2021
- Interview 3 – Interview with representatives of Aizpute held by the authors on 13 July 2021, in particular:
Mr. Andris Jankovskis, ex-deputy chairman of Aizpute municipality Council, deputy chairman of the South Kurzeme municipality Council
Mr.Jānis Kreicburgs, construction ingeneer
Mr. Kaspars Dzenis, head of the construction board
Mr.Ivars Šmits, architect
Ms.Signe Pucena, head of Tourism of the Aizpute municipality, representative of the residencies and workshop centre SERDE
Mr.Uģis Pucens, chairman of the Board of the residencies and workshop centre SERDE
Ms.Iveta Kveļcova, representative of the Development department of the Council of Aizpute municipality
Ms.Kristīne Jasaite, responsible for the public relations at the Council of Aizpute municipality
Ms.Ance Ausmane, representative of the residencies and workshop centre SERDE
Mr.Jānis Tolpežņikovs, restaurator
- Interview 4 – Interview with Ms.Inga Bredovska, chairman of the Tourism information and Historical heritage centre, and Ms.Signe Pucena, representative of the Tourism information and Historical heritage centre of Alsunga, held by the authors on 13 July 2021
- Interview 5 – Interview with Mr.Armands Vijups, Deputy Director of Ventpils Museum, leading researcher, held by the authors on 14 July 2021
- Interview 6 – Interview with Ms.Ingrīda Smuškova, Deputy Head in Tourism and Branding of the Culture, Sports and Tourism Department of Tukums municipality Council, head of Tourism Information Centre, held by the authors on 15 July 2021
- Interview 7 – Interview with Ms.Elīna Orna, head of the Kurzeme regional department of NHB, chief state inspector, and Ms.Jana Mikuļska, representative of Kurzeme regional department of NHB, state inspector, held by the authors on 14 July 2021
- Interview 8 – Interview with Mr.Mārcis Kalniņš, head of the Latvian Society of Archaeologists, held by the authors on 22 July 2021
- Interview 9 – Interview with Dr. hist., Dr. habil. art. Juris Urtāns, professor at the Latvian Academy of Culture, private owner of the hillfort, held by the authors on 6 April 2021
- Interview 10 – Interview with self-employed archaeologist, held by the authors on 4 August 2021
- Interview 11 – Interview with cultural monuments’ researcher and photographer Mr.Vitolds Mašnovskis, held by the authors on 06 April 2021
- LSA Survey – Questionnaire filled in by members of the Latvian Society of Archaeologists (in total – 10 questionnaires filled)

Appendix 1
Examples of socio-economic use of archaeological sites (refers to ground objects typical of Baltic region (Latvia, in particular))

Socio-economic use of immovable archaeological objects

The most common uses are indicated; the same use can apply to several categories/ activities, in the table it is linked to the category/ activity within which it is mostly (more often) used. The type of use can refer to many types of archaeological sites - in the table it is linked to those types of sites for which it is more typical. An archaeological site can be an object of direct interest (e.g., by viewing or researching it), as well as serving as a background for other events or as a source of information (e.g., on aspects of ancient technology) or creative inspiration.

Category	Sub-category	Activity	Residences				Religious/cult objects		Burial places (ancient burial grounds; medieval cemeteries, (grave-yards))	Places of historical events		Infrastructure and household objects (roads, kilns, ramparts, wells, etc.)	Military objects (fortifications, towers, etc.)	Total score
			Castles (Medieval)	Castle ruins	Hill-forts	Settlements, dwellings, village places	Ancient cities (historical centers of medieval towns)	Churches, temples, their remains/ places		Cult places (stones including their structures, hills, springs, caves, groves, trees, etc.)	Battlefields* other events*			
Attraction of visitors (incl. tourism development)	Site visit	Visit of an object, incl. accompanied by a guide (sightseeing of buildings and their remains, interiors, basements, cemeteries, hillforts, memorial/ battle sites, etc.) Visit to the museum/ exposition, incl. accompanied by a guide (physical, virtual exhibitions, etc.)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
Public events	Arrangement in/ around the object of bicycle routes, walking trails, etc.; enjoying cultural landscapes Installation of observation towers, celebrations/ rest areas, etc. **	Festivals, concerts, performances, public holidays (e.g., city festivals)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	6
			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
Private events	Wedding ceremonies, photo sessions, corporate events	Use of objects/ territory for reconstruction of historical events (e.g., battles)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
			1	1	1	1	1	1***	1	1	1	1	1	6
Organizing events related to historical lifestyle, customs and traditions	Knight tournaments and sports activities; horseback riding, driving historic boats, etc. «Living history» events	Craft workshops (e.g., demonstrations engaging visitors)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
Promoting spiritual development	Pilgrimages, ritual activities, reading spiritual literature, etc.	Preparation of historical food and drinks (demonstrations, tasting)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	7
			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	7
Related services	Sale of local/ themed souvenirs Sale of local (traditional) food products (e.g., bread, cheese, beer, etc.), organization of markets	Publication of guidebooks, booklets, storybooks, etc.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	7
	Boats, bicycles, other inventory and equipment rent and other services		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
			1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11

Category	Sub-category	Activity	Residences				Religious/cult objects		Burial places (ancient burial grounds; medieval cemeteries, graveyards)	Places of historical events		Infrastructure and household objects (roads, kilns, ramparts, wells, etc.)	Military objects (fortifications, towers, etc.)	Total score
			Castles (Medieval)	Hill-forts	Settlements, dwellings, village places	Ancient cities, (historical centers of medieval towns)	Churches, temples, their remains/ places	Cult places (stones including their structures), hills, springs, caves, groves, trees, etc.)		Battlefields* other events*	Venues for meetings and other events*			
Development of scientific potential	Scientific activities	Scientific research of objects (both from the point of view of archaeology and other sciences), archaeological expeditions, development of international scientific cooperation, etc.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
	Practice of archaeology students	Practice of archaeology students	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
Implementation of educational and informational activities	Development of scientific publications and study literature, presentation at national and international conferences	Development of scientific publications and study literature, presentation at national and international conferences	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
	Popular science programs, publications, etc.	Popular science programs, publications, etc.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
Promotion of social belonging and cohesion	Educational applied (application) activities	Restoration workshops, research and trainings in ancient technologies and working methods	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9	
	Informative/cooperation promoting events	Days of craftsmen, entrepreneurs, home producers and other professions/crafts	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	6	
Support for fine arts and other artistic creations	Educational activities for pupils and students	Thematic excursions, history lessons, practical lectures	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
	Interest education	Development of history and other clubs; performing of cultural activities (e.g., singing/dancing using an archaeological site as a place for classes/ performances)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11	
Support for fine arts and other artistic creations	Memorial events	Commemoration of historical events, outstanding people	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
	Patriotism promoting events	Commemoration of historical events (e.g., battles), etc.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
Support for fine arts and other artistic creations	Events promoting a sense of belonging	Ethnographic expositions, events related to the traditional way of life	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11	
	Filming	Use of the object/territory for filming	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
Total score	Creation of various artworks	Creation of artworks (e.g., paintings, photography, literature, etc. - archaeological sites can also be a source of inspiration)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12	
			29	29	28	26	28	24	24	25	26	22	22	

Top 3 scores are displayed in red

* - the organization of the events in question depends on the type of event, the specific battle involved and the event with which the specific event is associated

** - it should be borne in mind that the installation of observation towers and the organization of major festivals (which are also associated with the setting of stages, shopping venues, etc.) may "bother" the cultural layer and not be beneficial for ancient residence places (hillforts, settlements, dwellings and villages)

** - use depends on the type of event

Assessing endangerment of archaeological heritage in Latvia: legal framework and socio-economic aspects

Andris KAIRISS

Riga Technical University
kairiss.andris@gmail.com

Irina OĻEVSKA

ArtLaw.club
irina@artlaw.club

ABSTRACT

The aim of the article is to reflect the currently existing regulatory environment for damages caused to archaeological sites by illegal human intervention and its implementation by law enforcement sector and the courts in Latvia. The article is mostly focused on legal and socio-economic consequences of endangerment of archaeological sites. It analyses liability aspects, examines case law, determines the existing challenges and proposes basis for improvement in administrative and legal procedures. Methods applied in the research are literature review, legal framework and documentary analysis, statistical and case law analysis. The results of the research could be used inter alia for the purposes of criminal, civil and administrative proceedings, amending legal regulation and damage assessment mechanisms.

KEYWORDS

Archaeological heritage; cultural heritage; cultural monuments; damage assessment; liability; looting; socio-economic benefits

AP: Online Journal in Public Archaeology - Volume 11 - ISSN: 2171-6315

Kairiss, A. & Olevska, I. 2021. Assessing endangerment of archaeological heritage in Latvia: legal framework and socio-economic aspects. *AP: Online Journal in Public Archaeology* 11, a39-a72.

DOI: 10.23914/ap.v11i0.281

Received: 14/10/2020 :: Accepted: 05/01/2021

General description of the situation in Latvia

Latvia is a small country in North-Eastern Europe, in the Baltic Sea region. Despite its modest size, Latvia can be proud of its rich history and, as a testament to this, also many archaeological monuments, a large number of which date back to the Viking and Crusader eras.

As of 1 September 2020, according to the information from the SPCMR¹ there were 7361 immovable cultural monuments in Latvia, with 2520 (or 34%) of these immovable monuments being archaeological.² Archaeological monuments mainly include ancient burial sites (1246), hillforts (479), settlements (236), and cult places (168).

A large number of archaeological monuments, especially ancient burial grounds, due to their location in less populated areas, combined with their insufficient protection³ have been the focus of activities targeting the illegal acquisition of antiquities. As a result of these activities, particularly in the period from 2012 to 2016, a significant amount of Viking-era antiquities of Latvian origin entered the illegal market on online trading platforms (IR, 2006).

In 2015-2016, with the development of preventive measures⁴ and the training of staff of controlling institutions, increased activity of the NCHB and the State Police, and initiation of work on improvement of the regulatory framework, the situation started to improve. The number of offences against the archaeological heritage decreased, and the number of illegally traded antiquities of Latvian origin also decreased significantly. At the same time, despite the progress in the improvement of the regulatory framework, difficulties were identified in the implementation of the relevant legal norms in practice, which was primarily related to the complexity of proof of certain illegal actions and lack of methodology for objective determination of losses and damages (Kairiss, Olevska, 2020; Kairiss, 2017; SP Interview, PO Interview).

In the first half of 2020, more cases of damage caused to archaeological monuments were registered in Latvia than in 2019, which indirectly indicated the performance of illegal activities, most likely due to the COVID-19 pandemic. At

¹ According to Section 12, Protection Law, the SPCMR is maintained and updated by the NCHB

² 1508 (60%) of the archaeological monuments are of state significance, while 1012 (40%) monuments are of local significance. According to the Protection Law, state significance status may be granted to objects of national or international significance with outstanding scientific, cultural and historical, or educating significance. Local significance status (based on the amendments to the Protection Law as of 2018, local significance status has been divided into regional and local significance) is granted to objects with a special scientific, cultural and historical, or educating significance characteristic to a particular region or territory. The entries in the SPCMR have not yet been updated to reflect the mentioned amendments.

³ Lack of administrative capacity has been manifold, as mentioned in the ARs of the NCHB (AR 2018, AR 2017, AR 2016)

⁴ For example, by developing and distributing the Catalogue of Endangered Latvian Archaeological Artefacts

the broader level, the focus on sanitary measures and restriction of movement reduced the surveillance of cultural sites and museums, leading, in turn, to an increase in illegal excavations of archaeological sites and trafficking activities, including online transactions (UNESCO, 2020). A dangerous trend was also identified by the NCHB, which published relevant warning information (NCHB, 2020).

The aim of this article is to provide an insight into the Latvian regulatory framework and undertaking of criminal proceedings in relation to offences in the field of archaeological heritage, as well as to look at the assessment of damage caused by such offences in both legal and socio-economic contexts. The study makes use of thematic literature, the legal framework, criminal cases, documentary and statistical analysis, as well as interview materials.

Legal framework

According to the current legal regime in Latvia, different illegal actions causing damage to cultural monuments can be subject to civil, administrative or criminal liability.

Civil liability

The umbrella substantive law for torts and civil disputes in Latvia is Civil Law. According to it, the compensation of losses to the victim is the main civil remedy available for the consequences of infringement. Its purpose is to ensure that the situation which would have existed in the absence of the infringement has been restored as fully as possible (Torgāns, 2006). If a person suffers losses from the illegal actions of another person outside the scope of contractual relations (e.g., as a result of a tort), the person causing the losses shall be liable for all losses,⁵ which may be direct, indirect and/or accidental.⁶ Those losses, which have already arisen, may be in a form of diminution of the victim's present property or a decrease in his or her anticipated profits⁷.

Reference to civil procedure is also provided for in special legislation directly applicable to cultural monuments. Thus, Cabinet Regulation 474⁸ states that a person *who has caused damages to a cultural monument or has illegally modified*

⁵ Section 1784, Civil Law

⁶ Section 1773, Civil Law. A loss shall be considered: **direct** where it is the natural and inevitable result of an illegal act or failure to act; **indirect** where it is caused by an occurrence of particular circumstances or relationships; and **accidental** where caused by a chance event or force majeure.

⁷ Section 1772, Civil Law; Section 1787, Civil Law, states that *mere possibilities shall not be used as the basis for calculating lost profits, rather there must be no doubt, or it must at least be proven to a level that would be credible as legal evidence, that such detriment resulted, directly or indirectly [...], from the act or failure to act which caused the loss.*

⁸ Par.59, Cabinet Regulation 474

the cultural and historical environment in the territory of the cultural monument or in the protection zone thereof shall renovate the cultural monument and the environment to the previous condition. If renovation is not possible, the person referred to shall compensate the losses in accordance with the procedures specified by the Civil Procedure Law.

Section 1792, Civil Law, in its turn, states that *if a claim for compensation of losses has arisen [...] from acts which are of themselves illegal, then the loss valuation shall correspond to the value of the subject-matter at the time the loss was occasioned.*

The regulation mentioned above unambiguously provides for the proper determination and precise assessment of the subject matter of the dispute (e.g., damages/losses caused to the archaeological site) in order to justify the claim for compensation of losses.

Referral to civil procedure for compensation of losses may also occur in the context of compensation requests in criminal cases. According to Criminal Procedure Law⁹ *if a victim believes that the entire harm caused to him or her has not been compensated with a compensation within the criminal proceedings, he or she has the right to request the compensation thereof in accordance with the procedures laid down in the Civil Procedure Law.* In determining the amount of consideration (which is to be precisely assessed and justified), the compensation received in criminal proceedings shall be taken into account.¹⁰

No statistical information is available about the compensation requests (their volume and money judgments) made within or outside of criminal proceedings regarding the damages caused to archaeological sites by illegal actions of third parties. Similarly, no statistics are being gathered on whether and in which cases there are persons, other than the State, recognized as aggrieved parties in the respective cases (CA Information). However, according to the information provided by the State Police, there have been no cases in which the owner of the archaeological site, other than the State (whether it be the municipality or a private person) has ever submitted a request for compensation of damages caused to the site by the illegal actions of third parties within the criminal procedure (SP Interview). Consequently, there have been no cases of this kind where compensation had been requested within the civil procedure according to the section mentioned above.¹¹

⁹ Section 350, Criminal Procedure Law

¹⁰ Section 350, Criminal Procedure Law

¹¹ According to Section 24 of the Protection Law, *conservation, maintenance, renovation and restoration of a cultural monument shall be performed by the owner (possessor) of the cultural monument at his or her own expense.* If the owner for any reason has not requested/received a monetary judgment for conservation of the damaged cultural monuments from the offender, the Protection Law provides for allocation of State/municipal

Administrative liability

In the middle of 2020, the Latvian administrative system underwent substantial changes. On 1 July 2020, the Administrative Violations Code, in force since July 1985,¹² was replaced by the Law on Administrative Liability. Based on the latter, the Protection Law was supplemented by the new chapter on Administrative Violations in the Field of Protection of Cultural Monuments and Competence in the Process of Administrative Violations,¹³ with certain changes transposing administrative violations in the field of cultural monuments into the Protection Law.

Corresponding norms related to offences against (i.e. causing damages to) cultural monuments are presented in Table 1:

Table 1. *Transposition of administrative violations' norms*

Latvian Administrative Violations Code (in force until 1 July 2020)		Law on Protection of Cultural Monuments (Chapter 7, in force as of 1 July 2020)	
Section¹⁴	Sanction	Section	Sanction¹⁵
Section 89. Violation of the rules for the protection of cultural monuments	Fine Natural persons – EUR 140-700 Legal persons – EUR 1100-4300	Section 32. Violation of the rules for the protection of cultural monuments	Warning or fine Natural persons – EUR 100 -1000 Legal persons – EUR 1000-10000
Section 89.¹ Violation of the rules for the restoration, conservation and repair of cultural monuments, as well as for the performance of research and archaeological excavations	Fine Natural persons – EUR 140-5570 Legal persons – EUR 700-1400	Section 33. Violation of regulations for transformation, research and archaeological excavations of cultural monuments, their territories and protection zones	Warning or fine Natural persons – EUR 500 -2000 Legal persons – EUR 2500-20000

budgetary funds for conservation of cultural monuments under certain (quite strict) conditions. According to the AHD Answers, JSC Latvian state forests (AS Latvijas Valsts Meži) applied for such program funding to carry out conservation works upon the destroyed archaeological monuments. It should be noted, however, that the conservation of the destroyed monument took place more than 3 years after the destruction (LETA, 2019).

12 According to Annotation 2014, the Administrative Violations Code was amended more than 150 times from 1985. Most of the problems currently identified are due to unclear and inefficient administrative violation procedures. Therefore, the main emphasis on system reform is to create a new, clear, fast and efficient process.

13 Chapter 7, Protection Law

14 Sections 89, 89.¹ and 89.² provide for basic and aggravated elements of the respective offences.

15 According to Section 16 of the Law on Administrative Liability, the amount of a fine is expressed in the units of fine, where one unit equals EUR 5 (according to the wording in force as of July 2020). The amounts of fines are provided in euros in the table for the purpose of ease of comparison.

Latvian Administrative Violations Code (in force until 1 July 2020)		Law on Protection of Cultural Monuments (Chapter 7, in force as of 1 July 2020)	
Section ¹⁴	Sanction	Section	Sanction ¹⁵
Section 89.2 Damage, transformation and unauthorized economic activity in the territories of cultural monuments and protection zones	Fine Natural persons – EUR 70-500 Legal persons – EUR 350-1400	(in general, transposed into Section 33)	-
Section 89.5 Damage to a grave	Fine Natural persons – EUR 140-570 Legal persons – EUR 350-1100	Omitted	-

The main changes include the omission of aggravating elements in disposition of the sections (the broader scope of fines is foreseen instead of one for each individual offence). Some violations (e.g. damage to a grave) have been omitted, while others (e.g. damage, transformation and unauthorized economic activity in the territories of cultural monuments and protection zones and unauthorized performance of research and archaeological excavations) have been merged under one section. While the Latvian Administrative Violations Code provided only for fines as sanctions, now the sanctions provide for both warnings and monetary penalties (fines), with the latter being much broader in range.

Within the last 1.5 years of operation of the Latvian Administrative Violations Code (2019 and the first half of 2020), 8 administrative proceedings have been initiated, including 4 cases for damage, transformation or unauthorized economic activity in the protection zones of cultural monuments, 2 cases for the damage, transformation or unauthorized economic activity in the territories of cultural monuments, 2 cases for violation of the rules for the protection of cultural monuments, and 3 cases for violation of the rules for the protection of cultural monuments, if the cultural monument is damaged; some offences cumulatively qualified under two or more sections or parts of sections (NCHB Statistics). NCHB undertakes full administrative procedure, except in cases where additional investigation is needed and where State Police officers become involved.

Criminal liability

The current Criminal Law of Latvia has been in force since 1999. Certain norms have provided for criminal liability for the damage of cultural monuments from the

day of adoption of the law, while the others have been added through amendments. Here is the short overview of the existing legal regime, while the overall statistics on the number of criminal offences from the registration to the court's decision is provided at the end of this article.

Section 79: Liability for **Destruction of Cultural and National Heritage**¹⁶ was provided for in the Law from the moment of adoption, and still remains in force with no changes in disposition. The norm does not provide for any form of aggravating element. It foresees criminal liability for a person who commits intentional destruction of such values which constitute part of the cultural or national heritage. Despite the fact that over the last decade there have been no criminal offences registered that qualify under this norm (IC statistics 2011-2019), and the norm has never been analysed by the court (LSC Information), as an overall tendency, the imprisonment sanction has, over the years, been decreased from an initial 17 years (in force up to 2012) to the current 12 years of deprivation of liberty.¹⁷

Section 228, Part 3: Liability for **desecration of graves and corpses**, if the offence is related to stealing of a monument or funerary urn, or other object(s) placed on or in a grave or at a funerary urn,¹⁸ has also been part of the Criminal Law from the moment of adoption (this is the aggravation of basic elements of the offence by desecration of graves, funerary urns or interred or uninterred corpses). Similarly to the norm related to destruction of cultural and national heritage discussed above, there have been no changes in disposition, while the initial sanction (from 3 to 15 years with or without confiscation of property, in force up to 2013) was gradually decreased to the present-day deprivation of liberty for a period of up to 5 years or a lesser sentence with or without confiscation of property.

Until 2018, when the norm on illegal acquisition and turnover of antiquities came into force, desecration of graves related to the theft of objects was the qualification most frequently applied to the illegal obtaining of antique objects from ancient burial grounds. The norm was hard to apply, however, partially due to the impossibility of determining the offender¹⁹ and partially (in the absence of

16 Section 79, Criminal Law LV, Chapter IX, Crimes against Humanity and Peace, War Crimes and Genocide

17 Part 6, Section 7 of the Criminal Law provides that *if the deprivation of liberty for a period not exceeding five years is foreseen for a crime, also a type of lesser punishment may be provided for therein for the relevant crime*. This means that, for those crimes where sanctions provide for imprisonment exceeding 5 years, no alternative basic punishments – community service or a fine – can be applied instead of imprisonment. Additional punishments, however, may be added.

18 Part 3, Section 228, Criminal Law LV, Chapter XX, Criminal Offences against General Safety and Public Order
19 Almost 80% of criminal offences initiated under Part 3, Section 228, were suspended, since the offender was not ascertained; for details see Table 2 below.

witnesses) due to the difficulty of proving the guilt of a particular person.²⁰ The newly adopted norm on illegal acquisition and turnover of antiquities (in force since 1 January 2018) acts as a way around this, since it does not require direct evidence of desecration of a grave or looting of antiquities; the very fact of possessing antiquities is enough to apply the latter norm and prove the guilt of the offender.

The probable inconsistency of court-applied punishments based on Section 228, Part 3 should be pointed out. According to information provided by the LSC, there have been 8 judgments delivered based on the mentioned norm over the last 5 years.²¹ In 5 cases out of 8, the criminal offence took place at actual (i.e. active) burial grounds. Only in one case was community service (amounting to 160) hours applied; for the looting of flower plants evaluated as having a value of EUR 50.²² In other cases, penalties ranged from 4 months and 20 days of imprisonment (for the looting of grave curbs evaluated at EUR 415²³) up to 1 year of imprisonment (suspended sentence, for cutting off the branches of the grave hedge and digging out a bush²⁴). In comparison, in cases where such offences were perpetrated at ancient burial grounds – as will be shown further in the case analysis part of this article – the most severe final punishment was a monetary fine in the amount of EUR 4300 without confiscation of property²⁵ (the total damage in the case was assessed by NCHB to amount to EUR 17,784.47) and 160 hours of community service for every convicted person in the group of three²⁶ (the total damage in the case was assessed by NCHB to amount to EUR 3,235).²⁷ Therefore, it may be concluded that desecration of active burial grounds is, in the opinion of the court, a more serious crime compared to the desecration of ancient burial grounds, even in cases where the latter caused damage to archaeological heritage and greater losses in monetary terms.

20 Less than 2% of criminal offences initiated under Part 3, Section 228, within the period of 2015-2019 were sent to prosecution; for details see Table 2 below.

21 3 cases out of these (archive Nos. K71-0249-18/25; KA05-0099-18/13; K08-0176-15) are discussed in detail below; by 07.08.2020, only 3 cases related to ancient burial grounds had been reviewed by the courts where criminal proceedings were initiated in 2015 or later (CA Information).

22 Archive No. K23-0145-17; Judgment as of 12 December 2017

23 Criminal case No. 11331053519, Archive No. K26-0687-19/2; Judgment as of 13 December 2019

24 Criminal case No. 11092056416, Archive No. K32-0447-16/8; Judgment as of 10 August 2016

25 Criminal case archive No. K71-0249-18/25; Criminal case archive No. KA05-0099-18/13

26 Criminal case archive No. K08-0176-15

27 It should also be noted that for the incriminated offence foreseen in Part 1, Section 228 (basic components of the offence, the desecration of graves evaluated at 50 EUR), the accused person was applied 200 hours of community works and material compensation of EUR 80 in one case (Criminal case No. 11261005417, Judgment as of 24 January 2017) and 80 hours of community works, material compensation of EUR 50 and moral compensation of EUR 500 in the other case (Criminal case No. 11096019816, archive No. K28-0212-16/3, Judgment as of 5 April 2016).

Section 229: From the moment of adoption, the Criminal Law provided for liability **for destruction or damaging of a cultural monument**, (with up to 4 years of imprisonment for basic component elements of the offence, and up to 10 years if committed in a dangerous manner (e.g., arson, use of explosives).²⁸ The norm has been amended several times, with the most recent wording being adopted in 2018, providing for liability for destruction,²⁹ damaging³⁰ or desecration³¹ of a cultural monument protected by the State, illegal bringing out of the Republic of Latvia of a cultural monument protected by the State, or its illegal alienation, if this has resulted in substantial harm to the interests of the State or the public. Under the latest wording, these offences are considered less serious crimes, for which imprisonment for up to two years is provided for³² (while aggravation – destruction, damaging or desecration of a cultural monument protected by the State, if such has been committed by arson, use of explosives, or in another generally dangerous manner, or if it has been committed by a group of persons – is a serious crime with up to 5 years of imprisonment.³³ It should be noted that if any aggravating element is present, no proof of the caused substantial harm is required).

As regards practical applicability of the norm, of 44 criminal offences and events registered during the period of 5 years (2015-2019), which were qualified under Part 1, Section 229, only two were ever sent for prosecution, with neither of these eventually reaching the court (IC statistics; CA statistics).³⁴ For Part 2, Section 229 (aggravation of the crime, where proof of substantial harm is no longer required), out of 3 registered criminal offences in the period 2015-2019, also two cases were sent to prosecution, again with neither of these eventually reaching

28 Section 229, Criminal Law, wording in force until 2012, retrieved from: <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>.

29 Destruction is the physical or mechanical action upon the object against which a criminal offence is committed, as a result of which it either ceases to exist completely as an object of the material world or becomes completely unfit for its purpose and can no longer be repaired or restored (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.283).

30 Damaging is a change in the characteristics of the object against which a criminal offence is committed which significantly impairs or reduces its value (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.283).

31 Desecration of cultural monuments can take the form of the excavation and destruction of archaeological sites, whether inside or outside a State-protected cultural monument, thus prohibiting the use of a particular place to explain the past, the placement of various offensive inscriptions and drawings on cultural monuments, and similar cynical, immoral acts (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.283)

32 Criminal offences in Latvia are divided into criminal violations (deprivation of liberty from 15 days to 3 months) and crimes according to the nature and harm of the threat to the interests of a person or society. Crimes are divided as follows: less serious crimes (deprivation of liberty 3 months – 3 years), serious crimes (deprivation of liberty 3 years – 8 years) and especially serious crimes (deprivation of liberty 8 years – life imprisonment). For more details, see Section 7, Criminal Law.

33 Part 2, Section 229, Criminal Law

34 About 70% of registered criminal offences initiated under Part 1, Section 229 of the Criminal Law during the period 2015-2019 were suspended due to an inability to ascertain the offender; for details see Table 2 below.

the court. Therefore, in the period studied, there were no cases where a person was convicted of destruction, damaging or desecration of a cultural monument protected by the State, illegal bringing out of the Republic of Latvia of a cultural monument protected by the State, or its illegal alienation under Section 229, Criminal Law.

Two specific issues have to be discussed in analysing the applicability of the norm to the damage of archaeological sites: the need to prove criminal intent and the cause of substantial harm.

Criminal intent

Based on the wording of the Section, the actions by which a cultural monument is destroyed, damaged or desecrated must be deemed to be intentional, because the offender must be aware of the harmfulness of their actions, either wanting to cause significant harm through these, or by knowingly allowing such consequences to occur (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.284). In other words, criminal intent to destroy the archaeological site (ancient burial ground, for instance) needs to be demonstrated and proved. However, not all cultural monuments (and this is especially the case for ancient burial grounds) are marked or delineated as such at their location,³⁵ with this only happening in instances where the owner agrees to mark the particular place. A reluctance to mark cultural monuments as such is generally justified by an unwillingness to attract unnecessary interest from treasure hunters or general visitors (AHD Interview). A lack of visible boundaries or other markings therefore makes it more difficult to prove the criminal intent of the offender to destroy or cause damage to the ancient burial ground, while to a layperson they are poorly visible (if not entirely invisible) (please see Fig. 1).

The concept of substantial harm

Any of the illegal activities *per se* – destruction, damaging, desecration, illegal export or alienation of a cultural monument – is not enough alone to be classified as a criminal offence under Section 229 of the Criminal Law, but it must also be proven that certain (substantial) harm has been caused to the interests of the State or the public. A correct understanding of substantial harm is a prerequisite for establishing the composition of a criminal offence, and for delimiting a criminal offence from a tort, administrative or disciplinary violation (Hamkova, 2018). The qualification process must not only prove the existence of significant harm, but also a causal link between the act or omission and the harmful consequences.

³⁵ This was also an argument of the accused in the court case No. K73-1745-19/22 described below. Any fences or signs signifying that the territory was state- or otherwise protected were absent (ZDC Case materials).

Fig. 1: Ancient cemetery in Alūksne municipality, Alsviķi parish. © Courtesy of Digital Collection of Alūksne Museum.

Section 23 of The Criminal Law Enforcement Act provides definition of substantial harm caused by a criminal offence, which forms physical element (objective aspect) of the offence.³⁶ According to the Law, substantial harm shall be presumed if any of the following consequences have arisen:

1) *The suffered property loss is equal to or exceeds five minimum monthly wages (i.e., 2150 EUR in 2020)*³⁷ and also other interests protected by law have been threatened. In order to apply this part of the norm, besides the losses measured in monetary terms in the specified amount, other endangered interests are to be additionally clarified, and the means of this endangerment shall be precisely elaborated (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019.; Hamkova, 2018).

2) *The suffered property loss is equal to or exceeds ten minimum monthly wages (i.e., 4300 EUR in 2020).* The mentioned monetary loss is in itself considered significant harm, and, if proved, no other evidence is required.

³⁶ Section 23, Criminal Law Enforcement Act

³⁷ The minimum monthly wage applied in Latvia is that which was in place at the time of committing a criminal offence; in 2020, the minimum monthly wage was EUR 430.

3) *Other interests protected by law have been significantly threatened.* Here it must be established that significant harm has been caused to at least one of the interests – State or public – individually (the sum of less significant damages caused to several interests is not applicable here). In order to apply this norm, an accusation cannot be limited to general wordings, vague statements, assumptions and references to well-known facts (Hamkova, 2018). When assessing whether the harm caused to the interests protected by law is substantial, it must be taken into account that the harm or threat thereto must be significant, and must be assessed in connection with the actual circumstances of the specific offence (Krastiņš, 2012; SC judgment SKK-190/2016). For substantial harm to be proved, the significance of the cultural monuments and therefore the need for and basis of the particular monument being protected by the State is to be clearly justified. An inability to adequately define the endangerment deprives the criminal offence of the opportunity to be qualified under the norm of destruction, damaging or desecration of a cultural monument in its basic composition (A) Interview). In this case the type (manifestation, nature) of the threat to the interests is important, as well as the severity of the threat to the interest, the nature of the act or omission, the characteristics of the interest carrier (i.e. endangered person) and the perception of the threat (Krastiņš, 2012; SC judgment SKK-190/2016).

According to the information provided by the police (SP Interview) and NCHB (AHD Interview), and the court cases analysed below, up until the middle of 2020 qualification of the offences had been based only on the monetary evaluation of the damage caused.³⁸ Based on the above, no interests of stakeholders have ever been taken into consideration or mentioned in petitions for compensation, and the respective endangerment to State or public interests had never been reviewed by the court. Taking into account the small number of court cases, it is not possible to draw a conclusion on the level of difficulty involved in formulating the particular interest of the State or society, evaluating the substantiality thereof, and justifying the interests/losses caused thereto by the illegal actions of the offenders. However, it is apparent that, in cases where an archaeological site has been damaged, regardless of monetary assessment thereof, the concept of significant threat to the interests protected by law should be applied, since destruction or damaging of archaeological sites is always accompanied by harm to the archaeological heritage as a whole, often irrecoverably, therefore precluding the people and the State from acquisition of knowledge and preservation of history for current and future generations.³⁹ This leads to the necessity of development of

38 According to Par.60, Cabinet Regulation 474, the NCHB shall prepare the materials related to the determination of damage caused to a cultural monument, if necessary, by inviting the relevant specialists and the owner (possessor) of the cultural monument, or the representatives thereof.

39 Representatives of the State Police and the Prosecutors' Office indicated that a more in-depth definition of 'substantial harm', as well as justification of the caused damage would facilitate greater efficiency of the

pre-defined damage assessment criteria for such cases, which should be known to law enforcement agencies, prosecutors' offices and the courts.

Two new sections of Criminal Law came into force on 1 January 2018, providing special regulation for **illegal actions involving state-owned antiquities**⁴⁰ and the **release of a person from criminal liability** for illegal acquisition, storage, movement, and transfer thereof.⁴¹ Each of these sections requires a more in-detail review.

Section 229.1: According to this Section, illegal acquisition,⁴² storage,⁴³ movement,⁴⁴ transfer,⁴⁵ and alienation⁴⁶ of State-owned antiquities or their illegal bringing out of the Republic of Latvia is subject to criminal liability by a sanction of deprivation of liberty for a period of up to one year or a lesser sentence (which makes it a lesser serious crime). State-owned antiquities (unless declared according to law) are antiquities found in archaeological sites in the ground, above the ground or in water dated until 17th century included⁴⁷.

According to the information provided by the State Police (SP Interview), acquisition, movement, transfer and alienation of antiquities request recording of a particular illegal activity during the process, otherwise an evidential basis alone is insufficient for the prosecutors' office to accept the case for prosecution. Even though the number of registered criminal offences under this criminal norm is comparatively high (9 overall in 2018-2019), meaning that the regulation as such is working, in practice only the activity of illicit storage has been incriminated during the mentioned period. This is due to the fact that storage, when compared to other illegal activities (e.g., transfer), is easier to prove (SP Interview). As a result, only four cases qualified under Section 229.1 were sent for prosecution in 2019

respective criminal proceedings concerning archaeological heritage and make the work of investigative and prosecutorial institutions and courts more effective (SP Interview, PO Interview).

40 Section 229.1, Criminal Law

41 Section 229.2, Criminal Law

42 Acquisition of antiquities is the obtaining of antiquities in any form, including the excavation of archaeological antiquities without research and recording of context, in violation of the law, or so-called 'treasure-hunting' (illegal digging), which is considered the illegal acquisition of State-owned antiquities whether or not excavated from the territory of a State-protected cultural monument or in ancient burial grounds and hillforts outside it. (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.286).

43 Storage of antiquities means their actual possession and their overt or covert keeping in a place known to that person (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.287).

44 Movement of antiquities is the act of moving antiquities in a space by means of a vehicle or by any other means, such as carrying (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.287).

45 Transfer of antiquities means the transfer of antiquities from one place to another by post, luggage or through a third party (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.287).

46 Alienation of antiquities means any transfer thereof to another person by sale, gifting, exchange, pledge, donation, etc. (Krastiņš, Liholaja, Hamkova, 2019, p.287).

47 Part 4, Section 7, Protection Law

(zero in 2018⁴⁸), with only two making their way to court, and only one having a verdict finally rendered (CA statistics). However, a general growing trend in case materials submitted for court review under Section 229.¹ can be observed. Thus, in the first half of 2020, three cases had already been submitted to the court, with one verdict rendered.⁴⁹

Table 2. Registered criminal offences which concern/may concern archaeological sites/antiquities (2015-2019), absolute numbers (Kairiss, 2020).

Qualification of the offence	Registered criminal offences in total ⁵⁰	Out of criminal proceedings initiated since 2015			
		Suspended criminal proceedings ⁵¹	Sent to prosecution ⁵²	Cases received by courts ⁵³	Courts' decisions rendered ⁵⁴
Section 228, Part 3 ⁵⁵	352	279	7	7	7
Section 229, Part 1	44	31	2	0	0
Section 229, Part 2	3	1	2	0	0
Section 229 ¹ (2018-2019)	9	0	4	2	1
Total	408	311	15	9	8

Section 229.² in its turn provides for release of a person from criminal liability for illegal acquisition, storage or turnover of State-owned antiquities. This norm was added to the Criminal Law upon the proposition of the then-Minister of Justice for the last (third) reading, with no publicly available annotation or justification

48 See Table 2.

49 1 January 2020 – 6 August 2020, CA statistics

50 Public statistics of the Information Centre of the Ministry of Interior

51 Part 1, Section 400 of the Criminal Procedure Law states that if the necessary criminal procedural actions have been taken in criminal proceedings and **ascertainment of the person who has committed the criminal offence has not been successful**, an investigator may, with the consent of the supervising prosecutor, take a decision in the form of a resolution on suspension of criminal proceedings. The decision is not subject to appeal. Data source: IC information.

52 IC Information

53 CA Information. CA statistics do not include penal orders drawn up by prosecutors.

54 CA Information

55 Registered offences qualified under Part 3, Section 228 of the Criminal Law comprise of offences committed in both actual and ancient burial grounds; according to the State Police (SP Information) and court statistics (LCS Information), the majority of such offences concern actual burial grounds. No statistics are gathered separately for ancient burial grounds and/or cultural monuments and other burial grounds (IC Information).

for the introduction of such a regulation (Amendments to Criminal Law). No case has ever been initiated under the norm, and respectively the norm has never been reviewed/implemented at any of the procedural phases of the criminal process.

It should also be noted that if the person is released from liability under one of the grounds mentioned in the Section, they are not automatically to be released from liability for other corresponding offences, e.g. for damaging the monument or property from which the antiquities originate (A) Interview).

Offences qualified by several sections of the Criminal Law

From the materials associated with criminal cases or court judgments in several cases it can be established that the committed criminal offence may be initially qualified by several sections of the Criminal Law, forming a so-called conceptual aggregation of criminal offences.⁵⁶ Such a case arises, for example, if a person performs illegal excavations upon a cultural monument (damaging a cultural monument, Section 229 of the Criminal Law), in ancient burial grounds (desecrating a burial place, Section 228 of the Criminal Law) and acquires, stores, moves, transfers or performs other illegal activities with state-owned antiquities (Section 229.¹ of the Criminal Law).

In practice, however, conceptual aggregation of criminal offences is not frequently applied in the pre-trial investigation process (Table 3), and persons are instead usually convicted under one Section. This may be due to the fact that in practice difficulties exist in linking criminal activities together and proving that they were committed by the same person (e.g., the fact of illegal possession of state-owned antiquities is relatively easy to establish and prove, but it is more difficult to link illegal storage of antiquities with their illegal acquisition at the relevant cultural monument (ancient burial ground)).

Table 3. *Offences initially qualified by several sections of the Criminal Law (2015-2019)*⁵⁷

Qualification of the offence	Section 228, Part 3	Section 229, Part 1	Section 229, Part 2	Section 229 ¹ (2018-2019)
Section 228, Part 3		2	0	0
Section 229, Part 1	2		0	0
Section 229, Part 2	0	0		0
Section 229 ¹ (2018-2019)	0	0	0	

⁵⁶ Part 2, Section 26, Criminal Law

⁵⁷ IC Information. This is the initial qualification in the pre-trial process; it is possible that within the process of prosecution and/or trial, re-qualification took place and the offence was re-qualified under one Section.

Unauthorized economic activity on the territory of cultural monument

The general regulation prohibits performance of any economic activity on territory of a cultural monument or its protection zone, unless permissions from the NCHB and the owner of the respective monuments are received.⁵⁸ Nevertheless, the analysis shows that different types of economic activities are being performed upon the territory of poorly visible ancient burial grounds.

In a 2019 case before the ZDC,⁵⁹ discussed below, the field (where a medieval cemetery was located) was periodically ploughed over an extended period of time. The deepest burials, however, according to the NCHB, were not affected as a result of ploughing (ZDC Case materials).

In a 2018 case before the VRC, the field (where the ancient cemetery was located) was used as sheep pasture, while unauthorized logging was carried out to the north of the ancient burial mound. The owner of the archaeological monument acknowledged that he knew about restrictions on performing logging activities due to the existence of the cemetery, but nevertheless decided to do it (VRC case materials). The NCHB concluded that substantial harm had not been caused to the cultural monument by the logging activity, however the activity itself was in violation of the law (VRC case materials).

While it is seen from the above cases that the NCHB was aware of the economic activity on the territories of the state-protected cultural monuments, it cannot be seen from the criminal case materials whether the possible negative impact of such activity and the amount thereof in material terms was ever evaluated by the land owner or state authorities, nor whether any administrative proceedings had been initiated on such grounds.

Although the situation requires further research, it can be assumed that some owners try to use the area of cultural monuments for unauthorized economic activities without realizing or taking into account the damage that such activi-

⁵⁸ Section 3 of the Protection Law states that [...] *immovable cultural monuments may be [...] modified only in an exceptional case with the permission of the NCHB.*

Section 10 states that *economic activity and any other type of activity in cultural monuments which may affect the preservation of cultural monuments [...] shall be permitted only with the consent of the owner of the cultural monument.*

Section 19 provides that *Cultural monuments shall, as a priority, be used for purposes of science, education and culture. Use of cultural monuments in economic activities shall be permitted only if such activity does not damage the monument, and does not reduce the historical, scientific and artistic value thereof.*

Section 22 states that *before commencing [...] economic activity the commissioning party thereof must ensure surveying of cultural values in the area of intended activity. Natural persons and legal persons who as a result of economic activity discover archaeological or other objects with cultural and historical value shall immediately notify the NCHB thereof, and further activity shall be suspended.*

Section 23 states that [...] *any activity within the protection zone of cultural monuments which affects the cultural and historical environment (for example, construction, artificial modification of terrain, forest management activity, retrieval of such previously unidentified objects which might have historical, scientific, artistic or other cultural value from the ground or water) may be performed only with the permission from the NCHB.*

⁵⁹ Judgment of ZDC as of 17 July 2019, case No. K73-1745-19/22

ties may cause to the archaeological heritage. Presumably, the performance of unauthorized economic activities is based on a lack of understanding of the socio-economic value of the archaeological heritage, perception of the ownership of cultural monuments as an encumbrance, as well as insufficient explanatory work and control by the responsible institution.

Damage assessment

In criminal proceedings concerning archaeological sites, the State, which is usually represented by the NCHB, is recognized as the victim (or, at least, one of the victims). The analysis of court cases below shows that the NCHB claims only losses of (1) material value, and (2) scientific value of the damaged archaeological site within the criminal proceedings. The table below reflects the calculation methods used for the claimed losses:

Table 4. *Types and monetary estimation of losses*

Type of loss	Basis for monetary estimation	Calculation method
Material value	average insurance value of antique collections found in analogous cemeteries	number of graves damaged x value of one grave
Scientific value	scientific analysis of anthropological material, i.e., morphological and chemical analysis	number of graves damaged x analysis costs of anthropological material of one grave

The material value of the grave inventory is comprised of the value of archaeological antiquities, discovering and identifying them in the context in accordance with the methodology of archaeological research, and then restoring and storing them in appropriate conditions (ZDC Case materials). According to para.59 of Cabinet Regulation 474, *the cultural and historical value of a cultural monument is an assessment of a cultural monument, which includes the sum of the material, historical, scientific, cultural, aesthetic and market (international market of art and antique objects) value thereof*. In Latvia, antiquities are excluded from civil circulation (except for duly declared antiquities⁶⁰). Due to the absence of a relevant

⁶⁰ Part 4, Section 7 of the Protection Law states that *antiquities found in archaeological sites in the ground, above the ground or in water (dated until 17th century inclusive) shall belong to the State, and they shall be stored by public museums. This provision shall not apply to antiquities on which the person has reported to the NCHB until 30 March 2013, as well as to antiquities the legal origin of which has been proved by the person after 30 March 2013 and has received a written certification from the NCHB thereon.*

market, their market prices in Latvia cannot be determined (an approximate market price for antiquities can be determined, for example, from estimates and sales prices of auction houses located abroad, which legitimately sell the respective antiquities). Therefore, the insurance value is used to determine their financial value (ZDC Case materials; VDC/VRC Case materials). Information on the insurance value is provided by Latvian museums, which have collections of archaeological antiquities and which insure antiquities in the cases specified in regulatory enactments (VRC Case materials). There is no other methodology available to or used by museums to determine the value of a destroyed grave in an archaeological monument (ZDC case materials). So, the museum determines the value only for each item individually, and does not evaluate the grave as a whole.

In the criminal proceedings analysed, expenses for the research of material potentially obtained from the burial site (e.g., morphological and chemical analysis of anthropological material determining gender, age (if possible), as well as if any special features and/ or pathologies are visible) were taken as the basis for determining the loss of scientific value in monetary terms. The evaluation of anthropological material is the minimal extent of research performed by archaeologists when a new burial is discovered.

Other losses (e.g. expenses for inspection, documentation, emergency conservation of the archaeological site (at least burial, reburial of mortal remains, etc.), losses for further research/use of the archaeological site and loss of profit) were not included in calculations by the NCHB in the analysed criminal cases, and no compensation for such was claimed. This suggests that the actual losses in monetary terms in the reviewed criminal proceedings were greater than what was actually claimed. The above leads to the conclusion that, in order to make the investigation, prosecution and prosecution of criminal offences more efficient, the calculation of damages should be based on clearly defined, objective and known criteria for determining damage, to archaeological site owners, the NCHB, law enforcement, prosecutors and courts.

In the absence of such criteria, as is shown in the VRC judgment analysed below, it is hard for the judge to appraise the damage caused to an archaeological site. In the below case, the court arrived at the conclusion that the indictment did not show that the accused, through their actions of damaging a cultural monument, caused significant harm to the interests of the State or society, nor in which way this harm was manifested. Therefore, it decided to terminate criminal proceedings against the accused under Part 1, Section 229 of the Criminal Law (VRC Case materials). Consequently, the offender was eventually not charged with damaging a cultural monument, but rather only Part 3, Section 228 of the Criminal Law (desecration of graves).

Besides, unassessed losses and unclaimed compensation for the emergency conservation of the archaeological site resolves in a later obligation of the owner at his/her own expense. The Protection Law states that *conservation, maintenance, renovation and restoration of a cultural monument shall be performed by the owner (possessor) of the cultural monument at his or her own expense.*⁶¹ However, in practice, if the owner is not guilty for the damage caused, the NCHB does not request emergency conservation from the owner, but rather engages specialists from the NCHB to perform the necessary activities within the capacity of the authority (AHD Answers). In certain cases, archaeologists, pupils and volunteers are engaged in these works, which may take place years after the damage was caused ([...] *archaeologists, together with pupils and volunteers, [conducted] archaeological research in the ancient burial grounds of Login. Hillock cemetery is located in Vilaka region and **four and a half years ago** most of it was destroyed by illegal diggers* (Lrtv.lv, 2019)).

Analysis of criminal cases

Criminal case No. 11817006218; archive No. K73-1745-19

Judgment of Zemgale District Court as of 17 July 2019, case No. K73-1745-19/22

Facts of the case

In August 2018, the NCHB received an email stating that the online Latvian Collectors' Forum contained information about a YouTube video where a person was seen with a metal detector looking for and unearthing a medieval burial place. Based on the provided information, the NCHB identified and fixed damage done to the State-protected cultural monument of local significance; Klibju medieval cemetery. A subsequent inspection of the site found 61 pits, whose character was suggestive of a search for historical artefacts using a metal detector (ZDC Case materials), with 55 such pits being located upon the territory of the cultural monument and 6 within the protection zone (ZDC Case materials). The NCHB asked the State Police to initiate criminal proceedings based on Part 3, Section 228 (looting of objects in graves) and Part 1, Section 229 (damaging of state-protected cultural monument, if substantial harm has been caused) of the Criminal Law.

In October 2018, the State Police initiated criminal proceedings under Part 3, Section 228 (looting of objects in graves) and Section 229.¹ (storage of State-owned antiquities) of the Criminal Law (ZDC Case materials); the NCHB was recognized as a victim (ZDC Case materials).

⁶¹ Part 1, Section 24, Protection Law

Findings of relevance in the case materials:

Damage assessment. Within the criminal proceedings, the NCHB applied for compensation of damages caused to cultural and historical value of the archaeological monument in the amount of *at least* EUR 21,675, comprising of loss of material value in monetary terms, i.e. EUR 18,105, and loss of scientific value, i.e. EUR 3,570.

1) Material value. It was concluded during the inspection that 51 graves were damaged by the 55 pits made on the territory of the cultural monument (the damages caused by digging on the territory of the protection zone of the cultural monument were not considered).

Taking into account the above, the LNMH⁶² stated that the lowest insurance value of one burial of the medieval cemetery in 2006 (the last time a chronologically comparable burial inventory was legally exported and therefore insured by the museum) was EUR 355, which was taken by NCHB as a basis for assessing material damage caused to the cemetery.⁶³ Therefore, the total material value of the damage was calculated as a multiplication of the total number of burials damaged (51) and the value of one grave (EUR 355 per burial), giving an amount of EUR 18,105.

2) Scientific value. For a monetary assessment, the NCHB referred to information provided by ILHUL, where the costs of basic analysis for anthropological material of one grave are cited in the amount of EUR 70⁶⁴ (ZDC Case materials). Therefore, the total loss of scientific value of the particular archaeological monument is EUR 70 per burial, multiplied by the total number of burials damaged (51), giving an amount of EUR 3,570.

Re-qualification of the offence. During the investigation, the offence was partially re-qualified from Part 3, Section 228 (looting of objects in graves) to Part 1, Section 229 (damaging of state-protected cultural monument, if substantial harm has been caused), with criminal proceedings later being in part terminated for Part 1, Section 229. Thus, finally, the offender was only charged with illegal possession (storage) of State-owned antiquities (Section 229.1, Criminal Law; ZDC Case materials). Taking into account the amount of initial compensation applied for by the NCHB (the victim), which exceeded the criteria of 10 minimal monthly wages (Part 2, Section 23, Criminal Law Enforcement Act), the grounds for re-classification and later in part termination of the proceedings for damage of a cultural monument remain unclear from the case materials.

⁶² The LNMH possesses the analogous objects in its collections.

⁶³ It should be noted that the NCHB refers to the letter of the LNMH as of 2015, which in its turn refers to the insurance values of 2006, with no coefficients applied or other additional calculations provided.

⁶⁴ It should be noted that the NCHB refers to the letter of the Historic Institute as of 2015, with no coefficients applied or other additional calculations provided.

Taking into account the fact that the proceedings were in part terminated for Part 1, Section 229 of the Criminal Law, the NCHB no longer maintained (i.e. withdrew) its request for compensation in the indicated amount for the pits dug in the Klibju Medieval Cemetery (ZDC Case materials);

Admission of guilt and punishment. The prosecution ended with an agreement for an admission of guilt and a punishment concluded between the prosecutor and the accused person, which was subsequently reviewed and approved in a written procedure by the court. According to the agreement (ZDC Case materials), the accused person admitted guilt of committing the alleged lesser serious crime – namely that they committed the illegal acquisition, transfer and possession (storage) of state-owned antiquities in the total amount of EUR 839⁶⁵ – in full, thus committing a crime covered by Section 229.¹ of the Criminal Law. Additionally, this agreement documented the existing aggravating circumstance; i.e. that the criminal offence was committed out of a desire to acquire property.⁶⁶

It is unclear from the case materials why the losses of material and scientific value calculated by the NCHB within the criminal proceedings were not taken into account. Even though it might be due to the re-qualification of the offence mentioned above, it seems that the damage caused by the offender was not redressed.

Final decision of the court. The prosecutor and the accused person agreed on the punishment – community service in the amount of 150 hours (ZDC Case materials). The court later approved the agreement bargain and associated punishment (ZDC Judgment).

Criminal case No. 11817004716;

Judgment of Vidzeme District Court as of 10 April 2018, case No. K71-0249-18/25

Judgment of Vidzeme Regional Court as of 13 December 2018, case No. KA05-0099-18/13⁶⁷

Facts of the case

In July 2013, during the inspection of the State-protected archaeological monument of State significance – the Asari ancient burial ground – the NCHB⁶⁸ fixed

⁶⁵ According to the protocol of the NCHB's Archaeological Antiquities Evaluation Commission, the value of archaeological antiquities received for evaluation within criminal proceedings shall correspond to the insurance value which is determined by a commission from a specific state-accredited museum (ZDC Case materials). The LNMH evaluated 28 archaeological antiquities in question, evaluated at a total amount of EUR 839 (ZDC Case materials).

⁶⁶ Par.11, Part 1, Section 48, Criminal Law

⁶⁷ This is, as of August 2020, the only case that has ever been reviewed by the court of appeals under the criminal law norms concerning cultural heritage protection.

⁶⁸ Until 2018 known as the State Inspection for Heritage Protection

damage caused by searching for and removing archaeological antiquities from the ancient burials with a metal detector (VDC/VRC Case materials).

State police initiated criminal proceedings under Section 229 (destruction and damaging of cultural monuments) and Section 228 (desecration of graves and corpses) of the Criminal Law⁶⁹ (VDC/VRC Case materials).

According to the Judgement,⁷⁰ the accused person was *[for] more than 10 years engaged in collecting antiquities, which he dug out of the ground. He had also excavated antiquities in ancient cemeteries. He knew that digging in ancient cemeteries was forbidden; did not touch the excavated bone fragments, returning them back where he found them, but took only antiquities* (VDC Judgment). The accused person had also traded antiquities on the internet from 2014 to 20 June 2016 (VDC Judgment).

Findings of relevance in the case materials:

Damage assessment. Within the criminal proceedings, the NCHB applied for compensation of damages caused to the cultural and historical value of the archaeological monument to the amount of at least EUR 17,784.47⁷¹ (VDC/VRC Case materials), comprising of loss of material value in monetary terms, i.e. EUR 14,918.81, and loss of scientific value, i.e. EUR 2,865.66. Justification for both types of values predominantly mirrors those analysed in the ZDC case above.

1) Material value. During the inspection, it was determined that the number of damaged burials corresponded to the number of pits and their size; a total of 6 damaged burials. The calculation of material value was based on the LNMH's letter as of 2013⁷² (VDC/VRC Case materials), equalling EUR 2,486.47 for one grave, which was taken by NCHB as a basis for calculating material damage caused to the cemetery. Therefore, the total material value of the damage was EUR 2,486.47 per grave (burial place) multiplied by the total number of burials damaged (6), giving a total amount of material damage of EUR 14,918.82.

2) Scientific value. The grounds of assessing damage caused to the scientific value of the archaeological monument is precisely the same as the

69 Wording of Sections as of 2016

70 With reference to interrogation file, VDC/VRC Case materials

71 The calculation was performed in October 2013, when the Latvian national currency was the Latvian lat (LVL). The total amount of damage was appraised at LVL 12,499.20 which was rounded down to LVL 12,499 and then exchanged into EUR at the fixed rate of 1:0.702804, thus totalling EUR 17,784.47. Further in the text, all sums will be correspondingly transposed into EUR for easier references.

72 According to the letter of the LNMH, the price of the objects was based on the insurance value of equivalent objects insured for exhibitions in Russia in 1999, Poland in 2007 and Latvia in 2012. No coefficients or other additional calculations were applied by the NCHB in reference to calculations for damage caused to scientific value in 2013 and later in 2016 (VDC/VRC Case materials)

one in the ZDC judgment analysed above, except for the actual value of the analysis of the anthropological material from one burial place, which was taken as a cost of total analysis (as opposed to basic analysis),⁷³ which, based on the information provided by ILHUL as of 2013, amounted to EUR 447.61⁷⁴ (VDC/VRC Case materials). Therefore, the total loss of scientific value of the particular archaeological monument was given as EUR 447.61 per grave (burial place) multiplied by the total number of burials damaged (6), giving an amount of EUR 2,865.66.

At the court hearing, the representative of the NCHB stated that the actual damage was much larger; however, the amount claimed was limited to that which could be claimed based on the existing case materials (VDC/VRC Case materials).

Decision in the first instance. The court of first instance found the accused person guilty according to Part 3, Section 228 and Part 1, Section 229 of the Criminal Law, determining a final penalty of 280 hours of community service. The court also decided to recover in favour of the State the requested compensation in the amount of EUR 17,784.47. Material evidence (archaeological antiquities obtained from the particular cultural monument, from other places, and those that were not archaeological antiquities (i.e. 17th century and earlier), as well as metal detectors) were to be confiscated.

Substance of appeal. The decision of the court of first instance was appealed by the lawyer of the accused in relation to the part of the sentence dealing with the material evidence. Objections to the appeal were submitted by the prosecutor and the NCHB (VRC Case materials), with both objecting to the return of the metal detectors.

Decision of the court of appeals. The court of appeals decided to reverse the judgment of the court of first instance insofar as it related to conviction pursuant to Part 3, Section 228 and Part 1, Section 229 of the Criminal Law, and to terminate criminal proceedings pursuant to Part 1, Section 229 of the Criminal Law. The judgment was also reversed insofar as it concerned the recovery of damages and as it decided on the action on evidence - archaeological antiquities and other artefacts dated to the 18th century or earlier.

Termination of proceedings. The court terminated criminal proceedings against the accused under Part 1, Section 229 of the Criminal Law due to insufficient evidence of significant harm caused to the interests of the State or society.

⁷³ It remains unclear from the case materials as to why the NCHB took the total cost of analysis of anthropological material in this case and only basic costs in ZDC case.

⁷⁴ It should be noted that the NCHB refers to the letter of the LNMH as of 2013, with no coefficients applied or other additional calculations provided.

Recovery of damages. Given that the archaeological antiquities that the accused looted from the cultural monument were confiscated and transferred to the LNMH, the court of appeals acknowledged that the judgment in the first instance should be reversed and that no compensation could be awarded (VRC Case materials). Taking into account that the requested compensation comprised of two elements – lost material and scientific value – it is unclear from the judgment why at least the loss of scientific value was not to be awarded.

Return of material evidence. The court of appeals further stated that, due to the fact that the collection of items other than antiquities (i.e., dated to the 18th century or earlier) in the Republic of Latvia is not forbidden by law, all such items were to be returned to the accused. It should be noted here that, according to Civil Law, those *who search for concealed property on the land of another person, shall not acquire any of or anything from the concealed property they have found, and all such property shall accrue to the person who owns the land.*⁷⁵ In the cases analysed in the article, no claims were put forward by landowners regarding artefacts dated to the 18th century or earlier found on their territory.

Final penalty. The court of appeals acknowledged that the accused was a person with a disability, who therefore, according to the Criminal Law, could not be punished with community service. Taking into account the above, the fact that the accused was finally incriminated only according to Part 3, Section 228 of the Criminal Law, and the fact that the court of second instance was unable to apply a more severe verdict for the accused and to apply imprisonment, the court finally applied a monetary fine in the amount of EUR 4,300, without confiscation of property (since there was nothing to confiscate from the accused) (VRC Judgment).

Criminal Case No. 11100009615

Judgment of Alūksne District Court (current title: Vidzeme District court (Alūksnē)) as of 30 November 2015, case No. K08-0176-15⁷⁶

Facts of the case

The regional inspector of the NCHB received information from a police officer about digging activity at a location which later, upon inspection, appeared to fall within the protection zone of a State-protected cultural monument; Asaru ancient cemetery. The offenders used metal detectors. They were arrested at the site.

State Police initiated criminal proceedings according to Part 1, Section 229 of the Criminal Law.

⁷⁵ Section 953, Civil Law

⁷⁶ The first case in the Republic of Latvia where a group of persons accused of Part 3, Section 228, Criminal Law for desecration of graves on the territory of state protected cultural monument received an actual penalty.

Findings of relevance in the case materials:

Newly found cultural monument. *Taking into account the specifics of archaeological ancient sites, the protection zones of archaeological and cultural monuments are determined taking into account the possibility of a substance of cultural and historical value in connection with the specific archaeological and cultural monument [...]. Thus, the destruction of archaeological ancient sites in the protection zone of an archaeological monument affects the cultural-historical value (composition) of a particular archaeological cultural monument (ADC Case materials).* Based on the objects found in the protection zone of Asaru ancient cemetery, a State-protected cultural monument, the NCHB assigned the status of a newly-found cultural monument to the territory where the illegal activities took place, and subsequently gave a name to the ancient archaeological site: Asaru Ancient Cemetery II.

Re-qualification. Due to the fact that the site was not considered a State-protected cultural monument at the moment of commission of the crime, the offence was re-qualified from Part 1, Section 229 to Part 3, Section 228 of the Criminal Law.

Damage assessment. In this case, the NCHB evaluated the damages caused to the newly-found object – the ancient archaeological site Asaru Ancient Cemetery II – as corresponding to the monetary value of the archaeological objects found at the archaeological site, equalling EUR 3,235⁷⁷ (ADC Case materials).

Decision of the court. All the three accused persons agreed to the extent and legal qualification of the offence committed, fully acknowledged their guilt of the criminal offence, signed an agreement regarding an admission of guilt and punishment with the prosecutor, being given 160 hours of community service each.

Final remarks

Limitations

The research conducted here has several limitations that should be taken into account. The main limitation relates to the lack of sufficient case law in Latvia that prevented the authors from undertaking a deeper analysis of the qualification aspects and effectiveness of assessment of substantial harm caused to archaeological monuments. According to the information available to the authors, this is the first research in Latvia dedicated to the applicability of Criminal Law norms regulating damage caused to archaeological sites. Therefore, there is an apparent lack of theoretical and practical foundation. Besides, Section 229.¹ of the Criminal Law

⁷⁷ The total value of the antiquities was based on the insurance value of equivalent antiquities in the LNMH's collections when they were transferred to the Moravian Museum (*Moravské zemské muzeum*) in the Czech Republic in 2013 (ARC Case Materials).

is a relatively new norm, so more time is required to test its effectiveness in cases of illegal actions involving State-owned antiquities.

Conclusions and recommendations

The Latvian legal framework concerning protection of archaeological heritage against damage and illegal acquisition of antiquities is generally aligned to the on-the-ground situation (in certain cases it is possible to initiate criminal proceedings, forward them for prosecution and trial), but practical implementation of the legal norms presents challenges. These challenges include qualification of offences simultaneously under several Sections of the Criminal Law (e.g., desecration of burials and illegal acquisition of antiquities), aspects of proof (e.g., illegal acquisition and/or transfer of antiques), damage assessment, and application of appropriate penalties.

The analysis of criminal case materials and case law shows that no objective criteria for assessing damage have been introduced, i.e. material value of the damage caused to ancient burial grounds has been calculated only as an average insurance value of antiquities typically found in analogous burial grounds, thus causing the following imperfections:

- a) the value of antiquities typically found in analogous burial grounds is not determinative for all types of ancient burials, and value may therefore vary depending on the looted burial ground;
- b) other losses (e.g., expenses for inspection, documentation, putting in order the archaeological site (at least burial, reburial of mortal remains, etc.), losses related to impossibility of further research/potential use of the archaeological site) are not calculated, and no compensation for these is claimed. Besides, it is not clear, for example, at whose expense the destruction caused to the archaeological site is to be remedied, and who is to put in order for this, while transferring this task to volunteers is unjust. This makes it possible to conclude that the actual monetary damage is greater than that determined and claimed in criminal proceedings;
- c) no coefficients are applied to the insurance values of relatively old exhibitions.

Scientific value of the damage caused to ancient burial grounds has been calculated only in terms of the price of analysis of the anthropological material. It should be noted, however, that not only is anthropological material to be found in a grave, and therefore morphological and biochemical analyses do not reflect the whole value of the burial place.

This indicates that, in order to objectively assess the caused damage in monetary terms, it is necessary to develop and implement damage assessment criteria. These criteria have to be available and explained to the NCHB, law enforcement agencies, the prosecutor's office and the courts. The issue of public availability of these criteria is also important.

The application of Section 229 of the Criminal Law (destruction or damaging of a cultural monument) is inextricably linked with the cause of significant damage to the interests of the State or society. However, the examination of the criminal case materials and the case law shows that the material damage suffered is not objectively or exhaustively justified, thus creating difficulties in the application of the Section itself. Cooperation between the NCHB, law enforcement agencies and the prosecutor's office (preferably also the courts) is needed in order to develop and implement basic criteria for establishing significant harm (in non-monetary terms) related to the destruction or damage of cultural monuments.

Approximately 70% of criminal proceedings initiated under Section 229 of the Criminal Law (destruction or damaging of a cultural monument) have been suspended under Section 400 of the Criminal Procedure Law due to the impossibility of identifying the offenders. At least in part, this may be caused by the delayed provision of information to law enforcement agencies about the caused damage to cultural monuments, which makes it difficult to identify the offenders. Increasing the awareness of the owners of cultural monuments about the need to report the detected damage as soon as possible, while simultaneously strengthening the monitoring of the territory, could lead to greater success in the investigation of the relevant criminal offences. Another important factor would be the higher priority afforded by law enforcement agencies to investigations of the relevant offences.

Statistics on the damage detected in archaeological sites show that the most endangered sites in Latvia are ancient burial grounds (Kairiss, 2020). Thus, it is reasonable to assume that a significant proportion, if not most, of the antiquities that are illegally acquired and stored come directly from illegal excavations in ancient burial grounds. This, combined with the study of court practice, allows to conclude that a significant proportion of offences against the archaeological heritage can be qualified according to several articles of the Criminal Law, if antiquities have been illegally acquired from cultural monuments (ancient burial grounds). Obviously, the solution to the issue relates to the clarification and proof of the circumstances of the illegal acquisition of antiquities. This can be achieved, at least in part, through appropriate training and awareness-raising among law enforcement agencies, prosecutors and the courts.

A study of case law shows that offences in actual (active) burial grounds are subject to more severe sanctions than offences in ancient burial grounds, although in both cases the desecration of burials (modern or ancient) is at stake. Besides, in the case of ancient burials, the material damage caused is frequently greater, with damage also being caused to scientific interest. Obviously, the solution is to raise awareness among law enforcement agencies, prosecutors and the courts.

One of the most important factors in preventing and combatting crimes against cultural heritage is inter-institutional cooperation and exchange of information. If, for example, controls over items delivered through the postal service were to be strengthened and law enforcement authorities were informed about prohibited items, proof of illegal activity related to the transfer of antiquities within the framework of Section 229.¹ of the Criminal Law would be significantly facilitated. This indicates a current need for increasing the awareness of the institutions involved, as well as for providing training on relevant issues. Training and awareness-raising would allow *inter alia* the effective sharing of best national and foreign practice in the aspects of cultural heritage protection (including criminal law).

The facts that indicate unauthorized long-term economic activity in the territory of archaeological monuments reflect on the one hand the ignorance or lack of information of the owners of cultural monuments, while on the other the possible insufficient monitoring of the situation by the responsible institutions. Owners of land (cultural monuments) may be in a difficult economic situation, so they want to broaden their economic activities as much as possible. It is likely that this situation cannot be effectively addressed through bans and restrictions alone, and so a dialogue needs to be developed between landowners, responsible public authorities and municipalities, in order to provide appropriate support to landowners and prevent unauthorized economic activities from affecting archaeological sites. It is important that the landowners' perception of archaeological monuments on their land is changed from that of a burden or hindrance to economic activity to one of socio-economic opportunity provided by such monuments.

Offences against cultural heritage pose a significant threat to the public interest, not only from a legal and cultural-historical point of view, but also from a socio-economic point of view. If a castle mound is destroyed, it does not mean that only a specific castle mound or its direct owner has suffered, as various interests of stakeholders at the local, regional, and even national and global levels may be affected. These interests can encompass not only economic (e.g., attracting tourists), but also social, symbolic, environmental and other aspects (Kairiss, 2020; Kairiss, Olevska, 2020). An analysis of the case law shows that, at present, compensation covers only material or scientific damage caused to a specific archaeological site, but the range of interests affected is wider. In view of the above,

further research should be carried out, with the aim of extending the concept of serious harm caused by criminal offences to difficult-to-quantify but important socio-economic interests.

Abbreviations used

Latvian Administrative Violations Code	Latvian Administrative Violations Code of the Republic of Latvia
AHD Interview	Interview with the Head of Archaeological and Historic department of the NCHB
AHD Answers	Written answers submitted by the Head of Archaeological and Historic department of the NCHB
AJ Interview	Interview with Andrejs Judins, the Head of Criminal Law Policy Subcommittee of the Legal Committee of the Saeima (Parliament of the Republic of Latvia) from 11.12.2018
Amendments to Criminal Law	Draft law "Amendments to the Criminal Law" addressed to the Parliament Presidium, as of 1 June 2017
Annotation 2014	Preliminary Impact Assessment Report of the Draft Law "Administrative Violations Procedure Law" of 2014
AR	Annual work report of the State Inspection for Heritage Protection (from 2018 the National Cultural Heritage Board)
ADC	Vidzeme District Court (Alūksnē) (Former title: Alūksne District Court), criminal case No. 11100009615, judgement in case No. K08-0176-15
CA Information	Information received from the Court Administration
Cabinet Regulation 241	Cabinet Regulation No. 241 adopted 29 April 2003 "By-Law of the Ministry of Culture"
Cabinet Regulation 474	Cabinet Regulation No. 474 adopted 26 August 2003 "Regulations Regarding the Registration, Protection, Utilisation and Restoration of Cultural Monuments and the Granting of the Status of an Environment-Degrading Object"
Cabinet Regulation 916	Cabinet Regulation No. 916 adopted 9 November 2004 "By-law of the National Cultural Heritage Board"
Civil Law	Civil Law of the Republic of Latvia
Civil Procedure Law	Civil Procedure Law of the Republic of Latvia
<u>Criminal Law</u>	Criminal Law of the Republic of Latvia

Criminal Law Enforcement Act	Law On the Procedures for the Coming into Force and Application of The Criminal Law of the Republic of Latvia
Criminal Procedure Law	Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia
IC Information	Information received from the Information Centre of the Ministry of Interior
IC statistics	Criminal statistics of the Information Centre of the Ministry of Interior
ILHUL	Institute of Latvian History at the University of Latvia
Law on Administrative liability	Law on Administrative Liability of the Republic of Latvia
LCS Information	Official information of the Latvian Court System available at manas.tiesas.lv
LNMH	Latvian National Museum of History
NCHB	National Cultural Heritage Board of the Republic of Latvia
NCHB statistics	Information received from the NCHB
PO Interview	Interview with a prosecutor from the Prosecutor's Office of the Republic of Latvia
SPCMR	State Protected Cultural Monuments Register
SP Information	Statistical Information submitted by the State Police
SP Interview	Interview with inspectors of the 2nd Department (combatting property crimes) of the Criminal Investigation Board, of Main Criminal Police Board of the State Police
Protection Law	Law of the Republic of Latvia on Protection of Cultural Monuments
VDC	Vidzeme District Court (Alūksnē), criminal case No. 11817004716, judgement in case No. K71-0249-18/25
VRC	Vidzeme Regional Court
ZDC	Zemgale District Court (Bauskā)

References

- Andris Kairiss, 2017, *Awareness Raising and Protection of Archaeological Heritage Culture Crossroads*, vol. 11. <http://www.culturecrossroads.lv/pdf/233/en> (accessed 6 September 2020)
- Andris Kairiss, 2020, *Latvijas arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un sociāli-ekonomiskās attīstības faktori (Factors of Protection and Socio-Economic*

Development of Latvia's Archaeological Heritage), Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A daļa: Humanitārās un sociālās zinātnes, No. 3, 2020, retrieved from: <http://www.lasproceedings.lv/publikacija/latvijas-arheologiska-mantojuma-aizsardzibas-un-sociali-ekonomiskas-attistibas-faktori/> (accessed 16 November 2020)

Andris Kairiss, Irina Olevska, 2020, Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia, *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management*, 8, 45–82 <https://doi.org/10.2478/bjreecm-2020-0005>

Andris Kairiss, Alise Šulte, Sandra Zirne, Egita Lūsēna, Juris T. Urtāns, *Catalogue of Endangered Latvian Archaeological Artefacts*, Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2016, retrieved from: <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Protecting-cultural-heritage>, <https://lka.edu.lv/lv/petnieciba/petijumu-projekti/akademiskie-petijumu-projekti/>, <https://www.nkmp.gov.lv/lv/pieejams-elektronisks-apdraudeto-latvijas-arheologisko-senlietu-katalogs> (accessed 16 November 2020)

Criminal statistics of the Information Centre of the Ministry of Interior, 2011-2019, retrieved from: <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/kriminala-statistika> (accessed 6 September 2020)

IR, *Latvija – kapu aplaupītāju "lielvalsts"*, 21 July 2016, retrieved from: <https://ir.lv/2016/07/21/zurnals-latvija-kapu-aplaupitaju-lielvalsts/> (in Latvian; accessed 6 September 2020)

Kalvis Torgāns, 2006, *Saistību tiesības*. I daļa. Mācību grāmata, Rīga, Tiesu namu aģentūra, 2006

LETA, 13 January 2019, *Ar valsts atbalstu sakopts mantraču izpostītais Latgales uzkalniņu kapulauks Ciblas novadā*, retrieved from: <https://www.la.lv/ar-valsts-atbalstu-sakopts-mantracu-izpostitais-latgalu-uzkalninu-kapulauks-ciblas-novada> (accessed 6 September 2020)

Lrtv.lv, 2019, *Veic izpostīto Loginu senkapu arheoloģisko izpēti*, 05 September 2019. Retrieved from: <http://www.lrtv.lv/zinas/veic-izpostito-loginu-senkapu-arheologisko-izpeti-8516> (accessed 6 September 2020)

National Cultural Heritage Board, 30 April 2020, *Reminder about restrictions on the use of metal detectors* (in Latvian), retrieved from: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/jaunums/atgadinajums-par-metala-detektoru-lietosanas-ierobezojumiem> (accessed 16 November 2020)

Preliminary Impact Assessment Report of the Draft Law "Administrative Violations Procedure Law" (annotation), 2014, retrieved from: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/8F85FC1AE272C759C2257D8E004788AD-?OpenDocument>

Uldis Krastiņš, *Vērtējuma jēdzieni Krimināllikuma normās*. Jurista vārds, No. 24, 12 June 2012

Uldis Krastiņš, Valentija Liholaja, Diāna Hamkova, 2019, *Krimināllikuma komentāri*. Trešā daļa (XVIII-XXV nodaļa), Tiesu Namu aģentūra

UNESCO, 26 June 2020, *UNESCO expert meeting on illegal excavations and online trade during COVID-19*, retrieved from: <https://en.unesco.org/news/26-june-unesco-expert-meeting-illegal-excavations-and-online-trade-during-covid-19>

Legal acts

Cabinet Regulation No. 241 adopted 29 April 2003 "By-Law of the Ministry of Culture", retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/74750-by-law-of-the-ministry-of-culture> (accessed 6 September 2020)

Cabinet Regulation No. 474 as of 26 August 2003, Regulations Regarding the Registration, Protection, Utilisation and Restoration of Cultural Monuments and the Granting of the Status of an Environment-Degrading Object, retrieved from <https://likumi.lv/ta/en/en/id/78458-regulations-regarding-the-registration-protection-utilisation-and-restoration-of-cultural-monuments-and-the-granting-of-the-status-of-an-environment-degrading-object> (accessed 6 September 2020)

Cabinet Regulation No. 916 adopted 9 November 2004 "By-law of the National Cultural Heritage Board", retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/96371-by-law-of-the-state-inspection-for-heritage-protection> (accessed 6 September 2020)

Civil Law of the Republic of Latvia, as of 1937, retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/225418-the-civil-law> (accessed 6 September 2020)

Criminal Procedure Law of the Republic of Latvia, as of 2005, retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law> (accessed 6 September 2020)

Draft law "Amendments to Criminal Law" addressed to Parliament Presidium, as of 1 June 2017, retrieved from: <https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/C2A0CCBD12A76915C2258132002631B1?OpenDocument> (accessed 6 September 2020)

Latvian Administrative Violations Code of the Republic of Latvia, as of 1985, retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/89648-latvian-administrative-violations-code> (accessed 6 September 2020)

Law of the Republic of Latvia On Protection of Cultural Monuments, as of 12.02.1992., retrieved from <https://likumi.lv/ta/en/en/id/72551-on-protection-of-cultural-monuments> (accessed 6 September 2020)

Law on Administrative Liability of the Republic of Latvia, as of 2020, retrieved from <https://likumi.lv/ta/en/en/id/303007-law-on-administrative-liability> (accessed 6 September 2020)

Law on the procedures for the coming into force and application of the criminal law as of 1998, retrieved from: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/50539-on-the-procedures-for-the-coming-into-force-and-application-of-the-criminal-law> (accessed 6 September 2020)

Annual work reports of the NCHB

Annual work report of 2016 of State Inspection for Heritage Protection (from 2018 National Cultural Heritage Board), retrieved from: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/publiskie-parskati> (accessed 16 November 2020)

Annual work report of 2017 of State Inspection for Heritage Protection (from 2018 National Cultural Heritage Board), retrieved from: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/publiskie-parskati> (accessed 16 November 2020)

Annual work report of 2018 of National Cultural Heritage Board, retrieved from: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/publiskie-parskati> (accessed 16 November 2020)

Criminal case materials

Liepāja Court, judgment, case No. K20-0245-17, as of 24 January 2017, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>

Supreme Court of the Republic of Latvia, decision, Case No. SKK-190/2016, as of 29 September 2016

Vidzeme District Court (Alūksnē), judgement, case No. K08-0176-15, as of 30 November 2015, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>

Vidzeme District Court (Alūksnē), materials of criminal case No. 11100009615

Vidzeme District Court (Alūksnē), judgement, case No. K71-0249-18/25, as of 10 April 2018, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>

Vidzeme Regional Court, Vidzeme District Court (Alūksnē), materials of criminal case No. 11817004716

Vidzeme Regional Court, judgement, case No. KA05-0099-18/13, as of 13 December 2018, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>

Zemgale District Court (Bauskā), judgment, case No. K73-1745-19/22, as of 17 July 2019, retrieved from: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi>

Zemgale District Court (Bauskā), materials of criminal case No. 11817006218

Information provided on request

Information received from the Information Centre of the Ministry of Interior upon request of Andris Kairiss in July-August 2020

Information received from the NCHB on 20 July 2020 upon request of Andris Kairiss

Information received from the Court Administration upon request of Irina Olevska on 7 August 2020

Interview with inspectors of 2nd department (combatting property crimes) of the Criminal Investigation Board, of the Main Criminal Police Board of the State Police, interviewed for the article by Andris Kairiss, Irina Olevska on 22 July 2020

Interview with the Head of the Archaeological and Historic department of the NCHB, interviewed for the article by Andris Kairiss, Irina Olevska on 29 July 2020

National Cultural Heritage Board, letter No. 05-01/3285 as of 20 July 2020. Data provided based on data request of Andris Kairiss

Prosecutor from the Prosecutors Office of the Republic of Latvia, interviewed by Andris Kairiss on 21 August 2020

Statistical Information submitted by the State Police on 24 July 2020 upon request of Andris Kairiss

Written answers submitted by the Head of Archaeological and Historic department of NCHB on 5 August 2020 upon request of the authors of the article

DEVELOPMENT ASPECTS OF MANORS AS A PART OF CULTURAL HERITAGE IN LATVIA

Bc.iur., Mg.sc.soc. **Andris Kairišs**

Riga Technical University, Latvia

LL.M **Irina Oļevska**

ArtLaw.club, Latvia

Abstract

Both movable and immovable cultural monuments provide opportunities to meet interests of many stakeholders – their owners and managers, local community, researchers, tourists, businesses, mass media, heritage institutions, etc., as well as society as a whole. Along with aesthetic, symbolic, educational, research, etc., interests, no less important are the economic ones induced by these monuments' development potential.

It is nevertheless widely acknowledged that investment in cultural heritage sites (including conservation, restoration, maintenance, marketing, etc.) may outweigh their direct economic benefits due to inevitable payments and obligations. Thus, the question arises: what are those factors that restrict and those that facilitate socio-economic development of the immovable cultural monument?

Immovable monuments are divided into several typological groups, and the most numerous in Latvia are architectural monuments. Assuming that the effectiveness of development may depend on the type of the monument within one group, this article focuses primarily on manors as relatively numerous architectural monuments characteristic for Latvian regions (parishes) and valuable cultural-historical objects, representing large tourism potential.

The article, analyzing the situation in Latvia and making international comparisons, uses integrated socio-economic and legal approach to the researched issue. It provides both theoretical and practical insight into the actualities of manors' development potential and possible solutions thereto.

Keywords: *cultural heritage, immovable cultural monuments, manors, real estate, socio-economic development.*

Introduction

Immovable cultural objects¹ satisfy a variety of interests of different stakeholders. While e. g., local communities stand up for preserving indigenous sites and traditions, municipalities focus on improvement of quality of life and creating positive image of the area, tourists enjoy the aesthetics of the objects and get to know cultural-historical information [Brodie 2010: 261]. In a larger context these objects are used to affirm national identity, promote solidarity and social inclusion [Greffé 2004: 301; Krishnamurthy et al. 2020: 4]. Thus, conviction of the need to preserve and restore cultural objects reaches far beyond the issue of concern uniquely of the immediate owners.

Along with symbolic, educational, historical and other non-material interests, economic interests massively underlie full-scale use of the benefits ensured by cultural objects [Heritage Europe 2019]. While absence of regular proper maintenance reduces healthy state of a site, its aesthetic appeal, as well as inevitably negatively affects its economic profitability [Interviews 4, 7], the object itself nevertheless remains a subject of taxation, special treatment of heritage authorities and attention of the society.

While vast variety of stakeholders has economic interests in the prosperity of cultural sites [Nijkamp, Riganti 2004: 4; Kairiss, Olevska 2020: 51–54], the first to be under the legal obligation of proper maintenance of and respective investment therein is the owner. The owner is also solely financially responsible for conservation, maintenance, renovation and restoration of a cultural monument.²

This paper reviews several administrative, legal and economy-related aspects related to immovable cultural monuments, obligations and limitations of their owners to use the objects in economic activity as well as issues that restrict or help the owners in developing socio-economic potential of the cultural property. The research specifically addresses manors³ as far as they:

- form a significant part (more than 7.5%) of architectural heritage which is the most numerous in Latvia;⁴

¹ Cultural objects include *inter alia* cultural monuments within the meaning of Protection Law.

² Sec. 24, Protection Law.

³ For the purposes of this article, a manor is an administration building or a complex of buildings on a land ownership. It usually includes a manor house or a castle/palace, a land steward's house, buildings for collecting payments, storing products, etc. [AkadTerm].

⁴ According to the data of Monuments' Register as of 06.05.2021, there were 3507 architecture objects. The number and proportion of manors is determined by the authors performing analysis in the public section of the Monuments' Register (data selection by object type, e. g. "manor", in the register is not possible, therefore the selection was made using keyword search).

- have significant cultural and historical implication (at least 264 manors are cultural monuments¹);
- form an integral part of Latvia's cultural history and cultural landscape (in the past serving also as parish centers), being significantly involved in economic activities [Interviews 4, 5; LACPM website] and having tourism potential [Latvia Travel 2021].

The paper focuses on cultural monuments in private (either physical or legal persons) and municipal property, as far as municipalities take on the role of the owner in relationship with the state authorities. The paper looks at Latvian situation compared to the practice of the neighbouring countries and explores factors the effective use of the cultural object owner's opportunities depend on.

The above findings then shape an answer whether in the current situation the cultural monument's status of the manor facilitates or restricts the owner in unlocking socio-economic potential of his/her property in Latvia.

This article is not the first attempt to answer the above questions in the Latvian context. In 2002, a study by the Institute of Economics of the Latvian Academy of Sciences [IELAS; Karnīte 2002] was published, which addressed similar issues in the wider context of cultural heritage. This study concluded, *inter alia*, [Karnīte 2002: 57–58] that due to restrictions imposed on the economic activities, opportunities for property modernization, decision-making on one's property, as well as reasons related to bureaucracy, corruption and other negative phenomena, there are limited opportunities to earn income from the owned cultural monument and lower profitability. It was pointed out that the surveyed owners considered that the benefits granted by the state were insignificant and did not cover the additional costs arising from the status of the property – a cultural monument.

For the purposes of the present research, the authors have studied scientific literature, governmental and news feed information, analysed the existing statutory requirements in Latvia and abroad providing for rights and obligations of the owners of cultural objects, reviewed statistical information and reports of supervisory authorities, municipalities et al. organizations, as well as:

- conducted ten expert interviews with and received additional information from heads of Latvian and Estonian manors' associations (LACPM – 96 manors, 89% – cultural monuments², about 30% are privately owned; EMA – 106 manors³, 98% – cultural monuments, only private owners⁴),

¹ According to the analysis performed in the Monuments' Register by the authors of the article.

² LACPM strategy, p. 11.

³ EMA website.

⁴ Interview 3.

administration of the LAPHH (10 manors, at least 50% – cultural monuments, only private owners¹), chairman of the Board of the Riga Historical House Association, representatives of the NCHB and municipalities, private manors owners and researchers;

- received written answers of the head of Lithuanian manors' association (64 manors in association, 9% – cultural monuments, about 50% – privately owned²);
- received five survey responses of private owners – members of the LAPHH.

General description of the situation

According to the available data, there are about 2000 manors and their remains in Latvia, about 1200 of which are being included in the encyclopedic edition³ [Delfi 2021/1; Interview 2]. A significant part of the manors has the status of a cultural monument (see above).

In Latvia, cultural objects may be owned by the State, local governments, other public persons as well as private individuals⁴. Although precise statistical information on the ownership of cultural monuments is not available,⁵ information from various sources makes it possible to assume that most cultural monuments, including manors [LACPM strategy: 65], are privately owned [Cultural policy guidelines: 5;⁶ Karnīte 2002: 55]. Besides there is a gradual process that publicly owned manors are transferred to private hands [Interview 4].

According to various sources, from about 50 [Interview 2] to a few hundred manors in Latvia are in usable condition [LACPM strategy: 7]. Some owners have invested in the renovation of buildings and use manors for economic activities, others renovate the buildings in parts by little, while others have not been able to

¹ LAPHH website.

² Interview 7.

³ Masnovskis 2018; Masnovskis 2019; Masnovskis 2020: The 3 volumes of the encyclopedia already contain information about 366 manors.

⁴ Section 7, Protection Law.

⁵ NCHB Information – Information on the ownership of the manors – cultural monuments is not available because the information system “Cultural Monuments Information Management System “*Mantojums*”” is not yet interconnected with the other state information systems that maintain information on real estate owners (according to information available to the authors, corresponding content-related and technical work has been started to improve the information system). Another aspect is related to the fact that cultural monuments could represent complex objects (e. g., group of constructions related to manor) consisting of a large number of real estate objects, which have different owners and thus, different parts of one and the same monument can be owned by the state, municipality, physical persons and legal entities at the same time.

⁶ As of the end of 2014, 40% of cultural monuments belonged to private persons, 24.5% – to the public sector.

renovate or preserve the buildings, so the buildings gradually fall to decay [LACPM strategy: 7].

Privately owned manors, in case their condition allow, are mostly used for economic activities [Interviews 4, 5]. Among other things, it helps to cover part of the expenses for the maintenance of the manor [Interview 1]. Only in rare cases the owner of the manor, living in the manor himself/herself, does not use it for economic activities [Interviews 3, 4, 5, 7].

According to several experts and manors owners [Interviews 4, 5; LAPHH answers], investments in the restoration and maintenance of manors are very significant and the investments made are unlikely to pay off even in the long run, so for private owners of many developed manors, the use of manors in economic activities is not their main occupation. An important guiding principle is that owners are interested in cultural history, they want to do something to preserve cultural heritage and to contribute to it. Similar situation is in Lithuania and Estonia [Interviews 3, 7].

Private owners of the manors and castles in three Baltic states are predominantly local citizens [Interviews 3, 4, 7]. This might be caused by certain limitations to purchase (agricultural) land in rural areas placed on foreigners,¹ on the other hand these objects might be mostly evaluated by the local stakeholders who highly rate cultural and historic values these objects carry along with perceiving economic potential in their development.²

The development of the manor is also a matter of prestige. Many owners are young entrepreneurs who want to do something useful for the society. In Latvia, there is a positive shift in mentality among entrepreneurs: while in the past they wanted to buy expensive cars, now they aim at developing manors [Interview 5]. This suggests that if the owner wants to develop the manor and use it in economic activities, he/she should be relatively wealthy in order to make significant investments and be able to operate at a loss. V. Masnovskis, for example, notes [Interview 2] that in case the manor's owner is not wealthy, then it is difficult for him/her to cope with the necessary expenses and even small crises (e. g., heating boiler accident) can cause great financial pressure if not a collapse.

¹ For example, p. 5, part 1, Sec. 29 of Land Privatization Law provides that persons other than Latvian, EU, EEA, the Swiss Confederation or the Member States' of the OECD citizens are unable to acquire agricultural and forest land, except for sections in which construction is intended in conformity with the territorial planning of local government.

² As pointed out by Madliena parish administration, majority of foreign owners were unable to tidy up their cultural property in the parish, which damaged the aesthetic environment. Part of the objects was sold. Thus, in summer 2020 private owner – foreign entrepreneur – was selling a manor (architectural monument of local significance) for 1 EUR with the obligation of a potential purchaser to invest in reconstruction works [LSM 2020].

The structure of manor expenses can be conditionally classified into two parts – initial (renovation) and maintenance expenses (authors' analysis and Interviews 4, 5). Certain expenses may be relevant during both the renovation and the maintenance phases (see Appendix 1).

The analysis performed by the authors and manor associations' presidents' survey [Interviews 3, 4, 7] shows that the most significant types of income from privately owned manors in Latvia, Estonia and Lithuania¹ are mainly related to²:

- visiting of a cultural and historical object (visiting of buildings, interiors, parks, gardens, etc., incl. accompanied by a guide);
- organization of short-term events (e. g. weddings, anniversaries, photo sessions, corporate events, conferences, seminars, etc.);
- accommodation services, catering services (incl. sale of food / beverages in the course of public/ private events) and tastings, health improvement services (e. g., SPA, saunas etc.).

The opinion of experts and manors owners on the advantages and limitations of the status of a cultural monument is ambiguous. The mentioned key benefits are:

- the status of a cultural monument denotes authenticity and cultural-historical significance of a cultural object, which, among other things, has a positive effect on attracting visitors interested in history and culture (including admirers of original (authentic) values) [Interviews 1, 3, 4, 5; LAPHH answers]. The status of a cultural monument is also a matter of prestige [LAPHH answers];
- only those cultural objects that have the status of a cultural monument can participate in the most relevant competitions to obtain funding for their restoration/conservation [Interviews 1, 4, 5; LAPHH answers].

Key limitations are:

- cultural monument status limits the possibilities to re-plan the premises, increase the building volume, install modern heating, etc. systems. Comfort is important for many visitors, but in many cases it cannot be provided at the appropriate level, taking into account the requirements raised for a cultural monument [Interview 5; LAPHH answers];
- sometimes the requirements raised for a cultural monument involve significant financial investment [Interviews 2, 3; LAPHH answers]. For the list of main legal restrictions applicable to manors as cultural monuments see Appendix 2.

¹ The full table "The use of manors in economic activities in the Baltic States" is attached in Appendix 3.

² LAPHH members informed that all of them provide accommodation service; frequently provided are also object's visiting, catering services, organizing public and short-term events, and related services, e. g. equipment rental and organizing events [LAPHH answers].

Development factors

The analysis of various information sources allowed to identify a number of factors that, as national and international practice shows, influence the development opportunities of the socio-economic potential of manors. Although financial factors have a significant impact, not all factors are related solely to the availability of financing.

Development vision and strategy

It is generally accepted that in order to unlock socio-economic potential of the cultural monument there should be a clear vision of its possible development [Interviews 1, 3, 4, 5]. The absence of such vision results in inability to formulate the main business area, causing inappropriate allocation of resources and respective losses in terms of invested money, time and work effort. Development vision and strategic approach are important for the development of both privately and publicly (e. g., municipally) owned cultural objects [Interview 9; Kuldīga 2021/1; Engure 2016]. Besides, renovation and adaptation of a cultural monument to the updated functioning requests approval of the supervising authorities and mutual coordinated efforts. Showing a reasoned strategy can increase mutual understanding between the owner and the public authority that is to approve or support the budget or the project (thus, e. g., relatively detailed information on the restoration plans has been requested from the owner of the object in order to receive co-financing for the renovation/restoration purposes announced, e. g., by Tukums City Council [Tukums 2021; Tukums regulations 2021]).

Therefore, clear concept and well-established strategy are vital for successful development of cultural object's potential, where motivation (making the business possible) and particular niche (sharpening the business) form the basic elements. It is important that the clear development concept is prepared **before** the purchase, otherwise, as practice shows, its absence, taking into account the amount of work and significant investments, causes confusion for the owner and influences reckless use of funding.

The particular niche (or key business area) might be subject to exceptional monument's memory elements that constitute a reference (e. g., well-known historical place), or specific skills or hobbies of the owner, being it, e. g., gastronomy (the object can become famous for its restaurant), wine/beer making, collecting (e. g., creating a museum), etc.

The absence of development strategy and motivation leads the object to a downturn, decreasing interest of potential investors. One of the recent examples of such deterioration of the site is Bērvircavas manor, architectural monument of local significance.¹ Due to lack of financial capacity and clear vision the municipality cannot

¹ Monuments' Register, <https://is.mantojums.lv/5242>

determine the potential function of the building, find investment opportunities or the owner that would be interested in full concept development and renovation of the building [Delfi 2021/2]. While there are few solutions available, without vision and motivation the manor is currently falling to decay.

On the contrary, Kuldīga municipality is one of the examples approving positive effect of long-term development vision and stated strategic objectives. Thus, having clear and well-designed documentation and a plan of action, the municipality was successful in drafting and submission in January 2021 the nomination for inscription of Kuldīga Old Town on the UNESCO World Heritage List [UNESCO Nomination 2021; Kuldīga 2021/2].

Financial factors

All the experts and manors owners pointed out that manors require significant investments, there are difficulties in recovering investments even in the long run and the owners should be ready to work at a loss [Interviews 1, 3, 4, 5, 7; LAPHH answers].¹ The owners (especially the young ones) sometimes do not assess their financial possibilities and cannot cope with the restoration, maintenance, etc. expenses. Despite the fact that the owner must have sufficient equity,² financial support (including state and municipal support), especially taking into account that the development of manors contributes to the development of the county as a whole,³ facilitates the owners' motivation to restore and develop their property. Financial support may take a form of tax reliefs for the heritage owners or direct subsidies to preserve the cultural object. Tax issues are discussed in greater detail below.

Tax regime

There are no special tax reliefs applicable to owners of cultural monuments in Latvia⁴ except for real estate tax discounts [Real Estate Tax Law]. Thus, generally,

¹ In this respect the situation has not substantially improved over the last 20 years. According to IELAS [Karnīte 2002: 37], the largest financial liabilities were for the maintenance and restoration of cultural monuments. According to the research, this caused difficulties, because there was no policy on cultural monuments linked to an economic mechanism to reimburse owners for the costs associated with respect for the public interest.

² Many owners earn income in non-manor business [Interviews 4, 5].

³ For example, in the field of tourism [LAPHH answers; Interviews 3, 7].

⁴ In other European countries, however, income tax deductions and other financial assistance to owners of old buildings are quite common. Thus, e. g., Germany provides for deduction of the costs of refurbishment at 9% per annum for eight years and 7% per annum for an additional four years [Sec. 7i, Income Tax Act DE]. In the Netherlands, up to 1 January 2019, 80% of the costs of maintenance of the building listed as national monument were in general tax deductible. From 2019 tax deductions are no more applicable, but a subsidy can be requested to cover costs of renovating monumental buildings [Netherlands 2020]. In France, as a general rule, the assistance

cultural monuments are exempt from real estate tax, except from residential houses and land for their maintenance, objects used in economic activity (except cultural functions) and monuments that are not properly maintained/preserved in accordance with the requirements for the protection of cultural monuments (hereinafter – properly preserved).¹

The above exemptions are covered by the real estate tax rate² determined by municipalities in their binding regulations. The Law does not provide for a common approach to tax reliefs granted to cultural objects by the local governments, therefore there are different amounts of discounts and different preconditions that should be met in order to be eligible for such a discount. Thus, in Riga, e. g., the owner of a cultural monument can receive 25% discount from real estate tax if the object is properly preserved as well as 50% to 90% based on full restoration of certain parts of the monument [Riga regulations 2019]. This discount is applicable to buildings only.³ Other Latvian municipalities (e. g., Liepāja, Jelgava, Talsi, Kuldīga)⁴ provide for different real estate tax discounts (generally from 25% to 90%) depending on certain preconditions, the most common of which are category of monument protection (Jelgava, Talsi, Kuldīga), proper preservation (Jelgava, Talsi), restoration works and public access (Jelgava, Kuldīga).

In the opinion of the authors such uneven allotment of tax reliefs places owners of cultural sites in unequal situations and differentiates the excellency of the monuments based on their location rather than on their cultural significance (while according to the Protection Law and basic principles of heritage protection, the monuments of equal cultural significance should enjoy the same treatment and level of protection).⁵ Moreover, according to the Real Estate Tax Law, Sec. 3, the

is in the form of tax relief up to 50% of costs if the building is close and 100% if the building is open to the public [Heritage Europe]. Besides, CE Recommendation 1991, inter alia, provides for a range of tax reliefs related to conversion and restoration of historic monuments classified as having a cultural function and belonging to private owners, e. g., deduction from taxable income of all maintenance and restoration costs of listed heritage buildings

¹ Sec. 1, Real Estate Tax Law.

² The real estate tax rate can be from 0.2 to 3% from the cadastral value of the object [Sec. 3, Real Estate Tax Law].

³ The tax relief rate for cultural monuments appropriately preserved is decreasing over time. Thus, according to Riga regulations 2012 (were in force till 30.01.2020) the discount for buildings corresponding to the same criteria was 50%.

⁴ Liepāja regulations 2017, Jelgava regulations 2015, Talsi regulations 2018, Kuldīga regulations 2017.

⁵ It should be noted that at the time of writing of the article the draft of the new Cabinet regulations “Rules for the registration, protection, use and restoration of cultural monuments” is being reviewed, which annotation, inter alia, provides for delegation to the Cabinet to determine criteria and characteristics of cultural monuments, according to which real estate tax reliefs or exemptions are to be applied [Draft of the Cabinet regulations].

municipality is to publish the respective regulations by 1 November of the pre-taxation year, thus the tax discount may be comparatively easily changed once a year.

It should be noted that private manor owners [LAPHH answers] either do not consider the Latvian legal norms related to tax conditions (incl. corporate income tax, VAT, real estate tax) in the field of manors to be motivating or it is difficult for them to give an unambiguous answer. Opinions were expressed that no discounts are applied to certain manors, and it would be necessary to balance the taxes of privately owned manors with those owned by the state and local governments in order not to distort the market.

Correlation of cadastral value with the status of cultural monument and real estate tax

According to the law, cadastral value is the value of a cadastre object¹ in monetary terms, which is specified in accordance with single principles of mass appraisal on a certain date according to the cadastre data.² Cabinet regulations provide for unified reduction of 35% from the cadastral value of buildings registered as cultural monuments of State or local significance, if their physical depreciation exceeds 35%. This discount is based on the level of restrictions of rights or limitations on economic activities, evaluating the difference in market price of a building with and without usage restrictions.³ Thus, it has been statutorily approved that the object with preservation of less than 65% being a cultural monument imposes limitations of the rights and restrictions on performance of economic activities, negatively effecting the market price that is reflected in the amount of cadastral value.⁴

Cadastral value is used for different statutory purposes,⁵ including for the purposes of the administration of the real estate tax.⁶ Respectively, the higher is the cadastral value of the object, the higher is tax payment of the owner. This approach in the opinion of the authors may lead to adverse effect on the owner of the cultural monument expressed in:

¹ Cadastre object is an immovable property registered in the State Immovable Property Cadastre Information System as a set of property objects, as well as a land parcel, structure, building unit and a section of a land parcel (Part 6, Sec. 1, Cadastre Law).

² Part 9, Sec. 1, Cadastre Law.

³ Par. 72, Cadastral Assessment Regulations 2020.

⁴ Cadastral Assessment Regulations 2006 (in force 11.05.2006–21.02.2020) provided for a reduction of cadastral value of the building by 45%, if the building was registered as a cultural monument of State significance, or by 35% if the building was registered as a cultural monument of local significance (par. 112), independently of level of depreciation. From 01.01.2017, the discount became applicable only to the buildings with physical depreciation of more than 30%.

⁵ Sec. 66, Cadastre Law.

⁶ Part 2, Sec. 73, Cadastre Law.

- the perception of the cultural object as a burden, not a privilege (since the status of a cultural monument and physical depreciation of the object decreases the (cadastral) value thereof);
- the realization that investment into the proper management and timely renovation of the cultural object is not rewarded by public authorities, but on the contrary, causes increase in tax payments. Some respondents mentioned that constant increase in cadastral value, leading to the increase in the real estate tax, demotivates the owners of manors [Interview 1].

As mentioned before, municipalities try to diffuse the impact of taxation load by introducing real estate tax deductions for the cultural objects located in their territory. Several experts [Interviews 5, 6] mentioned though that cadastral value and the respective real estate tax reliefs are essential development factors for Riga (since cadastral value is high there), while in the rural area, where land/real estate is much cheaper (and the cadastral value much lower), the respective correlation of cadastral value v. real estate tax v. tax reliefs probably is not that substantial for manors owners.

Cooperation with public sector

It is widely acknowledged that development of cultural objects, including manors, is a socially useful activity. The public sector does not have sufficient resources to effectively manage all cultural heritage objects, therefore, cooperation between manor developers and public institutions is important both in terms of preservation and development of manors' potential.

There is quite strong cooperation of manors owners with NHCB and local governments – experts and manors owners mostly describe their mutual cooperation positively [Interviews 4, 5, 8, 9, 10; LAPHH answers]. The identified negative aspects refer to the lack of interest of some municipal employees in solving issues, unwillingness or inability to understand aspects of cultural heritage development (possibly related to insufficient staff qualifications) [Interviews 1, 4, 5], bureaucratic obstacles (e. g., in cooperation with some construction boards) [Interview 5], some distrust on the part of the business and unpredictability of the situation due to lack of confidence that the municipal heritage development policy will not change when there is a change in municipal administration [Interviews 3, 5]. One of the issues to be addressed, which to some extent affects mutual cooperation and project implementation, is the clarity regarding the possibility of violating the norms of the Squandering Prevention Law,¹ if the value of private property is (potentially) increased. An important aspect is that in Latvia there is an institution responsible for the preservation of cultural

¹ For example, Part 1, Part 3, Sec. 10 of the Squandering Prevention Law.

heritage (NCHB), but there is no institution responsible for the development of cultural heritage potential, while conservation and development activities are closely related [Interview 1]. In general, the interviewed experts, representatives of the municipalities and the NCHB indicated that co-operation (e. g., over the last 10–20 years) has improved. Several experts have mentioned that the general trend is that NCHB becomes more flexible and helping – often NCHB inspectors help owners in finding appropriate solutions [Interviews 1, 4].

There is also a stable cooperation between municipalities and the NCHB as well as between municipalities and NGOs [Interviews 8, 10]. Several identified aspects of the cooperation are discussed below.

Private sector involvement in the management of public property

The maintenance and development of public property, including cultural objects, requires significant resources, which rarely are at the disposal of public institutions. Thus, public-private partnership projects are important, attracting private capital for the performance of relevant activities and provision of services and sharing between the public and private partners the risks, investments and benefits related to the implementation of the project. Although Latvia has a regulatory framework for public-private partnerships,¹ PPP projects in the country are not yet sufficiently developed, e. g., in the period from 2015 to March 2021, only 10 project financial and economic calculation decisions have been made (all of them relating to infrastructure projects and not to the cultural field).² Also in Lithuania there are no PPP projects in the field of cultural heritage [Interview 7]. However, the available information shows that there is interest in PPP projects in Latvia (both at the state and municipal level), including development of cultural objects [Brencis 2020]. Interviewed municipal experts [Interviews 8, 10] mentioned that PPP projects may be relevant, but there are some risks in their implementation, including not always constructive approach of the controlling authorities. The development of PPP projects in Latvia is also hindered by a certain level of unpredictability in the relations between entrepreneurs and local governments – cooperation can be successfully started, but after the change of local government administration it may worsen [Interviews 5, 6]. In Estonia, co-operation between manors owners and municipalities is developing and improving, although sometimes similar unpredictability problems as in Latvia are observed [Interview 3].

According to the information of European Investment Bank, from 1990 to 2021 there have been 87 European PPP projects in the “recreation and culture” sector with

¹ See, e. g., PPP Legal framework.

² Decisions CFCA.

total value of EUR 7.3 B.¹ The overwhelming majority of projects have been realized by the UK (28 projects) and France (33 projects).²

It is quite common for many countries that private sector is granted the right to operate and manage the tourism asset and the ownership of the asset remains in public hands. One of the examples is the Schonbrunn Palace in Vienna, where concessionaire is responsible for restoring, investing and financing the castle, while eligible to retain operating revenue from about 3 million tourists per year [Medda 2013: 14–15]. Similar programme is applied by a few leading municipalities of Russian Federation, which have introduced a special rent programme for cultural heritage objects. Thus, Saint-Petersburg municipality provides an option to buy rental rights of the heritage object from the city for the period up to 49 years. The buyer pays market price for the rights to rent (at the auction) and market rent price till the end of renovation process, after which he/she is entitled to almost no rent (1 RUR/m² per year) for the remaining period of the rent with possibility to perform commercial activity in the object. While the interests of potential buyer are obvious, the municipality gets restored heritage objects without losing property rights [Rent Law of St.-Petersburg³].

Aspects of infrastructure and marketing

Manors are especially characteristic of rural areas, so the issues of the surrounding amenities are important. The most popular manors in Latvia are located about 100 km around Riga, which can be explained directly by the more developed access routes and other infrastructure [Interview 4]. First of all, as noted by the experts and private owners of manors [Interviews 1, 3, 4, 5; LAPHH answers], this applies to access communication. If someone wants to visit the manor, then it must be possible to drive to it (moreover, the manors are often located in places where it is difficult to get by public transport) – so an orderly road infrastructure is needed. Roads must not only be constructed but also properly maintained and cleaned. The latter would largely be a matter of local government competence. Respectively, it is important that the manor is developed, thus giving a signal that the municipality is worth investing resources in the driveway, because the possibilities of the public budget are limited [Interview 3]. Other investments that municipalities can make in infrastructure development are related to walking, cycling, horseback riding, etc. installation in the territory of the municipality [Interview 5], as these services are also used by the guests of the manors.

¹ EPEC data portal.

² Ibid.

³ Similar programmes with certain distinctions are in force in Moscow [TASS 2018], Leningrad region [Kommersant 2021], Perm [Rewizor 2021].

The socio-economic development of manors is significantly related to advertising activities, so that domestic and foreign visitors get information about them. Insufficient tourist flows, for example, can be explained by a lack of advertising or an incorrect advertising strategy [Interview 4]. Experts and private owners of manors [Interview 1, 3, 4, 5; LAPHH answers] believe that the state and local governments can provide support¹ in marketing activities. As the practice of several municipalities shows, information about manors and the services they offer is regularly included in tourism guides and other information materials of the counties free of charge. Guides, maps, etc. production and distribution are good support for business on the part of municipalities [Interview 5]. Dissemination of such information benefits the counties themselves, increasing their attractiveness to visitors and promoting business development. An important issue for public institutions is the promotion of Latvian manors abroad (e. g., inclusion in foreign guides) and the promotion of Latvia as a tourist destination [Interview 2; LAPHH answers].

Informational support

For owners of cultural monuments, not only financial support is often important, but also different kind of informational support.² The main types of informational support include:

- consultations regarding renovation, restoration, etc. of a cultural monument³ [Interview 3, 4, 5; LAPHH answers]. Work in this direction is being done both by the NCHB and by several municipalities (the involvement of the Latvian Society of Restorers would also be desirable – [Interview 4],⁴ however, it depends on the capacity of the relevant institutions – it would be desirable to intensify the relevant activities;

¹ In many cases local governments do provide such support [for example, Interviews 8, 10].

² Representatives of NCHB confirm the importance of understanding of the owners in proper preservation of cultural heritage objects [LA 2020].

³ According to the law, the new owner of the cultural monument is to receive instructions from the NCHB for the use and preservation of the cultural monument, and explanations thereof [Part 3, Sec. 8, Protection Law]. Failure to follow these instructions may result in administrative [Secs 32 and 33, Protection Law] and even criminal liability [Part 2, Sec. 229, Criminal Law]. Representatives of NCHB confirm the importance of understanding of the owners in proper preservation of cultural heritage objects [LA 2020].

⁴ NCHB specialists, within their capacity, provide relevant consultations free of charge, including by inspecting the object on site, developing and distributing methodological materials [Interview 9]. Assistance, including in cooperation with NCHB, is also provided by municipalities [Interview 10], e. g. Kuldīga municipality has established a restoration centre where residents can receive consultations [LV Portāls 2014; Interview 8]. From time to time, seminars are organized (including for private owners) on the issues of restoration and preservation of cultural monuments. NCHB specialists also provide assistance in drafting project applications [Interview 9].

- raising awareness about funding opportunities (e. g., 4 out of 5 manors owners – LAPHH members indicated that their awareness of funding opportunities is at a medium level, 1 – that they are bad [LAPHH answers]). Municipalities and NCHB do inform about funding opportunities on their respective websites, but there is no single source of information on funding opportunities (including EU/foreign funding);
- consultations and awareness raising in legal, tax and other issues. Appropriate consultations are provided upon request, but according to the information provided by the private owners of manors [LAPHH answers] there are questions (especially in the field of construction), in which even construction boards are not always well-versed (e. g., coordination of construction in monument protection zones with monument owners). Greater clarity on, for example, the provisions of the Construction Law (or amendments thereto) would be desirable, so that both public authorities and businesses can clearly understand when an architect is needed and when they can outline the work to be carried out themselves.

Diverse and collaborative services

The development of the socio-economic potential of manors and the attraction of visitors is significantly related to the developed local cooperation in the provision of various services and goods – thus the development opportunities of other businesses not directly related to the manor are also promoted. If the owner of the manor provides accommodation, etc. services, but his neighbour – a workshop related to some kind of craft, such as ceramics, or offers wine tasting, etc., then both service providers and, most importantly, guests win [Interview 4]. If catering services are provided in the manor, then good cooperation with local (high quality) food and beverage producers/suppliers is important; there are cases when guests spend the night in one manor, but are fed in another [Interview 1].

The added value is provided by the combination of manors' offered services with rural tourism services (for example, a large part of LACPM manor owners are also members of the rural tourism association "*Lauku Ceļotājs*" – Interview 4).

Public attitude

The attitude of the society towards the cultural heritage, understanding of it, the desire to know and protect it – these are the key factors in ensuring the development of the socio-economic potential of not only the manors, but the entire cultural heritage. If the public knows about and respects cultural heritage, it will not only increase the rate of manors visiting, but more funding will be available for the preservation and development of cultural heritage.

In Latvia, the intellectual society is to be developed, education in the field of cultural heritage (already from school) should be ensured, and professionals who know how to provoke interest must be involved in the education process – this would be a state task in the first place [Interview 2]. It should be noted that activities in this area are carried out by both municipalities¹ and NGOs. Thus, e. g., LAPHH organizes competitions for young people every year where teams travel through historical properties and prepare something similar to a development business plan; LAPHH management emphasizes that it is very important that young people are aware of the importance of Latvia's cultural history and the place and role of manors in the heritage [Interview 5].

Public attitude should also change to understand that a quality service cannot be obtained for free – this applies to both the development of manors and cultural heritage in general [Interview 4; LAPHH answers].

In this context, the work of many private manors owners in the development of manors, which, despite the economic disadvantages, is aimed *inter alia* at the protection of public interests, is to be welcome. The researcher of Latvian manors V. Masnovskis pointed out that Latvian manors can be saved by enthusiasts with financial means [Interview 2]. The owners of the manors themselves, *inter alia*, indicated (LAPHH answers, 3 out of 5 respondents) that they develop manors (despite the fact that the financial benefits that can be obtained from the commercial use of manors in Latvia do not allow to hope for recovery or recovery within a reasonable time) because it is important for them to take care of the cultural heritage and do something useful for the society. This is compliant with the general opinion, that the more highly people value things for cultural reasons, the more they will be willing to pay for them [Throsby 2012: 57].

Development of manors and tourism

Several interviewed experts [Interviews 1, 4, 5, 8, 10] have noted that in Latvia there is a significant potential for the development of the socio-economic potential of manors. The development of the aforementioned potential is directly related to manors' visitation by interested parties, incl. by domestic and international tourists. Over the last 20 years there have been significant positive changes in rural, cultural and other areas of tourism, development of both medium and high-class services, adoption of the best foreign practices, more personal treatment of guests [Interviews 5, 8, 10]. Public awareness of the importance of manors and relevant recreational opportunities is gradually increasing [Interview 4], this is also shown by research,²

¹ See Tukuma muzejs 2021.

² E.g., Travel Habits LV [2019: 7–8] – the second most visited by nature territories are cultural and historical places, including manors.

as well as (possibly due to COVID-19 related international tourism restrictions) increased demand for qualified service in rural Latvian regions in 2020 [Interview 5]. According to experts [Interviews 1, 4, 8, 10], Latvia is still a lesser-known land for foreign tourists, and important advantages are natural objects, good and affordable service, diverse offer, well-preserved local traditions and developed cultural life, short distances, convenient location in Europe, etc. This allows assuming that the development of manors in Latvia has good opportunities in the context of tourism development.

Conclusions

Performing analysis of the received information, the authors have come to the conclusion that the cultural monument status of a manor can be both a facilitating and a restricting factor of its development. The benefits of this status, such as greater value in the eyes of authenticity admirers and greater eligibility for grants, are significantly reduced by additional obligations, site modification restrictions and financial investments resulting from the requirements applicable to cultural monuments. The key moment is to preserve the authenticity of the manor in case of its modification – so that the cultural and historical value of the object does not decrease as a result of the performed modifications. The precise definition of the purpose of the use of the manor and the main audience of visitors, on which the economic use of the manor is focused, are crucial. In any case, the caring and professional restoration and maintenance of the manor are important, because restored and well-kept cultural objects, even without the status of a cultural monument, have cultural and historical value, are attractive to visitors and can be used effectively for economic activities.

It is important to note that the number of manors as cultural objects does not increase, but their value, if properly cared for and managed, increases. The status of a cultural monument in certain circumstances can be decisive within the development potential of the manor (e. g., if the owner wants to expand the scope of the premises), but the development opportunities are mostly influenced by other factors.

The most important factors in the development of the socio-economic potential of manors are related to a clear development vision and original approach (to attract guests and stand out from similar service providers), availability of sufficient financial resources (various financial programmes and grants can help) and readiness not to recover investments even in the long run. It should be noted that the preservation and development of manors in Latvia is mostly based on wealthy private owners – enthusiasts who have creative thinking.

Development restricting factors:

- the need for significant financial investment;
- the number of benefits granted by the state and local governments (if the

manor has the status of a cultural monument) is disproportionately small in comparison with the restoration and maintenance expenses of the manors (often revenues from economic use of the manor cover only maintenance expenses) and legal obligations imposed on manors owners;

- lack of PPP projects in the field of cultural heritage, including in the field of manors development, in Latvia. The most likely reasons for this are unpredictability in cooperation between the private sector and local government, some mutual distrust, local government's anxiety to violate Squandering Prevention Law. As a result, many manors do not have a real owner, they are not restored and used in economic activities, and thus gradually fall to decay;
- insufficient public awareness of cultural heritage, as well as the misconception that a quality cultural service can be provided for free.

Development facilitating factors:

- in the last 20 years, the tourism infrastructure and service in Latvia have significantly improved, which in turn has a positive impact on the development opportunities of manors;
- cooperation between manor owners and the public sector (first of all – NCHB and local government) has been gradually improving over the last 10–20 years. Cooperation is hampered by the fragmentation of manor ownership (e. g., owners cannot agree on activities, costs, etc.), lack of public policy in the field of manors preservation and development, as well as unprofessionalism of some municipal employees. In Latvia, co-operation in the field of cultural heritage protection is developing between the NCHB and local governments, as well as between local governments and NGOs. Several local governments, based on the developed strategic documents, systematically implement measures for the protection and development of cultural heritage, thus promoting co-operation, *inter alia* with private owners of manors;
- cooperation with other manors / service providers to combine various services in the complex offer, cooperation with local suppliers (e. g., to provide good quality local food, etc.);
- motivation, diligence and increasing professionalism of manors owners. Many owners develop manors despite economic losses, because often their motive is not purely economic, but is related to the desire to do something for the benefit of the society, preserve cultural heritage.

Comparing the obtained results with the IELAS 2002 study [Karnīte 2002], it should be noted that the surveyed presidents of manor associations and private owners of manors still believe that the amount of tax relief granted is not motivating

and does not offset the relevant costs of restoration and maintenance. On the positive side, however, the development opportunities of manors increased due to the development of tourism and better cooperation both among entrepreneurs and with the public sector.

Recommendations

Manors are a characteristic, immediately visible part of Latvia's cultural heritage, which addresses people at once. The development of the socio-economic potential of manors not only provides income to their owners, but, for example, through ancillary spending, promotes entrepreneurship and the well-being of the population in the counties. Thus, according to the authors, the development of manors requires special attention from the involved institutions and the society. Realizing that the primary concern for privately owned manors lies with their owners, but recognizing that the preservation and development of cultural heritage is a socially useful activity, it would be inappropriate not to provide support to manor owners (regardless of their financial situation) from the state and municipalities (provision of support is also an important motivating factor). The state and local governments cannot take care of the renovation and maintenance of all the manors; therefore, the primary solution is the development of cooperation with manor owners from the non-public sector.

In view of the above and based on the research results, the authors offer the following recommendations (all of them relate to manors, but can relate also to other cultural heritage objects):

- to develop a policy for the conservation and development of manors, taking into account information provided by stakeholders and certain identified needs;
- to introduce a uniform procedure for the application of real estate tax by local governments (e. g., by setting a minimum tax relief threshold for cultural monuments, which local governments can increase based on their financial capabilities) in order to exclude unequal treatment of cultural monuments owners in different regions of Latvia;
- to detach the cadastral value size from the cultural monument's depreciation rate and introduce positive dependence of cadastral value on the restoration of the object (the better condition of the monument, the higher cadastral value), thus making a clear perception of a cultural monument as a privilege, instead of a burden. Simultaneously, it is recommended to develop a complete tax policy, letting the owners of restored and well-maintained cultural monuments to enjoy major tax discounts (e. g., real estate, VAT, income tax). These changes adopted jointly would motivate the owners to invest into and justify restoration and preservation of their cultural property;

- taking into account the positive effect of the development of manors on business development and increase of well-being of the population in the region, to provide support to manors owners in the field of improvement/maintenance of public infrastructure (primarily – road infrastructure);
- since safeguarding of cultural heritage is socially beneficial, it is recommended to introduce discounts to monuments owners on inspections/checks targeted at preservation of cultural monuments;
- to create a single website (a section on one of the existing websites of the institutions), which would contain information on the most important/larger consultations, seminars, etc. services (e. g., in connection with restoration, legal aspects, etc.), as well as methodological materials for the owners of cultural monuments, as well as opportunities to attract financing for restoration and other construction/maintenance works of cultural monuments and objects of cultural and historical significance;
- to continue advertising activities of privately-owned cultural objects at the municipal and state level, paying special attention to advertising activities in materials and media available to foreign interested parties;
- to pay increased attention to the development opportunities of PPP projects in the field of cultural heritage by collecting and analyzing information on obstacles to cooperation and, if necessary, developing recommendations for the development of the corresponding PPP projects;
- to identify cultural monuments divided in terms of property rights as soon as possible and to draw up a plan of measures to ensure their protection and preservation;
- in cooperation with specialists in the field of culture and education, to develop and implement (starting from the basic education level) studies in the field of cultural history in order to instil respect for and admiration of Latvian and world cultural heritage.

Research limitations and future research directions

The main limitations of the study relate to the lack of accurate information about manors – both with and without the status of a cultural monument. In the first case, it is related to the ongoing content and technical improvement of the Monuments' Register information system, in the second – to the fact that information about all Latvian manors has not yet been collected. Despite the fact that information was analyzed in the course of the study, including on the development of the socio-economic potential of manors in Lithuania and Estonia, the extrapolation of the results to these countries should be subject to significant additional research.

The other major limitations relate to the admissible size of the article, thus the authors had to back out of detailed reflecting several aspects, e. g., financial (incl. availability and scope of direct subsidies available to the manors owners) and administrative (incl. problematics of recording/registration of manors, value groups of property objects within one cultural monument, mixed ownership of manors' complexes).

This article is the first in a series of articles intended by the authors on the development opportunities of socio-economic potential of Latvian cultural heritage objects. Given the fact that both economic constraints and socio-economic development opportunities may relate differently to different types of cultural heritage, further research will focus on other heritage objects.

Sources

- AkadTerm. Academic terminology database AkadTerm. Available: <http://termini.lza.lv>
- Brencis, M. (2020). Presentations at the international conference "Public and private partnership: today's opportunities for the future". 05.11.2020.
- Brodie, N. (2010). Archaeological Looting and Economic Justice. In: P. M. Messenger and G. S. Smith (eds.). *Cultural Heritage Management: A Global Perspective*, pp. 261–277. Available: <https://doi.org/10.5744/florida/9780813034607.003.0021> (viewed 07.05.2021).
- Cadastré Law (2005). State Immovable Property Cadastre Law as of 01.12.2005 (with amendments).
- Cadastral Assessment Regulations (2006). Cabinet regulations No. 305, Regulations regarding Cadastral Assessment, as of 18.04.2006 (in force 11.05.2006–21.02.2020).
- Cadastral Assessment Regulations (2020). Cabinet Regulations No. 103, Regulations Regarding Mass Appraisal, as of 18.02.2020.
- CE Recommendation (1991). Recommendation R (91) 6 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to the Member States On measures likely to promote the funding of the conservation of the architectural heritage, as of 11.04.1991. Available: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680506058
- Criminal Law (1998). Criminal Law of the Republic of Latvia, as of 17.06.1998 (with amendments).
- Cultural policy guidelines. Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam "Radošā Latvija". Kultūras pieminekļu aizsardzības nozares stratēģija. Approved 20.11.2015. Available: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/media/1615/download/> (viewed 07.05.2021).

- Decisions CFCA. Decisions on the preparation of financial and economic calculations, published by Central Finance and Contracting Agency of the Republic of Latvia. Available: <https://cfla.gov.lv/lv/citas-programmas/publiska-un-privata-partneriba/finansu-un-ekonomisko-aprekinu-sagatavosanas-lemumi> (viewed 16.05.2021).
- Delfi (2021/1). Latvijas muižas un to mantojuma atjaunošana – vai sapnis, kas atmaksājas? Available: <https://www.delfi.lv/turismagids/latvija/latvijas-muizas-un-to-mantojuma-atjaunosana-vai-sapnis-kas-atmaksajas.d?id=52919799> (viewed 07.05.2021).
- Delfi (2021/2). Zemgalē grib nojaukt Baltijā senāko koka muižas ēku. 27.01.2021. Available: <https://www.delfi.lv/news/national/politics/zemgale-grib-nojaukt-baltija-senako-koka-muizas-eku.d?id=52874231> (viewed 07.05.2021).
- Draft of the Cabinet regulations “The rules of registration, protection, use and restoration of cultural monuments”. Available: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40445903> (viewed 17.05.2021).
- Engure (2016). Šlokenbekas muižas ansambļa attīstības un darbības stratēģija 2016.–2025. gadam, 2016. gads. Available: http://www.enguresnovads.lv/uploads/filedir/slokenbekas_muizas_strat2016_2025.pdf (viewed 07.05.2021).
- EPEC data portal. The European PPP Expertise Centre data portal. Available: <https://data.eib.org/epcc/?jsessionid=5CB06F2FAA1883C84E48534343E3DECF> (viewed 16.05.2021).
- EMA website. Estonian Manors' Association. Available: <http://www.manor.ee/> (viewed 16.05.2021).
- Fire safety regulations (2016). Cabinet Regulations Nr. 103, as of 19.04.2016, Fire safety regulations. Available: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/281646-fire-safety-regulations> (viewed 07.05.2021).
- General construction regulations (2014). Cabinet Regulation No. 500, General Construction Regulations, as of 19.08.2014. Available: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/269069-general-construction-regulations> (viewed 07.05.2021).
- Greffé, X. (2004). Is heritage as asset or a liability? *Journal of Cultural Heritage* 5, pp. 301–309. Available: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1296207404000603> (viewed 07.05.2021).
- Heritage Europe (2019). Study of Heritage Houses for Europe, European Union, 2019, DOI 10.2766/636172. Available: <https://www.europeanlandowners.org/heritage-houses-for-europe/wp-content/uploads/2019/09/Final-Study-Heritage-Houses-FINAL-1809-online.pdf>
- Income Tax Act (EStG) of the Federal Republic of Germany, as of 16.10.1934 (with amendments). Available: <http://www.gesetze-im-internet.de/estg/index.html#BJNR010050934BJNE020510123> (viewed 11.05.2021).

- Jelgava regulations (2015). Binding regulations of the Jelgava city municipality as of 29.01.2015. Granting relief to real estate taxpayers in Jelgava city.
- Kairiss, A., Olevska, I. (2020). Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management* 8, 45–82. Available: <https://doi.org/10.2478/bjreecm-2020-0005> (viewed 07.05.2021).
- Karnīte, R. (2002). Kultūras pieminekļu īpašnieku attieksme pret kultūras pieminekļu statusu kā apgrūtinājumu. Research commissioned by Public Administration Institution, IELAS. Available: https://www.km.gov.lv/sites/km/files/kulturas_piemineklu_statuss_lza_ei1.pdf (viewed 07.05.2021).
- Kommersant (2021). V Lenoblasti razreshili arendovatj pamjatniki za rublj, 01.02.2021. Available: <https://www.kommersant.ru/doc/4671973> (viewed 07.05.2021).
- Krishnamurthy, Li, Ji; Roders, Sukanya; Wesemael, Ana P. J. V. (2020). *Community participation in cultural heritage management: A systematic literature review comparing Chinese and international practices*. Cities, 96, retrieved from: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0264275119305025> (viewed 07.05.2021).
- Kuldīga (2021/1). Izstrādās novada kultūras nozares attīstības programmu; 12.02.2021. Available: <https://kuldiga.lv/kultura/5496-izstradas-novada-kulturas-nozares-attistibas-programmu> (viewed 01.05.2021).
- Kuldīga (2021/2). Latvija piesaka Kuldīgu UNESCO Pasaules Mantojuma Sarakstam, 20.01.2021. Available: <https://www.kuldiga.lv/kuldiga/kuldigas-vecpilseta/5443-latvija-piesaka-kuldigu-unesco-pasaules-mantojuma-sarakstam> (viewed 01.05.2021).
- Kuldīga regulations (2017). Binding regulations of the Kuldīga county as of 28.09.2017. On real estate tax exemptions and tax application in Kuldīga county. Available: https://www.kuldiga.lv/images/Faili/Pasvaldiba/Saistosie_notiekumi/nekust_nod_2017.pdf (viewed 16.05.2021).
- LA (2020). “Īpašnieki priecīgi nav...” Saruna ar Rīgas kultūras pieminekļu galveno sargu Jāni Asari, 23.01.2020. Available: <https://www.la.lv/ipasnieki-ipasi-priecigi-nav> (viewed 07.05.2021).
- LACPM strategy (2018). Development strategy of the Latvian Association of Castles, Palaces and Manors 2018–2022 (Biedrības “Latvijas Piļu un muižu asociācija” attīstības stratēģija 2018.–2022. gadam), approved by Board 26.09.2018. meeting minutes Nr. 1–6/5).
- LACPM website. Official web page of the Latvian Association of Castles, Palaces and Manors, Available: www.pilis.lv (viewed 07.05.2021).

- Land Privatization Law (1992). Law On land privatization in rural areas, in force as of 01.09.1992 (with amendments).
- Latvia Travel (2021). Pilis un muižas, 29.03.2021. Available: <https://www.latvia.travel/lv/raksts/pilis-un-muizas> (viewed 07.05.2021).
- Liepāja regulations (2017). Binding regulations of Liepāja City Council No. 1 as of 19.01.2017. On the procedure for granting real estate tax relief in the city of Liepāja.
- LSM (2020). Madliena piedāvā iegādāties muižu par 1 eiro, 07.07.2020. Available: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/madliena-piedava-iegadaties-muizu-par-1-eiro.a366355/> (viewed 07.05.2021).
- LV Portāls (2014). Kultūras pieminekļa īpašnieka priekšrocības un ierobežojumi, 13.01.2014. Available: <https://lvportals.lv/skaidrojumi/260261-kulturas-pieminekla-ipasnieka-prieksrocibas-un-ierobejojumi-2014> (viewed 07.05.2021).
- Masnovskis, V. (2018). Muižas Latvijā: Vēsture, arhitektūra, māksla Enciklopēdijas 1. sējums (A-H). SIA "DUE".
- Masnovskis, V. (2019). Muižas Latvijā: Vēsture, arhitektūra, māksla. Enciklopēdijas 2. sējums (I-K). SIA "DUE".
- Masnovskis, V. (2020). Muižas Latvijā: Vēsture, arhitektūra, māksla. Enciklopēdijas 3. sējums (Ķ-M). SIA "DUE".
- Medda, F.R. (2013). The Economics of Uniqueness Handshake, Issue #10-July 2013, IFC's (a member of the World Bank Group) quarterly journal on public-private partnerships. Available: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/235111468339540249/pdf/796190WP0HANDS0Box0377381B00PUBLIC0.pdf> (viewed 07.05.2021).
- Monuments' Register. The State Protected Cultural Monuments Register, official data base. Available: <https://is.mantojums.lv/>
- NCHB Fire protection. NCHB advice to cultural monuments' owners: fire safety in cultural and historical buildings. Available: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/media/262/download> (viewed 07.05.2021).
- Netherlands (2020). Tax deductible expenses for listed monumental buildings, 21.09.2020. Available: <https://www.tax-consultants-international.com/read/tax-deductible-expenses-monuments?submenu=13194&sublist=13176&subsublist=13169>
- Nijkamp, P., Riganti, P. (2004). Valuing Cultural Heritage Benefits to Urban and Regional Development, 44th European Congress of the European Regional Science Association Regions and Fiscal Federalism, Portugal, 2004. Available: https://www.researchgate.net/publication/23731199_Valuing_cultural_heritage_benefits_to_urban_and_regional_development (viewed 16.05.2021).
- PPP Legal Framework. Laws and regulations of the Republic of Latvia concerning public-private partnerships published by Central Finance and Contracting

- Agency. Available: <https://cfla.gov.lv/lv/citas-programmas/publiska-un-privata-partneriba/normativie-dokumenti> (viewed 07.05.2021).
- Protection of Historic Riga Regulations (2004). Cabinet Regulation No. 127, Regulations Regarding the Preservation and Protection of the Historic Centre of Riga, as of 08.03.2004. Available: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/85432-regulations-regarding-the-preservation-and-protection-of-the-historic-centre-of-riga> (viewed 07.05.2021).
- Protection Law (1992). Law of the Republic of Latvia On Protection of Cultural Monuments, as of 12.02.1992.
- Real Estate Tax Law (1998). Law on real estate tax, in force as of 01.01.1998 (with amendments).
- Rent Law of St.-Petersburg (2004). Law of St.-Petersburg On the methodology for determining the rent for non-residential property, the lessor of which is St. Petersburg, as of 30.06.2004, with amendments. Available: <https://docs.cntd.ru/document/8397312> (viewed 07.05.2021).
- Rewizor (2021). Pravitelstvo Permskogo kraja hochet sdavatj objekti kulturnogo nasledija v arendu rublj za metr, 01.02.2021. Available: <https://www.rewizor.ru/society/novosti/pravitelstvo-permskogo-kraya-hochet-sdat-objekty-kulturnogo-nasledija-v-arendu-rubl-za-metr/> (viewed 07.05.2021).
- Riga regulations (2012). Binding regulations of Riga council No. 198 as of 18.12.2012. Procedure for granting real estate tax relief in Riga.
- Riga regulations (2019). Binding regulations of Riga council No. 111 as of 18.12.2019. Procedure for granting real estate tax relief in Riga.
- Rules of food surveillance. The Food and Veterinary Service, Food surveillance. Available: <https://www.pvd.gov.lv/partikas-un-veterinarais-dienests/statiskas-lapas/partikas-uzraudziba?nid=2105#jump> (viewed 07.05.2021).
- Squandering Prevention Law (1995). Law of the Republic of Latvia on Prevention of squandering of the financial resources and property of a public person, as of 19.07.1995.
- Talsi regulations (2018). Talsi county binding regulations No. 30 as of 30.08.2018. On granting real estate tax relief in Talsi region.
- TASS (2018). "Rubl za metr": kak v Moksve spasajut starinnije zdanija, 09.04.2018. Available: <https://tass.ru/obschestvo/5101438> (viewed 07.05.2021).
- Throsby, D. (2012). Heritage economics: a conceptual framework. In: G. Licciardi, & R. Amirtahmasebi (eds.). *The economics of uniqueness: investing in historic city cores and cultural heritage assets for sustainable development* (pp. 45–74). (Urban Development Series). World Bank Group. Available: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9650-6> (viewed 07.05.2021).

- Travel Habits LV (2019). Joint research of the Investment and Development Agency of Latvia and Turība University of 2019 “Travel Habits of Residents of Large Cities of Latvia”. Available: <https://www.liaa.gov.lv/lv/media/2725/download> (viewed 18.05.2021).
- Tukuma muzejs (2021). Get to know Durbe castle and the natural riches of its surroundings. Available: www.tukumamuzejs.lv/lv/durbes-pils/?view=Iepazisti-Durbes-pili-un-tas-apkartnes-dabas-bagatibas (viewed 16.05.2021).
- Tukums (2021). Par pašvaldības līdzfinansējumu vēsturisku ēku fasāžu atjaunošanai, būvgaldniecības un metālkalumu izstrādājumu restaurācijai, 2021. Available: <https://tukums.lv/lv/157-novada-pavaldba/10156>
- Tukums regulations (2021). Tukums county council binding regulations No. 6 as of 24.02.2021. On municipal co-financing of a historic buildings’ facades, historic carpentry restoration and for the restoration of wrought iron products. Available: https://tukums.lv/images/stories/SN_6_2021_timeklim.pdf (viewed 11.05.2021).
- UNESCO Nomination (2021). Kuldīga=Goldengen in Courland: nomination for the inscription on the UNESCO World Heritage List, Kuldīga: Kuldīga Municipality; Riga: National Cultural Heritage Board of Latvia, 2021 – 328 pp., ISBN 978-9934-8991-0-2.

Additional sources

- Interview 1.** Interview with the head of SIA “Kukšu muiža”, Mr. Daniels Jans, 18.03.2021.
- Interview 2.** Interview with cultural historian and photographer, honorary member of the Latvian Academy of Sciences *Dr.h.c.hist.* Mr. Vitolds Masnovskis, 06.04.2021.
- Interview 3.** Interview with the president of the Estonian Manor Association Mr. Andrej Dvorjaninov, 24.03.2021.
- Interview 4.** Interview with the president of the Latvian Association of Castles, Palaces and Manors Mr. Jānis Lazdāns, 09.03.2021.
- Interview 5.** Interview with the president of the Latvian Association of Private Historic Houses Ms. Egita Karlsona, 08.04.2021.
- Interview 6.** Interview with the chairman of the Board of the Riga Historical House Association Mr. Aleksis Karlsons, 08.04.2021.
- Interview 7.** Written answers of the president of the Lithuanian Castles and Manors Association Mr. Gintaras Karosas, 23.03.2021.
- Interview 8.** Interview with the representatives of the Kuldīga municipality, 27.04.2021.: Architect of the Construction Board, Ms. Ina Jansone, Old town management specialist, Ms. Sintija Vitoliņa, Deputy Head of the Institution “Kuldīga Development Agency” Mr. Kaspars Rasa.

Interview 9. Interview with the head of Zemgale regional department of the National Cultural Heritage Board, Ms. Elvīra Mantrova, 11.05.2021.

Interview 10. Written and oral interview with the head of the Tukums Information Centre and deputy head of Tourism and Branding of the Tukums County Council Culture, Sports and Tourism Board, Ms. Ingrīda Smušková, 27.04.2021.

LAPHH answers. Questionnaire filled-in by owners of manors – members of Latvian Association of Private Historic Houses (in total – 5 questionnaires filled).

NCHB information. Information letter No. 08-01/2287 provided by the National Cultural Heritage Board as of 29.04.2021. upon the request of A. Kairiss as of 17.03.2021.

Appendix 1

The structure of manor expenses

Renovation costs more often include:	Maintenance costs typically include:
architectural and artistic research	utilities' / management costs
archaeological research	outdoor area maintenance and cleaning
engineering inspection / expertise	arrangement of the exposition
development and coordination of construction documentation	extraction / restoration of objects, e. g., for exhibition purposes
performance of construction works on the site	remuneration of employees and involved specialists
outdoor area design, renovation, improvement	insurance
	costs of advertising / marketing services
	taxes / fees / permit costs

Appendix 2

Restrictions on the rights of the owners of cultural monuments

The main restrictions and obligations related to manors as specially protected real estate objects are:

- **State preemptive rights**

The owner of a cultural monument of State significance has the right to alienate the whole monument according to the terms and conditions he/she thinks fit, but the State has the right of first refusal in the potential deal.¹ No such rights are applicable in case of alienation of the monument of local or regional significance.

- **Division and alienation of a cultural monument**

The owner is not allowed to alienate separate parts of one cultural monument or a complex of monuments, and also to divide or join land if, as a result, preservation of a cultural monument is endangered.² Prior to alienation of a cultural monument the owner is to inform NCHB.³ There are also certain preconditions to be fulfilled before realization of the ownership transfer (e. g., inspection of the monument, if necessary, and receiving of instructions issued by NCHB addressed to the new owner regarding the use and preservation of the cultural monument).⁴

- **Limited possibilities for modification of a cultural monument**

Cultural monuments protection system provides for strict limitations on reconstruction works, which are prescribed by law,⁵ cabinet or municipal regulations, and instructions issued by NCHB to the new owners of the cultural monuments.⁶ Modification of a cultural monument or replacement of the original parts thereof with new parts shall be permitted only if it is the best way to preserve the monument, or if the cultural and historical value of the monument does not decrease as a result of the modification.⁷ Restoration of a cultural monument, thus, requires higher quality and more professional work than an ordinary building [Karnīte 2002: 24–25]. Difficulties are also often related to the fact that modern standards are not adapted to cultural and historical objects, so, for example, it is important to find a balance between preserving authenticity and ensuring the energy efficiency of the object [Interview 8].

¹ Section 8, Protection Law.

² Part 2, Section 8, Protection Law.

³ Part 3, Section 8, Protection Law.

⁴ Ibid.

⁵ For example, Section 3, Protection Law provides for mandatory permission of the NCHB for any modification of the cultural monuments. General construction regulations 2014 (par.105, 120) provide for mandatory author's supervision and supervision of the construction work.

⁶ Section 20, Protection Law.

⁷ Section 3, Protection Law.

There are also certain obligations on informing the NCHB before any construction works begin¹, ensuring surveying of cultural values in the area of intended activity², etc.

Separate regulations are sometimes adopted with regard to particular monuments or complexes thereof. Thus, for instance, Protection of Historic Riga Regulations 2004³ provide that upon performing the maintenance (repair), conservation, and restoration of culturally and historically unique, very valuable, and valuable buildings, the volume of the building, the form of its roof, the finish of its facades, its historically original windows and doors, its construction system and planning, as well as its culturally and historically valuable interiors and furnishings shall be preserved.⁴

- **Inspections and controls**

Real estate objects are subject to a range of protection (e. g., fire prevention system) and inspection (e. g., chimneys, ventilation, electroinstallation)⁵ requirements. Cultural monuments, as more vulnerable (due to age, construction, materials and additional cultural historical values) and specially protected objects, are subjects to more detailed protection recommendations. Thus, NCHB has issued “Advice to owners of cultural monuments: fire safety in cultural historical buildings”,⁶ where it recommends to build fire barriers, perform fire treatment of wooden surfaces, install technical fire safety devices, etc.

Besides, certain types of economic activities (e. g., catering) require licenses and annual, biannual or even more frequent inspections (e. g., food surveillance).⁷ Predominantly, obtaining of licenses and periodical inspections (for instance, electroinstallation checks or annual validations of fire extinguishers) are to be paid by the owner, and, as mentioned by the owners of the manors [Interview 1], these expenses are comparatively high.

- **Restrictions on economic activities**

There are no general statutory restrictions in Latvia on the use of cultural monuments in economic activity, as long as it does not harm the monument or diminish its historical, scientific and artistic value.⁸

¹ Section 11, Protection Law.

² Section 22, Protection Law.

³ Protection of Historic Riga Regulations 2004.

⁴ Par. 4, Protection of Historic Riga Regulations 2004.

⁵ Fire safety regulations 2016.

⁶ NCHB Fire protection.

⁷ Rules of food surveillance.

⁸ Section 19, Protection Law.

Appendix 3

The use of manors in economic activities in the Baltic States (the same object can be used for several activities at the same time)

Activity	Example	Type of income	Very significant type of income			Moderately significant type of income			Less significant type of income			Total
			LVA	LTU	EST	LVA	LTU	EST	LVA	LTU	EST	
Visiting of a cultural and historical object	Visiting of buildings, interiors, parks, gardens, etc., incl. accompanied by a guide (can be combined with a museum / exposition tour)	Entrance fee, service fee		3	3	2						8
Organization of short-term events (organizational support)	Weddings, anniversaries, photo sessions, corporate events, conferences, seminars, etc. (incl. provision of related services: decoration services, furnishing of premises, etc.). Renting / leasing of certain objects (e. g., tea house, etc.)	Rent, service fee			3	2	2					7
Accommodation services	Hotel furnishing, Airbnb, tent places for rent	Service fee			3	2				1		6
Catering services, tastings	Arranging of pubs, etc. Cooking according to historical recipes. Beverage / food tastings. Sale of food / beverages in the course of public / private events	Service fee			3	2				1		6
Medical and health improvement services	SPA, functioning of specialized care centres, sauna, etc. services	Service fee			3	2			1			6
Organization of public events (organizational support)	Festivals, concerts, performances, movie evenings, public celebrations, etc. (incl. provision of related services or support for their provision in the course of events)	Rent, service fee				2	2				1	5
Arranging of museums / exhibitions	Physical or virtual exhibitions, related (e. g., guide) services	Entrance fee, service fee				2		2				4
Manufacture and sale of related products	Production of local / thematic souvenirs, production of local (traditional) food products (e.g., bread, cheese, beer, etc.), publication of guides, booklets, storybooks, etc., issuing gift cards, etc.	Payments for goods						2	1			3

Seasonal rent (long-term rent)	Children, sports, arts, etc. thematic camps, etc. (incl. provision of related services or support for their provision in the course of events)	Rent fee				2						2
Educational events, workshops	Crafts, singing, dancing (e.g., in historical / ethnographic context), traditional way of life, etc. related classes, workshops, etc. events	Service fee					2					2
Support for the movie industry	Rent of premises / territory for making fictional / documentary movies	Rent fee							1			1
Sports activities and opportunities for active recreation in the cultural-historical context	Archery / crossbow shooting, axe throwing, knight fights, tournaments, horseback riding, carriage / sleigh rides, historic boats, etc.	Service fee							1			1
Creating attractive / exploratory constructions	Installation of watch towers, labyrinths, etc.	Entrance fee							1			1
Imitation of reality	Staying in guardroom, etc.	Entrance fee									1	1
Related services	Rent of fishing, boats, bicycles, other inventory and equipment, etc., hunting organization, etc. services	Rent, service fee										0

LVA – information provided by the president of Latvian Association of Castles, Palaces and Manors, Mr. Jānis Lazdāns

LTU – information provided by the president of Lithuanian Association of Castles and Manors, Mr. Gintaras Karosas

EST – information provided by the president of Estonian Manor Association, Mr. Andrej Dvorjaninov
The following answers were received from the head of Latvian Association of Private Historic Houses (only distinct from the ones mentioned in the table are reflected below):

Accommodation services	Very significant type of income (3)
Organization of short-term events (organizational support)	Very significant type of income (3)
Catering services, tastings	Less significant type of income (1)
Related services	Less significant type of income (1)

LATVIJAS ARHEOLOĢISKĀ MANTOJUMA AIZSARDZĪBAS UN SOCIĀLI EKONOMISKĀS ATTĪSTĪBAS FAKTORI

Andris Kairiņš

kairiss.andris@gmail.com

Atslēgas vārdi: *kultūras mantojums, arheoloģiskā mantojuma aizsardzība, sociāli ekonomiskie faktori, nelikumīgi izrakumi, kultūras objektu bojāšana, arheoloģiskas senlietas*

Arheoloģiskā mantojuma aizsardzība un tā sociāli ekonomiskā potenciāla attīstība prasa holistisku pieeju, sadarbojoties publiskam, privātam un nevalstiskam sektoram, kā arī dažādu iesaistīto pušu kopdarbību. Šī raksta mērķis ir identificēt būtiskākos faktorus, kas ietekmē arheoloģiskā mantojuma saglabāšanu un rada pamatu tā sociāli ekonomiskai attīstībai. Pētījumā izmantota tematiskās literatūras, tiesiskā ietvara, krimināllietu, dokumentārā, statistiskā analīze, aptauju un interviju materiāli, kā arī kvalitatīvās kontentanalīzes elementi.

Ievads

Neskatoties uz to, ka Latvija ir samērā neliela valsts, tās arheoloģiskais mantojums ir iespaidīgs. Latvijas teritorijā ir ap 140 viduslaiku pilis un to paliekas,¹ ap 480 pilskalni un 1245 senkapi,² kā arī simtiem citu objektu ar arheoloģisku potenciālu. Pēc Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes (NKMP) datiem, uz 2020. gada 7. augustu Kultūras pieminekļu reģistrā bija iekļauts 7361 nekustamais kultūras piemineklis³ un 2520 (jeb 34%) nekustamo pieminekļu bija arheoloģiskie.⁴ Katru gadu atklāj arvien jaunus arheoloģiskos objektus, piemēram, 2019. gadā vien atklāja 24 pilskalnus.⁵

Daudzos Latvijas muzejos ir arheoloģiskas kolekcijas, t.sk. trīs 2009.–2017. gadā (izņemot 2016. gadā) apmeklētākajos Latvijas muzejos (Turaidas muzejrezervāts, Rundāles pils muzejs un Rīgas vēstures un

kuģniecības muzejs).⁶ Pēc muzeju apmeklējuma uz 100 tūkst. iedzīvotājiem Latvija 2017. gadā ieņēma 3. vietu un 2018. gadā — 2. vietu Eiropā.⁷

Tā kā arheoloģiskie objekti ir daļa no kultūras mantojuma objektiem (plašākā nozīmē — no kultūras objektiem), tiem ir tāda pati ekonomiskā vērtība kā kultūras mantojuma objektiem kopumā, t.sk. arī ar izmantošanu nesaistītā vērtība (*non-use value*). Arheoloģiskiem objektiem ir gan aktīvu, gan preču vērtība.⁸ Preču vērtība attiecas uz senlietu iegūšanu no arheoloģiskiem objektiem, galvenokārt to pārdošanas nolūkā. Preču vērtības dēļ arheoloģiskie objekti bieži kļūst par nelikumīgu izrakumu upuriem. Nelikumīgi izrakumi, ar tiem saistītā nelikumīga senlietu iegūšana, arheoloģisko objektu bojāšana un iznīcināšana ne tikai noārda arheoloģiskā objekta preču vērtību, bet arī būtiski samazina

tā aktīvu vērtību, kā arī samazina vai pat iznīcina tā ne-ekonomisko (simbolisko, estētisko, u.c.) vērtību.

Pēc NKMP datiem, laikposmā no 2011. gada līdz 2020. gada 1. pusgada beigām Latvijā konstatēti 142 postījumu gadījumi arheoloģiskajās senvietās, no tiem 113 gadījumi – senkapos.⁹ Lai gan laikposmā no 2016. līdz 2019. gadam reģistrēto postījumu skaits senvietās būtiski samazinājās, iespējams *Covid-19* pandēmijas ietekmē (iespējams, cerot uz mazāk stingru kontroli no valsts institūciju puses),¹⁰ 2020. gada 1. pusgadā to skaits pieauga (2. att.). Pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem, 2019. gadā ir divkārt (salīdzinājumā ar 2018. gadu – no trim līdz sešiem gadījumiem) palielinājies reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaits, kas kvalificēti pēc Krimināllikuma 229.¹ panta (Nelikumīgas darbības ar valstij piederošām senlietām).¹¹ Tas ļauj pieņemt, ka arheoloģisko objektu postīšana, senlietu nelikumīga iegūšana un tirdzniecība valstī joprojām ir aktuāls jautājums.

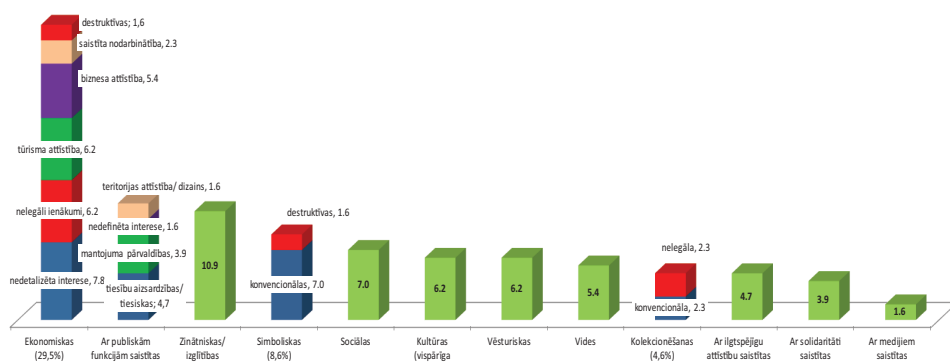
Arheoloģiskā mantojuma aizsardzība un tā sociāli ekonomiskā potenciāla attīstība prasa publiska, privāta un nevalstiska sektora kopdarbību, kā arī dažādu iesaistīto pušu savstarpējo sadarbību. Šajā rakstā apskatīti arheoloģiskā mantojuma sociāli ekonomiskie raksturojumi, kā arī vairāki faktori, kas ietekmē tā aizsardzības efektivitāti: informācijas apstrāde¹² un analīze, institūciju, organizāciju un personu savstarpējā sadarbība, informētības paaugstināšana un apmācība. Pastāv arī citi svarīgi ietekmējošie faktori, piemēram, normatīvā regulējuma attīstības pakāpe, iesaistīto institūciju veiktspēja un tehniskais nodrošinājums, politiskā griba u.c., taču šo faktoru ietekme ir vismaz daļēji korigējama, veicot pasākumus pirmo trīs faktoru jomā (piemēram, normatīvā regulējuma pilnveidošana ir būtiski atkarīga no pieejamās informācijas apstrādes un analīzes, kā arī starpinstitūciju sadarbības), vai šie faktori ir saistāmi ar plašāka mēroga procesiem (pie-

mēram, valsts budžeta līdzekļu piešķiršanas institūciju veiktspējas stiprināšanai). Arī ar plašāka mēroga procesiem saistīto faktoru ietekmi var korigēt, izmantojot informācijas apstrādi un analīzi, sadarbības attīstību, informētības paaugstināšanu un apmācību. To apliecina Latvijas pievienošanās UNESCO 1970. gada un UNIDROIT 1995. gada konvencijām,¹³ kā arī likumprojekta izstrāde Nikosijas konvencijas¹⁴ ratifikācijai, kas ir ne tikai parlamenta un Ministru kabineta darba rezultāts, bet arī informācijas apkopošanas un analīzes, iesaistīto institūciju un organizāciju sadarbības¹⁵ un starptautiskas pieredzes apmaiņas pasākumu īstenošanas rezultāts.¹⁶

Arheoloģiskā mantojuma sociāli ekonomiskā vērtība

Kultūras mantojuma aizsardzība ir plaši analizēta tēma, kurai veltītas daudzskaitlīgas publikācijas, sabiedriskās domas pētījumi, juridiskā un ekonomiskā analīze. Pamatjautājums ir — kāpēc kultūras mantojums ir jāaizsargā un jāattīsta, tādējādi principiāls kļūst kultūras mantojuma vērtības, no kultūras mantojuma izrietošo labumu un tā izmantošanā iesaistīto pušu sociāli ekonomisko interešu aspekts.

Kultūras un t.sk. arheoloģiskā mantojuma sociāli ekonomiskās vērtības vienota klasifikācija nav izstrādāta, taču samērā bieži par pamatu šādai klasifikācijai izmanto D. Trosbija (*David Throsby*, dz. 1939) veikto izpēti.¹⁷ D. Trosbijs sadalīja kultūras mantojuma vērtību ekonomiskā un kultūras vērtībā un kultūras vērtībā izdalīja vairākas apakš kategorijas. Izmantojot, precizējot un paplašinot D. Trosbija klasifikāciju, šī raksta autors 2020. gada 1. pusgadā veica kvalitatīvās kontentanalīzes pētījumu, meklējot atbildi uz jautājumu “Kādas sociāli ekonomiskās intereses ir iesaistītajām personām materiālā kultūras mantojuma jomā?”¹⁸ (1. att.). Intereses, kas attiecas uz materiālo kultūras mantojumu, pilnā mērā attiecas arī uz arheoloģisko mantojumu.

1. att. Iesaistīto pušu intereses materiālā kultūras mantojuma jomā (procentuāls sadalījums)

Avots: autora veiktā kontentanalīze, 2020.

Pētījums pārsvarā balstīts uz Latvijas un ārzemju literatūras avotiem par arheoloģiskā mantojuma aizsardzību.

Analīze liecina, ka ekonomiskās intereses ir pārsvarā, taču tās nav viendabīgas un lielā mērā atkarīgas no ieinteresētajām personām. Komeršantus galvenokārt interesē biznesa attīstība (kultūras mantojuma izmantošana kā apmeklētāju piesaistes un uzņēmējdarbību veicinošas vides sastāvdaļa), bet vietējiem iedzīvotājiem un profesionāļiem svarīga var būt nodarbinātība (piemēram, darbs kultūras iestādēs, restaurācijas vai saglabāšanas darbu veikšana, dažādu pakalpojumu sniegšana kultūras iestādēm vai objektiem). Ekonomiskajām interesēm var būt arī nelegāls raksturs. Latvijā tādas intereses ir pārsvarā saistītas ar nelikumīgiem izrakumiem, lai iegūtu un pārdotu senlietas.

Publiskās funkcijas atspoguļo sabiedriskās un institucionālās intereses kultūras mantojuma aizsardzībā (Kultūras ministrijas, kultūras mantojuma aizsardzības iestādes funkcijas), kultūras mantojuma objektu apdraudošu nodarījumu novēršanā un apkarošanā (funkcijas, ko veic tiesību aizsardzības iestādes, prokuratūra, tiesas, ES iestādes, starptautiskās organizācijas (UNESCO, UNIDROIT, ICOM, ICCROM, Interpols, Eiro-

pols, UNODC u.c.), teritoriālajā plānošanā un projektēšanā, iekļaujot tajā kultūras objektus (pilsētu attīstības projekti, vēsturisko/ kultūras parku izveidošana utt.). Šeit ietilpst arī politiskās intereses un resursu piešķiršana kultūras mantojuma aizsardzībai un attīstībai.

Gan kustamie, gan nekustamie kultūras objekti ir zinātniskās izpētes priekšmets un tos izmanto izglītības procesā. Zinātniekus uztrauc postījumi, kas nodarīti kultūras (īpaši arheoloģiskiem) objektiem. Zinātniskās un izglītības intereses ir ne tikai specifiskās kultūras/ vēstures jomas disciplīnās (piemēram, arheoloģijā), bet, daudzos gadījumos un daudzu iemeslu dēļ, tas skar arī citas zinātnes nozares (ķīmiju, ģeogrāfiju, inženiertehniskās disciplīnas, kriminoloģiju, ekonomiku, jurisprudenci u.c.). Kultūras mantojums nodrošina pamatus intensīvai un produktīvai starpdisciplināru zinātnisko pētījumu attīstībai.

Simboliskās intereses ir saistītas ar vietējās kopienas, reliģisko un citu sociālo grupu, kā arī visas tautas un globālas kopienas kultūras identitātes un piederības sajūtas stiprināšanu. Tās iekļauj gan vietējo (lokālo), gan globālo simbolu — kultūras objektu piemērus. Kultūras objekti apvieno cilvēkus un kalpo kā vietējie, visas valsts vai pat globālie simboli (*Notre-Dame de Paris*, Lielais Ķīnas

mūris, Kolizejs, Brīvības statuja Ņujorkā vai Brīvības piemineklis Rīgā u.c.). Kultūras pieminekļu lielā simboliskā vērtība ir iemesls, kāpēc tie nereti kļūst par mērķiem radikāliem grupējumiem, uzskatot, ka simbola iznīcināšana vājina to cilvēku nacionālās, kultūras vai reliģiskās identitātes saites, kurus šie grupējumi cenšas ietekmēt.

Sociālās intereses ir saistītas ar kultūras mantojuma lomu sabiedrības stabilitātes, drošības un saliedētības veicināšanā, veicinot

dažādību, iecietību un sociālo iekļaušanos (piemēram, pateicoties citu nāciju, etnisko u.c. sociālo grupu kultūras mantojumu uzņemšanai un izpratnei). Pateicoties kultūras mantojuma attīstībai, teritorija kļūst par vēlamu dzīves un darba vietu. Cita sociālo interešu dimensija ir tradīciju kā daļas no cilvēku ikdienas darbībām saglabāšana.

Iesaistīto pušu interešu kategoriju un apakškategoriju īss skaidrojums ir sniegts zemāk.

1. tab. Iesaistīto pušu interešu materiālā kultūras mantojuma jomā skaidrojums

Avots: autors, 2020.

Interese kategorijas un apakškategorijas	Atbilstība D.Trosbija klasifikācijai	Īss skaidrojums
Ekonomiska	ekonomiska	Ekonomisku labumu gūšana, izmantojot iespējas, ko sniedz materiāls kultūras mantojums.
<i>biznesa attīstība</i>	ekonomiska	Vietējo un lielāku uzņēmumu darbība, kas tieši vai netieši saistīta ar kultūras mantojumu (ar tūrismu saistītas darbības, ēdināšana, viesnīcas, suvenīru ražošana, amatniecība, kā arī celtniecība un ar nekustamo īpašumu saistītas darbības utt.). Biznesa attīstībā mantojuma objekti tiek izmantoti labvēlīgas vides veidošanai un apmeklētāju piesaistei, un arī lai sekmētu investīciju piesaisti vietējās teritorijas attīstībai.
<i>destruktīva</i>		Mantojuma objektu iznīcināšana nekontrolētas pilsētu/infrastruktūras attīstības dēļ, kultūras objektu iznīcināšana vai bojāšana nepareizu, ar ekonomisko attīstību saistītu tehnisku risinājumu/ lēmumu dēļ (piemēram, vides maiņa, kas nepieciešama kultūras mantojuma objektu saglabāšanai) vai kultūras mantojuma konstrukcijas materiālu izmantošanu vietējām vajadzībām, piemēram, celtniecībai.
<i>nedetalizēta interese</i>	ekonomiska	Nenoteikta/ nedetalizēta ekonomiskā vērtība vai interese.
<i>nelegāli ienākumi</i>		Kultūras mantojuma objektu izmantošana nelikumīgu ieņēmumu gūšanai (arheoloģisko objektu izlaušana/ nelikumīgi izrakumi, senlietu/ mākslas priekšmetu (zagtu vai ar neskaidru izcelsmi) nelikumīga tirdzniecība, organizētās noziedzības iesaiste, terorisma finansēšana, nelikumīgi iegūtu līdzekļu legalizēšana, izcelsmes dokumentu viltošana u.c.

<i>saistīta nodarbinātība</i>	ekonomiska	Ienākumu gūšana, strādājot kultūras mantojuma nozarē (muzejos, arheoloģiskos izrakumos, veicot restaurācijas / konservācijas darbus utt.) vai sniedzot pakalpojumus kultūras objektu pārvaldīšanā (uzturešana u.c.). Šādu ienākumu gūšana ir īpaši svarīga vietējai sabiedrībai (iedzīvotājiem). Vietējo iedzīvotāju ekonomiskās intereses un biznesa attīstības intereses atšķir ekonomiskās darbības mērogs un regularitāte.
<i>tūrisma attīstība</i>	ekonomiska kultūras (vispārīgs koncepts)	Dažādu iesaistīto pušu (ne tikai komersantu) ekonomiskā darbība, lai attīstītu kultūras, reliģijas, lauku u.c. tūrisma potenciālu, balstoties galvenokārt uz vietējiem kultūras mantojuma objektiem (kultūras mantojumu izmanto kā labvēlīgu vidi). Veiktajā analizē tūrisms tika apskatīts no ekonomiskā viedokļa (nevis no pašu tūristu kultūras un citu interešu viedokļa).
Ar publiskām funkcijām saistīta		Publiskās funkcijas materiālā kultūras mantojuma jomā.
<i>nedefinēta</i>		Nenoteiktu/ nedetalizētu publisko funkciju veikšana (vai pārāk plašs jēdziens, piemēram, institucionālās vai politiskās intereses).
<i>mantojuma pārvaldība</i>		Publisko funkciju veikšana kultūras mantojuma objektu aizsardzībā un attīstībā.
<i>tiesību aizsardzības/ tiesiskā</i>		Publisko funkciju veikšana likumpārkāpumu novēršanai un apkarošanai (ieskaitot tiesību aktu izstrādi, noziedzīgas darbības izpēti u.c.) kultūras mantojuma jomā.
<i>teritorijas attīstība/ dizains</i>		Funkciju veikšana teritorijas un infrastruktūras projektēšanas, plānošanas un attīstības jomās, kā arī kultūras mantojuma dimensijas iekļaušana attiecīgajās darbībās.
Zinātniska/ izglītības	zinātniska autentiska (<i>daļēja atbilstība</i>)	Zinātniskās un izglītības intereses ir cieši saistītas un daudzos gadījumos nav atdalāmas, jo zinātniskā iesaiste ir ne tikai pētniecībā, bet arī akadēmiskajā izglītībā un otrādi. Viens un tas pats kultūras artefakts var būt gan izpētes priekšmets, gan lekciju vizuālais materiāls. Kultūras mantojuma attīstības vai aizsardzības projekti bieži skar vai prasa iesaistīt ne tikai kultūras mantojuma speciālistus (pētniekus u.c.), bet arī citu jomu zinātniekus, tādējādi veicinot iesaistīto zinātnieku ekonomiskās intereses un starpdisciplināro sadarbību. Tikai autentiski objekti ir nozīmīgi kultūras objektu zinātniskai izpētei (izņemot, iespējams, augstas kvalitātes viltojumus). Salīdzinot "autentiskuma" jēdziena izmantošanu informācijas avotos, iegūts secinājums, ka pašreizējās analīzes ietvaros autentiskuma vērtība lielā mērā atbilst zinātniskajām interesēm.

<p>Simboliska</p> <p><i>konvencionāla</i></p>	<p>simboliska garīga</p> <p>(daļēji — sociāla)</p>	<p>Kultūras mantojuma objekts var sniegt informāciju, kas palīdz kopienai (lielākai vai mazākai, t.sk. nācijai kopumā), kurā šis objekts atrodas, interpretēt kopienas identitāti un apliecināt tās kultūras personību. Pēc būtības simboliskās intereses ir cieši saistītas ar sociālo interešu kategoriju, taču šajā analizē, ievērojot simbolisko interešu svarīgo nozīmi, ir no tās atdalītas.</p> <p>Analizē reliģiskā pieķeršanās kultūras objektam ir iekļauta "simboliskās" intereses kategorijā, lai gan Trosbijs¹⁹ to ir attiecinājis uz garīgo vērtību. Tas tāpēc, ka reliģiskie objekti netiek uztverti tikai garīgi, daudzos gadījumos tie pārstāv ticības simbolus vai izpausmes. Piemēram, Islāma fundamentālisti iznīcina gan senos, gan mūsdienu mantojuma objektus (bieži vien reliģiska rakstura), lai iznīcinātu simbolus un ar tiem saistītās atmiņas.</p>
<p><i>destruktīva</i></p>		<p>Kultūras mantojuma objektu iznīcināšana reliģisku un ideoloģisku iemeslu dēļ, piemēram, ar reliģisko fundamentālismu saistītas darbības.</p>
<p>Sociāla</p>	<p>sociāla</p> <p>(daļēji — simboliskā)</p>	<p>Kultūras interpretācija kā vērtības un pārliecība, kas saista grupas kopā un tādejādi veicina sociālo stabilitāti un saliedētību sabiedrībā. Kultūras objekts palīdz identificēt grupas vērtības un padara kopienu par pievilcīgu vietu dzīvošanai un darbam. Svarīga kultūras mantojuma loma ir humānisma un tolerances veicināšana, tādejādi sekmējot iekļaujošās sabiedrības attīstību. Analīzes ietvaros tradīciju saglabāšana (pieminēšana), ikdienas darbību sasaiste ar kultūras mantojuma vietu/objektu iekļauta sociālo interešu kategorijā.</p>
<p>Kultūras (vispārīga interese)</p>	<p>kultūras (vispārīgs koncepts)</p>	<p>Estētiskā, garīgā un nenoteiktā/nedetalizētā kultūras vērtība vai ne-ekonomiskas vērtības. Pēc Trosbija domām,²⁰ kultūras vērtības komponenti atbilst estētiskai, simboliskai, garīgai, sociālai, vēsturiskai, autentiskuma un zinātniskai vērtībai.</p>
<p>Vēsturiska</p>	<p>vēsturiska</p>	<p>Vēstures izziņāšana, saikne ar pagātņi un tagadnes izcelsmes noteikšana, izmantojot kultūras mantojuma objektus.</p>
<p>Vides</p>	<p>estētiska (<i>daļēja atbilstība</i>)</p>	<p>Kultūras mantojuma objekti ir vides elements. Vides intereses ir saistītas ar estētisko vērtību, tomēr tās galvenokārt skar vides aizsardzības, dizaina un plānotas attīstības jomas, nevis tikai estētisko baudījumu. Vides intereses ir nozīmīgas, tāpēc tās izdalītas atsevišķi.</p>
<p>Kolekcionēšana</p>		<p>Mākslas darbu/ senlietu kolekcionēšana (meklēšana, pirkšana vai citāda iegūšana, glabāšana u.c.), tostarp zagtu vai nelikumīgi iegūtu priekšmetu savākšana.</p>

<i>konvencionāla</i>		Likumīgi iegūtu priekšmetu kolekcionēšana. Kolekcionēšanu var veikt zinātniskiem, kultūras, ekonomiskiem un citiem mērķiem, tāpēc to nevar strikti saistīt ar konkrētām interesēm (vēsturiskām, simboliskām, ekonomiskām u.c.).
<i>nelikumīga</i>		Nelikumīgi iegūtu priekšmetu kolekcionēšana. Kultūras priekšmeti var būt zagti, iegūti nelikumīgos izrakumos u.tml.
Ar ilgtspējīgu attīstību saistīta		Kultūras mantojums kā vide/ faktors, kas veicina ilgtspējīgu attīstību dažādās jomās: ekonomiskā, kultūras, sociālā u.tml. Ne vienmēr var precīzi noteikt, uz kuru jomu attiecas kultūras mantojuma labvēlīgā ietekme.
Ar solidaritāti saistīta		Kultūras mantojums kā labvēlīga vide produktīvai sadarbībai starp pašvaldību, vietējo kopienu, NVO un uzņēmējdarbības sektoru (piemēram, kopīgi projekti kultūras mantojuma jomā). Ar solidaritāti saistīti aspekti savā ziņā ir sociālās vērtības sastāvdaļas, tomēr, ņemot vērā to biežu pieminēšanu informācijas avotos, tie tika izdalīti atsevišķi.
Ar medijiem saistīta		Plašsaziņas līdzekļu kultūras, populārzinātnisko, ekonomisko u.c. intereses: publikāciju, raidījumu, žurnālistu izmeklēšanas ziņojumu u.c. materiālu veidošana kultūras mantojuma jomā (vai auditorijas vēlme saņemt attiecīgu informāciju).

Ar kultūras (t.sk. arheoloģiskā mantojuma) sociāli ekonomisko vērtību un dažādu iesaistīto pušu interesēm ir saistīti arī sociāli ekonomiskie labumi, kas rodas mantojuma izmantošanas un pārvaldības rezultātā. Parasti tiešais ekonomiskais efekts no kultūras mantojuma objektu pārvaldības nav tik liels, lai segtu visus ar tā uzturēšanu saistītus izdevumus (saglabāšanai, restaurācijai, uzturēšanai, reklāmai, izpētei, personāla atalgojumam u.c.). Tomēr, kultūras mantojuma esamībai ir nozīmīgs netiešais ekonomiskais efekts (inducētā ietekme²¹) — ietekme uz citām tautsaimniecības nozarēm, kas labvēlīgi ietekmē apdzīvotas vietas, teritorijas vai reģiona attīstību. Piemēram, Sv. Pētera bazilikā Romā, daudzās lielās katedrālēs un citos kultūras pieminekļos nav izejas maksas vai

tā ir pieticīga un nesedz uzturēšanas izmaksas — (turklāt liela daļa apmeklētāju apskata kultūras objektus no ārpusē, tādējādi nemaksājot par ieeju), taču to inducētā ietekme uz pilsētu un reģionu ekonomisko attīstību (nemaz nerunājot par simbolisko, sociālo un citu nozīmi) ir ļoti būtiska. Tiešā un netiešā ekonomiskā efekta un sociālās ietekmes raksturojumi ir sniegti 2. tabulā.

Sociāli ekonomiskie labumi tiek gūti ne tikai vietējā apvidū vai reģionā. Piemēram, zinātniskā potenciāla attīstības iespējas (attīstot un popularizējot kultūras objektu), ienākumi no zinātniskām publikācijām, zinātnieku darbības un populārzinātniskiem raidījumiem ir plašāka mēroga ieguvumi.

Lai kultūras mantojuma objektam būtu netiešais ekonomiskais efekts (inducētā

2. tab. Kultūras (t.sk. arheoloģiskā mantojuma) objekta izmantošanas un pārvaldības sociāli ekonomiskie labumi²²

Labumi, kas nodrošina tiešo efektu/ ienākumus	Biļetes un citi maksājumi par kultūras mantojuma izmantošanu vairāk darbavietu kultūras mantojuma objektā
Labumi, kas nodrošina netiešo efektu/ ienākumus	Vairāk apmeklētāju attiecīgajā apvidū Apmeklētāju papildu izdevumi (pārtikai, precēm, naktsmitēm u.c. precēm un pakalpojumiem apmeklētājiem) Attīstās saistītā uzņēmējdarbība Pieaug vietējās nodarbinātības iespējas Attīstās vietējas pārtikas ražošana un amatniecība Veicina vietējo/ reģionālo mārketingu Skmē investīciju piesaisti Lielāki publiskie ieņēmumi Samazinās vietējā emigrācija (jo ir lielākas nodarbinātības un uzņēmējdarbības iespējas) Veicina patīkamas vides veidošanu un kopienas labklājību
Citi labumi, kuriem ir sociālā ietekme	Informācija un izglītība Stiprina nacionālo identitāti un drošību Veicina sociālo iekļaušanu(os) un mazina sociālo spriedzi Stiprina humānismu Ieguldījums iekļaujošas sabiedrības attīstībā

ietekme), tam jābūt pazīstamam, labi uzturētam, un, veicot virkni citu pasākumu, padarītam pievilcīgam apmeklētājiem. Tas īpaši attiecas uz arheoloģiskiem objektiem, jo tie ir atšķirīgi pēc veida un citiem rādītājiem. Lai gan objektam ir arheoloģiskā pieminekļa statuss, apmeklētājiem, kuriem nav zinātniskas intereses, visticamāk pievilcīgāka būs viduslaiku pils vai plašāka apjoma pilsdrupas, nekā senkapi, kuri vizuāli maz atšķiras no apkārtējā reljefa. Protams, svarīga ir objekta vēsturiskā un simboliskā nozīme (vai saistītais stāsts) — ja ir zināms vai pieņemts, ka senkapos ir apglabāts kāds pazīstams vadonis vai kareivis, tas var paaugstināt to pievilcīgumu apmeklētājiem.

Latvijā kultūras (t. sk. arheoloģiskie) pieminekļi ir gan publiskajā, gan privātajā īpašumā.²³ To sociāli ekonomiskā potenciāla attīstība prasa ieguldījumus un iesaistīto pušu sadarbību, tādējādi to sniegto iespēju efek-

tīvāku izmantošana var balstīt publiskās un privātās partnerības attīstībā.

Iepriekšminētais ļauj pieņemt, ka kultūras (t.sk. arheoloģiskā) mantojuma objektu postīšana, iznīcināšana vai to sniegto iespēju neattīstīšana (piemēram, objektu pamešana novārtā²⁴) apdraud ne tikai kultūras mantojuma objektu, bet arī neļauj īstenot tā netiešo ekonomisko efektu. Tas negatīvi ietekmē ieinteresēto pušu (starp kurām ir gan vietējie iedzīvotāji, gan plašāka sabiedrība) kultūras, ekonomiskas un citas intereses.

Informācija par arheoloģisko mantojumu apdraudošu pretlikumīgu darbību

Ziņas par nelikumīgi iegūtām arheoloģiskām senlietām neparādās oficiālās kriminālās statistikas datos.²⁵ Tas ir tāpēc, ka senlietu zādzības no muzejiem un citām kultūras institūcijām notiek ļoti reti, un tieši kādas

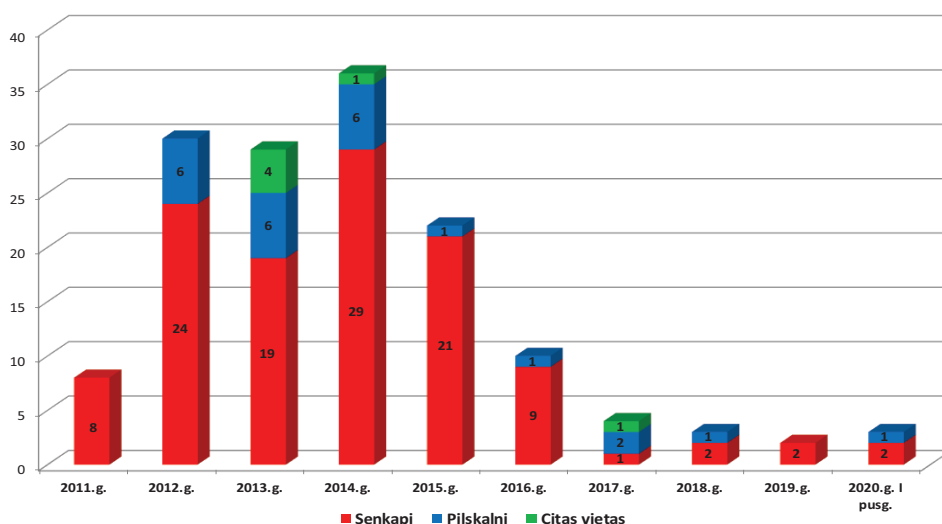
senlietas iegūtas nelikumīgu izrakumu gaitā (ja vien tās nav izņemtas no nelikumīgas apgrozības, precīzi zinot, kur tās iegūtas), nav zināms.

Informācija par nelikumīgām darbībām ar arheoloģiskām senlietām tiek iegūta, konstatējot senlietu nelikumīgu tirdzniecību (piemēram, veicot interneta tirdzniecības vietņu monitoringu), vai izņemot senlietas no nelikumīgas apgrozības,²⁶ kā arī saistībā ar konstatētiem administratīviem pārkāpumiem²⁷ un, pārsvarā, noziedzīgiem nodarījumiem,²⁸ kas kvalificēti pēc:

■ Krimināllikuma 228. panta (kapa un liķa apgānīšana) trešās daļas — darbības, kas saistītas ar pieminekļa, apbedījuma urnas vai citu uz kapa vai kapā, vai pie apbedījuma urnas esošu priekšmetu nolaupīšanu (pārsvarā arheoloģiskas senlietas iegūst senkapos). Jāatzīmē, ka pārsvarā noziedzīgie nodarījumi, kas kvalificēti pēc šī panta, ir izdarīti aktīvos kapos (piem., nozogot kapa apmales u.c. priekšmetus), nevis senkapos un atsevišķi izdalīt nodarījumus, kas izdarīti senkapos (kultūras pieminekļos), automātiskā režīmā nav iespējams,²⁹

- Krimināllikuma 229. panta — nelikumīgas darbības ar valsts aizsardzībā esošu kultūras pieminekli (panta daļas atšķiras pēc veida, kādā izdarīts nodarījums),
- Krimināllikuma 229.¹ panta — nelikumīgas darbības ar valstij piederošām senlietām.

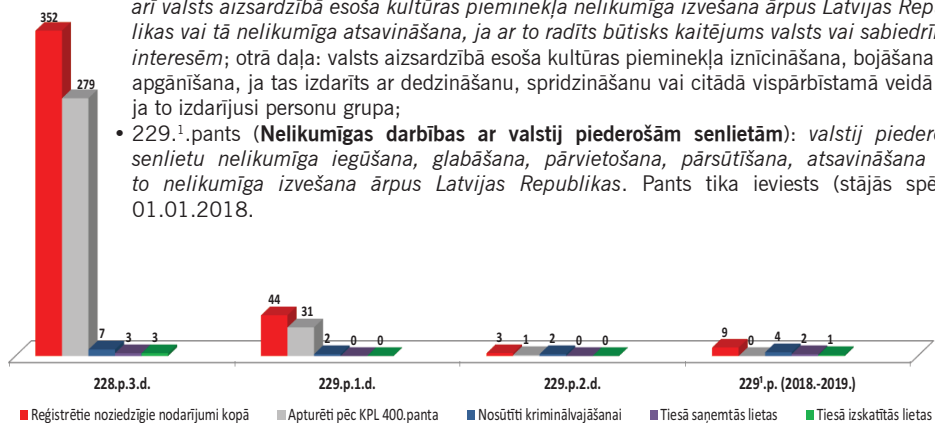
Informācija par konstatētiem postījumiem (rakumiem) arheoloģiskajos objektos (parasti tie ir kultūras pieminekļi) tiek pārsvarā iegūta NKMP pēc objektu īpašnieku, apsaimniekotāju un iedzīvotāju (objektu apmeklētāju) sniegtajām ziņām, kā arī NKMP teritoriālo nodaļu inspektoriem veicot objektu apsekošanu; retos gadījumos objekta īpašnieks par to paziņo Valsts policijai, nevis NKMP.³⁰ Ja ir pamats uzskatīt, ka, iespējams, izdarīts noziedzīgs nodarījums, NKMP sniedz informāciju Valsts policijai.³¹ Pārsvarā attiecīgos kriminālprocesus virza Valsts policijas Galvenās Kriminālpolīcijas pārvaldes Kriminālizmeklēšanas pārvalde, jo tajā ir vairāki darbinieki, kuri, papildus citām jomām, ir specializējušies ar kultūras mantojumu saistītu noziedzīgo nodarījumu izmeklēšanā, taču dažkārt kriminālprocesus virza Valsts policijas teritoriālas pārvaldes.³²

2. att. Konstatētie postījumi arheoloģiskajos pieminekļos (absolūtie skaitļi)³³

Krimināllikuma pantu dispozīciju atšifrējums:

- 228.panta (**Kapa un liķa apgānīšana**) trešā daļa: *par šajā panta pirmajā un otrajā daļā paredzētām darbībām, ja tās saistītas ar pieminekļa, apbedījuma urnas vai citu uz kapa vai kapā, vai pie apbedījuma urnas esošu priekšmetu nolaupišanu*. Šajā gadījumā nav precīzi zināms, vai nodarījums izdarīts senkapos un skar arheoloģiskas senlietas (pārsvār nodarījumi izdarīti aktīvos kapos);
- 229.panta (**Nelikumīgas darbības ar valsts aizsardzībā esošu kultūras pieminekli**) pirmā daļa: *valsts aizsardzībā esoša kultūras pieminekļa iznīcināšana, bojāšana vai apgānīšana, kā arī valsts aizsardzībā esoša kultūras pieminekļa nelikumīga izvešana ārpus Latvijas Republikas vai tā nelikumīga atsavināšana, ja ar to radīts būtisks kaitējums valsts vai sabiedrības interesēm*; otrā daļa: *valsts aizsardzībā esoša kultūras pieminekļa iznīcināšana, bojāšana vai apgānīšana, ja tas izdarīts ar dedzināšanu, spridzināšanu vai citādā vispārbīstamā veidā vai ja to izdarījusi personu grupa*;
- 229.¹.pants (**Nelikumīgas darbības ar valstij piederošām senlietām**): *valstij piederošu senlietu nelikumīga iegūšana, glabāšana, pārvietošana, pārsūtīšana, atsavināšana vai to nelikumīga izvešana ārpus Latvijas Republikas*. Pants tika ieviests (stājās spēkā) 01.01.2018.

3. att. Noziedzīgie nodarījumi, kas skar/ var skart arheoloģiskos objektus/ senlietas, 2015.–2019. gads (absolūtie skaitļi; nav iekļauta informācija par prokuroru priekšrakstiem par sodiem)³⁴

Ne uz visu konstatēto postījumu pamata tiek uzsākti kriminālprocesi. Ne visi kriminālprocesi tiek nodoti kriminālvajāšanai un ļoti mazs procents kriminālprocesu nonāk līdz iztiesāšanai. 2. attēlā ir sniegta informācija par konstatētiem postījumiem arheoloģiskajos pieminekļos (kopā kopš 2011. gada — 147), 3. attēlā — ziņas par reģistrētiem noziedzīgiem nodarījumiem un to virzību.

Pēc Krimināllikuma 228. panta trešās daļas kvalificē nodarījumus, kas ir izdarīti gan pašlaik darbojošos kapos, gan arheoloģiskajos objektos — senkapos. 3. attēlā ir norādīta statistika par visiem nodarījumiem. Analizējot Iekšlietu ministrijas Informācijas centra publicējamo statistisko informāciju³⁵, ir secināms, ka vairākumā gadījumu nodarījumi tiek izdarīti pašlaik darbojošos kapos. Krimināllikuma 229.¹ pants stājās spēkā 2018.gada 1. janvārī, tādējādi attiecīgie statistiskie dati ir pieejami kopš šī datuma.

Kriminālprocesa apturēšana (izmeklēšanā) pēc Kriminālprocesa likuma 400. panta pirmās daļas nozīmē, ka kriminālprocess ir apturēts, ja ir veiktas nepieciešamās kriminālprocesuālās darbības un nav izdevies noskaidrot noziedzīgu nodarījumu izdarījušo personu.³⁶

Reģistrēto postījumu skaita samazinājumu, sākot ar 2015. un, it īpaši, — 2016. gadu var skaidrot ar to, ka tiesību aizsardzības iestādes (pirmāmkārtām — Valsts policija) pievērs lielāku uzmanību problēmai (iespējams, ņemot vērā arheoloģiskajam mantojumam nodarīto postījumu 2014. gadā un 2015. gada sākumā), kā arī Apdraudēto Latvijas arheoloģisko senlietu kataloga³⁷ ieviešanu un izplatīšanu Latvijā un ārvalstīs 2016. gada vasarā³⁸ (tādējādi ceļot gan senlietu pircēju, gan pārdevēju, gan kontrolējošo iestāžu Latvijā un ārvalstīs, gan arī, iespējams, to personu, kas bija iesaistītas senlietu

nelikumīgā iegūšanā, taču neapzinājās savas darbības sekas, informētību par problēmu). Turpmākais reģistrēto postījumu samazinājums, iespējams, saistīts ar 229.¹ panta ieviešanu Krimināllikumā (stājas spēkā 2018. gada 1. janvārī), ar kuru kriminalizētas nelikumīgas darbības ar valstij piederošām senlietām, kā arī vairākiem kriminālprocesiem, kas uzsākti pēc šī panta, panākot preventīvu efektu.

Vērtējot pretlikumīgās darbības pret arheoloģisko mantojumu, svarīgs ir zaudējumu nodarīšanas aspekts. Nodarītie zaudējumi ietekmē arheoloģiskā objekta sociāli ekonomisko vērtību — gan preču, gan aktīvu vērtību. Lai noteiktu, cik lielu kaitējumu nodara pretlikumīgas darbības pret arheoloģisko mantojumu, ir jānosaka zaudējumi. Daži zaudējumi, protams, nav viegli kvantificējami, piemēram, kultūrvēsturiskas informācijas vai estētisko kvalitāšu zaudējums, taču lai noteiktu problēmas mērogu un ietekmi, bez kvantifikācijas un zaudējumu noteikšanas monetārā izteiksmē iztikt nevar.³⁹ Tas arī ir svarīgi, lai piedzītu no vainīgas personas pienācīgu kompensāciju.

Kriminālprocesos, kas skar arheoloģiskos objektus — kultūras pieminekļus, kā cietušais (vai vismaz viens no cietušajiem) uzstājas valsts, kuru parasti pārstāv NKMP. Vairāku kriminālprocesu materiālu⁴⁰ analīze rāda, ka kriminālprocesos kā kompensējamos zaudējumus piesaka materiālās vērtības un zinātniskās vērtības zaudējumus.

Tā kā analizētajos kriminālprocesos bija apbedījuma vietu postīšanas gadījumi, materiālās vērtības zaudējums noteikts, ņemot vērā vidējo apdrošināšanas vērtību⁴¹ arheoloģiskajām senlietām, kuras tipiski atrod šādās apbedījuma vietās (informāciju par apdrošināšanas vērtību sniedz Latvijas muzeji, kuriem ir arheoloģisko senlietu kolekcijas un kuri apdrošina senlietas normatīvo aktu noteiktajos gadījumos).⁴² Senlietu materiālā vērtība ir pielīdzināta to iegūšanas (saskaņā ar arheoloģiskās izpētes metodoloģiju), restaurācijas un

glabāšanas piemērotos apstākļos izmaksām. Latvijā senlietas nav pirkšanas pārdošanas priekšmets (izņemot noteiktajā kārtībā deklarētas senlietas⁴³), un to tirgus cenas Latvijā nav nosakāmas (jo senlietu tirgus Latvijā neeksistē). Aptuvenu senlietu tirgus cenu var noteikt ārvalstīs dislocētos izsoļu namos un citās vietās, kur leģitīmi tirgo senlietas. Tāpēc senlietu finansiālās (materiālās) vērtības noteikšanai izmanto apdrošināšanas vērtību. Materiālo zaudējumu kompensācijas pieprasījumā nav iekļauti arheoloģiskā objekta sakārtošanas (sakopšanas) izdevumi, lai gan nacionālie normatīvie akti to pieļauj. Vienā no izskatītajām lietām⁴⁴ tiesa uzskatīja, ka tā kā visas senlietas, ko nolaupīja vainīgā persona, ir izņemtas, konfiscējamas un nododamas Latvijas Nacionālajam vēstures muzejam (t.i., valsts īpašumā), kaitējuma kompensācija nav jānosaka.

Par pamatu zinātniskās vērtības zuduma noteikšanai monetārā izteiksmē analizētajos kriminālprocesos tika ņemti izdevumi, kādi rastos, ja būtu notikusi no apbedījuma vietas potenciāli iegūstamā materiāla izpēte (piemēram, antropoloģiskā materiāla morfoloģiska un ķīmiska analīze).

Citi zaudējumi (izdevumi arheoloģiskā objekta apsekošanai, dokumentēšanai, sakopšanai (vismaz aizrakšanai, mirstīgo atlieku pārapsedīšanai u.c.), zaudējumi arheoloģiskā objekta turpmākai izpētei/ izmantošanai) nav aprēķināti un nav pieprasīta to kompensācija. Tas ļauj pieņemt, ka nodarītais zaudējums monetārā izteiksmē ir lielāks, nekā noteikts analizēto kriminālprocesu ietvaros.

Latvijā tiesu prakse lietās, kas skar arheoloģiskā mantojuma objektu postījumus un nelikumīgas darbības ar valstij piederošām senlietām, nav plaša, taču esošie procesi parāda, ka nodarīto zaudējumu apmēru var grozīt kriminālprocesa gaitā — sākotnēji aprēķinātos zaudējumus var mainīt vai arī to kompensācijas pieprasījumu var noraidīt tiesvedības stadijā. Lai padarītu efektīvāku gan noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanu, gan

kriminālvajāšanu, gan tiesvedību, nodarīto zaudējumu aprēķinam ir jābalstās uz skaidri definētiem objektīviem zaudējumu noteikšanas kritērijiem, kas ir zināmi gan arheoloģisko objektu īpašniekiem, gan NKMP, gan tiesību aizsardzības, prokuratūras un tiesas iestādēm.

Institucionālā struktūra un sadarbība kultūras mantojuma aizsardzībā

Latvijā aktīvākās valsts institūcijas kultūras mantojuma aizsardzības pret noziedzīgiem nodarījumiem jomā ir NKMP un Valsts

policija. NKMP kultūras mantojuma aizsardzība ir pamatfunkcija, bet Valsts policijai tas ir viens no daudzajiem izpildāmajiem uzdevumiem. Bez minētajām ir arī virkne citu iesaistīto institūciju un organizāciju, kuras tajā vai citā pakāpē ir iesaistītas kultūras mantojuma aizsardzībā (3. tabula).

Kultūras mantojuma aizsardzība nav tikai publisko institūciju funkcija un bez sabiedriskās izpratnes un atbalsta (t.sk. no nevalstiskām, reliģiskām un citām organizācijām, kā arī privātā sektora) tā nav iespējama. Tikai tad, ja iedzīvotāji apzinās kultūras (t.sk. arheoloģiskā mantojuma) vērtību, ir iespējams

3. tab. *Nacionālās institūcijas un organizācijas, kas veic funkcijas/ uzdevumus kultūras mantojuma aizsardzības jomā*⁴⁵

Institūcija/ organizācija	Funkcijas/ uzdevumi kultūras mantojuma aizsardzības jomā (uzskaitījums nav uzskatāms par izsmelošu)
Latvijas Republikas Saeima	Normatīvo aktu, t.sk. starptautisko tiesību aktu pieņemšana/ratifikācija
Ministru kabinets	Normatīvo aktu pieņemšana, stratēģiskie aspekti
Kultūras ministrija (centrālais aparāts)	Normatīvo aktu izstrāde/ daži stratēģiskie aspekti
Iekšlietu ministrija (centrālais aparāts)	Normatīvo aktu izstrāde/ daži stratēģiskie aspekti
Tieslietu ministrija (centrālais aparāts)	Normatīvo aktu izstrāde/ atbalsts starptautisko tiesību aktu pieņemšanai un ratifikācijai
Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde	Izmeklēšanas atbalsts (identificēšana, novērtēšana), monitoringa veikšana, apmācība, izpratnes veidošana un informētības paaugstināšana, normatīvo aktu un stratēģisko dokumentu izstrāde (priekšlikumu sniegšana to izstrādei)
Valsts policija	Izmeklēšana, operatīvie pasākumi, dalība monitoringā, starptautiskā sadarbība un informācijas apmaiņa, priekšlikumi normatīvo aktu izstrādei, preventīvais darbs
Valsts ieņēmumu dienests (Muita)	Muitas kontrole, operatīvie pasākumi, starptautiskā sadarbība un informācijas apmaiņa
Finanšu izlūkošanas dienests	Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas aspekti saistībā ar kultūras priekšmetu nelikumīgu iegūšanu un realizāciju
Latvijas Republikas prokuratūra	Kriminālvajāšana, starptautiskā sadarbība un informācijas apmaiņa

Tiesas	Tiesvedība
VAS "Latvijas pasts"	Pasta sūtījumu kontrole
VAS "Starptautiskā lidosta "Rīga"" (Drošības departaments)	Bagāžas kontrole
Valsts robežsardze	Muitas funkciju veikšana dažos muitas punktos/ muitas atbalsts
Krasta apsardze	Atbalsts zemūdens mantojuma aizsardzībai
Iekšlietu ministrijas Informācijas centrs	Kriminālā/ administratīvo pārkāpumu statistika, tehniskais atbalsts tiesību aizsardzības iestādēm, informācijas sistēmu izstrāde un uzturēšana
Tiesu administrācija	Tiesu darba statistika
Valsts administrācijas skola	Dažas apmācības/ informācijas un pieredzes apmaiņas pasākumu īstenošana
Muzeji	Dažas apmācības, izmeklēšanas atbalsts (identificēšana, novērtēšana), izpēte
Akadēmiskās un pētniecības jomas institūcijas (piem., Latvijas Kultūras akadēmija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts)	Apmācība, izpratnes veidošana un informētības paaugstināšana, izpēte, priekšlikumi normatīvo aktu/ stratēģisko dokumentu izstrādei
Pašvaldības	Atbalsts kultūras pieminekļu un citu kultūras objektu apzināšanai, saglabāšanai, apsekošanai, aizsardzībai; NKMP deleģēto funkciju veikšana
Nevalstiskās un profesionālās organizācijas (piem., Latvijas Arheologu biedrība), reliģiskās un citas organizācijas	Atbalsts kultūras pieminekļu un citu kultūras objektu aizsardzībai, sakopšanai, restaurācijai un atjaunošanai, priekšlikumi normatīvo aktu/ plānošanas dokumentu izstrādei, informētības paaugstināšana, izpēte

mazināt senlietu nelikumīgu iegūšanu un tirdzniecību, jo iedzīvotāji ziņo gan par nelikumīgiem izrakumiem, gan par aizdomīgām personām, kuras, iespējams, vēlas tos veikt, iedzīvotāji neiesaistās apšaubāmos senlietu pirkšanas darījumos, paziņo par atrastajām senlietām, vai, mantojuma saglabāšanai nodod atrastās senlietas publiskām iestādēm.⁴⁶ 4. tabulā ir parādīti iesaistīto pušu biežāko sadarbības jomu un aspektu piemēri (pārsvārā starp publiskām institūcijām, taču arī

ar privāto, nevalstisko sektoru un iedzīvotājiem). Norādītas jomas un aspekti ir savstarpēji saistīti, un to dalījums ir nosacīts.

Darbošanās kultūras (un it īpaši arheoloģiskā) mantojuma aizsardzības jomā prasa eksperta līmeņa zināšanas, lai arheoloģiskas senlietas (piemēram, strādājot ar izņemtām senlietām vai veicot kultūras priekšmetu tirdzniecības vietņu monitoringu) atpazītu (nespeciālistam tās var dažreiz atgādināt vien sarūsējoša metāla kaudzīti), noteiktu, vai tas

4. tab. Sadarbības jomas/ aspekti starp dažādām iesaistītajām pusēm

Tehniskie/ metodoloģis- kie	Organiza- toriskie/ ar informācijas apmaiņu saistītie	Krimināl- procesuālie, operatīvie	Tiesiskie	Ar izpēti/ analīzi saistītie	Sociāli ekonomiskie
Kultūras (t.sk. arheoloģisko) priekšmetu identifikācija	Monitorings (tiešsaistes tirdzniecības platformu, izsoļu namu u.c.)	Operatīvo pasākumu īstenošana, dalība starptautiskajās operācijās	Normatīvā regulējuma attīstība	Statistisko datu apstrāde, tendenču noteikšana	Investīciju piesaiste
Kultūras priekšmetu, nodarīto zaudējumu novērtēšana	Informācijas apmaiņa nacionālā un starptautiskā līmenī	Kultūras priekšmetu izmantošanas novēršana un apkarošana naudas atmazgāšanā un terorisma finansēšanā	Nacionālo normatīvo aktu prasību īstenošana	Izvērtējuma veikšana (normatīvo aktu, veicamo aktivitāšu u.c.)	Mārketing, tūristu un apmeklētāju piesaiste
Viltojumu noteikšana	Apmācība/pieredzes apmaiņa	Izmeklēšana	Starptautisko saistību izpilde	Problemātisko/ risināmo jautājumu identificēšana	Vietējas infrastruktūras attīstība
Viltotas provenances (apšaubāmas izcelsmes) identificēšana	Informatīvo materiālu un rekomendāciju izstrāde	Kriminālvajāšana	Stratēģisko dokumentu izstrāde	Risinājumu zinātnisks pamatojums	Teritorijas plānošana un dizains
Tiesību aizsardzības darba metožu pilnveidošana	Informētības paaugstināšana, t.sk. publiskas kampaņas	Tiesvedība	Restitūcija, atgriešana	Ekspertu konsultācijas, viedokļi un rekomendācijas	Kultūras objektu konservācija, atjaunošana u.c.

nav pilnīgs vai daļējs viltojums, un novērtētu. Šajās darbībās tiesību aizsardzības iestādes sadarbojas ar NKMP un muzejiem, kuriem ir arheoloģiskas kolekcijas.⁴⁷

Latvijas izcelsmes arheoloģiskas senlietas pārsvarā mēģina nelikumīgi realizēt ārvalstīs dislocētās tirdzniecības platformās vai ārval-

stīs dislocētiem pircējiem, piemēram, izmantojot sociālo tīklu iespējas. Tāpēc ir svarīgi īstenot starptautisku sadarbību un informācijas apmaiņu, kā arī piedalīties starptautiskajās operācijās, lai izņemtu senlietas no nelikumīgas apgrozības un aizturētu noziedzīgu nodarījumu izdarītājus. Šādās operācijās,

veiksmīgi piedalās arī Valsts policija.⁴⁸ Tā kā senlietas bieži pārsūta uz ārzemēm, izmantojot pasta pakalpojumus, ir svarīgi pastiprināt VAS "Latvijas pasts" darbinieku veicamo aizdomīgu pasta sūtījumu (kuri, iespējams, satur senlietas) kontroli.⁴⁹

Informētības paaugstināšanai gan kontrolējošo, gan kultūras jomas institūciju darbiniekiem, gan iedzīvotājiem, komersantiem un citu sociālo grupu pārstāvjiem ir izteikti starpinstitucionāls raksturs. Jau pieminētais "Apdraudēto Latvijas arheoloģisko senlietu katalogs" ir labs piemērs starpinstitucionālai sadarbībai, kuras gaitā šis materiāls ticis izstrādāts. Svarīgi ir nepārtraukti un plānveidīgi paaugstināt informētību, izplatot informatīvos materiālus, organizējot publiskas kampaņas, veicinot sadarbību starp iedzīvotājiem, nevalstiskām, reliģiskām un citām organizācijām, tiesību aizsardzības iestādēm un NKMP kultūras mantojuma aizsardzības jomā.

Normatīvā regulējuma izstrāde un pilnveidošana prasa iesaistīto institūciju un organizāciju sadarbību, kā arī izpēti un analītisko darbu veikšanu. Labs piemērs starpinstitūciju sadarbībai šajā jomā ir grozījumu izstrāde Krimināllikumā, precizējot 229. pantu (Nelikumīgas darbības ar valsts aizsardzībā esošu kultūras pieminekli) un ieviešot 229.¹ pantu (Nelikumīgas darbības ar valstij piederošām senlietām).⁵⁰ Pētnieciskais un analītiskais darbs ir svarīgs ne tikai normatīva regulējuma izstrādē, bet arī, lai pārbaudītu tiesību normu darbības un institūciju savstarpējas sadarbības efektivitāti, noteiktu zaudējumus, kurus nelikumīgas darbības pret kultūras mantojumu nodara tautsaimniecībai, kultūras pieminekļu īpašniekiem noteikto ierobežojumu samērīgumu u.c. aspektos.

NKMP interneta vietnē esošā informācija atspoguļo sadarbības attīstības nepieciešamību, t.sk. saistībā ar Latvijas pievienošanos starptautiskiem tiesību aktiem, un kultūras priekšmetu izmantošanas novēršanu un apkarošanu naudas atmazgāšanas un terorisma finansēšanas aktivitātēs. Piemēram, ir norā-

dīts: "2019. gadā Latvijā ir uzsākti pasākumi, ko rekomendē starptautiski principi: celta Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes kapacitāte, kā arī notikusi jaunu profesionāļu piesaistīšana, kas nodarbojas tieši ar kustamā mantojuma aizsardzību, sperti pirmie soļi sadarbībai ar tiesībsargājošām institūcijām plašākas sabiedrības izpratnes veidošanai, kā arī uzsākts dialogs ar mākslas un antikvāro priekšmetu tirgus dalībniekiem, tai skaitā pastāvīgs interneta vietņu monitorings. Veiktas arī 290 klātienēs un neklātienēs pārbaudes mākslas un antikvāro priekšmetu aprītē iesaistītajiem."⁵¹ Šāda NKMP darbība neapšaubāmi ir vērtējama pozitīvi, taču Latvijas atbildības nodrošināšanai starptautiskiem principiem un sadarbības attīstībai ir jābūt pastāvīgai un nepārtrauktai, jo tikai tad iespējams panākt kultūras mantojuma aizsardzības efektivitāti ilgtermiņā.

Ne tikai kultūras (t.sk. arheoloģiskā) mantojuma aizsardzība, bet arī tā sociāli ekonomiskā potenciāla attīstība prasa regulāru sadarbību starp daudzām iesaistītām pusēm — gan valdību un pašvaldībām, gan komersantiem, gan kultūras objektu īpašniekiem un vietējiem iedzīvotājiem, gan nevalstiskām un citām organizācijām, gan speciālistiem dažādās nozarēs. Ja nav attīstīta vietējā infrastruktūra un teritorija nav pietiekami popularizēta, nav iespējams tūristu pieplūdums; ja nav attīstīta publiska privāta partnerība, ir apgrūtināta investīciju piesaiste; ja nav pienācīgi nodrošināta teritorijas plānošana un dizains, paredzot tajā vietu kultūras objektiem, kultūras objekti var pazust apkārtējā ainavā vai tikt apdraudēti nekorekti izstrādāto un īstenoto infrastruktūras projektu ietekmē.

Ieinteresēto pušu sadarbība balstās tās koordinācijā dažādos līmeņos. Kultūras mantojuma aizsardzībai ir izteikti starpinstitucionāls raksturs, kas, no vienas puses, ir saistīts ar kultūras pieminekļu un citu objektu apzināšanu, izpēti, saglabāšanas nodrošināšanu, no otras puses, ar pretlikumīgu darbību, kas apdraud kultūras mantojumu, novēršanu un ap-

karošanu, no trešās, — ar mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību, kas, iespējams, ir efektīvākais līdzeklis tā aizsardzībai. Lai gan Kultūras ministrijas un NKMP nolikumos ir iekļautas dažas norādes par koordinējošo darbību,⁵² pašlaik Latvijā tomēr katras iestādes konkrēti veicamie uzdevumi starpinstitūciju sadarbības koordinācijā kultūras mantojuma aizsardzības jomā nav normatīvi reglamentēti, t.sk. nosakot nepieciešamās informācijas apstrādi, institūciju apmācību, informētības paaugstināšanas pasākumus, veicamā pētnieciski analītiskā darba virzienus (piemēram, krimināltiesiskā un ekonomiskā jomā) u.c. aspektus. Pozitīvi ir vērtējams tas, ka Kultūras pieminekļu aizsardzības nozares stratēģijā 2014.–2020. gadam⁵³ kā prioritāte ir noteikta “plaša visu interešu grupu iesaiste, zināšanas, izpratne un sadarbība”. Stratēģijā kā veicamie uzdevumi ir noteikti arī šādi: dažādu interešu pārstāvju iesaistišana kultūras mantojuma saglabāšanā, zinātnisko pētījumu un publikāciju veicināšana, kvalitatīvas informācijas, tostarp statistikas datu apkopošana un analīze, kultūras mantojuma popularizācijas un līdzdalības kampaņas par kultūras pieminekļu praktisku saglabāšanu u.c.⁵⁴ Tomēr lielākoties norādītie uzdevumi ir vispārīgi, nav skaidra to īstenošanas kārtība un sasniedzamais rezultāts, nav uzsvērts izteikti starpdisciplinārais veicamo uzdevumu raksturs, maz uzmanības ir pievērsts sadarbībai ar tiesību aizsardzības un citām kontrolējošām iestādēm, institūciju apmācības jautājumiem u.c. aspektiem. Prioritāšu īstenošanai paredzētie uzdevumi un darbības stratēģijā nav pietiekami detalizētas, lai varētu konstatēt sasniedzamo/ sasniegto rezultātu/ labumu to īstenošanas gadījumā. Praksē, tādējādi, ir vērojami holistiskas pieejas traucējumi, tāpēc kultūras mantojuma aizsardzības turpmākas stratēģijas izstrādē ir jāņem vērā veicamo pasākumu starpdisciplinārais un starpinstitucionālais raksturs, iespējami jānovērš darbību fragmentārisms, veicamos pasākumus jādefinē kopā ar citām iesaistī-

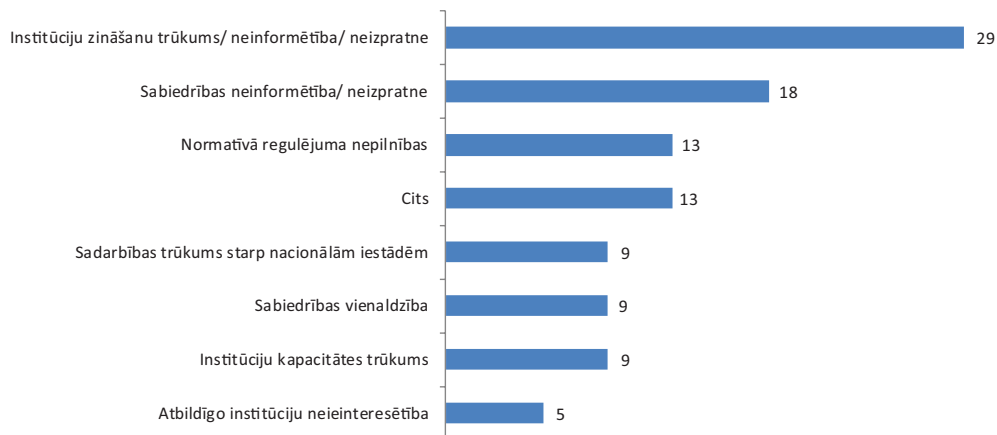
tām institūcijām (t.sk. tiesību aizsardzības un citām kontrolējošām iestādēm), iespējami detalizēti, paredzot sasniedzamo rezultātu un novērtējot pasākumu īstenošanas ietekmi.

Apmācība un informētības paaugstināšana

2019. gadā aptaujās, kas notika maijā un oktobrī organizēto mācību ietvaros, tika aptaujāti tiesību aizsardzības iestāžu, prokuratūras, kultūras jomas iestāžu u.c. iestāžu darbinieki. Kopā atbildes sniedza 58 respondenti. Lielākā daļa respondentu, atbildot uz jautājumu “Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie šķēršļi (ja tādi pastāv) kultūras priekšmetu nelegālas aprites ierobežošanas efektivitātes paaugstināšanai?”, norādīja, ka tie ir saistīti ar institūciju zināšanu trūkumu, neinformētību un izpratnes trūkumu (4. att.).⁵⁵ Aptauju rezultāti, identificējot galvenos šķēršļus, ir līdzīgi 2014.–2015. gadā pēc līdzīgas programmas veiktās aptaujas rezultātiem (salīdzināmas mērķauditorijas respondenti atbildot uz šādu pašu jautājumu): pirmajā vietā ir šķēršļi, kas saistīti ar institūciju zināšanu trūkumu, neinformētību un izpratnes trūkumu.⁵⁶ Starp būtiskākajiem šķēršļiem gan 2019. gada, gan 2014.–2015. gada aptaujās ir minēti arī sabiedrības neinformētība un neizpratne, institūciju sadarbības un informācijas apmaiņas trūkums, normatīvā regulējuma nepilnības un sabiedrības vienaldzība.

Tas ļauj izdarīt secinājumu, ka apmācībai un informētības līmeņa paaugstināšanai (gan iesaistīto institūciju, gan kultūras objektu īpašnieku, gan citu sociālo grupu, tostarp komersantu) ir būtiska, ja ne kritiska nozīme kultūras mantojuma aizsardzības nodrošināšanā.

2014.–2016. gadā Latvijas Kultūras akadēmija sadarbībā ar Latvijas muzejiem un NKMP īstenoja sešas mācības (četras mācības Rīgā, divas — Daugavpilī un Ventspilī) tiesību aizsardzības iestāžu darbiniekiem (Valsts policija, Valsts ieņēmumu dienests (Muita), Valsts robežsardze), VAS “Latvijas

4. att. Respondentu summēto atbilžu (brīvā teksta komentāru) procentuāls sadalījums, atbildot uz jautājumu "Kādi, Jūsaprāt, ir galvenie šķēršļi (ja tādi pastāv) kultūras priekšmetu nelegālas aprites ierobežošanas efektivitātes paaugstināšanai?". 08.05.2019. un 08.10.20219. gadā veikto aptauju rezultāti

pasts", NKMP un dažu muzeju darbiniekiem. 2018. gada janvārī un decembrī Valsts administrācijas skola sadarbībā ar Interpolu, UNESCO, UNODC, UNIDROIT, ICCROM, ES Padomes Pretterorisma koordinators biroju, Itālijas Karabinieru dienestu, ASV Tieslietu departamentu, Vācijas Federālo ārlietu dienestu, Nīderlandes Nacionālo policiju u.c., tostarp nacionālām institūcijām, organizēja Rīgā starptautiskos seminārus par ēnu ekonomikas mazināšanu kultūras priekšmetu aprites jomā. Semināros piedalījās tiesību aizsardzības iestāžu, Latvijas Republikas prokuratūras, NKMP, ministriju, Latvijas Republikas Saeimas un citu institūciju pārstāvji.⁵⁷ 2018. gada martā sadarbībā starp Valsts administrācijas skolu⁵⁸ un Itālijas Karabinieru dienestu tika organizētas Latvijas tiesību aizsardzības un NKMP pārstāvju vairāku dienu mācības Itālijā. Valsts administrācijas skola, sadarbībā ar Latvijas Nacionālo vēstures muzeju un *ArtLaw.club* platformu 2019. gada maijā un oktobrī organizēja mācības, piedaloties muzeju, NKMP, Valsts policijas, Valsts ieņēmumu dienesta (Muita), Latvijas Republikas Prokuratūras, Kultūras

ministrijas, bibliotēku, arhīvu un dažu citu institūciju pārstāvjiem.⁵⁹ Kopumā šajos pasākumos kopš 2014. gada ir piedalījušies vairāk kā 500 dalībnieki. NKMP arī īstenoja dažas mācības, piemēram, mācības pasta/muitas darbiniekiem Rīgas lidostā ar mērķi skaidrot, kā atšķirt arheoloģiskās senlietas.⁶⁰

Mācībās un pieredzes apmaiņas pasākumos citu starpā tika apskatīti jautājumi par arheoloģisko senlietu identifikāciju, Latvijas un starptautisko tiesisko regulējumu, senlietu nelikumīgu tirdzniecību, starpinstitūciju sadarbību, izmantojamiem informācijas avotiem; sniegts arī vispārējs situācijas raksturojums un identificēti darba virzieni, lai paaugstinātu kultūras (it īpaši arheoloģiskā) mantojuma aizsardzības efektivitāti. Latvijas Kultūras akadēmijas un Valsts administrācijas skolas īstenotās mācības mērķtiecīgi tika organizētas muzejos, lai mācību dalībniekiem būtu iespēja praktiski strādāt ar arheoloģiskām senlietām (ievērojot noteikumus darbā ar īstiem kultūras priekšmetiem) un apskatīt muzeju kolekcijas. Pozitīvi vērtējams, ka mācībās veidojās savstarpēja komunikācija ne tikai starp lektoriem un auditoriju, bet

arī starp dažādu institūciju pārstāvjiem. Gan mācību dalībnieku anketēšanas rezultāti, gan mācību gaitā uzdotie jautājumi, viedokļi un komentāri veicināja savstarpējo informācijas apmaiņu. Piemēram, daudzi tiesību aizsardzības institūciju pārstāvji norādīja, ka mācībās ir jāsniedz vairāk praktiskas informācijas (iespējami balstoties Latvijas pieredzē kriminālprocesu jomā) par izmeklēšanas metodēm un pierādījumu bāzi, tiesību normu ieviešanu praksē, kā arī nepieciešamību iesaistīt mācībās prokurorus un tiesnešus, lai veicinātu kopīgu izpratni noziedzīgu nodarījumu prevencijā un apkarošanā. Mācībās identificēti arī vairāki risināmie jautājumi, kas saistīti ar informētības paaugstināšanas un mācību pasākumu veikšanu. Viens no tādiem jautājumiem ir dažu muzeju nekorektā prakse — pieņemt dāvinājumā personu atnestās senlietas, nepārbaudot senlietu izcelsmi un nepaziņojot par tām NKMP, kā arī neinformējot par aizdomīgiem piedāvājumiem tiesību aizsardzības iestādes. No vienas puses, ir saprotamas muzeju vēlmes, darbojoties ierobežotu resursu apstākļos, papildināt arheoloģiskās kolekcijas, veicināt labas attiecības ar iedzīvotājiem un saglabāt senlietas (daži muzeju pārstāvji norādīja, ka, atraidot piedāvājumu, persona, kas atnesusi senlietas, var tās izmest vai censties pārdot u.tml.), taču, no otras puses, šāda rīcība ir pretrunā likuma normām,⁶¹ sekmē apšaubāmas izcelsmes priekšmetu nonākšanu muzeju kolekcijās, kā arī netieši atbalsta nelikumīgu izrakumu veikšanu un negodprātīgu metāla detektoru izmantošanu.⁶² Dažkārt atradēji nodod valstij (muzejiem) mazāk vērtīgās senlietas, pārējo paturot sev (iespējams pārdošanas nolūkā)⁶³ vai arī saistot to ar reputācijas glābšanu un satraukumu par iespējamo saukšanu pie atbildības par Krimināllikuma 229.¹ panta pārkāpumu.⁶⁴ Godīgs senlietas atradējs ne tikai informē par atradumu, bet arī paziņo, kurā vietā atradums ir izdarīts, jo senlietas atrašanās vietas noteikšana var būt vērtīgāka par pašu atradumu (piemēram, veicot

izpēti, var tikt atklāts jauns kultūras piemineklis). Neapšaubāmi, sadarbība ar senlietu atradējiem ir jāattīsta un godprātīgie atradēji jāuzslavē. Institūcijām ir jāmeklē un jānosaka optimāli sadarbības ceļi, lai, darbojoties saskaņā ar likumu, veicinot arheoloģiskā mantojuma saglabāšanu un izpēti, atbalstot godīgus senlietu atradējus un vēstures entuziastus, nesniegtu atbalstu negodprātīgām personām, kas nodara postījumus arheoloģiskajam mantojumam, apgāna senkapus un piesavinās sabiedrībai piederošas senlietas, pēc tam “uzdāvinot” tās valstij. Tieši mācības un informētības paaugstināšanas pasākumi, kuros iesaistāmi gan institūciju pārstāvji, gan plašāka sabiedrība, palīdz izstrādāt efektīvu sadarbības veidu, veicinot arheoloģiskā mantojuma aizsardzību.

Lai gan mācībās piedalījās samērā liels dalībnieku skaits, ņemot vērā gan kadru mainību institūcijās, gan to, ka salīdzinājumā ar citiem likumpārkāpumiem, tādi likumpārkāpumi, kas apdraud kultūras mantojumu tiek izdarīti retāk (tātad lielākā daļa darbinieku nesastopas ar tiem ikdienā), tomēr jāsecina, ka īstenoto pasākumu daudzums un regularitāte nav pietiekama, lai saglabātu institūciju darbinieku zināšanu līmeni šajā jomā augstā līmenī.

Prakse liecina, ka iedzīvotāju, komersantu, citu personu, kā arī iesaistīto institūciju informētības līmeņa paaugstināšana notiek pārsvarā ar informatīvo materiālu palīdzību.⁶⁵ Pēdējos gados, izstrādāti vairāki informatīvie materiāli, tostarp “Apdraudēto Latvijas arheoloģisko senlietu katalogs” (latviešu, angļu un krievu valodā) un materiāli “Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites novēršana”, kas ir domāti gan plašākai auditorijai, gan arī specifiski mākslas un antikvāro priekšmetu tirgus dalībniekiem.⁶⁶ Būtiski ir ne tikai izstrādāt informatīvos materiālus, bet arī efektīvi izplatīt tos mērķauditorijai. Piemēram, “Apdraudēto Latvijas arheoloģisko senlietu katalogs” izplatīts ne tikai Latvijas auditorijai, bet, pateicoties tā tulkojumam angļu valodā, t.sk. ar Interpola un UNESCO starpniecību, tas tika

izplatīts starptautiski, kā arī iekļauts Interpola Ģenerālsekretariāta interneta vietnē. Latvijas izcelsmes arheoloģiskas senlietas tiek nelikumīgi tirgotas ārzemēs, Latviju apmeklē ārvalstu tūristi, tāpēc ir svarīgi, ka informatīvie materiāli bez latviešu valodas, būtu pieejami vismaz vēl angļu valodā. Jāņem vērā, ka ne visi potenciālie informatīvo materiālu lietotāji izmanto interneta pakalpojumus, sociālos tīklus u.tml. (attālāk dislocēto arheoloģisko senvietu tuvumā dzīvojošām personām var nebūt interneta pieslēgums vai dators), tāpēc ir lietderīgi izplatīt attiecīgu informāciju svarīgām mērķauditorijām arī drukātā veidā.

Jāņem vērā, ka informatīvie pasākumi nav saistāmi tikai ar informatīvo materiālu izplatīšanu, jo nepastarpinātai savstarpējai komunikācijai, skaidrojumu sniegšanai, plašākām atbildēm uz mērķauditorijas pārstāvju uzdotajiem jautājumiem ir neatsverama nozīme.⁶⁷ Personiskas komunikācijas ceļā iedzīvotāji, komersanti un citas personas var uzdot jautājumus vai dalīties svarīgā informācijā, kura, iespējams, nenonāktu atbildīgo institūciju rīcībā, ja komunikācija notiktu tikai ar informācijas nesēju starpniecību. Īpaši svarīgi rīkot informatīvos pasākumus reģionālā un pat lokālā līmenī, tādējādi gan veicinot tiesību aizsardzības/ kontrolējošo un kultūras jomas institūciju savstarpējo sadarbību, gan sadarbību ar iedzīvotājiem, uzņēmējiem, kultūras pieminekļu īpašniekiem un citām personām. Informatīvo materiālu un pasākumu saturs var attiekties uz dažādiem jautājumiem — ko darīt, atrodot priekšmetu, kas līdzīgs arheoloģiskai senlietai, kā rīkoties, pamanot personas, kas veic vai, iespējams, plāno veikt nelikumīgus izrakumus, kā notiek informācijas apmaiņa un savstarpējā palīdzība starp muzejiem un policiju (piemēram, kā muzeji sniedz informāciju par aizdomīgiem darījumiem vai to mēģinājumiem un kā policija iesaka aizsargāt muzejus no zādzībām un citiem likumpārkāpumiem) u.c. Bez informācijas apmaiņas par veicamajām darbībām un

sadarbības shēmām, nepastarpināta komunikācija ļauj apmainīties ar kontaktinformāciju, kas var būt īpaši noderīga, ja nepieciešams ātri rīkoties, taču laika ir maz.

Perspektīvs informētības līmeņa paaugstināšanas pasākumu virziens ir kultūras (t.sk. arheoloģiskā) mantojuma objektu sociāli ekonomiskā potenciāla attīstība. Svarīgi ir veidot izpratni par to, ka kultūras pieminekļi nav tikai saimnieciskas darbības ierobežojums to īpašniekiem (ko var nesegt attiecīgie nodokļu atvieglojumi),⁶⁸ bet tie var sniegt arī ekonomisko labumu. Informācijas izplatīšana par veiksmes stāstiem, labāko praksi kultūras pieminekļu pārvaldībā, publiskās privātas partnerības sniegtām iespējām, finansējuma piesaistes iespējām u.c. aspektiem var palīdzēt gan publiskiem, gan privātiem kultūras pieminekļu īpašniekiem, gan sabiedriskām organizācijām pārdomāt to īpašumā esošo objektu attīstības iespējas, uzsākt izstrādāt un īstenot projektus, tādējādi veicinot kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla efektīvu izmantošanu.

Diskusija un secinājumi

Veiktās izpētes ierobežojumi. Būtiskākais ierobežojums ir iepriekšēju zinātnisko pētījumu un teorētisko darbu trūkums par arheoloģiskā mantojuma aizsardzības un tā sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības problemātiku Latvijā, kā arī empīrisko datu nepietiekamība. Daži zinātniskie darbi par minēto tēmu izstrādāti pirms 10–20 gadiem. Kopš tā laika varēja notikt nozīmīgas izmaiņas. Esošajā publikācijā ir mazāk atspoguļots pašvaldību, nevalstisko, profesionālo organizāciju un kultūras pieminekļu īpašnieku viedoklis, autors galvenokārt ir pievērsies kontrolējošo institūciju darbības izpētei, un publikācijai ir ierobežots apjoms. Šim aspektam ir jāvelta lielāka uzmanība turpmākajā izpētē, it īpaši, vērtējot kultūras mantojuma sociāli ekonomiskā potenciāla attīstības iespējas.

Secinājumi un priekšlikumi. Būtiskākais faktors arheoloģiskā mantojuma aizsardzī-

bas nodrošināšanā ir dažādu iesaistīto pušu izpratne par to kā vērtību. Bez sabiedriskā atbalsta kontrolējošo institūciju darbības kultūras mantojuma aizsardzības jomā ir lemtas neveiksmi. Sabiedriskas izpratnes veicināšanas darbs ir uzsākts, taču nepieciešams plašāk attīstīt informatīvos pasākumus, skaidrojot ne tikai kultūras mantojuma saglabāšanas nepieciešamību, bet, apelējot pie dažādu iesaistīto pušu interesēm, labākās prakses un veiksmes stāstiem,⁶⁹ sasaistīt kultūras mantojuma aizsardzības aspektu ar tā sociāli ekonomiskā potenciāla attīstību.

Kultūras, t.sk. arheoloģiskā mantojuma aizsardzībai ir starpdisciplinārs un starpinstitūciju raksturs, tādējādi tā nevar tikt efektīvi nodrošināta tikai viena resora un jomas (piemēram, kultūras) ietvaros, atrauti no citiem resoriem un jomām (ieکشلیetu, tieslietu u.c.). Aizsardzības pasākumiem jābalstās situācijas analīzē un zinātniskajā izpētē, iesaistot ieinteresētās puses: iedzīvotājus, komersantus, pašvaldības, nevalstiskas, reliģiskas un citas organizācijas, speciālistus u.c. Tādējādi ir vitāli svarīgi nodrošināt iesaistīto institūciju, organizāciju un personu darbības koordināciju (t.sk. identificējot risināmos jautājumus dažādās jomās: apmācība, informatīvas kampaņas, zinātniskas izpētes virzieni, kriminālprocesuālie un administratīvie jautājumi u.c.). Nav nepieciešams veidot jaunas institūcijas, kas veiktu šādu darbības koordināciju, visticamāk pietiktu ar to, ka koordinācijas funkcijas deleģētu kādai no esošajām institūcijām, vai izveidojot starpinstitūciju konsultatīvu padomi un iekļaujot tajā ne tikai kontrolējošo institūciju pārstāvjus, bet arī sociālos partnerus, nevalstiskas un profesionālas organizācijas, akadēmisko un pētniecisko institūciju pārstāvjus. Koordinēšanas procesam ir jābūt nepārtrauktam.

Starpinstitūciju sadarbībai ir jābalstās stingri noteiktos principos. Prakse rāda, ka vislabāk savstarpējo sadarbību juridiski nostiprināt (nevis balstīt tikai personiskos kontaktos), katrai sadarbības pusei apzino-

ties tās veicamās funkcijas un uzdevumus.

Ne mazāk svarīga ir starptautiskas sadarbības attīstība un stiprināšana, jo Latvija ir neliela valsts, valstī faktiski nepastāv arheoloģisko senlietu tirgus un prakse rāda, ka Latvijas izcelsmes senlietas pārsvarā tiek nelikumīgi realizētas ārvalstīs vai ārvalstu pircējiem. Ārvalstu institūcijas, it īpaši ņemot vērā izplatīto informāciju par apdraudētām Latvijas arheoloģiskām senlietām, pievērš uzmanību izņemtiem/ konfiscētiem artefaktiem, kuriem, iespējams, ir Latvijas izcelsme, un informē par tām Latvijas institūcijas.⁷⁰

Izpētē noskaidrots, ka, pastāvot iespējām apstrādāt un izanalizēt dažāda veida statistisko informāciju kultūras mantojuma aizsardzības jomā, tas netiek darīts plānveidīgi un koordinēti, lai gan attiecīgo datu analīze var būtiski palīdzēt noteikt risināmos jautājumus un virzīt pieejamos resursus to risināšanai. Šādi dati, piemēram, attiecas uz:

- reģistrētiem postījumiem arheoloģiskajos pieminekļos, kriminālprocesu uzsākšanu, nodošanu kriminālvajāšanai un iztiesāšanai (pēc attiecīgajiem Krimināllikuma pantiem (piemēram, nelikumīgas darbības ar valsts aizsardzībā esošu kultūras pieminekli) kvalificēto uzsākto kriminālprocesu ir daudz, taču lielākā to daļa tiek apturēta, līdz kriminālvajāšanai nonāk vien nedaudzi un līdz iztiesāšanai — kriminālprocesu minimums);
- nodarīto ekonomisko zaudējumu (arheoloģiskajam mantojumam nodarītie zaudējumi finansiālā izteiksmē) apmēru. Šāda informācija (kopā ar datiem par kultūrvēsturiskas un zinātniskas vērtības zudumu) var t.sk. palīdzēt celt izpratni par kaitējumu, kas nodarīts sabiedrībai un tautsaimniecībai noziedzīgo nodarījumu rezultātā. Jāņem vērā, ka kultūras pieminekļi ir ne tikai to tiešo īpašnieku īpašums, bet tie pieder arī sabiedrībai un tai ir tiesības zināt par nodarītiem zaudējumiem (kaut vai tikai publiskajam īpašumam,⁷¹ par kuru

uzturēšanu un savešanu kārtībā iedzīvotāji maksā nodokļus);

- noteikšanu, vai noziedzīgais nodarījums, kas kvalificēts pēc Krimināllikuma 228. panta (Kapa un liķa apgānīšana) izdarīts kultūras pieminekļi (senkapos). Lai iegūtu šos datus automatiskajā režīmā (pašlaik to var izdarīt vien manuāli, kas ir resursietilpīgs process), nepieciešams iekļaut attiecīgu pazīmi Iekšlietu ministrijas Informācijas centra informācijas sistēmās.

Iesaistīto institūciju profesionālās kompetences faktors ir viens no noteicošajiem kultūras mantojuma aizsardzības nodrošināšanā. Mācību un pieredzes apmaiņas jomas skar gan tehniskos, gan organizatoriskos, gan metodoloģiskos, gan it īpaši — normatīvos aspektus, izmeklēšanas metožu un pierādījumu bāzes aspektus. Lai gan Latvijas normatīvais regulējums kultūras mantojuma aizsardzības jomā ir kopumā progresīvs (pilnveidojumi ir nepieciešami, taču tā nav šī raksta tēma), no īstenoto mācību dalībniekiem ir saņemti jautājumi un komentāri par vairāku tiesību normu ieviešanu praksē. Svarīgas mācību tēmas ir starpinstitūciju sadarbība nacionālā un starptautiskā līmenī (tā kļūst arvien svarīgāka, ievērojot Latvijas pievienošanas starptautiskām konvencijām), savstarpēja informācijas apmaiņa, sadarbība ar senlietu atradējiem u.c. Mācībās un pieredzes apmaiņas pasākumos ir jāiesaista ne tikai tiesību aizsardzības iestāžu darbinieki, bet arī prokurori un tiesneši, veicinot savstarpējo dialogu un vienotu izpratni dažādos jautājumos. Mācības, it īpaši tiesību aspektu jomā, ir svarīgas kultūras jomas iestādēm (piemēram, muzejiem). Liela loma mācību īstenošanā ir NKMP pārstāvjiem, kuri var sniegt metodoloģiska rakstura informāciju par nodarīto zaudējumu aprēķināšanu, būtisku kaitējumu u.c. aspektiem. Mācībās ir jāiesaista ne tikai publisko institūciju darbinieki, bet arī komersanti, nevalstisko un profesionālo organizāciju pārstāvji, kultūras pieminekļu īpašnieki u.c. Neatsverama loma ir institūciju un citu

iesaistīto pušu foruma iespējām, ko piedāvā mācības un pieredzes apmaiņas pasākumi. Ņemot vērā kadru mainību institūcijās, kā arī to faktu, ka salīdzinājumā ar citiem likumpārkāpumiem kultūras mantojumu apdraudoši likumpārkāpumi tiek izdarīti retāk, profesionālo zināšanu līmeņa noturēšanas nolūkā mācības un pieredzes apmaiņas pasākumus jāorganizē biežāk, tie jābalsta Latvijas un starptautiskajā praksē, jāveido izteikti praktiski un jāpieaicina to īstenošanā jomas profesionāļi, eksperti un pētnieki.

Pateicība

Autors izsaka pateicību Nacionālai kultūras mantojuma pārvaldei un Valsts policijai par statistisko datu sniegšanu un šo institūciju pārstāvjiem par informācijas sniegšanu interviju gaitā, Latvijas Republikas Prokuratūrai un tās pārstāvim par informācijas sniegšanu interviju gaitā, Vidzemes rajona tiesai un Zemgales rajona tiesai par atļauju iepazīties ar krimināllietu materiāliem, Iekšlietu ministrijas Informācijas centram un Tiesu administrācijai par statistisko datu sniegšanu.

Avoti un piezīmes

- ¹ http://www.ambermarks.com/Piemineklu-Veidi/VidPilis/_Vidpilis_Tabula.htm. Sk. 2020. g. 8. aug.
- ² Pieminekļu saraksts. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes dati. <https://is.mantojums.lv>. Sk. 2020. g. 8. aug.
- ³ T.i., kultūras pieminekļi Latvijas Republikas likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" (pieņemts 1992. g. 12. febr., spēkā no 1992. g. 10. marta) 2. panta izpratnē. <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>.
- ⁴ Pieminekļu saraksts., op. cit.
- ⁵ Projekts "Latvijas pilskalni". <https://www.latvijas-pilskalni.lv/jaunatklatie-pilskalni-2019-gada/>. Sk. 2020. g. 8. aug.
- ⁶ Nacionālā muzeju krājuma kopkataloga dati (arheoloģiskas kolekcijas ir 32 muzejos). <https://www.nmkk.lv/Search/Item->

- SummaryByCollectionsForm.aspx; *Latvijas muzeju nozīme dažādām sabiedrības mērķgrupām: muzeju un sabiedrības mijiedarbība*. Pētījuma rezultātu ziņojums. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2018, 34. lpp. https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/Nozares/Muzeji/petijumi/_LKA%20ZPC_Muzeju%20p%C4%93t%C4%ABjums%202018.pdf. Sk. 2020. g. 8. aug.
- Sk. arī Noskaidroti pērn apmeklētākie muzeji. LETA, 2019. g. 15. maijs. <https://www.la.lv/noskaidroti-pern-apeklelaki-muzeji>. Sk. 2020. g. 8. aug. Turaidas muzejrezervāts un Rundāles pils muzejs ir apmeklētākie Latvijas muzeji arī 2018. g.
- ⁷ European Group on Museum Statistics dati. https://www.egmus.eu/nc/en/statistics/complete_data/. Sk. 2020. g. 8. aug. Ne visas Eiropas valstis sniedza datus.
- ⁸ Brodie N. *Archaeological Looting and Economic Justice*. Cultural Heritage Management: A Global Perspective, 2010, p. 261–277. <https://dx.doi.org/10.5744/florida/9780813034607.003.0021>. Sk. 2020. g. 8. aug.
- ⁹ Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes dati sniegti pēc A. Kairiša pieprasījuma 2015.–2020. gadā.
- ¹⁰ Piem., atgādinājums par metāla detektoru lietošanas ierobežojumiem. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes informācija 2020.g. 30. apr. <https://mantojums.lv/lv/jaunumi/atgadinajums-detektor/>. Sk. 2020. g. 8. aug.
- ¹¹ Iekšlietu ministrijas Informācijas centra kriminālās statistikas dati. <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/kriminala-statistika>. Sk. 2020. g. 8. aug.
- ¹² Termins “apstrāde” šeit un turpmāk lietots pēc analogijas ar Eiropas Parlamenta un Padomes regulas (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula), OV L 119, 4.5.2016., 1./88. lpp. 4. panta otrajā punktā sniegto definīciju un attiecas uz jebkuru ar datiem vai datu kopumiem veikto darbību vai darbību kopumu, ko veic ar vai bez automatizētiem līdzekļiem: vākšanu, reģistrāciju, organizēšanu, strukturēšanu, glabāšanu, pielāgošanu vai pārveidošanu, atgūšanu, aplūkošanu, izmantošanu, izpaušanu, nosūtīt, izplatīt vai citādi darīt tos pieejamus, saskaņošanu vai kombinēšanu, ierobežošanu, dzēšanu vai iznīcināšanu.
- ¹³ “Par 1970. gada 14. novembra — UNESCO Konvenciju par kultūras priekšmetu nelikumīgas ieviešanas, izvešanas un īpašumtiesību maiņas aizliegšanu un novēršanu”. Latvijas Republikas likums (pieņemts 2018. g. 1. nov., spēkā no 2018. g. 15. nov.), pievienošanās konvencijai — 2019. g. 21. janv., konvenciju piemēro no 2019. g. 1. apr.; “Par 1995. gada 24. jūnija UNIDROIT Konvenciju par zagtajiem vai nelikumīgi izvestajiem kultūras priekšmetiem”. Latvijas Republikas likums (pieņemts 2018. g. 1. nov., spēkā no 2018. g. 15. nov.), pievienošanās konvencijai — 2019. g. 8. febr., konvenciju piemēro no 2019. g. 1. aug.
- ¹⁴ “Par Eiropas Padomes Konvenciju par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar kultūras vērtībām” (TA-513). Likumprojekts. Atbalstīts Ministru kabineta 2020. g. 28. apr. (protokols Nr. 28, 15. paragrāfs). Konvencija no Latvijas puses tika parakstīta 2018. g. 22. febr., taču tā jāratificē Latvijas Republikas Saeimā, tāpēc ir izstrādāts īpašs likumprojekts.
- ¹⁵ Piem., lai izvērtētu Latvijas normatīvā regulējuma atbilstību “Eiropas Padomes Konvencijas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar kultūras vērtībām” normām, Tieslietu ministrijā tika izveidota darba grupa ar pārstāvjiem no Kultūras ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Valsts policijas, Ģenerālprokuratūras, NKMP, tiesām un advokatūras. Likumprojekta “Par Eiropas Padomes Konvenciju par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar kultūras

- vērtībām" sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija), 2020. g. 18. 3. marts.
- ¹⁶ Piem., 2018. g. 23.–24. janv. Valsts administrācijas skolā organizēts "Starptautisks mācību seminārs par ēnu ekonomikas izpausmēm kultūras priekšmetu aprites jomā", kas bija saistīts ar pievienotās UNESCO 1970. gada un UNIDROIT 1995. gada konvencijām un to ieviešanas aspektiem. <https://www.vas.gov.lv/lv/projekta-aktualitates?190>. Sk. 2020. g. 22. aug.; 2018. g. 11.–12. dec. Valsts administrācijas skolā organizēts starptautisks mācību un pieredzes apmaiņas seminārs par ēnu ekonomikas mazināšanu kultūras īpašuma aprites jomā, kas bija saistīts ar sagatavojamos Eiropas Padomes Konvencijas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar kultūras vērtībām, ratifikācijai. <https://www.vas.gov.lv/lv/projekta-aktualitates?236>. Sk. 2020. g. 22. aug. Abi pasākumi organizēti ESF projekta "Valsts pārvaldes cilvēkresursu profesionālā pilnveide korupcijas novēršanas un ēnu ekonomikas mazināšanas jomā" (Nr.3.4.2.0/15/l/002) ietvaros.
- ¹⁷ Piem., Throsby D. Heritage Economics: A Conceptual Framework. In Licciardi G., Amirtahmasebi R. *The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development*. Urban Development., Washington, DC: World Bank, 2012, p. 45–74. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286>. Sk. 2020. g. 9. aug.
- ¹⁸ Kairiss A. Exploring the Research Question of the PhD thesis. Riga Technical University, 2020. Sk. arī Kairiss A., Oļevska I. (2020). Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management*, 2020, 8 (1), 51. lpp. <https://content.sciendo.com/view/journals/bjreecm/8/1/article-p45.xml> Sk. 2020. g. 24. aug. leklājumā publikācija sarakstu, uz kurām pamatojoties veikts kontentanalīzes pētījums.
- ¹⁹ Piem., Throsby 2012, op. cit., 45.–74. lpp.
- ²⁰ Ibid., 45.–74. lpp.
- ²¹ Piem., Pūķis M. Kultūras mantojuma sociālā un ekonomiskā loma. Pētījums, 2011, 15–16 lpp. <https://mantojums.lv/lv/petijumi/>. Sk. 2020. g. 15. aug.
- ²² Par pamatu izmantoti šādi avoti: Brodie, op. cit. 261–277. lpp. Pūķis 2011, op. cit. Sk. arī Kairiss A., Oļevska I. Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management*, 2020, 8(1):59. <https://content.sciendo.com/view/journals/bjreecm/8/1/article-p45.xml>. Sk. 2020. g. 24. aug.
- ²³ "Par kultūras pieminekļu aizsardzību", op. cit., 7. panta pirmā daļa.
- ²⁴ Piem., Zilgalvis J. Mālpils muižas parks no 18. gadsimta līdz mūsdienām. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. 2020, 74 (1), 6. Spuleniece I. Bitiniece D. Jansone I. Aiziet ļaudis, aiziet muižas. Laikraksts Viduskurzemei *Kurzemieks*, 2019. g. 28. okt. <https://www.kurzemieks.lv/lai-laukinepaliek-bez-cilv%C4%93kiem/10742-aiziet-laudis-aiziet-muizas/>. Sk. 2020. g. 15. aug.; Kalkūnes muižas pils. *Visitdaugavpils.lv*. <https://www.visitdaugavpils.lv/turisma-objekts/kalkunes-muizas-pils/>. Sk. 2020. g. 15. aug.
- ²⁵ Kairiss A. Crime Against Cultural Property: Finding Solutions. In: *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza, zapobieganie, zwalczanie*. Pod redakcją Trzcieskiego M., Jakubowskiego O. Wrocław: Beta-druk, 2016, p. 63–76; sk. arī Iekšlietu ministrijas Informācijas centra statistisko informāciju "Zudušie kultūras priekšmeti". <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/zudusie-kulturas-prieksmeti>. Sk. 2020. g. 15. aug.
- ²⁶ Piem., Vēbere I. Trīs gadu laikā policija atsavinājusi 4000 nelikumīgi iegūtu

- kultūrvēsturisku priekšmetu. TV3 ziņas, 2019. g. 10. dec. <https://skaties.lv/zinas/latvija/tris-gadu-laika-policija-atsavinajusi-4000-nelikumigi-iegutu-kulturvesturisku-prieksmetu/>. Sk. 2020. g. 15. aug.
- ²⁷ Sk. "Par kultūras pieminekļu aizsardzību", op. cit. 7. nodaļa: "Administratīvie pārkāpumi kultūras pieminekļu aizsardzības jomā un kompetence administratīvo pārkāpumu procesā".
- ²⁸ Krimināllikums. Latvijas Republikas likums, pieņemts 1998. gada 17. jūn., spēkā no 1999. gada 1. apr. <https://likumi.lv/ta/id/88966-kriminallikums>; sk. arī Iekšlietu ministrijas Informācijas centra statistisko informāciju "Kriminālā statistika", op. cit. Sk. 2020. g. 15. aug.
- ²⁹ Iekšlietu ministrijas Informācijas centra pārstāvja 2020. gada jūlijā sniegtā informācija.
- ³⁰ Intervija ar NKMP Arheoloģijas un vēstures daļas vadītāju S. Zirni 2020. g. 28. jūl. (intervēja A. Kairišs un I. Oļevska).
- ³¹ Piem., Zemgales rajona tiesas lietas materiāli (Lietas arhīva Nr. K73-1745-19/22, 2019. g. 17. jūl.); Valsts policijas pārstāvju viedoklis, 2020. g. 22. jūl. (intervēja A. Kairišs un I. Oļevska)
- ³² Valsts policijas sniegtā statistiskā informācija (pēc A. Kairiša pieprasījuma). 2020. g. 24. jūl.
- ³³ NKMP 2015.–2020. gadā sniegtā informācija (pēc A. Kairiša pieprasījuma). Attēlu izstrādāja A. Kairišs.
- ³⁴ Attēlu izstrādāja A. Kairišs pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra statistiskās informācijas "Kriminālā statistika", op. cit.; Iekšlietu ministrijas Informācijas centra 2020. g. 13. jūl. 8. martā sniegtās informācijas (pēc A. Kairiša pieprasījuma), kā arī Tiesu informācijas sistēmas datiem (Tiesu administrācijas sniegtās informācijas pēc I. Oļevskas pieprasījuma).
- ³⁵ Iekšlietu ministrijas Informācijas centra statistika par zudušiem kultūras priekšmetiem. <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/zudusie-kulturas-prieksmeti>. Sk. 2020. g. 23. aug.
- ³⁶ Kriminālprocesa likums. Latvijas Republikas likums, pieņemts 21.04.2005, spēkā no 01.10.2005. <https://likumi.lv/ta/id/107820-kriminalprocesa-likums>, 400. pants.
- ³⁷ Kairišs A., Šulte A., Zirne S., Lūsēna E., Urtāns J. T. *Apraudēto Latvijas arheoloģisko senlietu katalogs* (publikācijas latviešu, angļu un krievu valodā). Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2016. <https://www.interpol.int/Crimes/Cultural-heritage-crime/Protecting-cultural-heritage>, <https://lka.edu.lv/lv/petnieciba/petijumu-projekti/akademiskie-petijumu-projekti/>, <https://mantojums.lv/lv/saites/>. Sk. 2020. g. 15. aug.
- ³⁸ Sk., piem., Kairišs A. Awareness Raising and Protection of Archaeological Heritage Culture Crossroads, 2017, vol.11. <http://www.culturecrossroads.lv/pdf/233/en>. Sk. 2020. g. 17. aug.
- ³⁹ Kairišs A., Oļevska I. op. cit. Damage to Archaeological Sites: Assessment Criteria and Situation in Latvia. *Baltic Journal of Real Estate Economics and Construction Management*, vol.8, issue 1. <https://content.sciendo.com/view/journals/bjre-ecm/8/1/article-p45.xml>. Sk. 2020. g. 24. aug.
- ⁴⁰ Vidzemes rajona tiesas lieta (lietas arhīva Nr. K08-0176-15; 30.11.2015), Vidzemes rajona tiesas lieta (lietas arhīva Nr. K71-0249-18/25; 10.04.2018), Vidzemes apgabaltiesas apelācijas lieta (lietas arhīva Nr. KA05-0099-18/13; 13.12.2018); Zemgales rajona tiesas lieta (lietas arhīva Nr. K73-1745-19/22; 17.07.2019).
- ⁴¹ Sk. Ministru kabineta 2006. g. 21. nov. noteikumu Nr. 956 "Noteikumi par Nacionālo muzeju krājumu" 90.¹ punktu un 6. pielikumu.
- ⁴² Vidzemes rajona tiesas lieta (lietas arhīva Nr. K08-0176-15; 30.11.2015), 1. sējums, 112. lp.
- ⁴³ "Par kultūras pieminekļu aizsardzību", op. cit., 7. panta ceturrtā daļa nosaka, ka "Arheoloģiskās senvietās zemē, virs zemes

- vai ūdenī atrastas senlietas (ar datējumu līdz 17. gadsimtam ieskaitot) pieder valstij, un tās glabā publiskie muzeji. Šis noteikums neattiecas uz senlietām, par kurām līdz 2013. gada 30. martam persona ir paziņojusi Nacionālajai kultūras mantojuma pārvaldei, kā arī uz senlietām, kuru likumīgu izcelsmi persona ir pierādījusi pēc 2013. gada 30. marta un saņēmusi par to Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes rakstveida apliecinājumu.” (pieņemts 1992. g. 12. febr., spēkā no 1992. g. 10. marta).
- ⁴⁴ Vidzemes apgabaltiesas apelācijas lieta (lietas arhīva Nr. KA05-0099-18/13; 13.12.2018).
- ⁴⁵ Institūciju un organizāciju saraksts nav izsmelošs, norādītas vien būtiskākās funkcijas un uzdevumi.
- ⁴⁶ Piem., Galgala L., Feldmanis K. Privātpersona muzejam nodod Baldonē atrastas 17. gadsimta monētas. *RE! Kultūras ziņas*, 2020. g. 18. aug. <https://www.lsm.lv/raksts/kultura/kulturtelpa/privatpersona-muzejam-nodod-baldone-atrastas-17-gadsimta-monetas.a370915/>. Sk. 2020. g. 20. aug.; Ambote S. Mantraču postījumiem vērsoties plašumā, mudina racējus sodīt bargāk. *LSM.LV*, 2015. g. 15. sept. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/zinu-analize/mantracu-postijumiem-ver-soties-plasuma-mudina-racejus-sodit-bargak.a145047/>. Sk. 2020. g. 20. aug.; Valsts policija Daugavpilī konfiscējusi ievērojamu skaitu arheoloģisko priekšmetu. *Diena*, 2018. g. 1. febr. <https://www.diena.lv/raksts/latvija/kriminalzinas/valsts-policija-daugavpili-konfiscejusi-iev-erojamu-skaitu-arheologisko-prieksmetu-14190190>. Sk. 2020. g. 20. aug.
- ⁴⁷ Piem., Orupe A. Melnos arheologus grib bremzēt ar bargākiem sodiem. *NRA.LV*, 2016. g. 6. dec. <https://nra.lv/latvija/193683-melnos-arheologus-grib-brem-zet-ar-bargakiem-sodiem.htm>. Sk. 2020. g. 20. aug.; Kriminālprocesu materiāli: Vidzemes rajona tiesas lieta (lietas arhīva Nr. K08-0176-15; 30.11.2015.), Vidzemes rajona tiesas lieta (lietas arhīva Nr. K71-0249-18/25; 10.04.2018), Zemgales rajona tiesas lieta (lietas arhīva Nr. K73-1745-19/22; 17.07.2019).
- ⁴⁸ 101 arrested and 19,000 stolen artefacts recovered in international crackdown on art trafficking. Interpol, 2020. g. 6.maijā. https://www.interpol.int/News-and-Events/News/2020/101-arrested-and-19-000-stolen-artefacts-recovered-in-international-crackdown-on-art-traffic-king?fbclid=IwAR0hdOBNEfro7weRJvPsm7NqAnPhxq4ZD-I2c95_nA55MwweyKbrMba_XU. Sk. 2020. g. 20. aug.
- ⁴⁹ “Par kultūras pieminekļu aizsardzību”, op. cit, 3¹-pants, 4. pants; Latvijas Republikas likuma “Pasta likums” (pieņemts 2009. g. 4. jūn., spēkā no 2009. g. 3. jūl.) 24. panta pirmās daļas 4. punkts; Ministru kabineta 2016. g. 20. dec. noteikumu Nr. 846 “Noteikumi par kultūras pieminekļu, tajā skaitā valstij piederošo senlietu, mākslas un antikvāro priekšmetu izvešanu no Latvijas un ieviešanu Latvijā” (spēkā no 2017. g. 1. janv.) 4. un 5. punkts; VAS “Latvijas pasts” informācija “Aizliegts sūtīt”. https://pasts.lv/lv/privatpersonam/noderigi/aizliegts_sutit/. Sk. 2020. g. 20. aug. Informācijā par pasta sūtījumu kontroles nepieciešamību pasta iestādēs saistībā ar senlietu (vai tām līdzīgu priekšmetu) pārsūtīšanu, kā arī procedūras izstrādi/ieviešanu, kā pasta darbinieki paziņo par aizdomīgiem sūtījumiem, ir saņemta arī no Latvijas Republikas prokuratūras pārstāvja — prokurora intervijas 2020. g. 21. aug.; intervēja A. Kairiņa.
- ⁵⁰ “Krimināllikums”, op. cit. 229. un 229.¹ pants (grozījumi stājās spēkā 2018. g. 1. janv.).
- ⁵¹ Informēs par cīņu pret kultūras priekšmetu nelegālu apriti. NKMP, 2019. g. 4. dec. <https://mantojums.lv/lv/jaunumi/cina-pret-nelegalu-kulturas-prieksmetu-apriti/>. Sk. 2020. g. 20. aug.

- ⁵² Atsevišķas funkcijas un uzdevumi ir paredzēti Ministru kabineta 2003. g. 29. apr. noteikumos Nr. 241 “Kultūras ministrijas nolikums” (spēkā no 2003. g. 14. maija) un Ministru kabineta 2004. g. 9. nov. noteikumos Nr. 916 “Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldes nolikums” (spēkā no 2004. g. 13. nov.), taču tie ir vispārīgi un nav strikti saistāmi ar starpinstiūciju sadarbības koordināciju kultūras mantojuma aizsardzības jomā.
- ⁵³ Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam „Radošā Latvija”. Kultūras pieminekļu aizsardzības nozares stratēģija. Apstiprināta 2015. g. 20. nov., 4. lpp. <https://mantojums.lv/lv/attistibas-planosanas-dokumenti/>. Sk. 2020. g. 20. aug.
- ⁵⁴ *Ibid*, 13.–14. lpp.
- ⁵⁵ Aptauja veikta Valsts administrācijas skolas, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja un *ArtLaw.club* platformas organizēto mācību ietvaros (Rīgā, Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā 2019. g. 8. maijā un 8. okt.). Kopā atbildes sniedza 58 respondenti (muzeji — 18, NKMP — 11, Valsts policija — 9, Valsts ieņēmumu dienests (Muita) — 9, Latvijas Republikas Prokuratūra — 4, Kultūras ministrija — 2, bibliotēkas — 2, arhīvi — 1, Latvijas Zvērinātu notāru padome — 1, Latvijas Universitātes Latvijas Vēstures institūts — 1). Atbilde “Cits” iekļauj: pasažieru personiskas bagāžas kontroles trūkums uz iekšējas robežas; brīva preču kustība ES ietvaros; birokrātiska rakstura šķēršļi; mākslas dīleru tirgū nav vienojošas organizācijas; komersantu neiesaistīšana kultūras mantojuma aizsardzībā; iespēja netraucēti nelegāli tirgot Interneta vidē; nepietiekama starptautiskā sadarbība; nav valsts atbildības mehānisma par kultūras priekšmetu nodošanu valstij, ja persona tos iegūst. Aptauju veica un rezultātus apkopoja A. Kairišs un I. Oļevska.
- ⁵⁶ Sk. Kairišs 2017, op. cit., 28.–29. lpp.
- ⁵⁷ 2018. g. 23.–24. janv. Valsts administrācijas skolā organizēts “Starptautisks mācību seminārs par ēnu ekonomikas izpausmēm kultūras priekšmetu aprites jomā”. <https://www.vas.gov.lv/lv/projekta-aktualitates?190>. Sk. 2020. g. 22. aug.; 2018. g. 11.–12. dec. Valsts administrācijas skolā organizēts starptautisks mācību un pieredzes apmaiņas seminārs par ēnu ekonomikas mazināšanu kultūras īpašuma aprites jomā. <https://www.vas.gov.lv/lv/projekta-aktualitates?236>. Sk. 2020. g. 22. aug. Abi pasākumi organizēti ESF projekta “Valsts pārvaldes cilvēkresursu profesionālā pilnveide korupcijas novēršanas un ēnu ekonomikas mazināšanas jomā” (Nr.3.4.2.0/15/l/002) ietvaros.
- ⁵⁸ Pasākums organizēts ESF projekta “Valsts pārvaldes cilvēkresursu profesionālā pilnveide korupcijas novēršanas un ēnu ekonomikas mazināšanas jomā” (Nr.3.4.2.0/15/l/002) ietvaros.
- ⁵⁹ Valsts administrācijas skolas, Latvijas Nacionālā vēstures muzeja un *ArtLaw.club* platformas organizētas mācības (Rīgā, Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā (2019. g. 8. maijā un 8. okt.)).
- ⁶⁰ Intervija ar NKMP Arheoloģijas un vēstures daļas vadītāju S. Zirmi, 2020. g. 28. jūl. (intervēja A. Kairišs un I. Oļevska).
- ⁶¹ “Par kultūras pieminekļu aizsardzību”, op. cit. 17. panta (Jaunatklāto kultūras pieminekļu aizsardzība) otrā daļa: “Par objektiem, kuri atrasti zemē, virs zemes, ūdenī, būvēs vai to daļās un atliekās un kuriem varētu būt vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība, kā arī par to atrašanās vietu un apstākļiem atradējs nekavējoties, bet ne vēlāk kā piecu dienu laikā rakstveidā paziņo Nacionālajai kultūras mantojuma pārvaldei.”
- ⁶² Sk. piem., informāciju par Rumānijas muzeju praksi līdzīgā jomā: Ganciu I., Heritage for Sale! The Role of Museums in Promoting Metal Detecting and Looting in Romania. *Heritage*. 2018 (1): 437-452. <https://www.mdpi.com/2571-9408/1/2/29>. Sk. 2020. g. 22. aug.).
- ⁶³ Piem., Sprūde V. Priekules novadā atrod lielu romiešu naudas depoziātu. LA.LV,

2015. g. 29. janv. <https://www.la.lv/lai-migs-ieguvums-sarezgitos-apstaklos>. Sk. 2020. g. 22. aug.
- ⁶⁴ "Kriminālikums", op. cit. 229.¹ pants (Nelikumīgas darbības ar valstij piederošām senlietām): "Par valstij piederošu senlietu nelikumīgu iegūšanu, glabāšanu, pārvietošanu, pārsūtīšanu, atsavināšanu vai par to nelikumīgu izvešanu ārpus Latvijas Republikas — soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz vienam gadam vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu." Sk. arī: Brikmane E. *Kā rīkoties, ja atrasta vērtīga senlieta*. LV portāls, 2018. g. 8. maijs. <https://lvportals.lv/skaidrojumi/295381-ka-rikoties-ja-at-rasta-vertiga-senlieta-2018>. Sk. 2020. g. 22. aug.).
- ⁶⁵ Laiku pa laikam notiek arī klātienē pasākumi, piem., 2019. g. 30. okt. Finanšu izlūkošanas dienests sadarbībā ar NKMP un Izložu un azartspēļu uzraudzības inspekciju organizēja semināru komersantiem (Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas likuma subjektiem) par risku novērtējumiem noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas, terorisma un proliferācijas finansēšanas novēršanas jomā.
- ⁶⁶ Informatīvais materiāls "Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites novēršana". Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde, 2019. https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/vkpai_rekomendacijas/kulturas_prieksmetu_ivešanas_izvesanas_noteikumi.pdf. Sk. 2020. g. 22. aug.; Informatīvais materiāls "Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites novēršana". Padomi mākslas un antikvāro priekšmetu tirgus dalībniekiem. Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde, 2019. https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/vkpai_rekomendacijas/padomi_tirgus_dalibniekiem_par_nelikumigas_kp_aprites_noversanu.pdf. Sk. 2020. g. 22. aug.
- ⁶⁷ Šeit, protams, ir jāņem vērā reāla situācija, piem., *Covid-19* izplatīšanas novēršanas pasākumu ietvaros klātienē sanāksmes ir pakļautas ierobežojumiem
- ⁶⁸ Piem., (pētījuma vad. Dr. R.Karnīte). *Kultūras pieminekļu īpašnieku attieksme pret kultūras pieminekļu statusu kā apgrūtinājumu*. Rīga: Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts, 2002, 57.–58. lpp. https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/kultura_timekli/Kulturas_piemineklu_statusu_LZA_EI.pdf. Sk. 2020. g. 22. aug.
- ⁶⁹ Piem., Bormane A. *Kura pirmā – Grobiņa vai Kuldīga? Kā Latvijas pilsētām un objektiem veicas ceļā uz UNESCO pasaules mantojuma sarakstu*. LA.LV, 2019. g. 28. aug. <https://www.la.lv/ieausties-unesco-vertibu-tikla>. Sk. 2020. g. 22. aug.
- ⁷⁰ Piem., *EU CULTNET* (Neoficiāls tiesībsargsardzības iestāžu un zinātnības tīkls kultūras preču jomā) sanāksmes gaitā sniegtā informācija. Rumānija, Bukareste, 2019. g. 3.–4. apr.
- ⁷¹ Kultūrpolitikas pamatnostādnes, op. cit., 8. lpp. — 24,5% kultūras pieminekļu pieder valstij un pašvaldībām. Sk. 2020. g. 20. aug.

Par autoru

Andris Kairiņš ieguvis maģistra grādu socioloģijā Latvijas Universitātē (2002) un diplomu publiskajās tiesībās Latvijas Policijas akadēmijā (2006). Kopš 2019. gada viņš ir *PhD* oec. kandidāts Rīgas Tehniskajā universitātē.

Pašlaik viņš ir nacionālā ESF projekta vadītājs korupcijas un ēnu ekonomikas mazināšanas jomā, ar plašu pieredzi tiesībsargsardzības jomā, kā arī jurisprudencē un muzeju jomā. Viņš ir vairāku nacionālu un starptautisku pētījumu un tiesību aizsardzības projektu autors un

vadītājs. Viņa pētnieciskās intereses: materiālā kultūras mantojuma aizsardzības juridiskie, kriminoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti, kultūras mantojuma potenciāla attīstība. Publikāciju (publicētas Latvijā un ārvalstīs) autors par kultūras mantojuma aizsardzības risinājumiem un tiesībaizsardzības jautājumiem.

Andris ir Eiropas Arheologu asociācijas kultūras materiālu nelikumīgas tirdzniecības novēršanas komitejas priekšsēdētāja vietnieks un Latvijas Arheologu biedrības biedrs.

About the Author

Andris Kairišs received his Master's degree in sociology from the University of Latvia (2002) and Diploma in Law from the Police Academy of Latvia (2006). Since 2019, he has been a PhD oec. candidate at Riga Technical University.

Currently he is a manager of the nation-wide European Social Fund project in the field of reduction corruption and shadow economy. A. Kairišs has extensive experience in the law enforcement sector, as well as in the field of jurisprudence and museums. He is a developer and manager of several national and international research and law enforcement projects concerning protection of cultural heritage, reduction of illegal turnover of cultural objects, and information exchange regarding art and heritage crimes. His research interests relate to legal, criminological and socio-economic aspects of protection, as well as development of the potential of tangible cultural heritage.

A. Kairišs is the author of a range of publications (published in Latvia and abroad) concerning protection of cultural heritage and law enforcement issues. He is a vice-chair of the Community on Illicit Trade in Cultural Material of the European Association of Archaeologists and a member of the Latvian Society of Archaeologists.

FACTORS OF PROTECTION AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF LATVIA'S ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

Andris Kairišs

kairiss.andris@gmail.com

Summary

Keywords: *cultural heritage, protection of archaeological heritage, socio-economic factors, illegal excavations, damage to cultural objects, antiquities*

Protection of archaeological heritage and development of its socio-economic potential require a holistic approach, involving the public, private, and non-governmental sectors, as well as cooperation among various stakeholders. The aim of this article is to identify the most important factors that affect the preservation of the archaeological heritage and form the basis for its socio-economic development. The study uses thematic literature, analysis of the legal framework, criminal cases, documents and statistics, survey and interview materials, as well as elements of qualitative content analysis.

DAMAGE TO ARCHAEOLOGICAL SITES: ASSESSMENT CRITERIA AND SITUATION IN LATVIA

Andris KAIRIŠS¹, Irina OĻEVSKA²

¹Riga Technical University, Riga, Latvia

²Attorneys-at-law bureau Cobalt, Riga, Latvia

Corresponding author's e-mail: kairiss.andris@gmail.com

Abstract. The aim of the article is to reflect the necessity of introducing objective criteria in articulating monetary value of the damage caused to archaeological sites (immovable cultural monuments) as a result of illegal activities. The research focuses on the damage assessment criteria and resulting diminishment of economic value that are used in several countries, as well as examines the key interests and stakeholders in damage assessment process and outcome. It further describes the corresponding situation in Latvia, determines the existing challenges and proposes the basis for improvement in administrative and legal procedures. Methods applied in the research are literature review, legal framework and documentary analysis, statistical analysis and elements of qualitative content analysis. International intercomparisons have been made consulting with foreign experts. The essay is mostly done from legal and socio-economic point of view. The results of the research could be used for the purposes of amending legal regulation and damage assessment mechanisms.

Keywords: *Archaeological heritage, cultural heritage, cultural monuments, damage assessment, looting, socio-economic values.*

INTRODUCTION

Despite the fact that Latvia is a relatively small country, its cultural and historical heritage (including archaeological heritage) is quite rich. As of 18 May 2020, according to the information of the NCHB (SPCMR), there were 7361 immovable cultural monuments¹ in the SPCMR, while 2520 (or 34 %) of immovable monuments were archaeological.

From 2012 up to the first half of 2019 there have been fixed 135 occurrences of damage caused to archaeological sites as a result of illegal activities (Table 9, No. 8). Although data on illegally acquired archaeological antiquities are not listed in Latvia's official criminal statistics (Kairiss, 2016), the study (Nagle, 2016) revealed that, e.g., in 2014 a significant number of antiquities of the Latvian origin were illegally acquired and sold abroad. Even though the number of cases where

¹ According to Section 1 of Protection Law LV (Table 6, No. 15): *Cultural monuments are a part of the cultural and historical heritage - cultural and historical landscapes and individual territories (ancient burial sites, cemeteries, parks, places of historical events and the activities of famous persons), as well as individual graves, groups of buildings and individual buildings, works of art, facilities and articles with historical, scientific, artistic or other cultural value and the preservation of which for future generations is in conformity with the interests of the State and people of Latvia, as well as international interests.*

damage is caused to archaeological sites has decreased since 2016, the statistics² gives leave to make a conclusion that evaluation of the damage caused to archaeological heritage is a topical issue, which needs to be analysed and discussed: between 2017 and 2019 14 cases of destruction, damaging or desecration of a cultural monument were registered and there were also 251 registered cases of desecration of graves³ (Information centre of the Ministry of Interior of the Republic of Latvia, 2019).

Every cultural heritage site is important, whether it is a recognized world heritage site or a site of local significance. Each such a site has cultural, social and other value for the state and society that cannot always be quantified and expressed in monetary terms. However, damage to archaeological heritage sites must be remedied and the site restored as far as possible, so the damage determination from a financial point of view is imperative. Monetary valuation should be transparent and clear to realise how many resources it will take from the society to restore an object and possibly return its lost cultural, social and other values. That is why the determination of damage should be made on the basis of predefined objective criteria. This directly leads to the question of the economic value of cultural heritage, to which some of this article will be devoted.

The protection of cultural heritage is based on the recognition of its value in the society and the conviction of the need to preserve it. However, the looting of archaeological heritage through illegal excavations, the illicit trade in antiquities, and the damaging and destruction of archaeological sites show that the protection of cultural heritage must also be based on strict principles and the rule of law. Legal acts *inter alia* introduce procedural clarity by promoting a uniform approach and objectivity, which is essential, in particular, in the damage assessment process. It is not possible to regulate all aspects in detail by law, so as practice shows several countries have also introduced methodologies for assessing damage to cultural heritage sites (e.g., Lithuania, Moldova, etc.).

Judicial and legislative developments of the recent time lead to the currently developing international public policy over culture-sensitive cases and legislation. Having observed insufficiency in a sound and effective approach to culture-related cases throughout the field, this transnational public policy stems from the principles contained in the international legal regulation (e.g., Table 7, No. 1–3) as well as the instruments crafted by other stakeholders and moves to formation of a *lex culturalis* (Chechi, 2017/2018) – the aggregate of tailored rules aimed at bringing the uniqueness of cultural property to the fore. The need for such rules is especially obvious in the fields where national and international regulation is lacking. This insufficiency or even lack of a reliable approach to economically quantifying the

² It should be taken into account that statistical information provided by the NCHPB, the State Police and the Information Centre of the Ministry of the Interior does not coincide, see, e.g., (Kairiss, 2017).

³ Since the most frequently looted archaeological monuments are ancient burial places, it should be taken into account that at least part of these offences are qualified on the basis of other sections of the Criminal Law (Table 6, No. 10), e.g., Section 228, Part 3 (desecration of graves, funerary urns or interred or uninterred corpses related to stealing of a monument or funerary urn, or other objects placed on or in a grave or at a funerary urn). As an example, please see VRC judgement 2018 (Table 8, No. 9); ADC judgement 2015 (Table 8, No. 1).

cultural value of the damage caused and the liability for having caused it (Rodríguez Temiño, 2019) is universally observed over assessing damage caused by harmful human acts to archaeological heritage objects. However, as it will be explored below, credibility of such quantification is detrimental for the outcome of the corresponding court cases and asserting liability (McAllister & McManamon, 2007)

In the scientific literature, damage to archeological objects is mostly considered from the point of view of criminal law, as well as from the point of view of the value of illegally acquired archeological antiquities and lost scientific knowledge. The damage caused to immovable archeological objects is mostly viewed from the point of view of their loss of cultural and social value. Less attention is paid to quantifiable economic damage to the site itself and to the quantifiable socio-economic consequences of the damage, although recent events related to the damage and destruction of cultural heritage sites of the global importance, as well as case law⁴ clearly demonstrate the importance and need for such an analysis.

Despite the fact that damage to cultural objects is often related to the imposition of fines (as a kind of punishment) on the offender, in this article the authors do not analyse the aspect of punishment, focusing on the assessment of damage to the cultural object itself.

The aim of this paper is to lay a foundation for the necessity of the objective assessment criteria of the damage caused by illegal human intervention to immovable archaeological objects. While basically analysing the situation in Latvia, this paper also briefly observes corresponding assessment criteria applied in several European Union member states and Eastern European countries – non-EU member states.⁵

To reach the aim, the following tasks have been set during the research:

- to demonstrate why the assessment of the damage caused by illegal human intervention to immovable archaeological objects and the use of the corresponding assessment criteria are important;
- to indicate the main assessment criteria used;
- to analyse legal and other related aspects regarding damage assessment in Latvia;
- to indicate existing challenges regarding efficiency of the damage assessment in Latvia, and provide major recommendations.

For the purposes of the present research, apart from scientific literature on the subject, the authors have analysed the existing methodologies and guidelines on criteria and conditions for evaluation of cultural heritage assets, statutory requirements for monetary evaluation of cultural monuments, most common valuation methods of immovable archaeological objects (e.g., scientific articles, damage assessment reports, explanations and clarifications provided by

⁴ For instance, see the Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi (Table 8, No. 8)

⁵ From January to May 2020 the authors addressed cultural heritage protection institutions and experts of 25 countries (incl. 24 member states of the European Union) with the questions of existence of statutory rules over and applicability of damage assessment criteria to cultural heritage sites. 7 countries responded. The obtained information is referred to in the article along with the links to respective legal regulations and other materials.

representatives of public institutions responsible for damage assessment throughout Europe), reports of supervisory authorities, as well as available statistical data on Latvian cultural monuments, types of damage done to them, criminal and court statistics in Latvia regarding illegal actions against cultural heritage objects.

Up to the authors' knowledge there has been no research made in Latvia with regard to assessment of the damage caused to archaeological heritage; therefore, this article is probably the first step in trying to seize the point of the matter.

1. DAMAGE ASSESSMENT: WHY AND HOW SHOULD IT BE DONE?

Economic Value of Immovable Cultural Monuments

From the economical point of view, cultural heritage (or "goods"), like environmental heritage, represents typically public goods characterised by the non-rival consumption (Navrud, 2005) and the non-use value (Navrud, 2005; Tuan, Navrud, 2008). At the same time, cultural objects possess certain distinctive features, such as historical dimension, uniqueness and often the abiotic nature (Nijkamp, 2012). Therefore, market-based valuation approaches are not applicable to non-use values of cultural heritage assets. Several other methods are used most frequently to measure this kind of values (based on New Zealand Institute of Economic Research, 2018; Nijkamp, 2012; Rypkema, 2012):

- **Stated Preference Method**, based on responses to hypothetical questions, allows singling out both the current and potential values of particular sites. One type of the stated preference method is contingent valuation, where respondents are asked to respond on the willingness to pay for or willingness to accept (with compensation) the presented outcome. Some limitations of this evaluation method lie in possible overstating of non-use values of the objects, reflecting present values combined with bequest values⁶, as well as difference between stated willingness to pay and willingness to accept, as paying has a limit caused by income availability while receiving has not. The other type of stated preference method is a choice modelling technique where respondents are presented with a range of discrete alternatives from which respondents are asked to choose their most preferred alternative.
- **Travel Cost Method**, which evaluates the costs a person who wants to pay for visiting a particular site. The limitations of this method include complexity of a precise analysis in case of multipurpose trips (when the tourist intends to visit multiple heritage objects), estimation of the role of social externalities (company or group of people the tourist is travelling with) and opportunity costs (value of time of a tourist).
- **Hedonic Price Method**, which identifies the internal and external values of a particular site and the contribution of each component to the overall value of the site.

⁶ Bequest value (or bequest earnings) is value people put on preserving particular good for the future generations (see, for instance, Gisselman *et al.*, 2017).

As archaeological sites are part of cultural heritage objects, they are fully subject to the same economic value as cultural heritage sites in general, incl. also non-use value. Archaeological sites, however, have a specific feature that is applicable to them to a large extent: they have not only asset but also commodity value (Brodie, 2010). Commodity value refers to the acquisition of antiquities from archaeological sites primarily for the purpose of selling them. Due to the commodity value of archaeological sites, they often become victims of illegal excavations. Illegal excavations, the accompanying illegal acquisition of antiquities and the destruction of an archaeological site not only deplete the commodity value of the site, but definitely affect its asset value negatively, as well as reduce or destroy its non-economic value (symbolic, aesthetic, etc.).

Monetary estimation of the non-use values could be done just approximately. Taking into account the historic, cultural, symbolic and other functions of cultural heritage, for many people, cultural heritage sites seem invaluable, and the very question of valuing them in monetary terms may sound somewhat blasphemous. For example, how can the loss of the Amber Room, for example, be assessed in financial terms, as the entire humanity lost part of its history and culture? On the other hand, if all cultural heritage sites are priceless, the question of relativity arises, e.g., if all ancient burials are priceless, is the loss of the Great Pyramid of Cheops comparable to the loss of an ancient burial where some unknown warriors or farmers were buried? Is the loss of any spearhead from the Roman Empire times comparable to the loss of the Lance of Longinus? If all such objects are already invaluable, then it is as if all these objects should not be valued, because they are equivalent in terms of value. Is the value of a unique object “more invaluable” than the value of another, less unique object? Is this why we have a concept of cultural monuments and world heritage sites? Why, then, are there auctions where famous works of art and also antiquities are valued in financial terms?

Let us try to find an answer to the question of monetary assessment usefulness by looking at both the scope of the damage assessment and the stakeholders who may need it.

1.2. Fields of Application and the Stakeholders

The need for a monetary assessment of damage to archaeological sites stems directly from the socio-economic interests of several groups of private and non-governmental stakeholders, the functions of public institutions and the public (e.g., taxpayers’) right to information:

- restoration of the object (e.g., in Latvia conservation, maintenance, repair and restoration of a cultural monument are to be performed by the owner (possessor) of the cultural monument at his own expense;⁷ the relevant funds may then be recovered from the guilty person.
- performing transactions with archaeological objects, for instance, purchase-sale (e.g., calculating the difference between the price of the damaged object and the non-damaged object), investments, rent, mortgage;
- insurance (e.g., payment of insurance premiums);

⁷ In accordance with Section 24, Part 1 of Protection Law LV (Table 6, No. 15)

- economic use of the object, for instance, setting the entrance fee to the object (e.g., it can be changed if part of the object is not available for viewing due to damage);
- the legal qualification of the offense committed. For instance, in Latvia, a person might be subject to criminal liability for destruction, damaging or desecration of a cultural monument protected by the state if he / she caused substantial harm to the interests of the state or the public.⁸ The substantiality of harm caused to the cultural monument primarily depends on the property loss expressed in monetary terms.⁹ In the UK legal system, the financial loss resulting from damage to heritage objects, affects the classification (categories which reflect varying degrees of seriousness with appropriate sentences for each level thereof) of the damage caused (Table 5, No. 8) and the applicable penalty;
- determining the extent of civil liability. In determining civil liability, one should consider the value of the principal property, its appurtenances, the detriment indirectly caused by the loss having taken place and lost profits¹⁰, which is supposed to be determined, *inter alia*, in monetary terms;
- providing evidence in court proceedings. The credibility of the archaeological resource damage assessment, e.g., directly affects the outcome of the corresponding criminal or civil cases and the penalties imposed (McAllister & McManamon, 2007);
- management of archaeological objects, urban and regional development needs, resource allocation (e.g., Table 5, No. 9);
- evaluation of capital resources and change of the value thereof;
- accountability of responsible public institutions for publicly owned cultural objects (e.g., European Commission, Eurostat, 2017; Table 5, No. 9). This obligation corresponds, for example, to the public (e.g. taxpayers') right to information on the use of the public budget.¹¹

Interests of different stakeholders towards the cultural heritage can be conditionally classified into interests of economic nature and the ones that lie beyond a strictly financial calculus and might include the so-called intangible factor and non-material significance (for instance, symbolic, spiritual, aesthetic, sense of belonging, etc).

The range of stakeholders, whose interests are affected by the changes in the cultural objects, is broad. There are, e.g., those who trade in it, those who study it, those who collect it, and those who have a religious, ethnic, or other attachment to it (Brodie, 2010). If we look from the territorial perspective, cultural heritage assets always carry a high degree of local specificity (Nijkamp, 2012) or values shared among residents of a certain area; therefore, the first to be affected are the owners

⁸ Section 229 of the Criminal Law LV (Table 6, No. 10)

⁹ Section 23 of the Criminal Law Enforcement Act (Table 6, No. 19). Liability for a criminal offence causing substantial harm applies if 1) property loss equals or exceeds five minimum monthly wages + other interests protected by law have been threatened; 2) property loss equals or exceeds 10 minimum monthly wages; 3) other interests protected by law have been significantly threatened.

¹⁰ Sections 1779, 1786, Civil Law LV (Table 6, No. 8)

¹¹ SCS AD judgement SKA-917/2019 (Table 8, No. 7)

of the assets and different dimensions of the local community. Since involvement of multiple stakeholders in maintenance of cultural assets usually increases value and improves the effectiveness of implementing new solutions (Dieck, 2017), there are also socio-economic interests of different stakeholders concerned. Besides, in certain cases cultural assets embed values shared on a much broader scale, *inter alia*, universally (Nijkamp, Riganti, 2004), so the range of affected stakeholders expands.

Table 1 provides the non-exhaustive list of stakeholders whose economic interests might be affected by changes or damage caused to the cultural heritage objects and who would be interested in monetary assessment of the archaeological object and/or damage done to it. Also some public sector stakeholders whose functions concern protection of cultural heritage or development of socioeconomic potential thereof are included in the table.

Table 1. Examples of Stakeholders and their Economic Interests in Immovable Heritage Objects (Cultural Monuments)

(developed by the authors; for economic interests and functions the authors partially used A. Kairiss' qualitative content analysis of socio-economic interests in the field of tangible cultural heritage¹²)

Stakeholders	Examples of interest/ public institution's function	
	Economic	Monetary assessment of the whole object and/ or damages done to it
Owners of the cultural heritage objects (the owner could be, e.g., state, municipality, private entity)	Purchase/sale, lease, mortgage, investment, imposing entrance fee, other commercial activity	Whole object ¹³ : conservation, maintenance, repair and restoration of an object; insurance needs Damages: conservation/restoration of an object; insurance needs

¹² Qualitative analysis is based on: Amineddoleh (2013); Throsby (2012); Blundo, Ferrari, del Hoyo, Riccardi, Muiña (2018); Brodie (2010); Brodie, Contreras (2012); Cerra, Plank, Lysandrou, Tian (2016); Dalmas, Geronimi, Noël, Tsang, Jessy (2015); Dans, González (2019); de Beer, Boogaard (2017); Ganciu (2018); Gill (2016); Greenland, Marrone, Topcuoglu, Vorderstrasse (2019); Li, Krishnamurthy, Roders, Wesemael (2020); Martins (2016); Mendes (2016); Munzi, Zocchi (2017); Pūķis (2011); Suárez-Mansilla (2018); Munarim, Ghisi (2016); van Oers (2015).

¹³ i.e., assessment of monetary value of all the cultural monument before the damage has been done to it or the remaining value after the damage. Please see the next chapter for clarification of the concept.

<p>Local community (inhabitants, NGOs)</p>	<p>Involvement in tourism related economic activities (e.g., production of souvenirs, local food, crafts etc.); work on heritage sites (e.g., legitimate excavations), museums etc.;</p>	<p>Whole object (if in public property): assessment of the value of public (e.g., municipal) property;</p> <p>Damage: providing financial assistance (directly or through fund-raising) in conservation/restoration of cultural monuments etc.</p>
<p>Local community (entrepreneurs)</p>	<p>Commercial activities (founding private museums, organising guided tours; catering, hotels and souvenir production business development; organising events in the locations of cultural objects (festivals, celebrations etc.))</p>	<p>Whole objects and damage: Providing financial assistance (e.g., in the framework of corporate social responsibility) in conservation/ restoration of cultural monuments etc.</p>
<p>Local municipality</p>	<p>Local/ regional development plans, attraction of funds/specialists for preservation of cultural heritage, participation in public-private partnerships for reconstruction and development, increase in cultural tourism/ promoting favourable travelling environment, preoccupancy of local inhabitants/ development of business opportunities and maintenance of commercial activities</p>	<p>Whole object (if owns): the owners interests, as well as inclusion of the object in local/ regional development planning etc.; accountability before the local or broader community regarding maintenance of the public property;</p> <p>Damage: (if owns) the owner's interests; (if s/he does not own but objects are within administrative territory) providing financial assistance (directly or through fund-raising) in conservation/ restoration of cultural monuments etc.</p>
<p>Visitors</p>	<p>Indirectly: to conveniently get better service (e.g., better recreation, cultural, religious and other needs coverage) for less money</p>	<p>Damage: to make donations for conservation/ restoration of cultural objects</p>
<p>Cultural institutions (museums etc.)</p>	<p>Attraction of visitors, researchers and scholars; general development of the local area; as a result: attraction of additional funds for promotion and supplementing of the collection, scientific research, publications etc.</p>	<p>Damage: providing financial assistance (through fund-raising) in conservation/ restoration of cultural monuments etc.</p>
<p>Academic and scientific organisations, individual researchers</p>	<p>Job related interests, getting income through projects and publications etc.</p>	<p>Whole objects and damage: Statistical data on whole objects and damage in order to make economic, legal, criminological and other research</p>

Heritage protection agencies	Management and maintenance of cultural heritage resources	Whole objects and damage: assessment of damage done; financing conservation/ restoration of cultural monuments; accountability before the local or broader community regarding maintenance of the public property
Law enforcement agencies, Prosecutor's Offices	Prevention and combating offences concerning cultural heritage objects	Whole objects and damage: proper qualification (assessment of damage) within the framework of administrative and criminal proceedings; assessment of possible wasting of public assets in case of sale, lease etc.
Courts	Raising social responsibility and confidence in the due process of law; as a result: offence prevention and raising social awareness	Whole objects and damage: well-grounded, justified decision-making regarding compensations for the harm caused to cultural property and related interests
National/ regional planning/ supervisory authorities (e.g., ministries, planning centres etc.)	Budgetary issues, tax and levy aspects; development and monitoring of infrastructure development projects at the national level, taking into account the socio-economic potential of cultural heritage; promoting sustainable development and favorable travelling environment	Whole object (e.g., publicly owned): estimating role of cultural heritage objects in national/ regional development planning etc.; estimating capital asset value of publicly owned (cultural) property; accountability before the inhabitants (tax payers) regarding maintenance of the public property; Damage: providing financial assistance (directly or through fund-raising) in conservation/ restoration of cultural monuments etc.
Insurance companies	Insurance related needs	Whole objects and damage: calculation of insurance premiums/ payouts
Real estate companies	Transfer of ownership over historic sites, calculation of price premiums for listed monuments, assessing the value of cultural heritage objects	Whole objects and damage: assessing the price of the real estate and the changes thereof
Private and public investors and	Commercial activities; participation (financing) in development projects; promoting competitive advantage and	Whole objects and damage: assessment of investment risks and profit; assessment of development projects; providing financial assistance (e.g., in the framework of corporate social responsibility, international financial aid,

sponsors (e.g., World Bank)	strategy of further exploitation of the heritage resource	development and other programmes) in conservation/ restoration of cultural monuments etc.
Mass media	Journalistic activities, publications concerning cultural heritage, local, regional and national development projects, socio-economic role of cultural heritage etc., objective report and evaluation of the situation	Whole objects and damage: thematic articles, journalist investigations (e.g., public sector and societal losses as a result of the damage, estimating value and costs of public sector property, direct and indirect income generated by public cultural heritage objects (e.g., assessing the profit of maintaining it within the public sector etc.)
Society in general (country or broader level)	Promoting quality of life and standard of living through society's development in larger business opportunities (e.g., management of cultural heritage significantly impacts development in other fields, e.g., catering and hotels), scientific and educational potential, creating job opportunities etc.	Whole object (if in public property): assessment of the value of public property; Damage: providing financial assistance (directly or through fund-raising) in conservation/restoration of cultural monuments etc.

As can be seen in Table 1, stakeholders' interests in the monetary assessment of the whole object or only the losses incurred can be related to business, investment and development planning aspects, conservation and restoration needs of the object, corporate social responsibility and donations for restoration, the usefulness of knowledge how the public sector manages cultural property, etc. The degree of accuracy of the monetary assessment varies for different stakeholders, e.g., it is undoubtedly high for insurance companies and litigation, but may be approximate if citizens or NGOs collect donations for the restoration purposes.

The aforementioned allows assuming that the monetary assessment of damage is useful, so the question arises: what should it be based on, i.e., what criteria should be used to make the assessment more objective?

1.3. Damage Assessment Aspects and Criteria

Economic Evaluation of the Whole Cultural Monument

As it is shown above, there are several approaches to evaluate economic value of cultural objects. While there are some aspects that cannot be rendered in monetary terms, objective economic evaluation is of utmost importance in ensuring basic functionality of public authorities. It works out, for instance, in proper heritage management (optimal allocation of resources for preservation and development of a cultural object and the area in the vicinity), recording of public property (securing transparency and financial sustainability), determining the diminishment of value (difference between "before" and "after" values of cultural assets, which have been damaged).

Within the framework of the research, the authors have analysed 12 countries' approaches to evaluation of cultural heritage sites. The results show that methods used by countries to assess economic value of cultural monuments differ substantially. Most countries differentiate cultural monuments based on their non-monetary significance and/or category affiliation (e.g., Latvia,¹⁴ Lithuania,¹⁵ Finland,¹⁶ Estonia,¹⁷ Germany,¹⁸ Cyprus¹⁹) and do not provide for standard procedures of economic evaluation of cultural monuments for any assessment purposes (transaction, lease, insurance, mortgage, investment, liquidity, cadastral, etc.). Despite the view that benefits of evaluation of heritage assets outweigh the arguments against it (European Commission, Eurostat, 2017), the most common reason for avoidance of articulating monetary value invoked by the countries is perception of "inestimable value" of heritage objects (e.g., Estonia²⁰) and lack of administrative capability/ resources (Sweden,²¹ Latvia²²).

However, few countries, like Russia²³ and Ukraine,²⁴ in their turn, have statutory approved methodologies on general monetary evaluation rules of cultural monuments, providing for different calculation methods depending on the purpose of evaluation (including, e.g., insurance, lease, sale, privatization, urban development, determination of the effect of cultural object on the cost characteristics of the environment, mandatory buyout, re-evaluation of key (capital) property for accounting purposes, etc.). With regard to the archaeological monuments, in Ukraine (Table 5, No. 5) there is a special formula for monetary value assessment using ratios depending on the archaeological group, cultural value, degree of preservation, rarity of the monument, its place in ancient history, the size of the land.²⁵

While some countries, mentioned above, provide for assessment of economic value of the whole cultural monuments before any damage is caused to them (initial

¹⁴ Section 14, Protection Law LV (Table 6, No. 14) Cultural monuments, in conformity with their historical, scientific, artistic or other cultural value, are classified into cultural monuments of state, regional and local significance.

¹⁵ Part 3, Article 3, Protection Law LT (Table 6, No. 16) (distinction of immovable cultural heritage according to the nature or combination of valuable characteristics that determine its significance)

¹⁶ Chapter 1, Section 2, Protection Law FI (Table 6, No. 2) (what forms solid ancient remains)

¹⁷ Section 10, Protection Law EE, (Table 6, No. 12) (Prerequisites for State Protection)

¹⁸ For instance, Article 1, BayDSchG (Table 6, No. 4)

¹⁹ Section 6, Protection Law CY (Table 6, No. 3) (declaration of ancient monuments based on historic, architectural, traditional, artistic or archaeological interest)

²⁰ Raie S., director general of the National Heritage Board of Estonia (Table 9, No. 5)

²¹ Barkin M., legal advisor, Swedish National Heritage Board (Table 9, No. 2)

²² See, for instance, AR 2018 (Table 4, No. 5)

²³ Methodology RUS (Table 5, No. 4)

²⁴ Methodology UKR (Table 5, No. 5)

²⁵ Methodology UKR (Table 5, No. 5), pars. 9 & 10, a cost method is used to evaluate the monetary value of archaeological sites, as the basis of which are costs of work on archaeological research on those sites

evaluation), few others (e.g., Sweden,²⁶ Germany,²⁷ Spain²⁸) provide for an overall evaluation of the sites after the damage was caused to them. The applicability of this approach may be illustrated by the example. For instance, if someone drives a bulldozer to the park of the castle complex, causing irreparable damage to centuries-old trees and original sculptures in the park, the trees and sculptures can be replaced, but both the park and the entire castle complex will never be of the same authenticity again. Thus, it is logical that a cultural monument (the whole object) is assigned both the original cultural and historical value (initial or “before” value) and the loss of the respective value (“after” value), for example, as a result of some illegal activities. This supports the view that evaluation (and re-evaluation or assessment of decrease in the overall value) of the whole site is useful and absence of any in the tandem of “before-after” values precludes the possibility to assess the diminished value of the whole monument. As it is generally recognised, the significance of a heritage asset can be understood only when the harm caused to the whole asset can properly be assessed (Table 5, No. 3).

Another approach followed by some countries (e.g., Cyprus²⁹) is the overall evaluation of loss caused to the site (the whole cultural object) as a result of illegal activities in percentage terms, so that the diminishment of value is expressed in percental, but not in monetary equivalent.

As it will be shown further, there is a very general regulation in Latvia regarding both – initial evaluation of the cultural monument and re-evaluation thereof after the damage was caused. The situation in Latvia is going to be analysed in greater detail further.

Economic Evaluation of the Damage Caused to Cultural Monument

Economic literature provides some of general methods that might be used to assess damage caused to cultural monuments, inter alia:

- **Compensation method.** According to this method, in case the cultural monument is damaged, the financial compensation of the loss caused to this object is estimated by assessing the costs of restoration/repair. One of the major limitations to this method is that it predefines substitutability of the object concerned, which is hardly the case for exclusive or unique cultural objects (Nijkamp, 2012). Moreover, using this method for assessment of damage caused to the cultural monument by itself (apart from the others) may warp the judgement on the total amount of losses caused, since if a cultural monument is damaged, it is likely to reduce the cultural and historical value of the entire cultural object. This impairment may be related, for example, to the use of non-original materials, sketches and construction techniques in renovation work, etc., since *part of the total*

²⁶ Barkin M., legal advisor, Swedish National Heritage Board (Table 9, No. 5)

²⁷ Göhner W.K., assessor iuris, Chief Legal Officer Bavarian State Conservation Office (Table 9, No. 4)

²⁸ Rodríguez Temiño I., representative of Carmona Archaeological Site, Ministry of Culture and Historical Heritage, Junta de Andalucía, Spain (Table 9, No. 6)

²⁹ Department of Antiquities, Ministry of Transport, Communication and Works, Republic of Cyprus (Table 9, No. 3)

value of the property may be irreversibly lost when the original material is altered or replicated (Mourato & Mazzanti, 2002, p. 54). If we refer to the example of bulldozer in the castle complex, mentioned above, it is seen that compensation for damage by paying for materials, work, expertise, replanting trees and replacing sculptures does not fully compensate for the damage, as the whole cultural monument has lost part of its original cultural identity and become less valuable.

- **Lost Information Method.** According to this method, the total sum of the assessed values of all the small samples of various monuments is calculated (for more details, see Rodríguez Temiño, 2019). If we consider that the economic damage should be assessed by looking at the (present) value of lost benefits (Dosi, 2001), the lost information method might give us a more or less objective result. It should be noted that by contrast with the compensation method, the lost information method tries to cover all the “lost information”, including a decrease in an archaeological value (due to loss of research material), loss of income from tourists (if the site is open to the public) and other aspects targeting at the “all-included” report.³⁰

The lost information method (at least in terms of overall number of stolen antiquities) has been used by NCHB in assessing the amount of damage caused to ancient burial fields. For instance, in case of VRC as of 2018³¹, it is stated that “as indicated in the calculation of the loss of the cultural and historical value of the cultural monument, in 1983, 92 antiquities were obtained from 6 burial sites in the archaeological excavations carried out in the ancient cemeteries of Asari”. Based on this information, “the representative of [NCHB], with regard to the number of items indicated as being stolen from the ancient cemeteries of Asari, indicated that the 91 antiquities listed in the list of stolen property were an adequate amount of antiquities that could be excavated from the 6 ancient cemeteries”.

Apart from the above mentioned, scientific literature (Rodríguez Temiño, 2019) provides an indicative formula to calculate the value of damage of the archaeological site:

$$V_d = (C_{exc} + \sum P_{bb} + \sum G_{conser/rest}) \times \sum (I_{sens1} + I_{sens2} + I_{sens3} \dots),$$

where:

V_d – is the total value of the damage;

C_{exc} – is the cost of the archaeological intervention that would have been necessary to record and document the totally or partially destroyed site;

$\sum P_{bb}$ – is the sum of the price that could be fetched for the movable and immovable objects that can definitely be identified on the site;

$\sum G_{conser/rest}$ – is the cost of the conservation and restoration of movable and immovable objects from or in the damaged area; and

$\sum (I_{sens1} + I_{sens2} + I_{sens3} \dots)$ – is the sensitivity index of the site in question, expressed as a coefficient.

³⁰ Rodríguez Temiño I., representative of Carmona Archaeological Site, Ministry of Culture and Historical Heritage, Junta de Andalucía, Spain (personal communication, Table 9, No. 6)

³¹ VRC judgement 2018 (Table 8, No. 9)

Assessing cultural monuments and defining their cultural significance can be highly subjective (Manders, Van Tilburg & Staniforth, 2012). It is, therefore, of utmost importance for damage assessment criteria to be predefined, transparent and known to the public, while for the authorities to be legal and consistent in their implementation. This forms an integral part of the principle of legal certainty which includes clarity of norms, legal accuracy and public awareness of the requirements of norms.³²

While only few countries of those analysed within the framework of the research provide for overall evaluation of cultural monuments (e.g., economic evaluation before damage has been caused thereto and evaluation of the whole monument after the caused damage), the absolute majority evaluates the costs associated with damage done. However, an approach of the countries to damage assessment is far from homogeneous both in form and in substance. Out of 12 countries analysed by the authors, only two (Lithuania³³ and Moldova³⁴) have approved statutory requirements related to damage assessment. Others use model damage assessment documents (e.g., Finland), compile reports on a case-by-case basis (e.g., Cyprus³⁵) or rely on internal documentation (most probably that public access to these documents is not provided). This seems to be also a case of Latvia, since national legal acts provide just for general assessment directions, but the information on particular assessment criteria is not publicly available.

Evaluation of Socio-Economic Components of Damage Caused to the Cultural Monuments

Cultural monuments are the most directly perceivable part of the cultural heritage with the greatest added value (Latvian Academy of Sciences Economic Institute, 2002). Apart from investment attractiveness,³⁶ it is the existence or absence of cultural heritage that determines the tourism potential of the whole area, which in turn creates related economic benefits of workspaces, markets for goods and services, and the resulting taxes in state and municipal budgets (Latvian Academy of Sciences Economic Institute, 2002). Therefore, the negative effect caused to socio-economic potential of the area by the damage done to a cultural monument should not be underestimated.

³² For substance of the principle of legal certainty see CC judgement No. 2010-02-01 (Table 8, No. 2), Osipova, 2017; Rezevska, 2016; For the rights of information see Information Law LV (Table 6, No. 11), part 3, Section 2 "Information shall be accessible to the public in all cases, when this Law does not specify otherwise"; SCS AD judgement SKA-917/2019 (Table 8, No. 7)

³³ Methodology LT (Table 5, No. 7)

³⁴ Methodology MOL (Table 5, No. 6)

³⁵ Department of Antiquities, Ministry of Transport, Communication and Works, Republic of Cyprus (Table 9, No. 3)

³⁶ The influence prestige associated with owning old mansions-monuments can be traced from information on the cost of ownership in countries with a developed market for the sale of monument buildings. For example, in England, the Czech Republic, and the USA, on average, the unit costs of monument buildings exceed the cost of analogues by 130–140 percent (Jaskevich, 2009). It is reasonable to assume the value premium is driven by four categories of explanations: heritage, neighbourhood characteristics, proximity, and public policy (Rypkema, 2012).

Table 2 provides the (non-exhaustive) list of socio-economic benefits, which might be taken into account when articulating the overall damage/loss caused to cultural monuments.

Table 2. Socio-Economic Benefits of Use/Management of Cultural Monuments³⁷

Benefits, ensuring direct effect/ income	<ul style="list-style-type: none"> - tickets and other payments for use of cultural heritage - more workplaces at the heritage object/ site
Benefits, ensuring indirect effect/ income	<ul style="list-style-type: none"> - more visitors to the area - ancillary spending (food, goods, accommodation etc. for visitors) - developing related businesses - developing local food and crafts - facilitating local/ regional marketing - increase in investment capabilities - higher public revenues - reducing local emigration (e.g., owing to employment and entrepreneurial opportunities) - facilitating pleasant and secure environment, wealthy community
Other benefits, having social impact	<ul style="list-style-type: none"> - Information and education - Promoting national identity and security - Facilitating social inclusion & reducing social tension - Strengthening humanism - Contributing to the development of inclusive society

While an absolute majority of the analysed countries evaluate current costs associated with damage assessment, most of the countries do not evaluate socio-economic components or the losses related to impossibility/diminishment of further use of the objects as a result of the caused damage (e.g., Cyprus,³⁸ the Netherlands,³⁹ Moldova⁴⁰). In Estonia, only the loss of scientific data or the loss of the possibility of future research is evaluated⁴¹. In Germany, unearned tourism income, loss of an unidentified source of scientific data, education and training and determination of the positive effect of the object over its environment can be evaluated within the general procedures provided for in Civil and Criminal Codes, not inside the administrative cultural heritage protection level.⁴² The latter criteria – determination of the positive effect of the object over its environment – is also provided for in the evaluation methodology of Russia (Table 5, No. 4); however, it relates to the overall evaluation of the cultural monument and might be mentioned as one of the design values in appraisal assignment.

³⁷ As a basis, the authors used Brodie, 2010, Pūķis, 2011

³⁸ Department of Antiquities, Ministry of Transport, Communication and Works, Republic of Cyprus (Table 9, No. 3)

³⁹ Aten N., inspector, Government Information and Heritage Inspectorate (Table 9, No. 1)

⁴⁰ Methodology MOL (Table 5, No. 6)

⁴¹ Raie S., director general of the National Heritage Board of Estonia (Table 9, No. 5)

⁴² Göhner W.K., assessor iuris, Chief Legal Officer Bavarian State Conservation Office (Table 9, No. 4)

Out of the mentioned socio-economic components, in Latvia, unearned tourism income might be requested under the auspices of Civil Law as lost profit.⁴³ However, up to the authors' knowledge, this criterion has never been evaluated or reviewed by the court.

The list of all the three mentioned types of assessment criteria ("before" and "after" evaluation of the cultural monument, damage-related costs and socio-economic components) used by the countries in assessing damage caused to cultural monuments is provided in Table 3 below (either provided for in legal acts, confirmed by respective experts or determined based on the analysis of the publicly available information).

Table 3. Examples of Components for Assessment of Damage Done to Cultural Monuments

Basic component	Type of assessment	Cyprus	Estonia	Finland	Germany	Latvia	Lithuania	Moldova	The Netherlands	Russia	Spain	Sweden	Ukraine
Financial evaluation of the whole cultural object	Evaluation of the whole object in monetary terms before damage is caused (initial evaluation) for transaction, lease, insurance, mortgage, investment, liquidity, cadastral, treasure finds' value, etc. assessment purposes	N	N	N	N	Y	-	-	N	Y	N	N	Y
	Evaluation of the whole object in monetary terms after damage is caused (post factum evaluation)	N	N	-	Y	Y	-	-	N	-	Y	Y	Y
Costs associated with damage caused	Evaluation of costs associated with damage caused that may include:	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y	-	Y	Y	Y
	Costs for drafting restoration/repair project documentation	Y	Y	-	Y	N	-	Y	N	-	Y	-	-
	Costs of restoration and repair	Y	Y	-	Y	N	Y	Y	Y	Y	Y	Y	Y

⁴³ Section 1786, Civil Law LV (Table 6, No. 7)

	Measures to reduce consequential loss; emergency restoration	Y	N	-	Y	N	Y	-	N	-	Y	-	-
	Change of cultural/archaeological value	Y	Y	Y	Y	Y	-	N	N	Y	Y	-	-
	Costs for archaeological research to document the monument; additional expertise and studies (e.g., work in archives, with historical records, outsourced conservation/restoration specialists, etc.)	Y	Y	-	Y	N	Y	Y	N	-	Y	Y	-
	Loss of intangible part of the asset	N	N	-	Y	N	-	-	N	Y	Y	-	-
Evaluation losses related to impossibility/diminishment of further use of the object	Unearned tourism income (for the time of repairing/after that)	N	N	-	Y	Y	Y	N	N	-	Y	-	-
	Loss of an unidentified source of scientific data and education and training	N	Y	-	Y	N	Y	N	N	-	Y	-	-
	Determination of positive effect of the object over its environment	N	N	-	Y	N	-	N	N	Y	Y	-	-

Designations used in the Table 3:

“Y” – yes, “N” – no, “-” – no information available

Comments and sources of information for Table 3:

Cyprus

There are no specific documents or standard procedure for damage assessment of archaeological sites in Cyprus. When such cases arise, specific archaeological and conservation reports are compiled on a case-by-case basis. Mainly inherent cultural value and cost of conservation are taken into account. The decrease in the overall evaluation of the whole monument might be expressed in a percentage rate, but not in monetary terms (Department of Antiquities, Ministry of Transport, Communication and Works, Republic of Cyprus, personal communication (Table 9, No. 3); Protection Law CY (Table 6, No. 3)

Estonia

The cost for drafting restoration/repair project documentation is taken into account for damage assessment purposes, but it is not included in the basis for punishment (Raie S., personal communication (Table 9, No. 5); Protection Law EE (Table 6, No. 13); Penal Code EE (Table 6, No. 20)

Finland

Protection Law FI (Table 6, No. 2); Criminal Code FI (Table 6, No. 9)

Germany

The damage evaluation process is done in Germany mainly under Civil and Criminal Code aspects, not inside the administrative protection level (Göhner W.K., personal communication (Table 9, No. 4); Civil Code GE (Table 6, No. 7))

Latvia:

Protection Law LV (Table 6, No. 15); Civil Law LV (Table 6, No. 8); VRC judgement 2018 (Table 8, No. 9)

Lithuania

Protection Law LT (Table 6, No. 17); Methodology LT (Table 5, No. 7)

Moldova

Methodology MOL (Table 5, No. 6)

The Netherlands

The information provided relate to the cultural monuments of archaeological nature only (Aten N., personal communication (Table 9, No. 1))

Russia

Methodology RUS (Table 5, No. 4); Evaluation standard No. 2 RUS (Table 5, No. 1); Evaluation standard No.7 RUS (Table 5, No. 2); Evaluation Law RUS (Table 6, No. 11)

Spain

Rodríguez Temiño I., personal communication (Table 9, No. 6)

Sweden

Barkin M., personal communication (Table 9, No. 2); Protection Law SE (Table 6, No. 14)

Ukraine

Evaluation of the whole object in monetary terms after damage is caused is mentioned in the Methodology UKR for insurance claim statement purposes (Table 5, No. 5)

2. SITUATION IN LATVIA

Looting of archaeological sites in Latvia is a comparatively frequent phenomenon, which (at least most notable cases) consistently attracts attention of mass media.⁴⁴ Series of the very significant cases of damage caused to archaeological sites in Latvia occurred at the beginning of 2015, when several ancient cemeteries and more than 600 individual graves were looted in the Eastern part of the country (TVNET, 2015). One of the most recent looting activities was reported in April 2020, when more than 100 pits were detected in an ancient cemetery of state significance (National Cultural Heritage Board, 2020). It is worth mentioning that the attitude of local mass media towards illegal diggers is predominantly negative and usually does not glorify their activities.⁴⁵ Emphasising the damage done in the course of illegal excavations, mass media contribute to facilitating a negative social attitude to looting archaeological sites with the purpose of obtaining and selling antiquities.

Available statistical data show that out of all archaeological monuments, ancient burial places followed by the hillforts are particularly vulnerable to the risk of looting (Kairiss, 2017). That is why some calculations regarding possible commodity value or more precise the loss of scientific value of burial places attempted to be made. According to information of 2015, the average value of one middle or late Iron Age tomb inventory was assessed to be around 2 700 EUR and the loss of the scientific value of the burial averaged around 480 EUR (Latvijas

⁴⁴ Valmieras ziņas, 2019; Skaties.lv, 2018; IR, 2016

⁴⁵ Opposed to practice of mass media in some other countries, for instance, Romania, where media is contributing to the popularization of this activity, see Ganciu, 2018

Avīze, 2015). It is however unclear which exactly criteria were used to make such a calculation. It is also not clear whether these numbers compensate the diminished value of the monument as a whole or relate just to damage done to the individual graves.

Trying to shed more light on the situation in Latvia, we should take a look at the legal regime currently in force in the country.

Legal Regime

In Latvia, cultural objects that form part of the cultural and historical heritage, according to the umbrella law – Protection Law LV, are subject to special protection and are called cultural monuments. The term equally refers to movable and immovable objects with historical, scientific, artistic or other cultural value, preservation of which is in conformity with the interests of the Latvian state, the people and international interests.⁴⁶ The overall cultural heritage protection regime is determined by Protection Law LV, corresponding legal regulations and regulatory acts.

While technically the mentioned legal regime provides for the whole cultural and historical evaluation of the cultural monuments both before and after the damage has been caused to them, as well as for evaluation of costs associated directly with the damage, as will be shown further in the text, the legal provisions appear to be quite general and declaratory in nature. There are no officially approved, more or less detailed predefined criteria for articulating neither value of the monuments nor damage assessment costs.

Failure to ensure precise economic valuation of monuments presumably gives rise to two blocks of consequences:

- without knowledge of the initial value of those cultural monuments that are in the public domain (before any damage has been caused to them), it is impossible to conclude what significance it represents as a resource (e.g., European Commission, Eurostat, 2017) for the state or people of Latvia. Thus, there appears the risk of suboptimal allocation of resources in the sector, investment failure, and continuous degradation of the cultural assets (Mourato & Mazzanti, 2002). It should be mentioned that SPCMR, which agglomerates all the cultural monuments enjoying the Latvian state protection and maintained by the NCHB, does not integrate the information about ownership rights of the listed cultural monuments. Therefore, neither the state itself, nor the society is aware of the quantity and quality of publicly owned cultural objects (in fact – capital resources). The inadmissibility of such a situation in connection with the lack of accounting of various resources belonging to the public sector has been repeatedly pointed out in the audit reports by the State Audit Office. Analysing the situation with the accounting of state-owned minerals, the State Audit Office, for example, indicates (Table 4, No. 7; p. 3): “*In a situation where not all assets are listed*

⁴⁶ Section 1, Protection Law LV (Table 6, No. 15)

and their value is not estimated, the risk of their fraudulent misuse increases”;⁴⁷

- while Protection Law LV imposes on the cultural monuments’ owner a range of obligations to preserve and protect the monument,⁴⁸ the amount of damage to a cultural monument caused by its owner’s actions or omissions can hardly be assessed, since there is no point of initial reference from which the damage is to be calculated.

Failure to ensure clearly defined damage assessment criteria, in its turn,:

- limits (or even precludes) the possibility to hold an offender to account within administrative, criminal (where applicability of legal norm is predominantly based on the harm caused to the monument expressed in monetary terms⁴⁹) or civil procedure and determine the imposed penalties or compensation of losses;
- does not provide for overall calculation of losses in case of double or multiple designation of cultural objects. It should be mentioned here that the SPCMR does not identify which cultural monument, if any, simultaneously is designated as another protected asset (for example, forms part of the national inventory of museum, archive or library). Multiple designations are a common feature for heritage asset. For sites with multiple designations, it is necessary to consider and understand all of the designations and the heritage interest that is being protected (Table 5, No. 3).

The legal analysis provided below determines the existing challenges in the currently applicable norms of the Latvian law and their practical implementation.

Value Determination of Cultural Monuments in Latvia

According to Section 28 of the Protection Law LV, the cultural and historical value may be determined for each cultural monument to which harm has been caused. It shall be carried out by the National Heritage Board. Compensation for damage caused to a cultural monument shall be calculated in conformity with the cultural and historical value determined for such cultural monument.⁵⁰

The first sentence of the Section is for several reasons ambiguous, e.g.:

- cultural and historical value is not clearly defined;
- the words “may be” presume ambivalent reading;

⁴⁷ The member of the Council and director of the Fourth Audit Department of the State Audit Office (Ms. Inga Vilka) in the personal communication (19 May 2020) indicated that the State Audit Office adheres to such a position with regard to all inspection and accounting of all the public sector owned resources, including in relation to cultural heritage objects (Table 9, No. 7)

⁴⁸ For instance, obligation to ensure exploration before any construction works, perform conservation and restoration works, etc.

⁴⁹ Section 229, Criminal Law LV (Table 6, No. 10)

⁵⁰ The term *cultural and historical value of a cultural monument* is defined in par. 59 of Cabinet Regulation LV No. 474 (Table 6, No. 5), as *an assessment of a cultural monument, which includes the sum of the material, historical, scientific, cultural, aesthetic and market (international market of art and antique objects) value thereof.*

- attribution of determination of value only to damaged cultural monuments contradicts the other rules of the Protection Law LV and corresponding legal regulations.

Cultural and Historical Value

The term cultural and historical value of a cultural monument is defined in Par. 59 of Cabinet Regulation LVL No. 474 (Table 6, No. 5), as an assessment of a cultural monument, which includes the sum of the material, historical, scientific, cultural, aesthetic and market (international market of art and antique objects) value thereof. The Protection Law LV (Table 6, No. 15), in its turn, apart from the mentioned six components (e.g., material, historical, scientific, cultural, aesthetic and market value) provides for other types of values common to cultural monuments, including artistic, architectonic, archaeological, ethnographic value (these values are to be recorded and researched for cultural objects of value to lay claim to inclusion in the list of state protected cultural monuments).⁵¹ From the regulation it is unclear (or more precisely, non-defined) whether and to what extent those valuation characteristics should be included in the determination of cultural and historical value of cultural monuments.

Ambivalent Wording

To explain this ambiguity, the evolution of the norm should be presented. Initial wording of the first sentence (from the year of adoption, 1992, till the only substantial changes in 2018) of Section 28 of Protection Law LV is as follows: *the cultural and historical value may be determined for each cultural monument*.⁵² The words “may be” are vague from the legal point of view. Depending on the stress the user made when reading, one could understand this norm as providing imperative determination of value to any cultural monument while the other might consider it as admitting absence of such determination. Therefore, it was not clear whether the owner of the cultural monument (as well as potential buyer or seller thereof) was entitled to evaluation of its (current or potential) property.⁵³ The amendments, introduced in the Section in 2018, supplemented the clause by attributing possible determination of value only to those cultural monuments *to which harm has been caused*, leaving the ambiguity of words “may be”, discussed above, untouched, and therefore unsolved.

⁵¹ Section 12, Protection Law LV (Table 6, No. 15)

⁵² Section 28, Protection Law LV (Table 6, No. 15), statutory wording in force till 12 June 2018 (included).

⁵³ Cultural monuments that form part of the larger real estate object are not generally singled out in the Land Book Registry as a separate object that is material in value, but are perceived as encumbrance. According to the Restricted Territories Law (Table 6, No. 16), territories of the state protected cultural monuments are considered restricted territories, therefore by their very existence impose restriction on the property rights of the owner, who is obliged to corroborate this restriction in the Land Register (where it is reflected in section “Property rights that encumber real estate”). This concept of a cultural monument as a burden, and not an opportunity, might deprive it (at least in the conscience of possessors) of its potential value.

Valuation of Damaged Cultural Monuments Only

According to the annotation of the amendments mentioned above (Annotation to Protection Law LV 2018 (Table 6, No. 1)), determining the cultural and historical value of all cultural monuments in monetary terms was considered by the initiators of the amendments useless and, from the point of view of administrative capacity, unfeasible. Each of the mentioned arguments invites for a discussion.

Uselessness. The suggested uselessness of determining the cultural and historical value, provided for in the annotation, appears to be doubtful. The initiators of the legal amendments excuse themselves by referring to complexity of the value determination process, variability of the value of a cultural monument in the course of time and influence from the open market in Europe (Annotation to Protection Law LV 2018 (Table 6, No. 1)). It should be noted that the head of NCHB (Dambis, 2019) personally points out that the most important for the list of protected cultural monuments is, *inter alia*, sufficiently identified and defined cultural and historical value, therefore confirming the necessity of articulating the value. The same perception had been expressed in annual work reports of NCHB up to and including 2016 (Table 4, No. 1–3), where the *objectives of the inspection* of cultural monuments included as a first criterion *assessment of values* and the *objectives of drafting inspection documents* included as a first criterion *documenting of cultural and historical values*. These objectives are no more there in ARs of 2017 and later.

Moreover, in accordance with par. 90¹ of Cabinet Regulation LV No. 956, all insured museum objects must be valued in monetary terms (according to market value or utilitarian value and cultural and historical value of the object).⁵⁴ In view of the above, by analogy, it is not clear why the relevant immovable cultural monuments are not valued (since at least two of the aspects – complexity of the value determination process and variability of the value of object in the course of time – are common for both categories: museum objects and cultural monuments).

Unfeasibility. Lack of administrative capacity has been manifoldly mentioned in the ARs of the NCHB.⁵⁵ Significant amount of information to be specified and the need of additional voluminous research for value assessment purposes, in conjunction with insufficient funding (Dambis, 2019), causing subsequent lack of capacity, most probably laid the basis for assumed unfeasibility of value assessment of undamaged cultural monuments. While issues of administrative capacity are predominantly outside the scope of competence of the authors, it has been noted by the State Audit Office that most probably at least part of the respective functions of the NCHB might be delegated to municipalities, which in their turn might increase administrative capacity of the NCHB (Table 4, No. 6; p. 6).⁵⁶

Conflict of legal norms. Attribution of value determination only to damaged cultural monuments contradicts the other rules of the same Protection Law LV and

⁵⁴ Appendix 6 of Cabinet Regulation LV No. 956 (Table 6, No. 6)

⁵⁵ AR 2018 (Table 4, No. 5), AR 2017 (Table 4, No. 4), AR 2016 (Table 4, No. 3)

⁵⁶ According to the Audit Report 2016 (Table 4, No. 4), if the NCHB delegated part of its tasks in the field of protection of immovable cultural monuments of local significance to local governments, as it is admitted by law, then it could direct its administrative resources to perform other tasks.

corresponding legal regulations. For instance, according to existing legal rules, historical, scientific, artistic, architectonic, archaeological, ethnographic or other cultural value should be determined and recorded appraising eligibility of cultural objects to inclusion in the list of state protected cultural monuments,⁵⁷ prior to developing a restoration or reconstruction design of a cultural monument,⁵⁸ etc.

Taking into account the abovementioned, it is desirable to review the wording of Section 28 of the Protection Law LV in order to broaden the scope of the norm to cover the initial evaluation of cultural monuments and unambiguously determine the cases and procedure thereof, since a legal norm, which is formulated in a vague, incomprehensible, linguistically insufficient and uncertain way, loses its purpose (SC AD judgement SKA-555/2012 (Table 8, No. 4)).

Damage Assessment Criteria

As mentioned above, evaluation of damage caused to cultural monuments expressed monetarily directly affects the outcome of imposed penalties in criminal procedures and compensation of losses in civil claims.

Criminal procedure. Under Section 229 of Criminal Law LV rules, a person might be subject to criminal liability for destruction, damaging or desecration of a cultural monument protected by the state if he / she caused substantial harm to the interests of the state or the public. The substantiality of harm caused to the cultural monument primarily depends on the property loss expressed in monetary terms.⁵⁹

According to the CA statistics (Court Administration, Court work data portal, n. d.), over the past 5 years there have been just a few court cases based on Section 229 of Criminal Law LV and no clarification of the Supreme Court on the applicability and substance of the norm. It is therefore unclear how the object of the criminal offence is established, how the damage amount might be confuted or objected, how and which exactly threatened interests lay basis for applicability of this regulation. As an example, one of 2018 court cases⁶⁰ might be mentioned. There, the court dismissed the claim for compensation without evaluating damage done to the cultural monument, but only the value of looted antiquities. The court stated that NCHB submitted a claim for compensation of damage in the amount of 17 784.47 EUR. Given that all the looted archaeological antiquities were to be confiscated and transferred to the state, compensation for damage could not be determined. In the same case the court terminated criminal proceedings based on Section 229 of Criminal Law LV, because *the indictment did not state that by damaging the cultural monument [...] protected by the state, the [accused person] caused significant damage to the state or public interests and in what way this significant damage was expressed.* The aforementioned leads to the conclusion that

⁵⁷ Section 12, Protection Law LV (Table 6, No. 15)

⁵⁸ Par. 21 of Cabinet Regulation LV No. 474 (Table 6, No. 5)

⁵⁹ Section 23, Criminal Law Enforcement Act (Table 6, No. 19), see footnote 9.

⁶⁰ VRC judgement 2018 (Table 8, No. 9)

the reasons for such a court decision might include insufficient evidence of damage caused to cultural monument and unobjective/improper assessment thereof.⁶¹

It should be noted that in comparison with the mentioned Section 229, the norm on intentional destruction of and damage to property,⁶² not specifically addressing cultural monuments, was broadly analysed. According to the established case law, *the object of the criminal offense is the damaged or destroyed property or the damaged or destroyed part of the property, if it is possible to separate it and assess it separately. Compensation for damage consists of the value of the object of the crime and the costs of restoration.*⁶³ Therefore, looking at damage to cultural monuments by analogy with the damaged or destroyed property, it is crucial to determine and objectively evaluate the subject matter of the criminal offence to be able to articulate compensation and restoration costs. In any case it should be understood that cultural monuments possess distinctive qualities (values), so analogy cannot be applied fully and without reservations.

Civil procedure. Par. 59 of Cabinet Regulation LV No. 474 states that a person, who has caused *damages to a cultural monument or has illegally modified the cultural and historical environment in the territory of the cultural monument or in the protection zone thereof shall renovate the cultural monument and the environment to the previous condition. If renovation is not possible, the persons referred to shall compensate the losses in accordance with the procedures specified by the Civil Procedure Law.*

Compensation of losses to the victim is the main civil remedy available against consequences of the infringement. Its purpose is to ensure that the situation which would have existed in the absence of the infringement has been restored as fully as possible (Torgāns, 2006). According to the Civil Law LV, *a loss which has already arisen may be a diminution of the victim's present property or a decrease in his or her anticipated profits.*⁶⁴ Section 1792 of Civil Law LV, in its turn, states that *if a claim for compensation of losses has arisen [...] from acts which are of themselves illegal, then the loss valuation shall correspond to the value of the subject-matter at the time the loss was occasioned.*

Therefore, the subject-matter or the damaged object should be properly determined and precisely assessed in order to justify a claim for compensation of losses. This rule is equally applicable to the claims for compensation of lost profits, where there should be *no doubt [...] that such detriment resulted, directly or indirectly, from the act or failure to act which caused the loss.*⁶⁵

As mentioned above, there are no officially adopted criteria for assessment of damage caused to cultural monuments in Latvia.

⁶¹ The same conclusion may be drawn from the CA statistics, according to which only two persons were convicted based on Criminal Law LV Section 229 and only five persons based on the Criminal Law LV Section 228, part 3 (see footnote 3) from 2016 to 2020 (CA statistics 2010).

⁶² Section 185, Criminal Law LV (Table 6, No. 10)

⁶³ See, for instance, SCS CD decision SKK-408/2018 (Table 8, No. 4); SCS CD decision SKK – 194/2011 (Table 8, No. 5); Court practice, 2014 (Table 8, No. 3).

⁶⁴ Section 1772, Civil Law LV (Table 6, No. 8)

⁶⁵ Section 1787, Civil Law LV (Table 6, No. 8)

Conservation of Cultural Monuments

According to Part 1 of Section 24 of Protection Law LV “*conservation, maintenance, renovation and restoration of a cultural monument shall be performed by the owner (possessor) of the cultural monument at his or her own expense*”. This rule does not differentiate the cases of damage caused to cultural monuments by the owner himself and by illegal activities of third parties, independently of the status of the owner (whether it is a private or public person). In case of damage caused by third parties, the owner is eligible for compensation of losses directly from the offender through legal action, which might take quite long time (perhaps a year or more) till the court decision comes into force. Besides, it should be noted that in cases of damage caused to archaeological sites (for instance, as a result of illegal digging activities) the offender is often very hard to identify and prove the link between the offender and damage caused. In these cases, it is important to understand who is responsible for conservation of the damaged cultural monument during the time period until the offender is charged or, if the perpetrator is not identified, after the damage has been caused to the monuments.

Civil Law LV provides for the general clause of responsibility of a *reasonably prudent and careful owner*.⁶⁶ If we read it in conjunction with Section 24 of Protection Law LV it might seem that the owner is the one that should be obliged to perform conservation, at least emergency conservation in cases of damage caused to the monument, since the illegal activities have been made on his owned real property. The level (or limits) of reasonableness and prudence of the owner, up to the authors’ knowledge, has not been interpreted by the courts or explained by the authorities. The potential solutions, like fencing the territory, insuring the monument,⁶⁷ etc., especially for the cultural monuments that do not generate income to the owner, in practice can be very burdensome.

In order to further figure out who bears the obligation of conservation of the damaged cultural monument, the Protection Law LV in Section 24 provides for the following:

- *The state should allocate budget to the surveying of cultural values, research, and other measures related to the preservation of cultural monuments, upon proposal of the National Cultural Heritage Board.* This is the general rule that does not provide directly for the cases of emergency conservation in cases of damage caused by illegal activities of the third parties; therefore, the exact procedure (whether the owner is the one to initiate the procedure, on what basis the NCHB draft does its proposal, what are the other terms and conditions of the procedure) is unclear;
- *The National Heritage Board shall prepare a draft programme for the conservation and restoration of cultural monuments [...] and in accordance with open tendering procedures, allocate funds to conservation and restoration of such cultural monuments of state and regional significance which are available for public viewing.* This rule gives the right to the owner

⁶⁶ Section 1646, Civil Law LV (Table 6, No. 8)

⁶⁷ Insurance companies in Latvia usually do not insure separately archaeological cultural monuments.

of the damaged cultural monument to pretend (in an open tender) for the funds to conserve the damaged monument; however, only in cases when this monument is available for public viewing, which is not always the case. The exact procedure is equally unclear.

- *Funds from local government budgets shall be allocated for the conservation and restoration of such cultural monuments of regional and local significance which are available for public viewing and may be allocated for the conservation and restoration of the cultural monuments of state significance which are available for public viewing.* In this case again the right to pretend for funds is only for the monuments open to public, the exact procedure is not determined, and, from the practical point of view, the availability of funds in possession of local government might also be not enough.

From conducting the legal analysis, it can be concluded that there are no predefined exact procedures for financing and emergency conservation of cultural monuments damaged as a result of illegal actions of third parties. As practice shows, in some cases the conservation (putting in order) of the damaged cultural monuments takes place four or even more years after the incident.⁶⁸

DISCUSSION AND CONCLUSIONS

Limitations of the research. The conducted research has several limitations that should be taken into account. The main limitation relates to the sufficient lack of case law in Latvia and restricted access to case materials that prevented the authors from a deeper analysis of the qualification aspects, the reasons for so limited number of court cases in comparison with a large number of registered offences related to destruction, damaging or desecration of cultural monuments. Therefore, the research on situation in Latvia was based solely on the analysis of legal regulation, publicly available data on court decisions statistics and reports.

The other limitation related to comprehension of the research topic from both theoretical and what is more important – practical point of view, was presented by the lack of prior research studies on the topic of damage assessment criteria for archaeological sites in the European countries in general and in Latvia in particular. The only two available studies on the perception of cultural monuments and the socio-economic role of tangible cultural heritage in Latvia, while being subject-specific, are of 2002 (Latvian Academy of Sciences Economic Institute, 2002) and 2011 (Pūķis, 2011).

Conclusions. The analysis shows that the interests of many stakeholders are significantly related to the monetary assessment of the archaeological sites themselves and / or the damage caused to them. In a number of cases, the assessment of losses in monetary terms is also determined by law. Thus, while acknowledging that some components of cultural monument value (e.g. symbolic, sacred, cultural identities, etc.) are not quantifiable, there is usefulness and, where

⁶⁸ Latvijas Avīze, 2019; Lrtv.lv, 2019

appropriate, a necessity for a monetary assessment of both the objects themselves and the damage caused to them.

It should be noted that the administrative capacity of the institutions that carry out the relevant assessment is an important factor that largely determines the possibility of carrying out the assessment of cultural monuments. The question of the monetary valuation of all immovable cultural monuments (prior to the damage) is likely to be guided by the principle of utility in assessing whether the cost of valuation will not outweigh its benefits. The monetary valuation of publicly owned cultural monuments should also be viewed from another angle –as it is significantly related to the management of public property and the development of its socio-economic potential, valuation of public capital assets, accountability to the public, etc., then monetary valuation both before and after the damage is essential.

National approaches and practices for evaluation of immovable cultural (archaeological) monuments and the damage caused to them differ. Monetary valuation of the entire object, prior to the damage, is generally not performed. In only a few countries there is a monetary valuation of an entire object performed after the object has been damaged. In the majority of the countries examined, an assessment of the damage to the cultural monument is carried out and, in most cases, it also includes a monetary assessment of the various costs involved in restoring the cultural monument. In certain cases, the principles of evaluation, with varying degrees of detail, are set out in legislation. Some countries have developed detailed damage assessment methodologies and appropriate damage calculation formulas. In most of the countries examined, external or internal regulation lays down more or less precise criteria for assessing damage. It should be noted that with some rare exceptions, the assessment does not take into account the socio-economic impact of the loss on the future use of the cultural monument and the potential income (e.g., development of cultural tourism, etc.). Insufficient consideration of the indirect economic effects (benefits) produced by cultural monuments in the assessment of losses is an important aspect that requires further analysis from both a socio-economic and legal point of view.

The need for clear, transparent and objective criteria for the assessment of damage to cultural monuments stems both from the legal requirements and case law, as well as from the stakeholders' legitimate expectation that public authorities do so objectively, honoring the need for uniformity and resource efficiency in their work.

Recommendations. When describing the situation in Latvia, it should be noted that the existing regulatory framework regarding the assessment of damage caused to cultural monuments, the restoration of damaged cultural monuments and determination of liability should be improved. This applies to:

- stipulating clear criteria according to which the assessment of the caused damage shall be performed, incl. in monetary terms (respectively Protection Law LV (Table 6, No. 15) and Regulations No. 474 (Table 6, No. 5); if the legal act does not provide for the necessary level, then developing and publishing the damage assessment methodology would be beneficial);
- since assessment of cultural and historical value after the damage caused by itself (without existent initial evaluation of the cultural monument) does not

clearly show the diminishment of value or the amount of losses caused by the damage, amending the vague provision in Section 28 of the Protection Law LV (Table 6, No. 15), determining that damage assessment (not cultural and historical value) shall be performed for all cultural monuments, regardless of their property rights and stipulating particular procedures thereof. The results of the current research could also contribute to considering possible steps in broadening the scope of the norm to cover the initial evaluation of cultural monuments (or at least, providing for certain cases of required evaluation in order to harmonise the legal norms);

- establishment of clear procedures for the financing and emergency conservation of cultural monuments damaged as a result of illegal actions of third parties. It is necessary to determine the rules, terms and procedures for the restoration of damaged cultural monuments, the procedure for financing these works, especially in the event that the perpetrators have not been identified or the court proceedings (and, consequently, compensation for damage) are lengthy. It would also be useful to develop methodological materials for the owners of cultural monuments regarding the action to be taken in determining the damage caused to the monument by third parties;
- advisability to draft clarification of the Supreme Court and developing doctrine on the applicability and substance of Article 229 of the Criminal Law (Table 6, No. 10), establishing the object of the criminal offence, how the damage amount should be confuted or objected, how and which exactly threatened interests lay the basis for applicability of this regulation.

This article provides a general analysis of the situation, existing and potential solutions in the field of damage assessment of cultural (archaeological) monuments, taking into account both the scope and the thematic limitations. For a deeper understanding and analysis of the problem, more focused socio-economic and legal research should be carried out, studying the practice of courts, law enforcement and cultural heritage protection institutions (incl., e.g., composition of damage assessment reports, and practical implementation of emergency conservation of the damaged cultural monuments), as well as analysing the current issues of stakeholders and their solutions. Researching foreign practice has a lot of potential; thus, taking into account the national specifics, it might help in moving towards the introduction of internationally recognised criteria for damage assessment caused to archaeological heritage sites.

ACKNOWLEDGMENTS

The authors would like to thank prof. Ineta Geipele, the scientific supervisor of PhD oec. cand. Andris Kairiss, for her guidance through the process of writing this research; Ms. Inga Vilka, the member of the Council and Director of the Fourth Audit Department of the State Audit Office for the consultations on accounting of public resources; Mr. Mark Harrison, Head of Heritage Crime Strategy, Historic England, the United Kingdom for his consultations on legal protection of cultural heritage in England. The authors express their sincere gratitude to the Department of Antiquities, Ministry of Transport, Communication and Works, Republic of Cyprus; Mr. Siim Raie, Director General of the National Heritage Board, Republic of Estonia; Assessor iuris Mr. Wolfgang Karl Göhner, Chief Legal Officer of the Bavarian State Conservation Office, Federal Republic of Germany; Dr. Ignacio Rodríguez Temiño, representative of Carmona Archaeological Site, Ministry of Culture and

Historical Heritage, Junta de Andalucía, Kingdom of Spain; Mr. Nico Aten, Inspector, Government Information and Heritage Inspectorate, Kingdom of the Netherlands; Ms. Maria Barkin, Legal Advisor, Swedish National Heritage Board, Kingdom of Sweden, for their responsiveness and expert opinions on the damage assessment procedures in their respective countries.

REFERENCES

- Amineddoleh, L. (2013). The role of museums in the trade of black market cultural heritage property. *Art antiquity and law*, XVIII, Issue 2.
- Blundo, D. S., Ferrari, A. M., del Hoyo, A. F., Riccardi, M. P., Muiña, F. G. (2018). Improving Sustainable Cultural Heritage Restoration Work through Life Cycle Assessment Based Model. *Journal of Cultural Heritage*, 32, 221–231. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2018.01.008>
- Brodie, N. (2010). Archaeological Looting and Economic Justice. In P. M. Messenger and G. S. Smith (Eds.), *Cultural Heritage Management: A Global Perspective*, p. 261–277. <https://doi.org/10.5744/florida/9780813034607.003.0021>
- Brodie, N., Contreras, D. (2012). The economics of the looted archaeological site of Báb edh-Dhrá': a view from Google Earth. In: Lazrus, P.K. and Barker, A.W. (eds.), *All The Kings Horses: Essays on the Impact of Looting and the Illicit Antiquities Trade on our Knowledge of the Past*. Society for American Archaeology: Washington, D.C., USA. ISBN 9780932839442
- Cerra, D., Plank, S., Lysandrou, V., Tian, J. (2016). Cultural Heritage Sites in Danger—Towards Automatic Damage Detection from Space. *Remote Sensing*, 8(9), 781. <https://doi.org/10.3390/rs8090781>
- Chechi, A. (2017/2018). When Private International Law Meets Cultural Heritage Law: Problems and Prospects. In A. Bonomi & G. P. Romano (Eds.) *Yearbook of Private International Law*, Vol. XIX - 2017/2018, 269–293. Koln: Verlag Dr. Otto Schmidt KG. <https://doi.org/10.9785/9783504386078-014>
- Court Administration, Court work data portal. (n. d.). Statistics on convicted persons. Retrieved from: <https://dati.ta.gov.lv/microstrategy/asp/Main.aspx?> (in Latvian) (viewed 18.05.2020.)
- Dalmas, L., Geronimi, V., Noël, J-F., Sang, J. T. K. (2015). Economic evaluation of urban heritage: An inclusive approach under a sustainability perspective. *Journal of Cultural Heritage*, 16(5), 681–687. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2015.01.009>
- Dans, E. P., González, P. A. (2019). Sustainable tourism and social value at World Heritage Sites: Towards a conservation plan for Altamira, Spain. *Annals of Tourism Research*, 74, 68–80. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2018.10.011>
- De Beer, J., Boogaard, F., (2017). Good practices in cultural heritage management and the use of subsurface knowledge in urban areas. *Procedia Engineering*, 209, 34–41. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.11.127>
- Dieck, M. C. T., Jung, T. H. (2017). Value of Augmented Reality at Cultural Heritage Sites: A Stakeholder Approach. *Journal of Destination Marketing & Management*, 6(2), 110–117. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2017.03.002>
- Dambis, J. (2019). *Kultūras pieminekļu aizsardzības sistēma Latvijā*. Retrieved from: https://www.lps.lv/uploads/docs/module/4.Dambis_01.02.2019.pdf
- Dosi, C. (2001). *Environmental values, valuation methods, and natural disaster damage assessment*. United Nations, 58 p., LC/L.1552-P, 2001. Retrieved from: <https://repositorio.cepal.org/handle/11362/5722> (viewed 12.05.2020.)
- European Commission, Eurostat. (2017). *EPSAS issue paper on the accounting treatment of heritage assets*, EPSAS WG 17/03. Retrieved from: <https://circabc.europa.eu/sd/a/2b041a69-43e0-4c6c-bc83-d03e0e5912e5/Issue%20paper%20on%20heritage%20assets.pdf>
- Ganciu, I., (2018). Heritage for Sale! The Role of Museums in Promoting Metal Detecting and Looting in Romania. *Heritage*, 1(2), 437–452. <https://doi.org/10.3390/heritage1020029>
- Gill, D. W. J. (2016). Context Matters: The Auction Market and Due Diligence: the Need for Action. *Journal of Art Crime*, 15, 77–82. Retrieved from: <http://oars.uos.ac.uk/151/>
- Gisselman, F. et al. (2017). *Economic values from the natural and cultural heritage in the Nordic countries: Improving visibility and integrating natural and cultural resource values in Nordic countries*, Nordic Council of Ministers 2017. Retrieved from:

- https://www.researchgate.net/publication/317280524_Economic_values_from_the_natural_and_cultural_heritage_in_the_Nordic_countries_Improving_visibility_and_integrating_natural_and_cultural_resource_values_in_Nordic_countries
- Greenland, F., Marrone, J., Topcuoglu, O., Vorderstrasse, T. (2019). A Site-Level Market Model of the Antiquities Trade. *International Journal of Cultural Property*, 26(1), 21–47. <https://doi.org/10.1017/S0940739119000018>
- IR. (2016). *Latvija – kapu aplaupītāju “lielvalsts”*, 21.07.2016. Retrieved from: <https://ir.lv/2016/07/21/zurnals-latvija-kapu-aplaupitaju-lielvalsts/> (in Latvian)
- Information centre of the Ministry of Interior of the Republic of Latvia. (2019). Criminal statistics on registered criminal offences in Latvia. Retrieved from: <https://www.ic.iem.gov.lv/lv/kriminala-statistika>
- Kairiss A. (2016). *Crime Against Cultural Property: Finding Solutions*. In: Przystępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza, zapobieganie, zwalczanie. Pod redakcją Macieja Trzcíńskiego, Olgierda Jakubowskiego. Wrocław: Beta-druk, pp. 63–76.
- Kairiss, A. (2017). Awareness Raising and Protection of Archaeological Heritage. *Culture Crossroads*, 11, 2017. Retrieved from: <http://www.culturecrossroads.lv/pdf/233/en>
- Latvijas Avīze. (2015). *Janvārī nebijušos apmēros izpostīti senkapi* (09.02.2015). Retrieved from: <https://www.la.lv/latgales-kulturvesturei-nolaupitais> (in Latvian)
- Latvian Academy of Sciences Economic Institute. (2002). *Kultūras pieminekļu īpašnieku attieksme pret kultūras pieminekļu statusu kā apgrūtinājumu*. Retrieved from: https://www.km.gov.lv/uploads/ckeditor/files/kultura_timekli/Kulturas_piemineklu_statuss_LZA_EI.pdf (in Latvian)
- Lazrak F., Nijkamp P., Rietveld P., Rouwendal J. (2009). *Cultural Heritage: Hedonic Prices for Non-market Values*. No. 49, Serie Research Memoranda from VU University Amsterdam, Faculty of Economics, Business Administration and Econometrics. Retrieved from <http://degree.uvu.vu.nl/repec/vua/wpaper/pdf/20090049.pdf>
- LETA. (2019). *Ar valsts atbalstu sakopts mantraču izpostītais Latgaļu uzkalniņu kapulauks Ciblas novadā* (13.01.2019). Retrieved from: <https://www.la.lv/ar-valsts-atbalstu-sakopts-mantracu-izpostitais-latgalu-uzkalninu-kapulauks-ciblas-novada>
- Li, J., Krishnamurthy S., Roders A. P., Wesemael, P. van. (2020). Community participation in cultural heritage management: A systematic literature review comparing Chinese and international practices. *Cities*, 96, 102476. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2019.102476>
- Lrtv.lv. (2019). *Veic izpostīto Loginu senkapu arheoloģisko izpēti*, 05.09.2019. Retrieved from: <http://www.lrtv.lv/zinas/veic-izpostito-loginu-senkapu-arheologisko-izpeti-8516>
- Manders M. R., Van Tilburg H. K., Staniforth M. (2012). *Unit 6: Significance assessment*, UNESCO Bangkok. Retrieved from: <http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/images/630X300/UNIT6.pdf>
- Martins, N. A. (2016). Sustainable Design, Cultural Landscapes and Heritage Parks; the Case of the Mondego River. *Sustainable Development*, 24(5), 330–343. <https://doi.org/10.1002/sd.1633>
- McAllister, M. E., & McManamon, F. P. (2007). Technical Brief 20: Archeological Resource Damage Assessment: Legal Basis and Methods. Retrieved from <https://www.nps.gov/archeology/pubs/techbr/tchBrf20.pdf>
- Mendes, I. (2016). Assessing the Values of Archaeological Heritage. Working Paper. Lisbon School of Economics and Management, Department of Economics, WP02/2016/de/socius. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2851797>
- Mourato S., Mazzanti M. (2002). *Economic Valuation of Cultural Heritage: Evidence and Prospects, Assessing the Values of Cultural Heritage*. Research Report. The Getty Conservation Institute. Los Angeles: The J. Paul Getty Trust. Retrieved from: https://www.getty.edu/conservation/publications_resources/pdf_publications/pdf/assessing.pdf
- Munarim, U., Ghisi, E. (2016). Environmental feasibility of heritage buildings rehabilitation. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 58, 235–249. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.12.334>
- Munzi M., Zocchi A. (2017). The Lepcitanian territory: cultural heritage in danger in war and peace. *Libyan Studies*, 48, 51–67. <https://doi.org/10.1017/lis.2017.11>

- Nagle, G. (2016). Vandaļu bizness. *IR*, 29, 326. Retrieved from: <https://ir.lv/2016/07/20/vandalu-bizness-2/> (in Latvian)
- National Cultural Heritage Board. (2020). *Atgādinājums par metāla detektoru lietošanas ierobežojumiem*. Retrieved from: <https://mantojums.lv/lv/jaunumi/atgadinajums-detektoru/> (in Latvian)
- Navrud, S. (2005). *Valuing cultural heritage – lessons learned*. Structural Studies, Repairs and Maintenance of Heritage Architecture IX, 95–100. WIT Transactions on The Built Environment, Vol. 83, WIT Press.
- Nijkamp, P. (2012). *Economic Valuation of Cultural Heritage*. In Licciardi Guido, Amirtahmasebi Rana, The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development. Urban Development, Washington, DC: World Bank, p.75–106. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286>
- Nijkamp P., Riganti P. (2004). Valuing Cultural Heritage Benefits to Urban and Regional Development. European Regional Science Association, ERSA conference papers. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/23731199_Valuing_cultural_heritage_benefits_to_urban_and_regional_development
- New Zealand Institute of Economic Research, (2018). What's the use of non-use values? Non-Use Values and the Investment Statement, 1.02.2018., retrieved from: <https://treasury.govt.nz/sites/default/files/2018-08/LSF-whats-the-use-of-non-use-values.pdf> Osipova, S. (2017). Satversmes tiesas priekšsēdētājas vietnieces Sanitas Osipovas uzruna rakstu krājuma “Vispārējie tiesību principi: tiesiskā drošība un tiesiskā palāvība: Valsts pārvalde. Bizness. Jurisprudence” atvēršanā. Retrieved from: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/satversmes-tiesas-priekssedetajas-vietnieces-sanitas-osipovas-uzruna-rakstu-krājuma-visparejie-tiesibu-principi-tiesiska-drosiba-un-tiesiska-palaviba-valsts-parvalde-bizness-jurisprudence/> (in Latvian)
- Pūķis, M. (2011). *Kultūras mantojuma sociālā un ekonomiskā loma*. Retrieved from: <https://mantojums.lv/lv/petijumi/> (in Latvian)
- Rezevska, D. (2016). *Tiesiskās drošības un palāvības princips – būtiski tiesiskas valsts principa elementi*. Retrieved from: http://blogi.lu.lv/tzpi/files/2016/09/REZEVSKA_D_TEZES.pdf (in Latvian)
- Rypkema, D. (2012). *Heritage Conservation and Property Values*. In Licciardi Guido, Amirtahmasebi Rana, The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development. Urban Development, Washington, DC: World Bank, pp. 107–142. Retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286>
- Rodriguez Temiño I. (2019). Assessing Damage to Archaeological Heritage in Criminal and Administrative Proceedings. *Heritage*, 2(1), 408–434. <https://doi.org/10.3390/heritage2010029>
- Skaties.lv. (2018). *Monētas, piekarīni, krustiņi... “Melnie arheologi” turpina biznesu, neskatoties uz kriminālatbildību*, 03.03.2018. Retrieved from: <https://skaties.lv/zinas/latvija/sabiedriba/monetas-piekarini-krustini-melnie-arheologi-turpina-biznesu-neskatoties-uz-kriminalatbildibu/> (in Latvian)
- Suárez-Mansilla M. (2018). *Blood Antiquities: a Net Acting in Spain Helped to Finance DAESH through Illicit Trafficking of Cultural Goods*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/332100268_Blood_Antiquities_a_Net_Acting_in_Spain_Helped_to_Finance_DAESH_through_Illicit_Trafficking_of_Cultural_Goods
- State Protected Cultural Monuments Register of the Republic of Latvia. (2016). Retrieved from: <https://is.mantojums.lv/> (in Latvian)
- Throsby D., (2012), *Heritage Economics: A Conceptual Framework*. In Licciardi, Guido & Amirtahmasebi, Rana, The Economics of Uniqueness: Investing in Historic City Cores and Cultural Heritage Assets for Sustainable Development. Urban Development, Washington, DC: World Bank, pp. 45–74, retrieved from: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/12286> (viewed 12.05.2020.)
- Torgāns, K. (2006). *Saistību tiesības. I daļa. Mācību grāmata*. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006.

- Tuan, T. H., Navrud, S. (2007). Valuing cultural heritage in developing countries: comparing and pooling contingent valuation and choice modelling estimates. *Environmental and Resource Economics*, 38, 51–69. <https://doi.org/10.1007/s10640-006-9056-5>
- Tuan, T. H., Navrud, S. (2008). Capturing the benefits of preserving cultural heritage. *Journal of Cultural Heritage*, 9(3), 326–337. <https://doi.org/10.1016/j.culher.2008.05.001>
- TVNET. (2015). *Senkapu izlaupītāji Latgalē valstij radījuši vairāk nekā miljonu eiro lielus zaudējumus*, 15.03.2015. Retrieved from: <https://www.tvnet.lv/5227514/senkapu-izlaupitaji-latgale-valstij-radijusi-vairak-neka-miljonu-eiro-lielus-zaudejumus> (in Latvian)
- Valmieras ziņas. (2019). *Kocēnu novadā uzdarbojas “melnie rācēji”*, 23.09.2019. Retrieved from: <https://www.valmieraszinas.lv/vtv-kocenu-novada-uzdarbojas-melnie-raceji/> (in Latvian)
- Van Oers, R. (2015). The Economic Feasibility of Heritage Preservation. In *A Companion to Heritage Studies* (Eds.), W. Logan, M. N. Craith and U. Kockel. John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781118486634.ch22>

AUTHORS' SHORT BIOGRAPHIES

Andris Kairiss received Master's degree in sociology from the University of Latvia (2002) and Diploma in Law from the Police Academy of Latvia (2006). Since 2019, he has been a PhD oec. candidate at Riga Technical University.

Currently he is a Manager of the nation-wide ESF project in the field of reduction corruption and shadow economy. Andris has extensive experience in the law enforcement sector, as well as in the jurisprudence and museum field. He is a Developer and Manager of several national and international research and law enforcement projects concerning protection of cultural heritage, reduction of illegal turnover of cultural objects, and information exchange regarding art and heritage crime. His research interests relate to legal, criminological and socio-economic aspects of protection, as well as development of potential of tangible cultural heritage.

He is an author of a range of publications (published in Latvia and abroad) concerning solutions to protection of cultural heritage and law enforcement issues.

Andris is a vice-chair of the Community on Illicit Trade in Cultural Materials of the EAA and a member of the Latvian Society of Archaeologists.

E-MAIL: kairiss.andris@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0820-2259>

Irina Olevska received the Diploma in Art Law from the Institute of Art and Law, the UK in 2014 and LL.M from Riga Graduate School of Law, Latvia, in 2008. She mainly works in the field of art and cultural heritage law.

Irina is an Attorney-at-Law at attorneys-at-law office Cobalt Latvia and a Founder of a non-for-profit informational online platform ArtLaw.club. She has organised and lead a series of academic and professional educational events, held panel discussions and read lectures to law enforcement and judiciary. Irina is an author of a range of publications on art and cultural heritage law, as well as of a book “Peculiarities of Legal Regulation of Fine Art Prints: American v. European Approach” (ISBN 978-3838353128).

Irina is a partner of UNIDROIT Convention Academic Project, member of the Committee on the Illicit Trade in Cultural Material of the European Association of Archaeologists.

E-MAIL: irina@artlaw.club

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8255-4960>

ABBREVIATIONS AND NOTATIONS USED

ADC	- Alūksne District Court (one of the district courts of Latvia)
Annotation to Protection Law LV	- Annotation to the draft law on amendments to the Law of the Republic of Latvia On Protection of Cultural Monuments as of 2018
AR	- Annual work report of the State Inspection for Heritage Protection (from 2018 National Cultural Heritage Board)
Audit Report	- Audit Report of the Latvian State Audit Office
BayDSchG	- Bavarian Monument Protection Act, Federal Republic of Germany
CA	- Court Administration of the Republic of Latvia
Cabinet Regulation LV No. 474	- Cabinet Regulation No. 474 of the Republic of Latvia, Regulations Regarding the Registration, Protection, Utilisation and Restoration of Cultural Monuments and the Granting of the Status of an Environment-Degrading Object
Cabinet Regulation LV No. 956	- Cabinet Regulation No. 956 of the Republic of Latvia, Regulations Regarding the National Holdings of Museums
CC	- Constitutional Court of the Republic of Latvia
Civil Code GE	- Civil Code of Germany
Civil Law LV	- Civil Law of the Republic of Latvia
CM order	- Ministry of Culture of the Republic of Latvia, order on State Protected Cultural Monuments Register
CoE 2017	- Convention on Offences relating to Cultural Property, Council of Europe, as of 3 May 2017
Court practice	- Latvian court practice in criminal cases on destruction and damaging of property
Criminal Code FI	- Criminal Code of the Republic of Finland (39/1889)
Criminal Code LT	- Law on the Approval and Entry into force of the Criminal Code of the Republic of Lithuania
Criminal Law LV	- Criminal Law of the Republic of Latvia
Criminal Law Enforcement Act	- Law On the Procedures for the Coming into Force and Application of the Criminal Law of the Republic of Latvia
EPSAS	- EPSAS issue paper on the accounting treatment of heritage assets
Evaluation Law RUS	- Federal'nij zakon Ob ocenочноj dejatel'nosti v Rossijskoj Federacii
Evaluation standard No.2 RUS	- Federal'nij standart ocenki «Celj ocenki i vidi stoimosti (FSO №2)» (Federal Evaluation Standard "Purpose of Evaluation and Types of Value")
Evaluation standard No.7 RUS	- Federal'nij standart ocenki «Ocenka nedvizhimosti (FSO № 7)» (Federal Evaluation Standard "Evaluation of Real Estate")
Information Law LV	- Freedom of Information Law of the Republic of Latvia
ICC	- International Criminal Court
LZA EI	- Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūta pētījums "Kultūras pieminekļu īpašnieku attieksme pret kultūras pieminekļu statusu kā apgrūtinājumu" (Research of the Economic Institute of the Latvian Academy of Sciences "Attitude of Cultural Monument Owners toward the Status of Cultural Monuments as a Burden")

Methodology LT	- Order: approval of the description of the method of restoration of damaged immovable cultural property and of the procedure for determining the amount of loss (Republic of Lithuania)
Methodology MOL	- Metodologija po finansovoj ocenke usherba, nanesjonogo postrojenomu kulturnomu naslediju (istoricheskim pamjatnikam), (Methodology on financial evaluation of damage caused to built cultural heritage (historic monuments))(Republic of Moldova)
Methodology RUS	- Metodicheskie rekomendacii po ocenke objektov nedvizhimosti, otnesjonnih v ustanovlennom porjadke k objektam kulturnogo nasledija, (Methodological recommendations on evaluation of real estate objects, designated according to the rules as objects of cultural heritage) (Russian Federation)
Methodology UKR	- Metodika groshovoj ocinki pamjatok (Methodology of financial evaluation of monuments) (Republic of Ukraine)
NCHB	- National Cultural Heritage Board of the Republic of Latvia
NGO	- Non-governmental organisation
Penal Code EE	- Penal Code of the Republic of Estonia
Protection Law CY	- Antiquities Law of the Republic of Cyprus
Protection Law EE	- Heritage Conservation Act of the Republic of Estonia
Protection Law FI	- Antiquities Act (295/1963) of the Republic of Finland
Protection Law LT	- Law on Protection of the Immovable Cultural Heritage of the Republic of Lithuania
Protection Law LV	- Law of the Republic of Latvia On Protection of Cultural Monuments
Protection Law SE	- Historic Environment Act of the Kingdom of Sweden
Restricted Territories Law	- Law of the Republic of Latvia on the Information System of Restricted Territories
SCS	- Supreme Court Senate of the Republic of Latvia
SCS AD	- Department of Administrative Cases of the Supreme Court Senate of the Republic of Latvia
SCS CD	- Department of Criminal Cases of the Supreme Court Senate of the Republic of Latvia
SC Guideline	- Theft Offences: Definitive Guideline (for courts in England and Wales), Sentencing Council
SPCMR	- State Protected Cultural Monuments Register of the Republic of Latvia
Stat	- Statistics
TNZR	- New Zealand Institute of Economic Research. What's the use of non-use values? Non-Use Values and the Investment Statement
TNZ	- Treasury of New Zealand, Valuation Guidance for Cultural and Heritage Assets
UNESCO 1972	- Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, UNESCO, as of 16 November 1972
UNIDROIT 1995	- Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects, UNIDROIT, as of 24 June 1995
VRC	- Vidzeme Regional Court (one of the regional courts of the Republic of Latvia)

APPENDIX (LIST OF DOCUMENTS)

Table 4. Work and Audit Reports of State Authorities

1	Annual work report of 2014 of State Inspection for Heritage Protection (from 2018 National Cultural Heritage Board), retrieved from: https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/publiskie_parskati/parskats_2014.pdf (viewed 12.05.2020.)
2	Annual work report of 2015 of State Inspection for Heritage Protection (from 2018 National Cultural Heritage Board), retrieved from: https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/publiskie_parskati/parskats_2015.pdf (viewed 12.05.2020.)
3	Annual work report of 2016 of State Inspection for Heritage Protection (from 2018 National Cultural Heritage Board), retrieved from: https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/publiskie_parskati/parskats_2016.pdf (viewed 12.05.2020.)
4	Annual work report of 2017 of State Inspection for Heritage Protection (from 2018 National Cultural Heritage Board), retrieved from: https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/publiskie_parskati/parskats_2017.pdf (viewed 12.05.2020.)
5	Annual work report of 2018 of National Cultural Heritage Board, retrieved from: https://mantojums.lv/media/uploads/dokumenti/publiskie_parskati/parskats_2018.pdf (viewed 12.05.2020.)
6	State Audit office audit report Nr.2.4.1-15/2015 as of 22.07.2016, Vai Latvijā plānotā un īstenotā kultūras pieminekļu aizsardzības politika nodrošina to saglabāšanu? retrieved from http://www.lrvk.gov.lv/uploads/reviziju-zinojumi/2015/2.4.1-15_2015/20.pielikums-revizijas-zinojums_km_22072016_ewp.pdf (viewed 12.05.2020.)
7	State Audit office audit report Nr. 2.4.1-38/2019 as of 26.11.2019, Zemkopības ministrijas darbība valstij piederošo derīgo izrakteņu apsaimniekošanā? retrieved from http://www.lrvk.gov.lv/revizija/zemkopibas-ministrijas-darbiba-valstij-piederoso-derigo-izraktenu-apsaimniekosana/ (viewed 19.05.2020.)

Table 5. National Methodologies, Standards and Guidelines

1	Federalnĳj standart ocenki «Celj ocenki i vidi stoimosti (FSO №2)», Ministerstvo Ekonomicheskogo Razvitija I Torgovli Rossijskoj Federacii, as of 20.05.2015, retrieved from http://www.ocenchik.ru/docsf/2230-celj-ocenki-vidy-stoimosti-fso2.html (viewed 12.05.2020.)
2	Federalnĳj standart ocenki «Ocenka nedvizhimosti (FSO № 7)», Ministerstvo Ekonomicheskogo Razvitija I Torgovli Rossijskoj Federacii as of 25.09.2014, retrieved from http://www.ocenchik.ru/docs/1961-standart-ocenki-nedvizhimosti-fso7-prikaz611.html (viewed 12.05.2020.)
3	Guidelines for Sentencers: Heritage Crime, Historic England, February 2017, https://historicengland.org.uk/images-books/publications/heritage-crime-guidance-sentencers/hea054a-guidance-for-sentencers/ (viewed 12.05.2020.)
4	Metodicheskie rekomendacii po ocenke objektov nedvizhimosti, otnesjonnih v ustanovlennom porjadke k objektam kulturnogo nasledija, 2015, odobreni k primeneniju Sovetom po ocenочноj dejatel'nosti 23.06.2015., Rossijskaja Federacija, retrieved from: https://rulings.ru/acts/Metodicheskie-rekomendatsii-po-otsenke-obektov-nedvizhimosti,-otnesennyh-v-ustanovlennom-poryadke-k-obe-solt-bucagca/ (viewed 12.05.2020.)
5	Metodika groshovoj ocinki pamjatok, Cabinet Ministriv Ukraini, September 26, 2002 N 1447, retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1447-2002-%D0%BF?lang=uk (viewed 12.05.2020.)

6	Metodologija po finansovoj ocenke usherba, nanesjonnoogo postrojennomu kulturnomu naslediju (istoricheskim pamjatnikam), Prikaz Ministerstva Kulturi Respubliki Moldova, 12.12.2014, №306, retrieved from: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=73719 (viewed 12.05.2020.)
7	Order: approval of the description of the method of restoration of damages immovable cultural property and of the procedure for determining the amount of loss, Republic of Lithuania, 2006 July 12 No. To-315, retrieved from: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280889/asr (viewed 12.05.2020.)
8	Sentencing Council, Theft Offences: Definitive Guideline (for courts in England and Wales), February 2016, retrieved from: https://www.sentencingcouncil.org.uk/publications/item/theft-offences-definitive-guideline/ (viewed 12.05.2020.)
9	Treasury of New Zealand, Valuation Guidance for Cultural and Heritage Assets, as of 29 November 2002, retrieved from: https://treasury.govt.nz/publications/guide/valuation-guidance-cultural-and-heritage-assets-html (viewed 18.05.2020.)

Table 6. National Legal Acts

1	Annotation to Protection Law LV – annotation to the draft law on amendments to the Law of the Republic of Latvia On Protection of Cultural Monuments as of 2018, retrieved from https://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/AB9CE5EB9D95A897C22582270030B854? (viewed 12.05.2020.)
2	Antiquities Act (295/1963) of the Republic of Finland, as of 17.06.1963, retrieved from: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1963/en19630295?search%5Btype%5D=pika&search%5Bkieli%5D%5B0%5D=en&search%5Bpika%5D=Antiquities%20Act (viewed 12.05.2020.)
3	Antiquities Law of the Republic of Cyprus, retrieved from: https://www.eui.eu/Projects/InternationalArtHeritageLaw/Documents/NationalLegislation/Cyprus/antiquitieslaw.pdf (viewed 12.05.2020.)
4	Bavarian Monument Protection Act (BayDSchG), as of June 25, 1973, retrieved from: https://www.gesetze-bayern.de/Content/Document/BayDSchG (viewed 12.05.2020.)
5	Cabinet Regulation No. 474 of the Republic of Latvia as of 26 August 2003, Regulations Regarding the Registration, Protection, Utilisation and Restoration of Cultural Monuments and the Granting of the Status of an Environment-Degrading Object, retrieved from https://likumi.lv/ta/en/en/id/78458-regulations-regarding-the-registration-protection-utilisation-and-restoration-of-cultural-monuments-and-the-granting-of-the-status-of-an-environment-degrading-object (viewed 12.05.2020.)
6	Cabinet Regulation No. 956 of the Republic of Latvia as of 21 November 2006, Regulations Regarding the National Holdings of Museums, retrieved from: https://likumi.lv/ta/en/en/id/148769-regulations-regarding-the-national-holdings-of-museums (viewed 12.05.2020.)
7	Civil Code of Germany, as of 1900, retrieved from: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/
8	Civil Law of the Republic of Latvia, as of 1937, retrieved from: https://likumi.lv/ta/en/en/id/225418-the-civil-law (viewed 12.05.2020.)
9	Criminal Code of the Republic Finland (39/1889), as of 1889, retrieved from: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039_20150766.pdf (viewed 12.05.2020.)
10	Criminal Law of the Republic of Latvia, as of 1998, retrieved from: https://likumi.lv/ta/en/en/id/88966-the-criminal-law (viewed 12.05.2020.)
11	Federalnij zakon Ob ocenochnoj dejateljnosti v Rossijskoj Federacii, as of 17.07.1998., retrieved from http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=LAW&n=348008&fld=

	134&dst=100194,0&rnd=0.9512817055947105#07033209222547205 (viewed 12.05.2020.)
12	Freedom of Information Law of the Republic of Latvia as of 29.10.1998, retrieved from: https://likumi.lv/ta/en/id/50601-freedom-of-information-law
13	Heritage Conservation Act of the Republic of Estonia, as of 20.02.2019, retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/504062019001/consolide (viewed 12.05.2020.)
14	Historic Environment Act (1988:950) of the Kingdom of Sweden, as of 30.06.1988, retrieved from: https://www.raa.se/in-english/cultural-heritage/historic-environment-laws/historic-environment-act-1988950/ (viewed 12.05.2020.)
15	Law of the Republic of Latvia On Protection of Cultural Monuments, as of 12.02.1992., retrieved from https://likumi.lv/ta/en/id/72551-on-protection-of-cultural-monuments (viewed 12.05.2020.); statutory wording in force till 12.06.2018. (included), retrieved from: https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu
16	Law of the Republic of Latvia on the Information System of Restricted Territories, as of 29.01.2009., retrieved from: https://likumi.lv/ta/en/id/187927-law-on-the-information-system-of-restricted-territories
17	Law on Protection of the Immovable Cultural Heritage of the Republic of Lithuania, 1994 december 22 No. I-733, retrieved from: https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9BC8AEE9D9F8/asr (viewed 12.05.2020.)
18	Law on the Appraisal and Entry into force of the Criminal Code of the republic of Lithuania, as of 26.09.2000, No VIII-1968, retrieved from: https://www.legislationline.org/download/id/8272/file/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (viewed 12.05.2020.)
19	Law On the Procedures for the Coming into Force and Application of The Criminal Law, as of 15.10.1998., retrieved from: https://likumi.lv/ta/en/id/50539-on-the-procedures-for-the-coming-into-force-and-application-of-the-criminal-law
20	Penal Code of the Republic of Estonia, as of 06.06.2001, retrieved from: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide (viewed 12.05.2020.)

Table 7. International legal acts

1	Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, UNESCO, as of 16 November 1972, retrieved from: https://whc.unesco.org/en/conventiontext/
2	Convention on Offences relating to Cultural Property, Council of Europe, as of 3 May 2017, retrieved from: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680710435 (viewed 12.05.2020.)
3	Convention on Stolen or Illegally Exported Cultural Objects, UNDRIT, as of 24.06.1995, retrieved from: https://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention (viewed 12.05.2020.)

Table 8. Case law

1	Alūksne district court of Latvia, judgement, case No. K08-0176-15, as of 30.11.2015, retrieved from: https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi
2	Constitutional Court of the Republic of Latvia, judgement, case No. 2010-02-01, as of 19 June 2010, retrieved from: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2010-02-01_Spriedums.pdf
3	Latvian court practice in criminal cases on destruction and damaging of property, 2014, retrieved from: http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas (viewed 12.05.2020.)
4	Republic of Latvia Supreme Court Senate, Department of administrative cases, 16.11.2012., judgement, case No. SKA-555/2012, retrieved from: http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu

	departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/administrativais-process/tiesibu-principi/citi
5	Republic of Latvia Supreme Court Senate, Department of criminal cases, 20.04.2011. decision, case No. SKK – 194/2011, retrieved from: http://at.gov.lv/downloadlawfile/3909 (viewed 12.05.2020.)
6	Republic of Latvia Supreme Court Senate, Department of criminal cases. 07.08.2018., decision, case No. SKK-408/2018, retrieved from: http://at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/kriminallietu-departaments/hronologiska-seciba?year=2018 (viewed 12.05.2020.)
7	Republic of Latvia Supreme Court Senate, Department of administrative cases, 18.04.2019., judgement, case No. SKA-917/2019, retrieved from: http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/tiesibas-uz-informaciju-un-uz-atbildi-pec-butibas
8	Prosecutor v. Ahmad Al Faqi Al Mahdi, Reparations Order, International Criminal Court, 2017, retrieved from: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2017_05117.PDF
9	Vidzeme Regional Court, judgement, case No. KA05-0099-18, as of 13.12.2018., retrieved from: https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/nolemumi

Table 9. Expert opinions and information provided on request

1	Aten N., inspector, Government Information and Heritage Inspectorate, opinion communicated 3 April – 4 May, 2020, upon request of the authors
2	Barkin M., legal advisor, Swedish National Heritage Board, opinion communicated 10 February-30 April, 2020, upon request of the authors
3	Department of Antiquities, Ministry of Transport, Communication and Works, Republic of Cyprus, opinion communicated 05 March-20 May, 2020, upon request of the authors
4	Göhner W.K., assessor iuris, Chief Legal Officer Bavarian State Conservation Office, opinion communicated 27 April – 4 May, 2020, upon request of the authors
5	Raie S., director general of the National Heritage Board of Estonia, opinion communicated 17 April – 4 May, 2020, upon request of the authors
6	Rodríguez Temiño I., Conjunto Arqueológico de Carmona, Consejería de Cultura y Patrimonio Histórico, Junta de Andalucía, Spain, opinion communicated 13 May, 2020, upon request of the authors
7	Vilka I., the member of the Council and director of the Fourth Audit Department of State Audit Office for the consultations on accounting of public resources, opinion communicated 19 May 2020., upon request of A. Kairiss
8	National Cultural Heritage Board (2015 – 2019). Statistics. Data provided from September 2015 to August 2019 according to data requests of A. Kairiss

AWARENESS RAISING AND PROTECTION OF ARCHAEOLOGICAL HERITAGE

Mg.sc.soc., LL.B **Andris Kairišs**
Latvian Academy of Culture, Latvia

Abstract

Significant amount of illegal excavations and information regarding Internet trade of protected artifacts, the number of criminal cases and other violations strongly implies that Latvian archaeological heritage is endangered. The detailed situation unfortunately is not precisely known since correspondent statistical data are not being processed and analysed on regular basis.

Different methods are being used in order to reduce illegal obtainment and trade of antiquities, however, it is usually hard to find relatively efficient and at the same time fast solution.

One of practical solutions to the problem has to do with enhancing awareness of different audiences involved. Thus, after six months of hard work, the *Catalogue of Endangered Latvian Archaeological Artefacts* was published in June 2016.

The analysis of national situation regarding protection of archaeological artifacts, combined with survey of controlling institutions as well as study of foreign information sources allowed for some conclusions at the broader level:

- awareness-raising activities seem to be necessary and valuable as legislative acts do not contain all the information needed for different audiences. Awareness raising achieved by information dissemination concerning protected archaeological artifacts and related issues seems to be accelerated comparing to other possible solutions;
- understanding the factors that push to wrongdoing or influence abstention from it in the context of current political and socio-economic situation is probably the key aspect for facilitating protection of cultural heritage;
- the combination of informational, legal, law enforcement, analytical, coordination, organization and mutual cooperation activities is important for more effective protection.

Keywords: *archaeological heritage, endangered artifacts, looting, awareness, heritage protection.*

Introduction

Three offenders have been convicted for damaging and looting of ancient burial ground by one of Latvian district courts in the end of 2015 [ADC 2015]. This event perhaps would not be considered so significant if it had not been the first time when criminal liability was applied and real punishment was given for such an offence committed in Latvia [Ambote 2015]. The case was even called as “the historical judgement” [LETA 2015] [Ambote 2015] and representative of the State police revealed that “... there was not any success for holding the looters criminally liable until then. It was the first time in 2015 when there was a success” [Krauze 2017].

Beyond doubts it is positive that the work of the law enforcement succeeded, although an “uncomfortable” question arises, because situation logic requires the answer: Why is this the first case in 25 years? Why did the national archaeological heritage turn out to be so vulnerable?

This article is not intended for detailed and all-round study of the situation, analysing all the possible factors that influence protection of the archaeological heritage. Basic attention in the article is focused on awareness of both inhabitants and institutions controlling the turnover of cultural objects (hereinafter – controlling institutions)¹ regarding necessity for protection of cultural (archaeological) heritage as well as possible factor of unawareness to vulnerability of the heritage.

The information used in the article was available to the author as of March 2017.

Facts and numbers

While the problem of illegal excavations has been officially noted already in 2011 [UNESCO 2011: 3], Latvian crime statistics do not contain data on the illegal obtainment of archaeological artifacts [Kairiss 2016: 64–65]. Despite a significant amount of illegal excavations (especially in the ancient burial places), it is not precisely known which archaeological artifacts have been illegally obtained and no archaeological artifacts have been seized during their transport out of the country. Controlling institutions in most cases receive information regarding the

¹ Institutions more or less engaged in control of turnover of cultural objects (e.g. prevention and fight against offences involving cultural objects and/or the identification of illegal dealing in cultural objects), e.g. the State Police, State Inspection for Heritage Protection, units of State Revenue Service etc.

illegal turnover of protected Latvian archaeological artifacts¹ from Internet trading websites (e.g., eBay.com). Publicly available information regarding the Internet trade in antiquities must lead to the assumption that volume of illegal trade of protected Latvian archaeological artifacts on the Internet is large.² Damage to archaeological heritage often caused by the finders of ancient objects is considered to be one of factors endangering cultural heritage in the framework of SWOT analysis conducted by the State Inspection for Heritage Protection (hereinafter – SifHP) for cultural monuments protection sector [SifHP 2015, 2: 10].

According to SifHP data [SifHP 2015, 1; 2016, 2] from 2011 until June 2016 the following damage cases have been registered in Latvian archaeological sites:³

- ancient burial places: 109 cases, proportion in the total amount of damage cases about 83%;
- hillforts: 18 cases, about 14%;
- other sites: 5 cases, about 3%.

According to the State Police data [Police 2016] from 2014 until June 2016, 26 criminal proceedings have been started, qualified according to section 229 “Destruction of and Damage to Cultural Monuments” and 228 “Desecration of graves and corpses” of the Criminal Law⁴ and related to criminal offences against cultural monuments.

Besides criminal offences, administrative violations are also being committed. Furthermore, large number of illegal excavations in archaeological sites had been recognized, but did not lead to any criminal proceedings or administrative violation procedure [SifHP 2015, 1].

Damage done in financial terms, according to initial estimates (to be exact in the court proceedings), in 2011–2014 was about 3.06 million EUR, in January – March 2015 only – about 3.4 million EUR [SifHP 2015, 1].

It should be noted that there is no precise statistics regarding looting of and damage done to archaeological sites in Latvia. It could be explained by qualification of offences as well as organizational issues and responsibility aspects of institutions concerned: at least a part of offences involving cultural monuments, such as ancient burial grounds, is being qualified not by the section 229 (Destruction of

¹ Law of the Republic of Latvia “On Protection of Cultural Monuments”. According to Paragraph 4 of Section 7 “... Antiquities found in archaeological sites in the ground, above the ground or in water (dated until the 17th century included) shall belong to the State, and they shall be stored by public museums. ...”

² E.g. in September 2014 there were about 30 traders openly (illegally) selling protected Latvian archaeological artifacts on eBay.com

³ According to SifHP information, data on damage done from 2015 to the end of the first half of 2016 could be specified.

⁴ Law of the Republic of Latvia “Criminal Law”.

and Damage to Cultural Monuments), but by the section 228 of the Criminal Law (Desecration of graves and corpses), incl. the aforementioned “historical judgement” adopted at the end of 2015 [Sprūde 2016]¹. The official statistics [IC 2017] does not differentiate an offence by the place of occurrence, either an ancient burial ground (in most cases related to illegal obtainment of artifacts), or modern cemetery (often related to act of vandalism, theft of grave equipment etc. objects). Without special inquiry it is impossible to conclude from the official statistics where exactly the offence has been committed – in the ancient burial place or modern cemetery. Official statistics [IC 2017] [CIS 2017] confirm that level of criminal offences related to desecration of graves and corpses is consistently steady in Latvia. In average, in a year there are 49 criminal offences related to stealing of a monument or funerary urn, or other objects placed on or in a grave or at a funerary urn (year 2011 to 2016).

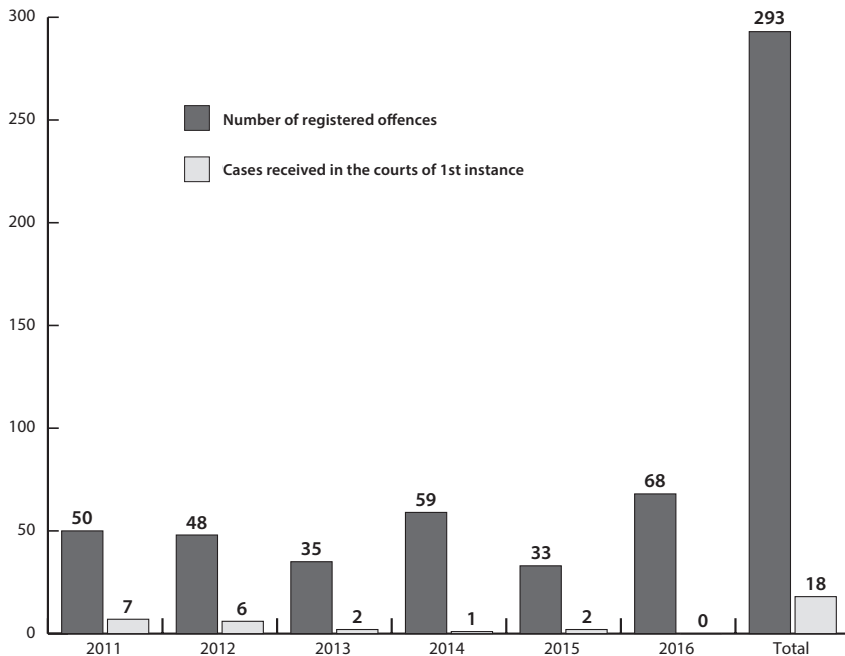

Figure 1. Desecration of graves and corpses associated with stealing²
(Raw data source: [IC 2017] [CIS 2017]).

¹ In this case at the moment of commitment of the offence the place of illegal excavation, in legal terms, represented protection zone of cultural monument “Asaru ancient burial ground” and not the ancient burial ground itself.

² Law of the Republic of Latvia “Criminal Law”. Paragraph three of Section 228. Desecration of graves, funerary urns or interred or uninterred corpses (also if committed by a group of persons pursuant to prior agreement), if such acts are associated with stealing of a monument or funerary urn, or other objects placed on or in a grave or at a funerary urn.

At the same time, offences qualified according to section 229 (Destruction of and Damage to Cultural Monuments) of the Criminal Law practically do not get into the courts of first instance, see Figure 2.

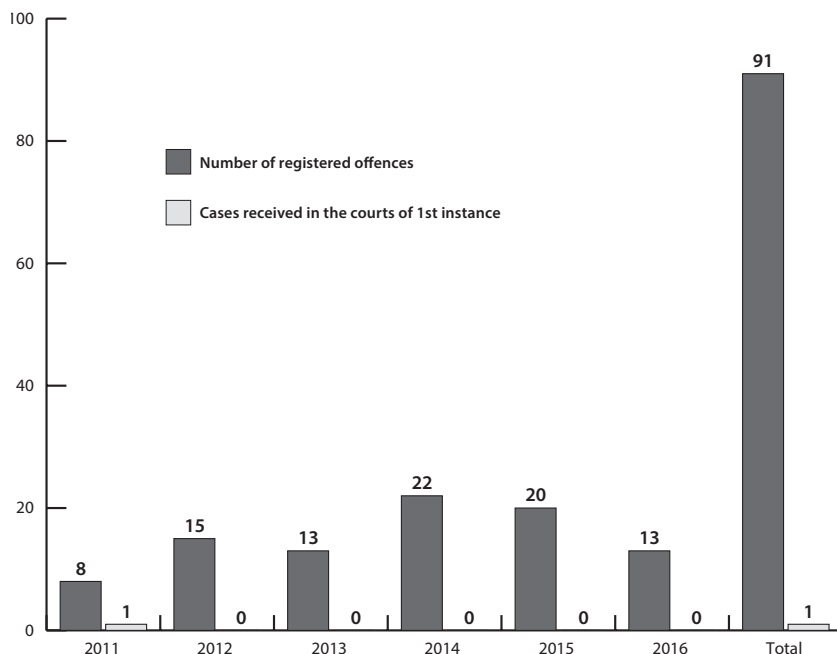

Figure 2. Destruction of and Damage to Cultural Monuments.¹
(Raw data source: [IC 2017] [CIS 2017]).

Section 89 of Latvian Administrative Violations Code provides for liability for breach of cultural monument protection rules,² although there are several rules that a person could break and considered liable according to the above-mentioned section. According to the law “On Protection of Cultural Monuments”³ the finder within five days shall notify the SifHP in writing regarding the objects which might have historical, scientific, artistic, or other cultural value (i.e. also about the archaeological artifacts), as well as the location and conditions of the find. Section 89 of Latvian Administrative Violations Code provides for administrative liability for non-declaration of archeological finds, although without going into specifics of an administrative violation it is not possible to conclude whether

¹ Law of the Republic of Latvia “Criminal Law”. Section 229. Destruction of and Damage to Cultural Monuments.

² Law of the Republic of Latvia “Latvian Administrative Violations Code”.

³ Law of the Republic of Latvia “On Protection of Cultural Monuments”. Paragraph 2 of Section 17.

administrative liability has been applied specifically for the mentioned violation or breach of any other cultural monument protection rule. On 13 June 2016 a draft law¹ was submitted to the Saeima (Parliament) of the Republic of Latvia. It proposes transferring of administrative liability for violation of cultural monument protection rules to the law “On Protection of Cultural Monuments”. It seems that the draft law brings more clarity, including administrative liability for non-declaration of the archaeological artifact (defining it as illegal keeping of the artifact that belongs to the state).

At the moment, no institution in the country is primarily responsible for processing of statistical data on violations of law related to cultural heritage. The corresponding data are published just from time to time, e.g. on the basis of mass media or researchers’ request.² Despite significant destruction and looting of archaeological sites in 2015, there is not any reflection on that and no statistical information on associated damage has been included in the 2015 public report of the SIFHP [SIFHP 2016, 1]. Statistical information on destruction and looting of archaeological sites is not included on the SIFHP website either. Sometimes, statistical data with regard to offences against cultural monuments given by the representatives of the SIFHP differ from one another. For example, information given in the journal “*ir*” in June 2016 [Nagle 2016] regarding criminal proceedings started in 2015 (19 proceedings) does not correspond to information given during the news release by Latvian Independent Television dated 23 July 2016 [Brikmane 2016] regarding criminal proceedings started in 2015 (22 proceedings). The aforementioned data do not correspond with data given by the State Police [Police 2016], which has informed that 8 criminal proceedings have been started regarding damaging and looting of archaeological monuments in 2015 (representative of the State Police informed³ that information given did not contain data on those offences

¹ Draft law “Amendment of the law “On Protection of Cultural Monuments”” No 604/Lp12 submitted to the Parliament of the Republic of Latvia (2016). Available: [http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\[Title\]=*Par+kult%C5%A2Bras+pieminek%C4%BCu+aizsardz%C4%ABbu*\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=([Title]=*Par+kult%C5%A2Bras+pieminek%C4%BCu+aizsardz%C4%ABbu*)&SearchMax=0&SearchOrder=4) (viewed 20.03.2017.)

² Also norms prescribed in the law of the Republic of Latvia “State Administration Structure Law” should be taken into account, e.g. paragraph 7 of section 10 (Principles of State Administration) states: “...(7) The duty of State administration is to inform the public of its activities. This especially applies to that section of the public and to those private persons whose rights or lawful interests are or may be affected by the implemented or planned activities. ...”. Aspects of damaging, destroying and looting of cultural heritage are probably quite important, so the institutions involved should inform the public on their own initiative.

³ State police explanation provided on 22 August 2016 according to request of A. Kairiss, invited researcher of the Latvian Academy of Culture.

against cultural monuments, that have been qualified as hooligan actions, since they were not related to looting of the artifacts). The fact that no institution in the country is primarily responsible for processing and analysis of the aforementioned statistical data¹ demonstrates lack of uniform approach to processing of such data and assessing situation in the country. One of the tasks included in the Strategy for cultural monuments protection sector for 2014–2020, offers, however, a ray of hope: “qualitative information, including statistical data gathering and analysis” is mentioned there [SifHP 2015, 2: 14, 20 sub-point 2.2.6.]. Probably this task is related also to data processing and analysis on violations of law related to cultural heritage.

Development of Latvian solutions

In order to understand where we are, where we were, and where we probably want to be, it seems important to observe the development of Latvian solutions regarding prevention and combating offences involving cultural objects. The situation in greater detail has been described in the article dedicated to development of the corresponding solutions [Kairiss 2015]. Here, in this publication, just the most important facts have been summarized.

Most probably no significant study of cultural property thefts has been conducted in Latvia before 2008. So, the situation was more or less like the “happy ignorance”.

In 2008 analysts of the Information Centre of Ministry of the Interior noticed significant disproportion between number of stolen and recovered cultural objects, lack of quality regarding cultural objects identification data and a number of technical problems regarding data processing on cultural objects in the law enforcement sector. Studying available information on thefts of cultural objects, the analysts have come to the primary conclusion: there was a lack of co-operation between law enforcement and private owners/holders of cultural objects. The main problem had to do with lack of timely received qualitative information.

So, the list of inadequacies has been developed. Briefly speaking, the imperfections were of methodological, technical and organizational nature. On the basis of the conducted study, the international project has been carried out,

¹ E.g. the corresponding function or task is not directly mentioned in the Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia regulation No 916, adopted on 9 November 2004, “By-law of the State Inspection for Heritage Protection”; probably it can be concluded from more general functions of the institution, e.g. subpoint 2.1.: “2. The Inspection shall have the following functions: 2.1. to implement the protection of cultural monuments; ...”; however, no one of the institution’s tasks listed in the legal act does not directly correspond to data processing and analysis.

implementing modern information processing and exchange solutions. Developed solutions included also publicly available free of charge electronic services for description and verification of status of cultural objects.¹

It should be taken into account, however, that since 2011–2012 the electronic services have not been advertised or otherwise significantly promoted, so despite a very hopeful start, their usage has decreased dramatically. Besides, amount of data publication and data updating in the framework of electronic service “Detection of the status of cultural object” [IC 2011] has decreased largely, most probably due to certain ignorance of the electronic service from the part of institutions concerned.²

It turned out, however, that technical solutions alone could not help to resolve the issue. Analysis conducted in 2012–2015 by researchers of Latvian Academy of Culture revealed several aspects to be addressed in order to improve the situation (for more detailed information see [Kairiss 2016: 73–74]). Table 1 summarizes data on historical development of the corresponding solutions.

Table 1. **Latvian solutions regarding prevention and combating offences involving cultural objects**

Prior to 2008 <i>Happy ignorance</i>	2008–2009 <i>The revelation</i>	2009–2011 <i>“Deus ex machina”</i>	2012–2016 <i>The revelation II</i>
No data – no problem!	Increasing crime against cultural property and negligible amount of recovered objects Blames and excuses The start of analysis	Methodology for description of cultural objects Improvement of law enforcement information system and data exchange Creation of public electronic services	The percentage of recovered cultural objects remained very low Aspects to be addressed: • awareness • knowledge • cooperation • coordination • legal regulation

The aforementioned aspects have been largely affirmed also in the framework of the survey of controlling institutions in 2014–2015.

¹ See, e.g. ICOM International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods. Latvia. Information Centre. Available: http://obs-traffic.museum/information-centre?search_api_views_fulltext (viewed 12.03.2017.)

² E.g. the last publicly available record regarding stolen/lost cultural object in the electronic service is dated by 9 September 2014. Available: http://www.ic.iem.gov.lv/ko_status/index.php (viewed 12.03.2017.)

Survey of representatives of controlling institutions

In the framework of research project “Improvement of solutions for reducing illegal turnover of cultural objects in Latvia” implemented by Latvian Academy of Culture, training for representatives of controlling institutions was organized in 2014–2015 regarding identification of cultural historic objects and the related issues. The training was implemented in Daugavpils, Ventspils and Riga (3 trainings in Riga) and the total number of participants has reached 222 officers and employees of the State Police, State Revenue Service (customs), State Border Guard, SifHP, SJC “Latvijas Pasts” (Latvian postal service), as well as employees of some museums. The objective of training was related to providing of basic knowledge about those cultural historic objects more often illegally obtained or traded, so officers or employees can assess the situation and involve cultural field professionals to support controlling institutions as soon as possible.

In the course of the training, using one and the same programme, participants’ surveys (5 in total) on cultural objects protection and illegal turnover issues were conducted.¹ The total number of respondents reached 180, representing 81.1% of the training participants. The most significant part of respondents constituted officers/employees of the State police, State Revenue Service (customs) and State Border Guard (about 92% in total). In terms of work experience the most part represented persons with 6 to 20 years of work experience (59.4% in total). This publication reflects respondents’ answers just to some of the questions.

The absolute majority of respondents – 82.7% (or 148) – indicated that they consider illegal turnover of cultural objects as actual issue to be resolved.

According to respondents’ opinion (137 answers given to the open question (possible responses were not pre-formulated in the questionnaire)) the main barriers to more effective reduction of illegal turnover of cultural objects are as follows (more significant – first):

1. insufficient knowledge/awareness of personnel of officers/employees (e.g. cultural objects identification issues, value estimation), lack of training;
2. lack of cooperation and information sharing between institutions concerned at national and international level, insufficient information exchange, complications in identification of stolen property (including ineffective use of information systems, insufficient registration and therefore identification of cultural objects);

¹ The survey has been conducted and results summarized by Andris Kairiss, invited researcher of Latvian Academy of Culture. Latvian Academy of Culture provided some technical support in implementation of the survey.

3. insufficient/ineffective legal regulation (e.g. to hold perpetrators accountable; non-licensing of usage of metal detectors), insufficient experience in application of law;
4. insufficient awareness and apathy of the public (also in connection with economic situation in the country);
5. lack of financial and other resources of controlling institutions;
6. lack of information in the field of practical limitation of illegal turnover of cultural objects (e.g. methods for prevention of illegal transportation, supporting documents and forgeries thereof);
7. insufficient control of cultural objects during border control procedures, open internal borders in the EU (lack of control);
8. lack of experts and specialists;
9. lack of information regarding protected objects/sites (e.g. archaeological sites);
10. illegal trade on the Internet and other barriers.

Respondents have given comments, noting that they are most interested in the following aspects which correlate with the aforementioned barriers:

1. detailed characteristics and identification of different cultural objects (in particular – icons, numismatics, phaleristics, paintings, weapons, archaeological artifacts);
2. aspects of forgery of cultural objects;
3. aspects of provenance and age identification of cultural objects;
4. characteristics of illegal actions involving cultural objects (*modus operandi*), e.g. illegal market, illegal trade networks and transportation channels, thefts from religious sites, illegal obtainment and transportation out of the country, illegal turnover of different kinds of cultural objects and prevention/combating thereof;
5. schemes (algorithms) of actions and flow of information in different situations (e.g. where and how to verify data on cultural object (e.g. information systems), whom to contact);
6. legal regulation and aspects of practical application thereof (e.g. restrictions of turnover and export; supporting documents, prevention of legalization, proof issues, punishment);
7. mutual cooperation between institutions concerned.

Awareness aspect

The awareness of institutions concerned and general public plays significant role among factors and barriers, affecting the reduction of illegal turnover of cultural objects (including archaeological artifacts), defined by both researchers of Latvian Academy of Culture and participants of the survey.

Presumably those persons consciously involved in damaging and looting of archaeological sites, illegal trade of artifacts and other illegal activities do not understand social economic consequences of their actions, see, e.g. [Brodie 2010],¹ although they are quite well informed about the illegal nature of their actions and are able to identify archaeological artifacts at least in general [LSM 2016].

According to one of classic criminology theories – *the routine activity theory* [Cohen, Felson 1979] – the offence is committed when the *likely offender* meets the *potential target* in the absence of the *capable guard*. If there is certain clarity regarding the potential target as such – in our case it is archaeological artifact or site, then the question regarding the likely offender and the capable guard is not so unambiguous. Probably one and the same person could take both the offender's or guard's role or remain indifferent (e.g. doing nothing while seeing someone damaging archaeological site), not taking any side. It seems that the aspect of awareness and the related comprehension is of significant importance for choosing the particular role.

Analysing the situation on a broader scale, one most probably should agree with assumption that nowadays moral considerations should be increasingly attributed to the buyers of antiquities since they have option to choose in comparison with those artifact finders who are very poor, see e.g. [Brodie, Doole, Watson 2000: 25]. Making an assumption about social economic context's influence to the option to choose, it should be noted that the situation in contemporary Latvia, although it should be improved [OECD 2016], is not so dramatic (there is no famine or war etc.), that illegal obtainment and trade of archaeological artifacts is related to resource gathering for survival. The aforementioned is also confirmed by international welfare indexes, e.g. *Legatum Prosperity Index* [Legatum 2017]. According to this index Latvia is ranked number 37 (out of 149 countries) by all indicators and number 34 by the economic quality indicator in 2016.

For simplicity, we can observe a case when an archaeological artifact has already been obtained (e.g. as a result of illegal excavation) and reached a potential buyer's sight.

¹ E.g. short-term economic gain for persons involved in illegal obtainment of archaeological artifacts causes significant long-term social economic losses at least at local and regional level.

It seems that the potential buyer would try to answer at least some questions before making decision on purchase of concrete object. Probably the most significant aspects to be clarified (besides price) related to whether the particular object is an archaeological artifact as such and, if it at least seemingly is, then which culture and time period does it belong to.

It is doubtful that the potential buyer would immediately ask (at least to himself) a question of whether the particular object is an object of trade in terms of law. Furthermore, it is even more doubtful taking into account the fact that corresponding indications (e.g. regarding requirements of relevant international or national legal acts, imposing restrictions on turnover of these objects) are not always presented on the trading websites [Brodie 2015: 12, 18]. In reality identification of archaeological artifacts is quite complicated as most people are not familiar with them (e.g. if the artifacts look like a piece of rusty metal or fragment of a stone) or are able to differentiate archaeological artifacts from remakes or fakes as there is large number of fakes in the antiquities market [Brodie 2015: 11–12] [Yates 2015: 35] [Seif 2015: 73]. The sellers, taking into account insufficient knowledge of the potential buyers and high demand for particular artifacts, could mislead the buyers, e.g. representing Baltic tribes' artifacts as Viking artifacts [Nagle 2016].

Since archaeological artifacts are not weapons, narcotic substances or other objects characterized by well-known turnover restrictions, the potential buyer might be unaware that the sale of these items may be illegal. In order to give rise to suspicion that the artifact is traded illegally, it should be identified as protected object (the *potential target*). At this stage we can also face one of the common misconceptions – if something is stated in the law (i.e. that archaeological artifacts are under protection), then it is considered to be crystal clear and self-evident. Unfortunately, practice shows that even many law enforcement professionals have no sufficient knowledge to identify protected archaeological artifacts, e.g. chief of the Criminal Investigation Board of the State Police noted that there are no experts in the police who would be able to identify whether the found objects are considered to be archaeological artifacts, that is why the police cooperates with the SifHP [Helmane 2016]. Situation could be even more complicated taking into account that the potential buyers are often interested in those archaeological artifacts having turnover restrictions imposed by national legal acts of their country of origin (i.e. other than the country of residence of the buyer), and the restrictions may apply to artifacts of certain age only.¹

¹ E.g. according to Section 7 of the “Law On Protection of Cultural Monuments” only those antiquities dated until the 17th century included shall belong to the state and be stored by public museums.

Possible consequences of non-identification of archaeological artifact are, for example, buying it as unprotected object (e.g. without checking the provenance, requesting exportation license etc.) and non-reporting of the accidental find to heritage protection authorities.

Therefore, unawareness and not only the malice could influence the support of illegal activities and damaging the archaeological heritage.

Let us assume that the archaeological object has been identified as protected. Where does the identification of the protected object lead us to? Are some of us going to remain more or less indifferent and behave as “likely offenders”, and the others are going to become “capable guardians”? There are probably 3 basic options:

- indifference. Despite publicly available information on destruction and looting of archaeological sites as well as huge number of artifacts with doubtful provenance [UNESCO 2015], it does not abstain many buyers from corresponding purchases. The volume of trade on the Internet allows for assumption that many buyers are not embarrassed with the fact that a large amount of archaeological artifacts is characterized with doubtful provenance or represents fakes [Brodie 2015: 18]. Probably the “indifferent” buyers do not worry about damage done to cultural heritage or assume that many other persons who sold and bought artifacts with doubtful provenance, have not been held responsible for their actions, so there is no ground to worry about the possible consequences;
- fear of liability. It could work in some cases when a person fears to become a partner in crime if he or she doesn't inform controlling institutions about the breach of law. More frequently it is related to fear of damaged reputation if a person buys stolen (or illegally obtained) objects. It is logical to suppose that at least in some cases fear of liability can help the likely offender to abstain from wrongdoing. Nevertheless, fear of liability most probably would have limited efficiency if a person is not internally convinced of inadmissibility of certain actions;
- understanding the value. Understanding the value of a protected object, phenomenon or interest is powerful positive stimulus no matter whether we talk about human life, health or cultural historic value of an archaeological artifact. The key element here is conventional understanding of the value: e.g. it is much more likely that everyone would rather immediately protect child from abuse than archaeological site or artifact from looting and illegal trade. Sometimes attention is drawn not so much to the protection of archaeological artifacts, but to the conditions of illegal obtainment of the artifacts. In cases of ancient burial grounds looting, there is often sharp reaction in mass media news and readers' comments regarding the

disturbing of peace of the dead, lack of respect for ancestors etc. Those people who understand the cultural historic value of archaeological artifacts and are internally convinced of necessity to protect cultural heritage, are the most “capable guardians”. Even more – if we feel respect to and pride of the object, it is much more likely that we would do our best to protect it. An example of it could be protection of artifacts/artworks we associate with the nation or consider as significant part of the world cultural heritage.

There are also cases in Latvia when local inhabitants unite to protect the archaeological heritage and possibly reduce actions of the looters [Vilcāne 2013].

Awareness raising

Theoretically there could be a hope that inhabitants would raise their level of awareness themselves, reading legal acts and looking for information regarding protection of cultural heritage. In some cases it is true, although taking into account threats to archaeological heritage worldwide, it should be assumed that large part of individuals is not particularly active in the field of protection of archaeological heritage even if the threats relate to their own countries or districts of domicile. The important aspect is that there is a lot of information regarding Latvian archaeological heritage, although it is largely connected with issues of archaeology, research of historical and other aspects, i.e. both general public and controlling (non-cultural) institutions lack concentrated information in the context of identification and protection of archaeological artifacts.

Taking into account the aforementioned and remembering the words of Aeschylus that “a wise person does not know much, but knows what is necessary”, in order to raise the awareness of inhabitants as well as institutions and organizations concerned regarding protected Latvian archaeological artifacts, a small group of Latvian cultural institutions’ representatives, under the guidance of Latvian Academy of Culture, started to develop *Catalogue of Endangered Latvian Archaeological Artefacts* (hereinafter – the Catalogue) in the end of 2015 [Kairišs, Šulte, Zirne, Lūsēna, Urtāns 2016].

It took Latvian Academy of Culture, National History Museum of Latvia and SIFHP about 6 months of concentrated work to create the Catalogue. The Catalogue has been developed with some consultative support of several controlling institutions.

The Catalogue is designed to aid in the identification of those Latvian archaeological artifacts, which are more frequently acquired illegally, illegally traded and exported outside the territory of Latvia. It includes only the types of artifacts that are most threatened by illegal obtainment and trade, as well as more commonly found in Latvia. Individual archaeological artifacts shown and described in the

Catalogue are legitimately held in the National History Museum of Latvia collections and have been included in it for illustrative purposes.

The idea of such a catalogue is not very original, ICOM, for example, created so called Red Lists catalogues and database, also containing images and descriptions of artifacts legitimately held in museums.¹ Latvian Catalogue differs from ICOM publications with more information included both in terms of number of objects and detailed descriptions as well as with sample of exportation permit, images and descriptions of objects before and after restoration.

Detection of the most endangered artifacts has been done by studying content of several tens of websites offering for sale the artifacts of Latvian origin.

The Catalogue is available free of charge in Latvian, English and Russian. It can be downloaded freely from several national and foreign websites, including one of Interpol General Secretariat.² It is intended for use by many national, foreign and international target groups, e.g.:

- controlling institutions (e.g. police, customs, Interpol),
- cultural institutions (e.g. museums, ICOM, UNESCO),
- traders, actual and potential buyers of cultural objects,
- non-governmental organizations, universities and schools,
- individuals interested in history, tourists,
- other audiences.

The main task of the Catalogue is to raise awareness, that is why besides information on archaeological artifacts, it contains legal and practical information on protection issues. It includes the following parts:

- description of the current situation,
- legal information,
- recommendations regarding activities:
 - intended for prevention and detection of illegal turnover of the artifacts,
 - in case of detection (suspicion) of illegal turnover of the artifacts,
- descriptions and images of artifacts,
- characteristics and images of artifacts before and after the restoration,
- filled-in sample of the exportation permit,
- contact information of controlling institutions,
- contact information of museums providing consultations on archaeological artifacts.

¹ ICOM. Red List catalogues and data base. Available: <http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/red-list/> (viewed 23.03.2017.)

² Interpol. Works of art. Available: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Works-of-art> (viewed 23.03.2017.)

Using law enforcement, cultural and academic institutions channels, the Catalogue in just several days has been distributed to large number of national, foreign and international controlling institutions, as well as number of cultural, academic and research institutions, also NGOs. The Catalogue has been included in the websites of several national and foreign institutions and organizations, social networks, as well as promoted in mass media, thus facilitating its availability to general public.

It seems that the benefits of the Catalogue usage are self-explanatory, however, besides detection of the most endangered kinds of artifacts and improving awareness of different audiences in both Latvia and abroad, it also increases capabilities for prevention and combating offences against archaeological heritage and cooperation between different institutions, organizations and persons concerned. At the same time the Catalogue performs kind of preventive function, e.g. informing about negative consequences of destruction of cultural heritage and liability for illegal transfer of property rights and sale of artifacts, illegal transportation and sending artifacts by mail. One of the positive effects is probably related to decreasing of motivation for making illegal digs in Latvian archaeological sites and illegal trade of Latvian archaeological artifacts. Possible positive influence of the Catalogue could be confirmed e.g. by the fact that since August – November 2016¹ the amount of Latvian archaeological artifacts traded by eBay (there is a suspicion that large proportion of traded artifacts is considered to be protected and they are traded illegally) tends to decrease substantially. The eBay, for sure is not the only one (although probably the largest one) trading platform for archaeological artifacts, and the illegal trade could also be influenced by activity of the law enforcement agencies. To some extent the illegal trade can be affected also by the cyclicity of obtainment and trade of the artifacts, e.g. it is more complicated to make excavations in winter time as the soil is firm, so the artifacts are more difficult to extract.²

It is important to mention that many sellers of archaeological artifacts knowingly restrict (using corresponding technical options) Latvian users from seeing full information on archaeological artifacts traded by eBay. Therefore, one and the same eBay webpage view from Latvia and, e.g. the USA significantly differs. The webpage available for the US located users contains much more information on archaeological artifacts on sale. Probably this kind of restriction is used to prevent

¹ The catalogue was made publicly available at the end of June 2016. eBay webpage was viewed in August 2016 (total number of antiquities located in Latvia) and then in November 2016 (number of “Viking” antiquities located in Latvia).

² Cold weather does not always discourage the looters since large-scale illegal excavations in Latvia have been made in January–March 2015.

Latvian controlling institutions from undisturbed observance of the corresponding information. The other related reason could concern the size of the antiquity market, since the US market is much bigger than the Latvian one.

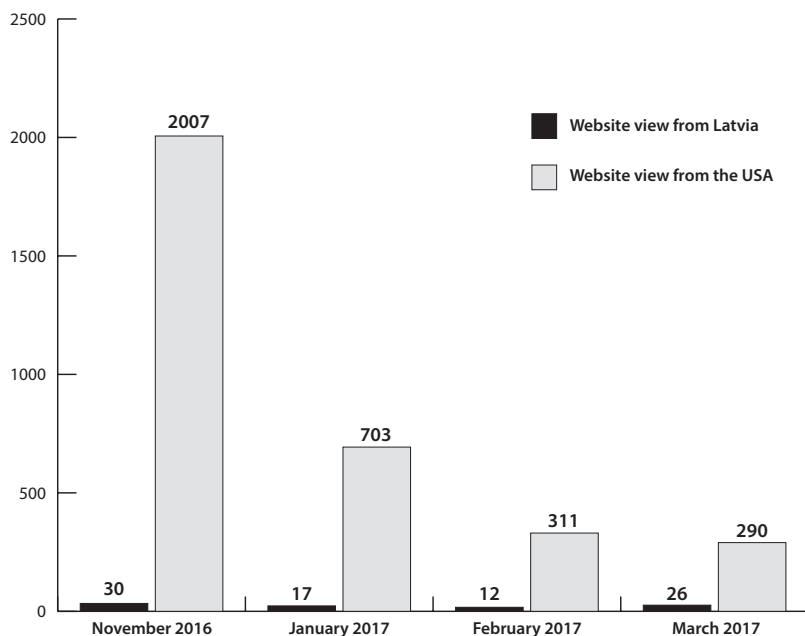

Figure 3. Latvian archaeological artifacts on eBay.¹

Further steps

It should be understood that awareness raising itself is most probably not enough to ensure protection of the archaeological heritage; moreover, there will always be individuals who for one or another reason would continue their illegal actions regarding damaging archaeological sites and looting possibilities of

¹ The total number of objects in the corresponding webpage of eBay (for November 2016, January, February and March 2017: Antiques > Antiquities > Viking > Located in Latvia) is indicated. Information on eBay webpage has been viewed from Latvia and the USA on one and the same webpage on one and the same date. Most objects according to their appearance and sometimes according to description provided relate to protected Latvian archaeological artifacts (moreover – all the Viking age artifacts are considered to be protected in Latvia since according to law, turnover restrictions apply to artifacts dated until the 17th century inclusive). On 10 August 2016 the total number of Latvian antiquities (most of them were indicated as “Viking”) on eBay (Antiques > Antiquities > Located in Latvia) was 154 (website view from Latvia) and 2430 (website view from the USA). It is complicated to count the precise number of artifacts traded in particular month since the number changes every day – that is why just the general tendency can be determined.

tracing history. Remembering that *justice without force is powerless*¹ and taking into account different factors affecting efficiency of protection of cultural heritage, it should be agreed that the combination of activities, including informational, law enforcement, legal, analytical, coordination, organization and cooperation is of true power. The activities involve:

- raising of understanding of cultural heritage's importance,
- raising of public awareness regarding cultural property protection,
- coordination of actions of controlling institutions,
- better co-operation between controlling and cultural institutions,
- developing of international cooperation (especially between controlling institutions),
- training for controlling institutions,
- involvement of NGOs and other related organizations,
- improvement of legal regulation,
- research activities, e.g. analysis of cases of unlawful obtaining and trade of archaeological artifacts,
- reducing opportunities of illegal trade of archaeological artifacts,
- developing practical recommendations for landowners, as well as owners/holders of archaeological artifacts.

Protecting archaeological heritage, we both respect the ancestors and think about the next generations. Taking this into consideration we probably can well adapt famous quote regarding protection of natural heritage to protection of archaeological and other cultural heritage: *we have not taken over cultural heritage from our ancestors – we have only borrowed it from our children.*

Abbreviations used

- ADC – Alūksne District Court (one of the district courts in Latvia)
 CIS – Courts Information System
 IC – Information Centre of the Ministry of the Interior
 LEGATUM – Legatum Institute
 LETA – Latvian national information agency “LETA”
 LSM – news portal “Latvijas sabiedriskie mediji” (“Public broadcasting of Latvia”)
 OECD – The Organisation for Economic Co-operation and Development
 Police – State police of Latvia
 SīfHP – State Inspection for Heritage Protection of Latvia

¹ Justice without force is powerless; force without justice is tyrannical. Quote of Blaise Pascal (*Pensées*, 1660).

Sources

- Ambote, S. (2015). Par senkapu postīšanu pirmoreiz trīs personas saņēmušas reālu sodu. Ziņu portāls "Latvijas sabiedriskie mediji". Available: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/par-senkapu-postisanu-pirmoreiz-tris-personas-sanemusas-realu-sodu.a157966/> (viewed 11.03.2017.)
- Brikmane, Z. (2016). Kultūras cilvēki pauž bažas par Latvijas senlietu iztirgošanu eBay un citviet internetā. LNT ziņas. Available: http://skaties.lv/zinas/latvija/sabiedriba/kulturas-cilveki-pauz-bazas-par-latvijas-senlietu-iztirgosanu-ebay-un-citviet-internetam/?utm_source=twitter&utm_medium=link&utm_campaign=social (viewed 11.03.2017.)
- Brodie, N. (2010). Archaeological looting and economic justice. In: P. M. Messenger and G. S. Smith (eds). *Cultural Heritage Management, Policies and Issues in Global Perspective*. Gainesville: University Press of Florida. Available: <http://traffickingculture.org/publications/brodie-n-2010-archaeological-looting-and-economic-justice-in-p-m-messenger-and-g-s-smith-eds-cultural-heritage-management-policies-and-issues-in-global-perspective-gaine/> (viewed 15.03.2017.)
- Brodie, N. (2015). The Internet Market in Antiquities. In: F. Desmarais (ed.). *Countering Illicit Traffic in Cultural Goods: The Global Challenge of Protecting the World's Heritage*. Paris: ICOM. Available: <http://icom.museum/resources/publications-database/publication/countering-illicit-traffic-in-cultural-goods-the-global-challenge-of-protecting-the-worlds-herita/> (viewed 19.03.2017.)
- Brodie, N., Doole, J., and Watson, P. (2000). *Stealing History: The Illicit Trade in Cultural Material*. Cambridge: McDonald Institute for Archaeological Research.
- Cabinet of Ministers of the Republic of Latvia regulation No 916, adopted 9 November 2004 "By-law of the State Inspection for Heritage Protection".
- Cohen, L. E., Felson, M. (1979). Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*. Vol. 44, No. 4 (Aug., 1979), pp. 588–608.
- Courts Information System (2017). Judicial statistics. Available: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?FORM=TIS_STaT_O (viewed 11.03.2017.)
- Helmane, I. (2016). Senlietu mantračiem grib noteikt stingrākus sodus. Latvijas Vēstneša portāls "Par likumu un valsti". Available: <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse?id=283694> (viewed 20.03.2017.)
- ICOM International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods. Latvia. Information Centre. Available: http://obs-traffic.museum/information-centre?search_api_views_fulltext= (viewed 12.03.2017.)
- ICOM. Red List catalogues and data base. Available: <http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/red-list/> (viewed 23.03.2017.)

- Information Centre of the Ministry of the Interior (2011). Electronic service "Detection of the Status of Cultural Object". Available: http://www.ic.iem.gov.lv/ko_status/index.php (viewed 12.03.2017.)
- Information Centre of the Ministry of the Interior (2017). Criminal statistics. Available: <http://www.ic.iem.gov.lv/node/109> (viewed 11.03.2017.)
- Interpol. Works of art. Available: <https://www.interpol.int/Crime-areas/Works-of-art/Works-of-art> (viewed 23.03.2017.)
- Intervija ar Sandru Zirni un Alisi Šulti (2016). Ziņu portāls "Latvijas sabiedriskie mediji". Raidījums "Rīta Panorāma". Available: <https://ltv.lsm.lv/lv/raksts/26.07.2016-intervija-ar-sandru-zirni-un-alisi-sulti.id76880/> (viewed 11.03.2017.)
- Kairiss, A. (2016). Crime Against Cultural Property: Finding Solutions. In: *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza, zapobieganie, zwalczanie*. Pod redakcją Macieja Trzcińskiego, Olgierda Jakubowskiego. Wrocław: Beta-druk, pp. 63–76.
- Kairiņš, A. (2015). Kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites mazināšana: per aspera ad astra. In: *Kultūras krustpunkti*. Zinātnisko rakstu krājums. 7. laidziens. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, pp. 61–74.
- Kairiņš, A., Šulte, A., Zirne, S., Lūsēna, E., Urtāns, J. T. (2016). Catalogue of Endangered Latvian Archaeological Artefacts. Riga: Latvian Academy of Culture. Available: <http://www.lka.edu.lv/lv/petnieciba/petijumu-projekti/akademiskie-petijumu-projekti/apdraudeto-latvijas-arheologisko-senlietu-katalogs/> (viewed 23.03.2017.)
- Krauze, M. (2017). Senkapu aplaupītāji un muzejos neredzēti dārgumi internetā: policija sodīt nevar. Ziņu portāls DELFI. Available: <http://www.delfi.lv/aculiecinieks/news/sabiedriba/senkapu-aplaupitaji-un-muzejos-neredzeti-dargumi-interneta-policija-sodit-nevar.d?id=48446881> (viewed 11.03.2017.)
- Legatum Institute (2017). The Legatum Prosperity Index 2016. Available: <http://www.prosperity.com/rankings> (viewed 19.03.2017.)
- Nagle, G. (2016). Vandaļu bizness. Žurnāls "ir", #29 (326) 21.–27.07.2016. Available: <http://www.irlv.lv/2016/7/20/vandalu-bizness> (viewed 11.03.2017.)
- OECD (2016). Better Life Index. Latvia. Available: <https://www.oecdbetterlifeindex.org/countries/latvia/> (viewed 19.03.2017.)
- Seif, A. (2015). Illicit Traffick in Cultural Property in Lebanon: A Diachronic Study. In: F. Desmarais (ed.). *Countering Illicit Traffic in Cultural Goods: The Global Challenge of Protecting the World's Heritage*. Paris: ICOM. Available: <http://icom.museum/resources/publications-database/publication/countering-illicit-traffic-in-cultural-goods-the-global-challenge-of-protecting-the-worlds-herita/> (viewed 19.03.2017.)

- Sprūde, V. (2015). "Krievu marša" organizētājs kļuvis par Latvijas vēsturē pirmo sodīto senkapu aplaupītāju. Ziņu portāls "Latvijas avīze". Available: <http://www.la.lv/krievu-marsa-organizetajs-sodits-ka-mantracis-senkapi/> (viewed 11.03.2017.)
- State Inspection for Heritage Protection (2015). Statistics. Data provided in September 2015 according to data request of Latvian Academy of Culture (invited researcher A. Kairiss).
- State Inspection for Heritage Protection (2015). Strategy for cultural monuments protection sector. Cultural policy guidelines 2014–2020 "Creative Latvia". Available: <http://mantojums.lv/lv/attistibas-planosanas-dokumenti/> (viewed 12.03.2017.)
- State Inspection for Heritage Protection (2016). Public report for year 2015. Available: <http://mantojums.lv/lv/publiskie-parskati/> (viewed 11.03.2017.)
- State Inspection for Heritage Protection (2016). Statistics. Data provided in July 2016 according to data request of Latvian Academy of Culture (invited researcher A. Kairiss).
- State police (2016). Statistics. Data provided in August 2016 according to data request of Latvian Academy of Culture (invited researcher A. Kairiss).
- UNESCO (2006). Basic Actions Concerning Cultural Objects Being Offered for Sale Over the Internet. Available: <http://portal.unesco.org/culture/en/files/21559/11836509429MesuresTraficIlliciteEn.pdf/MesuresTraficIlliciteEn.pdf> (viewed 19.03.2017.)
- UNESCO (2015). The fight against the illicit trafficking of cultural objects. The 1970 convention: past and future. Information kit. Available: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/2013_INFOKIT_1970_EN.pdf (viewed 19.03.2017.)
- UNESCO (2011). Report on the application of the 1970 Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property. Latvia. Available: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CLT/pdf/latvia_2010-11natrep_1970_en.pdf (viewed 11.03.2017.)
- Vēsturisks spriedums Latvijā: pirmo reizi notiesā senkapu aplaupītājus. Nacionālā informācijas aģentūra LETA (2015). Available: <http://www.delfi.lv/news/national/criminal/vesturisks-spriedums-latvija-pirmo-reizi-notiesa-senkapu-aplaupitajus.d?id=46841069> (viewed 11.03.2017.)
- Vilcāne, V. (2013). Mantrači siro pa Latvijas vēstures pieminekļiem. Kā rīkoties, tos sastopot? Latvijas Vēstneša portāls "Par likumu un valsti". Available: <http://m.lvportals.lv/visi/likumi-prakse?id=257196> (viewed 20.03.2017.)

Yates, D. (2015). Illicit Cultural Property from Latin America: Looting, Trafficking, and Sale. In: Desmarais, F. (ed.). Countering Illicit Traffic in Cultural Goods: The Global Challenge of Protecting the World's Heritage. Paris: ICOM. Available: <http://icom.museum/resources/publications-database/publication/countering-illicit-traffic-in-cultural-goods-the-global-challenge-of-protecting-the-worlds-herita/> (viewed 19.03.2017.)

Legal documents

Draft law "Amendment of the law "Law on Protection of Cultural Monuments"" No 604/Lp12 submitted to the Parliament of the Republic of Latvia (2016). Available: [http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=\(\[Title\]=*Par+kult%C5%ABras+pieminek%C4%BCu+aizsardz%C4%ABbu*\)&SearchMax=0&SearchOrder=4](http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/webAll?SearchView&Query=([Title]=*Par+kult%C5%ABras+pieminek%C4%BCu+aizsardz%C4%ABbu*)&SearchMax=0&SearchOrder=4) (viewed 20.03.2017.)

Judgement of Alūksne district court, dated 30 November 2015. In force since 11 December 2015. Available: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> (viewed 11.03.2017.)

Law of the Republic of Latvia "Criminal Law". In force since 1 April 1999.

Law of the Republic of Latvia "Latvian Administrative Violations Code". In force since 1 July 1985.

Law of the Republic of Latvia "On Protection of Cultural Monuments". In force since 10 March 1992.

Law of the Republic of Latvia "State Administration Structure Law". In force since 1 January 2003.

Andris Kairiņš

KULTŪRAS PRIEKŠMETU NELIKUMĪGAS APRITES MAZINĀŠANA: PER ASPERA AD ASTRA

Kultūras priekšmetu¹ nelegālās aprites novēršanas un apkarošanas aktualitāti Latvijā apliecina gan statistikas dati par prettiesiski atsavinātiem (pārsvarā – nozagtiem²) kultūras priekšmetiem, gan konstatētie nelikumīgu izrakumu gadījumi un dati par arheoloģisko senlietu nelikumīgu tirdzniecību interneta vidē.

Kopš 2008. gada tika veikti vairāki pasākumi, lai samazinātu kultūras priekšmetu nelikumīgu apriti un veicinātu Latvijas kultūras mantojuma aizsardzību. Šajā rakstā ir sniegts īss veikto aktivitāšu, to pamatojuma un rezultativitātes apraksts.

Skaitļi un fakti

Laika posmā no 2010. gada līdz 2013. gada beigām Latvijā izdarītas 295 kultūras priekšmetu zādzības, tikuši nozagti vai zuduši 1245 kultūras priekšmeti.³

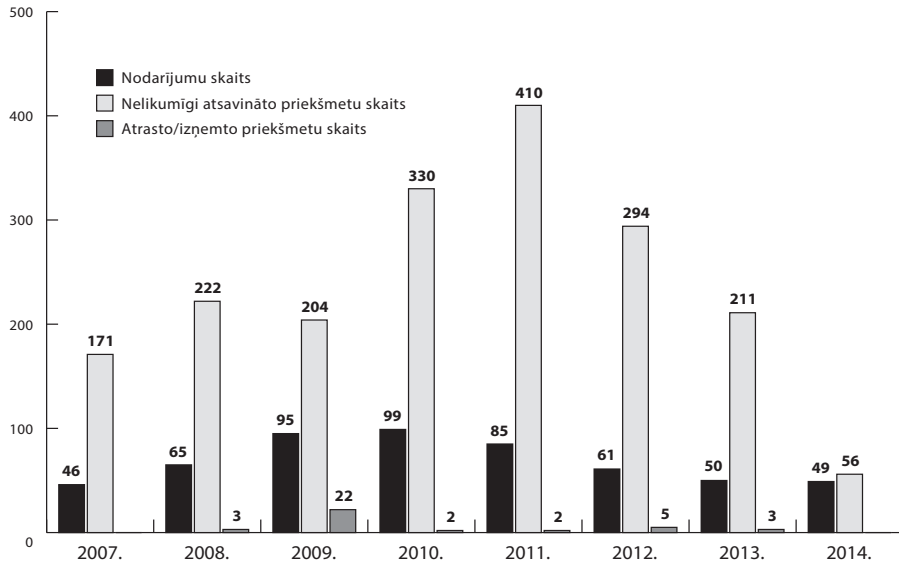
Jāatzīmē, ka kvalitatīvākās statistiskās informācijas par nelikumīgi atsavinātiem kultūras priekšmetiem apstrāde tika uzsākta 2010.–2011. gadā saistībā ar nacionālās meklējamā īpašuma informācijas sistēmas (Integrētas iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmas “Mantu meklēšana”) būtisku saturisku un tehnisku pilnveidošanu, kā arī attiecīgas statistiskās informācijas kvalitātes kontroles pastiprināšanu.

Jāņem vērā, ka statistiskās informācijas kvalitāte joprojām nav tādā līmenī, lai varētu izdarīt viennozīmīgus secinājumus par kultūras priekšmetu nelikumīgas atsavināšanas tendencēm, jo ir konstatēti gadījumi, kad kultūras priekšmetu nelikumīga atsavināšana un atgūšana nav reģistrēta informācijas sistēmā. Ievērojot reģistrācijas

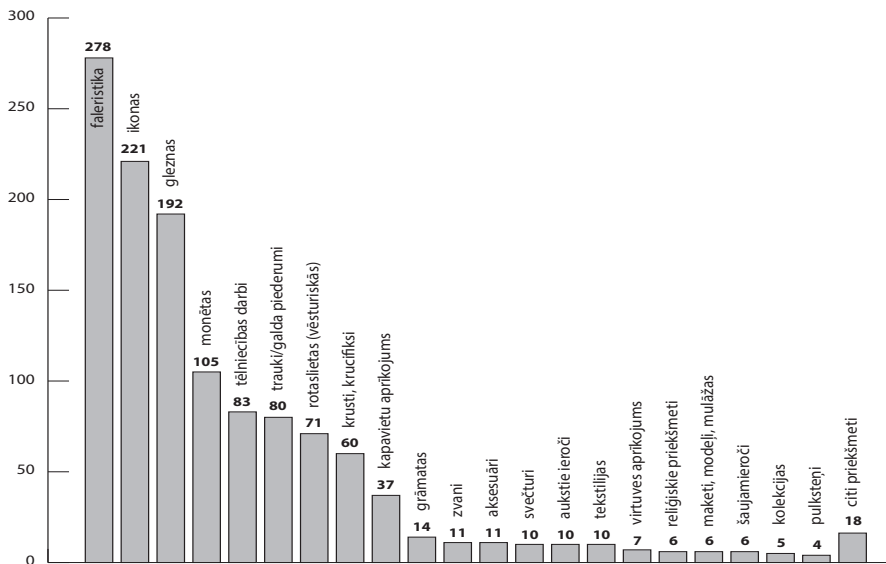
¹ Šeit un turpmāk jēdziens “kultūras priekšmeti” nozīmē *priekšmetus, kuriem no reliģiskā vai sekulārā viedokļa ir arheoloģiska, ar aizvēsturi saistīta, vēsturiska, literāra, mākslas vai zinātniska vērtība* (sk., piem., UNIDROIT Konvenciju par zagtajiem vai nelikumīgi izvestajiem kultūras priekšmetiem (Roma, 1995. gada 24. jūnijs)).

² Piem., no 2010. līdz 2013. g. zādzības veidoja 96% no visiem nelikumīgas atsavināšanas gadījumiem. 2010.–2013. gadā ir reģistrēti arī daži laupīšanas, piesavināšanās un krāpšanas gadījumi – Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati.

³ Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati.

1. att. Latvijā nelikumīgi atsavinātie kultūras priekšmeti (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

2. att. Latvijā no 2010. līdz 2013. gadam nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu veidi¹ (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

¹ Kultūras priekšmeta veids “kolekcija” šeit attiecas uz tādu priekšmetu grupu, kas tika pretlikumīgi atsavināti visi kopā, taču precīzs priekšmetu skaits katrā kolekcijā nav zināms. 2010.–2013. g. pretlikumīgi atsavinātas 2 pastmarku, 2 pogu (vienā kolekcijā bija arī monētas) kolekcijas un viena Faberžē olu kolekcija.

nepilnības un latentās noziedzības apjomu, var pieņemt, ka kultūras priekšmetu nelikumīgas atsavināšanas apjoms, kā arī noziedzīgu nodarījumu pret kultūras priekšmetiem skaits oficiālajā statistiskajā informācijā, ir mazāks, nekā tas ir īstenībā.

2010.–2012. gadā statistisko informāciju būtiski ietekmēja liels vēsturisko rotaslietu un faleristikas priekšmetu apjoms, kas tikuši nozagti dažu noziedzīgu nodarījumu rezultātā, piemēram, 2010. gadā tika nozagtas 58 vēsturiskas rotaslietas, 2011. gadā – 200 faleristikas priekšmeti, 2012. gadā – 61 faleristikas priekšmets.

Ievērojot to, ka faleristikas priekšmeti tika prettiesiski atsavināti vien dažos noziedzīgos nodarījumos (278 priekšmeti atsavināti 7 nodarījumu rezultātā – sk. 2. att.), secināms, ka ikonu un gleznu zādzības ir Latvijai raksturīgākais noziedzīgā nodarījuma veids saistībā ar kultūras priekšmetiem: piemēram, 2010.–2013. gadā pret ikonām veikts 81 nodarījums (no 19 līdz 26 nodarījumiem gadā), pret gleznām – 77 nodarījumi (no 8 līdz 28 nodarījumiem gadā).¹ Pieejamā statistiskā informācija ļauj izdarīt secinājumu, ka noziedzīgu nodarījumu apjoms pret ikonām un gleznām Latvijā ir relatīvi noturīgs, piem., noziedzīgu nodarījumu skaits pret ikonām 2010. gadā bija 19, 2011. gadā – 20, 2012. gadā – 25, 2013. gadā – 17 un 2014. gada 9 mēnešos – 13.²

Latvijas kriminālajā statistikā nav iekļauti dati par arheoloģisko senlietu nelikumīgu iegūšanu, jo, neraugoties uz nelikumīgu izrakumu (īpaši – senkapos) ievērojamo daudzumu³, nav precīzi zināms, kādas tieši arheoloģiskas senlietas tika prettiesiski iegūtas, kā arī nebija konstatēta arheoloģisko senlietu pretlikumīga izvešana no valsts. Kultūras priekšmetu apriti kontrolējošas iestādes⁴ pārsvarā saņem informāciju par Latvijā aizsargājamo arheoloģisko senlietu⁵ nelikumīgu apriti no interneta tirdzniecības vietnēm (piemēram, [eBay.com](http://www.eBay.com)). Pieejamā informācija ļauj secināt, ka Latvijā aizsargājamo arheoloģisko senlietu nelikumīgas tirdzniecības apjoms interneta vidē ir iespaidīgs.⁶

¹ Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas Informācijas centra dati.

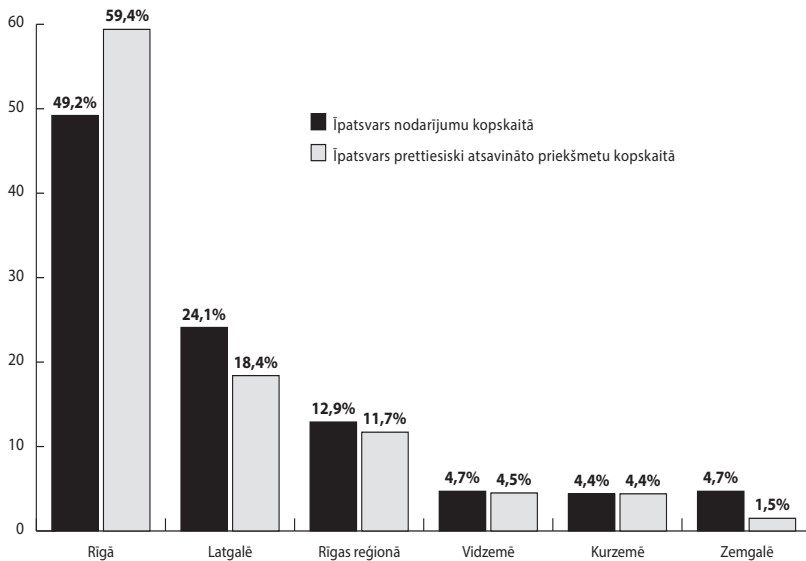
² Turpat.

³ “*Melnie arheologi*” kļūst aizvien bezkaunīgāki. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/melnie-arheologi-kljust-aizvien-bezkaunigaki.a84076/> (skatīts 20.05.2015.) *Senkapu apgānīšana Latgalē kļuvusi nekontrolējama*. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/senkapu-apganisana-latgale-kluvusi-nekontrolējama.a120230/> (skatīts 20.05.2015.)

⁴ Iestādes, kuras tajā vai citā līmenī ir iesaistītas kultūras priekšmetu aprites kontrolē (likumpārkāpumu pret kultūras priekšmetiem novēršanas un apkaršanas aktivitātēs un/vai kultūras priekšmetu nelikumīgas aprites identificēšanā), piem., Valsts policija, Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija, Valsts ieņēmumu dienesta struktūrvienības u. c.

⁵ Arheoloģisko senlietu aprīte ir speciāli reglamentēta, un, saskaņā ar likuma “Par kultūras pieminekļu aizsardzību” 7. pantu: “...arheoloģiskās senvietās zemē, virs zemes vai ūdenī atrastas senlietas (ar datējumu līdz 17. gadsimtam ieskaitot) pieder valstij, un tās glabā publiskie muzeji...”

⁶ Piemēram, 2014. gada septembrī tika konstatēti ap 30 [eBay.com](http://www.eBay.com) pārdevēji, kuri atklāti tirgoja Latvijā aizsargājamās arheoloģiskās senlietas.

3. att. Nodarījumu pret kultūras priekšmetiem īpatsvars Latvijas reģionos no 2010. līdz 2013. gadam (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

Tā vai cita reģiona īpatsvaram nodarījumu veikšanā pret kultūras priekšmetiem nav tieši jākorelē ar reģiona īpatsvaru nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu kopskaitā, jo, atkarībā no kultūras priekšmeta veida, salīdzinoši mazāka nodarījumu skaita ietvaros var tikt nelikumīgi atsavināts lielāks kultūras priekšmetu skaits (piemēram, tas raksturīgi nelielu priekšmetu (monētas, faleristikas priekšmeti) zādzībām).

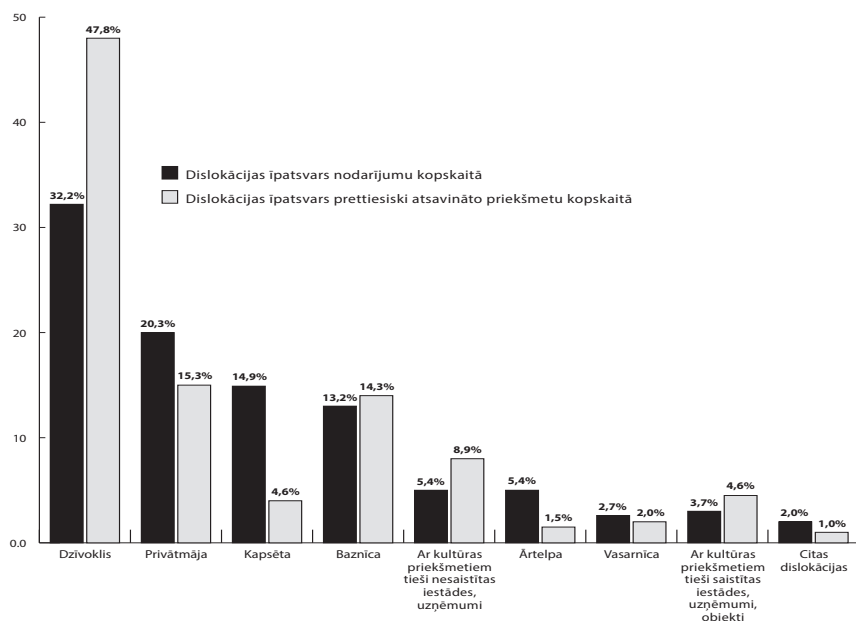
Lielāks nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu apjoms var būt saistīts ar noziedznieku interešu lokā esošo kultūras priekšmetu lielāku koncentrāciju (piemēram, Latgales reģionā ir lielākas iespējas, ka iedzīvotāju īpašumā/valdījumā ir ikonas), kā arī ar noziedzīgo nodarījumu pret īpašumu izplatību konkrētajā reģionā (Latvijā kultūras priekšmeti no privātām rezidencēm ne vienmēr tiek nozagti tādu īpašuma zādzību gaitā, kuras ir koncentrētas tikai uz kultūras priekšmetiem; kultūras priekšmeti bieži tiek zagti kopā ar citām materiālām vērtībām).

Latvijā vairāk nekā puse nodarījumu pret kultūras priekšmetiem tiek izdarīti un kultūras priekšmeti pārsvarā (vairāk nekā 63% no 2010. līdz 2013. gadam) tiek nozagti iedzīvotāju dzīvesvietās, t. i., dzīvokļos un privātmājās, taču ir pietiekami izplatīti arī nodarījumi – kultūras priekšmetu zādzības – baznīcās¹ un kapsētās,

¹ Jāatzīmē, ka pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem 2014. gada 1. pusgadā nodarījumi pret kultūras priekšmetiem un kultūras priekšmetu nelikumīga atsavināšana dievnamos netika reģistrēta.

kā arī ar kultūras priekšmetiem tieši nesaistītās iestādēs un uzņēmumos (piem., veikalos, kafejnīcās, slimnīcās, birojos, viesnīcās u. c.). Noziedzīgi nodarījumi pret kultūras priekšmetiem iedzīvotāju dzīves vietās, visticamāk, ir saistīti ar to, ka kultūras priekšmeti bieži tiek nelikumīgi atsavināti kopā ar citām materiālām vērtībām, kuras ir noziedznieku primārajā interešu lokā.

Interesanti atzīmēt, ka Latvijā ir salīdzinoši maz nodarījumu pret kultūras priekšmetiem iestādēs, uzņēmumos un objektos, kas tieši saistīti ar šādu priekšmetu glabāšanu/eksponēšanu (piemēram, mākslas salonos un galerijās, izstāžu telpās, muzejos, mākslas krātuvēs, mākslinieku darbnīcās u. c.). Iespējams, tas ir saistīts ar šo iestāžu un uzņēmumu salīdzinoši labāku aizsardzību pret nesankcionētu iekļūšanu un kultūras priekšmetu zādzībām (apsardzes sistēmas, videonovērošana, dežurantu klātbūtne u. tml.).

4. att. Nodarījumu pret kultūras priekšmetiem dislokācijas Latvijā no 2010. līdz 2013. gadam (pēc Iekšlietu ministrijas Informācijas centra datiem).

Pirmie secinājumi

Kultūras priekšmetu prettiesiska atsavināšana un nelikumīga aprīte acīmredzot vienmēr pastāvējusi (piemēram, kapeņu izlaupišana Senajā Ēģiptē) un vienmēr pastāvēs. Cits jautājums – kāds ir prettiesiskas atsavināšanas un nelikumīgas aprītes mērogs konkrētā teritorijā un konkrētā laikā, un ko var darīt, lai problēmas mērogu iespējami mazinātu?

Līdz 2008. gadam Latvijas tiesību aizsardzības sektorā nebija veikta kultūras priekšmetu nelikumīgas atsavināšanas aspektu mērķtiecīga izpēte, tādējādi nebija arī ievērojamu mēģinājumu risināt šo problēmu, jo pati problēma nemaz nebija identificēta. Šeit, protams, ir jāņem vērā tas fakts, ka tiesību aizsardzības sektors konkrētajā valstī/reģionā parasti ļoti jutīgi reaģē uz sabiedrisko viedokli un iegulda lielākus resursus tādu noziedzīgu nodarījumu novēršanai un apkarošanai, kurus sabiedrība uzskata par bīstamākiem un nopietnākiem. Iespējams, minētā iemesla dēļ Itālijā, Francijā un citās valstīs sen ir izveidotas speciālas tiesību aizsardzības struktūrvienības (vai atsevišķi amati) kultūras mantojuma aizsardzībai, taču Latvijā tādu struktūrvienību vai amatu nav. Apgalvojums, ka “*viņiem droši vien ir vairāk kultūras vērtību, tāpēc šīs vērtības būtu pastiprināti jāaizsargā*”, neiztur kritiku. Ja jau kultūras vērtību kādā valstī tiešām ir proporcionāli mazāk, tad tās arī būtu krietni labāk jāaizsargā (citādi tās vispār var zust), turklāt Latvijā kultūras vērtību nebūt nav tik maz (piemēram, 2014. gada beigām Latvijā bija reģistrēti 8765 valsts un vietējas nozīmes kultūras pieminekļi, t. sk. 1553 kustamie pieminekļi¹, taču kultūras priekšmetu, kuriem, iespējams, ir līdzīga vērtība, bet nav piešķirts kultūras pieminekļa statuss, ir daudzkārt vairāk).

Mēs dzīvojam informācijas tehnoloģiju laikmetā. Šā laikmeta neatņemama sastāvdaļa ir dažādās darbības jomās izmantojamās informācijas sistēmas, kuras lielā mērā, mums redzamā vai neredzamā veidā, palīdz sakārtot mūsdienu komplekso pasauli. Informācijas sistēmas, protams, tiek izmantotas arī tiesību aizsardzības sektorā, piemēram, noziedzīgu nodarījumu un ar tiem saistīto datu reģistrācijai. Informācijas sistēmām ir svarīga īpašība – tās nekad un neko neaizmirst. Jādomā, ka tieši šīs sistēmu īpašības dēļ tas bija tikai laika jautājums, kad tiks veikta statistisko datu analīze par noziedzīgiem nodarījumiem pret kultūras priekšmetiem. Šķiet likumsakarīgi ir tas, ka šo datu analīzi veica drīzāk tehniskas (nevis izmeklēšanas) iestādes – Iekšlietu ministrijas Informācijas centra – pārstāvji, jo nacionālā meklējamā īpašuma informācijas sistēma (Integrētas iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēma “Mantu meklēšana”) bija šīs iestādes pārziņā, un iestādē tika aktīvi veikts analītiskais darbs informācijas sistēmu tehniskai un saturiskai pilnveidošanai.

Veiktās analīzes dati nebija iepriecinoši. Tika konstatēts kvalitatīvas statistiskas informācijas trūkums par kultūras priekšmetu nelikumīgu atsavināšanu (pirmām kārtām tāpēc, ka nevarēja īsti noteikt, vai attiecīgais nozagtais priekšmets vispār ir kultūras priekšmets). Pieejamā statistika demonstrēja, ka noziedzīgu nodarījumu tendences pret kultūras priekšmetiem ir pieaugošas, taču kultūras priekšmetu atgūšanas procents ir niecīgs (vēlāk savāktie dati parādīja, ka laika posmā no 2000. gada līdz 2011. gada maijam tika prettiesiski atsavināti 2418 kultūras priekšmeti,

¹ Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dati. Pieejami: <http://www.mantojums.lv/?cat=579&clang=lv> (skatīts 20.05.2015.)

taču atgūti no tiem vien 24, t. i., mazāk nekā 1%). Pat tajā gadījumā, ja kultūras priekšmets tiktu atrasts vai izņemts, tā identifikācija pārsvarā nebūtu iespējama, jo informācijas sistēmā faktiski neeksistē zagto kultūras priekšmetu apraksti un fotoattēli (kultūras priekšmetus parasti nevar identificēt pēc tādām konvencionālām pazīmēm kā marka, modelis, sērijas numurs u. c., jo, ar retiem izņēmumiem, kultūras priekšmeti ir unikāli).

Lai identificētu problēmas iespējamus iemeslus, tika uzsākta diskusija ar tiesību aizsardzības iestāžu pārstāvjiem un kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem (piemēram, reliģisko organizāciju pārstāvjiem). Diskusijas gaitā tika atklāti šādi fakti:

- Valsts policijas pārstāvji norāda:
 - kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji nesniedz prettiesiski atsavināto kultūras priekšmetu identificējošo informāciju (aprakstus un fotoattēlus), tādējādi nav zināms, kādi kultūras priekšmeti izsludināmi meklēšanā un kā tos identificēt;
 - kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji bieži sniedz informāciju par noziedzīgiem nodarījumiem novēloti, tādējādi būtiski apgrūtinot izmeklēšanas veikšanu un zagto kultūras priekšmetu atgūšanu;
- kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji:
 - bieži pārmet tiesību aizsardzības iestādēm (pārsvarā – Valsts policijai) nevēlēšanos un/vai neprasmi izmeklēt noziedzīgus nodarījumus pret kultūras priekšmetiem;
 - norāda, ka nav pietiekami informēti par kultūras priekšmetu aprakstu un fotoattēlu veidošanas nepieciešamību;
 - atzīst, ka nepietiek praktiskas informācijas par kultūras priekšmetu aprakstu un fotoattēlu veidošanu;
 - secina, ka pārstāvamajās organizācijās bieži trūkst cilvēku, kas spētu izveidot kultūras priekšmetu aprakstus un fotoattēlus (taču uzticēt šo darbu nepazīstamām vai mazpazīstamām personām ir riskanti, jo šīs personas var būt negodprātīgas).

Tādējādi izveidojās noslēgtais aplis: *nav kultūras priekšmeta identificējošās informācijas – nav zināms, konkrēti kādu kultūras priekšmetu meklēt. Pat priekšmeta atrašanas/izņemšanas gadījumā to nevar identificēt un atdot īpašniekam/valdītājam.*

Tehniskie risinājumi

Ņemot vērā konstatētos faktus un veicot situācijas padziļinātu analīzi, tika apzināti šādi trūkumi:

- prettiesiski atsavināto, kā arī atrasto/izņemto kultūras priekšmetu identificējošās informācijas (aprakstu un fotoattēlu) trūkums;

- metodoloģiskās informācijas trūkums par dažādu kultūras priekšmetu veidu apraksta un fotoattēlu veidošanu;
- attiecīgo rīku trūkums kultūras priekšmetu apraksta veidošanai un saglabāšanai;
- tehniska rakstura nepilnības saistībā ar datu apstrādi par zagtiem/zudušiem/izņemtiem/atrasiem kultūras priekšmetiem;
- nepietiekami attīstīta nacionālās informācijas par meklējamiem kultūras priekšmetiem nodošana Interpola datu bāzei “*Stolen Works of Art*” (starp-
tautiskajai meklēšanai);
- iespēju trūkums komersantiem (piemēram, antikvariātiem) un citām ieinteresētām personām iegūt informāciju par kultūras priekšmeta aktuālo statusu (par to, ka priekšmets ir meklēšanā);
- iespēju trūkums kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem un citām ieinteresētām personām iegūt informāciju par meklēšanā izsludinātā kultūras priekšmeta izņemšanu vai atrašanu (ja to vai citu iemeslu dēļ tiesību aizsardzības iestāde priekšmetu nav identificējusi un atgriezusi īpašniekam/valdītājam).

No 2009. līdz 2011. gadam, piesaistot Eiropas Savienības finansējumu, tika īstenots starptautisks projekts “Zagto un zudušo kultūras vērtību uzskaites pilnveidošana kultūras vērtību kontrabandas novēršanai un apkarošanai”. Projekts tika īstenots Iekšlietu ministrijas Informācijas centra vadībā, ar daudzu Latvijas un ārvalstu iestāžu un organizāciju konsultatīvo atbalstu. Tā ietvaros:

- tika izstrādāta metodika kultūras priekšmetu standartizētu aprakstu un fotoattēlu veidošanai (izstrādāja Latvijas kultūras/tiesību aizsardzības iestāžu ekspertu/speciālistu grupa). Metodika tika pilnībā pārtulkota angļu valodā, daļēji – krievu valodā. Kultūras priekšmeti tika iedalīti grupās un apakšgrupās (piemēram, grupa “Ieroči” un 2 apakšgrupas – “Šaujmieroči” un “Aukstie ieroči”; grupa “Mēbeles” utt.), un katrā grupā/apakšgrupā ietilpstošo priekšmetu aprakstam un fotoattēlu sagatavošanai tika izveidota attiecīga metodika. Jāatzīmē, ka metodika pārsvarā ir domāta nespeciālistiem (parasti profesionāļiem – kolekcionāriem, muzejiem u. tml. iestādēm un organizācijām jau ir profesionāli izveidoti attiecīgi apraksti un fotoattēli). Tā atšķirās no profesionāļu izmantojamām metodikām ar mazāku detalizāciju un lielāku uzsvāri uz priekšmeta identifikāciju. No plaši zināmās “Object-ID” metodikas¹ tā atšķirās ar dažādu kultūras priekšmetu veidu

¹ Object-ID metodika. Available: <http://archives.icom.museum/objectid/index.html> (viewed 20.05.2015.), sk. arī *Legal and Practical Measures Against Illicit Trafficking in Cultural Property*. UNESCO Handbook, 2006. Pp. 17–25. Available: <http://archives.icom.museum/object/publications.html> (viewed 20.05.2015.) un Thornes, Robin with Dorrell, Peter and Lie,

raksturojošo pazīmju akcentēšanu un precīzāku aprakstāmo parametru noteikšanu ("Object-ID" metodikai ir vispārīgāks raksturs), kā arī netiek apstrādāta potenciāli bīstama informācija (piemēram, aprakstot kultūras priekšmetu, netiek prasīts norādīt tā atrašanās vietu, apraksta sastādītāja datus (bieži sakrīt ar priekšmeta īpašnieka/valdītāja datiem) un kontaktinformāciju, jo šādi dati, nonākot negodprātīgu personu rīcībā, var tikt izmantoti noziedzīga nodarījuma plānošanā un izdarīšanā);

- veica Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmas "Mantu meklēšana" tehnisko un saturisko pilnveidošanu un pielāgošanu kultūras priekšmetu datu apstrādei. Pirms pilnveidošanas kultūras priekšmetu datus varēja ievadīt sistēmā vien brīvā vienlaidu teksta veidā, kas būtiski apgrūtināja datu apstrādes procesu;
- ieviesa ekspluatācijā bezmaksas publiskos elektroniskos pakalpojumus (pieejami internetā latviešu, angļu un krievu valodā):
 - "kultūras objekta apraksta veidošana" nodrošina iespējas standartizētā veidā aprakstīt kultūras priekšmetus un pievienot to fotoattēlus.¹ Pakalpojums pieejams www.ic.iem.gov.lv/ko (pieejama arī bezsaistes versija). Izmantojot elektronisko pakalpojumu (tiešsaistes vai bezsaistes versiju, t. i., saglabājot programmatūru savā datorā), kultūras priekšmeta īpašnieks/valdītājs (pakalpojuma lietotājs) saglabā priekšmeta datus (piemēram, identificējošos datus) tikai savā datorā/informācijas nesējā. Jāatzīmē, ka netiek apstrādātas ziņas par kultūras priekšmeta vērtību, atrašanās vietu un jebkāda veida personas datus (piemēram, īpašnieka/valdītāja), jo šādi dati, nonākot negodprātīgu personu rīcībā, var tikt izmantoti noziedzīgā nodarījuma plānošanā un izdarīšanā. Daži kultūras priekšmetu īpašnieki/valdītāji satraucās arī par to (lai gan visi dati tiek saglabāti tikai pašā īpašnieka/valdītāja datorā vai informācijas nesējā un bez viņa starpniecības fiziski nevar nonākt jebkādu iestāžu vai personu rīcībā), ka šādus datus var izmantot valsts iestādes, piemēram, saistībā ar nodokļu vai materiālās labklājības vērtēšanas jautājumiem);

Henry. *Introduction to Object ID*. Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques, and Antiquities. The J. Paul Getty Trust, 1999. Available: http://archives.icom.museum/objectid/guide/guide_index.html (viewed 20.05.2015.)

¹ Jāatzīmē, ka elektroniskais pakalpojums un izstrādātā kultūras priekšmetu apraksta un fotoattēlu veidošanas metodika tikuši pozitīvi raksturoti arī Eiropas Komisijas pasūtītā starptautiskas pētnieku grupas 2011. gadā veiktā pētījuma "*Study on preventing and fighting illicit trafficking in cultural goods in the European Union*". Final report. [S.1.]:2011. Available: http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/crime/docs/Report%20Trafficking%20in%20cultural%20goods%20EN.pdf (viewed 21.05.2015.)

- “kultūras objekta statusa noteikšana” nodrošina iespējas konstatēt, vai kultūras priekšmets ir zagts/zudis/tā meklēšana ir pārtraukta vai priekšmets ir atrasts/izņemts. Dati elektroniskajā pakalpojumā nonāk no Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmas “Mantu meklēšana” ar nosacījumu, ka meklēšanā izsludinātā kultūras priekšmeta datu publicēšanai piekrīt kriminālprocesa virzītājs, priekšmeta īpašnieks/valdītājs un ka ir pievienots vismaz viens priekšmeta fotoattēls. Pakalpojums pieejams: www.ic.iem.gov.lv/ko_status;
- tika attīstīta informācijas apmaiņa par meklējamiem kultūras priekšmetiem ar Interpola “*Stolen Works of Art*” datu bāzi (piemēram, līdz 2011. gadam Interpolam bija sniegti dati vien par pieciem Latvijā meklēšanā izsludinātiem kultūras priekšmetiem).

Tādējādi, pateicoties tehnisko un metodoloģisko inovāciju ieviešanai, tika nodrošinātas optimālas informācijas plūsmas iespējas, veicinot noziedzīgu nodarījumu pret kultūras priekšmetiem novēršanu un apkarošanu.

Neraugoties uz attiecīgu tehnisko risinājumu ieviešanu, laika posmā no 2011. gada jūnija līdz 2013. gada sākumam tika konstatēti tikai daži uzlabojumi:

- kvalitatīvāka statistika,
- uzlabota informācijas apmaiņa ar Interpola “*Stolen Works of Art*” datu bāzi (pateicoties sadarbībai ar Interpolu, tika veicināta dažu kultūras priekšmetu atgūšana),
- neliels datu kvalitātes pieaugums (vairāk/labāki priekšmetu apraksti un fotoattēli).

Nelikumīgi atsavināto kultūras priekšmetu atgūšanas procents, neraugoties uz tehnisko risinājumu ieviešanu, palika ļoti zems. Jāatzīmē arī, ka 2012. gadā tika nodarīts būtisks kaitējums Latvijas sakrālajam mantojumam – Latgalē vien tika aplaupīti 23 dievnami, nozogot ievērojamu ikonu daudzumu.¹

Risinājumu meklējot

Lai noteiktu un izpētītu faktorus, kas ietekmē likumpārkāpumu pret kultūras priekšmetiem novēršanas un apkarošanas efektivitāti, 2013. gada rudenī Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs uzsāka pētnieciskā projekta “Risinājumu pilnveide kultūras objektu nelegālās aprites mazināšanai Latvijā” īstenošanu. Projektu atbalsta Valsts Kultūrkapitāla fonds un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija.

¹ *Nozagto kultūrvēsturisko vērtību atgriešana likumīgajiem īpašniekiem.* Valsts policija. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=500&aid=51> (skatīts 20.05.2015.)

Pamata pieņēmums¹, kas tika izdarīts, izstrādājot projekta pieteikumu, bija saistīts ar kultūras priekšmetu samērā augsto pakļautību zādzības riskam un zemo atgūšanas rezultativitāti, kam cēlonis varētu būt:

- kultūras priekšmetu īpašnieku/valdītāju nepietiekama informētība par nepieciešamību un iespējām nodrošināt kultūras priekšmetu identificējošu informāciju, zināšanu trūkums par kultūras priekšmetu aizsardzības jautājumiem, darbībām attiecīgās situācijās (piemēram, konstatējot kultūras priekšmeta zādzību) un sadarbības iespējām ar kontrolējošām iestādēm;
- nepietiekama sadarbība starp kultūras jomas un tiesībaizsardzības iestādēm, kontrolējošo iestāžu darbinieku zināšanu nepietiekamība par dažādu iesaistīto iestāžu darbībām un informācijas apmaiņu konkrētajās situācijās (piemēram, konstatēta zādzība, konstatēti nelikumīgi rakumi arheoloģiskajos objektos, konstatēta kultūras priekšmeta nelikumīga izvešana no Latvijas u. c.), kā arī nepietiekama sadarbība (savstarpēja informācijas apmaiņa) ar kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem.

Lai gan pētnieciskā projekta īstenošana vēl turpinās, ir gūts apstiprinājums sākotnēji izdarītajam pieņēmumam, kā arī noteikti citi risināmie jautājumi:

- nepieciešama kontrolējošo iestāžu darbinieku² zināšanu līmeņa celšana par:
 - kultūras priekšmetu apriti (t. sk. prettiesiski iegūto kultūras priekšmetu realizācijas un transportēšanas kanāliem);
 - kultūras priekšmetu identifikāciju (piemēram, raksturīgākiem arheoloģisko senlietu veidiem, senlietu atšķirībām no atdarinājumiem, ikonu raksturojumiem un īpatnībām u. c.);
 - kultūras priekšmetu apriti un kultūras mantojuma jomu regulējošiem normatīvajiem aktiem;
 - starptautiskās sadarbības jautājumiem;
- nepieciešama grozījumu veikšana vairākos normatīvos aktos, lai likumpārkāpēji nevarētu izmantot normatīvo aktu nepilnības, veicot vai turpinot prettiesiskās darbības un izvairoties no atbildības par izdarītām prettiesiskām darbībām;
- nepieciešams pastiprināt sadarbību/informācijas apmaiņu starp tiesību aizsardzības un kultūras jomas iestādēm, piemēram, kultūras priekšmetu identifikācijas un vērtības noteikšanas jautājumos;

¹ Abstrahējoties no globāliem sociāli ekonomiskiem faktoriem, kuriem arī ir ietekme uz kultūras priekšmetu nelegālas aprites mērogu un intensitāti.

² Pārsvārā neattiecas uz Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas darbiniekiem.

- nepieciešams ierobežot prettiesiski iegūto arheoloģisko senlietu tirdzniecību interneta vidē, piemēram, attīstot un pastiprinot sadarbību ar interneta tirdzniecības vietņu administrāciju un ārvalstu tiesību aizsardzības iestādēm.

Jautājumu risināšanas nolūkā projekta ietvaros tiek sagatavots pašreizējas situācijas apraksts, saistīto normatīvo aktu un dokumentu izvērtējums, rekomendācijas par iespējamiem papildu/alternatīviem risinājumiem. Tiek izstrādātas arī attiecīgas rokasgrāmatas kultūras priekšmetu īpašniekiem/valdītājiem un kontrolējošo iestāžu darbiniekiem. 2014. gada martā un aprīlī, ar Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas, Daugavpils Novadpētniecības un mākslas muzeja un Ventspils muzeja atbalstu, Daugavpilī un Ventspilī tika organizētas kontrolējošo iestāžu darbinieku praktiskās apmācības arheoloģisko senlietu identifikācijā. Apmācību gaitā tika sniegta informācija arī par pastāvošiem un attīstāmiem risinājumiem un juridiskiem jautājumiem kultūras priekšmetu nelegālās aprites novēršanas un apkarošanas jomā.

Jāatzīmē, ka visu norādīto jautājumu risināšana nebūs iespējama vai efektīva, ja kultūras priekšmetu nelegālās aprites novēršana un apkarošana netiks noteikta un uzskatīta par prioritāti (ne tikai kontrolējošo iestāžu, bet arī sabiedrības skatījumā).

Raugoties nākotnē, visbūtiskākie risināmie jautājumi attiecas uz:

- kultūras mantojuma svarīguma izpratnes veicināšanu sabiedrībā,
- informētības par kultūras priekšmetu aizsardzības jautājumiem līmeņa celšanu sabiedrībā,
- kontrolējošo iestāžu darbību koordinācijas veicināšanu,
- normatīvā regulējuma pilnveidošanu,
- nevalstisko organizāciju, citu attiecīgo organizāciju un personu iesaistes veicināšanu kultūras mantojuma aizsardzībā,
- kultūras priekšmetu prettiesiskas atsavināšanas gadījumu zinātnisku izpēti,
- arheoloģisko senlietu prettiesiskas iegūšanas un tirdzniecības ierobežošanu,
- kontrolējošo iestāžu darbinieku apmācību.

Izmantotie avoti

Elektroniskais pakalpojums "Kultūras objekta apraksta veidošana". Pieejams: www.ic.iem.gov.lv/ko (skatīts 20.05.2015.)

Elektroniskais pakalpojums "Kultūras objekta statusa noteikšana". Pieejams: www.ic.iem.gov.lv/ko_status (skatīts 20.05.2015.)

Latvijas Republikas likums "Par kultūras pieminekļu aizsardzību", stājies spēkā 11.03.1992.

Legal and Practical Measures Against Illicit Trafficking in Cultural Property. UNESCO Handbook, 2006. Pp. 17–25. Available: <http://archives.ico.museum/object/publications.html> (viewed 20.05.2015.)

“Melnie arheologi” kļūst aizvien bezkaunīgāki. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/melnie-arheologi-kljust-aizvien-bezkaunigaki.a84076/> (skatīts 20.05.2015.)

Nozagto kultūrvēsturisko vērtību atgriešana likumīgajiem īpašniekiem. Valsts policija. Pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=500&aid=51> (skatīts 20.05.2015.)

Object-ID methodology. Available: <http://archives.icom.museum/objectid/index.html> (viewed 20.05.2015.)

Senkapu apgānīšana Latgalē kļuvusi nekontrolējama. Pieejams: <http://www.lsm.lv/lv/raksts/latvija/zinas/senkapu-apganisana-latgale-kluvusi-nekontrolejama.a120230/> (skatīts 20.05.2015.)

Study on preventing and fighting illicit trafficking in cultural goods in the European Union. Final report. [S.l.]:2011. Available: http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/crime/docs/Report%20Trafficking%20in%20cultural%20goods%20EN.pdf (viewed 21.05.2015.)

Thornes, R., Dorrell, P., Lie, H. *Introduction to Object ID. Guidelines for Making Records that Describe Art, Antiques, and Antiquities*. The J. Paul Getty Trust, 1999. Available: http://archives.icom.museum/objectid/guide/guide_index.html (viewed 20.05.2015.)

UNIDROIT Konvencija par zagtajiem vai nelikumīgi izvestajiem kultūras priekšmetiem (Roma, 1995. gada 24. jūnijs).

Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas dati par valsts un vietējas nozīmes kultūras pieminekļiem. Pieejams: <http://www.mantojums.lv/?cat=579&lang=lv> (skatīts 20.05.2015.)

DIMINISHING OF TRAFFICKING OF CULTURAL OBJECTS *PER ASPERA AD ASTRA*

Abstract

Statistical data establish that prevention and combating of trafficking of cultural objects call for special attention in Latvia. Thefts of icons and paintings are characteristic of Latvia, as well as acquisition of architectural artefacts from illegal excavations. Cultural objects are frequently illegally obtained from private residences, churches and cemeteries. Despite technical and managerial improvements in the work of law enforcement bodies by 2009–2011, the level of illegal acquisition of cultural objects still remains high, while the number of recovered objects is minimal. Research

data reveal that a solution of the situation is closely connected with strengthening of exchange of cooperation/information among the monitoring bodies, as well as among the monitoring bodies, owners/possessors of cultural objects and culture institutions. Greater attention should be paid to raising/enhancement of knowledge of the staff of the monitoring bodies and owners/possessors of cultural objects, development of international cooperation and the improvement of the legal framework.

Keywords: *protection of cultural objects, crime against cultural heritage, theft of cultural objects, a description of a cultural object.*

Andris Kairiņš dzimis 1977. gadā Jūrmalā. Latvijas Universitātē ieguvis bakalaura grādu (1999) un maģistra grādu (2002) socioloģijā, Latvijas Policijas akadēmijā – bakalaura grādu publiskajās tiesībās un jurista kvalifikāciju (2006). Konkursa rezultātā ieguva iespēju vienu semestri studēt Kopenhāgenas Biznesa Skolā (2003). Strādājis gan valsts institūcijās (galvenokārt – tiesību aizsardzības, projektu vadības, administratīvās vadības un analītiskajā jomā), gan privātajā sektorā. Kopš 2022. gada dienē tiesību aizsardzības iestādē, nodarbojoties ar analītiskiem un stratēģiskās plānošanas jautājumiem. A. Kairiņš ir Eiropas Arheologu asociācijas Kultūras materiālu nelikumīgas tirdzniecības novēršanas kopienas priekšsēdētāja vietnieks. Saņēmis vairākus Latvijas un ārvalstu institūciju atbalvojumus. Zinātniskās intereses saistītas ar materiālā kultūras mantojuma aizsardzību un sociāli ekonomisko attīstību, kā arī ekonomikas un tiesību mijiedarbības aspektiem.